6

Kütüb-i Sitte

AKÇAĞ

Prof. Dr.
İBRAHİM CANAN

Kütüb-i Sitte

MUHTASARI
TERCÜME VE ŞERHİ

AKÇAĞ

Prof. Dr.
İBRAHİM CÂNAN

Kütüb-i Sitte

MUHTASARI TERCÜME VE ŞERHİ

6. CİLT

Basım Yayım Pazarlama A.Ş.
Tuna Cad. No. 8/1 06420 Kızılay-Ankara
Tel: 0. (312) 432 17 98-433 86 51 Fax : 432 28 52

AKÇAĞ YAYINLARI: 116

Hadis : 3/6

ISBN 975-338-054-2 (Takım)
ISBN 975-338-060-7 (6. CİLT)

Editör : *Ahmet Hikmet Ünalmış*
Tashih : *İsmail Karakaya, Ömer Parlak Ahmet Tülek*

Baskı Yeri : *Ankara 1995*
Cilt : *Balkan Cilt Sanayii*
Film Montaj : *Ekspress Basım Hizmetleri*

ÜÇÜNCÜ FASIL

ARAFAT VE MÜZDELİFE'DE TELBİYE

1440 ٤- وعن جعفر بن محمد عن أبيه قال: [كَانَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ يُلَبِّى بِالْحَجِّ حَتَّى إِذَا زَاغَتِ الشَّمْسُ مِنَ يَوْمِ عَرَفَةَ قَطَعَ التَّلْبِيَةَ]. أخرجه مالك.

«زَاغَتِ الشَّمْسُ» إذا زالت.

4. **(1440)**- *Ca'fer İbnu Muhammed* babasından naklen anlatıyor: *"Hz. Ali (radıyallahu anh), haccda, arefe günü güneşin zeval noktasına gelmesine kadar telbiyeye devam eder, ondan sonra keserdi".* [Muvatta, Hacc 44, (1, 338).]

1441 ٥- وعن أسامة رضىَ اللّه عنه قال: [كُنْتُ رِدْفَ رسولِ اللّهِ ﷺ بِعَرَفَةَ فَرَفَعَ يَدَيْهِ يَدْعُو فَمَالَتْ بِهِ نَاقَتُهُ فَسَقَطَ خِطَامُهَا فَتَنَاوَلَ الْخِطَامَ بِإِحْدَى يَدَيْهِ وَهُوَ رَافِعٌ يَدَهُ الأُخْرَى]. أخرجه النسائي.

5. **(1441)**- *Hz. Üsâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Arafât'da ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın devesinin terkisinde idim. Bir ara dua için ellerini kaldırmıştı. (O esnâda) deve, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı eğdi. Derken yuları düştü. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yuları elinin biriyle tutup, diğer elini kaldırarak duasına devam etti."* [Nesâî, Hacc 202, (5, 254).]

AÇIKLAMA:

İmâm Nesâî bu hadîsi, *"Arafat'ta dua ederken elleri kaldırmak" başlığı altında kaydetmek sûretiyle dua ederken Arafat'ta da ellerin kaldırılacağı hükmünü çıkarır.*

Ayrıca, hayvanın üstünde giderken de dua edilebileceği, bir elle hayvanın yularını tutarken veya bir el meşgulken, diğer tek elin dua için kaldırılabileceğini de hadîsten anlamaktayız.

YEDİNCİ BAB

REMY (ŞEYTAN TAŞLAMA)

Bu bab'ta dört fasıl vardır

BİRİNCİ FASIL
REMYİN KEYFİYETİ

İKİNCİ FASIL
REMYİN VAKTİ

ÜÇÜNCÜ FASIL
BİNEREK VE YÜRÜYEREK TAŞLAMA

DÖRDÜNCÜ FASIL
MÜTEFERRİK HADÎSLER

REMY
(ŞEYTAN TAŞLAMA)

Remy, lügat olarak atmak demektir. Hacc ıstılahı olarak *remy,* "şeytan taşlamak" manasına gelen bir hacc menasikini ifâde eder. *Remyü'l-Cimâr* tabiri daha tamdır, *taşların atılması* demektir. *Cimâr* veya *cemerât,* "cemre"nin cem'idir. *Cemre:* Nohut büyüklüğünde ufacık taş, bu taşlardan müteşekkil yığın, ateş gibi daha başka mânalara da gelir. Dilimizde çakıl kelimesi tam olmasa da en yakın karşılık olabilir. Çünkü Türkçe'de kum kelimesi daha ufak taşlara ıtlak olunur. Taş ise büyük küçük her çeşidi için kullanılır. Şunu da kaydedelim *c.m.r.* maddesi Arapça'da ictima etmek, toplanmak mânasına da gelir. Bu sebeple, "insanlar yanlarında toplandığı için onlara cemre denmiştir" diye tahmin yürüten, "Hz. Adem'e -veya İbrahim'e- şeytan ârız olunca ona burada taş attığı için bu ismi almıştır" da denmiştir.

Remyü'l-Cimâr, sâdece hacc menâsikinde vardır, umrede yoktur. Haccın aslî vâciblerindendir. Taş atma mahalleri Mina'dadır. Birbirine yakın üç taş kümesidir:

1. Cemre-i Akabe: Buna halkımız "Büyük Şeytan" der.
2. Cemre-i Vusta: Halkımız buna "Orta Şeytan",
3. Cemre-i Ulâ: Buna da halkımız "Küçük Şeytan" der.

Bayramın birinci günü Cemre-i Akabe'ye 7 taş atılır.

Bayramın 2. 3. ve 4. günleri her birine 7'şer taş atılır.

Acele etmek isteyen üçüncü günü, güneş batmadan önce Mina'yı terkeder ve dördüncü günü kalmaz.

BİRİNCİ FASIL

REMYİN KEYFİYETİ (NASIL YAPILDIĞI)

1442 ١- عن عبد الرحمن بن زيد قال: [رَمَى ابْنُ مَسْعُودٍ جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ مِنْ بَطْنِ الْوَادِي بِسَبْعِ حَصَيَاتٍ يُكَبِّرُ مَعَ كُلِّ حَصَاةٍ؛ وَجَعَلَ الْبَيْتَ عَنْ يَسَارِهِ، وَمِنًى عَنْ يَمِينِهِ. فَقِيلَ لَهُ: إِنَّ نَاساً يَرْمُونَهَا مِنْ فَوْقِهَا. فَقَالَ: هٰذَا وَالَّذِى لاَ إِلٰهَ غَيْرُهُ مَقَامُ الَّذِى أُنْزِلَتْ عَلَيْهِ سُورَةُ الْبَقَرَةِ].

أخرجه الخمسة، وهذا لفظ الشيخين.

1. (1442)- *Abdurrahman İbnu Zeyd* anlatıyor: ***"İbnu Mes'ud (radıyallahu anhümâ), vadinin dibinden yedi çakıl atarak Büyük Şeytan'ı taşladı. Her taşı attıkça tekbir getiriyordu. Bu sırada Beytullah sol tarafında, Mina da sağında olacak şekilde durmuştu. Kendisine:***

"İnsanlar, taşları yukarısından atıyorlar!" denince şu cevabı verdi:

"Burası, kendinden başka ilâh olmayan Zat'a kasem olsun, Bakara sûresinin üzerine indiği makamdır." **[Buhârî, Hacc 135, 136, 137, 138; Müslim, Hacc 305, (1296); Tirmizî, Hacc 64, (901); Ebu Dâvud, Menâsik 78, (1974); Nesâî, Hacc 226, (5, 273).]**

AÇIKLAMA:

1- Şerh kitapları, üç cemrenin yani taşlama yerlerinin coğrafi vaziyetleri itibariyle azçok farklı olduğunu belirtir: Büyük şeytan denen Cemretu'l-Akabe vâdinin dibinde, düzlüktedir, diğer ikisi meyilli inen bir mevzidedir. Şimdilerde inşaat ve tesviyeler sebebiyle üçü de aynı pozisyonu taşırlar. Hadîslerde gelen bâzı ifâdeleri anlamak için aradaki bu farkın zaman zaman hatırlanması gerekecektir. Nitekim burada Büyük Şeytan'ın taşlanması söz konusudur. Bu sebeple vadinin dibinden olduğu tasrîh edilmektedir. Kadîm dönemde öbürlerine taşları üstten, (herhalde yan yamaçlardan) atmak mümkünmüş.

2- Hemen belirtelim ki, *Cemretü'l-Akabe* ile diğer iki cemre arasında şu farklara da dikkat çekilir:

a) Bayramın birinci günü sadece Büyük Cemre'ye taş atılır, diğerlerine atılmaz.

b) Büyük Cemre'nin yanında durulmaz, hemen terkedilir. Öbürlerinin yanında durulup dua edilir.

c) Kuşluk vaktinde taşlar atılır.

d) Aşağısından atılması müstehabdır.

3- *Taşların adedi:* Sadedinde olduğumuz rivâyet *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh)'un yedi taş attığını ifade eder. Her seferinde taşlama, yedi ayrı taşın ard arda atılmasıyla tamamlanır. Alimler taşın yedi olması gereğinde müttefiktirler. Altı da olabileceğine dâir zayıf bir rivâyet vardır. İmam Mâlik ve Evzâî: "Bir kimse yediden az atar, tedarik de edemezse, dem (kurban) gerekir" demişlerdir. İmam Şâfiî: "Bir taşın terki bir müdd tasadduku gerektirir, iki taşın terki de iki müdd gerektirir, üç ve daha fazla için bir *dem* gerekir" demiştir. Hanefiler: "Üç cemrede de taşların yarıdan azı terkedilirse yarım *sa'* tasadduk edilir, fazla olursa *dem* gerekir" demiştir.

4- *İbnu Hacer, Cemretu'l-Akabe'nin yani Büyük Şeytan*'ın Mina'da olmayıp, Mina'nın Mekke hududunda olduğunu, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hicret etmek için Ensar'dan burada biat aldığını belirtir.

5- Rivâyet *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anhümâ)'un taş atma sırasında Mina sağ, Beytullah sol cihetinde olacak şekilde durduğunu belirtir. Tirmizî'nin bir rivâyetinde kıbleye yönelerek taş attığı belirtilir, Cumhur öncekini esas almıştır. Şâfiîlerden Râfiî kıbleyi arkaya alarak Cemre'ye yönelmek gerektiğine kesin hükmeder. Cemre sağına gelecek şekilde kıbleye yönelerek taş atılmalı diyen de olmuştur. Ancak, ulemâ şu hususta icma etmiştir: "*Esas olan taşın atılmasıdır, hangi istikametten kolayına gelirse oradan atar, câizdir.*" İhtilaf efdaliyettedir.

6- "**Burası, Bakara Sûresi'nin üzerine indiği makamdır**" ifadesine gelince, *İbnu Hacer* şu açıklamayı yapar: "*Haccla ilgili fiillerden çoğu Bakara sûresinde mezkûrdur. Sanki şöyle demek istemiştir: "Burası öyle bir makamdır ki, ahkâmu'l-menâsik bunun üzerine indirilmiştir.*" *İbnu Mesud*, bu ifâdesiyle, hacc ahkâmının tevkîfî olduğuna, yâni vahiyle tesbit edildiğine, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ictihadına dayanmadığına dikkat çekmek istemiştir". Başka yorumlar da var.

7- Bu hadîse dayanarak, âlimler, taşların teker teker atılması gereğine hükmetmişlerdir. Çünkü: "Her taşı attıkça tekbir getiriyordu" denmektedir. Bu ancak teker teker atmakla olur. Nitekim *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* de: خُذُوا عَنِّى مَنَاسِكَكُمْ "**Hacc menâsikini benden alın**" *buyurmuştur. Mamaafih Ebu Hanîfe* ve *Atâ*: "*Hepsini birden atsa da câizdir*" demişlerdir.

8- Taşlama sırasında tekbir getirileceğine hükmedilmiştir, ancak tekbiri terkedene herhangi birşey gerekmeyeceğinde ulemâ icma etmiştir.

9- Bazı rivâyetlerde, *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anhümâ)'un Büyük Şeytan'ı taşlayıp tamamlayınca şu duâyı yaptığı belirtilir:

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ حَجًّا مَبْرُورًا وَذَنْبًا مَغْفُورًا

"*Allah'ım haccımı makbul, günahımı mağfur kıl!*"

1443 ٢- وعند الترمذى والنسائى: [أَتَى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ فَاسْتَبْطَنَ الْوَادِى وَاسْتَقْبَلَ الْكَعْبَةَ وَجَعَلَ يَرْمِى الْجَمْرَةَ عَلَى حَاجِبِهِ الأَيْمَنِ. وذكرا نحوه].

2. (1443)- *Tirmizî* ve *Nesâî*'de şöyle denmiştir: "*(İbnu Mes'ud) Akabe Cemresi'ne geldi. Vâdinin dibinde durdu, kıbleye karşı yönelip, sağ kaşının üst hizasından yığına (taşları) atmaya başladı...*" [Tirmizî, Hacc 64, (901).]

1444 ٣- وعن سعد رضى الله عنه قال: [رَجَعْنَا فِى الْحَجَّةِ مَعَ النَّبِىِّ ﷺ وَبَعْضُنَا يَقُولُ: رَمَيْتُ بِسَبْعِ حَصَيَاتٍ، وَبَعْضٌ يَقُولُ: بِسِتٍّ، وَلاَ يَعِيبُ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ].

3. (1444)- *Hz. Sâ'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Veda Haccı'ndan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la beraber döndük. (Yolda konuşurken) bâzılarımız: 'Yedi taş attım' bazılarımız da: 'Altı taş attım ' diyordu, kimse kimseyi bu sebeple kınamıyordu*". [Nesâî, Hacc 227, (5, 275).]

NOT: Atılacak taşların miktarını, eksik olması halinde terettüp edecek müeyyideyi 1442 numaralı hadîste açıkladık.

1445 ٤- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [قَالَ رسولُ الله ﷺ غَدَاةَ الْعَقَبَةِ وَهُوَ عَلَى رَاحِلَتِهِ: هَاتِ الْقُطْ لِى. فَلَقَطْتُ لَهُ حَصَيَاتٍ مِنْ حَصَى الْخَذْفِ.

فَلَمَّا وَضَعْتُهُنَّ فِي يَدِهِ قَالَ: بِأَمْثَالِ هٰؤُلاَءِ. إِيَّاكُمْ وَالْغُلُوَّ فِي الدِّينِ، فَإِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِالْغُلُوِّ فى الدِّينِ]. أخرجهما النسائى.

«وَحَصَى الخَذْفِ» بِالْخَاءِ المعجمة.

4. (1445)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Akabe (taşlaması) sabahı, bineğinin üzerindeyken:*

"Bana (taş) toplayıver!" dedi. Ben de (şehadet ve başparmaklarla atılabilecek büyüklükte) ufak taşlardan onun için topladım. Avucuna koyduğum sırada:

"İşte bunlar gibi. Dinde aşırılıktan sakının. Sizden öncekileri, dindeki aşırılıkları helâk etmiştir!" *dedi"*. [Nesâî, Hacc 217, (5, 268).]

AÇIKLAMA:

Burada, öncelikle atılacak taşların büyüklüğü tebârüz ettirilmek istenmiştir. حَصَى الخَذْفِ *"Parmakla veya sapanla atma taşı"* demektir. Şehâdet parmağımıza koyup başparmağımızla fırlatmaya elverişli büyüklükte taş. Umumiyetle nohut büyüklüğünde diye târif edilir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın **"İşte bunlar gibi!"** demesi, kendisi için *İbnu Abbâs*'ın toplamış olduğu belirtilen büyüklükteki taşları normal bulduğunu belirtmek içindir. **"Dinde aşırılıktan kaçın..."** nasihatı umumî mânada anlaşılabileceği gibi, *taşlama* ile ilgili daha hususî mânada da anlaşılabilir. Taşlama ile ilgili olan mânâsı şudur: "Burada daha büyük taş atmaya, taşdan başka birşey atmaya kalkmayın, belirtilen sayıdan fazla da atmayın..."

Hacc yapanlar, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu tavsiyesine rağmen, taşlama sırasında müslümanların ne denli cahilliklerine rastlamaz ki! İri taş atanlar, şemşiye, sopa, ayakkabı atanlar, taşlama mahalline fırlayıp ayaklarıyla ezmeye çalışanlar vs. Halbuki bütün menâsik, kulun imtihanına yönelik bir kısım sembollerden ibarettir. Onun sırrı, mânası, değeri, o menâsiki dinin koyduğu çerçeve içerisinde "Allah'ın rızasını tahsil" niyetiyle yapmaktadır. Bir kısım aklî îzahlar getirmek, icra edilen fiillerden müşahhas, maddî netîceler beklemek hacc farîzasının mânasını anlamamak olur. İşte bu menâsikin, aklî îzahı hiç olmayan safhası şeytan taşlama safhasıdır. Attığımız cisimlerin "emri yerine getirerek Allah'ın rızasını kazanmak"tan başka hiçbir gâyesi yoktur. Şeytan öncelikle herkesin kendi içindedir. Öyle ise mü'mine düşen, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vaz'ettiği edeb çerçevesinde bu menâsikin yerine getirilmesidir.

Âlimler **"Dinde aşırı olmayın"** nasîhatını daha umûmî mânâda anlayarak: "Hiçbir şeyde ifrat ve tefrite düşmeyin, sevdiğinizi fazla sevmek, sevmediğinize fazla buğzetmek yaraşmaz... Dinî meselelerin inceliklerine fazla inmeyin, sebep ve illetlerini aramada aşırı gitmeyin..." demişler, ifrat ve tefritin itikadda ve amelde olabileceğine dikkat çekmişlerdir. Bizden öncekilerden hristiyanların Hz. İsâ'yı ifrat derecede sevme sonucu ilahlaştırarak sapıklığa düştükleri ve böylece helak oldukları da misal olarak verilmiştir.

İKİNCİ FASIL

TAŞLAMANIN (REMY) VAKTİ

Yevm-i Nahr (Kurban kesme günü): Zilhiccenin 10. günü.

Eyyâm-ı Nahr (Kurban kesme günleri): Zilhice'nin 10., 11., 12. günleri.

Eyyâm-ı Teşrîk (Teşrîk günleri): Zilhiccenin 11., 12., 13. günleri.

Nefr-i evvel (Mina'dan birinci hareket günü): Zilhicce'nin 12. günü.

Nefr-i âhir (Mina'dan sonuncu hareket günü): Zilhicce'nin 13. günü.

Zeval: Güneşin öğle vakti, ikindi yönüne kayma ânı.

1446 ١- عَنْ جابر رضى الله عنه قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَرْمِى يَوْمَ النَّحْرِ ضُحًى. وَأَمَّا بَعْدَ ذٰلِكَ فَبَعْدَ زَوَالِ الشَّمْسِ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

1. **(1446)**- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı yevm-i nahr'de kuşluk vakti taş atarken gördüm. Ama bundan sonraki günlerde, güneşin zevâlinden (öğle vaktinden) sonra taş attı".* [Müslim, Hacc 313, (1299); Tirmizî, Hacc 59, (894); Ebu Dâvud, Menâsik 78, (1971); Nesâî, Hacc 221, (5, 270). Bu hadîsi Buhârî, muallak olarak zikretmiştir, Hacc 134.]

AÇIKLAMA:

Rivâyet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Cemretu'l-Akabe'ye bayramın birinci günü kuşluk vakti taş attığını, diğer iki cemreye öğleden sonraları, güneş tepeden ikindi tarafına kaymasından itibâren taş attığını gösteriyor.

Bu meselede bâzı ihtilâflar olmuştur:

★ Cumhur, bu hadîsi esas alarak, bayramın ilk günü dışındaki taşlamaların öğleden sonra yapılmasının sünnete uygun olduğunu söylemiştir.

★ *Atâ* ve *Tâvus*: "Öğleden evvel de câizdir" demiştir.

★ *Hanefîler*, yevm-i nefr denilen bayramın ikinci gününde zevalden önce taş atmaya ruhsat vermiştir.

★ İshak İbnu Râhuye: "Zevalden önce atan, bunu üçüncü günü iade eder" der.

1447 ٢ - وعن نافع: [أَنَّ ابْنَةَ أَخٍ لِصَفِيَّةَ بِنْتِ أَبِي عُبَيْدٍ امرأة عبدِ اللّٰه ابن عُمَرَ نُفِسَتْ بِالْمُزْدَلِفَةِ فَتَخَلَّفَتْ هِيَ وَصَفِيَّةُ حَتَّى أَتَتَا مِنًى بَعْدَ أَنْ غَرَبَتِ الشَّمْسُ يَوْمَ النَّحْرِ فَأَمَرَهُمَا ابنُ عُمَرَ أَنْ تَرْمِيَا حِينَ قَدِمَتَا وَلَمْ يَرَ عَلَيْهِمَا بَأْساً]. أخرجه مالك.

2. (1447)- Nâfi anlatıyor: *"Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in zevcesi Safiyye Bintu Ebî Ubeyd'in oğlan kardeşinin kızı Müzdelife'de nifas oldu (doğum yaptı). Bu yüzden o da, Safiyye'de geri kaldılar ve Mina'ya yevm-i nahr'de güneş battıktan sonra geldiler. Hz. Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) onlara geldikleri anda taş atmalarını emretti ve bu gecikmeden dolayı onların herhangi bir kefaret ödemesine hükmetmedi".* [Muvatta, Hacc 220, (1, 409).]

AÇIKLAMA:

Burada, bir özre mebni, vakti içerisinde taşlamayı yapamayanın durumu aydınlatılmış oluyor. *İbnu Ömer* (radıyallahu anhüma) yetiştikleri anda taşı atmalarına ruhsat veriyor ve özürleri sebebiyle herhangi bir kefaret gerekmeyeceğini söylüyor. Ancak *İmâm Mâlik*, bu durumda taş vakti içinde atılmadığından bir kurban kesilmesini müstehab addetmiştir.

İmam-ı Mâlik'in, taşlama günleri içerisinde taş atmayı akşama kadar unutan bir kimsenin akşamdan sonra hatırlaması halinde, gece veya gündüz, ne zaman hatırlayacak olursa hemen atması gerektiğine hükmeder. Ancak, "Mina'dan ayrılıp Mekke'ye geldikten sonra hatırlayacak olursa bir kurban kesmesi vacib olur" der.

1448 ٣ - وعن أبي الْبَدَّاحِ عاصم بن عَدِيٍّ عن أبيه رضى اللّٰه عنه [أَنَّ رسولَ اللّٰه ﷺ أَرْخَصَ لِرِعَاءِ الإِبِلِ فِي الْبَيْتُوتَةِ عَنْ مِنًى يَرْمُونَ يَوْمَ النَّحْرِ ثُمَّ يَرْمُونَ الْغَدَ وَمِنْ بَعْدِ الْغَدِ لِيَوْمَيْنِ ثُمَّ يَرْمُونَ يَوْمَ النَّفْرِ]. أخرجه الأربعة.

وقال مالك: تَفْسِيرُ ذلك فيما نرى والله أعلم: أنهم يرمون يوم النحر فإذا مضى اليومُ الذى يليه رموا من الغد وذلك يوم النَّفْر الأول يرمون لليوم الذى مضى ثم يرمون ليومهم ذلك لأنه لايقْضى أحد شيئاً حتى يجبَ عليه فإذا وجب عليه ومضى كان القضاءُ بعد ذلك. فَإِنْ بَدَا لهم فى النَّفْر، فقد فَرَغوا، وإِنْ أقاموا الى الغدرموا مع الناس يوم النَّفْرِ الآخر وَنَفَرُوا.

3. **(1448)**- ***Ebu'l-Beddâh Âsım İbnu Adiyy,*** **babası** ***Adiyy*** **(radıyallahu anh)'den nakledi̇yor:** ***"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) develerin çobanına, yevm-i nahr'de taş atmışlarsa, ertesi gün taş atmayıp develerle kalmaya, sonra da iki günlük taş atmaya ve yevm-i nefr'de atmaya ruhsat tanıdı."***

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, şeytan taşlama programında hacc yapan çobanlara mahsus olmak üzere, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in tanıdığı bir ruhsatı mevzubahis etmektedir. Ancak hemen belirtelim ki, hadîsi âlimler birbirinden farklı değerlendirmelere tâbi tutmuşlardır. Mevzubahis olan farklılık, rivâyetlerdeki ihtilâflar kadar, hadîsin ifadesindeki kapalılık ve esneklikten de kaynaklanmaktadır.

1) Bazı yorumculara göre, hadîste çobanların şöyle taşlamasına cevaz verilmiştir: Zilhicce'nin 10'unda Cemre-i Akabe taşlaması yapacak, ertesi günü, yani 11 Zilhicce günü, hem o günün taşlamasını, hem de bir gün sonrasının yani 12 Zilhicce'nin taşlamasını beraberce yapacaktır. Böylece bir sonrası günün taşlamalarını öne almış olacaktır. Hadîsin, ***Tirmizî, Nesâî*** **ve diğer bazı kitaplardaki vechi böyle bir yoruma daha uygun.**

رَخَّصَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِرُعَاءِ الإِبِلِ فِي الْبَيْتُوتَةِ اَنْ يَرْمُوا يَوْمَ النَّحْرِ ثُمَّ يَجْمَعُوا رَمْىَ يَوْمَيْنِ بَعْدَ يَوْمِ النَّحْرِ فَيَرْمُوهُ فِي اَحَدِهِمَا

2) ***İmam Mâlik,*** **hadîsi, zâhirine muhalif bir yoruma tâbi tutarak, farklı bir hükme gider. Muvatta'da şöyle der: "Bize göre hadîsin tefsiri, doğruyu Allah bilir ya, şöyledir: "Çobanlar yevm-i nahrde yani 10 Zilhicce günü Cemre-i Akabe'ye taşlarını atarlar. Sonra sürülerinin başına dönerler. Böyle yevm-i nahr'i tâkip eden gün, yani 11 Zilhicce'de taşlamayı terkeder. Bayramın üçüncü günü yani 12 Zilhicce'de tekrar gelip taşlama yaparlar. Bu, acele edip, ilk iki günde gitmek iste-**

yenler için nefr-i evvel (birinci hareket) günüdür. Bu günde, hem taşları atılmayan bir önceki günün, yani bayramın ikinci gününün taşlarını atar, hem de içinde bulunduğu günün yani bayramın üçüncü gününün taşlarını atar. *İmam Mâlik*'i bu yoruma sevkeden rivâyet *Süfyân-ı Sevrî* tarafından yapılmıştır: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), çobanlara bir gün atıp bir gün bırakma ruhsatı tanıdı: رَخَّصَ لِلرُّعَاءِ أَنْ يَرْمُوا يَوْمًا وَيَدَعُوا يَوْمًا *İmâm Mâlik* der ki: "Hareket etmek (nefr) dilerlerse artık iki günde acele etmişler grubunda olarak taşlama işini bitirmişler demektir. Acele etmeyip de Mina'da ertesi güne kalmak dilerlerse kalıp, diğer kalanlarla birlikte, sonuncu hareket (nefr-i âhir) günü taşlamalarını tamamlarlar ve hareket ederler".

3) Hadîsle ilgili olarak *Hattâbî* de şu açıklamayı yapar: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), (hadîsin sonunda geçen) yevm-i nefr ile, büyük nefri (yani bayramın dördüncü gününü) kasteder. Bu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın çobanlara tanıdığı bir ruhsattır. Onlara bunu tanıdı, çünkü çobanlar malların hıfzına mecburdurlar. Onlar da Mina'da yer edinip gecelemeye mecbur olsalar, halkın malları zâyi olur. Çobanlardan başkasının hükmü, onların hükmünden ayrıdır. Âlimler, çobanların taş atacakları günü tayin ve tesbitte ihtilâf etmişlerdir." Hattâbî, böyle söyledikten sonra İmam Mâlik'in yukarıda kaydettiğimiz görüşünü aynen naklettikten sonra şunu söyler: "*İmam Mâlik* böyle hükmetmiştir, çünkü ona göre, hiç kimse, birşey üzerine vâcib olmadan, önceden onu ödeyemez".

Hattâbî sözüne devamla *Şâfiî* hazretlerinin de *İmam Mâlik* gibi hükmettiğini, bazı âlimlerin de taşlamayı takdim veya te'hir etme işinde çobanın muhayyer olduğuna hükmettiğini belirtir.

1449 ٤- وعن نافع أن ابن عمر رضى اللّه عنهما كان يقول: [مَنْ غَرَبَتْ لَهُ الشَّمْسُ مِنْ أَوْسَطِ أَيَّامِ التَّشْرِيقِ وهو بِمِنًى فَلاَ يَنْفُرْ حَتَّى يَرْمِيَ الْجِمَارَ مِنَ الْغَدِ].

أخرجه مالك.

4. (1449)- *Nâfi* anlatıyor: "*İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) şöyle derdi: "*Eyyam-ı teşrîk'in ortası günü, güneş batmazdan önce Mina'dan ayrılmayan kimse ertesi günü taşları atmadan ayrılmasın.*" [Muvatta, Hacc 214, (1, 407).]

AÇIKLAMA:

1427 numaralı hadîste genişçe açıklandığı üzere, ayet-i kerîmenin teşrî ettiği şekilde bayramın ikinci günü taşlamalarını öğleden sonra yapıp bitiren bir kimse

dilerse, üçüncü günkü taşlamaya kalmadan Minâ'dan ayrılabilir. Ancak, güneş batıp, akşam vakti girmeden Mina hududunu çıkmış olması şarttır. Bu şartı yerine getirmeyen o geceyi de Mina'da geçirip ertesi günkü taşlamaları da yaparak Mina'dan ayrılır.

ÜÇÜNCÜ FASIL

BİNEREK VE YÜRÜYEREK TAŞLAMA

1450 ١- عن ابن رضي الله عنهما قال: [كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا رَمَى الْجِمَارَ مَشَى إِلَيْهَا ذَاهِباً وَرَاجِعاً]. أخرجه أبو داود والترمذى.

1. **(1450)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: ''*Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) taşları atacağı zaman yaya gider, yaya dönerdi.*'' [Ebu Dâvud, Menâsik 78, (1969); Tirmizî, Hacc 63, (900).]

1451 ٢- وعن قاسم بن محمد قال: [كَانَ النَّاسُ إِذَا رَمَوا الْجِمَارَ مَشَوْا ذَاهِبِينَ وَرَاجِعِينَ، وَأَوَّلُ مَنْ رَكِبَ مُعَاوِيَةُ]. أخرجه مالك.

2. **(1451)**- *Kâsım İbnu Muhammed* anlatıyor: ''*İnsanlar (yâni sahâbeler), taşlamaya yayan gider, yayan dönerdi. (Bu safhada) ilk binen Hz. Muâviye (radıyallahu anh) oldu.*'' [Muvatta, Hacc 215, (1, 407).]

1452 ٣- وعن جابر رضى الله عنه قال: [رَأَيْتُ رسول الله ﷺ يَوْمَ النَّحْرِ يَرْمِي عَلَى رَاحِلَتِهِ وَهُوَ يَقُولُ: خُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَكُمْ. لاَ أَدْرِى لَعَلِّى لاَ أَحُجُّ بَعْدَ حَجَّتِي هٰذِهِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

3. **(1452)**-*Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: ''*Yevm-i Nahr'de (kurban gününde) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı, taşlamayı binerek yaparken gördüm. Taşlarını devesinin üzerinde iken atmış ve şöyle demişti:*

''Menâsikinizi benden alın. Bilemiyorum, belki de bu haccdan sonra hacc yapamam.'' [Müslim, Hacc 310, (2197); Ebu Dâvud, 78 (1970); Nesâî, Hacc 220, (5, 270).]

AÇIKLAMA:

1- Haccla ilgili her çeşit âdabın Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den alınmış olduğunu ifâde ediyor. Hacc bahsiyle ilgili pekçok rivayette tekrarla geçtiği üzere, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hacc menasikinin müslümanlar tarafından, kendisinden görülerek alınması, sorularak öğrenilmesi için hususî bir alâka ve gayret göstermiştir. Tavaf ve sa'yleri de deve üzerinde yapmıştır ve âlimler, açıklamada "Halkın menâsiki kendisinden görerek öğrenmesi için, sorularını rahatça sorabilmesi için deveyi tercih etmiştir" diye açıklama getirmişlerdir.

Diğer ibadetler öyle değil mi? diye bir sual hatıra gelebilir. Elbette ki diğerleri ve bilhassa namaz için de öyle: صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي "Beni -nasıl namaz kılıyorum- görüyorsanız siz de öyle kılın" buyurmuştur. Ancak, namazı uzun yıllar günde beş kere etrafındakilere gösterebilmiş ve öğretebilmiştir, hataları görüp müdâhale ve tashîh etme imkanı bulabilmiştir. Halbuki hacc öyle değildir. Ömründe bir kere yapabilmiş ve sadedinde olduğumuz hadîste de belirttiği, bir başka sefer hacc yapmaya imkân bulamayacağı endişesindedir ve nitekim öyle olmuş, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ikinci bir hacc mevsimine yetişmeden öbür dünyaya irtihal etmiştir. Demek ki, Rabbinin vahyi ile, ilk olan bu haccının aynı zamanda son haccı olduğunu da biliyordu. Bu sebeple, her âdâbı, en küçük teferruatına kadar bizzat göstermek, eksiksiz öğretmek için hususî bir gayret ve tedbîr içerisinde idi. Ashabın da müstesna bir öğrenme çabasına girmesini istiyordu. "**Menâsikinizi benden alın**" diye sıkca hatırlatması bunu ifâde eder.

Hacc menâsikinin, câhiliyye devrinde de Araplar arasında mevcut ve büyük çoğunluk tarafından icrâ edilen bir ibâdet olduğu düşünülecek olursa bu "öğretme" ve "öğrenme"nin büyük bir dikkat içerisinde cereyan etmesinin ehemmiyeti daha iyi anlaşılır.

2- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), bu fasılda kaydedilen üç hadîsten ilk ikisine göre taşları yaya olarak atmıştır, üçüncüsüne göre de bineğinin üzerinde atmıştır. Âlimler arada bir teâruz görmezler. Üçüncü rivâyet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın *yevm-i nahr*de yâni taşlamanın ilk gününde deve üzerinde yaptığını ifâde etmektedir. Demek ki, o gün taşın atılış şeklini herkesin görmesi için Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) deve üzerinde taşlama yapmıştır, diğer günlerde yaya gelmiştir. Şu halde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) taşlamaları bâzan binekli, bâzan bineksiz ve yaya olarak yapmış, Ashâb-ı Kiram da onu ne halde gördü ise öyle rivâyet etmiştir.

3- Ashab'ın tatbikatıyla ilgili rivâyetlere gelince, 1451 numaralı rivâyette, insanlar tâbiriyle Ashab kastedilmektedir, taşlamalara yayan gidip-geldikleri belirtilir. Rivâyette istisna edilen *Hz. Muâviye*'nin şişmanlık gibi bir mâzeretle hayvana bindiğini şârihler kaydeder. Keza *İbnu Ebî Şeybe*'nin bir rivâyetinde, "*Câbir İbnu Abdillah* (radıyallahu anh) bir zaruret olmadan, taşlamalara hep yaya gider gelirdi" denmektedir.

4- Muhtelif rivâyetleri toptan gözönüne alarak nihâî hükmü belirleyen fukahânın değerlendirmesine gelince, bunu Müslim şârihi *İmam Nevevî* şöyle açıklar:

[★ *İmam Mâlik* ve *Şâfiî*'nin ve diğer bazılarının mezhebine göre, Mina'ya binek üzerinde gelenlerin *Cemretü'l-Akabe*'ye, *yevm-i nahir*'de binek üzerinde taş atmaları müstehabdır. Ama böyle birisi yaya olarak atsa da câizdir.

★ Mina'ya yaya olarak gelen de yaya olarak taşlama yapar.

Bu iki hüküm de *yevm-i nahr* içindir.

★ *Eyyam-ı teşrik*'in ilk iki gününe gelince, bu iki günde bütün taşları yaya olarak atmak sünnettir. Üçüncü günde ise binek üzerinde atılır ve (Mina'yı terketmek üzere) yola çıkılır.

Bu söylenenler *Şâfiî* ve *Mâlik* ve diğer bir kısım fukahânın mezhebidir.

★ *Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshâk İbnu Râhuye:* "Yevm-i Nahr'de yaya olarak taşlamak müstehabdır" demişlerdir.

★ *İbnu'l-Münzir:* "*İbnu Ömer, İbnu'z-Zübeyr* ve *Sâlim yaya olarak taşlama yaparlardı*" der ve ilâve eder:

Ulemâ, yaya veya binek üstünde, hangi hal üzere olursa olsun yapılan taşlamanın câiz olduğunda icma eder".]

Günümüzde esas alınacak olan, Nevevî'nin *İbnu'l-Münzir*'den naklen kaydetmiş bulunduğu bu icmadır. Artık hayvan veya başka çeşit binme vasıtası üzerinde taşlama yapmak mümkün değildir. Cemerât denilen şeytan taşlama mevzileri, izdiham sebebiyle hacc menâsikinin en zahmetli ve -tabir câizse- en tehlikeli yerleridir.

Yeri gelmişken kaydetmek isteriz: 1430-1436 numaralarda ve bâhsusus 1433 numaralı hadîste gördüğümüz üzere, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) taşlamaları, kadın, çocuk, yaşlı gibi "zayıfların"çoban gibi;"mazeretliler"in emniyet

ve gönül huzuru içinde yapabilmeleri için hususî tedbirler almış, istisnâî ruhsatlar va'zetmiştir. Her yıl birçok kazaların vuku bulduğu, ölümlerin hasıl olduğu bu izdihamlı noktalarda günümüzün şartlarına uygun yeni tedbîrlere ihtiyaç vardır. Söz gelimi, taşlama mahallerine gidiş, hacc teşkilatlarına tanınacak belli bir programa göre yapılarak disiplin altına alınabilir, bu mevzilere giriş ve çıkış istikâmetleri tesbit edilip buna riâyetin tahakkuku için tedbirler alınabilir vs.

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK HADÎSLER

1453 ١- عن جابر رضى الله عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّه ﷺ: الإسْتِجْمَارُ تَوٌّ، وَرَمْىُ الْجِمَارِ تَوٌّ، وَالسَّعْىُ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ تَوٌّ، وَالطَّوَافُ تَوٌّ، وَإذَا اسْتَجْمَرَ أحَدُكُمْ فَلْيَسْتَجْمِرْ بِتَوٍّ]. أخرجه مسلم. «التَّوُّ» الوتر.

1. (1453)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) efendimiz buyurdular ki:* **"(Tahâret maksadıyla) taş kullanmak tektir. Şeytana atılan taş tekdir. Safa ile Merve arasında sa'y tektir, tavaf da tektir. Öyle ise sizden biri (tahâret için) taş kullanacaksa bunu da tek kılsın."** [Müslim, Hacc 315, (1300).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), belki de yapacağımız işlerde her an dikkatli olmak, rastgelelikten kaçınmak, saymak, hesaplamak alışkanlığını kazandırmak için olacak, sayıya ve bilhassa sayının "tek"le tamamlanmasına ehemmiyet vermiştir: إنَّ اللّهَ وِتْرٌ يُحِبُّ الْوِتْرَ **"Allah tektir, teki sever"** umumî prensiptir. Öyleyse, yine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ifâdesiyle: " فَأَوْتِرُوا يَا أهْلَ الْقُرْآنِ ..." **"Ey Kur'ân dostları herşeyde teke riâyet edin!"**

Sadedinde olduğumuz rivâyet, bu *"tek"* prensibini hâkim kılmamız gerekli bazı fiillerimizi bizzat saymaktadır:

1- Kırda, dağda, müsait yerlerde büyük abdest bozduktan sonra taşla istinca yapınca kullanacağımız taşların sayısını tek tutmak. Bu mevzuya 3574-3576 numaralı hadîslerde genişçe temas edeceğiz. Ancak şimdiden şu kadarını söyleyelim ki, bugünün hayat şartlarında kanalizasyon sistemine bağlanmış modern meskenlerde taş kullanmanın mahsûrları var. Bunun yerini hıfzıssıhha kağıtları almış durumda. Taşla ilgili prensiplerin kağıt şartlarına adaptesi uygundur.

Yaptığımız işlerde "*tek*"e riâyet, o işleri yaparken sünnetin, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, Allah'ın sevgisinin hatırlanılmasına vesîledir, dinî bir telkindir, riâyetinde pek çok maslahatlar mevcuttur.

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللّٰهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ

1454 ٢ - وَعَنْ ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [لَوْلاَ مَا يُرْفَعُ الَّذِى يُتَقَبَّلُ مِنَ
الْجِمَارِ كَانَ أَعْظَمَ مِنْ ثَبِيرٍ]. أخرجه رزين.

2. **(1454)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'ın (anlattığına göre), *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle demiştir:* **"Atılan taşlardan kabul edilenler kaldırılmasaydı, Sebîr dağından daha büyük bir yığın ortaya çıkardı."** [Rezîn'in ilâvesidir. Hadîs Münzirî'nin et-Tergîb ve't-Terhîb'inde kaydedilmiştir (2, 131).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, *Ebu Saîdi'l-Hudrî* tarafından rivâyet edilmiştir. Aslı şöyle: "(Bir gün): "Ey Allah'ın Resûlü, her yıl atılan bu taşlar(a ne oluyor?) bize eksiliyor gibi geliyor!" dedik. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cevabı şu oldu:

"Onlardan kabul edilenler (Allah tarafından) kaldırılır. Eğer öyle olmasaydı, bunları dağlar gibi yığılmış görürdünüz."

Münzirî'nin verdiği bilgiye göre, hadîsi *Taberânî* ve *Hâkim* de tahric etmişlerdir.

SEKİZİNCİ BAB

HALK VE TAKSÎR HAKKINDA

Halk (traş), umre veya hacc için ihrama girenlerin ihramdan çıkarken saçlarını dipten kestirmelerine denir. *Taksîr* de, makas veya benzeri bir âletle saçların uçtan kesilerek kısaltılmasıdır.

Halk ve *taksîr, Hanefîlere* göre vacib, *Şâfiîlere* göre rükündür. İhramlıların Harem bölgesi dahilinde traş olması gerekir. Aksi takdirde dem (kurban) cezası gerekir.

İhramdan çıkarak, ihram yasaklarından kurtulmanın şartlarından biri traş olmaktır. Traş olmadıkça ihramdan çıkılmış sayılmaz. Kadınlar saçlarının uçlarından bir miktar keserek kısaltırlar, dipten kesmeleri mekruhtur. Erkeklerin saçlarının uç kısmından parmak ucu kadar uzunlukta, abdest için meshi farz olan miktarca kesmeleri yeterlidir. Dipten keserek traş olmaları ise efdaldir. Traş veya taksîr hacc da *Cemretu'l-Akabe*'ye taş atmak ve (temettü ve kıran haccı yapanlar için) kurban kestikten sonra yapılır, daha önce olursa dem gerekir. Umre'de sa'y biter bitmez traş olunur.

1455 ١ – عن أنس رضى الله عنه [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَتَى الْجَمْرَةَ فَرَمَاهَا ثُمَّ أَتَى مَنْزِلَهُ بِمِنًى وَنَحَرَ ثُمَّ قَالَ لِلْحَلاَّقِ خُذْ وَأَشَارَ إِلَى جَانِبِهِ الأَيْمَنِ ثُمَّ الأَيْسَرِ ثُمَّ جَعَلَ يُعْطِيهِ النَّاسَ].

وفى رواية: أَعْطَى الْجَانِبَ الأَيْمَنَ لِمَنْ يَلِيهِ وَالأَيْسَرَ لأُمِّ سُلَيْمٍ.

1. (1455)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Cemretu'l-Akabe'ye geldi, taşlarını attı, sonra Mina'daki menziline (konakladığı yere) geldi ve kurbanını kesti. Sonra berbere:*

"Al!" dedi ve sağ yanını işaret etti. Sonra sol tarafını işâret etti, sonra (kesilen saçları) halka vermeye başladı.

Bir rivâyette şöyle denir: *"Sağ yandan kesileni sağındakilere, sol yandan kesileni de Ümmü Süleym'e verdi"*. [Buhârî, Vudû 33; Müslim, Hacc 323, (1305); Tirmizî, Hacc 73, (912); Ebu Dâvud, Menasik 79, (1981).]

1456 ٢– وفى رواية: [أَنَّهُ دَفَعَ الأَيْسَرَ إِلى أَبِى طَلْحَةَ، وَقَالَ لَهُ: اقْسِمْهُ بَيْنَ النَّاسِ] أخرجه الخمسة إلا النسائى.

2. **(1456)**- Bir rivâyette şöyle denmiştir: *"Sol taraftan kesilenleri Ebu Talha'ya verdi ve ona:* **"Bunu halka dağıt"** diye emretti.

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîs muhtelif vecihlerle rivâyet edilmiştir. Hadîsin *Müslim*'de de kaydedilen bir vechine göre, sağ ve solunu traş ettiren Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) *Ebu Talha*'yı çağırıp, kesilenleri ona vererek, halka dağıtmasını emreder.

2- Ulemânın hadîsten çıkardığı hükümlerden bazıları şunlardır:

1) Hadîs traşa sağ taraftan başlamanın sünnet olduğunu göstermektedir. *Ebu Hanîfe* berberin sağı esas alınmalı, başın solundan başlanmalı demiştir.

2) Büyüklerin saçıyla teberrük edilebilir.

3) Saç temizdir.

4) Başkasının saçını alıp taşımak câizdir.

1457 ٣– وعن على رضى الله عنه قال: [نَهَى رسولُ الله ﷺ أَنْ تَحْلِقَ الْمَرْأَةُ رَأْسَهَا]. أخرجه الترمذى.

وزاد رزين: فى الحَجِّ وَالْعُمْرَةِ وَقَالَ: إِنَّمَا عَلَيْهَا التَّقْصِيرُ.

3. **(1457)**- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kadının saçını traş etmesini yasakladı."* [Tirmizî, Hacc 75, (914)].

Rezîn'in ilâvesinde: "...Haccda da, umrede de" ziyadesi vardır. Bu ziyadeden sonra (Rezin ilaveten şunu) der: "Onlara sadece taksîr (kısaltma) gereklidir".

1458 ٤– وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: قال [رسول الله ﷺ: اللَّهُمَّ

ارْحَمِ المُحَلِّقِينَ. قَالُوا: وَالْمُقَصِّرِينَ يَارَسُولَ اللّهِ، اللّهُمَّ ارْحَمِ الْمُحَلِّقِينَ. قَالُوا: وَالْمُقَصِّرِينَ يَارَسُولَ اللّهِ؟ قَالَ: وَالمُقَصِّرِينَ]. أخرجه الستة إلا النسائى.

4. **(1458)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhis-salâtu vesselâm):* **"Ey Allah'ım, traş olanlara rahmet et "** *diye dua etmişti. Yanındakiler:*

"Kısaltanlara da ey Allah'ın Resûlü!" dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu ves-selâm) efendimiz:

"Ey Allah'ım traş olanlara rahmet et!" *diye duasını tekrar etti. Yanındaki-ler tekrar:*

"Kısaltanlara da Ey Allah'ın Resûlü!" dediler, bu sefer:

"Kısaltanlara da!" buyurdu. [Buhârî, Hacc 127; Müslim, Hacc 316, (1301); Muvatta, Hacc 184. (1, 395); Tirmizî, Hacc 74, (913); Ebu Dâvud, Menâsik 79, (1979).]

1459 ٥– وللشيخين عن أبى هريرة [أَنَّ رسول اللّه ﷺ قال: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُحَلِّقِينَ. قَالُوا يَارَسُولَ اللّهِ وَلِلْمُقَصِّرِينَ. قَالَ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُحَلِّقِينَ. قَالُوا يَارَسُولَ اللّهِ وَلِلْمُقَصِّرِينَ. قَالَ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلمُحَلِّقِينَ. قَالُوا يَارسول اللّهِ: وَلِلْمُقَصِّرِينَ. قَال: وَلِلمُقَصِّرِينَ].

5. **(1459)**- *Sahiheyn'in Ebu Hureyre* (radıyallahu anh)'den kaydettiği bir ri-vâyet şöyledir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Ey Allah'ım traş olan-lara mağfiret et!"** *demişti, yanındakiler: "Ey Allah'ın Resûlü! Kısaltanlar için de (dua ediver!)" dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yine:* **"Ey Alla-hım traş olanlara mağfiret et!"** *buyurdu. Yanındakiler: "Ey Allah'ın Resûlü! kısaltanlar için de (dua ediver!)" dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Ey Allahım traş olanlara mağfiret et!"** *dedi. Yanındakiler: Ey Allah'ın Re-sûlü! kısaltanlara da (dua ediver) dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bu üçüncü talebte):* **"Kısaltanlara da!"** *dedi.* [Buhârî, Hacc 127; Müslim , 320, (1302).]

1460 ٦- ولمسلم عن أمّ الْحُصَيْنِ رضى الله عنها قالت: [سَمِعْتُ النَّبِىَّ ﷺ فى حَجَّةِ الْوَدَاعِ دَعَا لِلْمُحَلِّقِينَ ثَلاَثاً، وَلِلْمُقَصِّرِينَ مَرَّةً وَاحِدَةً].

6. (1460)- *Müslim*'de *Ümmü'l-Husayn* (radıyallahu anhâ)'ın bir rivâyeti şöyledir: *"Veda Haccı'nda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, traş olanlara üç kere, kısaltanlara bir kere dua ettiğini işittim."*

AÇIKLAMA:

1- Cumhur, traş olmayı (halk) haccın menâsikinden yâni ibadet saymıştır. "Çünkü, derler, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) traş olana dua etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın duası, bu amelde sevab bulunduğuna delildir. Sevab da onun mübah bir amel değil, ibadet olduğunun delilidir.* Zira mübah şeylerde değil, ibâdet olan şeylerde sevab vardır". Keza *"halk"*ın *"taksîr"*e tafdîl edilmesi de bunun ibâdet olduğuna delildir. Çünkü mübah olan şeylerde birbirine üstünlük aranmaz.

2- Hadîsin bazı vecihlerinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), traş olanlara üç sefer duadan sonra dördüncü seferde "Kısaltanlara da" demiş, traş olanları öbürlerine üstün tutmuştur.

3- Bu üç hadîste mevzubahis olan vak'a Hudeybiye'de mi cereyan etti, Veda haccında mı vârid oldu?münâkaşa edilmiştir. Başta *Nevevî*, birçokları "iki ayrı vak'adır" demiştir. Hâdisenin Hudeybiye'de geçme ihtimali de kuvvetlidir. Çünkü orada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın emrine rağmen ashabda -fiilen umre yapamadıkları için- ihramdan çıkma emrine uymada isteksizlik vardı. Hatta Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), *Ümmü Seleme'nin:*

"Ey Allah'ın Resûlü sen önce ihramdan çık, onlar sana uyacaklardır!" şeklindeki tavsiyesine uyarak, kendisi önce ihramdan çıkmış, sonra da diğer ashab onu tâkib ederek traş olup ihramdan çıkmış idi.

İşte bu isteksizliğin hâkim olduğu bir atmosferde taksîr değil de traş olanlar Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ta daha ziyâde memnuniyet hasıl etmiş, bu durum onların daha içten gelen duygularla, rıza ile emre uyduklarının delili sayılmıştı. *İbnu Mâce* ve başka kaynaklarda *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'dan gelen bir rivâyet bu hususa sarâhat kazandırır:

إِنَّهُمْ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللّهِ مَابَالُ الْمُحَلِّقِينَ ظَاهَرْتَ لَهُمْ بِالرَّحْمَةِ؟ قَالَ لِأَنَّهُمْ لَمْ يَشُكُّوا

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a öbürleri sordu: "Ey Allah'ın Resûlü traş olanların farkı ne ki, onları rahmet temenni ederek te'yîd ettiniz?" Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **"Çünkü onlar (verilen emre uymada) şekke ve tereddüde düşmediler"** *cevabını verdi.*

Hâdisenin Veda Haccı'nda cereyan etme ihtimalini gözönüne alan *Hattâbî,* Me'âlim'de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın traş olanlara üç sefer rahmet duasından sonra, "Kısaltanlara" dördüncü seferde yer vermesinin sebebini şöyle îzâh eder: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la hacc yapanların büyük çoğunluğu, beraberlerinde kurbanlık getirmemişlerdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunlara hacca olan niyetlerini umreye çevirmelerini ve ihramdan çıkmalarını ve traş olmalarını emrettiği zaman, bu onlara ağır ve zor geldi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ısrarı üzerine, itaatten başka çıkar yol olmadığını anladılar, ancak kendilerine böyle bir emri taksîrle (kısaltma) yerine getirmek daha hafif olduğu için, çoğunluk kısalttı, az bir miktar traş oldu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da, emre uymayı daha güzel ifade eden "traş"ı öbürüne üstün tutarak, onlara rahmet duasında bulundu".

Ancak, umre ile hacc birbirine yakın olma durumunda, umrenin ihramından çıkarken taksîr, haccın ihramından çıkarken de traş olmanın daha muvafık olacağı hususunda cumhurun ittifakına dayanılarak bu îzaha îtiraz edilmiştir. Zîrâ mezkûr durum böyle idi: Umre ile haccın arasında dört günlük bir tahallül zamanı vardı.

Âlimlerden bazısının -daha mâkul bulunan- bir îzahına göre, "Arabların o zaman âdeti, saçı fazlaca uzatmaktı ve onlar uzun saçla süslenmeyi seviyorlardı. Bu sebeple nâdir kimseler saçlarını dipten kestirirdi. Çoğu kere saçı şöhret ve zinet vesîlesi telâkki ederlerdi. Buna binaen traş olmayıp, kısaltmakla yetindiler".

Hadîste bulunan bazı fevaid ve ahkâm:

1- Taksîr, traşın yerini tutar. Bu hususta ulemâ icma etmiştir. Mâlikî ve Hanbelilere göre, traşla taksîr tercih işi olmakla birlikte bir yerde ayırdedilir. O da, ihramlının saçının çok kısa olma durumuna bağlıdır. Elbette bu durumda taksir değil, traş mevzubahis olur. Şâfiî ve Ebu Hânîfe'ye göre ihramlı nezretmişse veya taksîri mümkün olmayacak derecede saçı hafifse "taksîr" veya "traş" ayırımı yapılır. Hiç saçı yoksa ustura veya traş makinasının başın üstünden geçirilmesi kifayet eder.

2) Bu hadîs traşın taksîrden efdal olduğuna delildir. Çünkü traşta daha üstün bir ibâdet, daha kavî bir itaat, niyetteki doğruluğa daha ziyâde bir delâlet vardır.

Zîrâ, taksîr yapanın nefsinde saçla süslenmeye karşı bir ilgi devam ediyor demektir, traş olan bu duyguyu Allah rızası için terketmiş demektir. Bundan hareket eden sülehâ, tevbe sırasında saçlarını traş ettirmişlerdir.

3) Hadîste geçen muhallikîn tabirinden başın tamamının traş edilmesinin meşruiyeti anlaşılmıştır. Çünkü Arapça yönüyle kelimenin sigası bu mânâyı işâret eder. Hatta, bundan hareketle *İmam Ahmed ve Malîk*, başın tamamının traş edilmesinin vâcib olacağına hükmetmiştir. *Kûfîler ve Şâfiîler* tamamını traşın müstehab olduğunu söylemekle birlikte bir kısmının traş edilmesinin yeterli olacağına hükmederler. *Hanefîlere* göre dörtte birin traşı yeterlidir, sadece *Ebû Yusuf* "yarısı" demiştir. *İmâm Şafiî* merhum ise: "En az üç saç telinin kesilmesi yeterlidir" demiştir. *Bazı Şâfiîlerin*, "Tek bir kılın kesilmesi de yeterlidir" dediği de rivâyet edilmiştir.

Taksir de halk gibidir, baştaki saçın tamamının kısaltılması efdaldir. Kesilen miktarın parmak ucu boyundan aşağı düşmemesi müstehabtır, daha kısa ile yitinse de, taksîr yerine gelmiş olur.

4) Hadîs, şerîatın bir emrini yerine getiren kimseye dua etmenin meşruiyetine de delildir.

5) İki işten râcih olanı yapan kimseye duanın tekrarla yapılması müstehabtır.

6) İki tarzda da yapılması câiz olan bir işin râcihi varken mercûhunu yapan için de dua talebinin ve dua etmenin cevâzı.

DOKUZUNCU BAB

İHRAMDAN ÇIKMA (TAHALLÜL)

Tahallül, ihramdan çıkmayı, yasaklardan kurtulmayı ifâde eder. İhram, haccın mühim bir vecibesidir. *Mîkat*'ta hacc veya umreye niyetle başlar. Aslında *ihram* haram kılma demektir, bir kısım helâlleri yasak kılarak devam eder. Öyle ise *tahallül* de *helâl* kelimesinden gelir ve ihramın getirdiği yasakların kalkması mânasına gelir.

★ Umre için ihram giymiş olan Safa ile Merve arasında sa'y'i tamamladı mı, traş olur ve ihramdan çıkar.

★ Hacc için ihrama giren, temettü ve kıran haccına niyet etmişse, Mina'ya gelip, yevm-i nahir'de Cemretu'l-Akabe'ye taş atıp, kurbanını kestikten sonra traş olur ve ihramdan çıkar. Bu söylenen sıraya uymak *Hanefîler*de vâcibtir, uymayana dem (kurban) gerekir.

★ Traş safhasına gelen ihramlı kendi kendine traş olabilir veya başkasını traş edebilir.

★ Traş olan bir hacıya cima dışında bütün ihram yasakları helâl olur. İfaza tavafını yapınca o da helâl olur. Umre ihramından çıkmak üzere traş olana herşey helâl olur.

1461 ١- عن عبد الله بن عمرو بن العاص رضى الله عنهما قال: [وَقَفَ رسولُ الله ﷺ فِي حَجَّةِ الْوَادَعِ بِمِنًى لِلنَّاسِ يَسْأَلُونَهُ فَجَاءَ رَجُلٌ فَقَالَ: لَمْ أَشْعُرْ فَحَلَقْتُ قَبْلَ أَنْ أَذْبَحَ؟ فَقَالَ: اذْبَحْ وَلاَ حَرَجَ. وَجَاءَهُ آخَرُ فَقَالَ: لَمْ أَشْعُرْ فَنَحَرْتُ قَبْلَ أَنْ أَرْمِىَ؟ فَقَالَ: ارْمِ وَلاَ حَرَجَ. فَمَا سُئِلَ رسولُ الله ﷺ يَوْمَئِذٍ عَنْ شَىْءٍ قُدِّمَ وَلاَ أُخِّرَ إلاَّ قَالَ افْعَلْ وَلاَ حَرَجَ]. أخرجه الستة إلا النسائى.

1. (1461)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Veda Haccı'nda Mina'da, halkın meselelerini*

kendisine sorması için durmuştu. Bir adam gelip:

"(Ben kurbanın traştan önce olacağını) bilemedim ve kurbandan önce traş oldum?" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"(Şimdi de kurbanını) kes, burada bir beis yok" *cevabını verdi. Bir başkası daha gelip:*

"(Taşı kurbandan önce atmak gerektiğini) bilemedim ve taşlamayı yapmadan kurban kestim" dedi. Buna da:

" Şimdi taşını at, bunda bir mazhur yok!" *diye cevap verdi. O gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a "Şunu önce, yaptık"; "Bunu sonra yaptık" şeklinde takdim te'hirle ilgili her ne soruldu ise hepsine:* **"Yap bunda bir mahzur yoktur!"** *diye cevap verdi"* [Buhârî, Hacc 131, İlm 23, 46, Eymân 15; Müslim, Hacc 327, (1306); Muvatta, Hacc 242, (1, 421); Tirmizî, Hacc 76, (916); Ebu Dâvud, Menâsik 80, (2014); İbnu Mâce, Menâsik 74, (3051).]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Mina'da durduğu yer ve zamanla ilgili olarak ihtilâflar farklıdır. Bazıları öğleden sonra olduğunu ifâde eder ki, bu durumda, haccın geri kalan menâsikinin hacılara açıklanması için imamın okuması teşrî edilen mûtad hutbe olma ihtimali ortaya çıkmaktadır. Ancak cemreler arasında durduğu, konuştuğu da bazı rivâyetlerde belirtilmiştir. Bu durumda, rivâyetlerin hem hutbeden, hem de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın problemi olanların sorularına cevap maksadıyla yapmış olduğu konuşmalardan bahsetmiş olma ihtimalleri mevcuttur.

Soru sahiplerinin ismi açık değildir. Bunun sebebi, soru sahiplerinin bedeviler olmasından ileri geliyor, zira bir rivâyette كَانَ الأَعْرَابُ يَسْأَلُونَهُ *"Bedevîler sorular soruyordu"* açıklaması gelmiştir.

Rivâyetler pekçok meselenin sorulduğuna işâret ederler. Râvîlerin zikrettikleri meseleleri şöyle hülâsa etmek mümkün:

1- Kurbanın kesilmesinden önce traş,

2- Taşların atılmasından önce traş,

3- Taşların atılmasından önce kurbanın kesilmesi,

4- Taş atılmazdan önce ifâza tavafı,

5- Traşdan önce, taşlama ve ifâza tavafı,

6- Kurbandan önce ifâza ziyareti,

7- Tavaftan önce sa'y.

Fazla teferruata girmeden neticeye gelmek gerekirse: Ulemâ, Mina'da yevm-i nahirde dört vazife bulunduğunu, bunların şu sırayla yapılmasının matlûb olduğunu söylemekte icma eder:

1- Akabe Cemresi'ne taş atmak,

2- Kurban kesmek,

3- Traş (veya taksîr) olmak,

4- İfâza tavafı.

Bunlar arasında yapılacak takdim ve te'hir'in de câiz olacağında, yani haccı ifsad etmeyeceğinde ulemâ ittifak ederse de, terettüp edecek hüküm hususunda ihtilâf ederler.

★ *İbnu Abbâs* (radıyallahu anh): "Bu sıra bozulursa dem gerekir" der. *Hanefîler, Saîd İbnu Cübeyr, Katâde, Hasan Basrî, Nehâî* de böyle hükmeder.

★ *Şâfiî ve Selefin* cumhûru ve ashâbu'l-hadîs: "Caizdir, dem gerekmez" der. Sadedinde olduğumuz rivâyetler de bu hükme uygundur.

1462 ٢- وعن أسامة بن شَرِيك رضى اللّه عنه قال: [خَرَجْتُ مَعَ رسولِ اللّه ﷺ حَاجّاً فكَانَ النَّاسُ يَأْتُونَهُ، فَمِنْ قَائِلٍ يقُولُ يَارَسُولَ اللّهِ: سَعَيْتُ قَبْلَ أَنْ أَطُوفَ وَأَخَّرْتُ شَيْئاً أَوْ قَدَّمْتُهُ؟ فَكَانَ يَقُولُ: لاَ حَرَجَ إلاَّ عَلَى رَجُلٍ اقْتَرَضَ عِرْضَ مُسْلِمٍ وَهُوَ ظَالِمٌ فَذٰلِكَ الَّذِى حَرِجَ وَهَلَكَ]. أخرجه أبو داود.

«الحرج» الأثم والضّيق. ومعنى «اقْتَرَضَ عِرْضَ مُسْلِمْ». اغتابه، شبّه ذلك بالقَطع بِالْمِقْرَاضِ.

2. (1462)- *Üsâme İbnu Şerîk* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Reşûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte ben de hacca çıktım. Halk kendisine müracaat ediyordu. Gelenlerden bazısı:*

"*Ey Allah'ın Resûlü, tavaftan önce sa'y yaptım, bazı şeyleri vaktinden sonra-*

ya bıraktım veya vaktinden öne aldım (ne buyurursunuz, hükmü nedir?)" şeklinde *soruyordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da:*

"Bunda bir günah yok. Ancak bir kimse bir müslümanın ırzını makaslarsa (gıybetini ederse) o zâlimdir. İşte günah işleyen ve kendini helâke atan odur". [Ebu Dâvud, Menâsik 88, (2015).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîste geçen harec'den maksat günah denmiştir. *Makaslama* diye tercüme ettiğimiz tabirden maksad da gıybetti. "Hacc menâsikinde takdim-te'hir yapan günahkâr olmaz, ama gıybet eden günahkâr olur" denmek istenmiştir.

2- Mina'da kalındığı müddetçe yapılacak dört vazîfenin icrasında tertibe riâyet edilmesi esas olmakla birlikte takdim-te'hir gibi durumlarla tertibin bozulma hallerinde terettüp edecek hükümle ilgili olarak önceki hadîste açıklama yaptık, burada bir kere daha şöyle özetlemek mümkün:

★ *Şâfiî* ve muhaddisler grubu hadisin zâhirini esas alarak takdim-te'hirde birşey gerekmez der.

★ *Ebu Hanîfe* ve bazıları:"Takdim-te'hir dem gerektirir" der.

★ Bazıları"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm),"**harec yok**" demekle, "takdim-te'hirde günah" yok demek istemiştir, bu fidye ödenmesinin gereğini kaldırmaz" demiştir.

★ Bazıları:"Takdim-te'hiri sehven yapana birşey gerekmez" demiştir.

1463 ٣- وعن نافع قال: [لَقِيَ ابن عُمَرَ رَضِيَ عَنْهُمَا رَجُلاً أَفَاضَ وَلَمْ يَحْلِقْ وَلَمْ يُقَصِّرْ جهِلَ ذٰلِكَ فَأَمَرَهُ أنْ يَرْجِعَ فَيَحْلِقَ أوْ يُقَصِّرَ ثُمَّ يَرْجِعَ إلى الْبَيْتِ فَيُفِيضَ]. أخرجه مالك.

3. (1463)- *Nâfi* anlatıyor: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) ifâza tavafını yapmış, fakat cehâletle henüz traş olmamış, kısaltma da yaptırmamış bir adama rastladı. Adama, dönüp traş olmasını veya saçını kısaltmasını, sonra da Beytullah'a yeniden ifâza tavafında bulunmasını emretti."* [Muvatta, Hacc 189, (1, 397).]

İKİNCİ FASIL

İHRAMDAN ÇIKMA VAKTİ

1464 ١- عن ابن عمر رضى الله عنهما: [أَنَّ عُمَرَ قَالَ: مَنْ رَمَى الْجَمْرَةَ ثُمَّ حَلَقَ أَوْ قَصَّرَ وَنَحَرَ هَدْياً إِنْ كَانَ مَعَهُ فَقَدْ حَلَّ لَهُ مَا حَرُمَ عَلَيْهِ إِلاَّ النِّسَاءَ وَالطِّيبَ حَتَّى يَطُوفَ بِالْبَيْتِ]. أخرجه مالك.

1. **(1464)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "*(Babam) Hz. Ömer (radıyallahu anh) buyurdu ki:*

"*Kim Cemretu'l-Akabe'ye taşını atar, sonra traş olur veya kısaltır ve de -yanında olduğu takdirde- kurbanını keserse, kendisine ihramlı iken haram olanlardan -kadına temas ve koku hâriç- hepsi helal olur. Bunların haramlığı Beytullah'a yapacağı ifâza tavafına kadar devâm eder. İfâza yapınca onlar da helal olur.*" [Muvatta, Hacc 221, (1, 410).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh), Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünnetine uyarak, bu konuşmayı Arafat'ta yapar. *Hz. Ömer*, Mina'da taşlama, kurban ve traştan sonra ihram yasaklarından ikisi hariç, diğerlerinin kalkacağını hatırlatır. Traşla hâsıl olan bu duruma *ilk tehallül* denir. İfâza tavafından sonra *kadına temas* ve koku sürünme yasağının da kalkmasına *ikinci tehallül* denir. Böylece ihramdan tamamen çıkılmış olur.

2- *İlk tehallül*den itibâren helâl olan veya haramlığı devam eden şeyler husûsunda selef ihtilaf etmiştir:

★ *İbnu Ömer*'e göre -yukarda belirtildiği üzere-ilk tehallül'den sonra *koku* ve *cimâ*nın haramlığı devam eder.

★ *İmam Mâlik*: "Sayd (av) yasak" der.

★ *İbnu Abdilberr* لا تقتلوا الصيد وانتم حرم "**İhramda iken av hayvanı öldürmeyin**" âyetine dayanarak: "Kendisine kadın haram olan kimsenin ihramı devam eder" der.

★ Atâ ve bir grup âlim: *"İlk tahallül* ile kadın ve av dışındaki haramlar kalkar" demiştir.

★ *Şâfiî, Hanefî* ve bir grup âlim: *"İlk tehallül* ile sadece kadına temas hâriç gerisi helâl olur" demiştir.

1465 ٢- عن ابن عباس رضى اللّه عنهما. أنه قال: [إذَا رَمَى الْجَمْرَةَ يعنى جمرة العقبةِ فَقَدْ حَلَّ لَهُ كُلُّ شَيْءٍ حَرُمَ عَلَيْهِ إلاَّ النِّسَاءَ. قِيلَ: فَالطِّيبُ؟ قَالَ: أَمَّا أنَا فَقَدْ رَأَيْتُ رسولَ اللّه ﷺ يَتَضَمَّخُ بِالْمِسْكِ أَوْ طِيبٌ هُوَ]. أخرجه النسائى.

2. **(1465)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: *"Bir kimse Cemretü'l-Akabe'ye taşını attı mı kendisine -kadın dışında- haram olan herşey helal olur."*

Onun bu sözü üzerine:

"Ya koku? (o da mı helal olur?)" diye soruldu. Dedi ki:

"Gerçekten ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı misk sürünürken gördüm. Yoksa o koku değil miydi?" [Nesâî, Hacc, 231, (5, 277); İbnu Mâce, Menâsik 70, (3041).]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) *ilk tehallül*den sonra sâdece kadına temasın haramlığını *ifâza tavafına* kadar devam ettirip geri kalanların helâl olduğunu belirtmektedir.

Koku ile alâkalı soru üzerine *"... Misk koku değil mi?"* demesi *istifham-ı inkârî*'dir. O hususta hiç şüphe olmadığını söylemek için böyle bir üslûba yer vermiştir.

1466 ٣- وعن أم سلمة رضى اللّه عنها قالت: [كَانَتْ لَيْلَتِى الَّتِى يَصِيرُ إلَيَّ فِيهَا رسول اللّه ﷺ مَسَاءَ يَوْمِ النَّحْرِ، فَصَارَ إلَيَّ فَدَخَلَ عَلَيَّ وَهْبُ بْنُ زَمْعَةَ وَمَعَهُ رَجُلٌ مِنْ آلِ أَبِى أُمَيَّةَ مُتَقَمِّصَيْنِ. فَقَالَ ﷺ لِوَهْبٍ: هَلْ أَفَضْتَ يَا أَبَا عَبْدِ اللّهِ؟ قَالَ: لاَ وَاللّهِ يَارسولَ اللّهِ. قَالَ: فَانْزِعْ عَنْكَ الْقَمِيصَ فَنَزَعَهُ مِنْ رَأْسِهِ وَنَزَعَ صَاحِبُهُ قَمِيصَهُ مِنْ رَأْسِهِ. ثُمَّ قَالَ: وَلِمَ يَارسولَ اللّه؟ قَالَ إنَّ هٰذَا يَوْمٌ

رُخِّصَ لَكُمْ إِذَا أَنْتُمْ رَمَيْتُمُ الْجَمْرَةَ أَنْ تُحِلُّوا، يَعْنِي مِنْ كُلِّ مَا حُرِمْتُمْ مِنْهُ إِلاَّ
النِّسَاءَ فَإِذَا أَمْسَيْتُمْ قَبْلَ انْ تَطُوفُوا بِهٰذَا الْبَيْتِ صِرْتُمْ حُرُماً كَهَيْئَتِكُمْ قَبْلَ أَنْ
تَرْمُوا الْجَمْرَةَ حَتّى تَطُوفُوا بِهِ]. أخرجه أبو داود.

3. **(1466)**- *Ümmü Seleme* **(radıyallahu anhümâ) anlatıyor:** ***"(Veda Haccı'nda) yevm-i nahr'ın gecesinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın beraber olma nöbeti bende idi. O akşam, Vehb İbnu Zema'a ve beraberinde Ebu Ümeyye ailesinden bir adam olduğu halde, kamislerini giymiş olarak yanımıza geldiler.***

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Vehb (radıyallahu anh)'e:

"Sen ifâza tavafını yaptın mı Ey Ebu Abdillah?" *diye sordu. Vehb:*

"Hayır! Vallahi ey Allah'ın Resûlü, yapmadım!" deyince, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Öyleyse şu kamîsi çıkar!" *dedi. Vehb, onu başından çıkardı. Arkadaşı da kamisini başından çıkardı. Sonra Vehb sordu:*

"Niçin (çıkarıyoruz) Ey Allah'ın Resûlü?"

"Çünkü bugün, Cemre'ye taş attığınız takdirde ihramdan çıkmanıza, yâni size haram edilen herşeyin -kadın hariç- helal olmasına ruhsat tanındı. Eğer siz, Beytullah'ı tavaf etmeden akşama girerseniz, Cemretü'l-Akabe'ye taş atmazdan önceki gibi haram olursunuz, bu hal Beytullah'ı tavaf edinceye kadar devam eder" *diye cevap verdi".* [Ebu Dâvud, Menâsik 83, (1999).]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere, bu rivâyete göre, Mina'da *ilk tahallül* ile tanınan ruhsatlar (kadına temas hâriç diğer ihram yasaklarının kalkma ruhsatı), yevm-i nahr'de, güneşin batmazdan önce Beytullah'a ifaza tavafını yapma şartına bağlanmış olmaktadır. Bu şart yerine getirilmediği takdirde, yevm-i nahr'in akşamından itibâren ihram yasakları geri gelmektedir. Sadedinde olduğumuz rivâyet, *kamîs* denen dikişli gömleğin çıkarılıp, dikişsiz ihram elbisesinin giyilmesinin emredildiğini göstermektedir. Bir başka ifâdeyle, bu hadîs esas alındığı takdîrde, bayramın birinci günü Mina'da Büyük Şeytan'ı taşlama, kurban kesme ve traş olmadan sonra başlayan ilk tahallül (yani kadına temas dışındaki haramların kalkması), aynı gün içinde, güneş batmazdan önce *ifâza tavafı* yapılmadığı takdirde akşamın gir-

mesi ile sona ermektedir. Bu durumda, dikişli elbise giyme yasağı dâhil bütün haramlar geri gelmekte ve ifâza tavafına kadar devâm etmektedir.

Ancak, bu hadîsle fukaha amel etmemiş, buradaki emri, tavafın, yevm-i nahirden başka güne te'hir edilmemesi için *tağlîz ve teşdîd*'e hamletmiştir. Ulemânın hükmüne göre, ifâza tavafı (ziyaret tavafı da denir) bayram günlerinden birinde (10, 11, 12 Zilhicce) yapılabilir. Ancak efdal ve sünnete uygun olanı bayramın birinci gününde (Yevm-i Nahr: 10 Zilhicce) yapılmasıdır. Bayram günlerinin dışına çıktığı takdirde *dem* gerekir.

1467 ٤- وعن ابن عباس رضى اللّهُ عنهما قال: [لاَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ حَاجٌّ وَلاَ غَيْرُ حَاجٍّ إلاّ حَلّ، قِيلَ لِعَطَاءٍ مِنْ أَيْنَ تَقُولُ ذٰلِكَ؟ قَالَ مِنْ قَوْلِ اللّهِ تَعَالَى: ثُمَّ مَحِلُّهَا إلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ قِيلَ: فَإِنَّ ذٰلِكَ مِنْ قَبْلِ الْمُعَرَّفِ. فَقَالَ: كَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ يَقُولُ هُوَ بَعْدَ الْمُعَرَّفِ وَقَبْلَهُ. وَكَانَ يَأْخُذُ ذٰلِكَ مِنْ أَمْرِهِ ﷺ حِينَ أَمَرَهُمْ أَنْ يُحِلُّوا فى حَجَّةِ الْوَدَاعِ]. أخرجه الشيخان. «الْمُعَرَّفُ» اسم للمواقف: أى بعد الوقوف بالمعرف.

4. (1467)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) şöyle demiştir: "*Beytullah'ı hacc maksadıyla olsun, başka maksadla olsun, her kim tavaf ederse tahallül etmiş (ihram yasaklarından çıkmış) olur*".

(İbnu Abbâs'ın bu sözünü nakleden) Atâ'ya:

"*Bunu neye dayanarak söylüyor?*" *diye soruldu. Şu cevabı verdi:*

"*Cenab-ı Hakk'ın şu sözüne dayanarak:* ثُمَّ مَحِلُّهَا إلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ "**Sonra varacakları yer Beyt-i Atîk'a müntekîdir**" (Hacc 33). *Kendisine şu cevap verildi:*

"*Ama bu, Arafat'ta vakfeye durulduktan sonra olacaktır.*"

Atâ bu cevap üzerine açıkladı:

"*İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) bunun Arafat vakfesinden önce ve sonra olacağını söylerdi. Bu hükmü, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Veda Haccı sırasında ashâba verdiği ihramdan çıkma emrinden istinbat ediyordu.*" [Buhârî, Megâzî 77; Müslim, Hacc 206-208, (1244, 1245).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, bir ayetten ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bir sünnetinden, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'tan fukahâya muhâlif bir istinbatını tevsîk etmektedir. Hattâ rivâyetin Müslim'de gelen bir vechinde şu açıklayıcı ziyâde var:

"Benî Hüceym kabilesinden bir adam İbnu Abbâs'a:

"Halkın kalbine işleyen veya halkı fırkalara bölen şu fetva nedir? Beytullah'ı tavaf eden ihram yasaklarından çıkarmış?" diye sordu..."

Bu ziyâde ibârenin de gösterdiği üzere, *İbnu Abbâs* (radıyallahu anh) ümmetin tatbikatına muhalif bir istinbat, bir fetvada bulunmuş, bu da halk arasında bir kısım münâkaşalara sebep olmuştur. Meselenin tavzihi kendisinden sorulduğu gibi onun yakınlarından da sorulmuştur. Sadedinde olduğumuz rivâyette, açıklamayı *Atâ* yapmaktadır.

Meseleyi şöyle özetleyebiliriz: Şârihlerin açıkladığı üzere, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Veda Haccı sırasında -daha önce açıklandığı üzere- beraberinde kurbanlığı olmayanlara, umreden sonra ihramdan çıkmalarını emretmiş olma örneğinden hareketle, *"Kabe'yi tavaftan sonra ihramdan çıkmak gereğine"* hükmetmiştir. Halbuki ulemâ büyük çoğunluğu ile -yine rivâyetlere müstenîden- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın o davranışının sonradan neshedildiğini kabul eder ve ihramdan ancak Arafat vakfesinden sonra Mina, taşlama, kurban ve traş menâsikinin ifâsından sonra çıkabileceğine hükmeder. İbnu Abbâs'ın görüşüne az sayıda selef iştirak etmiştir. *İshâk İbnu Râhuye* bu azlardan biridir. Üstelik bütün ulemâ, hacc-ı ifrâda niyet eden kimsenin Beytullah'ı tavaf etmekle ihramdan çıkması gerekmeyeceği husûsunda hiçbir ihtilâfa düşmez.

Nevevî, kaydettiğimiz mâhiyette ulemânın ittifak ettiği durumu belirttikten sonra der ki:

"*İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'ın âyetle ihticâcına gelince, âyette onun çıkardığı hükme hiçbir delil yok. Zirâ **"Sonra varacakları yer Beytü'l-Atîk'e müntehîdir"** mealindeki âyetin mânâsı, *"Kurban ancak Harem-i Şerîf'de kesilir"* demektir. Kesinlikle âyette, ihramdan çıkma emri diye birşey yoktur. Âyetin muradı ihramdan çıkma olsaydı Harem-i Şerif'e, kurbanlığın sadece gelişiyle, daha tavaf da yapmadan ihramdan çıkmak gerekirdi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, Veda Haccı'nda ashaba ihramdan çıkmalarını emretmiş olmasın-

dan hüccet çıkarmasına gelince, bunda da *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'ın hükmüne delil bulmak mümkün değildir, zirâ Nebî (aleyhissalâtu vesselâm) onlara sadece o yıl için haccı umreye çevirmelerini emretti. Bu, hacc yapmak üzere ihram giymiş kimsenin (haccını tamamlamadan) ihramdan çıkmasına delil olamaz."

Kadı İyaz'ın kaydına göre bâzı âlimler *İbnu Abbâs*'ın bu sözünü te'vîl ederek: "Bu söz, haccın (rükünlerinden birini kaçırarak o yıl haccını) yerine getiremeyenlerle ilgilidir. Böyleleri tavaf ve sa'y'i yerine getirince ihramdan çıkar" demişlerdir. Ancak bu te'vil ihtimalden uzak bir yorumdur, çünkü İbnu Abbâs -bu meseleyle ilgili rivâyetlerin- sadedinde olduğumuz vechinde "Beytullah"ı hacc maksadıyla olsun, başka maksadla olsun, her kim tavaf ederse ihramdan çıkar" demektedir.

1468 ٥- وعن حفصة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَت: [أَمَرَ النَّبِيُّ ﷺ أَزْوَاجَهُ أَنْ يُحِلِلْنَ عَامَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ. قُلْتُ: فَمَا يَمْنَعُكَ أَنْ تُحِلَّ؟ قَالَ: إِنِّي لَبَّدْتُ رَأْسِي وَقَلَّدْتُ هَدْيِي فَلاَ أَحِلُّ حَتَّى أَنْحَرَ هَدْيِي]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

5. **(1468)**- *Hz. Hafsa* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zevcelerine, Veda Haccı senesinde ihramdan çıkmalarını emretti. Ben:*

"Siz niye ihramdan çıkmıyorsunuz? diye sordum.

"Ben başımı telbîd ettim, kurbanlığımı hazırladım, kurbanlığımı kesmeden ihramdan çıkamam" *diye cevap verdi"*. [Buhârî, Hacc 34, 107, 126, Megâzî 77, Libâs 89; Müslim, Hacc 186, (1229); Muvatta, Hacc 180, (1, 394); Ebu Dâvud, Menâsik 24, (1806); Nesâî, Hacc 40, (5, 136) 67, (5, 172); İbnu Mâce, Menâsik 72, (3046).]

AÇIKLAMA:

1- *Telbîd* burada saçların dağılmasını önlemek için husûsî maddelerle yapıştırmaktır. Hacc sırasında uzun müddet ihramda kalacakların saçlarını birşeylerle yapıştırarak telbîd yapmaları âdet idi.

2- Bu hadîs, bir önceki hadîste *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'ın *tavaftan sonra ihramdan çıkılır* hükmünü cerheden rivâyetlerden biridir.

1469 ٦- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [أَهَلَّ النَّبِىُّ ﷺ بِعُمْرَةٍ وَأَهَلَّ أَصْحَابُهُ بِحَجٍّ فَلَمْ يَحِلَّ النَّبِىُّ ﷺ وَلاَ مَنْ سَاقَ الْهَدْىَ مِنْ أَصْحَابِهِ وَحَلَّ بَقِيَّتُهُمْ]

أخرجه مسلم.

6. **(1469)**- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (Veda Haccı'nda) umre için ihrama girdi. Ashabı ise (radıyallahu anhüm ecmain) hacc için ihrama girdi. (Mekke'ye varınca) ne Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ne de beraberinde kurbanlıkları olanlar ihramdan çıkmadılar. Geri kalanlar ihramdan çıktılar.*" [Müslim, Hacc 196, (1239).]

Not: Bu bahis 1278-1325 arasında işlenmiştir. 1288 ve 1292'de açıklanmıştır.

1470 ٧- وعن نافع قال: [كَانَ ابْنُ عُمَرَ رضى اللّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ: الْمَرْأَةُ الْمُحْرِمَةُ إِذَا حَلَّتْ لَمْ تَمْتَشِطْ حَتَّى تَأْخُذَ مِنْ قُرُونِ رَأْسِهَا وَإِنْ كَانَ لَهَا هَدْىٌ لَمْ تَأْخُذْ مِنْ شَعْرِهَا شَيْئاً حَتَّى تَنْحَرَ هَدْيَهَا]. أخرجه مالك.

«وَقُرُونُ الرَّأْسِ» هى الضفائر من الشعر.

7. **(1470)**- *Nâfi* (rahimehumullah) anlatıyor:

"*İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) dedi ki: "İhramlı kadın, ihramdan çıkınca, saç örgülerinin ucundan bir miktar kesmedikçe taranmaz. Şâyet kurbanlığı varsa, kurbanı kesilinceye kadar saçından hiçbir şey kesemez.*" [Muvatta, Hacc 163, (1, 387).]

AÇIKLAMA:

İhramlının vücudundan kıl koparması ihram yasaklarından biridir. Taranmak ise kıl koparmaya sebep olacak bir davranıştır.

Kurban kesilmezden önce traş olunmama emri, bizzat Kur'ân-ı Kerîm'de tesbit edilen hacc menâsikinden biridir: **"Kurban yerine (Mina'ya) varıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin** (Bakara 196). (1461 numarada bu mevzu açıklandı).

ONUNCU BAB

KURBANLAR
(HEDY VE EDAHÎ)

Bu babta oniki fasıl vardır

BİRİNCİ FASIL
KURBANLARIN VACİB OLUŞU VE SEBEPLERİ

İKİNCİ FASIL
KEMİYET VE MİKTARI

ÜÇÜNCÜ FASIL
KURBAN OLABİLECEK HAYVANLAR

DÖRDÜNCÜ FASIL
KURBAN OLAMAYACAK HAYVANLAR

BEŞİNCİ FASIL
KURBANLIKLARIN İŞARETLENMESİ

ALTINCI FASIL
KESME ZAMAN VE YERİ

YEDİNCİ FASIL
KESMENİN ÂDABI

SEKİZİNCİ FASIL
KURBANLARDAN YEME BAHSİ

DOKUZUNCU FASIL
HELÂK OLAN KURBAN HAKKINDA

ONUNCU FASIL
KURBANLIĞA BİNMEK

ONBİRİNCİ FASIL
KURBAN KESEN MUKÎM (MEKKELİ) İHRAM GİYER Mİ?

ONİKİNCİ FASIL
MÜTEFERRİK HADÎSLER

BİRİNCİ FASIL

KURBANIN VACİB OLUŞU VE SEBEPLERİ

UMUMÎ BİLGİLER

KURBAN, kelime olarak قرب kökünden mastardır, yaklaşmak manasına gelir. Dinî bir ıstılah olarak Allahu Teâlâ'yı râzı ederek yakınlığını kazanmak için kesilen hayvana kurban denir.

İnançtan dolayı kurbanda bulunmak, hemen hemen bütün dinlerde vardır. Tarih boyunca her millet, inancına göre nazarında kıymetli olan birşeyi, ulûhiyet adına kurban etmeyi müesseseleştirmiştir. Kur'ân-ı Kerîm, kurban müessesesinin *Hz. Âdem* (aleyhisselam)'in çocuklarıyla birlikte başladığını haber verir:

"Onlara Âdem'in iki oğlunun gerçek olan haberini oku: Hani onlar (Allah'a) yaklaştıracak birer kurban takdim etmişlerdi de ikisinden birininki kabul olunmuş, öbürününki kabul olunmamıştı..." (Maide 27).

Böylece âyet, ulûhiyete yaklaşmak maksadıyla kurban sunma ibâdetinin insanlıkla birlikte başladığını gösterir.

Âyette kabul edildiği belirtilen kurban *Hâbil*'e aitti ve bir koçtu. Kabul edilmeyen de *Kâbil*'e aitti ve ekindi.

Şu halde, kurban deyince bunun mutlaka bir hayvan olması gerekmez, başka şey de kurbân olabilir. Nitekim, ne zaman başladığı kesin olarak bilinmese de, insanın kurban edilmesi de târihin yaygın vakalarından biridir. Kur'ân-ı Kerîm *Hz. İbrahim* (aleyhisselam)'le ilgili olarak buna da yer verir. Hz. İbrahim'e rüyasında, ilk olan oğlu *İsmâil*'i kurban etmesi emredilir (Saffat 102). Bazı rivâyetlerde onüç yaşında olduğu belirtilen çocuğu kurban etme hazırlığı yapılır ve kesileceği sırada çocuğa bedel kesilmek üzere koç indirilir.

Bu âyet insan kurbanı meselesinde mânidardır. Zîra insanlık târihinde pek yaygın olan bu geleneğin ilâhi bir menşe'den kaynaklanmış olabileceğini ifâde eder. Bunu söylemeye sevkeden husûs, büyük müfessir Fahreddin Râzî hazretlerinin de kaydettiği üzere İslâm ulemâsının, "meşru olmayan birşeyin peygamberlere rüyasında da olsa emredilmeyeceği"ni prensip olarak kabûl etmiş olmalarıdır. Bu

prensipten hareketle, daha önce meşru olan bir prensibin Hz. İbrahim'den sonra neshedildiği söylenebilir.

Arapça'da kurban kelimesinden ziyâde *Udhiye* kelimesi kullanılır,cem'i *edâhî*dir. Kurban kesilen güne *yevmü'l-edhâ* denir.

Kurbanın dindeki hükmü husûsunda âlimler ihtilâf eder. Bir kısmı vâcib demiş ise de diğer bir kısmı buna karşı çıkmıştır. *İbnu Hazm* "Sahâbeden hiçbirisi buna vâcib dememiştir" der. Cumhur da "Kurban vâcib değildir" demiştir. Ancak dinin teşriatından olduğu da kesindir. Cumhur, "Kifaye bir Sünnet-i Müekkede'dir" der. *Şafiî* hazretleri de bu görüştedir.

Ebu Hanife hazretleri: "Zengin olan mukîme vâcibtir" diye hükmeder. *İmam Mâlik* "mukîm" kaydı koymadan vâcib hükmüne varır. *Hanefilerden Ebu Yusuf, Mâlikilerden Eşheb* vâcib hükmüne muhalefet ederek cumhûrun görüşüne katılırlar.

Ahmed İbn Hanbel: Gücü olanın terketmesi mekruhtur" der ve vücûbuna hükmeder.

İmâm Muhammed: "Terkine ruhsat olmayan sünnettir" der.

Tahâvî: "Biz de bu görüşteyiz, âsârda vâcib olduğunu te'yîd eden bir delil yok" der.

Kurbanın vâcib olduğunu söyleyenleri te'yid eden en kavî delil *Ebû Hureyre* (radıyallahu anh)'nin rivâyet ettiği şu hadîstir: مَنْ وَجَدَ سَعَةً فَلَمْ يُضَحِّ فَلاَ يَقْرَبَنَّ مُصَلاَّنَا **"Kurban kesecek güçte olup da, kesmeyen namazgâhımıza yaklaşmasın."**

Bu hadîsteki va'îd'in üslûbundaki şiddet, Hanefîleri, kurbanın *vacib* olduğu hükmüne sevketmiştir. Hatta Ebu Hanîfe (rahimehumullah)'nin "farz" dediği de rivâyetler arasındadır. Vacib diyenlerin dayandığı başka hadisler de var.

el-Hidâye'de Hanefî görüş şöyle özetlenmiştir: Kurban hür, mukîm, zengin, her müslümana kurban gününde kendi nâmına ve küçük çocuğu namına vâcibtir. Vâcib hükmü, *Ebu Hanîfe* ile ashabından *İmam Muhammed, Züfer, Hasan*, ve bir rivâyete göre *Ebu Yusuf*'un içtihadlarıyla sübût bulmuştur. *Ebu Yusuf*'un "sünnet" demiş olduğunu da belirttik.

Son olarak şunu da belirtelim: Araplarda kurbanın birçok çeşitleri var ve her biri bir başka kelime ile ifâde edilmektedir. Mesela; -bir kısmı önümüzdeki hadîslerde geleceği üzere- fara', atîre, akîka, udhiye, hedy hep ayrı ayrı kurban çeşitleridir. İslâm dîni bir kısmını yasaklamış, birkısmını bazı kayıtlarla serbest bırakmış ve hattâ vâcib kılmıştır. Bazıları hakkındaki hüküm ihtilâflıdır. Dilimiz-

de hepsi kurban kelimesiyle kayıtlanarak ifâde edilir.

UDHİYE VE HEDY: İslâm devrine intikâl eden kurban çeşitlerinden iki tanesini biraz açıklamakta gerek var. Zirâ, önümüzdeki bahîslerde gelecek hadîsler bunlarla ilgili ve dolayısıyla bu tabirler sıkca geçecek. İyice bilinmediği takdirde iltibaslar olabilir.

UDHİYE: Kurban bayramında, zengin, mukîm ve hür olan müslümanlar tarafından kesilmesi gereken kurbandır. Bunun kendine mahsûs teferruatı vardır.

HEDY: Haccda kesilen kurbandır. Kâbe-i Muazzama veya Harem için hediye edilen kurbanlık hayvana hedy denir. Dilimizdeki hediye kelimesi de aynı kökten gelir.

Esasen hacılar müsafir sayıldıkları için onlara *udhiye* kesmek vâcib değildir, dilerlerse nâfile olarak keserler. *Temettü* veya *Kıran* haccı yapanlar, bir yıl içerisinde iki ayrı ibâdeti yapmış olmanın şükrü olarak bir kurban keserler. Haccda kesilmesi vacib olan bu şükür kurbanı *hedy* sınıfına girer. Umre yapanlar veya hacc-ı ifrad yapanlar nâfile olarak kurban kesmek isterlerse bu da *hedy* sınıfına girer. Ayrıca, hacc menasikinden vaciblerin terki veya vacib olan sıranın bozulması gibi durumlarda hacca giren "*eksiklik*"lerin telâfisi için bazı ceza kurbanları vardır. Şu halde bu ceza kurbanları da hedy sınıfına girer.

Hedy kurbanlarının *Harem* dahilinde kesilmesi vâcibtir. *Udhiyeler* her yerde kesilebilir.

1471 ١ – عن مِخْنَف بن سليم رضى الله عنه قال: [سَمِعْتُ رسول الله ﷺ
يَقُولُ: يَاأَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ عَلَى كُلِّ أَهْلِ بَيْتٍ فِى كُلِّ عَامٍ أُضْحِيَّةً وَعَتِيرَةً. هَلْ
تَدْرُونَ مَا الْعَتِيرَةُ؟ هِىَ الَّتِى تُسَمُّونَهَا الرَّجَبِيَّةَ]. أخرجه أصحاب السنن.

«وَالْمُرَادُ بالعتيرة» هنا شاة تذبح فى رجب.

1. **(1471)**- *Mihnef İbnu Süleym* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim şöyle buyurmuştu* : **"Ey insanlar, her aile sâhibine her sene bir kurbanlık, bir de atîre borç olmuştur. Atîre'nin ne olduğunu biliyor musunuz? O, recebiye dediğiniz şeydir."** [Tirmizî, Edâhi 18, (1518);

Ebu Dâvud, Dahâya 1, (2788); Nesâî, Akîka 6, (7, 167-168); İbnu Mâce, Menâsik 2, (3125).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîs, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Arafât vakfesi sırasında yaptığı konuşmalardan biridir. Mina'da kurban kesmesi gereken hacılara, bu mevzuda bilgi vermiş olmaktadır.

2- *Atîre*, Receb ayında kesilen kurbanın adıdır.

3- Kurban kesmenin vâcib olduğuna hükmeden ulemâ bu hadîsle istidlâl etmiştir. Ancak kurbanın vâcib olmadığına hükmedenler "siganın vücûb ifâde etmede sarîh olmadığını" ileri sürerek bu istidlâli reddederler.

4- Bu hadîste *atîre* denen Receb ayında kesilen kurbanın da gerekli olduğu ifade edilmektedir. Ancak kurbanın vacib olduğuna hükmeden âlimler atîrenin vacib olmadığını söylerler.

Hatta: لاَ فَرَعَ وَلاَ عَتِيرَةَ فِى الإِسْلاَمِ *"İlk doğan yavruyu kurban etmek, atîre kurbanı kesmek İslâm'da yoktur"* gibi câhiliye devri kurban çeşitlerini yasaklayan rivâyetleri de nazarı dikkate alan âlimlerden bâzıları kerâhetine de hükmetmişlerdir. *Buharî*'nin bir rivâyetinde, وَكَانُوا يَذْبَحُونَهُ لِطَوَاغِيتِهِمْ ziyâdesiyle, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, bu kurbanlar putlar adına kesildiği için, yasak koyduğu anlaşılmaktadır.

İmam Şâfiî, Allah adına olduğu takdirde cahiliye devrindeki isimler altında kurban kesilebileceğine, câiz olduğuna hükmederek, sadedinde olduğumuz hadîs gibi cevaz ifâde edenlerle, yukarıda kaydettiğimiz rivâyette olduğu gibi yasaklayanları te'lîf eder.

1472 ٧- وعن ابن عمرو بن العاص رضى اللّه عنهما قال: [قَالَ رسولَ اللّه ﷺ: أُمِرْتُ بِيَوْمِ الأَضْحَى عِيداً جَعَلَهُ اللّهُ تَعَالَى لِهٰذِهِ الأُمَّةِ. فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: يَارسولَ اللّه أَرَأَيْتَ إِنْ لَمْ أَجِدْ إِلاَّ مَنِيحَةً أُنْثَى أَفَأُضَحِّى بِهَا؟ قَالَ: لاَ. وَلٰكِنْ تَأْخُذُ مِنْ شَعْرِكَ وَأَظْفَارِكَ وَتَقُصُّ شَارِبَكَ وَتَحْلِقُ عَانَتَكَ، فَذٰلِكَ تَمَامُ أُضْحِيَّتِكَ عِنْدَ اللّهِ تَعَالَى]. أخرجه أبو داود والنسائى.

2. **(1472)**- *Abdullah İbnu Amr İbnu'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):*

"Kurban gününü bayram olarak kutlamakla emrolundum. Onu bu ümmet için Allah bayram kılmıştır" *buyurmuştu. Bir adam kendisine:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Ben iâreten verilmiş bir hayvandan başka birşeye sahip değilsem, onu kesebilir miyim?" diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Hayır", *dedi.* **"Ancak saçını, tırnaklarını kısaltır, bıyıklarından alır, etek traşını olursun. Bu da sana Allah indinde bir kurban yerine geçer".** [Ebu Dâvud, Edâhî 1, (2789); Nesâî, Dahâyâ 2, (7, 213).]

1473 ٣- وعن نافع [أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رضى اللّٰهُ عَنْهُمَا لَمْ يَكُنْ يُضَحِّى عَمَّا فِى بَطْنِ الْمَرْأَةِ]. أخرجه مالك.

3. **(1473)**- *Nâfi'* (rahimehumullah) anlatıyor: *("Ailenin her ferdi için kurban kesmek gerektiği görüşünde olan) Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), anne karnındaki çocuk adına kurban kesmezdi."* [Muvatta, Dehâyâ 13, (2, 487).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kurban gününün, İslâm ümmetine Cenâb-ı Hakk tarafından bayram kılındığını haber vermektedir. Her müslüman bu bayrama imkânı nisbetinde katılacaktır. İmkânı olan kurban kesecektir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, imkânı olmayan, elinde sütünden ve yününden istifâde etmek üzere iâreten verilmiş bir dişi hayvandan başka birşeyi bulunmayan kimsenin sorusu üzerine verdiği cevaptan anlıyoruz ki, bayrama katılmak için imkânları zorlamaya gerek yoktur. Bayram günü saç traşı olmak, uzamış olan bıyıkları, tırnakları kesmek, gerekiyorsa etek traşı da olup bedenen temizlenmek, yeni, temiz elbiseler giyinmek gibi, bayram gününün hürmetine uygun bir ahvâle bürünmek de, mânevî kazanç yönünden kurban kesmiş kadar Allah nazarında makbûl olacağını belirtiyor.

2- Hadîste geçen menîha, bir kimsenin bir başkasına, sütünden ve yününden istifade etmesi için belli bir süre ile âriyet olarak bıraktığı bir hayvandır; deve, keçi, koyun olabilir. Bu temlik değildir, âriyettir, bir müddet sonra eski sâhibine

iâde edilecektir. Bunun kurban edilmesi, imkânı zorlamanın ötesinde, emânete ihânet mânasını da taşır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buna müsaade etmiyor.

3- *İslâmî bayram nasıl kutlanmalı?*

Makina insanın hayatına girdikçe, insanın yaptığı işleri makinalar yapmaya başladıkça, insanın boş zamanı artmıştır. Günümüzde makina, geçmiş devirlerde olduğu gibi sadece insan adalelerinin yerini almakla kalmamış bizzat beynin de yerini almıştır. Otomasyon denen bu yeni hâdise, iktisadî hayatı, iş hayatını, çalışma ve istirahat sistemini, buna bağlı olarak beşerî, ictimaî münâsebetleri allak bullak etmiştir ve bilgisayar dediğimiz bu yeni teknik geliştikçe tesirini daha da artıracaktır.

Mevzumuz açısından, meselenin bizi ilgilendiren bir yönü var: Gittikçe artan bu boş vakitleri nasıl değerlendirelim? Günümüzde, boş vaktin değerlendirilmesi problemine çözüm olarak eğlence gösterilmektedir. Piknik, gezi, müzik... bütün çeşitleriyle eğlence. Bu çözüm, başka problemler getirmede, içki, kumar, uyuşturucu, sefahat, serseriyâne bir hayat, cinayet... gibi başka problemler getirmektedir. Bir başka ifâde ile atâlet ve aylaklık, pek çok kötülüklerin yeşerdiği fidelik rolünü oynamaktadır.

Öyle ise müslüman olarak bizler, beş vaktin değerlendirilmesi meselesinde Kur'ân ve hadîs ne gibi çözümler getirmişler, neler teklîf etmişler, bunu bilmek, araştırmak zorundayız. İşte böyle bir ihtiyacı duyduğumuz anda, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın haftalık bayramımız olan cuma gününün, yıllık bayramlarımız olan Ramazan ve Kurban bayramlarının nasıl geçirilmesini, ne şekilde kutlanmasını tavsiye etmişlerdir, bilmemizde fayda var. Mezkûr günlerin geçirilmesinde va'zedilen prensipleri yakaladık mı, bunlar dışında karşımıza çıkacak bütün boş vakitlere aynı prensipleri uygulayıp, aynı ölçüler çerçevesinde değerlendirebiliriz.

Şu halde cuma ve bayramlarla ilgili prensiplere, bütün boş vakitlerin geçirilmesinde muhtaç olunan bir rehber olarak görebiliriz.

BAYRAM TELÂKKİSİ: İslâm'ın tatil anlayışını bütünüyle kavramada bilinmesi gereken bir diğer nokta "bayram telâkkisi"dir. İslâm bu noktada da hususiyet arzeder. Çünkü İslâm'a göre bayram, tamamen muattal veya sırf eğlenceyle geçirilecek bir tatil müddeti değildir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bayramı "yeme, içme ve Allah'a zikir günleri" olarak tavsîf ve tarif etmiştir. Bayramın bütün müslümanlarca böyle

telâkki edilmesini sağlamak maksadıyla Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in fiilî tedbir aldığını da görmekteyiz: *Muvatta*'da kaydedilen bir rivâyete göre, Abdullah İbnu Huzâfe'yi Kurban Bayramı sırasında Mina'da hacılar arasında dolaşarak: "*Bu günler yeme, içme ve Allah'ı anma (zikrullah) günleridir*" diye ilân etmek üzere vazîfelendirmiştir. Büdeyl İbnu Verka da insanları devesine binmiş olarak takip edip: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sizlere bugünlerde oruç tutmamayı emrediyor, bu günler yeme içme günleridir*" diye ilânda bulunanlardandır.

Açıklanacağı üzere, İslâm'ın bayram telâkkisinde yeme, içme, eğlence ve zikrullah birlikte yer alır. Birini diğerinden ayırmak mümkün değildir.

Bayramda Zikr: Helâl kılınan eğlence ve izhâr-ı sürur havasının, meşru hududu taşmıyacak şekilde ileri götürülmesini önlemek maksadıyla bayramın dinî yönünü belirtmeye Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) husûsî bir ehemmiyet atfetmiştir. Buhârî'nin bir rivâyetinde belirtildiği üzere, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kurban bayramı hutbesinde şunları söylemiştir: **"Bugün bayramdır. Bayramımıza önce namaz kılarak başlıyoruz. Sonra evlerimize dönüp kurbanlarımızı keseceğiz. Kim bu şekilde hareket ederse bayramı sünnetimize uygun olarak kutlamış olur"**.

Haftalık bayram olan cuma için de aynı esas câridir. Çünkü, cumanın da kendine has namazı ve dinî telkinâtın yapıldığı hutbesi mevcuttur. Ayrıca hadisler, cuma namazına mümkün mertebe erken gelmeyi emreder. Şu halde bayrama has serbestî faaliyetlerin, namaz ve hutbe vâsıtasıyla mânevî bir hava ile dolduktan sonra başlatılıp, devam ettirilmesi esastır. Bu durum, bir kısım aşırılıkları frenleme âmili olacaktır.

Bayramda Yeme ve İçme: Bayram günleri oruç yasaklanmıştır. Bilhassa Kurban ve Ramazan bayramlarında oruç tutmak kesinlikle yasaktır ve "haram"dır. Cuma günü için de kerâhet esastır. Perşembeden başlamaksızın, sâdece cuma için oruç tutanlara Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) oruçlarını bozdurmuştur.

Bayramlarda teşvîk edilen "yeme" ve "içme"nin helâl dâiresinde olacağı açıktır. Zamanımızda, bir kısım gâfil müslümanların batılıları takliden bayramlarda, tatillerde yer verdikleri aşırılıkların hiçbir dinî ruhsatı yoktur.

Bayramda Eğlence: Bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in tatbikâtı, bayram günlerinde eğlencenin de câiz olduğunu göstermektedir. Hattâ, âlimler

nebevî tatbikâta dayanarak; *"Bayramlarda (eğlenerek) sürûr izhâr etmek, dinin şeâirindendir"* demişlerdir.

Bu mûteber kitaplarımızda gelen rivâyetler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bayram günlerinde, davula vurarak şarkı söyleyen câriyeleri[1] dinlediğini, yine hem çalıp, hem oynayan Habeşîleri seyrettiğini ve zevcelerine seyretmeleri için müsaade ettiğini göstermektedir. Hazreti Âişe'den farklı şekillerde rivâyet edilen bir hâdise şöyle: *"Bir bayram günü, kulağımıza gürültü ve çocukların bağrışmaları gelmişti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kalkıp (kapıdan dışarı baktı). Meğer, bu gelenler çalıp oynayan bir Habeşli gruptu, harbeleri, (küçük kılınç) kalkanlarıyla oynuyorlardı. Çocuklar da etraflarında halka olmuş, onları seyrediyorlardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana:* **"Ey Aişe, sen de gel, seyret"** *dedi.*

Bir başka rivâyette, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Ey Humeyra, onlara bakmak istemez misin?"** diye sorar. Hz. Âişe de: *"Evet"* deyince çağırır.

Oyunun, Mescid-i Nebevî'nin içinde kılıç (harbe) ve kalkanlarla oynandığını belirten rivâyetler hâdisenin devamını Hz. Âişe'den şöyle naklederler: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kapıda durup beni arkasına aldı. (Başımı ensesine koymuş) (...) halde duruyor ve oynayanları seyrediyordum. Bıkıncaya kadar böyle devam ettim. Bir ara* **"Yeter mi?"** *dedi. "Evet" dedim.* **"Öyleyse çekil"** *dedi."*

Başka rivâyetler de Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Hz. Aişe'nin kendi arzusuyla seyre son verinceye kadar bakmasına müsaade ettiğini belirtir.

Ebû Hureyre'nin bir rivâyetine göre, bir seferinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın huzurunda Habeşliler harbeleriyle birlikte oynarken, Hz. Ömer (radıyallahu anh) çıkagelir. Derhal yere eğilip, avuçladığı çakılları atacağı sırada Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) müdâhale eder: **"Ey Ömer, bırak onları, zira bunlar Benî Erfide'dir (Habeşlilerdir)**[2] der.

Başka bir vak'aya ait olması kuvvetle muhtemel bulunan bir diğer rivâyette Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) oynayan Habeşliler'e rastladığı zaman onlara takdirlerini ifâde ettikten sonra şunu da ilâve eder: **"Yahudiler ve hristiyan-**

---

1) *Cariye* kelimesiyle, bülûğa ermeyen kız çocukları veya köle kadınlar kastedilir.

2) Fethu'l-Bâri: 3/97. Bu son cümleden, İbnu Hacer, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şunu demek istediğini anlar: "Bu onların işidir, âdetleridir ve mübahdır da". Bu yüzden Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hoş karşıladı.

lar bilsinler ki, bizim dinimizde genişlik vardır". Rivâyet, bu minval üzere devam eden oyuncuların, Hz. Ömer'in çıkagelmesiyle dağıldığını belirtir.

Bir kısım âlimler, yukarıdaki hadîsten kadınların, yabancı erkeklerin fiillerini seyretmesinin câiz olacağı hükmünü çıkarmış, bazıları da bu cevâzı *"Şehvet nazarıyla bakmamak"* veya *"Fitne korkusu olmamak"* şartlarıyla kayıtlamışlardır.

Şehvet duyma ve fitne çıkma ihtimali hâlinde, nazarın haram olduğunda ittifak vardır. Keza kadınların yabancı erkeklere karşı örtünmesi gereği de hadîsten çıkarılan bir diğer hüküm olmuştur.

Bayram günü musiki dinlenmesini tecvîz eden rivâyet de mevcuttur. Buhârî ve diğer kaynaklarda gelen bir rivâyet şöyle: Yine Hz. Aişe anlatıyor: *"Yanımda iki câriye def çalıp Buas harbi üzerine (düzülmüş hamâsî) türküler söylerken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) içeri girdi. Yatağın üzerine sırtüstü uzanarak yüzünü örttü. Az sonra (babam) Ebû Bekr girdi. Türkü okuyan câriyeleri görünce: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın huzurunda şeytan sazı ha!" diye bana kızdı ve câriyeleri azarladı. Ancak, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) karşı koyarak:* **"Ey Ebû Bekr, bırak onları söylesinler, her milletin bir bayramı vardır, bu da bizim bayramımızdır"** *dedi. Onlar sohbete dalıp, ilgileri kesilince câriyelere göz ettim, hemen sıvışıp çıktılar."*

Ahmed İbnu Hanbel: "Gücü olanın terketmesi mekruhdur" der ve vücûbuna hükmeder.

Bir kısım âlimler, bu rivâyete dayanarak, köle olmasa bile câriyenin[3] sesinden şarkı dinlemenin câiz olduğu hükmünü çıkarmışlardır: "Zira derler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'in câriyeleri dinlemesini takbih etmedi, aksine, onun takbihini takbih etti ve câriyeler de Hz. Aişe'nin kendilerine işâret etmesine kadar şarkı söylemeye devam ettiler."

Mescidde Eğlence mi?: Yukarıdaki hadîs karşımıza şöyle bir soru çıkarmaktadır: *"Mescidde çalgılı, türkülü eğlence câiz olur mu?"*

Bu meselenin münâkaşasını âlimler yapmış, leh ve aleyhte görüşler beyân etmiştir. Esas olan, bazı şartlar ve kayıtlar altında cevazıdır.

İslâm'ın, eğlencede bile faydalılık -ve düşmana karşı kuvvet kazanma- imkânlarını arama espirisini göstermek maksadıyla, bu mevzuda Buhârî şerhinde Aynî'nin yer verdiği bir pasajı özetleyeceğiz:

3) Tekrar hatırlatalım: *Câriye* kız çocuğu ve köle kadın mânâlarına gelir. Ayrıca bu câriyelerin isimleri ve kimlerin kızları oldukları belirtilir.

"El-Mühelleb der ki: "Mescid, Müslüman cemaatin emrine konulan bir müessesedir. Hangi amelde dinin ve din mensublarının menfaati bir araya gelirse, mescidde o amelin icrası câizdir. Harbe oyununa gelince, bu insan uzuvlarının, savaşa karşı mahâret kazanması için yapılan bir idmandır. Bu idman (işi, düşmana karşı harp hazırlığı olduğu için, din ve ümmetin menfaatine olması hasebiyle) mescidde veya başka bir yerde yapılması câizdir".

Şârih, zikredilen bu şartlar tahtında mescidde bu ve benzeri oyunların câiz olması gerektiğine dâir şahsî kanaatini belirttikten sonra aleyhteki görüşü de kaydeder. Buna göre, Ebû'l-Hasen el-Lahmî şunları söylemiştir: "Mescidde harbe ile oynamanın cevâzı, hem âyet ve hem de hadîslerle neshedilmiştir. Kur'ân'da: **"Allah'ın, yüce tutulmaları ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde, insanlar sabah akşam O'nu tesbih ederler"** (Nur 36) âyeti. Sünnette de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: **"Mescidlerinizi çocuklarınıza ve delilerinize karşı koruyun"** hadîsi bu cevazı nesh etmiştir. Ancak el-Lahmî'ye karşı çıkanlar:

"1- Hadîs zayıftır.

2- Ne hadîste, ne de mezkûr âyette iddia edilen neshe delâlet eden bir sarahat yoktur.

3- Ne de, cevaz ifâde eden hadîsle, bunu neshettiği ileri sürülen âyet ve hadîsin vürûd yönüyle öncelik-sonralığa sâhip olduklarına dâir tarihî bir ipucu vardır" demişlerdir. Şâfiî şârihlerinden İbnu Hacer de meseleyi aynı şekilde nakleder ve cevazın esas olduğunu belirtir. Mezkûr hadîsi açıklarken, Babanzâde Ahmed Naim de şunları ilâve der: *"Harbeler yani kısa mızraklarla oynanan oyun, âdi oyun değildir. Yakın vakitlere kadar seyrettiğimiz kılıç-kalkan oyunu, cirit oyunu gibi düşmana karşı silâh istîmâlinde idman peyda etmek için oynanır. Düşmana karşı hazırlık sayıldığı için mübah olmuş, hattâ mescidde bile oynanması tecvîz buyurulmuştur."*

Buhârî şârihlerinden el-Kirmânî, bu meyanda daha kesin, daha yakinî görüşünü şöyle dile getirir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevce-i pâkleri Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'yi Habeşîlerin oyunlarını seyretmeye terketmesi (tesâdüfi bir vak'a olmayıp, şuurlu bir hâdisedir). Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu husustaki sünnetin zaptedilip, bu muhkem harekâtın, arkadan gelen nesillerin bir kısmına intikal etmesi ve onlar tarafından bunların öğrenilmesi için (kasden müsaade etmiş)tir."*

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetindeki bu kasıdlı olma hâlini te'yîd eden bir rivâyet de şöyle: "İyâz el-Eş'arî, Enbâr'da bir bayram geçirir. (Halkın eğlenceye yer vermediğini müşâhede ederek hayretini gizleyemez ve şöyle) der: *"Niçin bunları, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sağlığında yapıldığı şekilde, def çalıp eğleniyor görmüyorum?"*

DİNLENME VE İSTİRAHATIN VASITA, YER VE ZAMANLARI

"İslâm boş zaman kabûl etmez" derken, istirahatı reddeder mânâsı çıkarılmamalıdır. Bizzat Kur'ân-ı Kerîm'de dinlenme ve istirahata yer verilir. Hattâ en iyi dinlenmenin nerede ve ne zaman ve hangi şekilde yapılacağına dâir bir kısım teferruât bile açıklanır.

Dinlenme Vâsıtası UYKU: Kur'ân-ı Kerîm'e göre, dinlenmenin en müessir vasıtası "uyku"dur. Uykunun, bir istirahat ve dinlenme vâsıtası olduğu iki ayrı âyette ifâde edilir: **"Size geceyi örtü, uykuyu dinlenme (vâsıtası), gündüzü de çalışma zamanı yapan Allah'tır"** (Furkan 47; Nebe 9).

Kur'ân-ı Kerîm, insan bedeninin muhtaç olduğu dinlenme için, öncelikle "uyku"dan söz ettiğine göre, dinlenmede en mükemmel vâsıta uyku olmalıdır. Öyle ise dinlenmek maksadıyla tevessül edilen eğlence, oyun gibi başka vâsıtaların, her zaman gâyeye hizmet etmeyeceği gibi, uyku kadar müessir olmayacağı da anlaşılır..."

İKİNCİ FASIL
KURBANIN KEMİYETİ VE MİKTARI

1474 ١- عن جابر رضى الله عنه قال: [كُنَّا نَتَمَتَّعُ مَعَ رسولِ الله ﷺ بِالْعُمْرَةِ فَنَذْبَحُ الْبَقَرَةَ عَنْ سَبْعَةٍ نَشْتَرِكُ فِيهَا، وَالبَدَنَةَ عَنْ سَبْعَةٍ].

أخرجه الستة إلا البخارى.

1. **(1474)**- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Biz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte (Hudeybiye senesi) umrede temettü yaptık. O zaman yedi kişi adına bir sığır keserek iştirâk ettik. Keza deve de yedi kişi adına kesilmişti"*. [Müslim, Hacc 355, (1318); Muvatta, Dehâyâ 9, (2, 486); Tirmîzî, Hacc 66, (904); Ebu Dâvud, Dahâya 7, (2807); Nesâî, Dahâyâ 16, (7, 222).]

1475 ٢- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [كُنَّا مَعَ رسولِ الله ﷺ فى سَفَرٍ فَحَضَرَ الأَضْحَى فَاشْتَرَكْنَا فِى البَقَرَةِ سَبْعَةً، وَفِى الْبَعِيرِ عَشْرَةً].

أخرجه الترمذى والنسائى.

2. **(1475)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Biz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte bir seferde iken Kurban bayramı geldi. Kurban için, sığırda yedi kişi, devede on kişi ortak olduk.* [Tirmizî, Hacc 66, (905); Nesâî, Dahâya 16, (7, 222).]

AÇIKLAMA:

1- Birinci rivâyet kurban, deve, sığır, manda gibi büyük baş hayvandan kesildiği takdirde âzamî kaç kişinin iştirâk edebileceğini belirtmektedir. *Tirmizî* der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabı ve diğerlerinden (Tâbiîn ve Etbauttâbiîn) ilim ehli bu hadîsle amel etmiştir. Deveye de, sığıra da yedi kişinin ortak olacağına hükmetmişlerdir. Bu, aynı zamanda *Süfyan Sevrî, Şâfiî* ve *Ahmed İbnu Hanbel*'in de kavlidir..."

2- *Hanefîler* de bu ve bu mânâda başka hadîslerle ihticac ederek sığır ve deveye yedi kişinin iştirak edebileceklerini söylemişlerdir.

3- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'ın deveye on kişinin iştirak ettiğine dair rivâyeti te'yid eden bir sahîheyn rivâyeti, buna Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ganîmet taksiminde yer verdiğini tasrîh eder. Yâni ganimet taksiminde bir sığır yedi kişiye, bir deve on kişiye *"eşit pay"*'lar olarak hesaplanmıştır.

4- *Hanefî* mezhebine göre ortakların müslüman ve hepsinin de kurbana niyetle iştirak etmesi şarttır. Ama biri adak, diğeri akîka gibi farklı kurbanlara niyet edebilir. Paylaşmak isterlerse tartarak paylaşılır, göz kararı denen *mücâzefe* câiz değildir.

5- *İmam Mâlik* bir deve veya sığıra sayıca yediden fazla bile olsalar bir âile halkının iştirak edilebileceğini söyler. Aynı âileden olmayanlar yediden az da olsalar iştirakleri câiz değildir.

1476 ٣- وعن حُجَيَّة بن عدى قال: [قَالَ علي رضى الله عنه: الْبَقَرَةُ عَنْ سَبْعَةٍ. قِيلَ فَإِنْ وَلَدَتْ؟ قَالَ: اذْبَحْ وَلَدَهَا مَعَهَا. قِيلَ: فَالْعَرْجَاءُ؟ قَالَ: إِذَا بَلَغَتِ الْمَنْسَكَ. قِيلَ: فَمَكْسُورَةُ الْقَرْنِ؟ قَالَ: لاَ بَأْسَ. أُمِرْنَا أَنْ نَسْتَشْرِفَ الْعَيْنَيْنِ وَالأُذُنَيْنِ]. أخرجه الترمذى.

ومعنى «الاستشراف» اختبار العين والأذن فَتَأَمَّلْ سلامتهما من آفة تكون بهما.

3. **(1476)**- *Huceyye İbnu Adiyy* anlatıyor: *"Hz. Ali (radıyallahu anh):*

"Sığır yedi kişi adına kesilir" demişti. Kendisine:

"Ya doğurmuşsa?" diye soruldu.

"Öyleyse yavrusunu da beraber kes!" buyurdu. Kendisine:

"Ya topalsa?" diye soruldu.

"Kesim yerine ulaşabildiyse tamam" dedi.

"Ya boynuzu kırıksa?" dendi.

"Zarar etmez. Biz göz ve kulaklarının sağlamlığını kontrol etmekle emrolunduk!" diye cevap verdi". [Tirmizî, Edâhî 9, (1503).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, kurban edilmek üzere satın alınan hayvan doğurduğu takdirde onun da hemen kesilmesi gerektiğini ifâde eder. Alimler "Satmışsa bedelini tasadduk eder" demiştir.

2- Ayrıca, kurbanlık hayvanın göz ve kulaklarının sağlam olması gerektiğini belirtir. Kör hayvan veya kulağı dipten kesilmiş hayvan kurban olarak kesilemez.

Bu hadîs, kesim yerine yürüyerek gidebilecek kadar topal hayvanın, boynuzunda kırıklık olanın kurban edilebileceğini ifâde etmektedir. Bu rivâyet kırıklığa bir had tayin etmiyor. Hadîs bu mutlak ifâdesiyle Hz. Ali'nin, boynuzu dipten kopmuş olan bir hayvanın bile kurban edilebileceği kanaatinde olduğunu göstermektedir. Ancak, yine Tirmizî'nin Hz. Ali (radıyallahu anh)'den yaptığı bir diğer rivâyet boynuzu veya kulağı yarıya kadar kopmuş olan hayvanın kurban olmayacağını ifâde eder:

نَهَى رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَنْ نُضَحِّيَ بِاَعْضَبِ الْقَرْنِ وَالْاُذُنِ

Ebu Hanîfe, Şâfiî ve cumhûr boynuzu kırık hayvanın, kırık miktarına bakılmadan kurban olabileceğine hükmeder. *İmam Mâlik*, kan akar ve hayvana kusur sayılacak durumda ise mekruh olacağına hükmetmiştir.

Meseleyi muhtelif rivâyetlerle değerlendiren fukahâ şu hükme varmışlardır:

★ Kurban kesilecek hayvanın şaşı, topal, uyuzlu ve deli olmasında, boynuzlu veya boynuzsuz veya boynuzunun bir miktarı kırık bulunmasında, kulaklarının delinmiş veya eni yarılmış olmasında, kulaklarının uçlarından kesilip sarkık bir halde bulunmasında, dişlerinin azı düşmüş olmasında, tenasül uzvu bulunmayıp mecbûb, burulmuş bir halde yaşamasında bir beis yoktur.

★ İki gözü veya bir gözü kör olan, dişlerinin ekserisi düşmüş veya kulakları kesilmiş olan, boynuzlarının biri veya ikisi kökünden kırılmış olan, kulağının veya kuyruğunun yarısından ziyadesi veya memelerinin başları kopmuş bulunan, kulakları veya kuyruğu hilkaten bulunmayan bir hayvan, kurban olamaz.

1477 ٤- وعن نافع قال: [كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا يَقُولُ فِي الضَّحَايَا: الْبُدْنُ الثَّنِيُّ فَمَا فَوْقَهُ]. أخرجه مالك.

«الثَّنِىُّ» من ذَوَات الظلف والحافر: ما دخل فى السنة الثالثة، ومن ذوات الخُفّ، مَا دَخل فى السنة السادسة.

4. **(1477)**- *Nâfi* (rahimehumullah) anlatıyor: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhüma) kurbanlıkların: "Tırnaklılar (yani sığırlar) hakkında üçüncü senesine girmiş, veya geçmiş, etli ayaklılar (develer) hakkında da altıncı yaşına girmiş veya geçmiş olmasını" şart koşardı."* [Muvatta, Hacc 147, (1, 380).]

1478 ٥- وعن أبى أيوب رضى الله عَنْهُ قَال: [مَا كُنَّا نُضَحِّى إلاَّ بِالشَّاةِ الْوَاحِدَةِ يَذْبَحُهَا الرَّجُلُ عَنْهُ وَعَنْ أَهْلِ بَيْتِهِ ثُمَّ تَبَاهَى النَّاسُ بَعْدُ وَصَارَتْ مُبَاهَاةً]. أخرجه مَالك والترمذى.

5. **(1478)**-*Ebu Eyyûb* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Bizden biri, kendisi ve ailesi halkı için tek bir koyun kurban eder, (etinden hem yerler hem de başkalarına yedirirlerdi). Sonra insanlar, övünmeye başladılar ve (kurbanlar) bir övünme vâsıtası oldu".* [Muvatta, Dahâyâ 10, (2, 486); Tirmizî, Dahâyâ 10, (1505); İbnu Mâce, Dâhâya 10, (3147).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebu Eyyub el-Ensarî (radıyallahu anh) hazretleri -Tirmizî'nin rivâyetine göre- bir soru üzerine bu açıklamayı yapar.*

2- Parantez içerisindeki ziyâdeleri, hadîsin Tirmizî'deki vechinden aldık.

3- *Ebu Eyyûb el-Ensârî* hazretleri, kurbanın Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında ihlâsla, sırf rıza-yı Bârî için kesildiğini, sonradan sünnet terkedilerek bir övünme ve iftihâr vasıtası yapıldığını belirtmekte ve bu bozulmadan yakınmaktadır.

1479 ٦- وعن ابن شهاب قال: [مَا نَحَرَ رسولُ اللّه ﷺ عَنْهُ وَعَنْ أَهْلِ بَيْتِهِ إلاَّ بَدَنَةً وَاحِدَةً أَوْ بَقَرَةً وَاحِدَةً]. أخرجه مالك.

6. **(1479)**- *İbnu Şihab* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (Veda Haccı sırasında) kendisi ve âile halkı için sadece bir deve veya bir sığır kesmiştir."* [Muvatta, Dâhâya 11, (2, 486).]

1480 ٧- وعن ابن عمر رضى الله عنهما. [أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: لاَ تُذْبَحُ الْبَقَرَةُ إِلاَّ عَنْ إِنْسَانٍ وَاحِدٍ، وَلاَ الشَّاةُ إِلاَّ عَنْ إِنْسَانٍ وَاحِدٍ، وَلاَ الْبَدَنَةُ إِلاَّ عَنْ إِنْسَانٍ وَاحِدٍ؛ وَقَالَ: لاَ يَشْتَرِكُ فِى النُّسُكِ الْجَمَاعَةُ، إِنَّمَا يَكُونُ ذٰلِكَ فِى أَهْلِ الْبَيْتِ الْوَاحِدِ فَقَطْ]. أخرجه رزين.

7. **(1480)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: *"Sığır, sadece (bir kimse için kesilir, koyun da bir kimse için kesilir, deve de bir kimse adına kesilir".*

(Keza İbnu Ömer) derdi ki: "İbadet için kesilen hayvana cemaat iştirak edemez. İştirak olsa olsa aynı aile halkı arasında olur." [Rezîn ilâve etmiştir.]

1481 ٨- وعن أنس رضى الله عنه قال: [نَحَرَ النَّبِىُّ ﷺ سَبْعَ بَدَنَاتٍ بِيَدِهِ قِيَاماً وَضَحَّى فِى الْمَدِينَةِ كَبْشَيْنِ أَقْرَنَيْنِ أَمْلَحَيْنِ، يَذْبَحُ وَيُكَبِّرُ وَيُسَمِّى وَيَضَعُ رِجْلَهُ عَلَى صَفْحَتِهِمَا]. أخرجه الخمسة.

«الأَمْلَحُ» الذى يكون بياضه أَكْثَرَ من سواده.

8. **(1481)**- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ayakta olduğu halde yedi deveyi kendi eliyle kesti. Medîne'de ise, boynuzlu ve alacalı iki koyun kurban etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) keserken tekbir getiriyor, besmele çekiyor ve ayağını hayvanların boyunlarının üzerine koyuyordu."* [Buhârî, Hacc 117, 119, Cihâd 104, 126; Müslim, Edâhî 17, (1966); Tirmizî, Edâhî 2, (1494); Ebu Dâvud, Edâhî 4, (2793, 2794); Nesâî, Dahâyâ 28-31, (7, 219-230); İbnu Mâce, Edâhî 1, (3120).]

1482 ٩- وعن أبى سعيد رضى الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يُضَحِّى بِكَبْشٍ أَقْرَنَ فَحِيلٍ يَنْظُرُ فِى سَوَادٍ ويمشى فى سوادٍ وَيَأْكُلُ فِى سَوَادٍ]. أخرجه أصحاب السنن.

والمراد اختيار الفحل على الخصىّ وَالنَّعْجَةِ، وَاخْتِيَارُ نُبْله وعظم خَلْقِهِ.

9. **(1482)**- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) boynuzlu erkek bir koçu kurban etti. Koç siyahın içinde bakar, siyahın içinde yürür, siyahın içinde yerdi."* [Tirmizî, Edâhî 4, (1496); Ebu Dâvud, Dahâyâ 4, (2796); Nesâî, Dahâyâ 14, (7, 221); Müslim, Edâhî 19, (1967).]

AÇIKLAMA:

1- Koçun siyahta bakması gözünün etrafı siyah olmasıdır. Tasvirden anlaşılacağı üzere ağzının etrafı, bacakları siyah bir koyundu. *Müslim*'in rivâyetinde **"siyah içinde yatan"** tabiri geçer. Bu koçun önceki hadîste zikri geçen ve emlah olarak tasvir edilen koçdan ayrı bir hayvan olduğu söylenebilir. Çünkü emlah beyazı fazla olan siyahlı koyun mânasına gelir, *alacalı* diye tercüme ettik. Bazı dilciler *emlahı*, *saf beyaz* olarak da açıklamışlardır. Bu ikinci hadîsteki koyunun "siyah içinde yatması" siyahının fazla, belki de tamamen siyah olabileceğini gösterir.

2- Koçun, *fahîl* olduğu bilhassa belirtilmiştir. *Fahîl*, iğdiş edilmemiş, husyeleri burulmamış demektir. Mamafih, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, husyeleri burulmuş koç da kurban ettiği şârihlerce belirtilmiştir.

1483 ١٠- وعن أبى أُمَامة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّه ﷺ: خَيْرُ الأُضْحِيّةِ الْكَبْشُ، وَخَيْرُ الْكَفَنِ الْحُلَّةُ]. أخرجه الترمذى، وأخرجه أبو داود من رواية عبادة بنِ الصامت بنحوه.

10. **(1483)**- *Ebu Ümâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kurbanlığın en hayırlısı (boynuzlu) koçtur. Kefenin en hayırlısı da takımdır.** [Tirmizî, Edâhî 18, (1517).]

AÇIKLAMA:

1- Alimler: "Boynuzlu koçun diğerlerine üstün tutulması, cüsse yönüyle iriliği ve umumiyetle fiyatça da yüksekliği sebebiyledir" demişlerdir.

2- Kefenin hayırlısı *hulle*dir deniyor. *Hulle* Arapça'da biri alt, diğeri üst olmak üzere iki parçalı giysiye denir. Ancak, hulle denebilmesi için her iki parçanın da aynı cinsten olması gerekir. Bunu dilimizdeki *takım (elbise)* tabiri ile karşılayabiliriz.

Kefen husûsunda cumhûrun ittifak ettiği üzere erkekler için efdal olanı üç parçadır. Bu sebeple bazı şârihler: "Bu hadîsten maksad: "İki parçalı kefenin tek parçalıdan efdal" olduğunu belirtmektir" demişlerdir.

Hulle kelimesinin Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında -bâzılarına göre- pamuktan mâmul çizgili bir kumaştır, Yemen'de îmâl edilmektedir. Bu sebeple kefenlerin bundan yapılmasına hükmeden olmuşsa da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın:

اَلْبِسُوا من ثيابكم البياضَ فانها مِن خير ثيابكم وكَفِّنُوا فيها مَوْتَاكُمْ

"Elbiselerinizden beyaz olanı giyin, zira o giysilerinizin en hayırlısıdır, ölülerinizi de onunla kefenleyin" gibi hadîslerde beyazı tavsiye ettiğini göz önüne alarak: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hulleyi tavsiyesi, o devirde onun te'mini daha kolay olduğu içindir" demiştir.

1484 ١١- وعن عَائشة رضى الله عنها قالت: [نَحَرَ النَّبِىُّ ﷺ عَنْ آلِ مُحَمَّدٍ فِى حَجَّةِ الْوَدَاعِ بَقَرَةً وَاحِدَةً]. أخرجه أبو داود.

11. (1484)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Veda Haccı'nda, Muhammed âilesi için tek bir sığır kesti"* [Ebu Dâvud, Menâsik 14, (1750).]

1485 ١٢- وعن حَنَشٍ قَالَ: [رَأَيْتُ عَلِيّاً رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ ضَحّى بِكَبْشَيْنِ. وَقَالَ: أَحَدُهُمَا عَنِّى، وَالآخَرُ عَنْ رسولِ اللّٰهِ ﷺ. وَقَالَ: أَمَرَنِى بِذٰلِكَ أَوْصَانِى بِهِ فَلاَ أَدَعُهُ أَبَداً]. أخرجه أبو داود والترمذى.

12. (1485)- *Haneş* (rahimehumullah) anlatıyor: *"Hz. Ali (radıyallahu anh)'yi gördüm, iki koç kesmişti." Dedi ki:*

"Biri kendim için, diğeri Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) için".

Hz. Ali (radıyallahu anh) ilâve etti:

"[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)] böyle emretti -veya şöyle demişti, böyle vasiyet etti- Ben (hayatta olduğum müddetçe ebediyyen terketmeyeceğim." [Tirmizî, Edâhi 1, (1495); Ebu Dâvud, Dahâya 2, (2790).]

AÇIKLAMA:

Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin kestiği bu kurban Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vefatından sonrası için mevzubahistir. *Ebu Dâvud*, hadisi *''Ölü Adına Kurban''* adını taşıyan bir babta kaydeder. Onun kaydettiği hadîs, kesilen iki koçun da Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) adına olmaya da yorumlanabilecek bir üslûb taşımaktadır. Ancak Hâkim'in bir rivâyeti, *Hz. Ali*'nin, iki kendi adına, iki de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) adına olmak üzere dört koç kestiğini sarih olarak ifâde eder:

أَنَّهُ يُضَحِّى بِكَبْشَيْنِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبِكَبْشَيْنِ عَنْ نَفْسِهِ...

Tirmizî, ölü adına kurban kesmeye, bir kısım âlimlerin cevaz verirken bir kısım alimlerin câiz bulmadığını kaydeder. *İbnu'l-Mübarek:* ''Ölü adına tasadduktâ bulunmak, kurban kesmekten daha iyidir; şâyet kesecek olursa, kesen hiçbirşey yememeli, ölü adına tamamıyla tasadduk etmelidir'' der. *Gunyetu'l-Elma'î*'de: ''Ölü adına kurban kesilebilir diyen âlimlerin sözü delillere uygundur. Bunu caiz görmeyenlerin iddialarını te'yîd edecek herhangi bir delil yoktur. Kabul edenlerinkinden daha kanî delil getirmedikçe onların sözü makbûl değildir'' denir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ümmetinden Allah'ın birliğine ve kendisinin peygamberliğine şehadet edenler adına da kurban kestiği muhtelif rivâyetlerde gelmiştir.

İbnu Mâce'nin bir rivâyeti şöyle:

اَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا اَرَادَ اَنْ يَضَحِّىَ اِشْتَرَى كَبْشَيْنِ عَظِيمَيْنِ سَمِينَيْنِ اَقْرَنَيْنِ اَمْلَحَيْنِ مَوْجُوءَيْنِ فَذَبَحَ اَحَدَهُمَا عَنْ اُمَّتِهِ لِمَنْ شَهِدَ لِلَّهِ بِالتَّوْحِيدِ وشَهِدَ لَهُ بِالْبَلاَغِ وَذَبَحَ الْآخَرَ عَنْ مُحَمَّدٍ وَعَنْ آلِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kurban kesmek istediği vakit iri, şişman, boynuzlu, alaca, husyeleri burulmuş iki koç satın alırdı. Birini ümmetinden Allah'ın birliği ve kendi peygamberliği için şehâdet edenler adına keserdi. Diğerini de Muhammed ve Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in ailesi adına keserdi''.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde hayatta olan ashab olduğu gibi, çok sayıda ölmüş olanlar da vardı. Öyleyse sağ ve ölü herkes ''ümmeti''ne dahil idi.

1486 ١٣- وعن عروة: [أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ لِبَنِيهِ يَابَنِىَّ لاَ يُهْدِيَنَّ أَحَدُكُمْ لِلَّهِ شَيْئاً يَسْتَحِى أَنْ يُهْدِيَهُ لِكَرِيمٍ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَكْرَمُ الْكُرَمَاءِ وَأَحَقُّ مَنِ اخْتِيرَلَهُ]. أخرجه مالك.

13. (1486)- *Urve* (rahimehumullah)'den anlatıldığına göre, evladlarına şöyle demiştir: *"Evlâtlarım, sakın biriniz, bir büyüğe hediye edince utanacağı birşeyi Allah için kurban sunmasın. Zîrâ Allah, büyüklerinin büyüğüdür ve O, en seçkine herkesten ziyâde lâyıktır."* [Muvatta, Hacc 147, (1, 380).]

AÇIKLAMA:

Muvatta'da rivâyetin aslında: *"Büyüğüne hediye edince utanacağı deveden Allah için kurban sunmasın"* şeklinde bizzat deve zikredilir.

Burada kurbanlıkların haysiyetli, değerli ve makbûl bir hayvandan seçilmesi istenmektedir. Boynuzu kırık, gözü kör, dişleri dökük, kulağı kesik, son derece cılız, hastalıklı hayvanın kurban olarak kesilmesi, dînî emirlere karşı kişinin saygısızlığının ifâdesi olur. Onun için bâriz ve müsellem kusurları taşıyan hayvanların kurban edilmesi peşinen yasaklanmıştır. Bu mevzuda âyet-i kerîme şöyle: وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللّٰهِ فَاِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ (Hacc 32). **"Allah'ın şeâirine kimler saygı gösterirse bu onların kalplerindeki takvadan olur."** Müfessirlerin bir kısmı: "Burada geçen *şeâir*'den maksad, kurban edilmek üzere işâretlenmiş hayvandır, bunlara tâzimden maksad da hayvanlarının kıymetlilerinden kurban kesmektir" demiştir. *Keşşaf ve Fahreddin-i Razî*'nin açıklamasıyla bu onun irisini, semizini, güzelini, fiyatı yüksek olanını seçmekle, satınalırken pazarlığı terketmekle gerçekleşir. Selef üç şeyde pahalıyı seçer, pazarlık yapmazmış: Hacc kurbanı *(hedy)*, kurban bayramında kesilen kurban *(uhdiye)* ve köle.

Allah'ın şeâiri deyince, bir kısım müfessirlerimiz de, dinimizin koyduğu her çeşit emir ve yasakları, farz ve vacibleri, ibadetleri, hukuku anlamış, bunlara ihlâsla riâyeti şeâire hürmet ve tazim olarak değerlendirmiştir. Haccla ilgili menasik ve kurban, bu nokta-i nazardan da âyet-i kerimenin mânasına dahil olur."

ÜÇÜNCÜ FASIL

KURBAN OLABİLECEK HAYVANLAR

1487 ١ - عن جابر رضى الله عنه قال: [قَالَ رسول الله ﷺ: لاَ تَذْبَحُوا إلاَّ مُسِنَّةً إلاَّ أنْ يَعْسُرَ عَلَيْكُمْ فَتَذْبَحُوا جَذَعَةً مِنَ الضَّأْنِ].
أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

«الْمُسِنَّةُ» التى لها سنون، والمراد: الكبيرة التى ليست من الصغار.

1. **(1487)**- *Hz.Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Yıllanmış (yaşını başını almış) hayvanlardan kurban kesin. Böylesini bulmakta zorluk çekerseniz o başka. Bu takdirde koyundan bir kuzu kesiverin"** *buyurdular."* [Müslim, Hacc 13, (1963); Ebu Dâvud, Dahâyâ 5, (2797); Nesâî, Dahâyâ 13, (7, 218).]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), normalde kurbanlığın çok körpe, çok yaşlanmış olmasını temenni etmiyor. Önceki hadîste açıklandığı üzere, Allah için yapılacak bağışların kıymetli, gözde cinsten olması efdaldir. Âyette beyan edilen **"Allah'ın şeâirini büyüklemek, tazîm etmek"** emri, kurbanda, hayvanın her yönden mümtazını tercihle yerine gelir. Çok yaşlı hayvan kartlaşmıştır, çok körpesi fazla et vermez. Öyle ise biraz yaşını başını almış olanlardan tercih edilmesi esastır. Hadîste gelen *müsinne* tabiri koyun, keçi gibi hayvanlarda bir yaşını doldurmuş, sığır nevinden olanlarda -ki manda da buraya dahildir- iki yaşını, devenin beş yaşını doldurmuş olanları için kullanılır. Yıllanmış veya *yaşını başını almış* tabirleri kısmen bu mânâyı ifâde eder.

Hadîs-i şerîf *"Bulmakta zorluk çekerseniz"* diyerek istisnâî bir duruma dikkat çeker... Buradaki zorluk ideal vasıfta söylenen hayvanın yokluğu olabilir, veya fiyat yönüyle yüksekliği sebebiyle te'mini maddî zorluk çıkarır. Bu durumda koyun yavrusundan yaşını doldurmamış olsa bile kurban yapılabilecektir. Yavru, diğer koyunlardan tefrîk edilemeyecek kadar iri olması halinde ise, yıllanmış ko-

yunun bulunması hâlinde de kesilebilir, müsâvîdir. *Abdullah İbnu Ömer*'den rivâyete göre, *müsinne* olan koyun varken, yaşını doldurmayanın kesilmesi câiz değildir. Hattâ sadedinde olduğumuz hadîs de bu hükmü te'yîd eder. Ancak cumhur-u fukahâ bu hükmü istihbâba hamlederek, gösterişli koyun yavrusunun, yıllanmış koyunun varlığına rağmen kesilebileceğini ifâde etmiştir. Kuzunun yine de altı ayını doldurmuş olması şart koşulmuştur. Oğlaktan, yâni bir yaşını doldurmayan keçi yavrusundan kurban kesilmesi tecvîz edilmemiştir. Müteâkib rivâyette görüleceği üzere *Ukbe İbnu Âmir, Zeyd İbnu Hâlid* ve *Ebu Bürde* gibi bazı sahâbelerin oğlak kurban etmelerine dair gelen rivayet onlara mahsus cevaz olarak değerlendirilmiştir.

Vahşî sığırın yedi kişi için, geyiğin birkişi için kurban kesilebileceğine de fetva verilmiştir.

1488 ٢ - وعن عُقْبَة بن عامر رضى اللّه عنه. [أنَّ النَّبِىَّ ﷺ أعْطَاهُ غَنَماً يَقْسِمُهَا بَيْنَ أصْحَابِهِ فَبَقِىَ عَتُودٌ فَذَكَرَهُ لِلنَّبِىِّ ﷺ فَقَالَ: ضَحِّ أنْتَ بِهِ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود. وفى رواية: جَذَعٌ؟ فَقَالَ ضَحِّ بِهِ.

«الْعَتُودُ» من أولاد المعز: ما رعى وقوى وأتى عليه حول. «وَالْجَذَعُ» من الشاء: ما دخل فى الثانية، ومن البقر والحافر: ما دخل فى الثالثة، ومن الأبل: ما دَخل فى الخامسة.

2. **(1488)**- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallahu anh)'in anlattığına göre: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ashabı arasında taksîm edilmek üzere bir miktar davar vermişti. Dağıtım yapılınca geriye bir oğlak arttı. Ukbe durumu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a haber verince:*

"Onu da sen kurban et!" *buyurdu"*.

Bir rivâyette (artıp Ukbe'ye kalan) bir ceze'dir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **"(Sen de) onu kurban et!"** *demiştir"*. [Buhârî, Edâhî 7; 2; Vekâlet 1, Şirket 12; Müslim, Edâhî 15, (1965); Tirmizî, Edâhî 7, (1500); Nesâî, Dahâya 13, (7, 218); İbnu Mâce, Edâhî 7, (3138).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyette oğlaktan kurban kesilebileceği ifâde edilmektedir, zira *atûd*,

otlayacak derecede büyümüş olan keçi yavrusuna denir. Bir yıllık yavruya dendiğini söyleyen olmuşsa da, *İbnu Battal* beş aylığa da atûd dendiğini belirtir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kayıtlı olarak ruhsat verdiğine göre, yaşına ulaşmamış olduğu açıktır. Önceki hadîste de belirttiğimiz üzere, oğlaktan kurban birkaç sahâbeye tanınan husûsî bir cevaz olarak değerlendirilmiş, ümmete tecvîz edilmemiştir. Zirâ *Buhârî*'de, kurbanını namaz kılınmazdan önce kesmiş olan *Ebu Bürde*'ye tekrar kesebilecek bir keçi yavrusuna sâhib olduğunu söyleyince, şöyle diyerek ruhsat verir: **"Onu kes, ancak bundan böyle senden başkasına bu câiz değildir."** Keza, sadedinde olduğumuz hadîsin *Beyhakî*'de gelen vechinde: وَلاَ رُخْصَةَ فِيهَا لأَحَدٍ بَعْدَكَ **"Bunu yapmada senden sonra kimseye cevâz yok"** denmiştir.

2- Rivâyet Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ashabına, kurban edilmek üzere kendi mülkünden veya ganimetten kurbanlık davar dağıttığını ifâde etmektedir. *Davar* diye tercüme ettiğimiz *ğanem*, koyun, keçi, oğlak, kuzu hepsini ihtiva edebilir. Burada en azından keçi ve oğlakların bulunduğu anlaşılmaktadır.

Ulemâ bu hadîse dayanarak, imamın muhtaç halka beytulmal (hazîne)den yardım edebileceği hükmüne varmıştır.

3- *Ceze'* şeklindeki ziyadeye gelince: *Ceze'*, bir bakıma ehli hayvanların yavrusuna denir. İbnu Hacer'in açıklamasına göre, bir yaşını dolduran veya doldurmayan yavruya denmektedir. Bazıları 6 aylık, 8 aylık, 10 aylık gibi farklı rakamlar ileri sürmüştür. *İbnu'l-Arabî* bu rakamları hayvanların cinsine göre takdir ederek: "Koyun yavrusu 6 aylıkken, keçi yavrusu yılını doldurarak, sığır üçüncü yılını, deve beşinci yılını doldurarak kendi cinslerinde ceze' seviyesine ulaşırlar" der.

1489 ٣- وعن عاصم بن كُلَيْب عن أبيه عن مُجَاشِعٍ السّلمى الصحابى رضى الله عنه أنَّ رسولَ الله ﷺ قالَ: الْجَذَعُ مِنَ الضَّأْنِ يُوَفّى مَا يُوَفّى مِنْهُ الثَّنِيُّ.

أخرجه أبو داود والنسائى.

3. **(1489)**- *Asım İbnu Küleyb* babasından, o da *Mücâşi' es-Sülemî* (radıyallahu anh)'den haber veriyor. Onun rivâyeti üzere: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Koyunun kuzusu, keçiden ikinci yaşına basanın gördüğü vazîfeyi görür."** [Ebu Dâvud, Dahâyâ 5, (2799); Nesâî, Dahâyâ 13, (7, 219); İbnu Mâce, Edâhî 7, (3140).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîste geçen *seniyy*, yaşını doldurmuş keçi yavrusuna denir. Bâzı yerlerde *şişek* tâbir edilir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), koyun yavrusunun 6 ayını tecâvüz edenlerinin keçi yavrusundan bir yıllık olanına bedel olabileceğini belirtir. Önceki hadîste ceze' neye dendiğini belirtmiştik. İbnu'l-Arabî, besi hayvanlarının en hızlı gelişeninin koyun olduğunu söyler. Bu sebeple koyunun altı aylığına *ceze'* denebileceği halde, keçinin bir yaşını dolduranına *ceze'* denebileceğine dikkat çeker. Mamafih sadedinde olduğumuz hadîsin mefhumu bu açıklamaya muvafık gelmektedir.

Hadîsin *Ebu Dâvud*'daki aslı, bu bahsin daha açık anlaşılmasına yardım eder: *Küleyb* (rahimehumullah) der ki: *"Biz Ashab-ı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan Benî Süleymli Mücâşi' adında biriyle beraberdik. Koyun azalmış, kıymet kazanmıştı. Hemen bir münâdiye emrederek şöyle ilân ettirdi: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Ceze' (denecek seviyeye gelmiş kuzu), yaşını doldurmuş keçinin ifâ edeceği borcu ifâ eder".**

DÖRDÜNCÜ FASIL

KURBAN OLAMAYACAK HAYVANLAR

1490 ١- عن على رضى الله عنه قال: [أَمَرَنَا رسولُ الله ﷺ أَنْ نَسْتَشْرِفَ الْعَيْنَ وَالأُذُنَ، وَأَنْ لاَ نُضَحِّيَ بِمُقَابَلَةٍ، وَلاَ مُدَابَرَةٍ، وَلاَ شَرْقَاءَ، وَلاَ خَرْقَاءَ].

أخرجه أصحاب السنن.

«الْمُقَابَلَةُ» التى قطِع من مُقَدَّمِ أُذُنِها قطعة وتُركت مُعَلَّقة فيها كأَنَّها زَنَمَة.

«وَالْمُدَابَرَةُ» التى فعل بها ذلك من مُؤَخِرِ أُذنها. واسم الجِلدة فيما الإقبالة الإدبارة.

«وَالشَّرْقَاءُ» التى شُقَّت أُذُنُهَا فهى شَاة شَرْقَاء.

«وَالْخَرْقَاءُ» من الغنم: التى فى أُذنها خَرْقٌ، وهو ثَقْبٌ مُسْتَدِيرٌ.

1.**(1490)**- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), (kurbanlık olarak keseceğimiz hayvanın) göz ve kulaklarına dikkat etmemizi,* **"Kulağı önden delinmişi veya arkadan dilinmişi veya ortadan yarılmışı, veya yuvarlak delinmişi kurban yapmayın"** *diye emretti"*. [Tirmizî, Edâhî 6, (1498); Ebu Dâvud, Dahâyâ 6, (2804, 2805, 2806); Nesâî, Edâhî 10, (7, 217); 11, 12; İbnu Mâce, Edâhî 8, (3142).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîs kurban kesmeye mâni, hayvandaki bâzı vasıfları belirtmektedir:

Mukâbele: Kulağının önünden bir parçası kesilip, kesilen parça sallanır vaziyette bırakılmış olan hayvana denmektedir.

Müdâbere: Belirtilen şekilde kulağın arka kısmından bir miktarı kesip, kesilen kısmı sallanmaya terkedilen hayvan.

Şarkâ': Kulağı ortadan boylamasına ikiye yarılan hayvan.

Harkâ': Bu da kulağı yuvarlak şekilde oyularak delik açılan hayvandır.

2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu şekilde enlenmiş olan hayvanların kurbanlık olamayacağını duyurarak, hayvana eziyet verecek olan bu davranışlardan da onları korumuş olmaktadır.

3- Hadîsin bazı vecihlerinde, **"Gözünün biri (veya her ikisi) de kör olanı kurban etmeyin"** ziyadesi vardır.

1491 ٢- وعن عبيد بن فيروز عن البراء رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّه ﷺ لاَ يَجُوزُ فِي الأَضَاحِى الْعَوْرَاءُ بَيِّنٌ عَوَرُهَا، وَالْمَرِيضَةُ بَيِّنٌ مَرَضُهَا، وَالْعَرْجَاءُ بَيِّنٌ عَرَجُهَا، وَالْعَجْفَاءُ الَّتِي لاَ تُنْقِى]. أخرجه الأربعة.

«الْعَجَفُ» الْهُزَالُ وَالضَّعف. والنَّقىُ: المخ.

2. (1491)- *Ubeyd İbnu Fîrûz, Berâ* (radıyallahu anh)'dan naklen, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini rivâyet etmiştir:*

"Kurbanlıklarda körlüğü belli olan kör, hastalığı açıkça belli olan hasta, (yürümeye mâni olacak derecede) topallığı açık olan topal, iliği kurumuş zayıf hayvanın kurban edilmesi câiz değildir." [Muvatta, Dahâyâ 1, (2, 482); Tirmizî, Edâhî 5, (1497); Ebu Dâvud, Dahâyâ 6, (2802); Nesâî, Dahâyâ 5, 6, 7, (7, 214, 215).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîsin bâzı vecihlerinde, *Hz. Berâ* (radıyallahu anh)'nın bu açıklamayı, *"Kurban için hangi hayvanlar câiz olmaz?"* diye vâki bir sual üzerine yaptığı belirtilir.

2- Rivâyetin *Ebû Dâvud*'daki vechinde, *"hayvanın (bacağında yürümesine mânî olacak derecede) kırık bulunması"da zikredilir.*

3- *Hattabî* der ki: "Bu hadîsde, kurbanlıklarda görülecek küçük ve hafif kusurların zarar vermeyeceğine delil vardır. Çünkü "körlüğü belli olan kör", "açıkça belli olan hasta", "iliği kurumuş zayıf" şeklinde kayıt konmuştur".

4- *Nevevî* de şunu söyler: "Hadîste mezkûr olan dört kusurdan birinin hayvanda bulunması halinde kurbanın câiz olmayacağında ulemâ icma etmiştir. Ke-

za onlar ayarındaki veya onlardan daha kötü kusurlar da aynı hükme tâbidir. Sözgelimi iki gözün körlüğü, ayağından birinin kopuk olması gibi..."

1492 ٣- وعن يزيد ذى مِصْر قال: [أَتَيْتُ عُتْبَةَ بنَ عَبْدٍ السُّلَمِّى فَقَلْتُ: يَا أَبَا الْوَلِيدِ؟ إِنِّى خَرَجْتُ أَلْتَمِسُ الضَّحَايَا فَلَمْ أَجِدْ شَيْئاً يُعْجِبُنِى غَيْرَ ثَرْمَاءَ فَكَرِهْتُهَا فَمَا تَقُولُ؟ قَالَ: أَفَلاَ جِئْتَنِى بِهَا؟ قُلْتُ: سُبْحَانَ اللّه! تَجُوزُ عَنْكَ وَلاَ تَجُوزُ عَنِّى؟ قَالَ: نَعَمْ أَنْتَ تَشُكُّ وَأَنَا أَشُكُّ إِنَّمَا نَهَى رسولُ اللّه ﷺ: عَنِ الْمُصْفَرَّةِ وَالْمُسْتَأْصَلَةِ وَالْبَخْقَاءِ وَالْمُشَيَّعَةِ وَالْكَسْرَاءِ].

«فَالْمُصْفَرَّةُ» التى تُسْأْصَلُ أُذُنُهَا حتى يبدُ وَصماخُهَا.

«وَالْمُسْتَأْصَلَةُ» التى يُسْتَأْصَلُ قَرْنُهَا من أصله.

«وَالْبَخْقَاءُ» التى تُبخَقُ عينها.

«وَالْمُشَيَّعَةَ» التى لاتتبع الغنم عجفاً وضعفاً.

«وَالْكَسْرَاءُ» الكسيرةُ. أخرجه أبو داود.

3. **(1492)**- *Yezîd Zî-Mısr* anlatıyor: *"Utbe İbnu Abd es-Sülemî'ye gelip:*

"Ey Ebu'l-Velîd! Kurbanlık almak için çıkmıştım, hoşuma giden birşey bulamadım. Azıları dökülmüş birşey vardı, ona da gönlüm razı olmadı. Siz ne dersiniz?" diye sordum.

"Onu bana getirmedin mi?" demesin mi?

"Sübhanallah, dedim, yani o, senin için câiz de benim için mi câiz değil?"

"Evet, öyledir" dedi. Sen şüphe ediyorsun, ben etmiyorum. Bilesin ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şunları yasakladı: "Kulağı dibinden kesik, boynuzu dibinden çıkmış, gözünün biri oyulmuş, (zayıflığı dermansızlığı sebebiyle sürüden kalıp) yatır olmuş, ayağı kırılmış." [Ebu Dâvûd, Dahâyâ 6, (2803).]

BEŞİNCİ FASIL

KURBANLIĞIN İŞARETLENMESİ

1493 ١- عن ابن عباس رضى الله عنهما. قال: [صَلَّى رسولُ الله ﷺ بِذِى الْحُلَيْفَةِ الظُّهْرَ ثُمَّ دَعَا بِنَاقَتِهِ فَأَشْعَرَهَا فِى صَفْحَةِ سَنَامِهَا الأَيْمَنِ وَسَلَتَ الدَّمَ عَنْهَا وَقَلَّدَهَا نَعْلَيْنِ ثُمَّ رَكِبَ رَاحِلَتَهُ فَلَمَّا اسْتَوَتْ بِهِ عَلَى الْبَيْدَاءِ أَهَلَّ بِالْحَجِّ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى، واللفظ لمسلم وأبو داود.

1. **(1493)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Zülhuleyfe'de öğle namazını kıldı, sonra kurbanlık devesini getirip hörgücünün sağ yanına nişan vurdu, kan akıttı, (boynuna) iki tane nalın taktı. Sonra binek devesine atladı. Beyda düzlüğüne ulaşınca, hacca niyet ederek telbiye getirdi''.* [Müslim, Hacc 205, (1243); Tirmîzî, Hacc 67, (906); Ebu Dâvud, Menâsîk 15, (1752); Nesâî, Hacc 63, (5, 170-172); İbnu Mâce, Menâsik 96, (3097).]

AÇIKLAMA:

1- Kurban olarak ayrılan hayvanın önceden işâretlenmesi, cahiliye devrinden beri Araplarda âdetti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Veda Haccı sırasında bu geleneğe uymuş, kurbanlık devesini, rivâyette görüldüğü üzere nişanlamıştır.

Nişanlamaktan maksat, kurbanlık olduğunu gösteren işaretler vurmaktır. Rivâyette iki işâret mevzubahistir:

a) *İş'âr:* Bu devenin hörgücünü bıçakla çizip kanatmaktır. Böylece, hörgücünden sağ yan tarafa sızan kan, devenin üstünde kuruyarak kurbanlık olduğunu gösteren bir işaret meydana getiriyordu.

b) Taklîd: Taklid, kelime olarak takmak manasına gelir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), âdet üzere devesinin boynuna iki aded nalın takıyor. Şârihler, kurbanlık olduğuna alâmet olmak üzere nalından başka şeylerin takılmasının câ-

iz olduğunu belirtirler. Nalın iki değil bir de olabilir. "Nalın takmanın hikmeti, onda yolculuk işâreti bulunmasıdır" denmiş, başka teviller de yapılmıştır.

2- Nişanlamak, havyanın kurbanlık olduğunu belirtmek, diğer hayvanlardan kolayca tefrik etmek içindir. Ayrıca dinî bir şeâirin îlânıdır. Bu bakımdan, cümhûr tarafından müstehab addedilmiştir. Ancak Ebû Hanîfe hazretleri hayvanın sırtını kanatmaya bid'at der.

İmam Malik'e göre devenin hörgücünü sol tarafından çizmelidir.

3- Kurban koyun ise, boynuna bir nişan takmak bütün ulemâca müstehabdır. Sadece *İmam Mâlik*, muhâlefet ederek "koyuna hiçbir şey takılmaz" demiştir. Bazı âlimler: "*İmam Mâlik* bu hadîsi görmemiş olabilir" diye yorumlamıştır.

Koyunun sırtı çizilmez, ulemâ bunda da ittifak eder. Gerekçe olarak, koyunun yaraya tahammül edemeyeceği ve sırtı tüylü olması sebebiyle kanın görülmeyeceği söylenir.

4- Nişanlama meselesinde, umumiyetle sığırla deve aynı hükme tâbi tutulmuştur: Sırtı çizilebilir, boynuna birşey takılabilir.

1494 ٢– وفى رواية للخمسة عن عائشة رضى الله عنها قالت: [أَهْدَى رسولُ الله ﷺ غنماً فقلّدَها].

«الإشْعَارُ» تَعْلِيمُ الْهَدْيِ بِشَيْءٍ يُعْرَفُ بِهِ أنه هدىٌ، وَكَانُوا يَشُقُّونَ أَسْنِمَةَ الهدى وَيُرْسِلُونَهُ، والدمُ يسيلُ منه فيعرف أنه هدى فلا يُتَعَرَّضَ لَه. وقوله «وَسَلَتِ الدَّمَ» أى مَسَحَهُ.

2. **(1494)**- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ)'nin bir rivâyetine göre, *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kurban olarak davar sevketti ve koyunlara işaret taktı"*. [Buhârî, Hacc 110, Edâhî 15; Müslim, Hacc 359, (1321); Tirmizî, Hacc 70, (909); Ebu Dâvud, Menâsik 15, (1755); Nesâî, Hacc 69, (5, 173, 174); İbnu Mâce; Menâsik 95, (3096).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kabe'ye kurban edilmek üzere koyun da sevkettiğini göstermektedir. Veda Haccı ile alâkalı rivâyetler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın deve kurban ettiğini ifâde ettiği için bu rivâyeti

vak'aya uygun görmeyerek ta'lîl etmek ve hattâ: ''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) koyun sevketmemiştir ki, koyuna işaret takmış olsun'' diyen olmuştur. İbnu Hacer: ''Bu hadîs, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın koyun kurban ettiğine yeterli bir delildir. Muhakkak ki, Veda Haccı'ndan önce bu kurbanı sevketmiştir'' diyerek cevap verir.

1495 ٣- وعن وكيع. أنه قال: [إِشْعَارُ الْبُدْنِ وَتَقْلِيدُهَا سُنَّةٌ. فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الرَّأْيِ: رُوِىَ عَنِ النَّخْعِىِّ إِنَّهُ قَالَ مُثْلَةٌ. فَغَضِبَ، وَقَالَ: أَقُولُ لَكَ أَشْعَرَ رسولُ اللّهِ ﷺ بُدْنَهُ وَهُوَ سُنَّةٌ، وَتَقُولُ رُوِىَ عَنْ فُلاَنٍ، مَا أَحَقَّكَ أَنْ تُحْبَسَ ثُمَّ لاَ تُخْرُجُ حَتَّى تَنْزِعَ عَنْ هٰذَا]. أخرجه الترمذى.

«المثلة» الشهرة وَتَشويه الخِلْقَةِ كَجَذْع الأنف وغيره.

3. (1495)- *Vekî'* (rahimehumullah): *''Kurban olacak deveye nişan vurup, boynuna alâmet takmak sünnettir'' demişti. Ehl-i reyden birisi kendisine:*

''Nehâi'den: ''Bunun müsle (eziyet) olduğu'' rivâyet edilmiştir'' dedi. Vekî kızarak:

''Ben sana ''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devesine işâret vurdu, bu sünnettir'' diyorum, sen bana: ''Falandan rivayet edildi'' diyorsun. Sen hapse tıkılıp şu sözünden vazgeçinceye kadar salınmamaya ne kadar lâyıksın!'' der. [Tirmizî, Hacc 67, (906).]

AÇIKLAMA:

İşâret vurmak diye tercüme ettiğimiz tâbirin aslı *iş'ar*'dır. Az önce açıkladığımız üzere bu, devenin hörgücünü bıçakla çizip kanatmaktır. *Müsle* ise canlı için, *işkence yapmak, eziyet etmek* manasında kullanılır. Aslında kulak kesmek, burun koparmak gibi yaratılışı çirkinleştirici kötü muâmelelerdir, hakaret olsun diye düşman ölülerine bu çeşit tecâvüzler, câhiliye devrinde yapılırdı.

İbrahim Nehâî'nin ve *-Tirmizî*'deki metinde kaydedildiği üzere- *Ebu Hanîfe* (rahimehumullah)'nin *iş'ar*'a müsle demesi, bâriz bir şekilde sadedinde olduğumuz hadîse muhaliftir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın istihsan ettiği, bizzat icra ettiği bir ameli, burada görüldüğü şekilde kötülemek, ne *İmam-ı Azam*'-

dan ne de *İbrahim Nehâî*'den beklenmez. Bunlar şeriat-ı garrânın en küçük meselesi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın en tâlî bir sünneti için bile hayatlarını verecek derecede dînin şeâirine bağlı büyüklerdir.

Ebu Yusuf (rahimehumullah)'dan rivâyet edildiği üzere bir gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kabağı sevdiğini söyler. Yanında bulunan bir şahıs: "Ben kabağı sevmem" demesi üzerine, bunda sünnete bir saygısızlık cür'eti gören *Ebu Yusuf* hazretleri herifin katline fetva verir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetine, hatırâtına bağlılık ve saygıda *İmam-ı Azam*, talebesi Ebû Yusuf'tan kesinlikle geri değildir.

O sözün İmâm-ı Âzam'a nisbeti şayet doğruysa *yüce imamın*, sadedinde olduğumuz hadîsi şerîfi işitmemiş olması mevzubahis olur.

ALTINCI FASIL

KURBAN KESMENİN YERİ VE ZAMANI

1496 ١ - عن أنس رضى الله عنه قال: [قَال رسول الله ﷺ: مَنْ كَانَ ذَبَحَ قَبْلَ الصَّلاَةِ فَلْيُعِدْ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

1. (1496)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Namazdan önce kurban kesmiş olan (bilsin ki, kestiği kurban değildir, ailesine et takdim etmiştir), yeniden kessin!"** *buyurdu."* [Buhârî, Edâhî 1, 4, 12, Iydeyn 5, 23; Müslim, Edâhî 16, (1962); Nesâî, Iydeyn 30, (3, 193).]

AÇIKLAMA:

İslâm dini, mü'mine zaman mefhumunu, zamanlı iş yapma alışkanlığını kazandırmayı ve yapılan işlerin zamanla irtibatlı olarak kıymet kazanacağı fikrini vermeyi de gâye edinmiş ve bunun tahâkkukunda ibadetleri vasıta kılmıştır. Beş vakit namazın, mekruh vakitler telâkkisinin bu çeşit gayesi de var. Kurban da bu meselede mühim bir vâsıtadır. Kurban namaz kılındıktan sonra kesilecektir, yarım saat hatta daha az bir zaman önce kesilecek olsa kesilen kurban değildir, kasaplık ettir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu tebliği yapınca *Ebu Bürde* "Ben kesmiştim" diyor. 1487 ve 1488 numaralı hadîslerde de temas ettiğimiz üzere, *Ebu Bürde*'ye telâfi için ona mahsus olmak üzere oğlak kesmeye izin veriyor, fakat affetmiyor. Şunu bilmekte fayda var: Şeriatın teşrî döneminde, prensiplerin herkes tarafından yeterince duyulmamış ve hattâ anlaşılmamış olma durumları olabiliyordu. Bunun neticesi ortaya çıkan eksik, yanlış icraatları Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) suhûletle karşılıyordu. *Ebu Bürde*'ye de öyle davrandığını görmekteyiz.

1497 ٢ - وعن البراء رضى الله عنه قال: [ذَبَحَ أَبُو بُرْدَةَ بْنُ نِيَارٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَبْلَ الصَّلاَةِ فَقَالَ ﷺ أَبْدِلْهَا. فَقَالَ: يَارَسُولَ اللّٰهِ مَا عِنْدِى إلاَّ

1 جَذَعَةٌ هِيَ خَيْرٌ مِنْ مسنة. قَالَ: اجْعَلْهَا مَكَانَهَا وَلَنْ تُجْزِى عَنْ أَحَدٍ بَعْدَكَ].
أخرجه الخمسة.

2. **(1497)**- *Berâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Ebu Bürde İbnu Niyâr (radıyallahu anh) namazdan önce kurbanını kesmişti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona:*

"Kurbanını yenile!" *dedi. Ebu Bürde:*

"Ey Allah'ın Resûlü benim sadece bir oğlağım var. Ancak nazarımda yıllanmış olandan daha kıymetlidir!" deyince:

"Öbürünün yerine bunu kurban et. Ancak oğlak senden sonra, kimseye kurban için yeterli olmayacak!" *dedi."*[Buhârî, Edâhî 1, 8, 11, 12, Iydeyn 3, 5, 8, 10, 17, 23; Müslim, Edâhî 4, (1961); Tirmizî, Edâhî 12, (1508); Ebû Dâvud, Dahâyâ 5, (2800); Nesâî, Dahâyâ 17, (7, 222, 223).]

AÇIKLAMA'sı için 1487 ve 1488 numaralı hadîslere bakın.

1498 ٣- وعن مالك. [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قَالَ بِمِنًى: هٰذَا الْمَنْحَرُ وَكُلُّ مِنًى مَنْحَرٌ. وَقَالَ فِي الْعُمْرَةِ: هٰذَا الْمَنْحَرُ يَعْنِي الْمَرْوَةَ، وَكُلُّ فِجَاجِ مَكَّةَ وَطُرُقِهَا مَنْحَرٌ].

3. **(1498)**- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Mina'da şöyle demiştir:* **"İşte kurban kesilen yer. Mina'nın her tarafı kesim yeridir."**

Umre sırasında da şöyle buyurmuştur: **"Burası kurban kesme yeridir"**, *"Burası"* sözü ile *Merve*'yi kastedmiştir- *Mekke'nin bütün geçit ve yolları kurban kesme yeridir".* [Muvatta, Hacc 178, (1, 393); Ebu Dâvud, Menâsik 65, (1937); İbnu Mâce, Menâsik 73, (3048).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın *Mina*'daki *Menher*'i, yani kurbanını kestiği yer *Cemre-i Ûlâ*'nın yanındadır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), hacc kurbanlarının kesilebileceği yerleri tarif etmiş bulunmaktadır: Mina hududuna giren her yerde kesim yapılabilir, meş-

rudur. Günümüzde, kesim yerleri bu hudud dâhilinde belli bir nizama bağlanmıştır, buna uymak gerekir.

2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kâbe'ye sunulacak kurbanların (hedy) *Merve*'de, Mekke'nin her tarafında kesilebileceğini söylemiştir. Geçit diye tercüme ettiğimiz *ficâc, fecc*'in cem'idir. *Fecc*, iki dağ arasındaki geniş yol diye tarif edilir. Ancak bu yol tabiîdir, insanlar tarafından açılmış değildir. Mekke'nin dağlık bir arazi üzerinde kurulduğu düşünülecek olursa hadîs daha iyi anlaşılır. Şârihler: "*Evlere yakın olan yol ve geçitler kastedilmiştir. Uzak yerler menher olamaz*" derler.

1499 ٤- وعن نافع أن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [مَنْ نَذَرَ بَدَنَةً فَإِنَّهُ يُقَلِّدُهَا بِنَعْلَيْنِ وَيُشْعِرُهُمَا ثُمَّ يَنْحَرُهَا عِنْدَ الْبَيْتِ أَوْ بِمِنًى يَوْمَ النَّحْرِ لَيْسَ لَهَا مَحَلٌّ دُونَ ذٰلِكَ، وَمَنْ نَذَرَ جُزُوراً مِنَ الإِبِلِ وَالْبَقَرِ فَلْيَنْحَرْهَا حَيْثُ شَاءَ].

4. (1499)- *Nafi* (rahimehumullah) anlatıyor: "*Kim bir bedene kesmeye nezrederse, artık devesine alâmet olarak iki nalın takar, (hörgücünü kanatarak) nişan vurur, sonra da onu Beytullah'ın yanında veya Mina'da yevm-i nahr'de (bayramın birinci günü) keser. Kurban için bir başka kesim yeri yoktur.Kim de deve veya sığırdan cezûr adamış ise onu dilediği yerde keser.*" [Muvatta, Hacc 182 (1, 394).]

AÇIKLAMA:

Kâbe'ye ihdâen nezredilen deveden kurbana *hedy* veya *bedene* dendiği için onun, Harem bölgesi dâhilinde kesilmesi gerekmektedir: Mekke'nin içi (Kâbe'nin yanı) veya Mina... Mina da Harem'den sayılır.

Kâbe'ye olmaksızın yapılan adak kurbanları da dînimizde caizdir. Kişi bunu nerede adamış ise adadığı yerde kesebilir. Bunları *Harem* dahilinde kesme şartı yoktur. Tabii ki Harem'de kesme yasağı da yok. Kısacası bunları kolayına gelen yerde keser. Hadîste geçen *ce'zûr*, aslında deve demektir, cem'i *cüzür*'dür. Bu rivâyette *cezûr*, Kâbe'de kesmeye niyet edilmemiş olan *mûtad nezir kurbanı* mânâsında kullanılmıştır. Her seferinde kelimenin bu mânada kullanılmayacağı tabiidir.

Birinci Fasl'ın umumi bilgiler kısmında belirttiğimiz üzere hacc menâsikine bağlı olarak kesilecek kurbanların *(hedy)* Harem dâhilinde kesilmesi vacibdir. *Udhiye* denen diğer kurbanlar her yerde kesilebilir.

1500 ٥- وعنه أيضاً أنَّ ابن عمرَ قَال: [الأضْحَى يَوْمَانِ بَعْدَ يَوْمِ النَّحْرِ قَالَ مالك: وَبَلَغَنِى عَنْ عَلِّىَ بنِ أبِى طَالِبٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ مِثْلُهُ]. أخرج الثلاثة مالك.

5. **(1500)**- Yine *Nâfi'*nin anlattığına göre *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) şu açıklamayı yapmıştır: *"Kurban günleri, yevm-i nahr'den sonra iki gündür".*

İmâm Mâlik der ki: *"Bana, bunun aynısı Ali İbnu Ebî Tâlib (radıyallahu anh)'den de ulaştı".* [Muvatta, Dahâyâ 12, (2, 487).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs kurban kesilebilecek günleri açıklar. Bâzı selef büyükleri Kur'ân-ı Kerîm'de geçen *eyyâmu ma'dudat*'ın (Bakara 203) ile bu belirtilen günlerin kastedildiğini söylemiştir. *İmam Mâlik, Ebû Hanîfe, Ahmed İbnu Hanbel* ve ekser-i ulemânın görüşü budur. *İmam Şâfiî* ve bir cemaate göre ise, kurban günleri *yevm-i nahire* ilâveten arkadan gelen üç gündür. *Şâfiî* hazretleri bu hükme giderken *İbnu Hibbân*'dan gelen, فِى كُلِّ أيَّامِ التَّشْرِيكِ ذَبْحٌ **"Eyyam-ı teşrîkin hepsinde kurban câizdir"** hadîsini esas almıştır.

Bu günlerin hepsinde *hedy kurbanı* câiz ise de yevm-i nahr'de kesmek efdaldir.

Şunu da belirtelim ki, *İbnu Sîrîn* ve *Davud-ı Zâhirî*, "kurbanı *yevm-i nahir*'de kesmek gerekir" diye hükmetmişlerdir.

YEDİNCİ FASIL

KESMENİN ADABI

1501 ١- عن جابر رضى الله عنه قال: [ذَبَحَ رسولَ الله ﷺ يَوْمَ النَّحْرِ كَبْشِينِ أَقْرَنَيْنِ أَمْلَحَيْنِ مَوْجُوءَيْنِ. فَلَمَّا وَجَهَهُمَا قَالَ: إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِىَ لِلَّذِى فَطَرَ السَّمٰوَاتِ وَالأَرْضَ عَلَى مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفاً وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ. إِنَّ صَلاَتِى وَنُسُكِى وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتِى لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لاَ شَرِيكَ لَهُ وَبِذٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ. اَللّٰهُمَّ مِنْكَ وَلَكَ وَإِلَيْكَ. اَللّٰهُمَّ عَنْ مُحَمَّدٍ وَأُمَّتِهِ. بِسْمِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ أَكْبَرُ ثُمَّ ذَبَحَ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

«الْمَوْجُوءُ» الْمَرْضُوضُ الْخِصْيَتَيْنِ.

1. **(1501)**- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yevm-i nahr'de alacalı, boynuzlu ve iğdiş edilmiş iki koç kesti. Koçları kesmek üzere (yatırıp kıbleye) yöneltince:* **"Şüphesiz ki ben, bir muvahhid (Allah'ı bir tanıyıcı) olarak, yüzümü o gökleri ve yeri yaratmış olan Allah'a yönelttim. Ben müşriklerden değilim"** *ve* **"Şüphesiz benim namazım da, menâsikim de, hayatım da, ölümüm de hiçbir ortağı olmayan, âlemlerin Rabbi Allah'ındır. Ben böylece emrolundum. Ben (bu ümmette) müslüman olanların ilkiyim "** (En'âm 162) *(âyetlerini okudu ve:)*

"Ey Rabbim (bu kurban bize) sendendir, senin rızan için (kesiyoruz) ve sana (ulaşacak)tır. Ey Rabbim, Muhammed ve ümmetinden bunu kabul buyur. Bismillahi Vallahu ekber!" *deyip, sonra koçu kesti".* [Ebu Dâvud, Dahâya 4, (2795); Tirmizî, Edâhî 21, (1520); İbnu Mâce, Edâhî 1, (3121).]

AÇIKLAMA:

1- Kurban keserken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın okuduğu âyette geçen *nüsük*'ten murad kesilen kurbandır. Böyle olunca namaz ve kurban, âyet-i keri-

mede yan yana zikredilmiş olmaktadır, tıpkı *Kevser Sûresi*'nde olduğu gibi: فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ **"Namaz kıl ve kurban kes".**

2- *Hattâbî,* "Bu rivâyette, iğdiş edilmiş hayvanın kurban edilebileceğine delil vardır" dedikten sonra bâzı ehl-i ilmin: "İğdiş edilmiş hayvanı kurbân etmek mekruhtur, çünkü uzvunda noksanlık vardır" şeklindeki mülâhazasını reddeder ve bunun, hayvanı kurban etmeye mâni bir kusur olmadığını söyler.

1502 ٢- وعنه رضى اللّه عنه قال: [شَهِدْتُ الْمُصَلَّى مَعَ رسولِ اللّهِ ﷺ فَلَمَّا قَضَى خُطْبَتَهُ نَزَلَ عَنْ مِنْبَرِهِ وَأُتِيَ بِكَبْشٍ فَذَبَحَهُ بِيَدِهِ وَقَالَ: بِسْمِ اللّهِ وَاللّهُ أَكْبَرُ. هٰذَا عَنِّي وَعَنْ مَنْ لَمْ يُضَحِّ مِنْ أُمَّتِي]. أخرجه الترمذى.

2. **(1502)**- Yine *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le musallâda hazır bulundum. Hutbesini tamamlayınca minberinden indi. Kurbanlık koçuna gelip kendi eliyle kesti. Keserken:* **"Bismillahi vallahu ekber. Bu benim adıma ve ümmetimden kurban kesmeyenlerin adınadır!"** *dedi.*" [Tirmizî, Edâhî 22, (1522).]

1503 ٣- وعن عَرَفة بن الحارث الكِندى رضى اللّه عنه قال: [شَهِدْتُ رسولَ اللّهِ ﷺ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ وَأُتِيَ بِالْبُدْنِ فَقَالَ: ادْعُوا لِي أَبَا الْحَسَنِ. فَدُعِيَ لَهُ عَلِيٌّ فَقَالَ: خُذْ بِأَسْفَلِ الحَرْبَةِ فَفَعَلَ، وَأَخَذَ ﷺ بِأَعْلاَهَا ثُمَّ طَعَنَا بِهَا الْبُدْنَ وَهِيَ مَعْقُولَةُ الْيَدِ الْيُسْرَى قَائِمَةٌ عَلَى مَا بَقِيَ مِنْ قَوَائِمِهَا فَلَمَّا نَحَرَ الْبُدْنَ وَوَجَبَتْ جُنُوبُهَا قَالَ: مَنْ شَاءَ اقْتَطَعَ وَذٰلِكَ يَوْمُ النَّحْرِ بِمِنًى، فَلَمَّا فَرَغَ رَكِبَ بَغْلَتَهُ وَأَرْدَفَ عَلِيّاً رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ]. أخرجه أبو داود.

3.* **(1503)**- *Ğarafe İbnu'l-Hâris el-Kindî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Vedâ Haccı'nda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a şâhid oldum. Kendisine (kesmesi için) bir deve getirilmişti.*

" **Bana Ebu'l-Hasan'ı çağırın!"** *dedi. Hz. Ali (radıyallahu anh) çağırıldı.*

"Harbenin aşağısından tut!" *dedi. Hz. Ali tuttu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da yukarısından yakaladı. İkisi birden deveye dürttüler. Deve sol ön*

ayağından bağlıydı. Diğer ayaklarının üstünde ayakta duruyordu. Deveyi kesip yere yıkınca:

"İsteyen parça alsın!" *dedi. Bu müşâhedem Mina'da yevm-i nahr'de idi.*

Kesim işinden boşalınca, katırına bindi. Hz. Ali (radıyallahu anh)'yi de terkisine aldı." [Ebu Dâvud, Menâsik 19, 1766.]

1504 ٤- وفى رواية له عن عبد اللّه بن قرط. [فَلَمَّا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا قَالَ: مَنْ شَاءَ اقْتَطَعَ].

«وَجَبَتْ جُنُوبُهَا» أى سقطت الأرض.

4. **(1504)**- Yine *Tirmizî'nin Abdullah İbnu Kurt*'tan kaydettiği rivayette şöyle denir: *"...Hayvan yere yıkılınca:*

"Dileyen parça alsın!" *buyurdu".* [Ebu Dâvud, Menâsik 19, (1765).]

1505 ٥- وعن على رضى اللّه عنه قال: [نَحَرَ رسولُ اللّه ﷺ ثَلاَثِينَ بَدَنَةً بِيَدِهِ ثُمَّ أَمَرَنِى فَنَحَرْتُ سَائِرَهَا وَكَانَتْ سَبْعِينَ]. أخرجه مالك وأبو داود.

5. **(1505)**- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) elleriyle otuz deve kesti. Geri kalanı da bana söyledi, ben kestim. Bunlar yetmiş tâneydi".* [Muvatta, Hacc 181, (1, 394); Ebu Dâvud, Menâsik 19, (1764).]

1506 ٦- وعن أبى موسى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ أَمَرَ بَنَاتِهِ أَنْ يُضَحِّينَ بِأَيْدِيهِنَّ، وَيُوضَعَ الْقَدَمُ عَلَى صَفْحَةِ الذَّبِيحَةِ وَالتَّكْبِيرِ وَالتَّسْمِيَةِ عِنْدَ الذَّبْحِ]. أخرجه رزين.

قلت: وَعَلَّقه البخارى، وَاللّهُ أعلم.

6. **(1506)**- *Hz. Ebu Musa* (radıyallahu anh)'dan rivâyet edildiğine göre: *"Kızlarına, kurbanlarını kendi elleriyle kesmelerini, ayağını kurbanın boynuna basmayı, keserken tekbir getirip besmele çekmeyi tenbih etmiştir."* [Rezîn, ilâvesidir. Buharî, senetsiz olarak bab başlığında kaydetmiştir. (Edâhî 10).]

AÇIKLAMA:

1- Bu son rivâyet öncekileri te'yiden, kişinin kurbanını kendi eliyle kesmesi-

nin müstehab olduğunu göstermektedir. Rivâyetlerdeki emir vücuba değil, istihbaba hamledilmiştir.

2- *İbnu't-Tîn*: "Bu rivâyet, kadınların da kurbanlarını kendilerinin kesmesinin câiz olduğunu ifâde eder" demiştir. İmam Mâlik'ten bunun mekruh olduğuna dair bir fetvası rivâyet edilmiştir. İmam Şâfiî de kadının, birisine vekâlet vererek kestirmesini, kesme işine kendisinin mübâşeret etmemesini tavsiye etmiştir. Rivâyetler, Ümmühâtu'l-Mü'minîn'in kurbanlarını, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kestiğini ifâde etmektedir. *Buhârî*'de: وَضَحَّى رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ نِسَائِهِ بِالْبَقَرِ. "*...Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zevceleri adına bir sığır kesti.*" *Müslim*'de de *Hz. Cabir*: نَحَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ نِسَائِهِ بَقَرَةً فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Veda Hacci'nda hanımları için bir sığır kesti*" der.

SEKİZİNCİ FASIL

KURBANDAN YEMEYE DAİR

1507 ١- عن جابر رضى الله عنه قال: [كُنَّا لاَ نَأْكُلُ مِنْ لُحُومِ بُدْنِنَا فَوْقَ ثَلاَثٍ فَأَرْخَصَ لَنَا ﷺ فَقَالَ: كُلُوا وَتَزَوَّدُوا].

زاد فى رواية مسلم: وَادَّخِرُوا. أخرجه الثلاثة والنسائى.

1. **(1507)**- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "***Biz kurbanlarımızın etinden üç günden fazla yemezdik. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize ruhsat tanıdı ve:***

"Yiyin ve azıklarınız da!" *buyurdu."* [Buhârî, Hacc 124, Cihâd 123, Et'ime 27, Edâhî 16; Müslim, Edâhî 29, (1972); Nesâî, Edâhî 36, (7, 233).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, kurban etlerinin yenilmesi ile ilgili, bidâyetlerde konan bir tahdidin bilâhare neshedildiğini göstermektedir.

Müteakiben kaydedilecek iki rivâyet bu bahse açıklık getirecektir.

1508 ٢- وعن عابس بن رَبيعة قال: [قُلْتُ لِعَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا: أَنَهَى رسولُ اللّٰه ﷺ أَنْ تُؤْكَلَ لُحُومُ الأَضَاحِى فَوْقَ ثَلاَثٍ؟ قَالَتْ: إِنَّمَا فَعَلَهُ فى عَامٍ جَاعَ فِيهِ النَّاسُ فَأَرَادَ أَنْ يُطْعِمَ الغَنِىُّ الفَقِيرَ، وَإِنْ كُنَّا لَنَرْفَعُ الكُرَاعَ فَنَأْكُلُهُ بَعْدَ خَمْسَ عَشْرَةَ لَيْلَةً. قُلْتُ: وَمَا اضْطَرَّكُمْ إِلى ذٰلِكَ فَضَحِكَتْ وَقَالَتْ: مَا شَبِعَ آلُ مُحَمَّدٍ مِنْ خُبْزٍ مَأْدُومٍ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ حَتَّى لَحِقَ بِاللّٰهِ تَعَالى].

أخرجه الستة.

2. **(1508)**- *Âbis İbnu Rebî'*a anlatıyor: *"Hz. Aişe'ye: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kurbanların etlerinden üç günden fazla yenilmesini yasakladı mı?" diye sordum.*

"Evet, fakat bunu insanların (kıtlık çekip) acıktığı yılda yaptı. Böylece zenginlerin fakirleri doyurmasını arzu etmişti. Biz koyunun paçasını kaldırıp, onbeş gece sonra yiyorduk" dedi. Ben:

"Sizi buna mecbur eden şey ne idi!" deyince güldü ve:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Allah'a kavuşuncaya kadar, Muhammed âilesi üç gün üst üste doyuncaya kadar katıkla ekmek yememiştir" dedi." [Buhârî, Et'ime 27, Edâhî 16; Müslim, Edâhî 28, (1971); Muvatta, Edâhî 5; Tirmizî, Edâhî 14, (1511); Ebu Dâvud, Edâhî 10, (2812); Nesâî, Edâhî 37, (7, 235, 236).]

1509 ٣- وعن نُبَيْشَةَ رضىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ النَّبِىُّ ﷺ. إنَّا كُنَّا نَهَيْنَا كُمْ عَن لُحُومِهَا أنْ تَأْكُلُوهَا فَوْقَ ثَلاَثٍ لِكَىْ تَسَعَكُمْ فَقَدْ جَاءَ اللّٰهُ تَعَالَى بِالسَّعَةِ فَكُلُوا وَادَّخِرُوا وَائْتَجِرُوا. ألاَ وَإنْ هٰذِهِ الأَيَّامَ أيَامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ وَذِكْرٍ لِلّٰهِ تَعَالَى]. أخرجه أبو داود.

«ائْتَجِرُوا» اطلبوا الأجر.

3. **(1509)**- *Nübeyşe* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Biz sizleri, kurbanların etinden üç günden fazla yemenizi, birçoğunuza kurban eti ulaşsın diye yasaklamıştık. Şimdi, Allahu Teâla bolluk verdi. Artık yiyin, biriktirin ve ücret isteyin. Haberiniz olsun, bu bayram günleri yemek, içmek ve zikir günleridir."** [Ebu Dâvud, Edâhî 10, (2813); İbnu Mâce, Edâhi 16 (3160).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen hadîslerden anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), İslâm'ın bidayetinde çekilen umumî maddî sıkıntı sebebiyle bâzı tedbirler alma ihtiyacı duymuştur. Bunlardan biri, kurban etlerini üç günden fazla evlerde saklamamaktı. Darlık geçtikten sonra bu yasak kaldırılmış, kurban etinden yemek, yol azığı yapmak, biriktirip uzun müddet beklemek serbest bırakılmıştır.

Bu mevzû üzerine *Müslim*'in bir rivâyeti daha açık bilgi sunmaktadır:

Ebû Saîdi'l-Hudrî (radıyallahu anh) *anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):*

"Sizden kim kurban keserse, sakın üç geceden sonra evinde ondan bir miktar olduğu halde sabahlamasın" *buyurmuştu. Ertesi yıl olunca ashab:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Yine geçen yıl yaptığımız gibi mi yapacağız?" diye sordu. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Hayır! o, öyle bir seneydi ki, o zaman herkes sıkıntı çekiyordu. Ben de (kurban etlerinin) herkese ulaşmasını istemiştim" *buyurdu."*

Kadı İyaz şu açıklamayı sunar: "Ulemâ bu hadîslerle amel husûsunda ihtilâf etmişlerdir. Bir kısmına göre, kurban etinin üzerinden üç gün geçtikten sonra artık ondan yenmemelidir." Bu hadîslerin ifâde ettiği haram hükmü bâkidir.

Cumhûra göre nehiy tamamen mensuhtur, kurban eti üç günden sonra da yenilebilir ve herhangi bir zaman kaydı da konamaz.

Bazı âlimler: "İlk yasak da tahrim ifade etmezdi, kerâhet ifâde ediyordu. Şimdi de kerâhet mânası devam etmektedir" demiştir. Bir illete binâen konan yasak, illetin kalkmasıyla kaldırılmış ise de, illet tekrar zuhûr etse, yasağın da aynen geri geleceğini söyleyen âlimler de olmuştur. *Hz. Ali* ve *Abdullah İbnu Ömer* böyle anlıyorlardı. *İbnu Ömer* (radıyallahu anh)'in kurban etini, hayatı boyunca üç günden fazla yemediği rivâyet edilir.

İbnu Mes'ud'dan yapılan bir rivâyete göre kurban eti üçe ayrılmalıdır. Biri yenilir, biri tasadduk edilir, biri de hediye edilir. *İmam-ı Azam, İmam Şâfiî, İmam Ahmed ve İshâk İbnu Râhûye* bununla ameli esas almışlardır. *Sevrî:* "Kurban etinin ekserisi tasadduk edilmelidir" demiştir.

Adak kurbanının etinden, adak sâhibi yiyemez. Adamın fakir veya zenginliği bunda rol oynamaz. Dört mezhep bu meselede ittifak eder. Ahmed İbnu Hanbel'den gelen bir rivâyete göre yiyebilir.

Normal kurbanın etinden sahibinin yemesi müstehabtır. Zâhirîlere göre vâcibtir.

DOKUZUNCU FASIL

HELÂK OLAN KURBANLIK HAKKINDA

1510 ١ - عن ناجية الخزاعى رضى الله عنه قال: [بَعَثَ رسولُ الله ﷺ مَعِى هَدْيَهُ مِنَ الْمَدِينَةِ. فَقُلْتُ: كَيْفَ أَصْنَعُ بِمَا عَطِبَ مِنْهَا؟ قَالَ: انْحَرْهَا ثُمَّ اغْمِسْ نَعْلَهَا فى دَمِهَا ثُمَّ خَلِّ بَيْنَهَا وَبَيْنَ النَّاسِ يَأْكُلُونَهَا]. أخرجه الأربعة إلا النسائى.

1. **(1510)**- *Nâciye el-Huzâ'î* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhis-salâtu vesselâm) hedy'ini Medîne'den benimle gönderdi. Ben:*

"Bunlardan yolda helak olan çıkarsa ben ne yapacağım?" diye sordum.

"Hemen kesersin, nalınını kanına batırırsın, sonra onunla insanlar arasından çekilirsin, yerler" *dedi.* [Muvatta, Hacc 148, (1, 380); Tirmizî, Hacc 72, (910); Ebu Dâvud, Menâsik 19, (1762); İbnu Mâce, Menâsik 101, (3105).]

AÇIKLAMA:

1- Atab عطب helâk olmak demektir.Hadîste hayvanın yolculuk,musîbet gibi durumlar sebebiyle hedefe varamayacak hale gelmesi, ölme noktasına dayanmasıdır. Bunun hemen kesilmesi gerekir. Ancak hedy (Kâbe'ye bağışlanan kurbanın eti), sâhibine ve onu götürmekte olanlara haram olduğu için, yolda helâk olursa kesilip bırakılır. Takısı kanına bulanıp üzerine konur. Tâ ki yoldan geçenler bunun hedy olduğunu bilsinler ve ondan zenginler değil, ihtiyaç sahipleri istifâde etsin.

"İnsanlarla onun arasından çekil" tâbiri, ihtiyaç sahiplerinin hedy'den istifade edebileceğini ifâde eder.

2- *Muvatta*'daki rivâyette helâk olan kurbanlığın **"takı"sını kanının içine at!"** buyurulmuştur. Mamaafih nalınla takı aynı şeydir. Zîrâ kurbanlığın boynuna nişanlamak üzere nalın vs. takılır. *Müslim*'de *İbnu Abbâs*'tan gelen bir rivâyette helâk hâlinde, **"sen ve arkadaşların yemeyin"** buyurulmuştur. Bu yasaktan maksadın, himaye işinde gevşeklik yapmasını, kesilmesini gerektiren şartlar tam olarak tahakkuk etmeden kesmesini önlemek olduğu belirtilmiştir. Bu hadîsin tam

anlaşılması için Onuncu Bab'ın Birinci Faslı'nda açıklanan hedy ve udhiye arasındaki farkın bilinmesi gerekir.

Kadı İyâz der ki: "Nafile olan hedy kurbanı helâk olursa onun etinden ne sâhibi, ne sevkedeni, ne sevkedenin arkadaşları yiyemez, çünkü hadîsin hükmü budur". *Tîbî merhum, arkadaşlar kelimesinin mutlak oluşuna bakarak "zengin de yiyemez, fakir de" der. Bu meselede cumhurun hükmü de böyledir. Ancak vâcib olan "hedy" yolda helâk olsa, kesildiği takdirde sâhibi yiyebilir, zengin de yiyebilir. Çünkü sâhibi onu, zimmetinde olduğu için tazmin edecektir.*

"Nâfile hedy"den murad nezr kurbanıdır. Bilindiği üzere nezr kurbanından nezreden yiyemez. Vâcib olan, Hacc-ı Kıran ve Hacc-ı Temettü'de kesilmesi gereken kurbandır. Hanefî mezhebine göre bu, şükür kurbanıdır, kesen etinden yer. Bu kurban önceden zâyi de olsa, yerine bir yenisi alınıp kesilmelidir.

1511 ٢- وعن ابن المسيب أنه قال: [مَنْ سَاقَ بَدَنَةً تَطَوُّعاً فَعَطِبَتْ فَنَحَرَهَا ثُمَّ خَلّى بَيْنَهَا وَبَيْنَ النَّاسِ يَأْكُلُونَهَا فَلَيْسَ عليه شيءٌ. وَإِنْ أَكَلَهَا أَوْ أَمَرَ مَنْ يَأْكُلُ مِنْهَا غَرِمَهَا].

2. (**1511**)- *İbnu'l-Müseyyeb* der ki: "*Nafile olarak sevkedilen bir deve yolda helâk olsa ve hemen kesilerek halka terkedilse, halk da bunu yese, bu nafile kurbanın sahibine birşey gerekmez. Kendisi yese veya ondan yiyene emretse borçlanır.*" [Muvatta, Hacc 149, (1, 381).]

AÇIKLAMA:

Hacı kâfilesinin hacc mahalline sevketmekte olduğu kurbanlara esâs itibâriyle hedy denir. Bunların yol esnasında, hemen kesilmesini gerektiren bir durumla karşılaşmaları halinde kesilip, hedy olduğunu gösteren işâretinin üzerine bırakılıp, yolda terkedilmesi emredilmektedir. Böyle bir hayvanın etinden sadece hedy sahibi veya hedy'i bir başkası adına sevkeden kimsenin değil, kâfileye dahil fakir, zengin herkesin istifâdeden menedilmesinin sebebini *Nevevî* şöyle açıklar:

"Bu, kafile mensuplarının hedy'i (yemek için), helâk olmaya zemin hazırlamalarından korkulduğu içindir. Bu hal (maalesef) bütün kâfilelerde görülen bir durumdur. Bu durumda, bütün kâfile mensuplarına, onun etini yemenin câiz olmadığının teşrî edilmesi gerekir. Ancak: "Onun terki demek, vahşî hayvanlara yem olması demektir, bu ise malın zâyi olmasıdır, israftır" diye bir itiraz müm-

kündür. Bu itiraza cevabımız şudur: "Burada malın zâyi olması diye birşey yoktur. Zira, gâlib âdet şudur: Çöllerde yaşayanlar hacıların konaklama yerlerini tâkip ederler, onların bıraktıklarını, terkedip attıklarını toplarlar. Ayrıca, hacc mevsiminde hacı kafilesi birbirlerini takip ederler, birinin peşinden bir başkası orada konaklar..."

Nevevî: "Arkadan gelen kâfilenin zenginlerinin de bundan yememesi gerekir. Çünkü, hedy kurbanı mutlak olarak fakirlere hastır, fakir dışındakilerin ondan yemeleri kesinlikle câiz değildir" der.

Aliyyu'l-Kâri, nafile hedy mahalline varınca yani Harem dahilinde kesilince hem sâhibine hem de zengine helâl olur" der ve onun mahalline varmazdan önce (yolda) kesilmesi halinde haram olacağını tasrih eder.

1512 ٣- وعن ابن عمر رضى الله عنهما أنه قال: [مَنْ أَهْدَى بَدَنَةً ثُمَّ ضَلَّتْ أَوْ مَاتَتْ فَإِنَّهَا إِنْ كَانَتْ نَذْراً أَبْدَلَهَا، وَإِنْ كَانَتْ تَطَوُّعاً فَإِنْ شَاءَ أَبْدَلَهَا وَإِنْ شَاءَ تَرَكَهَا]. أخرجهما مالك.

3. **(1512)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) der ki: *"Kim Kâbe'ye bir deve ihda eder, sonra (daha mahalline ulaşıp kesilmeden) kaybederse veya hayvan ölürse, şâyet bu bir nezir idiyse, yerine yenisini alır. Nezir değil de tetavvu idiyse, dilerse yeniler, dilerse terkeder."* [Muvatta, Hacc 150, (1, 138).]

Nezir, ferdin belli bir şarta bağlı olarak kendisine borç kıldığı kurbandır. O şart yerine geldi mi borç kesinleşir, yerine getirilmesi vacib olur. "Şu hastalıktan iyi olursam Kabe'de bir kurban keseceğim" diyerek adakta bulunan kimse, sıhhate kavuştuğu takdirde onun bir koyun kesmesi ona vâcib olur. İşte bu şekilde nezredilen bir hedy kaybolursa bunun yerine yenisinin alınması gerekir. Herhangi bir şarta bağlı olmaksızın sırf sevaba nâil olmak düşüncesiyle Kabe'de bir kurban kesmeye niyet edilmişse bu bir tetavvudur, nâfile bir kurbandır. *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) böyle bir kurban hedefe varmadan kaybolursa sâhibi dilerse yeniler, dilemezse, kurbanı kesmekten vazgeçer diyor.

ONUNCU FASIL

KURBANLIK DEVEYE BİNMEK

1513 ١- عن أبى هريرة رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ رَأَى رَجُلاً يَسُوقُ بَدَنَةً فَقَالَ: ارْكَبْهَا فَقَالَ: إِنَّهَا بَدَنَةٌ. فَقَالَ: ارْكَبْهَا. فَقَالَ إِنَّهَا بَدَنَةٌ. فَقَالَ ارْكَبْهَا وَيْلَكَ، فِي الثَّانِيَةِ أَوْ فِي الثَّالِثَةِ]. أخرجه الستة إلا الترمذى عن أبى هريرة.

وللخمسة إلا أبا داود عن أنس بمعناه.

زاد فى دواية للبخارى عن أبى هريرة: فَلَقَدْ رَأَيْتُهُ رَاكِبَهَا وَهُوَ يُسَايِرُ النَّبِيَّ ﷺ وَالنَّعْلُ فِي عُنُقِهَا.

1. **(1513)**- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir deve sevkeden birisini görmüştü ki:*

"Binsene ona!" *dedi. Adam:*

"O kurbanlıktır!" dediyse de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) emrini tekrarladı:

"Bin ona!" *Adam tekrar:*

"O kurbanlıktır" diye haykırdı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Bin ona" *diye tekrarladı ve ikinci veya üçüncü seferde:*

"Yazıklar olsun sana!" *diye ilâvede bulundu".* [Buhârî, Hacc 103, 112, Vesâya 12, Edeb 95; Müslim, Hacc 371, (1322); Muvatta, Hacc 139, (1, 337); Ebu Dâvud, Menâsik 18, (1760); Nesâî, Hacc 74, (5, 176); İbnu Mâce, Menâsik 100, (3103).]

Buhârî'nin bir rivâyetinde, *Ebu Hureyre*'den naklen şu ziyade vardı: *"(Ravi) der ki: "Ben o adamı, deveye binmiş Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la beraber yürürken gördüm, devenin boynunda nalın takılı idi".*

AÇIKLAMA:

1- Büdn (büdün de okunmuştur) lügat olarak deve demek ise de şer'î ıstılahta sığır da aynı hükme tâbi olduğu için deve ve sığır her ikisine de büdn denmiştir.

2- Kurbanlık develerle ilgili âyette:

والبدن جعلناها لكم من شعائر الله لكم فيها خير فاذكروا اسم الله عليها

"Biz kurbanlık develeri de sizin için Allah'ın şeâirinden kıldık, onlarda sizin için hayır vardır..." (Hacc 36) âyetinde geçen لكم فيها خير **"Onlarda sizin için hayır vardır"** ibâresindeki *"hayır"* mutlak olduğu için bir kısım âlimler, kurbanlık deveden binmek, sütünü sağmak gibi yollarla da istifade etmenin câiz olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Yukarıda kaydedilen rivâyette de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kurbanlık deveye binmesi için deve sâhibini ikaz etmekte, ısrar etmektedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın devenin ne çeşit bir kurbanlık olduğunu sormadan **"Bin ona!"** diye ısrar etmesinden herçeşit kurbanlığa, yani vâcib nevine de girse tetavvu nevine de girse, binilebileceği hükmü çıkarılmıştır.

Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned*'inde gelen bir rivâyette de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a: "Hedy'e (hacc kurbanına) binilebilir mi?" diye sorulunca:* لاَ بَأْسَ بِهِ **"Beis yok, binilebilir"** *diye cevap vermiştir.*

Netice olarak: "Bir kısım âlimler (*Urve, Ahmed, İshâk, Ehl-i zâhir*) mutlak olarak kurbanlığa binmenin cevazına hükmeder. Ancak cumhûr (*Ebu Hanife, Malik, Şâfiî* ve ekseri fukahâ) ihtiyaçla kayıtlarlar. Bunlara göre, ihtiyaç olmadan binmek nassa muhaliftir, mekruhtur. *Hanefîler*den *Hidâye sâhibi,* cevazı "ızdırâr"la kayıtlamıştır. Bunların hücceti *İbnu Ebî Şeybe*'de kaydedilen şu hadîstir: لاَ يَرْكَبُ الْهَدْىَ إلاَّ مَنْ لاَيَجِدُ مِنْهُ بُدًّا **"Hedye (kurbanlığa), başka çare bulamayıp mecbur kalandan başkası binmesin."** Burada zarurete binâen câiz olunca, zaruretin kalkmasıyla binmenin de cevazı kalkacak demektir. Meselâ yorgunluktan binen, dinlenir dinlenmez iner. *Müslim*'de de gelen ve müteakiben kaydedeceğimiz (1514) şu meâldeki hadîs de bunu te'yîd eder: **"Kurbanlığa, mecbur kaldıysan ma'ruf üzere bin. Bir başka sırt bulunca da in"**. Şu halde bu hadîs de bir başka imkan bulunca kurbanlığı terketmeyi âmirdir.

1514 ٢- وعن جابر رضى اللّه عنه. [أنَّهُ سُئِلَ عَنْ رُكُوبِ الْهَدْيِ فَقَالَ: سَمِعْتُ رسولَ اللّهِ ﷺ: يَقُولُ: ارْكَبْهَا بِالْمَعْرُوفِ إذَا أُلْجِئْتَ إلَيْهَا حَتَّى تَجِدَ ظَهْراً]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

2. **(1514)**- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh)'e: "Kurbanlığa binme hususunda sorulmuştu, şu cevabı verdi: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim şöyle demişti:* **"Kurbanlığa, mecbur kaldıysan ma'ruf üzere bin. Bir başka sırt (binek) bulunca da in."** [Müslim, Hacc 375, (1324); Ebu Dâvud, Menâsik 18, (1761); Nesâî, Hacc 76, (5, 177).]

ONBİRİNCİ FASIL

KÂBE'YE KURBAN HEDİYE EDEN MUKÎM İHRAM GİYER Mİ?

1515 ١- عن عائشة رضى الله عنها قالت: [كَانَ النَّبِىُّ ﷺ يُهْدِى مِنَ الْمَدِينَةِ فَأَفْتِلُ قَلاَئِدَ هَدْيِهِ وَلاَ يَجْتَنِبُ شَيْئاً مِمَّا يَجْتَنِبُ الْمُحْرِمُ]. أخرجه الستة.

1. **(1515)-** *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'de iken Kabe'ye kurban sunar, ben de kurbanının boynuna takılacak nişanlarını hazırlardım. Bu sırada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ihramlıların sakındığı yasaklardan sakınmazdı". [Buhârî, Hacc 110, Edâhî 15; Müslim 359, (1321); Muvatta Hacc 51, (1, 340); Tirmizî, Hacc 69, (908); Ebu Dâvud, Menâsik 17, (1757, 1758, 1759); Nesâî, Hacc 65, 66, 67, 68, 69, 72, (5, 171-173); İbnu Mâce, Menâsik 94, (3094).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, kendisi Medine'de olduğu halde, Beytullah'a kurban (hedy) ettiğini gösterir.Bunu, Veda Haccı'ndan önce, 9. hicrî yılda *Hz. Ebu Bekir* (radıyallahu anh)'le gönderdiği kabul edilir.

2- *Hz. Aişe*, Mekke'ye hedy göndermiş olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ihrâma girmediğini belirtmek istiyor.

3- *Nevevî*: "Bu hadîs, hacca gitmese bile, kişinin Mekke'de kesilmek üzere kurbanlık göndermesinin müstehab olduğunu, hedy gönderene ihrama girmek gerekmeyeceğini göstermektedir" der ve bunda ulemânın kâhir ekseriyetinin ittifak ettiğini belirtir. Sadece *İbnu Abbâs, İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) ile *Atâ ve Saîd İbnu Cübeyr* (rahimehumullah)'in böyle bir davranışta bulunan kimsenin, ihram giymeksizin ihram yasaklarından kaçınması gerektiğini söyledikleri rivâyet edilmiştir.

Bu mevzuda asıl olan, *Hz. Aişe*'nin hadîsini esas alan cumhûrun görüşüdür. Esâsen, başka rivâyetlerde teferruatlı olarak belirtildiği üzere *Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)*'yi bu açıklamayı yapmaya zorlayan şey, kendisine birkısım sahabelerin Mekke'ye hedy gönderenlerin, gönderdiği kurban kesilinceye kadar

hacıya haram olan dikişli elbise giymek, traş olmak gibi bütün yasaklara riâyet etmesi gerektiğine dâir verdiği fetvaların intikal etmiş olmasıdır. O bu fetvaları duyunca, yukarıda kaydettiğimiz açıklamayı yapar. *Muvatta*'da gelen rivâyet, bu meselede Hz. Aişe'yi konuşmaya sevkeden fetvanın İbnu Abbâs'a ait olduğunu belirtir.

1516 ٢- وعن جابر رضى الله عنه. [أَنَّهُمْ إِذَا كَانُوا حَاضِرِينَ مَعَ رسولِ اللّهِ ﷺ بِالْمَدِينَةِ بَعَثَ الْهَدْىَ: فَمَنْ شَاءَ أَحْرَمَ وَمَنْ شَاءَ تَرَكَ]. أخرجه النسائي.

2. **(1516)**- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh)'in anlattığına göre: *"Ashab'tan Medine'de Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ile kalanlardan bir kısmı Kabe'-ye kurbanlıklar göndermiş, bunlardan dileyen ihrama girmiş, dileyen de girmemiştir."* [Nesâî, Hacc 71, (5, 174).]

1517 ٣- وعن ربيعة بن عبد الله بن الهدير. [أَنَّهُ رَأى رَجُلاً مُتَجَرِّداً بِالْعِرَاقِ فَسَألَ عَنْهُ؟ فَقِيلَ أَمَرَ بِهَدْيِهِ أَنْ يُقَلَّدَ فَلِذٰلِكَ تَجَرَّدَ. قَالَ: فلقيتُ عَبْدَ اللّهِ ابنَ الزُّبَيْرِ فَذَكَرْتُ لَهُ ذٰلِكَ. فَقَالَ: بِدْعَةٌ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ] أخرجه مالك.

«الْبِدْعَةُ» فى الشرع: كل مالا يوافق السنة.

3. **(1517)**- *Rebî'a İbnu Abdillah İbni'l-Hüdeyr*'in anlattığına göre: *"Irak'ta elbiseden soyunmuş bir adam görür ve sebebini sorar. Kendisine, bu adamın Kabe'ye kurbanlık gönderdiği, bu sebeple elbiseleri attığı belirtilir.*

Rebi'â der ki: "Sonra ben Abdullah İbnu Zübeyr'le karşılaştım ve bu durumu ona anlattım. Bana:

"Kabe'nin Rabbine kasem olsun bu bid'attır" dedi." [Muvatta, Hacc 53, (1, 341).]

AÇIKLAMA:

Zürkânî, Rebî'a'nın gördüğü ihramlı şahsın *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) olduğunu belirtir. Çünkü İbnu Ebî Şeybe'nin bir rivâyetine göre, İbnu Abbâs'ı, Hz. Ali zamanında, Basra vâlisi iken elbisesiz olarak Basrâ'da görenler olmuştur. Abdullah İbnu Zübeyr (radıyallahu anhümâ) o mevzuyu teyzesi olan *Hz. Aişe*'-

nin sözüne dayanarak kesin bir dille, yeminle ifadeye dökmekte ve kurbanlık gönderen kimsenin kendine ihram yasakları tatbîk etmesine bid'at demektedir. *Zürkani*'ye göre: ''*İbnu'z-Zübeyr* (radıyallahu anh)'in bu hususu kesin bir şekilde bilmeden yemin etmesi câiz olmadığına göre, bu davranışın sünnete muhalif olduğunu *Hz. Aişe*'den öğrenmiştir. İbnu Abbâs da kıyasa dayanmış olmalı, ancak sünnet varken kıyas yapılmaz''.

Bid'atın, sünnete muhalif olan amel ve düşünceler olduğunu daha önce açıklamıştık.

ONİKİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HADÎSLER

1518 ١- عن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [إِذَا نُتِجَتِ الْبَدَنَةُ فَلْيُحْمَلْ وَلَدُهَا حَتَّى يُنْحَرَ مَعَهَا، فَإِنْ لَمْ يُوجَدْ لَهُ مَحْمَلٌ حُمِلَ عَلَى أُمِّهِ]. أخرجه مالك.

1. **(1518)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Bedene (yolda) doğuracak olursa, yavrusu da götürülüp annesiyle birlikte kesilir. Yavruyu taşıyacak bir mahmel (taşıyıcı) bulunamazsa annesine yükletilir." [Muvatta, Hacc 143, (1, 378).]

AÇIKLAMA:

Bedene, aslında deve demek ise de şer'î ıstılahta kurban olarak ayrılan büyük baş hayvan demektir: Deve ve sığır gibi. Şu halde Kabe'ye sevkedilirken yolda doğuracak olsa, yavrusunun, kesim mahalline kadar nakledilerek, annesiyle birlikte kesilmesi gerekir. Hadîs, yavruya öncelikle bir başka taşıyıcı aramak gerektiğini ihtar etmektedir. Çünkü *"eğer onun yükleneceği, uygun bir mahmel (taşıyıcı) bulamazsanız, annesine yükleyin"* buyuruyor. Daha önce belirtildiği üzere (1513, 1514), kurbanlığın, şerefi ve hürmeti sebebiyle imkân nisbetinde onun binme, yükleme gibi işlerde kullanılmaması gerekir.

Böyle yavrusu olan bir kurbanlığın sütünden, mecbur kalınırsa, yavrusundan artan kısmından istifâde edilebilir. Normal şartlarda o sütten de istifade etmemek evlâdır.

1519 ٢- وعنه أيضاً. [أَنَّ عمر رضى الله عنه أَهْدَى نَجِيباً فَأُعْطِىَ بِهَا ثَلاَثَمِائَةِ دِينَارٍ فَسَأَلَ رسولَ اللّهِ ﷺ فَقَالَ: إِنِّى أَهْدَيْتُ نَجِيباً فَأُعْطِيتُ بِهَا ثَلاَثَمِائَةِ دِينَارٍ أَفَأَبِيعُهَا وَأَشْتَرِى بِهَا بُدْناً؟ فَقَالَ: لاَ أَنْحَرْهَا إِيَّاهَا].

2. **(1519)**- Yine *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in anlattığına göre: *"Babası Hz. Ömer, necîb (denen çok muteber cinsten bir deveyi) Kabe'ye kurban olarak*

bağışlamıştı. (O ara necîbe) üçyüz dinar verdiler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gidip sordu:

"Ben necîb'i Kabe'ye bağışlamıştım. Bu ara bazıları gelip üçyüz dinar verip satın almak istediler. Bunu satıp yerine bir başka deve alayım mı?"

"Hayır" *dedi.* **"Başkasını değil, onu keseceksin!"** [Ebu Dâvud, Menâsik 16, (1756).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîste bir hayvanı kurbanlık olarak ta'yîn ettikten sonra bunu bir başka hayvanla değiştirmenin câiz olup olmayacağı meselesine giren bir vak'a mevzubahistir.

Hadîs, kurbanlığın misli ve hatta daha efdali ile de olsa değiştirilemeyeceğini ifâde etmektedir.

2- Necîb, devenin adı değildir, cinsini bildirmektedir. Aslında, her hayvanın en iyi cinsine necîb denmektedir. Develerin kuvvetli ve sür'atli olanları bu ismi alır.

1520 ٣- وعن ابن عباس رضىَ اللّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [أَهْدَى النَّبِىُّ ﷺ عَامَ الْحُدَيْبِيةِ هَدَايَا فِيهَا جَمَلٌ لأَبِى جَهْلٍ فِى رَأْسِهِ بُرَةٌ مِنْ فِضَّةٍ. وَقَالَ بَعْضُ الرُّواة: مِنْ ذَهَبٍ يَغِيظُ بِذٰلِكَ الْمُشْرِكِينَ]. أخرجهما أبو داود.

«الْبُرَةُ» حَلْقَة تكون فى أنف البعير تُشَدُّ فيها الزّمام.

3. **(1520)-** *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hudeybiye senesinde, Kabe'de kesilmek üzere birçok deveyi kurban kıldı. Bunlar arasında (vaktiyle) Ebu Cehl'e ait olan, başında gümüşten -bazı râviler altından der- mâmul bir büre bulunan deve de vardı. Bununla, müşrikleri öfkelendiriyordu."* [Ebu Dâvud, Menâsik 13, (1749).]

AÇIKLAMA:

1- *Hudeybiye*'ye umre maksadıyla gelen müslümanlar kurbanlık develeri de beraber getirmişlerdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın birçok kurbanlığı vardı. Bunlardan biri, Bedir Savaşı'nda ganimet olarak ele geçirdiği Ebu Cehl'e ait bir deve de bulunuyordu.

2- *Büre,* hayvanın burnuna takılan yuvarlak bir halkadır. "Başında" tâbiri burnunda demektir, çünkü büre burna takılır. *İbnu Minhâl*'in rivâyetinde bu halkanın altından olduğu söylenmiştir. Halka burun yumuşağına (minhar) takıldığına göre iki aded olabileceği de şârihlerce belirtilmiştir.

Hadîsin sonunda Mekkelilerin maktul şeflerinden Ebu Cehl'e ait devenin, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kurbanı olarak kesilmesi müşrikleri kızdırdığı belirtilmektedir.

Aliyyü'l-Kâri bu hadîsle, Fetih sûresinde geçen, لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ "**(Ashab hakkındaki bu teşbih) onlarla kâfirleri öfkelendirmek içindir**" (29. âyet), âyeti arasında müşâbehet bulunduğuna, âyet-i kerîmenin hadîs-i şerîfe bir nazîr olduğuna dikkat çeker.

Şu halde bâzı tezâhürlerle müslümanların, küffârı öfkelendirip çatlatması câizdir.

1521 ٤- وعن نافع قال: [كَانَ ابن عمر رضى اللّه عنهما يُحَلِّلُ بُدْنَهُ القَبَاطِىَّ وَالأَنْمَاطَ وَالْحُلَلَ ثُمَّ يَبْعَثُ بِهَا إلى الْكَعْبَةِ فَيَكْسُوهَا إيَّاهَا. فَلَمَّا كُسِيتِ الْكَعْبَةُ كَانَ يَتَصَدَّقُ بِهَا]. أخرجه مالك.

«الْقَبَاطِىُّ» ثِيابٌ بِيضٌ رِقَاقٌ من كَتَّانٍ تُتَّخَذُ بمصر. «وَالأَنْمَاطُ» ضَرْبٌ من الْبُسُطِ، وَاحدها نمط. «وَالحَلَلُ» جمع حُلَّةٍ، ولا تكون إلا ثوبين من جنسٍ واحدٍ.

4. **(1521)**- *Nafi* anlatıyor: "*İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), kurbanlık devesine kubâtî ketenden, yünden mâmul renkli kilimlerden, iki parçalı takımlardan çul sarar, sonra bunu Kabe'ye yollardı. Bunlarla orada Kabe'ye örtü yapılırdı.*" [Muvatta, Hacc 146, (1, 379, 380).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyette, kurbanlık deveye çul olarak sarılan kumaşların cinsi ve bunların âkibeti hakkında kıymetli bilgi vermektedir. Şöyle ki:

a) *Kabâtî* (veya *kubâtî*) kumaş: Mısır'da ketenden yapılan ince beyaz bir kumaştır. Kabt kelimesinden geldiği söylenir. Yâni, Mısır'ın yerli ahâlisinin adıdır. Dilimizde *kıbtî* diye biraz daha değişmiş haliyle kelime mevcuttur.

b) *Enmât, nemat*'ın cem'idir. Renkli yünden mâmul bir nevî yaygıdır. Kilim kelimesi ile karşılayabiliriz.

c) *Hulel, hulle*'nin cem'idir. *Hulle* iki parçalı aynı cinsten giysidir, takım dediğimiz şey. Parçalar ayrı cinslerden olursa *hulle* denmez.

2- *İbnu Ömer* bu sayılan çeşitlere giren kıymetli kumaşlarla kurbanlık devesini sarıp çulladıktan sonra Mekke'ye sevkediyor. Maksadı, deve kesildikten sonra, bu kumaşların Kabe örtüsünün imalinde kullanılmasıdır.

Ebu Ömer İbnu Abdilberr der ki: "...Çünkü Kabe'nin örtüsü, Allah'ın rızasını kazanmak için yapılan bağış ve sadakaların kıymetlilerinden yapılırdı. Kabe'ye *Himyer Meliklerinden Tübba* zamanından beri örtü çekilirdi. Örtüyü ilk çekenin o olduğu söylenir. *İbnu Ömer* o zikredilen kumaşlarla kurbanlığını tezyîn ediyordu. Zira Allah'a ait olan bağışa gösterilen ta'zîm ve onu tezyîn etmek, Allah'ın şeâirini ta'zîm ve tecmîl cümlesindendi, ayrıca kurban kesildikten sonra da bu tezyînatla Kabe örtüsü yapılıyordu. Böylece o iki faziletli amel birden işlemiş oluyordu".

3- Mühelleb der ki: "Aslında kurbanlık deveye giydirilen tezyinatın tasadduk edilmesi bir vecibe değildir. *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) bunları Allah için bağışladığı, O'na izafe ettiği kurbanlıktan geri birşey dönmemesi için tasadduk etmiştir".

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da, *Sahîheyn*'de mezkûr olan bir rivâyette, Hz. *Ali'ye: "Kurbanın çul ve derilerini tasadduk etmesini"* emretmiştir:

اَمَرنِى رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَنْ اَتَصَدَّقَ بِجَلاَلِ اْلبُدْنِ الَّتِى نَحَرْتُ وَبِجُلُودِهَا

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bana kestiğim develerin çullarını ve derilerini tasudduk etmemi emretti." Bu rivâyet daha geniş veçhiyle müteakiben kaydedilecek.

4- Bu rivâyet kurbanlıkların çullanmasının ve bu çulların tasadduk edilmesinin müstehab olduğunu ifâde eder. Müstehab denmiştir, çünkü buradaki emrin vücub ifâde etmediğini ulemâ belirtmiştir.

Mühim Not: Kurban, bir ibâdettir. Onunla ilgili her çeşit bağışlar bir ibâdettir. Kurbanın deri ve çulunun da ibâdet mânâsını taşıyacak yerlere bağışlanması gerekir. Günümüzde kurban derilerinin, bu mânâyı taşıdığı son derece kuşkulu. Allah rızasından çok, beşerî gösterişleri hedefleyen ve aslında Allah rızasına, dinin, sünnetin ihyâsına yönelik faaliyetleri baltalamak gayesiyle tesis edilmiş vakıflar, kuruntulara çeşitli baskılarla kanalize edilmeye çaba sarfedilmektedir. Müslümanlar bu meselede de imtihandadır. Uyanık olmaları gerekir.

Ölçü şeriatımızın ölçüsüdür, her tasaddukun,sadakanın muteber olması için va'-zedilmiş şartlara uyması icâbeder. Aksi halde fedakârlıklarımız sadaka olmaktan çıkar.

1522 ٥- وعن علي رضى الله عنه قال: أمرنى رسولُ الله ﷺ أن أقومَ عَلَى بُدْنِهِ وَأن أتَصَدَّقَ بلَحْمِهَا وجلودِهَا وأجِلّتِهَا، وَأنْ لاَ أُعْطَى الْجَزَّارَ مِنْهَا. وَقَالَ نَحْنُ نُعْطِيهِ مِنْ عِنْدِنَا]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

5. **(1522)**- *Hz. Ali* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), (beni göndererek), kurbanlık develeriyle ilgilenmemi, onların etlerini, derilerini, çullarını tasadduk etmemi, bunlardan kasaba bir (ücret) vermememi tenbih etti''.

Hz. Ali (radıyallahu anh) der ki: ''Kasaba ücretini kendimizden öderdik.'' [Buhârî, Hacc 122, 112, 120, 122, Vekâlet 1; Müslim, Hacc 348, (1317); Ebu Dâvud, Menâsik 20, (1769); İbnu Mâce, Menâsik 97, (3099).]

AÇIKLAMA:

1- Ulemâ bu hadîslerden kasabın kesme ücretinin kurban etinden veya derisinden verilemeyeceği hükmünü çıkarmıştır.

Bağâvî, Şerhu's-Sünne'de der ki: ''Kasaba ücretini eksiksiz verdikten sonra, şâyet fakirse sadaka olarak, kurban etinden de verebilir, bu durumda kasaba vermekte bir beis kalmaz''.

Keza başka bir kısım âlimler de: ''Kasaba kurbandan ücret vermek kesinlikle yasaklanmıştır. Çünkü kurbanı ücret yapmak mevzubahistir, bu caiz değildir. Ancak sadaka, hediye veya ücretine ziyâde olarak vermek câizdir, kıyasa göre bu câizdir. Ancak, hadîsin ıtlakına bakılınca, *her ne sûretle olursa olsun kasaba kurbandan vermenin yasaklığına* da hükmedilebilir. Bu anlamaya hak verdiren hikmet, kurbandan kasaba ücret verme müsâmahasını önler, ola ki, ona verilen hizmetine mukabil olma mânasına gelir''.

Kurtubî'nin kaydına göre, *Hasan Basrî* ve *Abdullah İbnu Ubeyd İbni Ümeyr* hâriç bütün ulemâ, kasabın ücretinin kurbandan verilmeyeceği hususunda ittifak etmiştir.

2- *Kurtubî*'nin kaydına göre, ulemânın bir kısmı bu hadîsten kurbanın eti, derisi ve çulunun satılamayacağına da hükmetmiştir.

Ancak *Evzâî, Ahmed, İshak, Ebu Sevr*'e göre "Kurbandan herhangi birşey satılabilir, ancak alınan para, kurban etinin verilmesi caiz olan yerlere verilir." Söz gelimi kurban derisi satılacak olsa parasının tasadduk edilmesi gerekir.

3-Ulemâ kurbandan,kurban sâhibinin istifade edebileceği hususunda ittifak etmiştir. *Ebu Sevr*, bundan hareketle, istifadesi caiz olan herşeyin satılması da câizdir diye bir hükme varmıştır. Ancak kendisine ittifakla itiraz edilerek: "Tetavvu hedyinin (Kâbe'ye bağışlanan nâfile kurbanın)'etinden yemek caizdir; ama satılması caiz değildir, vâcib olan kurban da böyledir" diye itiraz edilmiştir.

İbnu Hacer kurbandan hiçbir kısmın satılamayacağı husûsunda, kıyâsa, ferdin, fakîhin mülâhazasına ihtiyaç bırakmayan *Ahmed İbnu Hanbel* de *Katâde İbnu Nu'man* tarafından rivâyet edilen şu nassı gösterir:

لاَ تَبِيعُوا لُحُومَ الْاَضَاحِى وَالْهَدْىِ وَتَصَرَّفُوا وَكُلُوا وَاسْتَمْتِعُوا بِجُلُودِهَا وَلاَ تَبِيعُوا وَإِنْ اَطْعَمْتُمْ مِنْ لُحُومِهَا فَكُلُوا إِنْ شِئْتُمْ

"Kurbanların ve hedyin (Kabe'ye bağışlanan kurban) etlerini satmayın, (hayır yolunda) tasarruf edin ve yiyin. Derilerinden de istifâde edin ama satmayın. Etlerinden başkalarına yedirseniz bile kendiniz de dilerseniz yiyin."

4- Kurban derisinden, kurbanı kesen kimsenin şahsen istifâdesi câiz addedilmiştir. Ancak bu,satarak parasından istifade şeklinde değil, ev eşyası olarak kullanma şartıyladır. Elek yapmak, post yapmak, tuluk, dağarcık yapmak gibi. Herhalde en isâbetli davranış Allah rızası için bağışlamaktır.

5- *Kadı İyaz* kurbanlığı, bilhassa büyük baş olanları çullamanın sünnet olduğunu, örtülecek çulun nefâset ve değerinin, kurbanı kesen kimsenin maddî hâline göre değişebileceğini söyler.

Tabiî ki, çulun bağışlanması da sünnettir.

6- Hadîsten kurbanla ilgili işlerin vekâleten bir başkasına devredilebileceği hükmü de çıkarılmıştır.

7- Bu vesile ile şunu da belirtelim: Kurban adı altında kesilen her etten sâhibi yiyemez. *Udhiye* denen, yıllık olarak kurban bayramında kesilmesi vacib olan kurbanın etinden kesen yiyebilir. Keza Hacc-ı Kıran ve Hacc-ı Temettü yapan kimsenin Harem bölgesinde kestiği hedy (buna udhiye denmez) Hanefîlere göre yenebilir. Keza, Kabe'ye bağışlanan hedyü't-tetavvu Harem bölgesinde kesilince etini kesen kimse yiyebilir. Ammâ:

★ Hacc cinâyetleri sebebiyle kesilen ceza kurbanlarının eti.

★ Fukaraya bağışlanan nezîr kurbanlarının eti,

★ Fidye olarak kesilen kurbanların eti, kesen tarafından yenmez. Yediği takdirde o miktarda bağışta bulunur.

★ Şafiîlere göre temettü ve kıran haccında kesilen kurban etini sahibi yiyemez, çünkü ona göre bu kurban bir nevi ceza kurbanıdır.

1523 ٦- وعن ابن عمر رضى الله عنهما. [أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ: اشْتَرَى هَدْيَهُ مِنْ قُدَيْدٍ وَفَعَلَ ابْنُ عُمَرَ مِثْلَ ذلكَ]. أخرجه الترمذى.

6. (1523)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kurbanlığını (Mekke ile Medine arasında bir mevki olan) Kudeyd'de satın almıştı. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) de aynen öyle yaptı". [Tirmizî, Hacc 68, (907).]

ONBİRİNCİ BAB

FEVAT, İHSAR VE FİDYE

Bu babta dört fasıl vardır

BİRİNCİ FASIL

HASTALIK VE EZA SEBEBİYLE MAHSUR KALANLAR

İKİNCİ FASIL

DÜŞMAN SEBEBİYLE MAHSUR KALANLAR

ÜÇÜNCÜ FASIL

SAYIDA HATAYA DÜŞENLER

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK HADÎSLER

UMUMÎ AÇIKLAMALAR:

Bu babta, hacc menâsikinde husûle gelen aksamalar üzerinde durulacaktır. Bir başka ifâde ile, aksama çeşitleri, bunlara terettüp eden hükümler, aksamaların telâfi yolları var mıdır? Varsa nelerdir?.. vs. Bu konularla ilgili hadîsler görülecektir. Başlıkta geçen ıstılahlar:

İHSAR: İster umre ve isterse hacc için ihrama giren bir kimsenin, herhangi bir sebeple tavaf ve vakfe yapmaktan alıkonması demektir. Bu mâni, düşmandır, hastalıktır, yılan veya akrep zehirlemesidir... vs. Kûfîler bu sebepleri; "Kırık, hastalık, korku" diye özetlemişlerdir. *Aynî, Ebu Hanîfe* ve ashabının: "İhsâr, haccının Beytullah'a ulaşmasına mani olan hastalık, düşman, kırık, nafakanın kaybı gibi şeylerin hepsidir" dediğini kaydeder. *Leys İbnu Sa'd, Mâlik, Şâfiî, Ahmed ve İshâk*'a göre ihsâr sâdece düşmanla olur, hastalıkla olmaz. İhsâra uğrayan (muhsır), Mekke'ye hayvan veya bedelini gönderir. Tayin edilen vakit geçinceye kadar ihramda kalır. Hedy kesilince (Hanefîlerce) ihramdan çıkar. Şafiîler traş da olarak ihramdan çıkar. İmam Mâlik: "İhsar haccı için vardır, umre için yoktur, mu'temir, Beytullah'a varıncaya kadar ihramdan çıkmaz. Zira onun için, haccda olduğu gibi zamanla kayıtlanmak yoktur, umreyi kaçırma gibi bir durum yoktur. Senenin her gününde umre yapabilir, öyle ise, engel kalkıncaya kadar bekler" demiştir.

FEVAT: Hacc yapmak maksadıyla ihrama giren kimsenin Arafat vakfesine vakti içerisinde yetişemeyip kaçırmasıdır. Onun vakti, Arefe günü öğleden sonrası ile bayram sabahı (10 Zilhicce) sabah vakti (fecr-i sâdık) girmezden öncesine kadarki zamandır. Bu zaman içinde Arafat'ta bulunamayan vakfeyi kaçırmış olur.

FİDYE: Esas itibarıyla esiri esâretten kurtarmak için ödenen maddî karşılıktır, buna *îfa* da denir. Hacc bahsinde *fidye* hacc veya umre ile ilgili menâsikte husûle gelen aksaklıkları -ki bunlara cinâyet de denir- telâfi için îfa edilen cezalardır. Kurban, sadaka, oruç hepsi de mezkûr fidyenin çeşitleridir.

BİRİNCİ FASIL

HASTALIK VE EZA SEBEBİYLE MAHSUR KALANLAR

1524 ١ - عن كعب بن عُجْرَةِ رضى الله عنه قال: [أُتِى عَلَىَّ النبىُّ ﷺ وَأَنَا أُوقِدُ تَحْتَ قِدْرٍ لِى وَالْقَمْلُ يَتَنَاثَرُ عَلَى وَجْهِى. فَقَالَ: أَتُؤْذِيكَ هَوَامُّ رَأْسِكَ؟ قُلْتُ نعم. قَال: فَاحْلِقْ وَصُمْ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ أَو أَطْعِمْ سِتَّةَ مَسَاكِينَ لِكُلِّ مِسْكِينٍ نِصْفُ صَاعٍ أَوِ انْسُكْ نَسِيكَةً لاَ أَدْرِى بِأَىِّ ذٰلِكَ بَدَأَ. فنزلت هذه الآية: فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضاً أَوْبِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ]. أخرجه الستة.

«الْهَوَامُّ» جمع هَامَّة، وهى ذوات الدَّبِيبِ كَالْقَمْلِ ونحوه.

1. (1524)- *Kâb İbnu Ucre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"(Biz Hudeybiye'de iken), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yanıma geldi. O sırada ben tenceremin altını yakıyordum. Yüzümde de bitler kaynaşıyordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana:*

"Başındaki şu böcekler seni rahatsız etmiyor mu?" *diye sordu. Ben:*

"Evet! ediyor!" dedim. Bana:

"Öyleyse traş ol ve üç gün oruç tut veya altı fakiri, her birine yarım sa' vermek suretiyle doyur veya bir kurban kes. [Bunlardan hangisini yaparsan olur]" *dedi. Ancak bu saydıklarının önce hangisini zikretmişti bilemiyorum" diye cevap verdi. Tam o sırada şu âyet nâzil oldu:*

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْصَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ

"Artık içinizden kim hasta olur, yahud başından bir eziyeti bulunursa ona oruçtan, ya sadakadan, yahud da kurbandan biriyle fidye vâcib olur..." (Ba-

kara 196). [Buhârî, Muhsar 5, 6, 7, 8, Megâzî 35, Tefsir, Bakara 32, Merdâ 16, Tıbb 16; Müslim, Hacc 80, (1201); Muvatta, Hacc 337, (1, 417); Ebu Dâvud, Menâsik 43, (1856-1861); Tirmizî, Hacc 107, (953); Nesâî, Hacc 96, (5, 194, 195); İbnu Mâce, Menâsik 91, (3079).]

AÇIKLAMA:

1- *Teysîr* metninin baş kısmında hareke yanlıştır, şöyle olacak: أَنَّى عَلَى رَسُولِ اللهِ Mânâ da yukarıda verdiğimiz gibi.

2- Hadîsin bazı vecihleri daha teferruatlı: *"Biz Hudeybiye'de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte ihramlı idik. Müşrikler bize engel olmuşlar, umre yapamıyorduk. Kulaklarıma kadar inen (gür) saçlarım vardı. Yüzümde bitler kaynaşıyordu [öyle ki, başımdaki her tüyün tepeden tırnağa bit dolduğunu zannettim].(Fakat ihramlı olduğum için dokunamıyordum)*[1] Bana:

"Başındaki şu böcekler seni rahatsız etmiyor mu?"

"Evet!" diye cevap verdim. Derken şu âyet nâzil oldu: ....."

3- Burada, traş olma yasağına uymama hâlinde terettüp eden ceza gözükmektedir. Rivâyetten anlaşılacağı üzere, ihrama girdikten sonra temizleyemediği için birden çoğalan bitler yüzüne dökülecek, her kılı tepeden tırnağa bit olmuş zannettirecek bir hâl alır ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a intikâl edecek derecede bunların verdiği rahatsızlık artar.

Bu durum üzerine nâzil olan âyet, böyle durumlarda "fidye" ödemek kaydıyla yasağın ihlâl edilebileceğini bildirir. *Ka'b İbnu Ucre* (radıyallahu anh) traş olmak sûretiyle bitten temizlenebilecek, ancak âyetin beyan ettiği fidyelerden biriyle aksamayı telâfi edecektir. Âyette fidye olarak şunlar zikredilir:

★ Oruç,

★ Sadaka,

★ Kurban.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), sadedinde olduğumuz hadîste bunların miktarını tayin etmektedir:

★ Oruç: Üç gündür. Âlimler bunun teşrik günlerinde tutulmasını mekruh addetmiştir.

---

(1) Yanlış anlaşılmasın: Dinimiz biti öldürmeyin diye bir yasak koymamıştır. Buradaki yasak "ihram" gereğidir. İhramlı kimse, ihram müddetince bundan yasaklanmıştır.

★ Sadaka: Altı fakirin doyurulması. Burada bir fakire takdir edilecek miktar yarım sa'dır.

★ Kurban: Bir koyun veya keçidir. Dileyen sığır veya deve kesebilir, koyundan fazlası teberrudur.

4- FİDYEDE MUHAYYERLİK: Âyet ve hadîs, ihramlı iken traş olan kimsenin oruç, sadaka ve kurban nev'inden bir fidyede bulanmasını emretmektedir. Ancak, hatıra şu soru gelmektedir: Kişi bunlardan birini seçmekte serbest mi yoksa âyette gelen sırayla gücü yeteni mi yapacaktır?

Âlimler bu meseleye farklı cevap vermiştir. Öncelikle şunu belirtelim: Bu meseleye temâs eden rivâyet çok farklı vecihlerden gelmiştir ve hadîslerde her seferinde oruç, sadaka, kurban sırası görülmez, bazıları önce kurbanı zikreder.

Hatta bir rivâyette Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) *Ka'b'a:*

"Bir koyun bulabilir misin?" *diye sorar. Ka'b bulamayacağını söyleyince:*

"Öyle ise ya oruç tut ya fakir doyur!" *demiştir.*

Ayrıca, hadîsin bazı vechinde, **"Bunlardan hangisini yaparsan olur"** ziyadesi de mevcuttur.

Hülâsa bir kısım âlimler, bunlardan birini yapmakta ferdin muhayyer olduğunu söylemiştir. *İbnu Abdilberr* bütün beldelerdeki âlimlerin bu kanaatte olduğunu belirtir.

Ancak *Ebu Hanîfe, İmam Şâfiî ve Ebu Sevr* muhayyerliğin zarûret zamanına ait olduğunu söylemişlerdir. Yani traş olmaya mecbûr olan kimse muhayyerdir, fidyesini dilediği şekilde yerine getirir. Fakat keyfî olarak traş olup, ihram yasağı işleyen günahkâr olur ve buna ihtiyar tanınmaz. En ağırı olan kurban kesmeye mecburdur. Nitekim Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da *Ka'b*'a önce kurban kesip kesemeyeceğini sormuştu.

Ebu Âvene bu hadîsi esas alarak: *"Hayvan kesmeye muktedir olanlar oruç tutmaz, fakir de doyuramaz"* hükmüne ulaşır. Ancak bu görüş fazla taraftar bulmamıştır.

5- FİDYENİN YERİ: Sadedinde olduğumuz hadîs, ihram cinâyeti sebebiyle ödenmesi vâcib olan fidyenin ödeneceği yer hususunda bir tasrîhde bulunmamıştır. Bu sebeple, fidyenin edâ edileceği yer husûsunda ulemâ ihtilâf etmiştir:

★ *Ebu Hânife*'den birkaç farklı fetva rivayet edilmiştir. Bir rivâyete göre, hayvan kesme işi de, fakir doyurma işi de Mekke'de olmalıdır, başka yerde câiz de-

ğildir. Bir başka rivâyete göre kurban kesimi sâdece Mekke'de câizdir, fakir doyurma işi başka yerde de olabilir.

★ *İmam Mâlik*, hadîsin mutlak gelmiş olmasına bakarak: "Fidyenin nerede olsa edâ edilebileceğine hükmetmiştir. Ona göre, bunun kurban kesmek, oruç tutmak veya fakir doyurmak şekillerinden biriyle yerine getirilmesi arasında fark yoktur, hangi şekilde olursa olsun, her yerde edâ edilebilir.

★ *İmam Şâfiî*, hayvan kesmekle, fakir doyurma işinin sâdece Mekke'de veya Harem-i Şerif'te câiz olacağına hükmetmiştir.

★ Tâvus, Atâ, Mücâhid ve *Hasan-ı Basrî*,'nin de kurban ve fakir doyurma işlerinin sadece Mekke'de câiz olacağını söylediklerini rivâyet etmiştir.

Fidye, oruç tutmak şeklinde yerine getirilmesi hâlinde, her yerde tutulabileceği hususunda ulemânın ihtilâfı yoktur.

6- SADAKA: Fidye olarak ödenecek sadaka altı fakiri doyurmaktır. Bu, bir fakiri altı gün doyurmak şeklinde edâ edilebileceği gibi, altı fakiri -mûtad üzere günde iki öğün hesabıyla- bir gün doyurmak şeklinde de edâ edilebilir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu maksadla yapılacak harcamanın asgarî miktârını da belirtir: Yarım sa', *İmâm Mâlik, Şâfiî, İshâk, Ebu Sevr ve Dâvud-u Zâhirî*'ye göre keffâret buğday, arpa ve kuru hurma gibi şeylerin hepsinden yarım sa' olarak verilir.

İmam-ı Azâm'a göre bu fidye buğdaydan yarım sa', arpa veya kuru hurmadan bir sa' verilir. *Süfyân-ı Sevrî* de böyle hükmeder.

Bir *sa'* örfî dirhemle 2,120 kg'dır.

İbnu't-Tîn ve diğer bir kısım âlimler bu hadîs vesîlesiyle şöyle demişlerdir:

"Şârî, burada bir günlük orucu bir sa'lık sadakaya muadil kıldı. Halbuki, ramazan orucunu yemede ise, bir günlük orucu bir müdd'lük sadakaya muâdil kıldı (Müdd, sa'ın dörtte biri). Zıhâr ve ramazanda cima için de böyle kıldı. Yemin kefâretinde ise, bir gün orucu 3,3 müdd'e muadil kıldı. Bu durum, hudud ve takdirâtta kıyasın cârî olmadığına en kavî delildir, (Şârî ne beyan etmişse o esastır)".

1525 ٢- وعن الحَجّاج بن عمرو الأنصارى رضى الله عنه قال: [سمعت رسولَ الله ﷺ يقول: مَنْ كُسِرَ أَوْ عَرَجَ فقد حَلَّ وَعَلَيْهِ وَعَلَيْهِ الْحَجُّ مِنْ قَابِلٍ].

أخرجه أصحاب السنن.

2. **(1525)**- *el-Haccâc İbnu Amr el-Ensârî* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim:* **"Kimin (bir bacağı) kırılır veya sakatlanırsa ihramdan çıkar (ve memleketine döner) ve müteâkip sene yeniden hacc yapar."** [Tirmizî, Hacc 96, (940); Ebu Dâvud, Menâsik 44 (1862); Nesâî, Hacc 102, (5, 198, 199).]

AÇIKLAMA:

1- Kur'ân-ı Kerîm, hacc için ihram giydikten sonra, meşrû bir engelle karşılaşarak hacc yapamayanlar hakkında şöyle der: "... فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ **Fakat (herhangi bir sebeple hacc ve umreden) alıkonursanız o halde kolayınıza gelen kurbanı (gönderin, bununla beraber) kurban yerine (Mina'ya) varıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin.."** (Bakara 196).

2- Sadedinde olduğumuz hadîs-i şerif, kırık veya sakatlanmanın, âyette ruhsat verilen bir mâzeret olduğunu, böyle bir kimsenin ihramdan hemen çıkıp memleketine dönebileceğini beyan buyurmaktadır.

Hattâbî der ki: "Hadîste "**gelecek sene haccını yeniler**" kaydı, farz olan hacca niyet eden içindir. Eğer nafile bir hacc yapıyor idiyse, bu ihsâr sebebiyle kesmesi gereken dışında kendisine birşey gerekmez." *İmam Malik* ve *Şâfiî*'nin hükmü böyledir.

Hattâbî şunu da söylemiştir: "Bu hadîs, düşman engellemesi olmadan, ihramlıya ârız olan hastalık ve diğer bir özür de ihsârdır diyen Ebu Hanîfe, onun ashabı ve Sevrî gibileri için hüccettir".

Ebu Hanife ve *ashabı*: "Bu engellemeye mâruz kalana, ihsar kurbanı dışında, bilahare hem umre ve hem de hacc gerekir" derler.

Mücâhid, Şa'bî ve İkrime de: "Gelecek yıl hacc gerekir" demişlerdir.

3- Ulemâ, kırık ve sakatlanmanın ihsâra girmesi için ihrama girdikten sonra vukûunu şart koşarlar.

1526 ٣– وعن أبى أسماء مولى عبد اللّه بن جعفر. [أنّه كَان مع مَوْلاَهُ، فَمَرُّوا عَلَى الْحُسَيْنِ ابْنِ عَلِىٍّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما وَهُوَ مَرِيضٌ بِالسُّقْيَا. فَأَقَامَ عَلَيْهِ عَبْدُ اللّهِ ابن جعفرٍ حَتَّى خَافَ الْفَوْتَ فَبَعَثَ إلى علىٍّ وَأَسْمَاءَ بِنْتِ عُمَيْسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا وَهمَا بِالْمَدِينَةِ فَقَدِمَا عَلَيْهِ. ثُمَّ إنْ حُسَيْناً رضى اللّه عنه أَشَارَ إلى رَأْسِهِ.

فَأَمَرَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ بِحَلْقِ رَأْسِهِ. ثُمَّ نَسَكَ عنه بِالسُّقْيَا فَنَحَرَ عَنْهُ بَعِيراً].

قال يحيى بن سعيد: وكان حُسَيْنٌ خَرَجَ مَعَ عُثْمَانَ بنِ عَفَّانَ فِى سَفَرِه ذٰلِكَ إلى مَكَّةَ. أخرجه مالك.

3. **(1526)**- *Ebu Esmâ Mevlâ Abdillah İbni Cafer* (rahimehumullah)'in anlattığına göre: *"Efendisi Abdullah İbnu Cafer'le beraber Medine'den çıktılar. Sükyâ'da hasta olan Hüseyin İbnu Alî (radıyallahu anhümâ)'ye uğradılar, Abdullah İbnu Cafer, Hz. Hüseyin'le ilgilenmek için yanında kaldı. Haccın fevte uğramasından (o sene kaçırmaktan) korkarak Medine'de mukîm Hz. Ali ve (zevcesi) Esma Bintu Umeys (radıyallahu anhümâ)'e haber gönderdi, bunlar derhal yanına geldiler. Hz. Hüseyin (radıyallahu anh) (ağrıdan şikâyet ederek) başına işâret etti. Hz. Ali (radıyallahu anh) başının traş edilmesini emretti. Sonra onun adına Sükya'da kurban kesilmesini emretti ve bir deve kesildi."*

Yahya İbnu Saîd der ki: "Bu seferinde Hz. Hüseyin (hacc maksadıyla) Mekke'ye müteveccîhen Hz. Osman (radıyallahu anh)'la birlikte yola çıkmıştı. [Muvatta, Hacc 165, (1, 388).]

1527 ٤- وعن عمرو بن سعيد النخعى: [أنه أهلَّ بعُمرةٍ. فَلَمَّا بَلَغَ ذَاتَ الشُّقُوقِ لُدِغَ فَخَرَجَ أَصْحَابُهُ إلى الطَّرِيقِ عَسَى أنَّ يَلْقَوْا مَنْ يَسْألُونَهُ. فَإذَاهُمْ بِابنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ فَقَالَ لَهُمْ. لِيَبْعَثْ يَهْدِى أوْ بِثَمَنِهِ وَاجْعَلُوا بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ أمَارَةً يَوْماً. فَإذَا ذَبَحَ الْهَدْىَ فَلْيُحِلَّ وَعَلَيْهِ قَضَاءُ عُمْرَتِهِ]. أخرجه رزين.

4. **(1527)**- *Amr İbnu Sa'îd en-Nehâî* (rahimehumullah)'nin anlattığına göre: *"(Umre yapmak üzere ihrama girdikten sonra) Zatu'ş-Şukûk denen yere varınca orada kendisini yılan sokar. Arkadaşları, bu meseleyi sorabilecekleri bir kimseyle karşılaşmak üzere, (herkesin gelip geçtiği ana) yola çıkarlar. Derken İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) karşılarına çıkar. Onlara şu fetvâyı verir :*

"Hemen bir hedy (kurbanlık) veya onun değeri miktarınca nakit parayı (Mekke'ye) gönderin. Onunla kendi aranıza bir günlük alâmet koyun, hedy kesildimi ihramdan çıksın. Ayrıca, bu umreyi de bilâhare kaza etmen gerekir." [Rezîn tahriç etmiştir.]

AÇIKLAMA:

İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un tavsiye ettiği bir günlük alâmetten maksad, kurbanın Harem bölgesine ulaşacağı tahmîn edilen müddet olsa gerektir. Hedy'-in mahalline varmadan ihramdan çıkılmış olmaması için, bunun önceden tahmîn edilmesi, vazîfelendirilen şahsın bu takvime göre vazîfeyi tamamlaması gerekir. Rivâyette, İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) Zâtu'ş-Şikâk'la Harem arasını bir günlük mesâfe olarak takdîr etmiş olmalıdır.

Hanefîlere göre muhsar, Harem bölgesinde ise, bulunduğu yerde kurban kesip ihramdan çıkabilir. Harem bölgesinin dışında ise, belirtilen vakitte kesilmek üzere kurban veya bedelini Harem bölgesine gönderir. Sadedinde olduğumuz hadîsteki vak'anın, Harem bölgesi dışında cereyan ettiği anlaşılmaktadır. Kurban kesilmeden ihramdan çıkmamalıdır. Kesilmiştir zanniyle önceden çıkıldığı tebeyyün ederse veya bu müddet içerisinde ihram yasakları işlenecek olursa ihram cinayeti işlemiş sayılır, fidyeye hükmedilir.

Şâfiîlere göre, bu durumda, ihsar kurbanını bulunduğu yerde keser, Harem'e göndermesi şart değildir.

İKİNCİ FASIL

DÜŞMAN TARAFINDAN MANİ OLUNAN KİMSE

1528 ١- عن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [أُحْصِرَ رسولُ الله ﷺ فَحَلَقَ رَأْسَهُ، وَنَحَرَ هَدْيَهُ، وَجَامَعَ نِسَاءَهُ وَاعْتَمَرَ عَاماً قَابِلاً]. أخرجه البخارى.

1. **(1528)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), (Hudeybiye'de) engellenmişti. Başını traş etti, kurbanını kesti, hanımlarına temasta bulundu, müteâkip sene umresini yaptı". [Buhârî, Muhsar 1.]

1529 ٢- وعن ناجية بن جُنْدُب رضى الله عنه قال: [أَتَيْتُ رسولَ الله ﷺ حِينَ صُدَّ الْهَدْىُ فَقُلْتُ يَارسُولَ اللّهِ: ابْعَثْ مَعِى الْهَدْىَ لأَنْحَرَهُ بِالْحَرَمِ قَالَ: كَيْفَ تَصْنَعُ بِهِ؟ قُلْتُ: أَخُذُ بِهِ فى مَوَاضِعَ وَأَوْدِيَةٍ لاَ يَقْدِرُونَ عَلَيْهِ. فَانْطَلَقْتُ بِهِ حتى نحرتُه فى الحَرَم، وكان قد بَعَثَ بِهِ لِيُنْحَرَ فى الحَرَمِ فَصَدُّوهُ]. أخرجه رزين.

2. **(1529)**- *Nâciye İbnu Cündüb* (radıyallahu anh) anlatıyor: **"(Hudeybiye'de) kurbanlıkların önü kesildiği zaman Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelerek:**

"Ey Allah'ın Resûlü! kurbanlığı benimle gönder, onu Harem'de keseyim!" dedim. Bana:

"Bunu nasıl yapacaksın?" *dedi. Ben:*

"Onların göremeyecekleri yerlerden ve vâdilerden götürürüm" dedim. [(Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)] müsaade etti. Ben de onu götürüp Harem'de kestim.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Harem'de kesilmesi için benimle göndermişti, çünkü (Mekkeli müşrikler) kendisine mâni olmuşlardı''. [Rezîn'in ilâvesidir (İbnu Hacer, bu rivâyeti Nesâî'den naklen Fethu'l-Bârî'de kaydeder (4, 382).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, ''Muhsarın yani hacc ve umre yapmasına engel çıkarılan kimsenin, ihramdan çıkabilmesi için kurbanının Harem bölgesinde kesilmesi şarttır'' diyen *Hanefî* görüşü te'yîd eden rivâyetlerden biri olmaktadır. Buna göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) *Hudeybiye* yılında, *Nâciye İbnu Cündüb*'ü - müşriklerin göremeyeceği yollardan- hedyi ile göndererek Harem hududu içerisinde kesilmesini sağlamıştır. Mukabil görüşü benimseyenler, bunun vücub ifâde etmediğini, zîrâ geri kalan kurbanların Hıll'de yani Harem dışında kesildiğini söylerler.

2- Bu rivâyet, *İmâm Mâlik*'e nisbet edilen ihsâr ahkâmı hacca mahsustur, umrede yoktur; umrede engelle karşılaşan kimse, Kabe'ye ulaşmadan ihramdan çıkamaz, zîrâ, haccda olduğu gibi, umre zamanla kayıtlı değildir, umrenin fevt olması diye birşey mevzubahis değildir, senenin her gününde umre yapabilir görüşünü de reddeder.

1530 ٣– وعن مالك قال: [إذا أُحْصِرَ بَعدُوٌّ يحلِق فى أىِّ مَوْضِعٍ كَان وَلاَ قَضَاءَ عَلَيْهِ، لأَنَّ رسولَ الله ﷺ وأَصْحَابَهُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمْ نَحَرُوا الْهَدْىَ بِالْحُدَيْبِيَةِ وَحَلَقُوا وَحَلُّوا مِنْ كُلِّ شَىْءٍ قَبْلَ الطَّوَافِ وَقَبْلَ أَنْ يَصِلَ مَا أَرْسَلَ مِنَ الهَدَايَا إلى الْبَيْتِ. ثمَّ لم يَصِح أنَّهُ ﷺ أَمَرَ أَحَداً أَنْ يَقْضِى شَيْئاً وَلاَ أَن يعودَ له]. أخرجه البخارى فى ترجمة باب

3. **(1530)**- *İmam Mâlik* (rahimehumullah) demiştir ki: ''*Kişi (haccda) düşman sebebiyle engellenirse, her nerede engele maruz kaldı ise, orada traş olup ihramdan çıkar. Kendisine yeniden bunu kaza etmesi gerekmez. Zira Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve ashabı (radıyallahu anhümâ), kurbanlığı Hudeybiye'de kestiler, Beytullah'ta kesilmek üzere gönderilen kurbanlıklar mahalline varmazdan ve tavaf yapmazdan önce traş olup, her çeşit ihram yasaklarından çıktılar. Ve dahi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın birisine umre menâsikinden) birşey*

yapması veya (o anda yapmadığını) sonradan yapmasını emrettiği de sahih değildir''. [Muvatta, Hacc 98, (1, 360); Buhârî, Muhsar 4 (Bab başlığında).]

AÇIKLAMA:

1- Görüldüğü üzere, *İmam Mâlik* hazretleri, bir önceki rivâyeti ve benzerlerini sahîh kabûl etmemektedir. *Muvatta*'taki rivayette ثُمَّ لَمْ يَصِحَّ şeklinde değil, ثُمَّ لَمْ يُعْلَمْ yani *" Ve dahi ... bilinmiyor"* şeklinde gelmiştir, mâna esasta farksızdır.

2- Engelleme (ihsâr) sebebiyle, umre yapılmadan kurbanların *Hudeybiye*'de kesilmesi kesinlik kazanınca *İmam Mâlik* (rahimehumullah)'in: "Muhsar, kurbanlığını Harem'e göndermeden, bulunduğu yerde kesip traş olarak ihramdan çıkar" hükmüne varması tabiîdir. Bu aynı zamanda cumhûrun hükmüdür.

3- *İmam Mâlik*'i "her nerede olursa" hükmüne götüren husûs *Hudeybiye*'nin Harem'in dışında olmasıdır. Ancak *Atâ* ve daha başkaları Hudeybiye'deki kesimin Harem'de olduğunu söylemiştir.

4- Yukarıdaki rivâyetle ilgili olarak, *İbnu Hacer*'in *İmam Şâfiî* (rahimehumullah)'den kaydettiği bir tahlili kaydetmede fayda görüyoruz:

İmam Şâfiî Hudeybiye'yi, bir rivâyette Harem'in dışında, bir başka rivâyette de yarısı Harem'de ve yarısı Hıll'de olarak değerlendirmiş ise de müslümanların kurbanları Harem dışında, yani Hıll'de kestiklerine hükmetmiştir. Bu hükme varırken âyetten istidlâl eder. Zîrâ âyette: وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيَ مَعْكُوفًا أَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ **"Onlar küfreden, sizi Mescid-i Haram'dan ve alıkonulmuş kurbanlıkların mahalline ulaşmasından menedenlerdir..."** (Feth 25) buyurulmaktadır. *Şâfiî* hazretleri der ki: "Ayette geçen kurbanlığın mahallinden murad âlimlere göre Harem'dir. Ayette, Cenâb-ı Hakk müşriklerin buna mânî olduklarını Harem'e gidemediklerini haber vermektedir." Yine der ki: "Kesime nerede engel çıkarıldı ise orada ihramdan çıktı. Daha sonra bunun kazası da yok. Çünkü, âyet-i kerîmede kaza edilmesinden söz edilmemiştir. Meğâzi yazarlarının haberlerinden tesbit ettiklerim bu söylediklerimi te'yîd eder mâhiyettedir. Zirâ, onların rivâyetlerini inceleyerek şu hususu öğrendik: "Hudeybiye seferinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte tanınmış şahıslar vardı. Sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) *umretü'l-kaza*'yı îfâ etti, ancak bu meşhurlardan bir kısmı ne mal, ne can yönünden hiç bir mâzeretleri olmadığı halde Medine'de kaldı. Şayet yapılamayan umreyi kaza etmek bir vecîbe olsaydı, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu şahıslara ondan geri kalmamalarını emrederdi".

Şâfiî hazretleri bir başka yerde şöyle der: "Bu umrenin *Umretü'l-Kaza* diye isimlenmesi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile Kureyş arasında cereyân eden mukâzât (=karşılıklı hükümleşme) den (hükümleşme, muâhede) ileri gelir, bu umrenin "kaza edilmesi"nin vâcib olmasından değil."

İbnu Hacer der ki: "*Vâhidî*, Megazî'de, *Zührî* ve *Ebu Ma'şer* tarîkinden rivâyet eder ki: "*Dediler: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ashabına umreye katılmalarını emretti. Hayber'de şehîd düşenlerle ölenler dışında hiç kimse geri kalmadı, hepsi katıldı. Katılanların sayısı ikibin kişi idi.*" Şâyet sahîhse bu rivâyetle, bundan önceki rivâyetin arasını te'lîf etmek mümkündür, şöyle ki: "Buradaki "emir" vücub emri değil, istihbâb emridir. Zira *Şâfiî* hazretleri *Umretü'l-Kaza*'ya özürsüz olarak bir grup ashabın katılmadığını cezmederek (kesin bir üslubla) ifâde ediyor. Keza, yine *Vâkidî*, *İbnu Ömer* hadîsi olarak rivâyet eder ki, *İbnu Ömer*: "*Bu umre, kaza umresi değildir, bilâkis Kureyş'le yapılan antlaşmada: "Müslümanlar gelecek sene engellendikleri ayda umre yapacaklar" diye bir şart vardı, bu madde gereği Kureyşliler, müslümanlara müsaade ettiler.*"

ÜÇÜNCÜ FASIL

MÜDDETTE YANILANLAR VEYA YOLU KAYBEDENLER

1531 ١- عن سليمان بن يسار [أنَّ أبَا أيُّوبَ الأنْصَارِيَّ رضى الله عنه خَرَجَ حَاجّاً حَتّى إذَا كَانَ بِالْبَادِيَةِ مِنْ طَرِيقِ مَكَّةَ أضَلَّ رَوَاحِلَهُ، وَأنَّهُ قَدِمَ عَلَى عُمَرَ ابْنِ الخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَوْمَ النَّحْرِ فَذَكَرَ ذٰلِكَ لَهُ فَقَالَ: اصْنَعْ مَا يَصْنَعُ المُعْتَمِرُ ثُمَّ قَدْ حَلَلْتَ فَإذَا أدْرَكَكَ الْحَجُّ قَابِلاً فَاحْجُجْ وَاهْدِ مَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الهَدْى]. أخرجه مالك.

1. (1531)- *Süleymân İbnu Yesâr* anlatıyor: "*Ebu Eyyûb el-Ensârî* (radıyallahu anh) hacc yapmak üzere yola çıktı. Mekke yolu üzerindeki Bâdiye'ye gelince develerini kaybetti. Yevm-i Nahr'de Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e gelerek, durumu ona anlattı. Hz. Ömer (radıyallahu anh) kendisine:

"Önce umre yapıyorsun gibi hareket et. Sonra ihramdan çık. Sonra müteâkip senenin haccına yetişirsen hacc yap, kolayına giden bir de kurban kes". [Muvatta, Hacc 153, (1, 383).]

AÇIKLAMA:

1- *Muvatta*'nın rivâyetinde *Bâdiye* değil, *Nâziye* geçer. Burası da Mekke yolu üzerinde bir yer adıdır, ama *Bâdiye*'nin bir başka adı değil, ayrı bir mevkidir.

2- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'in: "*Umre yapıyorsun gibi hareket et*" sözü, "*Haccını umreye çevir ve ihramdan çık*" demektir. Zira Yevm-i Nahr'de Mekke'ye gelen kimse vakfeleri kaçırmış demektir. Hz Ömer (radıyallahu anh) hacc niyetiyle girdiği ihramdan da umre yaparak çıkabileceğini söylemiş olmaktadır.

1532 ٢- وعنه أيضاً [أنَّ هَبَّارَ بنَ الأسْوَدِ جَاءَ يَوْمَ النَّحْرِ وَعُمَرُ بنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَنْحَرُ هَدْيَهُ فَقَالَ: يَا أمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أخْطَأْنَا الْعَدَدَ، كُنَّا نَرَى

أَنَّ هٰذَا الْيَوْمَ يَوْمُ عَرَفَةَ فَقَالَ: اذْهَبْ إِلَى مَكَّةَ وَطُفْ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ وَانْحَرُوا هَدْياً إِنْ كَانَ مَعَكُمْ ثُمَّ احْلِقُوا أَوْ قَصِّرُوا وَارْجِعُوا فَإِذَا كَانَ عَاماً قَابِلاً فَحُجُّوا وَأَهْدُوا فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ]. أخرجه مالك.

2. **(1532)-** Yine *Süleyman İbnu Yesar'* dan rivâyet edildiğine göre: *"Hebbâr İbnu'l-Esved, yevm-i nahr'de kurban kesmekte olan Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e gelerek: "Ey mü'minlerin emîri, hesapta yanıldık. Biz bugünü arefe günü diye hesaplıyorduk" dedi. Hz. Ömer:*

"Öyleyse Mekke'ye git, sen ve beraberindekiler tavaf edin, beraberinizde kurban getirdiyseniz bir kurban kesin. Sonra traş olun veya saçınızı kısa kesin ve (artık memleketinize) dönün. Gelecek yıl yeniden hacc yapın, kurban kesin. Kurbanlık bulamayan, üç gün hacc sırasında, yedi gün de dönüşte olmak üzere (on gün) oruç tutsun". [Muvatta, Hacc 154, (1, 383).]

AÇIKLAMA:

1- *Zürkânî, Hebbâr*'ın, hacc için *Şam*'dan geldiğini belirtir.

2- Daha önce belirtildiği üzere, Arafat vakfesini kaçıran, haccını müteâkip sene yeniler. Burada mesele ihramdan çıkma ile ilgilidir. Zira ihrama girmiş olan birisi hacc veya umre yapmadan ihramdan çıkamaz. Şu halde Arafat vakfesini kaçıran kimse, haccı kaçırdığına göre, ihramdan çıkabilmek için umre yapacaktır. Şöyle ki:

Niyet ettiği haccın çeşidine göre:

1) *Hacc-ı İfrad'a niyet eden,* umre yapar ve ihramdan çıkar, müteâkip yılların birinde haccını kaza eder.

2) *Hacc-ı Temettü*'ye niyet etmiş idiyse, vakfeye yetişemediği için zaten temettü bâtıl olur, bu sebeple temettü kurbanı kesmesi gerekmez. Bir umre daha yaparak ihramdan çıkar. Haccını daha sonraki yıllarda kaza eder.

3) *Hacc-ı Kıran için niyetlenmiş olan,* vakfenin fevtinden önce umre yaptı idiyse, ikinci bir umre daha yaparak ihramdan çıkar, hacc yapamadığı için kurban gerekmez. Eğer vakfenin fevtinden önce umre yapmamış ise, önce umre ihramından çıkmak için tavaf ve sa'y yapar. Sonra hacc ihramı için ikinci kere tavaf ve sa'y yapar, traş olup ihramdan çıkar. Müteâkip yıllarda haccını kaza eder.

Sadedinde olduğumuz rivâyette, Arafat vakfesini fevt eden (kaçıran) kimseye *Hz. Ömer* kurban kesmesini de emreder, *Hanefî mezhebinde*, haccın hangi çeşidine niyet edilmiş olursa olsun, ceza kurbanı gerekmez. Çünkü ihramdan çıkmak için yapılan umreler, ihsârlı kimsenin kestiği kurban yerine geçer.

İmam Mâlik, Hacc-ı Kırân'a niyet eden kimsenin vakfeyi kaçırması hâlinde, ihramdan çıkabilmesi için iki kurban kesmesi gerektiğini söyler: Biri Hacc-ı Kırân için, biri de haccın fevti için. Bu ikinci kurban ceza kurbanıdır. *Zürkâni* der ki: Eğer haccı ifsad eden bir fiili varsa üçüncü bir kurban daha keser.

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK HADÎSLER

1533 ١- عن علّي وابن عباس رضى الله عنهم قالا: [مَا استَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ هُوَ شَاةٌ]. أخرجه مالك.

1. **(1533)**- *Hz. Ali* ve *Hz. İbnu Abbâs* (radıyallahu anhüm) demişlerdir ki: "*İhsarlıya âyet-i kerîme'de* فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ "**...Kolayınıza gelen kurbanı...**" *ifâdesiyle emredilmiş bulunan kurbandan (Bakara 196) maksad bir koyundur.*" [Muvatta, Hacc 158.]

AÇIKLAMA:

Hedy, hacc menasikine bağlı olarak kesilen kurbanlarla, Kabe'ye hediye edilen kurbanlara denir. *Hedy* büyük baş hayvandan da olabilir, küçük baş hayvandan da. Âyette ihsarlıya hedy emredilmekte fakat bunun cinsi belirtilmemektedir. Hz. Ali, burada deve, sığır gibi büyük baş hayvanın değil, koyun, keçi gibi -kurban olarak sunulması câiz olan- küçük baş hayvanın kastedildiğini açıklamaktadır.

1534 ٢- وعن ابن عمر رضى الله عنهما [أنَّهُ سُئِلَ عَمَّا اسْتَيْسَرَ مِنْ الْهَدْيِ. فَقَالَ: بَدَنَةٌ أوْ بَقَرَةٌ أوْ سَبْعُ شِيَاهٍ، وَأنْ أُهْدِىَ شَاةً أحَبُّ إلَىَّ مِنْ أنْ أصُومَ أوْ أشْرِكَ فى جَزُورٍ]. أخرجه مالك إلى قوله: بقرة. وأخرج باقيه رزين.

2. **(1534)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den rivâyet edilmiştir ki: فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ "**(İhsarlı'ya kolayına gelen bir hedy terettüp eder)** *âyetinden sorulmuş, o da şu cevabı vermiştir:* "*Bundan maksad ya bir deve veya bir sığır veya yedi koyundur. Bir koyun kesmem, bana oruç tutmamdan veya bir deveye ortak olmamdan daha hoş gelir.*" [Muvatta, Hacc 160. (*Muvatta*'da hadîsin, "sığır" kelimesine kadar olan kısmı mezkûrdur. Geri kalan kısmını Rezîn zikretmiştir).]

AÇIKLAMA:

Zürkânî, İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in âyette ihsarlıya emredilen kurbanı deve veya sığır anlamış olmasını "istihbâb"a hamleder ve der ki: "*İbnu Ömer* şöyle demek istemiştir: "İhsarlı, şâyet bir sığır veya deve keserse bu daha iyidir, bunu yapmak müstehabdır." Binaenaleyh, *Hz. Ali* ve *Hz. İbnu Abbâs*'ın âyette kastedilen kurbanın "*bir koyun*" olacağı hususundaki tefsirlerine aykırı değildir, aralarında ihtilâf yoktur. Bu söylediğimize bizzat *İbnu Ömer*'in (müteakip rivâyette gelecek olan) sözü delâlet eder: "Sadece bir koyun bulabilsem, bunu kurban etmem, bana oruç tutmamdan daha hoş gelir" buyurmuştur. Mâlum olduğu üzere hedyin en üstünü devedir. Öyle ise deve kesmek nasıl âyette beyan edilen "kolayınıza gelen" olur".

1535 ٣- وعن صدقة بن يسار المكى [أَنَّ رَجُلاً مِنْ أَهْلِ الْيَمَنِ جَاءَ إِلى ابن عمرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمَا وَقَدْ ضَفَرَ رَأْسَهُ. فَقَالَ يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمٰنِ: إِنِّى قَدِمْتُ بِعُمْرَةٍ مُفْرَدَةٍ. فَقَالَ عَبْدُ اللّهِ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ: لَوْ كُنْتُ مَعَكَ وَسَأَلْتَنِى لأَمَرْتُكَ أَنْ تُقْرِنَ. فَقَالَ: قد كانَ ذٰلِكَ. فَقَالَ: خُذْ مَا تَطَايَرَ مِنْ شَعَرِ رَأْسِكَ وَأَهْدِ. فَقَالَتِ امْرَأَةٌ مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ: وَمَا هَدْيُهُ يَا أَبَا عبدِ الرحمن؟ فقال: هَدْيُهُ. فَقَالَتْ: مَا هَدْيُهُ؟ فَقَالَ ابنُ عمرَ: لَوْلَمْ أَجِدْ إِلاَّ أَنْ أَذْبَحَ شَاةً لَكَانَ أَحَبَّ إِلَيَّ من أن أصومَ]. أخرجه مالك.

3. **(1535)**- ***Sadaka İbnu Yesâr el-Mekkî*** anlatıyor: "***Saçları örülü Yemenli bir kimse İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e gelip:***

"***Ey Ebû Abdirrahmân, ben müstakil bir umre yapmak üzere geldim" dedi. Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ):***

"***Ben seninle olsaydım da bana sormuş bulunsaydın, sana Hacc-ı Kıran yapmanı emrederdim" dedi. Adam:***

"***Bu zaten öyleydi (ancak kaçırdım)" dedi. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ):***

"***Başındaki saçlardan şu uçuşanları al (kes) ve kurban kes!" dedi. (Orada bulunan) Iraklı bir kadın söze karıştı:***

"Kurbanı da neymiş ey Ebu Abdirrahman?"

"Kurbanıdır!" Kadın tekrar sordu.

"Kurbanı nedir?" İbnu Ömer (radıyallahu anh) şu cevabı verdi:

"Sadece bir koyun bulabilsem, onu kurban etmem bana oruç tutmamdan daha hoş gelir". [Muvatta, Hacc 162, (1, 386-387).]

AÇIKLAMA:

Yemenlinin: "Bu zaten öyleydi" diye tercüme ettiğimiz قد كان ذلك cevabını, *Zürkânî: "Benim size haber verdiğim, temettüden idi"* diye anlar. *Ebu Abdilmelik* aynı cevabı şöyle anlamıştır: *"Senin söylediğini kaçırdım. Zirâ artık ben, umre için tavaf ve sa'y yaptım. Şimdi bana ne lâzım: Traş mı, kısaltma mı?"*

İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in cevabından şu anlaşılmıştır:

"Başındaki saçlardan uzun olanları kısalt ve temettü için de kurban kes!"

İbnu Ömer, kadının *"Kurbanı da neymiş?"* sorusuna, iki ayrı sefer mücmel şekilde "kurbanıdır" diye cevap verir, açıklama yapmaz. Zîrâ, adamın en iyisini keseceğini ümid etmektedir. Çünkü kurban kelimesine deve, sığır, koyun, keçi hepsi girer, en iyisini anlayarak deve kesmesini temenni etmektedir. Ancak, kadının ısrarlı sorusu karşısında İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) açıklamak mecburiyetinde kalıyor. Ve tek koyunu kurban etmenin, böylece kurbanın, oruca tercih edilmesinin nazarında daha hoş olduğunu belirtiyor. *Zürkânî: "İbnu Ömer*'in bu sözü, daha önceki "âyetteki hedy'den murat deve veya sığırdır" hükmüne iki açıdan muhalif düşmez:

1- Bu fetvasından rücû etmiş olabilir.

2- Sığır ve deve bulamayanlara diyerek kayıtlı olarak koyuna ruhsat vermiş olabilir. Zira kim sığır veya deve kesebilirse, kendisi için bu efdaldir" der.

ONİKİNCİ BAB

MEKKE'YE GİRİŞ, KONAKLAMA VE ORADAN ÇIKIŞ ÂDÂBI

1536 ١- عن ابن عمر رضى الله عنهما [أنَّ رسول الله ﷺ دَخَلَ مَكَّةَ مِنْ كَدَاءَ مِنَ الثَّنِيَّةِ الْعُلْيَا التى عندَ البَطْحَاءِ. وَخَرَجَ مِنَ الثَّنِيَّةِ السُّفْلَى].

أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

«كداءُ» بفتح الكاف والمدّ من أعلى مكة وبعضها والقصر مصروفاً من أسفلها.

1. **(1536)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Mekke'ye Kedâ'dan Bathâ'nın yanındaki yukarı yoldan girdi ve aşağı yoldan da çıktı."* [Buhârî, Hacc 41, 15; Müslim, Hacc 223, (1257); Ebu Dâvud, Menâsik 45, (1866, 1867); Nesâî, 105, (5, 200); İbnu Mâce, Menâsik 26, (2940).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın *Mekke* ve hatta *Medîne*'ye girip çıkarken belli kâidelere uyduğu, bir nevi protokol uyguladığı görülmektedir. Sadedinde olduğumuz rivâyet, Mekke'ye *Kedâ Mevkii*'nden girdiğini, buradaki *Batha* denen mevziden geçen yukarı yolu takiben şehre indiğini açıklamaktadır. *"Seniyye", dağ yolu, geçit* mânâsına gelir.

2- *İbnu Hacer*, hadîste zikri geçen *"üst yol"un, Mekke ahâlisinin el-Mu'allâ* adındaki kabristanına indiğini, bu yolun sarp, yokuş ve bozuk bulunduğunu, ilk defa *Hz. Muâviye* (radıyallahu anh)'nin, sonra *Abdülmelik Mehdi* vs. tarafından onarılıp düzlendiğini, hicrî 811'de tekrar tamir edildiğini, daha sonra Mısır Sultanı *el-Meliku'l-Müeyyed* tarafından 820 yılları civarında tamamen tamir edilip düzenlendiğini belirtir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Mekke'den çıkışta tâkip ettiği aşağı yola gelince, bu bazı rivâyetlerde *es-Seniyyetü's-Süflâ* diye geçerken bâzılarında *Küdâ* diye geçer. Burası *Ku'aykı'ân* dağı tarafında Şi'bu'ş-Şâmiyyîn'e yakın *Şebîke kapısı* yanındadır.

3- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'ye yukarıki yoldan girer, şehri bu aşağı yoldan terkedermiş. Girişte, yukarı yolun tercîh edilişi sebebiyle ilgili olarak şârihler muhtelif yorum kaydederek bundaki hikmeti belirtmeye çalışırlar:

1) Girişte yükseği tercih etmede mekâna ta'zîm mevcuttur, aksi durumda ayrılığa işâret vardır.

2) *Hz. İbrahim* (aleyhisselam) Mekke'ye buradan girdiği için Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da onun sünnetine uymuştur.

3) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hicret için ayrılırken, Mekke'den gizlice çıktı. Sonraki girişte zâhirdir ki herkesce görülecek şekilde yüksekten girmeyi tercih etti.

4) Bu istikametten şehre giren Beytullah'la yüz yüze gelir.

5) Fetih günü oradan girmişti, sonra bunu âdet hâline getirdi.

Başka yorumlar da yapılmıştır. Müteakip bazı rivâyetler de bu mevzuyu tamamlayacaktır.

1537 ٢- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما [أَنَّهُ كَانَ يَبِيتُ بِذِى طَوًى بَيْنَ الثَّنِيَّتَيْنِ ثُمَّ يَدْخُلُ مِنَ الثَّنِيَّةِ الَّتِى بَأعلى مَكَّةَ وَكَانَ إِذَا قَدِمَ حَاجّاً أَوْ مُعْتَمِراً لَمْ يُنِخْ نَاقَتَهُ إِلاَّ عِنْدَ بَابَ الْمَسْجِدِ ثُمَّ يَدْخُلُ وَيَأْتِى الرُّكْنَ الأَسْوَدَ فَيَبْدَأُ بِهِ ثم يَطُوفُ سَبْعاً: ثلاثاً سعياً وأربعاً مَشْياً. ثم ينصرفُ فَيُصَلّى سَجْدَتَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَن يرجعَ إلى منزله فيطوفُ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ. وَكَانَ إِذَا صَدَرَ عَنِ الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ أَنَاخَ بِالبَطْحَاءِ الَّتِى بِذِى الْحُلِيفةِ الَّتِى كَانَ النَّبِىُّ ﷺ يُنِيخُ بِهَا].
أخرجه الستة. إلا الترمذى.

2. **(1537)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den anlatıldığına göre: ''*O, iki dağ yolu arasındaki Zu-Tuvâ nâm mevkide geceyi geçirir, sonra Mekke'nin yukarı*

yolundan şehre girerdi. Hacc veya umre yapmak niyetiyle Mekke'ye geldiği vakit, devesini doğruca Beytullah'ın kapısının yanında ıhdırırdı. Sonra (hayvandan iner) Mescid-i Harâm'a girer, Haceru'l-Esved Rüknü'ne gelir, oradan başlayarak yedi kere Beyt'i tavaf eder, ilk üçünde koşar dördünde de yürürdü. Sonra tavaftan çıkar, evine dönmezden önce iki rek'at namaz kılar, Safa ile Merve arasında da tavafta (sa'y) bulunurdu.

Hacc ve umreden çıktığı zaman, Zülhuleyfe'deki Bathâ'da devesini ıhtırırdı. Orada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da devesini ıhtırırdı" [Buhârî, Hacc 38, 29, 148, 149; Müslim, Hacc 226 (1259); Muvatta, Hacc 6, (1, 324); Ebu Dâvud, Menâsik 45, (1865); Nesâî, Hacc 103, (5, 199).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in Mekke'yi ve Kabe'yi ziyâret âdâbını tanıtmaktadır. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetine kılı kılına riâyet ettiği ve hiçbir şahsî katkı ve değiştirmede bulunmadığı için, muhaddisler onun tarzını Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in tarzı olarak değerlendirirler.

2- Mekke'ye girerken yıkanma meselesi bütün ulemâca müstahab addedilmiştir. Bunun terki herhangi bir fidye gerektirmez. Bir kısım âlimler: "Abdest de kifayet eder" demiştir. *İbnu Ömer*'in ihramlı iken başını yıkamadığı 1227 numaralı hadîste belirtilmişti. Şu halde onun guslü, başı dışında kalan bedenini yıkamasıdır.

Şâfiîler "Mekke'ye giren kimse yıkanmaktan âciz kalırsa teyemmüm eder" derler. Bazıları, Mekke'ye girerken müstehab olan yıkanmanın, mücerred "giriş için" değil "tavaf için" olduğunu, tavaf yapmayacaklara yıkanma terettüp etmeyeceğini söylemiştir.

3- Son paragrafta Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ve *Hz. Abdullah İbnu Ömer*'in Mekke'den dönerken Medîne'ye girmezden önce *Zülhuleyfe* mevkiinin *Batha* noktasında bir müddet durduklarını belirtmektedir. Bilindiği üzere Zülhuleyfe Medine'ye yakın bir yerdir ve Medinelilerin mîkatıdır. Hacca gidenler orada ihram giyerler. (Daha fazla bilgi için 1187 numaralı hadîse bakın).

4- Bu rivâyet *Hz. Abdullah İbnu Ömer*'in, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın konakladığı her noktada aynen konakladığını ifâde eder.

1538 ٣- وعن نافع قال: [كَانَ ابْنُ عُمَرَ رضى اللّٰهُ عَنهُمَا يُصَلِّى بِالْمُحَصَّبِ الظهرَ وَالْعَصْرَ وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ، وَيَهْجَعُ هَجْعَةً، وَيَذْكُرُ ذٰلِكَ عن رسول الله ﷺ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

3. **(1538)**- *Nâfi* anlatıyor: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Muhassab'da öğle, ikindi, akşam, yatsı namazlarını kılar, bir miktar uyurdu. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın böyle yaptığını söylerdi".* [Buhârî, Hacc 149; Müslim, Hacc 337, (1310); Muvatta, Hacc 207; Tirmizî, Hacc 81, (921); Ebû Dâvud, Menâsik 87, (2012, 2013).]

1539 ٤- وفى رواية مسلم: [كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا يَرَى التَّحْصِيبَ سُنَّةً].

4. **(1539)**- *Müslim*'in bir rivâyetinde: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) tahsîb'i (Muhassab'da konaklamayı) sünnet bilirdi" denir."*

1540 ٥- وعن ابن عباس رضى الله عنهما أَنَّهُ قَالَ: [لَيْسَ التَّحْصِيبُ بِشَىْءٍ إِنَّمَا هُوَ مَنْزِلٌ نَزَلَهُ رسولُ اللّٰه ﷺ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

5. **(1540)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ): "Tahsîb (menâsike dâhil olan) bir şey değildir, o, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın konakladığı bir konaklama yeridir" derdi." *[Buhârî, Hacc 147; Müslim, Hacc 341, (1312); Tirmizî,* Hacc 81, (921).]

1541 ٦- وفى أخرى لهم ولأبى داود رحمه اللّٰه تعالى. عن عائشة رضى الله عنها قالت: [إِنَّمَا نَزَلَهُ رسول اللّٰهِ ﷺ لأَنَّهُ كَانَ أَسْمَحَ لخروجه].

6. **(1541)**- *Yine aynı kaynaklar Hz. Aişe*'nin şu sözünü kaydederler: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), oraya inmiştir, çünkü orası, yola çıkmaya daha uygundur".* [Buhârî, Hacc 147; Müslim, 339, (1311); Tirmizî, Hacc 82, (923); Ebu Dâvud, Menâsik 87, (2008).]

1542 ٧- وعن أبي رافع رضى الله عنه قال: [لَمْ يَأْمُرْنِى رسولُ الله ﷺ أنْ
أنْزِلَ بِالأَبْطَحِ حِينَ خَرَجَ مِنْ مِنًى وَلٰكِنِّى جِئْتُ فَضَرَبْتُ فِيهِ قُبَّةً فَجَاءَ فَنَزَلَ].
أخرجه مسلم وأبو داود.

7. **(1542)**- *Ebu Râfi* (radıyallahu anh) anlatıyor:

"*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Minâ'dan ayrıldığı zaman Ebtah'a inmemi emretmedi. Fakat ben önceden gelip oraya bir çadır kurdum. Sonra O (aleyhissalâtu vesselâm) da gelip oraya indi*". [Müslim, Hacc 342, (1313); Ebu Dâvud, Menâsik 87, (2009).]

AÇIKLAMA:

1- Son kaydedilen beş hadîs (1538-1542 arasındakiler) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, haccın bitiminde *Muhassab*'a inişiyle ilgili. Görüldüğü üzere, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu inişi *menâsik*'ten mi, değil mi, ashabın farklı yorumu mevzubahis olmuştur.

Muhassab: Burası *Mina* ile *Mekke* arasında *Mina*'ya daha yakın bir yer adıdır. Düzlüktür, çakılla kaplı olduğu için bu adı aldığı söylenir. Çünkü *haseb* "küçük taş", "çakıl" mânâsına gelir. Buraya Ebtah da denir.

Tahsîb: Muhassab denen yere inmek orada konaklamak demektir.

İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), *Mina*'da hacc menasikini tamamladıktan sonra Medine'ye dönüş esnasında orada bir müddet konakladığı için, burada konaklamayı menâsikten saymış, hacc yaptıkça her seferinde orada bir müddet konaklamıştır. Sadece O değil, ashabtan başta *Hülefâ-i Râşidîn* olmak üzere diğer bâzılarının da bu sünneti devam ettirdikleri rivâyetlerde gelmiştir (Müslim, Hacc 340).

Ancak, yukarıda, *İbnu Abbas, Hz. Aişe ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in azadlısı ve hâdimi durumunda olan Ebu Râfi*'nin rivâyetleri nazar-ı dikkate alınınca *Muhassab*'a inmek (veya tahsîb) menâsikten değildir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Mina'yı terkedilmesi gereken müddeti içerisinde terketmiş, Medine'ye yol hazırlıklarını ikmal için, düz bir yer olan *Muhassab*'da bir müddet daha kalarak oradan yola çıkmıştır. Şu halde ashabtan bazıları bunu, dönüş hazırlığına giren bir amel saymıştır. Hattâ *Hz. Aişe, Ahmed İbnu Hanbel*'in bir rivâyetinde: وَاللهِ مَا نَزَلَهَا إلاَّ مِنْ أجْلِي "Oraya vallahi benim yüzümden indi"

diye kesin ifâdede bulunur. (1313 numaralı hâdise bak.) Ancak *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) gibi sünnete son derece bağlı kimseler için, sünnet olarak benimsenmesi için fiilin Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan sudûru kâfidir.

Ulemâ büyük çoğunluğu ile tahsîbin yâni hacc dönüşü *Muhassab* veya *Ebtah* denen vâdide bir müddet konaklayıp dinlenmenin müstehab olduğuna hükmetmiştir.

1543 ٨– وعن نافع. [أَنَّ ابْنَ عُمَر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا كَانَ يَغْتَسِلُ لِدُخُولِ مَكَّةَ]

8. **(1543)**- *Nâfi* anlatıyor: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Mekke'ye girmek için guslederdi"*. [Tirmizî, Hacc 29, (852).]

AÇIKLAMA için 1537 numaralı hadîse bakın.

1544 ٩– وفى رواية: [اغْتَسَلَ النَّبِىُّ ﷺ لِدُخُولِ مَكَّةَ]. أخرجه الترمذى.

9. **(1544)**- Bir rivâyette: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'ye girmek için gusletti" denmiştir"*. [Tirmizî, Hacc 29 (852).]

1545 ١٠– وعن ابن عمر رضى اللّٰه عنهما أنه كان يقول: [لَيَالِى مِنًى لاَ يَبِيتَنَّ أَحَدٌ من الحاجِّ وَرَاءَ عَقَبَةِ مِنًى].

10. **(1545)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ): *"Mina gecelerinde, hiçbir hacı, Mina Akabesi'nin gerisinde geceyi geçirmemelidir"* [Muvatta, Hacc 209, (1, 406).]

AÇIKLAMA:

Bayram günlerinde Mina'da kalmak ve geceyi orada geçirmek, *İbnu Ömer*'e göre vâcibtir. Hatta *Şâfiî*, *Ahmed İbnu Hanbel* ve *İmam Mâlik*'in mezheplerinde vacibtir. Sâdece *Ebu Hanîfe* mezhebinde sünnettir. Öyle ise, bu vâcibin tam yerine gelmesi, *Mina hududu* dahilinde geceyi geçirmeye bağlıdır. *Akabe* denen yer *Mina*'dan sayılmaz. *Mekke* ile *Mina* arasında hudud noktasıdır. Bu sebeple hiçbir hacı geceyi bu hududun dışında geçirmemelidir. *Muvatta*'dan kaydedeceğimiz müteâkip rivâyette *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'in, hususî adamlar göndererek hudud dışına kimsenin çıkmamasını sağladığını göreceğiz.

Diğer üç mezhebe göre bu yasağa uymayana *dem* gerekir.

1546 ١١- وفى أخرى: [كَانَ عمر رضى الله عنه يَبْعَثُ رِجَالاً يُدْخِلُونَ النَّاسَ من وَرَاءِ الْعَقَبَةِ]. أخرجهما مالك.

11. (1546)- Bir diğer rivâyet şöyle: *"Hz. Ömer (radıyallahu anh), (eyyâm-ı Minâ'da hususî) adamlar göndererek, halkın Akabe*'nin gerisine (Mina cihetine) girmelerini sağlardı." [Muvatta, Hacc 208, (1/406).]

AÇIKLAMA, önceki hadîste geçti.

1547 ١٢- وعن ابن عمر رضى الله عنهما. [أنَّ العبَّاسَ اسْتَأْذَنَ النبىَّ ﷺ أنْ يَمْكُثَ بِمَكَّةَ لِيَالِى مِنًى مِنْ أجْلِ سِقَايتِهِ فَأَذِنَ لَهُ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

12. (1547)- *İbnu Ömer* (radıyallahü anhümâ) anlatıyor:

"Hz. Abbâs (radıyallahu anh) Kabe ile ilgili sikâye vazîfesi, kendi sorumluluğunda olduğu için, eyyâm-ı Mina'yı Mekke'de geçirmek için izin istedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da ona izin verdi". [Buhârî, Hacc 133, 75; Müslim, Hacc 346, (1315); Ebu Dâvud, Menâsik 75, (1959).]

AÇIKLAMA:

1- *Eyyam-ı Mina (Mina günleri): Mina'da şeytan taşlanan günler, yani bayram günleri (Zilhicce'nin 10, 11 ve 12. günleri).*

2- *Sikâye*: Câhiliye devrinden kalma haccla ilgili bir hizmetti. Kureyşliler hacılara kuru üzüm şerbeti sunarlardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Fetih'ten sonra Kabe ile ilgili hizmetleri çoğunlukla lağvetmiş sâdece birkaç tanesini korumuştur. İşte bu korunanlardan biri de sikâye hizmeti idi. Bu hizmet, câhiliye devrinde de Hz. Abbâs'ın üzerinde idi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) amcası Abbâs'ın bu hizmette devam etmesine izin vermiştir.

Bâzı rivâyetler sikâye hizmetini *"hacılara zemzem suyu dağıtmak"* diye tarif eder. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ecdadından olan Abdümenaf, bu hizmet gereği tulumlarla su taşır, Kabe'nin avlusundaki deriden kaplara doldurur, sonra da hacılara dağıtırmış. Bu vazife Abdumenaf'tan oğlu Hâşim'e, ondan da *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in dedesi Abdülmuttalib*'e geçmiş, Abdulmuttalib'ten oğlu Abbâs'a intikâl etmiştir.

Bu hizmet, asırlarca *Abbâs* ahfâdında devam etmiştir.

3- Mina'da gecelemeye vâcib diyenler, bu hükmü, hadîsin bazı vecihlerinde geçen *ruhsat* kelimesinden çıkarırlar. "*Hz. Abbas*'ın izin talebi üzerine Mekke'de kalmaya Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) *ruhsat* veriyor. Ruhsatın zıddı azimettir, öyleyse Mina'da kalmak vacibtir, vacib olmasaydı, "Bu tabirler kullanılmazdı..." vs. denmiştir. Üç mezhebten ayrı olarak, Hanefî mezhebinin Mina'da gecelemeye *sünnet* dediğini daha önce de belirttik. Ancak şunu da belirtelim ki, Mina gecelerinde orayı terketmek Hanefîlere göre de mekruhtur. Çünkü sünnete aykırıdır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ve ondan sonra diğer halifeler, hacc esnasında eyyam-ı Mina'da hep orada gecelemişlerdir. Orada gecelememek diğer mezheplerde *dem* gerektirir; *Hanefîlerde* fidye gerekmez.

1548 ١٣- وعن العلاء بن الحضرمى رضى الله عنه قال: [قَالَ رسول الله ﷺ: المُهَاجِرُ يُقِيمُ بِمَكَّةَ بَعدَ قضاءِ نُسُكِهِ ثَلاَثاً]. أخرجه الخمسة.

13. **(1548)**- *Alâ İbnu' l-Hadramî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Muhacîr olanlar, menâsiklerini tamamladıktan sonra Mekke'de üç gün kalırlar".** [Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 47; Müslim, Hacc 441, (1352); Tirmizî, Hacc 103, (949); Ebu Dâvud, Menâsik 96, (2022); Nesâî, Taksîru's-Salât 4, (3, 122).]

AÇIKLAMA:

1- Mekke fethinden önce, Mekke'den Medine'ye hicret eden muhâcirlerin, tekrar Mekke'ye dönüp yerleşmeleri haram kılınmıştı. Sonraları, bunlardan Mekke'ye hacc ve umre niyetiyle gelenlere bu vazifeleri îfadan sonra Mekke'de üç güne kadar oturmaları mübah kılındı. Ulemânın cumhûru bu hadîslerden, muhâcirlerin Mekke'ye gelip yerleşmelerinin haram kılındığı hükmünü çıkarmıştır.

Bazı âlimler ise bu yasağın, hicretin her mü'mine vâcib kılındığı ilk devrelere ait olduğunu söylemiş, muhacirlerin de Mekke'de veya bir başka yerde ikâmet edebileceklerini, yerleşebileceklerini söylemiştir.

Bu yasak hükmü, Mekke'ye hacc için gelen herkese ait bir yasak değildir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında Medîne'ye hicret etmiş olan "muhâcirler"e aittir.

Üç gün kalma izni, onları "müsafir" vasfından çıkarıp "mukîm" vasfına sokmayacağı içindir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu husustaki kararlılığını

muhacirlerden *Sa'd İbnu Havle*'nin, *Veda Haccı* sırasında Mekke'de vefat edince, hicretle terkettiği yer olan Mekke'de vefat etmiş olmasından dolayı üzülmüştür.

2- Bu hadîsten bazı âlimler veda tavafının hacc menâsikinden olmayan müstakil bir ibâdet olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Çünkü hadîste "**...Menâsiklerini tamamladıktan sonra**" denmektedir. Veda tavafı menâsikin tamamlanmasından sonraki ikâmetin nihâyetinde Mekke terkedilirken edâ edileceğine göre o ayrı bir ibâdet olmalıdır..." denmiştir.

1549 ١٤– وعن جابر رضى اللّه عنه. أنه قيل له: [أَيَرْفَعُ الرَّجُلُ يَدَيْهِ إِذَا رَأَى الْبَيْتَ؟ قَال حَجَجْنَا مَعَ رسولَ اللّهِ ﷺ فَكُنَّا نَفْعَلُهُ]. أخرجه أصحاب السنن وهذا لفظ الترمذى.

14. **(1549)**- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh)'den anlatıldığına göre, kendisine: "*Kişi Beytullah'ı görünce ellerini kaldırır mı?" diye sorulunca şu cevabı vermiştir:*

"*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la haccettik. O zaman biz bunu yapardık.*" [Tirmizî, Hacc 32, (955). Bu metin *Tirmizî*'ye aittir. Mevzu üzerine, Ebu Dâvud ve Nesâî'den gelen metin müteakip rivâyettedir.]

1550 ١٥– وعند أبى داود والنسائى: [سُئِلَ عَنْ ذٰلِكَ. فَقَال: مَا كُنْتُ أَرَى أَنَّ أَحَداً يَفْعَلُهُ إلاَّ الْيَهُودَ. وقد حَجَجْنَا مَعَ رسولِ اللّهِ ﷺ فَلَمْ نَكُنْ نَفْعَلُهُ].

15. **(1550)**- *Ebu Dâvud ve Nesâî*'de bu rivâyet şu şekildedir: "Bu hususta soruldu, şu cevabı verdi:

"*Yahudilerden başka birisinin yaptığını görmedim.* "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte haccettik, bunu yapmadık.*" [Ebu Dâvud, Menâsik 46, (1870); Nesâî, Hacc 122 (5, 212).]

AÇIKLAMA:

1549 numaralı hadîsi *Tirmizî*, "Beytullah'ı görme anında elleri kaldırmanın mekruh olduğu hususunda gelen rivâyet" adlı bir bab başlığı altında sunarken *Ebu Dâvud* 1550 numaralı hadîsi "*Beytullah'ı görünce elleri kaldırma*" adı altında verir.

Yani rivâyetin birisi, Beytullah'ı görünce dua için elleri kaldırmanın *müstehab* olduğunu ifâde ederken, diğeri *mekruh* olduğunu, sadece yahudilerin (*Beytü'l-Makdis*'i) gördükleri zaman dua için ellerini kaldırdıklarını ifade etmektedir.

Bu mesele üzerine, lehte ve aleyhte başka rivâyetler de gelmiştir. *Beyhakî*: "Elleri kaldırmayı te'yid eden *Câbir*'den başkasının rivâyeti, ehl-i ilim nezdinde daha meşhurdur. Bu çeşit ihtilâflı durumlarda hüküm, te'yîd edene (müsbit'e) göre verilir".

Bu iki rivâyeti cem etmek de mümkündür. Şöyle ki: Elin kaldırılmasını te'yîd eden rivâyet ilk görmeye, reddeden rivâyet de her görmeye hamledilir. Yani birinci görüşte elleri kaldırarak dua etmek müstehabdır, bilâhare her görmede el kaldırıp dua etmek gerekmez.

Hattabî de şunu söylemiştir: "Bu meselede ulemâ ihtilaf etmiştir. *Süfyan-ı Sevrî, İbnu'l-Mübârek, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhuye* gibi bâzıları Beytullah'ı görünce ellerini kaldırıp dua etmişlerdir. Bunlar *Câbir* hadîsini senette yer alan meçhûl râvî sebebiyle zayıf addederler. Bunlara göre bu babta gelen *İbnu Abbâs* hadîsi mûteberdir.

تُرْفَعُ الْأَيْدِى فِى سَبْعَةِ مَوَاطِنَ إفْتِتَاحِ الصَّلاَةِ وَاسْتِقْبَالِ الْبَيْتِ وَعَلَى الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَالْمَوْقِفَيْنِ وَالْجَمْرَتَيْنِ

"Yedi yerde el kaldırılıp (dua edilir): Namaza başlarken, Beytullah'la karşılaşınca, Safa ve Merve'de, Arafat ve Müzdelife vakfelerinde, orta ve küçük şeytan taşlanırken".

Keza *İbnu Ömer*'den de "*Beytullah'ı görünce ellerini kaldırıp dua ettiği*" rivâyet edilmiştir.

Keza *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'tan da aynı davranış rivâyet edilmiştir.

İbnu'l-Hümâm, senedli olarak *Saîd İbnu'l-Müseyyeb'in' şu sözünü kaydetmiştir: "Ben Hz. Ömer (radıyallahu anh)'den bir söz işitmiştim, insanlar arasında benden başka bunu işiten kimse kalmadı. Ben Beytullah'ı görünce onun şu duayı yaptığını işitmiştim:* اَللَّهُمَّ اَنْتَ السَّلاَمُ وَمِنْكَ السَّلاَمُ فَحَيِّنَا بِالسَّلاَمِ **"Ey Rabbim! Sen selâmsın, selâmet sendendir. Bizi selâmet üzere yaşat."**

İmam Şâfiî hazretleri Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den Kabe'yi görünce ellerini kaldırarak şu duayı okuduğunu kaydetmiştir:

[اَللّٰهُمَّ زِدْ هٰذَا الْبَيْتَ تَشْرِيفًا وَتَكْرِيمًا وَتَعْظِيمًا وَمَهَابَةً وَرِفْعَةً وَبِرًّا وَزِدْ يَارَبِّ مَنْ كَرَّمَهُ وَشَرَّفَهُ وَعَظَّمَهُ مِمَّنْ حَجَّهُ أَوِ اعْتَمَرَهُ تَشْرِيفًا وَتَعْظِيمًا وَمَهَابَةً وَرِفْعَةً وَبِرًّا] اَللّٰهُمَّ اَنْتَ السَّلاَمُ وَمِنْكَ السَّلاَمُ فَحَيِّنَا رَبَّنَا بِالسَّلاَمِ وَاَدْخِلْنَا الْجَنَّةَ دَارَكَ دَارَالسَّلاَمِ تَبَارَكْتَ وَتَعَالَيْتَ يَا ذَالْجَلاَلِ وَالإِكْرَامِ

"Ey Rabbim, şu mubarek Beyt'in şeref, hürmet, azamet, mehâbet, yücelik ve güzelliğini artır. Ey Rabbim, ona hacc, umre gibi ibâdetler yaparak (kurbanlar sunarak) ona tâzîm ve hürmet edenlerin şeref, îtibar ve makamlarını yücelt, iyiliklerini artır. Ey Rabbim sen selâmsın, selamet sendendir. Rabbimiz bizi selâmet üzere yaşat. Bizi selâmet yurdu olan cennetine koy. Ey Celâl ve ikram sâhibi Rabbim, sen herşeyden yüce ve her varlıktan üstünsün!"[12]

1551 ١٦ - وعن أبي هريرة رضى اللّه عنه قال: [أَقْبَلَ النَّبِيُّ ﷺ فَدَخَلَ مَكَّةَ فَأَقْبَلَ إِلَى الْحَجَرِ الأَسْوَدِ فَاسْتَلَمَهُ ثُمَّ طَافَ بِالْبَيْتِ ثُمَّ أَتَى الصَّفَا حَيْثُ يَنْظُرُ إِلَى الْبَيْتِ فَرَفَعَ يَدَهُ فَجَعَلَ يَذْكُرُ اللّهَ تَعَالَى مَا شَاءَ اللّهُ أَنْ يَذْكُرَهُ وَيَدْعُو وَالأَنْصَارُ تَحْتَهُ]. أخرجه أبو داود.

16. (1551)- *Hz. Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ilerledi, Mekke'ye girdi. (Doğru Beytullah'a giderek) Haceru'l-Esved'e geldi, (ilk iş) onu istilâm buyurdu. Sonra Beytullah'ı (yedi şavtta) tavaf etti. (Tavaf tamamlanınca) Safa tepesine geldi, oradan Beytullah'a baktı. Ellerini kaldırıp Allah'ı (tekbir, tehlil, tahmîd ve tevhîdlerle) zikretmeye başladı ve Allah'ın zikretmesini dilediğince zikretti, dua etti. Bu sırada Ensâr (radıyallahu anhüm) da onun aşağısında (aynı şekilde zikir ve duada bulunuyordu)".* [Ebu Dâvud, Menâsik 46, (1872).]

AÇIKLAMA:

1- *İstilâm, Hacer-i Esved*'i selâmlamaktır. İki sûrette yapılır:

a) Yanaşmak mümkünse, yaklaşıp, Hacer'e yöneldikten sonra, namaz vâziyetinde olduğu üzere elleri kulak hizasına kadar kaldırıp: *"Bismillahi Allahuekber"* diyerek eller aralıklı olarak *Hacer*'in üzerine konur, aradaki boşluktan Hacer öpülür.

---

12) *Şafiî*'nin rivâyeti köşeli parantez içindeki kısımdır. Devamı, bir başka duanın ilâvesidir.

b) *Uzaktan istilâm:* Eğer kalabalık sebebiyle yaklaşmak mümkün değilse, *Hacerü'l-Esved*'in bulunduğu rüknün karşısına gelince -ki zeminde kırmızı mermerle çizgi atılarak işâretlenmiştir- ellerin iç kısmı Kabe'ye gelecek şekilde, yine kulakların hizâsına kadar kaldırılıp, üzerine konuluyormuş gibi işaret edilerek "*bismillahi Allahuekber*" diyerek Hacer selâmlanır ve sağ elin içi öpülür."

2- *Şavt:* Beytullah'ın Haceru'l-Esved köşesinden başlayarak, tekrar oraya gelmek sûretiyle yapılan bir turluk tavafa bir şavt denir. *Bir tavaf, yedi şavttan* meydana gelir.

3- Şârihler Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Safâ ve Merve'de, "Allah'ın dilediğince zikir ve dua etmesi"'ni burada, duada kişinin serbest olduğuna; dilediği şekilde, içinden geçtiği şekilde dua edebileceğine yorumlamışlardır. İmam Muhammed, hacc esnasında muayyen yerlerde yapılacak duaların belirlenemeyeceğine, dileyenin dilediği şekilde dua edebileceğine hükmetmiştir. Ona göre böyle davranmak, kişiye huşû verir.

İbnu'l-Hümâm da: "Bunların tesbiti kalpteki rikkati giderir, kişi ezberindekilerini otomatik şekilde tekrar eden bir vasıta durumuna düşer, ancak sünnette gelen (me'sûr) dualarla teberrük ederse bu da güzeldir" der.

Sanki her ikisi de, ne istediğini bilerek, mânayı fikren idrâk ederek dua etmenin daha uygun olduğunu, bu kayıtla me'sur duaların tercih edilebileceğini söylemektedirler.

1552 ١٧- وعن نافع. [أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا: أَقْبَلَ مِنْ مَكَّةَ حَتّى إِذَا كَانَ بِقُدَيْدٍ جَاءَهُ خَبَرٌ مِنَ الْمَدِينَةِ فَرَجَعَ مَكَّةَ بِغَيْرِ إِحْرَامٍ]. أخرجه مالك.

17. (1552)- *Nâfi* (rahimehumullah) anlatıyor: "*İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Mekke'den (ayrılıp Medine'ye) yönelmişti. Kudeyd'e gelmişti ki, kendisine Medine'den bir haber ulaştı. Bunun üzerine, ihramsız olarak Mekke'ye döndü.*" [Muvatta, Hacc 248 (1, 423).]

AÇIKLAMA:

1- *Abdurrezzak*'ın rivâyetine göre *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in yarı yoldan Mekke'ye dönmesine sebep olan haber, Medine'de çıkan bir fitne ile ilgilidir. *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ), Ashab'tan fitneye bulaşmama husûsunda gayret gösterenlerden biridir.

2- Bu rivâyetle ihticâc eden *İbnu Şihâb, Hasan Basrî, Dâvud-u Zâhirî* ve etbaı Mekke'ye ihramsız girmenin câiz olduğuna hükmederler. Onlara göre, "ihramı gerektiren husûs hacc veya umredir. Ne Allah, ne de Resûlü bunların dışında ihramı şart kılmamıştır..."

Ancak cumhûr bu görüşte değildir. *İmam Mâlik* "Taif gibi yakın yerlerden meyve veya odun satmak üzere Mekke'ye gelenler ihramsız girebilir" demiştir. Cumhûr da böyle hükmeder. Mekke'den memleketine müteveccihen yola çıkıp, yarı yoldan dönenlerin de *İbnu Ömer* örneğinde olduğu gibi, Mekke'ye ihramsız girebileceğini söylemişlerdir. Ancak hâriçten Mekke'ye ticaret, ziyaret her ne maksadla olursa olsun gelmek isteyen kimse şehre ihramlı olarak girmelidir, zîra Harem bölgesine girmektedir. Bu husûsu teyîd eden bir hüküm de şudur: *"Kişi Mekke'ye yürümeye nezretmiş olsa, kendisine hacc veya umre niyetiyle ihram giymek vâcib olur."*

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Fetih günü hâriç, her seferinde Mekke'ye ihramlı olarak girmiştir.

3- *Kudeyd:* Mekke yakınlarında bir yer ismidir. Medine yolu üzerindedir.

ONÜÇÜNCÜ BAB

HACCDA NİYÂBET

NİYABET: Bir işi başkasının yerine yapmaktır. Buna vekâlet de denir. Dinimizde namaz, oruç, îtikaf gibi münhasıran bedenî olan ibadetlerde niyabet câiz değildir. Bu ibadetleri ferdler bizzat yapmalıdır. Zekât, kurban, sadaka-ı fıtır gibi sırf malî olan ibâdetlerde *niyabet* câizdir.

Hacc ise hem mâlî hem bedenî bir ibâdettir. Bu sebeple mutlak olarak "câiz" veya "değil" denmemiş, bazı şartlarla câiz olduğu kabûl edilmiştir. Bizzat yapabileceklerin kendileri yapması gerekir. Amma acz ve zarûret gibi şartlar bulunduğu takdirde, vekil, niyâbeten bir başkasının haccını yapabilir; bu câizdir.

Zenginlik sebebiyle hacc farz olduğu halde yaşlılık, hastalık gibi sebeplerle haccedemiyen kimsenin yerine bedel göndermesi gerekir. Veya hacc farz olduğu halde bu borcu edâ etmemiş olanın, yerine bedel gönderilmesini vasiyet ederek para ayırması gerekir. Ölen zengin vasîyet etmemişse, vârisler birini göndermekle mükellef tutulmaz. Ayrıca vasiyet etse bile, parasının üçte biri, bedel olarak gidecek kimsenin hacc masraflarını karşılayamayacak miktarda ise, vârisler yine de bedel göndermekle sorumlu tutulmazlar.

1553 ١- عن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [كَانَ الْفَضْلُ بْنُ العباس رديف رسول الله ﷺ فَجَاءَتْهُ امرأةٌ مِنْ خَثْعَمَ تَسْتَفْتِيهِ فَجَعَلَ الْفَضْلُ يَنْظُرُ إِلَيْهَا وَتَنْظُرُ إِلَيْهِ. فَجَعَلَ النَّبِىُّ ﷺ يَصْرِفُ وَجهَ الْفَضْلِ إِلى الشِّقِّ الآخَرِ. قَالَتْ يَا رسول اللّهِ: إِنَّ فَرِيضَةَ اللّهِ عَلَى عِبَادِهِ فِى الْحَجِّ أَدْرَكَتْ أَبِى شَيْخاً كَبِيراً لاَ يَسْتَطِيعُ أَنْ يَثْبُتَ عَلَى الرَّاحِلَةِ أَفَأَحُجُّ عَنْهُ؟ قَالَ نَعَمْ. وَذٰلِكَ فى حَجَّةِ الْوَدَاعِ].

أخرجه الستة.

1. **(1553)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "*Fadl İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın terkisinde idi. Hasâma'dan bir kadın birşeyler sormak istiyordu. Fadl, kadına, kadın da Fadl'a bakmaya başladı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) eliyle Fadl'ın başını öbür istikâmete çevirdi. Kadın:*

"*Ey Allah'ın Resûlü, Allah'ın kullarına yazdığı hacc farîzası yaşlı ve ihtiyar babama ulaştı. Ancak o, bineğin üzerinde durabilecek halde bile değil. Ben ona bedel hacc yapabilir miyim?" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):*

"Evet!" dedi. Bu hâdise, Vedâ Haccı'nda cereyan etti. [Buhârî, Hacc 1, Cezâu's-Sayd 23, 24, İsti'zân 2; Müslim, Hacc, 407, 408, (1334, 1335); Muvatta, Hacc 97, (1, 359); Tirmizî, Hacc 85, (928); Ebû Dâvud, Menâsik 26, (1809); Nesâî, Hacc 9, 11, 12, (5, 117, 118).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîs, birçok farklı tarîklerden farklı ziyâdelerle rivâyet edilmiştir. Öyle ki, soru soranlar, bazen erkek, bazan kadındır, bazan annesi, bazan babası, bazan da kardeşi namına hacc yapmanın câiz olup olmayacağı sorulmuştur. Bu farklılıkları değerlendiren âlimler, bu mesele ile ilgili olarak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a değişik kimselerin soru sormuş olabileceğine hükmetmiştir. Erkeklerden soru sahiplerinin ismi belli ise de kadınlardan kimin sorduğu belirsizdir.

2- Hadîs, bir kimsenin kadın bile olsa, hacc yapmaktan âciz olan bir başkasına bedel hacc yapmasının caiz olduğunu ifâde eder. *Hanefîler, Şâfiîler, Ahmed İbnu Hanbel, Sevrî ve İshak İbnu Râhuye* böyle hükmeder.

★ *İmam Mâlik, Leys ve Hasan İbnu Sâlih*'e göre hayatta olan bir kimseye bedel hacc yapılamaz, sadece haccetmeden ölen kimsenin adına haccetmek câiz olur. Ancak *İmam Mâlik*'ten, bu mevzuda farklı üç kavil daha rivayet edilmiştir:

Birine göre: Ölen nâmına dahi bir başkası haccedemez. Diğerine göre, ölenin çocukları onun adına haccedebilir. Üçüncüye göre, ölenin vasiyeti varsa onun adına başkası haccedebilir.

Cumhûr-u ulemâya göre, vasiyet olsun olmasın, ölen bir kimse adına onun farz veya vâcib (nezir) haccı varsa başkası tarafından edâ edilebilir. Şafiîlere göre nâfile hacca dahi bedel gönderilebilir.

Niyabeten yapılan hacc, kimin adına yapılmışsa onu borçtan kurtarır. *İmam Muhammed*: "Bedel olan hacc yapan kendisi hacı olur, gönderen de masrafını çektiği için sevab kazanır" demiştir.

İbnu Battâl'ın beyânına göre, hasta iken bedel gönderen kimse sonradan sıhhate kavuşacak olsa hacc borcundan kurtulup kurtulmadığı meselesinde ihtilâf edilmiştir. *Kûfe ulemâsı* ile *İmâm Şâfiî* ve *Ebu Sevr* bu haccın sayılmayacağına hükmetmişlerdir. İyileştikten sonra tekrar haccetmesi farz olur. *Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshak İbnu Râhûye*'ye göre bu hacc kâfidir.

3- Bazı âlimler, bu hadîste, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in niyabeten hacc yapma iznini, hayvana binemeyecek derecede yaşlı ve âciz olan baba için, onun evlâdına vermiştir. Üstelik, aczi sebebiyle mezkûr babaya hacc farz değildir. Çünkü hacc, yapabilecek olana farzdır. Öyle ise buna kıyasla, başkası için de niyâbeten hacc yapılabilir diye cevaz hükmü umumîleştirilemez. Meseleyi İmam Malik ve diğer Mâlikî âlimler böyle yorumlarlar. Onlara göre hacc bedenî ibâdettir, bedenî ibâdette, tıpkı namazda olduğu gibi, niyâbet câiz değildir.

4- Haccın farziyetinde gücü yetme şartı da farklı yorumlara sebep olmuştur. *İbnu Tîn* bunu: "Beytullah'a ulaşabilmeye muktedir olmak" diye açıklar. Bunda da kişinin kendi âdeti esastır. Sözgelimi, bir kimsenin âdeti yolculuğu yayan yapmak ise, binek bulamasa bile yürüyerek gitmelidir. Başkasından dilenerek geçinmeyi âdet eden kimse, dilenerek Mekke'ye varabilecekse, yiyeceği olmasa bile hacca gitmesi gerekir. Dilenmeyen ve sefere hep hayvanla giden kimseye, binecek hayvan buluncaya kadar hacc farz olmaz.

İbnu Battâl, "Bu kavlin *Abdullah İbnu Zübeyr, İkrime* ve *Dahhâk*'ın mezhepleri olduğunu" söyler.

İmam-ı Azam ve *İmam Şâfiî*'ye göre "muktedir olmak" zâd ve râhile bulmaya bağlıdır.

Zâd, hacca gidip dönünceye kadar kendisine ve bakmakla mükellef olduğu ailesine yetecek kadar nafakadır.

Râhile de binecektir. *Hasan Basrî, Mücâhid, İbnu'l-Müseyyeb, İbnu Cübeyr, İmam Ahmed, İshâk* vs. de bu görüştedir.

Kurtubî, Mâlikîlerin, sadedinde olduğumuz hadîsi -yukarıda belirttiğimiz üzere-, niyâbet meselesinde reddederken, "**Allah için, yoluna gücü yetenlere Beytullah'ı haccetmek insanların boynuna borçtur**" (Âl-i İmrân 97) *meâlindeki âyete muhalif olduğunu belirtirler. Onlara göre güç yetme* meselesinde esas olan *beden kuvvetidir*.

İmâm Mâlik bu meselede Kur'ân'ın zâhiriyle amel etmiştir.

Ancak cumhûr, bu husûsta *Mâlikîlere* cevap vererek zâd ve râhile'den bahseden hadîsin, âyette geçen güç yetme mefhumu ile ne kastedildiğini açıklamış olduğunu söylemişlerdir.

5- Kendisi hacc yapmayan kimse bedel olarak hacca gidebilir mi? sorusuna cumhûr: "Evet!" diye cevap vermiştir. Çünkü, buna cevaz veren, sadedinde olduğumuz rivâyet mutlaktır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) niyabet için izin isteyen kadına kendisinin hacc yapıp yapmadığını sormamıştır.

Ebu Hanîfe, İmam Mâlik, bir rivâyette *İmam Ahmed*'in görüşü budur.

Hasan Basrî, Nehâî, Eyyûb ve Câfer İbnu Muhammed'den de aynı görüş rivâyet edilmiştir.

Ancak *Evzâî, İshak ve Şâfiî*'ye göre, kendisi haccetmemiş bulunan bir kimse başkası adına hacca gidemez. Giderse kendisi için haccetmiş olur. Ancak bunun, giden için de bâtıl olacağını söyleyen olmuştur. *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'tan bunu te'yîd eden bir görüş rivâyet edilmiştir.

6- Bu hadîsten, kadının vekâleten erkek adına hacca gidebileceğine hükmedilmiştir.

7- Hadîsin bir diğer hükmüne göre evlâd, anne ve babanın borçlarını ödemek, hizmetlerini yapmakla mükelleftir.

1554 ٢- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [أَتَى رَجُلٌ النَّبِىَّ ﷺ فَقَالَ: إِنَّ أُخْتِى نَذَرَتْ أَنْ تَحُجَّ، وَإِنَّهَا مَاتَتْ؟ فَقَالَ ﷺ: لَوْ كَانَ عَلَيْهَا دَيْنٌ أَكُنْتَ قَاضِيَهُ عَنْهَا؟ قَالَ نعم. قَالَ: فاقضِ اللّهَ تعالى، فَهُوَ أَحَقُّ بِالقَضَاءِ].

أخرجه الشيخان والنسائى.

2. **(1554)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Bir adam Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek:

"Kızkardeşim haccetmeye nezretti. Ancak bunu îfâ etmeden öldü, (ne yapmak gerekmektedir?)" diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Üzerinde başka borcu var mıydı, sen bunu ödeyiverdin mi?" *buyurdu. Adam:*

"Evet!" deyince:

"Öyleyse Allah'a olan borcunu da ödeyiver. O, (celle şânuhû) borç ödenmeye daha lâyıktır" *dedi.* [Buhârî, Eymân 30, Cezâu's-Sayd 22, İtisâm 12; Nesâî, Hacc 7, 8, (5, 116); Müslim, Nezr 1, (1638).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîs, nezir borcu olduğu halde edâ etmeden ölen kimsenin nezrini, vârislerinin yerine getirebileceğini ifâde eder. Bu meselede *İbnu Abbâs*'tan iki farklı rivâyet gelmiştir. Birinde: "Kişi, üzerinde nezr borcu olduğu halde ölürse velisi bunu kaza eder" demiştir.

Diğer bir rivâyette de *İbnu Ömer*'le birlikte bunun aksine hükmettikleri belirtilmiştir. Nitekim Muvatta'da *İbnu Ömer*'den, *Nesâî*'de *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhüm)'tan: لاَ يُصَلِّى اَحَدٌ عَنْ اَحَدٍ وَلاَ يَصُومُ اَحَدٌ عَنْ اَحَدٍ *"Kimse kimsenin yerine ne namaz kılar, ne de oruç tutar"* dedikleri rivâyet edilmiştir.

İbnu Hacer, *İbnu Abbâs*'ın bu zıt görüşlerini te'vil ederek şunu söyler: "Te'yid eden rivâyet ölüler hakkındadır, yâni ölenin nezri yerine getirilir. Reddeden rivâyet, sağlar hakkındadır, yâni hayatta olanın yerine oruç tutulamaz, namaz kılınamaz. Nitekim bu te'vili te'yid eden bir rivâyet İbnu Ebî Şeybe'den gelmiştir: "Ölmüş bir kimsenin üzerinde nezir borcu olursa ne yapmalı?" diye İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a sorulmuştu : "Onun adına orucu tutulur" diye cevap verdi."

İbnu'l-Münîr'in de şu yorumu kayda değer: "Muhtemelen *İbnu Ömer*, *Kuba* mescidinde namaz kılmaya nezredip kılmadan ölen bir kadının kızı bu durumu sorunca, kadının kızına: *"Onun yerine sen kılıver!"* derken, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şu hadîsiyle amel etmiş olmayı düşünmüştür: **"Âdemoğlu ölünce, ameli kesilir, ancak üç kişi hâriç..."** Bu üç meyanında *evlâd* da zikredilmiştir. Çünkü evlâd kişinin kesbindendir. Bu sebeple evlâdın sâlih âmelleri kişinin amel defterine de, -evlâdınkinden eksiltme hâsıl etmeden- aynen yazılır. Öyle ise, *"Onun yerine kılıver"* sözünün mânâsı: *"Senin namazın, kendi adına niyet etmiş olsan dahi onun adına da yazılır."* Bu sözüyle *İbnu'l-Münîr*, cevâzı "evlâd"la sınırlandırmış, evlâd dışındakilerin, ölen kimsenin yerine borç ödeyemeyeceğini söylemiş olmaktadır. Mamafih *İmam Mâlik, Ebu Mus'ab, İbnu Vehb* hep bu görüşü iltizam etmişlerdir.

İbnu'l-Münir bu yorumuyla, *İbnu Battâl*'ı da tenkid etmiş olmaktadır. Çünkü O: "Hiç kimsenin, ölmüş veya hayatta hiçbir kimsenin yerine ne farz ne de sünnet hiçbir namaz kılamayacağı husûsunda icmâ var" demiştir.

Muhelleb de şöyle demiştir: *"Eğer bu câiz olursa, bu (yanî niyâbet) bütün bedenî ibâdetlerde câiz olur, Şârî' Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) dahi bunu ebeveyni için yapmaya daha çok hak sâhibi bulunurdu ve amcası için istiğfarda bulunmaktan menedilmezdi ve* ولاتكسب كل نفس إلا عليها **"Günahkâr hiçbir nefis diğerinin (günah) yükünü taşımaz"** (En'âm 164) *âyetinin mânası bâtıl olurdu".*

İbnu Hacer bu mütâlaanın, bilhassa Şârî (Resûlullah) ile alâkalı kısımlarını tenkid etmenin çok kolay olduğunu söyler. Unutmayalım ki ebeveyne, yakınlara yapılan hayrın ulaşması, onların imanla gitmiş olmalarına bağlıdır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın amcasının küfür üzerine öldüğünü rivâyetler te'yîd eder.

1555 ٣– وعنه أيضاً رضى الله عنه قال: [سَمِعَ النَّبِىُّ ﷺ رَجُلاً يَقُولُ: لَبَّيْكَ عنْ شُبرمةَ. قَالَ: وَمَنْ شُبْرُمَةُ؟ قَالَ: أخٌ لى أوْ قَرِيبٌ لِي فقَالَ: أحَجَجْتَ عن نَفسِكَ؟ قَال: لا. قال: فَحُجَّ عَنْ نَفْسِكَ ثم حُجَّ عَنْ شُبْرُمَةَ].

أخرجه أبو داود.

3. (1555)- Yine *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'tan rivâyet edildiğine göre: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bir adamın:

"Şübrüme adına Lebbeyk!" dediğini işitir.

"Şübrüme de kim?" *diye sorar. Adam:*

"Bir kardeşim veya bir yakınım!" diye cevap verir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Sen kendi hesabına hacc yapmış mısın?" *diye sorar. "Hayır!" cevabını alınca:*

"Öyleyse önce kendi adına hacc yap, sonra Şübrüme adına yaparsın!" *der."* [Ebu Dâvud, Menâsik 26, (1811); İbnu Mâce, Menâsik 9, (2903).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, kendi adına hacc yapmamış olan kimsenin, muktedir olsun olmasın bir başkası adına hacc yapamayacağını ifâde etmektedir. Çünkü Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Şübrüme adına telbiye getiren kimse hakkında tafsîlât aramadı, böylece o, umum yerini tutmuş olur.

1551 numaralı hadîsi açıklarken *İmam Şâfiî*'nin buna hükmettiğini belirtmiştik.

***Sevrî*: "Kendi adına haccetmeyenin yaptığı hacc, başkası adına mûteberdir" der. (Mütemmim bilgi için önceki iki hadîse de bakın).**

ONDÖRDÜNCÜ BAB

HACCLA İLGİLİ MÜTEFERRİK HÜKÜMLER

Bu babta yedi fasıl vardır

BİRİNCİ FASIL

TEŞRÎK GÜNLERİNDE TEKBÎR

İKİNCİ FASIL

MİNA'DA HUTBE

ÜÇÜNCÜ FASIL

ÇOCUĞUN HACCETMESİ

DÖRDÜNCÜ FASIL

ŞARTLI HACC

BEŞİNCİ FASIL

HAREM'DE SİLAH TAŞIMAK

ALTINCI FASIL

ZEMZEM SUYU

YEDİNCİ FASIL

MÜTEFERRÎK HADÎSLER

BİRİNCİ FASIL

TEŞRÎK GÜNLERİNDE TEKBİR

Teşrik Günü (Eyyâm-ı Teşrîk): Zilhicce'nin 11, 12 ve 13. günlerine teşrîk günleri denir. Bu, bayramın 2., 3. ve 4. günlerine tekâbül eder. Beş vakit farz namazların arkasından teşrîk tekbirlerinin getirildiği Arefe sabahından bayramın dördüncü günü akşamına kadar olan 5 güne de teşrîk günleri denir.

1556 ١- عن يحيى بن سعيد قال: [خَرَجَ عُمَرُ رضىَ اللّهُ عَنْهُ الْغَدَاةَ يَوْمَ النَّحْرِ حِينَ ارْتَفَعَ النَّهَارُ شَيْئاً فَكَبَّرَ وَكَبَّرَ النَّاسُ بِتَكْبِيرِهِ ثم خَرَجَ الثَّانِيَةَ مِنْ يَوْمِهِ ذٰلِكَ بَعْدَ ارْتِفَاعِ النَّهَارِ فَكَبَّرَ فَكَبَّرَ النَّاسُ مَعَهُ بِتَكْبِيرِهِ. ثم خَرَجَ حِينَ زَالَتِ الشَّمْسُ فَكَبَّرَ فَكَبَّرَ النَّاسُ مَعَهُ بِتَكْبِيرِهِ حَتَّى يَتَّصِلَ التَّكْبِيرُ إلى الْمَسْجِدِ الحَرَامِ. فَيَقُولُونَ كَبَّرَ عُمَرُ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ فَيُكَبِّرُونَ].

1. **(1556)**- *Yahya İbnu Sa'îd* anlatıyor: *"Hz. Ömer (radıyallahu anh) yevm-i nahr'in sabâhında gündüz biraz yükselince çıkıp tekbir getirdi. Onun tekbiriyle birlikte halk da tekbir getirdi. Aynı gün, gündüzün tamamen yükselmesinden sonra ikinci defa çıkıp tekbir getirdi, halk da onunla birlikte tekbîr getirdi. Sonra güneşin zeval vaktinde çıkıp tekrar tekbîr getirdi, halk da onunla birlikte tekbîr getirdi. (Getirilen) bu tekbîr Mescid-i Haram'a kadar ulaştı ve halk: "Hz. Ömer tekbir getirdi" deyip tekbir getirdiler."* [Muvatta , Hacc 205, (1, 404).]

1557 ٢- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما. [أنَّهُ يُكَبِّرُ فِى فُسْطَاطِهِ]. أخرجه البخارى فى ترجمة باب. وأخرجه مالك إلى قوله: فيكبرون.

2. **(1557)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den anlatıldığına göre, *"O, çadırının içinde tekbir getirirdi"*. [Buhârî, İydeyn 12. (Tercüme'de muallak olarak kaydeder. Ancak *Buhârî*, bunu *İbnu Ömer*'e değil, *Hz. Ömer*'e nisbet eder).]

1558 ٣- وعن ميمونة رضى الله عنها. [أَنَّهَا كَانَتْ تُكَبِّرُ يَوْمَ النَّحْرِ وَكَانَ النِّسَاءُ يُكَبِّرْنَ خَلْفَ أَبَانَ بنِ عُثْمَانَ]. أخرجه البخارى فى ترجمة باب.

3. (1558)- *Meymûne* (radıyallahu anhâ)'den anlatıldığına göre, *"Yevm-i Nahr'-de tekbîr getirir, kadınlar da Ebân İbnu Osmân'ın arkasından tekbir getirirler-di."* [Buhârî, İydeyn 12.]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen bu üç hadîs Mina'da hacıların getireceği teşrîk tekbirleriyle ilgilidir. Birinci hadîs, Hz. Ömer'in yevm-i nahir'de teşrîk tekbirlerini ne zaman ve nasıl başlattığını, halkın buna iştirâkini vs. tanıtır. İkinci hadîse göre Hz. Ömer, çadırının içinde tekbir getirmekte, halk da dışarıdan onu takip etmektedir. Üçüncü hadîste, kadınların da yüksek sesle tekbire iştirak ettiğini belirtmektedir.

2- İkinci ve üçüncü hadîs, *Buhârî*'de muallak olarak, aynı bab'ın başlığında bazı ilâve bilgilerle berâberce kaydedilmiştir:

"Hz. Ömer (radıyallahu anh) Mina'da çadırında tekbîr getirir, onun tekbirini mescidde olanlar, sokaklarda olanlar işitir, onlar da tekbir getirirlerdi. (Hep birlikte getirilen bu tekbirlerin azametinden) Mina sarsılırdı. İbnu Ömer de o günlerde tekbir getirirdi, namazların arkasında, yatağında, çadırında, otururken, yürürken (bu Mina) günleri boyunca tekbîr getirirdi. [Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevce-i pâkleri] Meymune (radıyallahu anhâ) de yevm-i nahr'de tekbîr getirirdi. Kadınlar da, (Emevî halifesi Abdülmelik İbnu Mervan zamanında Medine vâlisi olan) Ebân İbnu Osman İbni Affân'ın arkasından tekbir getirirlerdi. Ömer İbnu Abdilazîz de teşrîk gecelerinde erkeklerle mescidde tekbîr getirirdi."

Görüldüğü üzere *Buhârî* hazretleri, birkaç tane rivâyeti muallak olarak bir arada sunmuştur. İbnu Hacer, bunların mevsûl olarak bulundukları kaynakları tanıtır.

Teşrîk tekbirlerinin zamanı, yeri, muhtevası gibi bir kısım teferruatta ulemânın ihtilâf ettiğini belirterek ezcümle şu bilgiyi sunar:

★ Bu tekbirlerin yeri husûsunda bâzıları: "Namazların arkasında" demiş, bazıları, nafilelerin arkasında değil, "farzların arkasında" demiştir.

★ Bazıları, bu tekbiri sadece erkekler getirir, kadınlar getirmez der.

★ Bazıları teşrîk tekbiri cemaatle getirilir, münferiden getirilmez.

★ **Eda edilenlerde olur, kazaya kalanlarda olmaz.**

★ **Mukîme vacibtir, müsafire değil.**

★ **Şehirde oturana gerekir, köyde oturanlara gerekmez demiştir. Buhârî, bütün bu ihtimallerin hepsine yer verecek rivâyetleri seçmiştir.**

Keza ulemâ, teşrîk tekbirlerinin başlama ve bitme zamanlarında da ihtilâf etmiştir:

★ Arefe günü sabahından başlar diyen olmuş;

★ Arefe öğle namazıyla başlar diyen olmuş;

★ İkindi namazıyla başlar diyen olmuş;

★ Yevm-i nahr'in sabah namazıyla başlar diyen olmuş;

★ Yevm-i nahr'in öğlesinde başlar diyen olmuş;

Biteceği zamanla ilgili olarak da:

★ Yevm-i nahr'in öğlesine kadardır diyen olmuş;

★ Yevm-i nahr'in ikindisine kadardır diyen olmuş;

★ İkinci günün öğlesine kadardır diyen olmuş;

★ Eyyam-ı teşrîk'in son gününün sabah vaktine kadardır diyen olmuş;

★ Eyyam-ı teşrîk'in son gününün öğle vaktine kadardır diyen olmuş;

★ Eyyam-ı teşrîk'in son gününün ikindi vaktine kadardır diyen olmuş.

Beyhakî, İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un ashabından bunları rivâyet etmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan bu mevzuda hiçbir sâbit rivâyet mevcut değildir.

Bu husûsta ashabdan gelen rivâyetlerin en sahîhi, *Hz. Ali ve İbnu Mes'ud* (radıyallahu anhümâ)'un sözleridir. Buna göre teşrîk tekbirleri, arefe günü sabahından eyyam-ı Mina'nın son gününe kadar devam eder.

Tekbirin muhtevasına gelince, bu hususta en sahîh rivâyeti Abdurrezzak kaydetmiştir. Ona göre tekbîr şöyledir:

★ ***Allahuekber, Allahuekber, Allahuekber kebîran.***

★ Bazı rivâyetlerde şu ziyâde vardır: ***Ve lillâhi'l-Hamd.***

★ Bazı rivâyetlerde üç tekbîre şu ilâve edilmiştir: ***"Lâ ilâhe illallahu vahdehu la-şerike leh..."*** sonuna kadar.

★ Bazılarında iki tekbirden sonra: ***"La-ilâhe illallahu vallahu ekber, Allahu ekber ve lillahi'l-hamd"*** ilâve edilmiştir.

Bu rivâyet *Hz. Ömer* ve ***İbnu Ömer***'den gelmiştir.

İKİNCİ FASIL

MİNA'DA HUTBE

1559 ١- عن عبد الرحمن بن معاذ قال: [خَطَبَنَا رسولُ الله ﷺ وَنَحْنُ بِمِنًى فَفُتِحَتْ أَسْمَاعُنَا حَتَّى كُنَّا نَسْمَعُ مَا يَقُولُ وَنَحْنُ فِي مَنَازِلِنَا فَطَفِقَ يُعَلِّمُهُمْ مَنَاسِكَهُمْ حَتَّى بَلَغَ الْجِمَارَ فَوَضَعَ إِصْبَعَيْهِ السَّبَّابَتَيْنِ ثُمَّ قَالَ بِحَصَى الْخَذْفِ ثُمَّ أَمَرَ الْمُهَاجِرِينَ فَنَزَلُوا فِي مُقَدَّمِ الْمَسْجِدِ، وَأَمَرَ الأَنْصَارَ أَنْ يَنْزِلُوا مِنْ وَرَاءِ الْمَسْجِدِ. قَالَ: ثُم نزلَ النَّاسُ بَعْدَ ذٰلِكَ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

1. **(1559)**- *Abdurrahman İbnu Mu'âz* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Biz Mina'da iken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize hitâbetti. Kulaklarımız öylesine açıldı ki, sanki her ne söylese bulunduğumuz yerden (rahat) işitiyorduk. Bir ara, halka menâsikini öğretmeye başladı. Böylece taşlama yerine kadar geldi. (Konuşurken) şehâdet ve orta parmağını (kulaklarına) koymuştu. (Atılacak taşların nohut büyüklüğündeki) fırlatma taşı olduğunu söyledi. Muhacirlere emrederek Mescid-i (Hayfin) ön kısmında konaklamalarını, Ensar'a da Mescid'in arka kısmına konaklamalarını söyledi".*

Râvi der ki: "İşte bundan sonradır ki herkes (bineklerinden inip) yerleşti". [Ebu Dâvud, Menâsik 70, (1951); Nesâî, Hacc 189, (5, 249).]

1560 ٢- وعن رافع بن عمرو المُزنى رضى الله عنه قال: [رَأَيْتُ رسولَ اللهِ ﷺ يَخْطُبُ النَّاسَ بِمِنًى حِينَ ارْتَفَعَ الضُّحَى عَلَى بَغْلَةٍ شَهْبَاءَ، وَعَلِيٌّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ يُعَبِّرُ عَنْهُ وَالنَّاسُ بَيْنَ قَائِمٍ وَقَاعِدٍ]. أخرجه أبو داود.

2. **(1560)**- *Râfi' İbnu Amr el-Müzenî* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Mina'da halka hitabederken gördüm. Vakit kaba kuşluktu ve Efendimiz, boz bir dişi katırın üzerindeydi. Hz. Ali (radıyallahu anh) de, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sözlerini rahat işitebileceği bir mesa-*

fede durup, eksiltip artırmadan halka tekrar ediyordu. Halkın kimisi ayakta idi, kimisi de oturuyordu". [Ebu Dâvud, Menâsik 73, (1956).]

AÇIKLAMA:

1- İki rivâyet, Mina'da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın verdiği hutbe hakkında bilgi vermektedir:

1) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kuşluk vakti hitabetmiştir.

2) Taşlama mahallinde hitabetmiştir.

3) Hitabetini bir binek üzerinde yapmıştır.

4) Mina'da belli başlı grupların yerlerini ayrı ayrı ta'yin etmiş, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu ta'yininden sonra hacılar yerleşmişlerdir.

5) Hacı kâfilesi, kendi sesini işitemeyecek kadar kalabalık olduğu için -Mirkat'ta kaydedilen rakama göre 130 bin kadar- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sözlerini tekrar ederek uzaktakilere ulaştıracak aracılar kullanmıştır. *Hz. Ali* bunlardan biridir.

6) Hutbe dinlerken halk serbesttir: İsteyen oturarak, isteyen ayakta dinlemektedir.

7) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) atılacak taşların büyüklüğüne varıncaya kadar haccla ilgili teferruat üzerinde durmuş, halka ta'lim etmiştir.

2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sesinin daha kuvvetli çıkması, herkes tarafından daha iyi işitilmesi için ellerini kulakları hizasına kaldırıp ikişer parmağını kulaklarının üzerine koyduğu belirtiliyor. Mamafih rivâyet metninde "kulak" kelimesi geçmez ise de bazı *Ebû Dâvud* nüshalarında mevcuttur. *Bilal-i Habeşî*'nin de öyle yaptığı rivâyetlerde mevcuttur. Nitekim zamanımızda da müezzinler ezan okurken bu sünnete uymaktadırlar.

3- Birinci rivâyette, hâdisenin cereyan sırasıyla tasvir edilmeyip, takdim ve te'hirlerle, hatıra gelen husûsların kesintiler halinde zikredildiği şârihlerce belirtilmiştir. Meselâ elini kulaklarına koyma meselesi daha önce ifade edilebilirdi. *Azimâbadî* bazı farklı yorumlara dikkat çeker. Meşela "(Atılacak taşların nohut büyüklüğündeki) fırlatma taşı olduğunu söyledi" şeklinde yaptığımız tercümenin aslında geçen ثُمَّ قال (sonra söyledi) ibaresindeki söyledi قال nin atmaktan istiare olduğunu, رَمَى (attı) şeklinde anlamak gerektiğini kaydeder. Yani teklif edilen mâna şudur: "Sonra 'fırlatma taşını attı'. Halbuki قال yi رَمَى ile te'vil tekellüflü dür. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu haccda menâsiki ta'lîm buyurduğu

bizzat hadîste ifâde edilmektedir. Öyle ise قال بحصى الخذف ibâresini "fırlatma taşı (yani parmak uçlarıyla fırlatılan bakla veya nohut büyüklüğünde çakıl) atacaksınız dedi" şeklinde ta'lîmî bir mânada anlamak daha muvafık düşmektedir. Mamafih öbür anlama da vak'aya ters gelmez, ibareye uzak düşer, قال 'yi رمى ya haml tekellüftür, tabiî değildir.

4- Son olarak bir noktayı daha belirtelim: Alimler, hacc sırasında hutbe verilmesi gereken yerler ve vakitleri husûsunda ihtilaf ederler:

Hanefî ve *Mâlikî* ulemâsı, yevm-i nahr'de hutbe olmayacağı kanaatindedir. Bu kaydedilen rivâyetlerde haber verilen konuşmalar, râvîler tarafından hutbe kelimesiyle ifâde edilmiş olsa da aslında bunlar hutbe değil, umumî tavsiyeler mâhiyetinde konuşmalardır, haccın şiarı mânâsını taşıyan hutbe değildir. Hattâ bunlar, yevm-i nahr'de hutbenin meşrû olmayacağını bile söylemişlerdir. Bunlara göre, haccda: a) Zilhicce'nin 7'sinde, b) Arefe günü (Zilhicce'nin 9'u), c) Yevm-i nahr'in ikinci günü (Zilhicce'nin 11. günü) hutbeler mevcuttur.

Bu açıklamaya muvâfakat eden *Şâfiî hazretleri -bir itirazda bulunarak- Yevm-i nahr'in ikinci günü yerine "üçüncü günü" der ve dördüncü bir hutbe ilâve eder: "Yevm-i nahr'deki hutbe..." Der ki: 'Halkın o gün, yapacağı menâsiki bilmesi için bu hutbeye ihtiyacı vardır, çünkü o gün taşlama, kurban, traş, tavaf gibi menâsik mevcut." Bu hükme giderken sadedinde olduğumuz hadîslerle istidlâl eder.*

Yukarda temas edildiği üzere, Tahâvî, mezkûr hutbenin haccla doğrudan ilgisi olmayan, umumî tavsiyeler olduğunu söyleyerek buna hutbe denemeyeceğini belirtmiş ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bunları haccı aydınlatmak kasdıyla söylememiş olduğu hükmünü çıkarmıştır. *İbnu'l-Kassâr*: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), söylemiş bulunduğu şeyleri, uzak diyarlardan gelen kimselere teblîğ etmek için o davranışa yer vermiştir. Bunu görenler de, O'nun hutbe verdiğini zannetmişlerdir. Şâfiî'nin, ihramdan çıkmayı sağlayacak amellerin öğretilmesine insanların ihtiyaç duyduğuna dair sözü kesin bir gerçeğe parmak basmaz, zira, o hususları imamın Mekke'de veya Arafat'ta öğretmesi de mümkündür" demiştir.

Bu mütâlaalara şöyle cevap verilmiştir: "Yevm-i nahr'de verildiği belirtilen hutbelerle ilgili rivâyetler, o hutbede Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yevm-i nahr'in tâzimine, Zilhicce'nin onunun tâzimine, haram belde'nin tazîmine tenbihte bulunduğu, sahâbenin de bu konuşmaya hutbe demekte tereddüt göstermediği ortada iken, başkasının te'vîline îtibâr edilmez. Bir kısım gerekli bilgilerin

arefe günü verilebileceğine dair söylenene gelince, bu da tatminkâr değildir. Zira, nahr günündeki hutbeyi inkâr edenler , Arafat'a hareketten sonraki günlerde yapılacak olan bütün amelleri, terviye (8 Zilhicce) günü öğretmek mümkün olduğu halde, nahrin ertesi (ikinci) günündeki hutbeyi meşrû görmektedirler. Öyle ise, mâdem ki, her günün, -diğerinde bulunmayan- kendine has menâsiki var, şu halde sebeplerin değişmesine tâbi olarak, her günün ibadetlerini yeniden öğretmek meşrûdur ve gereklidir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın nahr günkü hutbesinde ihramdan çıkmaya müncer menâsikten söz etmediğine dâir Tahâvî'nin iddiasını, Amr İbnu'l-Âs (radıyallahu anh)'dan Buhârî'nin kaydettiği bir rivâyet reddeder. Çünkü orada Amr İbnu'l-Âs, yevm-i nahr'de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hutbesine şâhid olduğunu, cemaatten bazılarının menâsikten bir kısmını diğerine takdimle ilgili sual sorup cevap aldığını belirtir" (1461 numaralı hadîse bakın).

ÜÇÜNCÜ FASIL

ÇOCUĞUN HACCI

1561 ١- عن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [لَقِيَ رسولُ الله ﷺ رَكْبًا بِالرَّوْحَاءِ فَرَفَعَتْ إِلَيْهِ امْرَأَةٌ مِنْهُمْ صَبِيًّا. فَقَالَتْ: أَلِهٰذَا حَجٌّ؟ قَالَ: نَعَمْ، وَلَكِ أَجْرٌ].

أخرجه مسلم ومالك وأبو داود والنسائي.

1. **(1561)-** *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ravhâ'da bir grup yolcuya rastladı. Onlardan bir kadın kendisine bir çocuğu kaldırıp:*

"Bunun için de hacc câiz olur mu?" diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Evet olur ve sana da sevab vardır" *buyurdu."* [Müslim, Hacc 409, (1336); Muvatta, Hacc 244, (1, 422); Ebu Dâvud, Menasik 8, (1736).]

AÇIKLAMA:

1- Ravha, Medîne'ye kırk mil kadar uzaklıkta bir yer adıdır.

2- Cumhûr, bu hadîse dayanarak çocuğun hacc yapmasının câiz olduğunu söylemiştir. *Şâfiî, Mâlik, Ahmed İbnu Hanbel* (rahimehumullah) ve başka pekçok âlim, "Çocuğun haccı mûteberdir, onunla çocuk sevaba mazhar olur, ancak büyüyünce farz olacak haccın yerine geçmez, nâfile bir hacc olarak sahihtir" demişlerdir.

3- *Ebu Hanîfe* "çocuğun haccı sahîh olmaz" demiştir. *Ebu Hanîfe*'nin ashabı da: "Çocuğa temrîn olsun, hacca alışsın diye hacca götürmüşlerdir" demiştir.

***Kadı İyaz* der ki: "Çocuğun hacc yapmasının câiz olduğu husûsunda ulemâ ihtilâf etmez. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın fiili, ashabın fiili ve ümmetin icmâı bunu te'yîd eder. Ebû Hanife'nin muhalefeti de cevâza taalluk etmez. Onun itirazı bu haccın mün'akid olup, buna hacc ahkâmının uygulanıp uygulanmayacağı hususundadır". Çünkü, hacc mün'akid oldu mu, ihram yasaklarını iş-**

lediği takdirde fidye gerekir, dem gerekir vs. tıpkı büyüklere gerekeceği gibi. (Halbuki, umumî hukuk prensibine göre çocuktan haram kaldırılmıştır, cezâya ehil değildir ve velîsi, çocuğun malını korumakla sorumludur, çocuğun malını eksilten akid ve tasarruflara hukûken yetkili değildir. Sözgelimi çocuğa yapılan bağışı kabul eder ama, çocuğun malından çocuk adına sadaka veremez. Şu halde haccın ahkâmını çocuğa uygulamak, bu prensipler açısından muvafık değildir. Böyle düşünen Ebû Hanife hazretleri) Hacc, çocuğa temrîn olarak, onun öğretilmesi için gerekir, normal bir hacc olarak mün'akid olmaz, öyle ise ihram yasaklarını işlerse fidye, kurban gerekmez demek istemiştir.

4- *Nevevî*, çocuğun haccının, çocuktan, büyüyünce hacc borcunu düşürmeyeceğinde ulemânın icma ettiğini belirtir.

5- Çocuğa hacc yaptırana sevab, onu taşımak, ihram yasaklarından korunmasını sağlamak, ihramlının yaptıklarını ona yaptırmak gibi sebeplerden ileri gelir.

6- Çocuk adına ihrama giren velîye gelince her velî buna yetkili değildir. Nevevî der ki: "Ashabımız (Şafiîler) nezdinde sahîh olan şudur: "Çocuğun malına veli olma yetkisi bulunan baba veya dede veya kâdı tarafından tâyin edilen kayyim veya vasî veya kâdı veya imâm çocuk adına ihram giymeye yetkilidir. Annenin çocuk adına ihrama girmesi câiz değildir. Şayet anne vasiyyet yoluyla veya kadı'nın kararıyla çocuğa velî olmuşsa o zaman bu yetkiye sahiptir". Ancak, annenin veya *velâyetü'l mâl* yetkisi olmasa bile asabeden birinin çocuk adına ihrâma girebileceğini söyleyen âlim de olmuştur. Bütün bu ahkâm, çocuğun temyiz hâline ulaşmamış yaşta olmasıyla ilgilidir.[13] Eğer *temyiz yaşına basmışsa velisi, çocuğun bizzat ihrama girmesine izin verebilir. Eğer mümeyyiz çocuk, velisinin izni olmadan ihram giyse veya velîsi onun adına ihram giyse, esah olan kavle göre, bu hacc mün'akid olmaz. Velinin, mümeyyiz olmayan çocuk adına ihrama girmesinin vasfı, kalbinden çocuğu ihramlı kıldım diye geçirmesinden ibarettir.*".

Dinimizin, çocuk adına ihrama girme husûsunda velisine getirdiği sınırlamaların, kayıtların sebebi, haccla ilgili bütün masrafların çocuğun malından çıkacağı içindir. Böylece çocuğun malının israfı önlenmiş olmaktadır.

1562 ٢- وعن السائب بن يزيد رضي الله عنهما قال: [حجّ بي أبي رضي الله

---

13) Temyiz, çocuğun söylenenleri tam olarak anlayıp, doğru olarak cevap verebilecek halde olmasıdır. Yaşla kayıtlı değilse de umûmiyetle çocukların 6-7 yaşlarında *mümeyyiz* sayılacağı kabul edilmiştir.

عَنْهُ فِى حَجَّةِ الْوَادَعِ مَعَ رسولِ اللّهِ ﷺ وَأَنَا ابنُ سَبْعِ سِنِينَ].

أخرجه البخارى والترمذى.

2. **(1562)**- ***Sâib İbnu Yezîd*** **(radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Babam (radıyallahu anh) bana, Veda Haccı sırasında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte hacc yaptırdı. Ben o zaman yedi yaşında idim"*.** [Buhârî, Cezâu's-Sayd 25; Tirmizî, Hacc 83, (925).

1563 ٣- وعن جابر رضى اللّه عنه قال: [كُنَّا نُلَبِّى عن النساء والصبيان].

أخرجه الترمذى وقال: حديث غريب.

وقد أَجْمَعَ أَهْلُ الْعِلْمِ أَنَّ الْمَرْأَةَ لاَ يُلَبِّى عَنْهَا غَيْرُهَا.

3. **(1563)**- ***Hz. Câbir*** **(radıyallahu anh) diyor ki: *"Biz kadın ve çocuklara bedel, telbiye getiriyorduk."*** [Tirmizî, Hacc 84, (927); İbnu Mâce, Menâsik 68, (3038).]

İlim adamları, kadının yerine başkasının telbiye getiremeyeceği husûsunda icmâ etmemişlerdir.

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet *Tirmizî*'de: كُنَّا نُلَبِّى عَنِ النِّسَاءِ وَنَرْمِى عَنِ الصِّبْيَانِ ... **"*Kadınlara bedel telbiye çeker, çocuklara bedel de taşlama yapardık*" şeklindedir.**

2- *Tirmizî* hadîs hakkında şu bilgiyi verir: "Ehl-i ilim, kadının yerine başkasının telbiye getiremiyeceği hususunda icma etmiştir. O, kendisi için telbiye getirir. Onun telbiyede sesini yükseltmesi mekruhtur (telbiyeyi alçak sesle getirmesi mekruh değildir)."

DÖRDÜNCÜ FASIL

ŞARTLI HACC

1564 ١ - عن عائشة رضى الله عنها قالت: [دَخَلَ رسولُ اللهِ ﷺ عَلَى ضُبَاعَةَ بنتِ الزُّبيرِ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا. فَقَالَ: لَعَلَّكِ أَرَدْتِ الحَجَّ؟ فَقَالَتْ: وَاللهِ مَا أَجِدُنِي إلاَّ وَجِعَةً فَقَالَ: حُجِّي وَاشْتَرِطِي، وَقُولِي: اللَّهُمَّ مَحِلِّي حَيْثُ حَبَسْتَنِي].

أخرجه الشيخان والنسائي.

1. **(1564)**- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Subâ'a Binti'z-Zübeyr (radıyallahu anhâ)'in yanına girdi:*

"Herhalde sen hacc yapmak istiyorsun?" *dedi. Subâ'a:*

"Vallahi kendimi hasta buluyorum" diye cevap verince:

"Hacca çık, fakat şart koş ve de ki: "Ya Rabbi, beni nerede hapsedersen orası (ihramdan çıkıp haccı bırakma) yerimdir". [Buhârî, Nikâh 15; Müslim, Hacc 104, (1207); Nesâî, Hacc 60, (5, 168).]

AÇIKLAMA:

1- Burada adı geçen *Subâ'a*, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in amcasının kızıdır.

Anlaşıldığı üzere, hacc yapmak arzusundadır ve fakat kendisini hasta hissetmektedir. Durumu Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e arzedip fetva isteyince, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "İbâdet yapamayacak yerde ihramdan çıkma niyetiyle hacca karar vermesini tavsiye etmiştir."

***Müslim*'in bâzı rivâyetinde *Subâ'a* (radıyallahu anhâ)'nın hacca katılıp, tamamladığı tasrîh edilir.**

2- Ulemâ, böyle bir şartın câiz olup olmayacağı husûsunda ihtilâf etmiştir. *Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. İbnu Mes'ud, Ammâr ve İbnu Abbas* (radıyallahu anhüm ecmâin) ile Tâbi'înden *Saîd İbnu'l-Müseyyeb, Urve İbnu Zübeyr,*

Atâ, Alkame ve Şüreyh (rahimehumullah) tecvîz etmişlerdir. *Şâfiî*'nin meşhur kavli de budur. *Ahmed İbnu Hanbel, İshâk* ve *Ebû Sevr* de aynı görüştedirler.

Bazı âlimler böyle bir şartın bâtıl olduğunu söylerler. Ashabtan *Hz. Aişe* ve *İbnu Ömer* (radıyallahu anhüm) bu kanaattedir. *İmam-ı Azam, İmam Mâlik, Nehâî, Tâvus, Saîd İbnu Cübeyr, Hakem* ve *Süfyan Sevrî*'nin mezhepleri de budur.

1565 ٢- وللترمذى قال: [كَانَ ابن عُمَرُ رضى اللّهُ عَنْهُمَا يُنْكِرُ الإشْتِرَاطَ فى الحَجِّ وَيَقُولُ: أَلَيْسَ حَسْبُكُمْ سُنَّةَ نَبِيِّكُمْ ﷺ؟].

وزاد النسائى: إنَّهُ لَمْ يَشْتَرِطْ. فَإِنْ حَبَسَ أَحَدَكُمْ حَابِسٌ فَلْيَأْتِ الْبَيْتَ وَلْيَطُفْ بِهِ وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ ثُمَّ لْيَحْلِقْ أَوْ لِيُقَصِّرْ ثُمَّ لْيُحِلَّ وَعَلَيْهِ الْحَجُّ مِنْ قَابِلٍ.

2. **(1565)**- *Tirmizî* de der ki: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), haccda şart koşmayı reddeder ve şöyle derdi: "Size Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünneti kifâyet etmiyor mu?"* *Nesâî*'nin rivâyetinde şu ziyade yer alır: *"O, hiçbir zaman şart koşmamıştır. Eğer sizden biri bir mâniden dolayı haccını tamamlayamazsa, Beytullah'a giderek tavaf etsin, Safa ve Merve arasında sa'y etsin, sonra traş olsun yahut saçını kısalttırsın. Böylece ihramdan çıkmış olur ve gelecek sene hacc yapıncaya kadar herşey kendisine helal olur."*

Şârihler, bu hadîsi *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'tan rivâyet eden *Tâvus* ile *Saîd İbnu Cübeyr*'in de bununla amel etmediklerini belirtirler.

Esâsen haccı tamamlamaya mani bir engelle karşılaşacak olanların tâbi olacakları ihsâr ahkâmı varken, önceden koşulan şart, yeni bir hak getirmiyor.

BEŞİNCİ FASIL

HAREMDE SİLAH TAŞIMAK HAKKINDA

1566 ١ - عن ابن جُرَيْج قال: [أَصَابَ ابنَ عمرَ سِنَانُ رمحٍ فى أَخْمَص قَدَمِهِ بِمِنًى فجاء الْحَجَّاجُ يعودُه. فقال: لَوْ نَعْلَمُ مَنْ أَصَابَكَ؟. فَقَالَ: أَنْتَ أَصَبْتَنِى. فَقَالَ: وَكَيْفَ؟ قَالَ: حَمَلْتَ السِّلاَحَ فِى يَوْمٍ لَمْ يَكُنْ يُحْمَلُ فِيهِ، وَأَدْخَلْتَ السِّلاَحَ الحَرَمَ وَلَمْ يَكُنْ السِّلاَحُ يُدْخَلُ الْحَرَمَ]. أخرجه البخارى.

1. **(1566)**- *İbnu Cüreyc* (rahimehumullah) anlatıyor: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in ayağının çukuruna, Mina'da mızrağın uç demiri isâbet etti. Haccâc, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e geçmiş olsun ziyaretine geldi. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e:*

"Keşke sana bunu isabet ettireni bilseydik (de cezalandırsaydık)" dedi. İbnu Ömer:

"Bana onu sen isâbet ettirdin" dedi. Öbürü:

"Nasıl olur?" deyince, İbnu Ömer:

"Silah taşınması yasak olan bir günde sen silah taşıdın. Harem'e silah soktun. Halbuki Harem'e silah sokulmaz" dedi. [Buhârî, İydeyn 9.]

AÇIKLAMA:

1- Burada *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) *Haccâc-i Zâlim'i* suçlayıp: *"Bana bunu saplamalarını sen emrettin"* demek için doğrudan "sen isabet ettirdin" demektedir. Zîrâ *Halife Abdülmelik, Abdullah İbnu'z-Zübeyr*'in şehîd edilmesinden sonra, Hicâz valisi olan Haccâc'a mektup yazarak, *Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e hiçbir hususta muhalefet etmemesini"* yazar. Bu emir *Haccâc*'a ağır gelir ve *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in hayatına son vermeye azmeder. Bir adamına talimat vererek, zehirli harbe saplayarak öldürmesini tenbihler. Kalabalık bir anda, memur Hz. İbnu Ömer (devede iken) ayağından yara-

lar. Zehirin tesiriyle İbnu Ömer derhal hasta düşer, bir müddet sonra da Hakk'ın rahmetine kavuşur (radıyallahu anh). Sene: 74.

2- Şu halde hadîste geçen "sen silah taşıdın" ifâdesi "silahın taşınmasını sen emrettin" demektir.

3- Ashab'ın "silah taşınması yasak olan bir günde" şeklinde failini zikretmeden yaptığı beyanlar ref'e yani hadîsin merfû (Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünneti) olduğuna hamledilmiştir. Binaenaleyh bayram günü silah taşıma yasağının Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından konduğu kabûl edilmiştir. Mamafih Abdurrezzak'ta mürsel olarak gelen bir rivâyette: "Bayram günü silahla çıkmayı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yasakladı" denmektedir. *İbnu Mace*'den gelen bir başka rivâyette: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), iki bayramda da İslâm memleketlerinde, düşmanla karşı karşıya olmadıkça silah taşımayı yasakladı"* denmektedir. *Müslim*'in bir rivâyetinde ise: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'de silah taşımayı yasakladı"* denmektedir.

1567 ٢- وعن البَرَاء بن عازب رضى اللّه عنهما قال: [لما صالح النَّبىُّ ﷺ أهلَ الحُدَيْبِيَّةِ صَالَحَهُمْ عَلَى أَنْ لاَ يدخلها إلا بجُلُبَّانِ السِّلاَحِ القِرَابُ بما فيه].
أخرجه الشيخان وأبو داود.

2. (1567)- *Berâ İbnu Azîb* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hudeybiye'de Mekkelilerle, "Şehre, silahın sâdece cülübbânından yani içindekileriyle dağarcıktan başka bir şey sokmamak şartıyla anlaştılar."* [Buhârî, Sulh 6, Umre 3, Cezâu's-Sayd 17, Cizye 19, Megâzî 43; Müslim, Cihâd 90, (1783); Ebu Dâvud, Menâsik 33, (1832).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet Hudeybiye antlaşmasının bir maddesine temas eden bir özetlemedir. Vak'a değişik rivâyetlerde az çok farklı şekillerde gelmiştir. Ebu Dâvud'un rivâyeti daha vâzıh olarak şöyle: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hudeybiye'de sulh yaptığı zaman müşriklerle şu esasta anlaştılar: "(O yıl umre yapılmayacak, gelecek yıl yapılacak. Umre sırasında şehirde üç günden fazla kalmayacaklar. Ayrıca, umre sırasında) müslümanlar şehre sadece silah cülübbânı ile gireceklerdi. Ben silah cülübbânı nedir? diye sordum. Dedi ki: "İçindekileriyle birlikte dağarcık".

Aynî cülübbânın deriden mâmul bir kılıf olduğunu, içerisine kınıyla birlikte kılınç, ok, yay gibi silahların ve hatta azık gibi yolcunun temel ihtiyaç maddelerinin konduğunu, daha ziyâde hayvanın sırtında taşındığını, içerisine kamçı da konduğunu belirtir. Bu açıklamaya göre cülübbân bizde kullanılan heybenin bir nev'i olmaktadır. Çünkü yolcu, sayılan eşyaları heybeye koyar. Tek gözlü olduğu takdirde, deriden mâmul ise dağarcık denir.

2- Aslında umre sırasında silaha gerek yoktur. Ancak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) müşriklerin antlaşmaya tamamıyla sadâkat göstererek sulh içinde umrelerini yapacaklarından emîn olmadığı için bu şartı antlaşmaya koydurmuştur. Mekkeliler de, herhangi bir fitne ve çatışma hâlinde silahlar çekilecek olursa müslümanlar geciksinler diye silahları kınları içerisinde dağarcıkta taşıma şartında ısrar etmiş olmalıdırlar.

3- *İbnu Battâl* der ki: "*İmam Mâlik* ve *Şâfiî* (rahimehumullah) hacc ve umre sırasında ihramlının silah taşımasına cevaz tanırlar, *Hasan Basrî* ise bunu mekruh addeder.

ALTINCI FASIL

ZEMZEM SUYU HAKKINDA

1568 ١- عن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [سَقَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ مِنْ مَاءِ زَمْزَمَ فشرِبَ وَهوَ قَائِمٌ]. أخرجه الشيخان.

1. **(1568)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anatıyor: *"Resûlullah (aleyhis-salâtu vesselâm)'a zemzem suyu verdim, ayakta içti"*. [Buhârî, Hacc 76, Eşribe 16; Müslim, Eşrîbe 117, (2027); Tirmizî, Eşribe 12, (1883).]

AÇIKLAMA:

1- Bazı âlimler zemzem içmeyi, haccın sünnetlerinden biri olarak değerlendirmişlerdir.

2- Zemzemin ayakta içilmesine karşı çıkanlar da olmuştur, çünkü ayakta su içmek bazı rivâyetlerde yasaklanmıştır. Ancak, *Hz. Ali*'den kaydedilen bir *Buhârî* hadîsinde: أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَرِبَ قَائِمًا *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ayakta su içti"* denmektedir.

Bu rivâyetler, ayakta içmenin câiz olduğuna hamledilmiştir.

1569 ٢- وعن ابن عمر رضى الله عنهما. [أَنَّ رسولَ اللّه ﷺ أَمَرَ رَجُلاً مِنْ قُرَيْشٍ فى الْمُدَّةِ أَنْ يَأْتِيَهِ بِمَاءِ زَمْزَمَ إِلى الْحُدَيْبِيَّةِ. فَذَهَبَ بِهِ إِلى الْمَدِينَةِ]. أخرجه رزين والمراد «بِالْمُدَّةِ» هنا: مدة المُهَادنة.

2. **(1569)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (Hudeybiye antlaşması) sırasında bir Kureyşliye, Hudeybiye'ye zemzem suyu getirmesini söyledi. Adam getirdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onu Medîne'ye götürdü." [Rezîn'in ilâvesidir.]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet zemzemin fazîletine delâlet edenlerden biridir. Ayrıca hacıların, hacc

veya umre dönüşü, beraberlerinde zemzem suyu getirme âdetinin nebevî bir sünnet olduğunu da göstermektedir.

Muhibbu't-Taberî'nin el-Kırâ li-Kâsıdı Ümmi'l-Kurâ adlı kitabında *İbnu Ebî Hüseyn*'den kaydettiği şu rivâyet de bu hadîsi te'yîd eder: "*Resûlullah (aleyhis-salâtu vesselâm), Süheyl İbnu Amr'a şunu yazdı:* **"Bu mektubum sana geceleyin gelirse sabahı bekleme, gündüz gelirse akşamı bekleme, bana derhal zemzem suyu gönder..."**

YEDİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HADÎSLER

1570 ١ - عن عائشة رضى الله عنها قالت: [قلتُ يَارَسُولَ الله ألاَ تَبْنِى لَكَ بِمِنًى بيتاً يُظِلُّكَ مِنَ الشمسِ؟ فَقَال: لاَ. إنَّمَا هُوَ مَنَاخٌ لِمَنْ سَبَقَ إلَيْهِ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

1. **(1570)**- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: ***"Ey Allah'ın Resûlü, Mina'da, seni güneşe karşı gölgeleyecek bir bina yapmayalım mı?" demiştim, bana:***

"Hayır!" *dedi.* **"Orası oraya gelenlere develerini ıhdırma yeridir!"** [Ebu Dâvud, Menâsik 90, (2019); Tirmizî, Hacc 51, (881); İbnu Mâce, Menâsik 52, (3006, 3007).]

AÇIKLAMA:

Hadîste, *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ)'nin Mina'da güneşe karşı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ikâmet etmesi için bir bina yapılmasını teklîf ettiği görülmektedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu reddeder. *Tîbî* hadîsi şöyle açıklar: Manası şudur. "Hz. Aişe: "Oturman için sana bir bina yapmamıza izin ver" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bundan menetti ve sebebini de açıkladı. Buna göre, Mina, kurbân, taşlama, traş gibi hacc menâsikinin edâ edileceği yerdir. Bu menâsike herkes müştereken iştirak eder. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) orada bir bina yapacak olsaydı, herkes ona uyarak pekçok binalar yapardı. Bu ise, oranın daralmasına ve hacılara sıkıntı vermesine sebep olurdu. Caddeler ve sokaklarda oturulacak yerler de böyledir (kimsenin oraları daraltmaya hakkı yoktur). *Ebu Hanîfe*'ye göre Harem bölgesi vakfedilmiş arazidir. Zira Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'yi zorla fethetmiştir ve Harem bölgesini vakfetmiştir. Kimsenin oradan mülk edinmesi câiz değildir.

1571 ٢ - وعن أبى واقِدٍ اللَّيْثِىّ رضى الله عنه قال: [سَمِعْتُ النَّبِىَّ ﷺ يقول لأزْوَاجِهِ فِى حَجَّةِ الْوَدَاعِ: هٰذِهِ ثُمَّ ظُهُورُ الْحُصْرِ]. أخرجه أبو داود.

«الحُصُر» جمع حَصِير، وَالمراد لا تخرُجْنَ من بيوتكن بعد هذهِ الحجة.

2. **(1571)-** *Ebu Vâkid el-Leysî* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı dinledim. Veda Haccı'nda zevcelerine şöyle demişti:*

"Size bu (farzınız!), bundan sonra hasırların arkaları!" [Ebu Dâvud, Menâsik 1, (1722).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, bu hadîsle Veda Haccı sırasında, zevcelerine: **"Bu haccınızla farz olan borcunuzu ödemiş oldunuz. Bundan sonra artık ikinci sefer hacca gelmeniz vâcib değildir, sizlere evlerinizde oturmak gereklidir"** demek istediği belirtilmiştir.

2- Bu hadîsten, haccın bir kere farz olduğu hükmü de çıkarılmıştır. Nitekim *Ebu Dâvud*, hadîsi, bu yönü sebebiyle hacc bahsinin, *Haccın Farziyeti* adını taşıyan ilk babında kaydetmiştir.

3- Hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevcelerine, Veda Haccı'ndan sonra hacc yapmalarının câiz olmadığına da delil addedilmiştir. Nitekim bir başka hadîste: اَفْضَلُ الْجِهَادِ وَاَجْمَلُهُ حَجٌّ مَبْرُورٌ ثُمَّ لُزُومُ الْحُصُرِ **"(Kadınlar için) cihâdın en faziletli ve en güzeli hacc-ı mebrûr, sonra da hasırlardan ayrılmamaktır"** buyurulmuştur. Bu da kadınların evlerinden ayrılmamalarını teşrî eder.

Hemen belirtelim ki, bu hükme iki nokta-i nazardan îtiraz edilmiştir:

a) Herşeyden önce, hadîsin bu mânada sarîh ve yasak koymada vâzıh olmadığı söylenmiş, ayrıca *Buhârî*'nin *Hz. Aişe*'den kaydettiği bir başka hadîs gösterilmiştir. Hadîste *Hz. Aişe,* Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a: *"Ey Allah'ın Resûlü, sizlerle biz de gazveye çıkıp cihad etmeyelim mi?"* diye sorar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cevabı şudur:

لَكِنْ اَحْسَنُ الْجِهَادِ وَاَجْمَلُهُ اَلْحَجُّ حَجٌّ مَبْرُورٌ

"Ancak cihadın en iyisi ve en güzeli haccdır, Hacc-ı mebrûrdur"

Hz. Aişe der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan bunu işittikten sonra haccı hiç bırakmadım." İbnu Mâce'deki rivâyette, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin sorusuna Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şu cevabı vermiştir:

نَعَمْ جِهَادٌ لاَ قِتَالَ فِيهِ: اَلْحَجُّ وَالْعُمْرَةُ

"Evet var. İçinde kıtal olmayan bir cihad var: Hacc ve Umre."

Ümmü Atiyye'den gelen bir rivâyet de kadınların cihâda katıldığını, hastaları tedâvî ettiklerini te'yîd eder. Şu halde *Hz. Aişe,* Resûlullah (aleyhissalâtu vesse-

lâm)'ın hacc için yaptığı bu tergîb ve teşviklerden tekrar tekrar hacca gitmenin, kendileri hakkında da mubâh olduğu hükmünü çıkarmış olmalıdır. Tıpkı erkeklere tekrar tekrar cihâda gitmek mubah olduğu gibi...

Hz. Ömer (radıyallahu anh), bu meselede tevakkuf ederek, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevcelerine hacc izni vermemiş ise de, *Hz. Aişe*'nin delilindeki kuvveti sonradan görmüş olmalı ki, hilâfetinin sonunda hacc izni vermiştir. *Hz. Ömer*'den sonra *Hz. Osman* (radıyallahu anhümâ), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevcelerini hacca götürmüştür.

Beyhakî der ki: "*Hz. Aişe*'nin bu hadîsinde, *Ebû Vâkıd*'in hadîsinde kastedilen murad haccın bir kereye mahsus vacib olduğunu beyandır, erkekler gibi onların da fazla yapmasında bir vebal yoktur. Keza bu hadîste, evde kalmaları için gelen emrin vücûb ifâde eden bir emir olmadığına da delil vardır".

3- *Ebu Vâkid*'in hadîsindeki asıl gâye Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in zevcelerini *Veda Haccı*'dan sonra haccdan menetmek değil, haccı terketmelerine cevazdır. Zira, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan sonra haccetmeleri fiilen sâbittir. *Buhârî*'den gelen bir rivâyet, *Hz. Ömer*'in yaptığı son hacc sırasında onlara da izin verdiği, beraberlerinde *Hz. Osman* ve *Hz. Abdurrahmân* (radıyallahu anhümâ)'ı gönderdiğini belirtir. *İbnu Sa'd*'dan gelen bir rivâyette *Ümmü Ma'bed*, bu hacc heyetine *Kadîd*'de konaklama anında rastladığını, yanlarına gittiğinde onları sekiz kadın olarak gördüğünü belirtir. Keza *İbnu Sa'd*'ın kaydettiği bir rivâyette *Ebu İshâk es-Sebî'î, Muğîre İbnu Şu'be*'nin *(Kufe Valiliği)* zamanında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in zevcelerini "üzerinde taylasan örtülü *hevdecler*[14] içerisinde hacc yaparken gördüğünü" beyan eder ki bu hicrî 50. yıllara rastlar.

İbnu Sa'd'ın, *Hz. Aişe*'den kaydettiği bir başka rivâyetine göre, *Ümmühâtu'l-Mü'minîn*, *Hz. Osman*'a hacc için müracaat ederler. O: "*Ben de hacca gideceğim, sizin haccınızı ben yaptırayım*" der. Vefat etmiş bulunan *Zeyneb* (radıyallahu anhâ) ile *Sevde* (radıyallahu anhâ) hâriç, hep beraber hacca giderler. *Sevde* vâlidemiz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan sonra vefat edinceye kadar evinden ayrılmamayı tercîh etmiştir.

Ebu Hüreyre'nin -*İbnu Sa'd*'daki- bir rivâyeti de *Hz. Zeyneb* ve *Hz. Sevde* dışında diğer *Zevcât-ı Tâhırât* (radıyallahu anhünne)'ın hacc yaptıklarını; o iki-

14) Hevdec: Develerin sırtında taşınan, kadınlara mahsus küçük hücre, mahfe.

sinin: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan sonra bizi binek taşımayacak''* diyerek evlerinden ayrılmadıklarını belirtir.

İbnu Sa'd'ın kaydettiği bir rivâyette *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ): مَنَعَنَا عُمَرُ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ حَتَّى إِذَا كَانَ آخِرُ عَامٍ فَأَذِنَ لَنَا *''Hz. Ömer (radıyallahu anh) hacc ve umre yapmayı bize yasaklamıştı, son senesinde izin verdi''* der.

Şu halde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vefatından sonra Ümmühâtu'l-Mü'minîn'in hacc yaptıklarını te'yid eden rivâyetler mevcuttur.

1572 ٣- وعن إبراهيم عن أبيه عن جده: [أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَذِنَ لأَزْوَاجِ النَّبِيِّ ﷺ فِي آخِرِ حَجَّةٍ حَجَّهَا، يَعْنِي فِي الحَجِّ، وَبَعَثَ مَعَهُنَّ عَبْدَ الرَّحْمٰنِ بن عَوْفٍ وَعُثْمَانَ بنَ عَفَّانَ]. أخرجه البخارى.

وقال البرقانى: هو إبراهيم بن عبد الرحمن بن عوف. قال: الحميدى فى هذا نظر قلت: لعله إبراهيم بن عبد الرحمن بن عبد الله بن أبى ربيعة المخزومى، والله أعلم.

3. **(1572)**- *İbrahim* (rahimehumullah) babası tarîkiyle dedesinden rivâyet ediyor:

''Hz. Ömer (radıyallahu anh), yaptığı en son haccında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevcelerine izni verdi. Onlarla birlikte Abdurrahman İbnu Avf ve Osman İbnu Affân (radıyallahu anhümâ)'ı gönderdi. [Buhârî, Cezâu's-Sayd 26.]

Berkânî der ki: *''(Hadisi rivâyet eden) İbrahim'den maksad: İbrahim İbnu Abdirrahman İbni Avf'tır.''*

Humeydî ise: ''Bu açıklama isâbetli gözükmüyor. Derim ki: O, *İbrahim İbnu Abdirrahman İbni Abdillah İbni Ebî Rebî'a el-Mahzûmî*'dir''. Doğruyu Allah bilir.

AÇIKLAMA: Önceki hadîste yapıldı.

1573 ٤- وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [سُئِلَ رسولُ اللّه ﷺ عن الحاجِّ قال: الشَّعِثُ التَّفِلُ. قِيلَ وَأَيُّ الحَجِّ أَفْضَلُ؟ قَالَ: العَجُّ وَالثَّجُّ. قِيلَ وَمَا السَّبِيلُ؟ قال: الزَّادُ وَالرَّاحِلَةُ]. أخرجه الترمذى.

«الشَّعِثُ» البعيد الْعَهْدِ بِتَسْرِيحِ شعره وغسله.

«التفل» التارك للطيب واستعماله.

«وَالْعَجُّ» رَفْعُ الصَّوْتِ بِالتَّلْبِيَةِ.

وَ«الثَّجُّ» سَيَلاَنُ الدَّمِ من الْهَدْيِ.

4. **(1573)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a: "Gerçek hacı kimdir?" diye soruldu da şu cevabı verdi:

"Saçını düzenleyip yıkamayı ve koku sürünmeyi çoktan terketmiş kimsedir."

Kendisine tekrar:

"Hangi hacc efdaldir?" diye sorulunca:

"Yüksek sesle telbiye getirilen ve kurban kesilen" *dedi.*

(Haccla ilgili ayette geçen) "sebîl" nedir? diye soruldu.

"Zâd (nafaka) ve râhile (binek) dir" *cevabını verdi.* [Tirmizî, Tefsîr, Âl-i İmrân, (3001); İbnu Mâce, Menâsik 6, (2896).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hacıyı tarif ederken mümtaz iki vasfını söylüyor: Saçların karışıklığı ve koku sürünmekten uzaklık. Bunlar, ihramlının riayet etmesi gereken başlıca yasaklar arasında yer alır.

2- Haccı tarif ederken telbiye ve kurbanı zikretmesi haccın başlangıcı ile sonucunu hatırlatma olmaktadır. Böylece bu ikisi arasında mevcut olan vâcib, nâfile nev'inden herşeyin kastedildiğine hükmedilmiştir.

3- Son olarak Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e haccın farziyetini beyan eden: مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيلاً **"Ona bir yol bulabilenlerin (gücü yetenlerin) Beyt'i hacc (ve ziyaret) etmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır..."** (Âl-i İmrân 97) âyetinde geçen *"sebîl"* den soruluyor.

Sebîl, kelime olarak *"yol"* demektir. *Yol bulmak*, muktedir olmak, imkân bulmak gibi farklı kelimelerle karşılamak mümkün. Hattâ burada *"sebîl"*i *imkân* olarak anlamak daha uygundur.

Öyleyse Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) haccı farz kılan imkân'ı iki şeyle izah etmiştir.

1- *Zâd,* yani nafaka. Bu sadece hacının gidiş dönüş yol sırasındaki maddî ihtiyaçlarını ihtivâ etmez. Bakmakla yükümlü olduğu kimselerin de, kendi yolculuğu sırasındaki her çeşit maddî imkânlarını da ihtivâ eder. Ancak bunun miktarı, hacının hayat seviyesine göre hesaplanırşa da vasat duruma göre hesaplanması uygun görülmüştür.

2- ***Râhile***, binek demek işe de, yol arkadaşı yol emniyeti gibi hususlar bu maddeye dolaylı olarak da olsa dâhil edilebilir.

1574 ٥- وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه: [أَنَّ رَجُلاً قَالَ يَارَسُولَ اللّهِ: عَلَىَّ حَجَّةُ الْإِسْلاَمِ، وَعَلَىَّ دَيْنٌ. قَالَ: اقض دينَكَ]. أخرجه رزين.

5. **(1574)**- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Bir adam:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Bana hacc farz oldu. Borcum da var (önce hangisini ödeyeyim?)" diye sordu.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Önce borcunu öde!" *dedi."* [Rezîn ilâvesidir.]

1575 ٦- وعن ثمامة قال: [حجَّ أَنَسٌ رضى اللّه عنهُ عَلَى رَحْلٍ وَلَمْ يَكُنْ شَحِيحاً، وَحَدَّثَ أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ حَجَّ عَلَى رَحْلٍ وَكَانَتْ زَامِلَتَهُ]. أخرجه البخارى.

«عَلَى رَحْلٍ» أى قتب لا فى مَحْمِلٍ ونحوه.

6. **(1575)**- *Sümâme* (rahimehumullah) anlatıyor:

"Hz. Enes (radıyallahu anh), cimri olmadığı halde havıdlı bir devenin üzerinde haccını yaptı." (Hz. Enes (radıyallahu anh): "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da: Yol eşyasını yüklediği havıdlı bir deve üzerinde hacc yaptı" demiştir. [Buhârî, Hacc 3 (Muallak senetsiz olarak kaydetmiştir.]

AÇIKLAMA:

Hadîste ifâde edilmek istenen husûs. *Hz. Enes* (radıyallahu anh)'in yokluk veya cimrilik sebebiyle değil, tevâzu düşüncesiyle, sünnete uyma endişesiyle yük

devesi üzerinde hacc yaptığıdır. Rahl, devenin üzerine vurulan semerdir. Daha husûsî tâbiriyle havıd.

Hz. Enes (radıyallahu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın *mal* ve *evlâd* bolluğuna kavuşması için husûsî duâsına mazhar olmuş, bu sebeple zenginler arasında yer almıştı. Ancak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetine ittibaen hiçbir konforu haiz olmayan havıdlı deveye binmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın da aynı şekilde havıdlı deveye bindiğini belirten *Enes* (radıyallahu anh), ilâve eder: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bineği, eşyalarını da taşıyordu"*. Araplar yük taşıyan deveye *zâmile* derler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bindiği deve hem *râhile* (binek), hem de *zâmile* imiş.

Şurası açıkça anlaşılıyor ki, imkân sâhipleri yüklerini *zâmile*ye yükletirler, kendileri râhileye binerlerdi. Bu bir konfor ve rahatlıktır. Konforun daha ilerisi râhilenin üstünde gölge için, rahatsız edici dış şartlardan korunmak için *mahmîl* denen husûsî hücreler mevcuttur. İmkân sahipleri onlar içerisinde seyahatini, haccını sürdürür.

Şu halde sadedinde olduğumuz rivâyet *Hz. Enes*'in ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hacc sırasında bu çeşit konfora yer vermediğini belirtmektedir.

İbnu Hacer, hadîsi açıklarken şu bilgiyi dermeyân eder: *"Halk, haccını yaparken, azıklarını yükledikleri develere binerdi. Azık vs. yüklenmemiş bir binek üzerinde ilk hacc yapan Osman İbnu Affân (radıyallahu anh)'dır"*.

1576 ٧- وعن عبيد بن جُرَيْجٍ قال: [قُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا: رَأَيْتُكَ تَصْنَعُ أَرْبَعاً لَمْ أَرَا أَحَداً مِنْ أَصْحَابِكَ يَصْنَعُهَا. قَال: مَا هِىَ يَا ابْنَ جُرَيْجٍ؟ قَال: رَأَيْتُكَ لاَ تَمَسُّ مِنَ الأَرْكَانِ إلاَّ الْيَمَانِيِّينِ، وَرَأَيْتُكَ تَلْبَسُ النِّعَالَ السِّبْتِيَّةَ، ورَأَيْتُكَ تَصْبُغُ بِالصُّفْرَةِ، وَرَأَيْتُكَ إذَا كُنْتَ بِمَكَّةَ أَهَلَّ النَّاسُ إذَا رَأَوُا الْهِلاَلَ وَلَمْ تُهِلَّ حَتَّى يَكُونَ يَوْمُ التَّرْوِيَةِ. فَقَالَ: أَمَّا الأَرْكَانُ فَإنِّى لَمْ أَرَ رسولَ اللّٰه ﷺ يَمَسُّ إلاَّ الْيَمَانِيَّيْنِ. وَأَمَّا النِّعَالُ السِّبْتِيَّةُ فَإنِّى رَأَيْتُ رسولَ اللّٰه ﷺ يَلْبَسُ النِّعَالَ الَّتِى لَيْسَ فِيهَا شَعَرٌ وَيَتَوَضَّأُ فِيهَا. فَأَنَا أُحِبُّ أَنْ أَلْبَسَهَا.

وَأَمَّا الصُّفْرَةُ فَإِنِّى رَأَيْتُ رسولَ اللّه ﷺ يَصْبُغُ بِهَا فَأَنَا أُحِبُّ أَنْ أَصْبُغَ بِهَا. وَأَمَّا الإِهْلاَلُ فَإِنِّى لَمْ أَرَ رَسُولَ اللّه ﷺ يُهِلُّ حَتى تَنْبَعِثَ بِهِ رَاحِلَتُهُ].

أخرجه الثلاثة وأبو داود.

«النِّعَالُ» السبتية التى لا شعر عليها كأن شعرها قد سُبِت: أى حُلِقَ عنها.

7. **(1576)**- *Ubeyd İbnu Cürecy* anlatıyor: *"İbnu Ömer (radıyallahu anhüma)'e:*

"Seni dört şey yaparken görüyorum. Bunları arkadaşlarından bir başkasının yaptığını görmedim" dedim. Bana:

"Ey İbnu Cürecy, onlar nedir?" diye sordu. Ben de saydım: "Sen Kabe'nin rükünlerinden sadece iki Yemanî rükne (Rükn-i Yemânî ve Rükn-i Hacer) temasta bulunuyor, diğerlerine temas etmiyorsun. Keza senin tüysüz deriden ma'mul nalın giydiğini görüyorum. Keza senin (saç ve sakalını) sarıya boyadığını görüyorum. Keza seni Mekke'de gördüm, herkes (Zilhicce) hilâlini görünce ihrama girdikleri halde sen terviye günü (8 Zilhicce'de) ihrama girdin!" Bana şu açıklamayı yaptı:

"Rükünlere temasa gelince, ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, sadece iki rükne temas ettiğini gördüm. Tüyü yolunmuş nalına gelince: Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın nalınlarında hiç tüy görmedim. Ayakları onların içinde iken abdest alırdı. Ben onu giymeyi seviyorum. Sarıya gelince, ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın onunla boyandığını gördüm. Ben onunla boyanmayı seviyorum. İhrama girmeye gelince, ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın devesi, onu yola koyuncaya kadar telbiye çektiğini görmedim". [Buhârî, Vudû' 30; Müslim, Hacc 25, (1187); Muvatta, Hacc 31, (1, 333); Ebu Dâvud, Menâsik 21, (1772).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet *Buhârî*'de abdestle ilgili bahiste yer alır ve abdeste müteallik bazı teferruata yer verilir. Bu meseleye *Kitabu't-Tahâret'te "Mest üzerine meshetmek" babının 11. hadîsinde yer vereceğiz.*

2- *İki Yemânî rükün*den maksad (1340. hadîste açıklandığı üzere) Hacerü'l-Esved'in bulunduğu rükn ile ondan bir evvelki rükndür. Asıl rükn-i Yemanî, Hacer

rüknünden öncekidir, Yemen cihetine baktığı için bu isim verilmiştir. Tağlîb tarîkiyle ikisine birden *Rükn-i Yemânân* denmiştir. Bu iki köşe, *Hz. İbrahim* (aleyhisselam)'in attığı temellere oturduğu için Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın her ikisini de istilâm ettiği bâzı rivâyetlerde gelmiştir.

3- *Tüysüz deri* diye tercüme ettiğimiz *Septiyye*, debağlanarak tüyleri dökülmüş sığır derisidir. Araplar o zaman ayakkabılarını, tüyleri dökülmemiş derilerden yaparlardı. Taif gibi sanayinin ilerlediği yerlerde deri işlenir, tüyü alınır, yumuşatılır ve sonra ayakkabı yapılırdı. Bu çeşit ayakkabılar pahalı olduğu için herkes giyemezdi.

4- *Sarıya boyama* meselesine, şârihler elbise de olabilir, saç da olabilir demişlerdir. Her iki husûsa şümûlünü ifâde eden delil mevcuttur. Ashab ve Tabiîn'den saçlarını ve elbiselerini sarıya boyayanlar olmuştur. Âlimler bu hususta bâzı ihtilâfa düşmüşlerdir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın da elbise ve sarığını sarıya boyadığı rivâyetlerde gelmiştir.

5- *İhram meselesi:* Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Veda Haccı'nda, Mekke'ye gelince, beraberinde kurbanlığı olmayanlara Hacc-ı Temettü'yü emretmiş, ihramdan çıkan ashab, terviye günü (8 Zilhicce) Mina'ya hareket edeceği zaman yeniden hacc için ihrama girmişti. İşte *Hz. İbnu Ömer* Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın o tatbikatını esas almış, devesine binip Mina'ya yönelir yönelmez telbiye getirmeyi âdet edinmiştir.

8 Zilhicce'ye terviye denmesi, Mina'da su bulunmadığı için, Mina'ya gideceklerin çokca su içmeleri ve su tedariki yapmalarından dolayıdır. "Terviye", bol bol su içmek mânâsına gelir. Ancak terviye bir de düşünmek mânasındadır. Rivâyete göre *Hz. İbrahim* (aleyhisselam) oğlu *İsmail*'i kesmesi için rüyasında emir alınca ertesi günü, bu şeytanî mi, Rahmânî mi diye düşünmüş, bu sebeple o gün, *terviye* adını almıştır. Ancak ertesi akşam aynı rüyayı tekrar görünce, Rahmânî olduğunu anlamış, bu sebeple ertesi güne de *arefe* denmiştir.

ONBEŞİNCİ BAB
HZ. PEYGAMBER'İN HACC VE UMRESİ

1577 ١- عن جابر رضى الله عنه قال: [حَجَّ النَّبِىُّ ﷺ حَجَّتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يُهَاجِرَ وَحَجَّةً بَعْدَ مَا هَاجَرَ مَعَهَا عُمْرَةً فَسَاقَ ثَلاَثاً وَسِتِّينَ بَدَنَةً. وَجَاءَ عَلِىٌّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ مِنَ الْيَمَنِ بِبَقِيَّتِهَا فِيهَا جَمَلٌ فِى أَنْفِهِ بُرَةٌ مِنْ فِضَّةٍ فَنَحَرَهَا النَّبِىُّ ﷺ مِنْ كُلِّ بَدَنَةٍ بِبَضْعَةٍ فَطُبِخَتْ وَشَرِبَ مِنْ مَرَقِهَا]. أخرجه الترمذى.

1. (1577)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), (üç kere hacc yaptı. Şöyle ki:) Hicret etmezden önce iki, hicretten sonra da bir hacc ve bununla birlikte bir umre yaptı. Bu hacc sırasında (Medine'den) altmışüç deve sevketti. O sırada Hz. Ali (radıyallahu anh) Yemen'den geldi [berâberinde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kestiği kurbanların] geri kısmı da vardı. Bunlar arasında (Ebu Cehl'e ait olup Bedir savaşında ganimet olarak alınan) burnunda gümüş halka bulunan deve de vardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hepsini kesti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) her deveden bir parça alınmasını emretti. Bunlar (bir kapta) pişirildi. Efendimiz suyundan içti." [Tirmizî, Hacc 6, (815).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hicretten sonra yaptığı hacc, Veda Haccı'dır. Bu hacc sırasında yüz deve kesmiştir. 1319 numaralı hadîste geçtiği üzere bunlardan bir kısmını *Hz. Ali* (radıyallahu anh) *Yemen*'den getirmiştir. Sadedinde olduğumuz rivâyette geçen *bakiyye* (geri kısmı) diye geçen budur.

2- *Ebu Cehl'e ait* olduğu belirtilen burunda gümüş halka takılı deve hakkında 1520 numaralı hadîste açıklama geçmiştir.

3- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, her kurbandan alınan parçaların pişirilmiş olduğu sudan içmesinde şu nükte vardır: Böylece her kurbandan

az bile olsa bir miktar yemiş olmaktadır. Halbuki etten yese, bâzılarına sıra gelmezdi. Suya ise, hepsinden müşterek birşeylerin geçmiş olması kesindir.

1578 ٢ - وعن عروة بن الزبير قال: [كُنْتُ أنَا وَابنُ عُمَرَ رضى اللّهُ عَنْهُمَا
مُسْتَنِدَيْنَ إلى حُجْرَةِ عَائِشَةَ رضى اللّهُ عَنْهَا وَأنَا أسْمَعُ صَوْتَهَا بِالسِّوَاكِ تَسْتَنُّ.
فَقُلْتُ يَا أبَا عَبْدِ الرَّحْمٰنِ اعْتَمَرَ النَّبِيُّ ﷺ فِى رَجَبٍ؟ قَالَ نَعَمْ. قُلْتُ: لِعَائِشَةَ
رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا: إىّ أُمَّتَاهُ ألاَ تَسْمَعِينَ مَا يَقُولُ أبُو عَبْدِ الرَّحْمٰنِ. قَالَتْ: وَمَا
يَقُولُ؟ قُلْتُ: يَقُولُ اعْتَمَرَ النَّبِيُّ ﷺ فِى رَجَبٍ. فَقَالَتْ: يَغْفِرُ اللّهُ لأبِى عَبْدِ
الرَّحْمٰنِ! لَعَمْرِى مَا اعْتَمَرَ فِى رَجَبٍ وَلاَ اعْتَمَرَ مِنْ عُمْرَةٍ إلاَّ وَإنَّهُ لَمَعَهُ. وَابنُ
عُمَرَ يَسْتَمِعُ فَمَا قَالَ لاَ وَلاَ قَالَ نَعَمْ، سَكَتَ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

2. **(1578)**- *Urve İbnu Zübeyr* (rahimehumullah) anlatıyor:

"Ben ve İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Hz. Aişe'nin hücresine dayanmıştık, (o içerde dişlerini misvaklıyordu. Bu esnada) misvaktan çıkan sesleri işitiyordum. Ben, İbnu Ömer'e:

"Ey Ebu Abdirrahmân! Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Receb ayında umre yaptı mı?)" diye sordum.

"Evet!" dedi. Ben de, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye seslendim:

"Ey anneciğim, Ebu Abdirrahman'ı dinliyor musun ne söylüyor?"

"Ne söylüyor?" dedi.

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Receb'te umre yaptı diyor." dedim. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ):

"Ebu Abdirrahman'a Allah mağfiret etsin. Ömrüm hakkı için, Receb'de umre yapmadı. [Hem O, nasıl olur da yanılır, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın] yaptığı her umrede o da hazır bulunmuştu" dedi. İbnu Ömer, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin bu sözlerini işittiği halde ne "Evet!" ne de "Hayır!" demedi, sükût etti". [Buhârî, Umre 3; Müslim, Hacc 219, (1255); Tirmizî, Hacc 93, (936, 937); Ebu Dâvud, Menâsik 80, (1991, 1992).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kaç defa umre yaptığı husûsunda ashab (radıyallahu anhüm) arasında bazı ihtilâflar olmuştur. Müteakiben kaydedilecek hadîslerde görüleceği üzere, *İbnu Abbas* ve *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) başta, bazı sahâbiler, dört umreden bahsederken çoğunluk Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın üç umresinden söz eder. İki umreden bahseden de olmuştur. Bu meseleye, 1581 numaralı hadîste tekrar döneceğiz.

2- *Ebû Abdirrahman, Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in künyesidir. Arap örfünde kişiye künyesi ile hitap ta'zîm ve tekrîm ifâde eder.

3- *Hz. Aişe*'nin, لَعَمْرِى *"Ömrüm hakkı için!"* diye yemin etmesi, bu çeşit yemin edilebileceğinin câiz olduğunu gösterir. Ulemâ, "*Yemin*, şe'ninde kıymet ve hürmet olan şeye yapılır, onun dışındakilere yapılmaz" mânasındaki prensibi esas alarak umumiyetle, "*dînen mukaddes olmayan şeylere yemin edilmez*" demiş ve mekruh addetmiştir.

4- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Receb ayında umre yapıp yapmadığı da bir başka ihtilaf mevzuudur. Burada görüldüğü üzere Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın dört umre yaptığını söyleyen *İbnu Ömer*, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Receb ayında da umre yaptığını söylemiştir. Ancak *Hz. Aişe*'nin îtirazı karşısında susmuştur. Onun susmasını ulemâ, bu meselede *İbnu Ömer*'in karıştırmış veya unutmuş veya şekke düşmüş olabileceğine hamletmiştir. Aksi takdirde *Hz. Aişe*'ye îtiraz etmesi gerekirdi. *Kurtubî:* "Bu onun vehme düştüğüne, *Hz. Aişe*'nin açıklaması ile rücu ettiğine delildir" der. *İbnu Ömer*'in "Receb ayında umre yaptı" sözüyle Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hicretten önceki bir umresini kastedmiş olabileceğini söyleyen olmuşsa da, taraftar bulamamıştır, çünkü rivâyete dayanmıyor.

1579 ٣- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [اعْتَمَرَ النبىُّ ﷺ أرْبَعَ عُمَرٍ: عُمْرَةِ الْحُدَيْبِيَّةِ، وَعُمْرَةَ الثانية مِن قابِلٍ عُمْرَةِ الْقَضَاءِ فِى ذِى الْقَعْدَةِ، وَعُمْرَةَ الثَّالِثَةِ مِنَ الْجِعْرَّانَةِ، وَالرَّابِعَةَ الَّتِى مَعَ حَجَّتِهِ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

3. **(1579)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) dört umre yaptı: 1- Hubeybiye umresi, 2-Müteâkip sene Zilkade ayında yaptığı Umretü'l-Kada, 3- Ci'irrâne'den yaptığı umre, 4- (Veda Haccı*

sırasında) hacc ederken yaptığı umre." [Tirmizî, Hacc 7, (816); Ebu Dâvud, Menâsik 80, (1993); İbnu Mâce, Menâsik 50, (3003).]

1580 ٤- وعن عروة قال: [اعتمرَ رسولُ اللّه ﷺ ثلاثَ عُمَرٍ إحْدَاهُنَّ فِى شَوَّالٍ وثنتانِ فى ذِى الْقَعْدَةِ]. أخرجه مالك.

4. **(1580)**- *Hz. Urve* (rahimehumullah) demiştir ki:

"*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) üç umre yaptı: Biri Şevvâl ayında, ikisi de Zilkade ayındadır*". [Muvattâ, Hacc 56, (1, 342).]

1581 ٥- وعن مالك. [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ: اعْتَمَرَ ثَلاَثاً، عَامَ الْحُدَيْبِيَّةِ، وَعَامَ الْقَضِيَّةِ وَعَامَ الْجِعْرَّانَةِ]:

5. **(1581)**- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre: "*Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) üç sefer umre yapmıştır: 1- Hudeybiye senesinde. 2- (Hudeybiye yılını takip eden) kazâ senesinde, 3- Ci'irrâne senesinde*" [Muvattâ, Hacc 55, (1, 342).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yaptığı umrelerin sayısı ile ilgili ihtilâf, yukarıdaki rivâyetler gözönüne alınınca, te'lîfi kolay bir ihtilâftır. Zîrâ dört diyenler, üç diyenlerden fazla olarak, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Veda Haccı sırasında, Hacc-ı Kıran'a niyyet ederek haccdan önce yaptığı umreyi kastederler. Bu umre diğerleri gibi müstakil değildir, haccdan önce yapılmıştır. Şu halde üç diyenler, hacca dâhil olan bu umreyi sayıya dâhil etmemiş oluyorlar.

Buhârî'nin *Hz. Berâ* (radıyallahu anh)'dan kaydettiği bir rivâyette, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in iki kere umre yapması söz konusudur. *İbnu Hacer* bunun te'lîfini şöyle yapar: "*...Berâ, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Veda Haccı sırasında Hacc-ı Kıran'la yaptığı umre... ile Hudeybiye'de engellenen umreyi saymamıştır. Veya onu saymıştır da, Ci'irrâne'de yaptığı -kendisine gizli kalan- umreyi saymamıştır. Nitekim bu umreyi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) geceleyin yapmış ve başkalarına da gizli tutmuştur.*

Ancak, Hudeybiye seferini cumhûr ittifakla umreden saymışlardır. Başta Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bütün ashâb ihram giymiş, sulh antlaşması ya-

pıldıktan sonra, tavaf ve sa'y yapılmamış olsa bile, kurbanlar kesilmiş, traş olunmuş ve ihramdan çıkılmıştır. Yani bu, tam bir umre addedilmiş, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın umreleri mevzubahis olunca hep sayıya girmiştir.

Bu husûsta tereddüd edenler, müteâkip sene yapılan umreye *Umretu'l-Kaza* denmesini göstermişlerdir. Yani, "Hudeybiye senesi yapılmayan umre müteâkip sene kaza edilmiştir, onun için de Umretu'l-Kaza denmiştir" derler. Daha önce de geçtiği üzere burada kazâ, "mukâza" yâni antlaşma, karşılıklı hüküm koyma mânâsına gelir. Çünkü "O yıl Mekke'ye girilmeyecek, müteâkip yıl umre için gelinip üç gün Mekke'de kalınacak" diye antlaşmaya madde konmuştu. Şu halde *Umretü'l-Kaza, "antlaşma umresi"* demektir. Bu, öncekinin kazası olsaydı, ikisi bir sayılırdı ve sahâbeler bunları ayrı ayrı umre olarak ifâde etmezdi.

2- Rivâyetler, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in haccla birlikte olan hâriç, diğer umrelerini Zilkade ayında yapmıştır. Bu o ayın fazîletinden olduğu gibi, bir başka sebebe daha dayanır: Cahiliye Arapları o ayda umreyi hoş karşılamazlar, çirkin addederlerdi. Cumhûr senenin her ayında ve hatta her gününde umreyi câiz addeder.

3- BAZI HÜKÜMLER

1- Hacc aylarında umre yapmak -câhiliye Araplarının inançlarının aksine olarak- câizdir.

2- *Hz. İbnu Ömer* gibi çok hadîs rivâyet eden, *Hz. Peygamber* (aleyhissalâtu vesselâm)'den ayrılmamayı kendine şiâr edinen kadri yüce bir sahâbîye bile, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bir kısım ahvâli gizli kalabilmekte, bildiklerine vehim, nisyân (unutma), şekk karışabilmektedir, zîrâ onlar gayr-ı mâsumdurlar.

3- Ulemâ birbirlerini bâzı meselelerde reddedebilmektedir.

4- Ulemâ reddederken edebe, iyi davranmaya riâyet etmektedir.

5- Hakkın ortaya çıkması için suâl sorarken, mültefit ve nezâketli olmak gereklidir.

6- Hakkı görünce en azından sükûtla kabûl etmek gerekir. İbnu Ömer sükût etmekle hatâsını itiraf etmiş oldu.

1582 ٦- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [كُنَّا نَتَحَدَّثُ عَنْ حَجَّةِ الْوَادَاعِ وَرسولُ اللّهِ ﷺ بَيْنَ أظْهُرِنَا وَلاَ نَدرِى مَا حَجَّةُ الْوَدَاعِ حَتَّى حَمِدَ

اللّهَ تَعَالى وَأَثْنى عَلَيْهِ ذَكَرَ المسيحَ الدَّجَّالَ فَأَطْنَبَ فِى ذِكْرِهِ وَقَالَ: مَا بَعَثَ اللّهُ
مِنْ نَبِىٍّ إلاَّ أَنْذَرَهُ أُمَّتَهُ. لَقَدْ أَنْذَرَهُ نُوحٌ وَالنَّبِيُّونَ بَعْدَهُ. وَإِنَّهُ يَخْرُجُ فِيكُمْ، فَمَا
خَفِىَ عَلَيْكُمْ مِنْ شَأْنِهِ فَلَيْسَ يَخْفَى عَلَيْكُمْ؛ إنّ رَبَّكُمْ لَيْسَ بِأَعْوَرَ، وَإِنَّهُ أَعْوَرُ
عَيْنِ الْيُمْنى كَأَنَّ عَيْنَهُ عِنَبَةٌ طَافِيَةٌ أَلاَ وَإِنّ اللّهَ تَعَالى حَرَّمَ عَلَيْكُمْ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ
كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هٰذَا فِى بَلَدِكُمْ هٰذَا أَلاَ هَلْ بَلَّغْتُ؟ قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: اللّهُمَّ اشْهَدْ
ثَلاَثاً. وَيْلَكُمْ أَوْ وَيْحَكُمْ لاَ تَرْجِعُوا بَعْدِى كُفّاراً يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ].

أخرجه الشيخان واللفظ البخارى.

6. **(1582)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) aramızda olduğu halde biz Veda Haccı'ndan bahsederdik de Veda Haccı'nın ne olduğunu bilmezdik. (Veda Haccı'nda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Allah'a hamd ve sena edip sonra da Mesih Deccâl'ı mevzubahis etmişti, sözü onun hakkında epeyce uzatıp şunları da söylemişti:

"Allah'ın gönderdiği her peygamber, ümmetini onunla korkuttu. Hz. Nuh (aleyhisselam) ve ondan sonra gelen bütün peygamberler onunla korkuttular. Bilesiniz o, aranızdan çıkacaktır. Onun şe'ninden (yapacağı icraatler) hiçbirşey size gizli kalmayacak. Çünkü sizlere gizlemez. Rabbinizin gözü kör değildir. Halbuki onun sağ gözü kördür. Onun gözü pertlek bir üzüm gibidir.

Haberiniz olsun! Allah sizlere birbirinizin kanını, malını haram kıldı, bunlar şu günlerinizin, şu beldenizdeki haramlığı gibi haramdır.

Acaba tebliğ ettim mi?" *(Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu sorusuna cemaat hep bir ağızdan:*

"Evet" diye cevap verdi. Bunun üzerine üç sefer:

"Ya Rab şâhid ol! Ya Rab şâhid ol! Ya Rab şâhid ol!" *dedi ve tekrar cemâ'ate yönelerek:*

"Vah size! -veya eyvah size!- Benden sonra dönüp birbirlerinizin boyunlarını vuran kâfirler olmayın!" *dedi.* [Buhârî, Hacc 132, Edeb 43, 95, Hudûd 9, Diyât 2, Fiten 8; Müslim, İmân 119, (66).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, *Veda Haccı* sırasında yaptığı konuşmalardan birini aksettirmektedir. Âhir zamanda çıkıp dini tahrîb edecek ve insanlığa büyük zarar verecek olan şahıslardan biri hakkında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Veda Haccı gibi büyük bir kalabalığın bir araya geldiği fırsatta bilgi vermektedir.

2- *Deccâl* yalancı demektir. Şu hâlde en büyük vasfı, icraatını yalana ve aldatmacaya dayandırmasıdır. Uzun olan insanlık târihi içinde en büyük tahrîbatı o yapacağı için *Hz. Nuh* (aleyhisselam)'tan itibâren her peygamber, ümmetini onun hakkında uyarmış, onun dehşetli icraatiyle korkutmuştur. Belki de bu sebeptendir, hemen hemen bütün dinlerde buna müşâbih inançlara rastlanmıştır. Bilhassa kitabî dinlerde bu, pek bârizdir. Yahudilik ve hristiyanlıkta Antéchrist diye isimlendirilir.

3- Geniş açıklamayı Kıyametle ilgili bölümün *Deccal*'la ilgili kısmında yapacağımız *Deccâl*, bir bakıma her devirde, her bölgede çıkacak kötü şahısların müşterek ismi ve hem de vasfıdır. Rivâyetler, Deccal bilgisinin, sahâbe devrinden beri mahalle mekteplerindeki çocuklara bile öğretildiğini göstermektedir. Bu sanki her müslümanın bilmesi gereken temel İslâmî kültürün bir parçası kılınmıştır.

4- *Deccal*'la ilgili bir kısım tasvirleri, yoruma muhtaç müteşâbihât kabûl etmek gerekir. Sözgelimi sağ gözünün kör olması, onun mâneviyatı kör, âhireti göremez, sâdece dünyaya, maddeye kıymet verir olmasıdır. Aksi takdirde bir kısım tasvirleri aynen fiilî şekilde aramak hem safdillik olur, hem de hurâfeye inanmak nev'inden saçmalıklara düşülebilir.

5- Hadîsin sonunda ifâde edilen, **"Benden sonra dönüp birbirlerinizin boyunlarını vuran kâfirler olmayın!"** cümlesinden, *Nevevî*'nin kaydına göre, yedi farklı hüküm çıkarılmıştır:

1- Müslümanın kanını haksız yere helâl addeden müslüman, kâfir olur.

2- Bundan maksad nimet ve İslâm'ın hakkına karşı nankörlüktür, kadr u kıymetini tanımamaktır.

3- Bu hal (mü'minin, mü'mini öldürmesi) küfre yakın bir ameldir ve küfre götürür.

4- Bu, kâfirlerinkine benzer bir fiildir. Çünkü normalde mü'mini kâfirden başkası öldüremez.

5- Bundan murad küfrün hakikatidir, yâni mânası şöyledir: Sakın küfre dönmeyin, müslüman olmaya devam edin!

6- Bu mânâyı *Hattabî* ve başkaları hikâye etmişlerdir: Buradaki "kâfirler"den (küffâr) murâd, silah kuşananlardır. Araplar, تَكَفَّرَ الرَّجُلُ بِسِلاَحِهِ derler. Yâni *silâhını kuşandı. "Kuşandı" kelimesini tekeffür etti* diyerek, küfr kökünden bir kelime kullanarak ifâde ederler. *el-Ezherî*, Tehzîbü'l-Lüga adlı kitabında silah kuşanan, silah taşıyan mânâsına kâfir kelimesini kullanmıştır.

7- *Hattâbi* de şu mânâyı anlamıştır: *"Birbirinizi tekfîr etmeyin, sonra birbirinizi öldürmeyi helâl addedersiniz."*

Nevevî bu açıklamalardan sonra sözünü şöyle noktalar: "Bunlardan en muvafık olanı dördüncü maddede söylenendir. *Kadı Iyaz* (rahimehumullah) da bunu tercîh etmiştir".

1583 ٧- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [انطلقَ النبىُّ ﷺ مِنَ الْمَدِينَةِ بَعْدَ مَا تَرجَّل وَادَّهن وَلَبِسَ إِزَارَهُ وَرِدَاءَهُ هُوَ وَأَصْحَابُهُ فَلَمْ يَنْهَ عَنْ شَىْءٍ مِنَ الأَرْدِيَةِ وَالأُزُر تُلْبَسُ إِلاَّ الْمُزعفَرَةَ الَّتِى تَرْدَعُ عَلَى الْجِلْدِ فَأَصْبَحَ بِذِى الْحُلَيْفَةِ فَرَكِبَ رَاحِلَتَهُ حَتّى اسْتَوَتْ بِهِ عَلَى الْبَيْدَاءِ أَهَلَّ هُوَ وَأَصْحَابُهُ وَقَلَّدَ بُدْنَهُ، وَذٰلِكَ لِخَمْسٍ بَقِينَ مِنْ ذِى الْقَعْدَةِ، وَقَدِمَ مَكَّةَ لأَرْبَعٍ خَلَوْنَ مِنْ ذِى الْحِجّةِ، وَطَافَ بِالْبَيْتِ وَسَعَى بَيْنَ الصّفَا وَالْمَرْوَةِ وَلَمْ يُحِلَّ مِنْ أَجَلِ بُدْنِهِ لأَنَّهُ قَلّدَهَا. ثُمَّ نَزَلَ بِأَعَلَى مَكَّةَ عِنْدَ الْحَجُونِ وَهُوَ مُهِلٌّ بِالْحَجِّ وَلَمْ يَقْرَبِ الْكَعْبَةَ بَعْدَ طَوَافِهِ بِهَا حَتّى رَجَعَ مِنْ عَرَفَةَ وَأَمَرَ أَصْحَابَهُ أَنْ يَطُوفُوا بِالْبَيْتِ وَبَيْنَ الصّفَا وَالْمَرْوَةِ ثُمَّ يُقَصِّرُوا رُؤُسَهُمْ ثُمَّ يُحِلُّوا، وَذٰلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ بَدَنَةٌ قَلّدَهَا وَمَنْ كَانَتْ مَعَهُ امْرَأَتُهُ فَهِىَ لَهُ حَلاَلٌ وَالطِّيبُ وَالثِّيَابُ]. أخرجه البخارى.

«تَرْدَعُ» بعين مهملة: أى تَنْفُضُ صبغها عليه.

7. **(1583)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), saçlarını tarayıp yağladıktan, rida ve izârını giydikten sonra Medine'den ashabıyla birlikte ayrıldı. Rida ve izâr çeşitlerinden, vücudun cildine boyası geçen za'feranla boyanmış olanlar dışında hiçbir şeyi yasaklamadı. Böylece Zülhuleyfe'ye geldi. Orada devesine bindi. Devesi onu Beydâ sırtına çıkarınca O (aleyhissalâtu vesselâm) da, ashâbı (radıyallahu anhümâ) da telbiye getirdiler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kurbanlığına takısını takıp nişanladı. Bu iş, Zilkade ayının sondan beşinci gününde cereyan etmişti. Mekke'ye Zilhicce'nin dördünde indi. (İlk iş) Beytullah'ı tavaf etti, Safa ve Merve arasında sa'yde bulundu. Kurbanlığı sebebiyle ihramdan çıkmadı. Çünkü ona (kurbanlık alameti olan takıyı) takmıştı. Sonra Mekke'nin Hacûn yanındaki en yüksek yerine indi. Artık hacc için telbiye getiriyordu. Kabe'ye, onu tavaf ettikten sonra, Arafat'tan dönünceye kadar hiç yaklaşmadı. Ashâbına ise, Kabe'yi tavaf etmelerini, Safa ile Merve arasında sa'y etmelerini emretti, sonra saçlarını kısaltarak ihramdan çıkmalarını emretti. Bütün bu emirler, berâberinde kurbanlık olarak takılanmış devesi olmayanlar içindi. Berâberinde hanımı bulunanlara, hanımları da helaldi. Keza koku ve elbise de helâldi." [Buhârî, Hacc 21, 70, 128.]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın *Veda Haccı*'nın bazı safhalarını anlatmaktadır: *Zülhuleyfe*'de ihrama giriş, Mekke'ye gelince kurbanlığı olmayanlara, "Hacc için giydikleri ihramı umreye çevirmelerini emretmesi", kurbanlığı olanların hacc-ı kıran yapmak üzere ihramdan çıkmamaları vs. Bu meseleler daha önce açıklanmıştır. Bilhassa şu numaralarda bulunmalıdır: 1288, 1292, 1293, 1301.

1584 ٨- وعن على رضى اللّه عنه قال: [وَقَفَ رسولُ اللّه ﷺ بعرفةَ وَقَال: هٰذِهِ عَرَفَةَ وَهُوَ الْمَوْقِفُ وَعَرَفَةُ كُلُّهَا مَوْقِفٌ. ثُمَّ أَفَاضَ حِينَ غَرَبَتِ الشَّمْسُ وَأَرْدَفَ أُسَامَةَ بنَ زَيْدٍ وَجَعَلَ يُشِيرُ بِيَدِهِ عَلَى هَيْنَتِهِ وَالنَّاسُ يَضْرِبُونَ يَمِيناً وَشِمَالاً لاَ يَلْتَفِتُ إِلَيْهِمْ. وَيَقُولُ: يَاأَيُّهَا النَّاسُ عَلَيْكُمُ السّكِينَةَ. ثُمَّ أَتَى جَمْعاً فَصَلّى بِهِمُ الصَّلاَتَيْنِ جَمِيعاً. فَلَمَّا أَصْبَحَ أَتَى قُزَحَ وَوَقَفَ عَلَيْهِ؛ وَقَال: هذَا قُزَحُ، وَهُوَ المَوْقِفُ وَجَمْعٌ كُلُّهَا مَوْقِفٌ ثُمَّ أَفَاضَ حَتى انْتَهى إلى وادِى مُحَسِّرٍ، فَقَرَعَ نَاقَتَهُ

فَخَبَّتْ حَتى جَاوَزَ الْوَادِىَ فوقف وَأَرْدَفَ الْفَضْلَ. ثُمَّ أَتى الْجَمْرَةَ فَرَمَاهَا. ثُمَّ أَتى إِلى الْمَنْحَرِ فَقَالَ: هٰذَا الْمَنْحَرُ وَمِنًى كُلُّهَا مَنْحَرٌ وَاسْتَفْتَتْهُ جَارِيَةٌ شَابَّةٌ مِنْ خَثْعَمَ قَالَتْ يَارَسولَ اللّهِ إِنَّ أَبِى شَيْخٌ كَبِيرٌ قَدْ أَدْرَكَتْهُ فَرِيضَةُ اللّهِ تعالى فى الحَجِّ أَفَيُجْزِى أَنْ أَحُجَّ عَنْهُ؟ قَالَ: حُجِّى عَنْ أَبِيكِ. قَالَ: وَلَوَى عُنُقَ الْفَضْلِ، فَقَالَ الْعَبَّاسُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: يَارَسُولَ اللّهُ؟ لِمَ لَوَيْتَ عُنُقَ ابنِ عَمِّكَ؟ قَالَ: رَأَيْتُ شَاباً وَشَابَةً، فَلَمْ آمَنِ الشَّيْطَانَ عَلَيْهِمَا. فَأَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ يَارَسُولَ اللّهِ: إِنى أَفَضْتُ قَبْلَ أَنْ أَحْلِقَ؟ فَقَالَ: احْلِقْ وَلاَ حَرَجَ. وَجَاءَ آخَرُ: فَقَالَ يَارَسُول اللّه: إِنى ذَبَحْتُ قَبْلَ أَنْ أَرْمِىَ؟ فَقَالَ: ارْمِ وَلاَ حَرَجَ. وَجَآءَ آخَرُ: فَقَالَ يَارَسُولَ اللّهِ: إِنى ذَبَحْتُ قَبْلَ أَنْ أَرْمِىَ؟ فَقَالَ: ارْمِ وَلاَ حَرَجَ قَالَ: ثم أَتى الْبَيْتَ فَطَافَ بِهِ ثم أَتى زَمْزَمَ فَقَالَ يَابَنِى عبدِ المطلبِ لَوْلاَ أَنْ يَغْلِبَكُمْ النَّاسُ عَلَيْهِ لَنَزَعْتُ]. أخرجه الترمذى.

8. **(1584)**- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Arafat'ta vakfe yaptı ve: **"Burası Arafat'tır, vakfe yeridir, Arafat'ın heryeri vakfe yeridir"** *dedi.*

Sonra güneş batar batmaz ifâza yaptı. (Arafat'ı terketti). Devesinin terkisine Usâme İbnu Zeyd (radıyallahu anhümâ)'i bindirdi. Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm), -Halk sağında ve solunda (develere telâşla vururlarken) onlara dönüp bakmadan- her zamanki sükûn ve rıfk hâlini koruyarak eliyle işaret edip: **"Ey İnsanlar! Sakin olun"** *diyordu.*

Sonra Cem'e (Müzdelife'ye) geldi. Orada iki namazı da (akşam ve yatsı) berâberce kıldırdı. Sabah olunca Kuzah tepesine gelip üzerinde vakfe yaptı.

"Burası Kuzeh'dir, vakfe yeridir. Cem'in tamamı vakfe yeridir!" *dedi. Sonra oradan ayrıldı, Muhassır vâdisine geldi. Devesine vurdu. Deve dört nala koşarak vâdiyi geçti. Orada durup, amcası Abbâs (radiyallahu anh)'ın oğlu Fazl'ı devesinin terkisine aldı.*

Oradan Cemretu'l-Akabe'ye geldi ve taşlama yaptı. Sonra Menhâr'a (kesim yerine) geldi:

"Burası menhardır (kurbanlarımızı keseceğimiz yer), Mina'nın her tarafı menhardır" *buyurdu. Has'am kabilesinden genç bir kadın gelerek:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Babam yaşlanmış bir ihtiyardır, Allah'ın hacc farizası kendisine terettüp etmektedir. Ben ona bedel hacc yapabilir miyim?" diye bir suâl sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Babana bedel hacc yap!" *cevabını verdi. Bu sırada eliyle, devenin terkisinde bulunan Fazl'ın başını büktü. Amcası Abbâs (radıyallahu anh):*

"Ey Allah'ın Resûlü! Amcanın oğlu Fazl'ın başını niye büktün?" diye sordu.

"İkisini de birer genç görüyorum. Onlar hakkında şeytanın şerrinden emîn değilim!" *dedi. Derken bir adam daha gelip:*

"Ey Allah'ın Resûlü, ben traş olmazdan önce ifâza tavafını yaptım!" dedi.

"Traş da ol, bunda bir mahzûr yok!" *cevabını aldı. Derken bir başkası daha gelip:*

"Ey Allah'ın Resûlü, ben taşlama yapmazdan önce kurbanımı kesmiş bulundum!" dedi.

"Taşlarını da at, bunda bir mahzur yok!" cevabını aldı. Sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Beytullah'a geldi, onu tavaf etti, sonra Zemzem'e geldi ve:

"Ey Abdulmuttaliboğulları, eğer halk size bunun üzerine galebe etmeyecek olsa mutlaka çekerdim" *dedi.* [Tirmizî, Hacc 54, (885).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîste geçen:

★ Arafat vakfesi,

★ Oradan ifâza,

★ Cem (Müzdelife) vakfesi, müddeti vs.

★ Müzdelife ile ilgili açıklamalar: (Cem', Kuzeh, Muhassır v.s.)

★ Mina'ya geliş, Mina'da taşlamalar,

★ Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a orada soru soranlar, aldıkları cevaplar,

★ İfâza ziyâreti, gibi bir çok hususlar daha önce açıklandı (şu hadîslere bakılsın: 1422, 1428, 1431, 1461, 1553.

2- Bu hadîste îzâha muhtaç ibâre, hadîsin son cümlesinde Abdülmuttaliboğullarına Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın söylemiş olduğu sözdür. Bu sözden *Nevevî*'ye göre iki farklı mânâ çıkarılmıştır:

1-"İnsanların bunu hacc menâsikinden zannederek (aynen yapmaya kalkıp) zemzemin etrafında izdihâma sebep olarak sizi itekleyip, hacıları sulama hizmetinize mâni olacaklarından korkmasaydım, fazîletinin büyüklüğü sebebiyle sizinle birlikte zemzem verme hizmetine ben de katılırdım."

2- Bazı âlimler şu mânayı da anlamışlar: "Bana ittiba için halk size galebe çalmayacak olsa zemzem kuyusundan ben de su çekip, sizin yaptığınız şekilde hacılara, ben de su verirdim".

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, bu sözü onları hacılara su verme hizmetinde sebat etmeye teşvîk için söylediği, ayrıca belirtilmiştir.

HUDUD BÖLÜMÜ

Bu bölümde yedi bab vardır

BİRİNCİ BAB

İRTİDAD VE YOL KESME HADDİ

İKİNCİ BAB

ZİNÂ HADDİ

BİRİNCİ FASIL

İRTİDAD'LA İLGİLİ HÜKÜMLER

İKİNCİ FASIL

HZ.PEYGAMBER'İN HADD TATBİK ETTİĞİ KİMSELER

ÜÇÜNCÜ BAB

LÛTÎLİK VE HAYVANA TEMAS HADDİ

DÖRDÜNCÜ BAB

KAZF (İFTİRA) HADDİ

BEŞİNCİ BAB

HIRSIZLIK HADDİ

ALTINCI BAB

HAMR (İÇKİ) HADDİ

YEDİNCİ BAB

HUDUD'A GİREN SUÇLARDA ŞEFAAT VE MÜSAMAHA

UMUMÎ AÇIKLAMA

Hudûd kelimesi hadd'ın cem'idir. **Hadd,** lügat olarak, **sınır,** iki şeyi birbirinden ayıran perde, bir şeyin son ucu gibi mânâlara gelir. Dînî ıstılah olarak, dinin belirlediği bazı ağır cürümlere takdir edilen cezalara **hadd** denmiştir. Râğıb, Müfredât'ında: "Hudud'la, cürmün kendisi de kastedilir" der ve şu âyeti misal gösterir:

تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ وَلاَ تَقْرَبُوهَا

"**...Bu (hükümler) Allah'ın sınırlarıdır. Sakın onlara yaklaşmayın**" (Bakara 187). Kur'ân-ı Kerîm, hakkında takdir edilen bir hüküm bulunan fiillere de hudud kelimesini kullanmıştır.

وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّٰهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ

"**...Bunlar Allah'ın hudûdudur. Kim Allah hududunu (çiğneyip) aşarsa muhakkak ki kendisine yazık etmiş olur**" (Talâk 1). Bu âyetler, helâl ile haramı ayırdıkları için bunlara hudud denmiş olmaktadır. Bâzı âyetler, fiilin yapılmasını zecrederken, bâzıları da fiile ziyade ve noksanda bulunmayı zecreder.

Hadd cezasını tam kavrayabilmek için onu, İslâm dininin derpiş ettiği cezalar arasındaki hiyerarşik yerine koymamız gerekir. İslâm başlıca dört çeşit ceza vazetmiştir: En ağırından başlamak üzere:

1- Hadd cezaları: (Zinâ, iftira, içki, hırsızlık, yol kesme ve irtidâd için takdir edilen cezalar.)

2- Kısas ve diyet cezaları: Şahıs aleyhine işlenen cürümlerin cezalarıdır.

3- Ta'zir cezâları: Az sonra genişçe açıklanacağı üzere, bunlar dinin yasakladığı fiilleri işleyenlere uygulanan cezalardır. Miktarı âyet ve hadîslerle tesbit edilmemiş, devlet reisine bırakılmıştır. Şartlara, devirlere göre artar, eksilir, mahiyeti farklı kılınabilir.

4- Te'dîb : Terbiyevî maksadlara yönelik, baba, hoca, efendi gibi büyüklerin selâhiyetine bırakılan cezalardır.

Had cezâları, bizzat Allah tarafından konulmuştur. Tesbit ve tayini insanlara

bırakılmamıştır. **İbn-i Âbidin** gibi bazı hukukçular, "Allah'ın hakkı olarak konulup takdir edildiğini" belirtirler. Bunlar, insanlar tarafından artırılıp eksiltilemezler, affedilemezler, bir başka cezaya tebdîl edilemezler.

Hadd ve **Kısas** cezaları, dinin gerçekleştirmeye, korumaya çalıştığı temel hedeflere taarruz mahiyetindeki suçların cezasıdır.

Bilindiği üzere dinin gayesi beştir:

1- Dini muhafaza,
2- Nefsi muhafaza,
3- Aklı muhafaza,
4- Nesli muhafaza,
5- Malı muhafazadır.

Öyleyse hadd ve kısas-diyet cezalarını bu açıdan değerlendirecek olursak, herbirinin, dinin bu ana gayelerinden bir veya ikisini korumaya yönelik olduğu görülür.

Hemen ifâde etmek isteriz, kısas ve diyet cezaları da Kur'ân-ı Kerim tarafından tesbit edilmiş olmaları sebebiyle birçok vasıflarıyla hadd cezalarına benzerlik arzederler.

İslâm ulemâsı hudud'a irtidâd, zinâ, kazf (iftira), şürbü'l-hamr (içki içmek, sarhoş etmese bile) ve hırsızlığı dahil etmede müttefiktir. Ancak, âriyet, malın inkârı, hamr dışındaki içkilerden çoğu sarhoş eden şeylerden içmenin, zina dışındaki bir suçla kazf (iftira) etmenin, kazf ve livâta ithamını -ki kendisiyle nikahı caiz olan biriyle bile olsa- ta'rîz (kinâye) yoluyla yapmak, hayvana temâs, kadının insanla temas kuran maymun gibi hayvanla ciması, sihir yapmak, tenbellikle namazın terki, ramazanda meşru bir özür olmadan oruç yemek gibi fiillerin hudud sayılması ihtilâflıdır. Bunlar, uğrunda mukâtele edilmesi caiz olan suçların dışında kalır. Söz gelimi bir kavm zekât borcunu ödemediği takdirde, onlara karşı harp ilan edilir.

Hadîd yâni demir kelimesinin de hudûd kelimesiyle aynı kökten geldiğine dikkat çeken *İbnu Hacer* merhum,

إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ كُبِتُوا كَمَا كُبِتَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ

"Allah ve peygamberine muhalefet (mümâna'at) etmekte olanlar, muhakkak ki, kendilerinden evvelkilerin uğratıldıkları zillet gibi zillete giriftar edilmişlerdir..." (Mücâdile 5) âyetinde hudûd kelimesiyle aynı kökten gelen يُحَادُّونَ kelimesinin mümâna'at etmek, yani *karşı koyup engel çıkarmak* mânâsına

geldiğine, burada *mukatele*'ye (savaşa) işaret etmek için *hadîd* kelimesinin kullanılmış olma ihtimaline parmak basar.

Şu halde hudud'a giren fiili işlemede Allah ve Resûlü'ne karşı bir savaş, bir engelleme olduğu gibi, bu fiillere, Kur'ân-ı Kerim'in takdir ettiği cezaları vermek de onlara karşı bir savaş, onların cemiyete sirâyetini önlemek, engellemek mânâsında bir tedbir olmaktadır.

TA'ZÎR : *Hudud* bahsinde ve daha başka bahislerde sıkça kullanılacak olan *ta'zîr* cezasının mahiyetini yeterince kavrayabilmemiz için, *Ömer Nasuhi Bilmen* merhûmun, Istılahât-ı Fıkhiyye Kamusu'ndaki ilgili bahisten bir parçayı, -parantez içerisine almak sûretiyle belirttiğimiz- bir kaç açıklayıcı kelime ilâvesiyle aynen iktibas etmeyi uygun bulduk.

TA'ZÎRİN MAHİYETİ VE MEŞRUİYYETİ: Ta'zîr kelimesi lügatte men, red, icbar, tahkir, te'dib mânâlarını ifade ettiği gibi nusret, iâne, takviye, tevkir, ta'zim mânâlarını da ifade eder.

Hukuk bakımından ta'zîr: ''Hakkında muayyen bir ukûbet, bir haddi şer'î mevcut olmayan cürmlerden dolayı tatbik edilecek te'dib ve ceza'' demektir.

Bu kelimenin lügavî mânâlarıyla, ıstılâhî mânâsı arasındaki münasebet ise hafî (kapalı) değildir. Çünkü ta'zîr, müessir bir ibret teşkil ederek başkalarını cürümlere mücaseretten (cesâret etmekten) men edeceği gibi mücrimleri de tekrar cürme mücaseretten men eder.

Diğer bir itibar ile ta'zîr, haklarına tecavüz edilen veya mazlûm mevkiinde bulunan kimselere karşı bir yardım, bir takviye mahiyetinde tecellî eder.

Diğer bir itibar ile de ta'zîr mücrimleri zulümden, denaet (alçaklık) ve ma'siyyetten men ile tehzibî ahlâka (ahlakı güzelleştirmeye) nail, vekar ve nezahete mazhar eder.

İşte bu gibi mülâhazalara mebni birkısım cezalara ''ta'zîr'' adı verilmiştir. Cem'i ''ta'zîrât''dır.

Ta'zîrin meşruiyeti, kitab ile, sünnet-i nebeviyye ile ve icmai ümmet ile sabittir. Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) Efendimiz birisine ''Ey muhannes'' (kadınlaşmış) diye tahkirde bulunan bir şahsı ta'zîr etmişti, diğer bir şahsı da töhmetten dolayı ta'zîr olmak üzere habs buyurmuştu, Zeyleî.

TA'ZÎRİN EHEMMİYETİ VE NEVİLERİ: Ta'zîr, İslâm hukuku bakımından bir ceza, bir te'dib ve tehzib (güzelleştirme), bir siyaset-i şer'iyye mahiye-

tinde tecellî eder. Ta'zîrin dairesi pek geniş, ehemmiyeti pek büyük, lüzumu pek âşikârdır.

Cemiyet hayatında bî-nihaye cürümler=günahlar, ma'siyyetler, memnû hareketler ve kusurlar vücuda gelebilir. Bunların birkısmı hakkında muayyen, mahdud bir cezaî şer'î yoktur, bir kısmı hakkındaki şer'î, muayyen cezalar da bazı şerâitin bulunmamasına mebni sükut edebilir. Halbuki herhangi bir cürmün, muzır bir hareketin mukabilinde bir ceza, bir mania bulunmaması içtimaî hikmete münafidir.

Binaenaleyh İslâm hukuku, bu husustaki pek geniş ceza ahkâmını ta'zîr namı altında muhtevi bulunmuş, bunun takdirini ve tatbikini âmme riyasetini haiz olan ulül'emrin ve onların naibleri olan hakimler ile sair bir kısım devlet memurlarının rey ve ictihatlarına tevdi ve tefviz (emanet) eylemiştir.

Ta'zîr ünvanı altındaki cezaların nevilerine gelince bunlar da başlıca şu onyedi kısma ayrılır:

1- **Mücerred ilâm (duyurma):** Bu, hakimin mücrime "Sen şöyle yapmışsın" veya "Sen şöyle yapıyormuşsun" diye ihtar etmesidir.

Bu ihtar, hakimin mücrime gönderilecek emini vasıtasıyla da yapılabilir.

2- **Bilcelp ilâm:** Bu, hakim tarafından mücrim mahkemeye celb ve davet edilerek kendisine "Sen şöyle yapmışsın, veya yapıyormuşsun" tarzında bilmüvacehe (yüzyüze) yapılan ihtardır.

3- **Vaaz ve nasihat:**Bu, hakim tarafından mücrime intibahını calib olacak surette verilen öğütten ibarettir.

4- **Sert yüz göstermek, meclisden çıkıp gitmek:** Bu, hakimin mücrime abusâne bir çehre ile bakmasından ve kendisinden münfail (tedirgin) olduğunu gösterir bir surette meclisi terk etmesinden ibarettir.

5- **Tekdir ve tevbih:** Bu, hakim tarafından mücrimi azarlamadan ve kendisine sert lâkırdı söylemekten ibarettir.

6- **Muvakkat habs:** Bu, mücrimin ıslahı haline medar olmak üzere muayyen bir müddet habs ve tevkif edilmesi demektir.

7- **Müebbed habs:** Bu, mücrimin fesadını def için ölünceye kadar habs edilmesi demektir.

8- **Gayri muayyen habs:** Bu, müddeti meçhul olup, mücrimin halini ıslah edeceği zamana kadar olan habs demektir. Buna "habsi meçhul" de denir.

Habs suretiyle ta'zîr cezası, mücrimi resmî hapishanelerden birine koymak suretiyle olabileceği gibi kendi hanesinde tevkif ve ikamete memur etmek suretiyle de olabilir.

Habs müddetini takdir ve tayin ise hakimin reyine muvaffezdir. Cinayetler ve hacr mebhaslerine de müracaat!..

9- Nefy ve tağrib (sürgün etmek): Bu, mücrimin bir müddet bulunduğu beldeden başka bir beldeye uzaklaştırılmasından ibarettir. Bu müddeti tayin, hâkime aittir.

Ömer İbnu'l-Hattab hazretleri, bazı kadınları fitneye düşürmesi melhuz bulunan "Nasr İbni Haccac" adındaki hüsn ve cemale mâlik bir genci Medine-i Münevvere'den nefy etmiş, bu mübarek beldeyi ondan tathire (temizlemeye) lüzum gördüğünü söylemişti.

Maamafih Hazreti Ömer, başka bir şahsı da nefy etmişti, bu şahıs Rum diyarına iltihak ederek irtidad etmiştir. Bundan haberdar olan Hazreti Ömer: لَا أَنْفِي بَعْدَهَا أَبَدًا "Bundan sonra kimseyi nefy etmem" demiştir. İmam Ali Hazretleri de: كَفَى بِالنَّفْيِ فِتْنَةً "Fitne için tağrib kafidir" demiştir, Bedayi.

Binaenaleyh nefy ve tağrib hususunda ihtiyatla hareket edilmesi lâzımdır. Bir müslümanı bir İslâm beldesine nefy etmek mahzurlu görüldüğünden onu ecnebi bir memlekete nefy etmek ise asla caiz görülemez.

(İmam Şafiî'ye göre ta'zîr tarikiyle olan nefy müddeti hür hakkında bir seneden, rakik (köle) hakkında da altı aydan noksan olmak lâzımdır).

10- Teşhir: Bu, mücrimin yüzünü karaltarak veya kendisini bir merkebe tersine bindirerek şehir içinde dolaştırmak suretiyle olur. Yapılan cürmün bir münadî tarafından halka ilân edilmesi de bu kabildendir. Sirkat gibi, yalan yere şehadet gibi fazihaları (rezâletleri) irtikâb eden şahısları halka ilân etmeğe "tecris" adı da verilmiştir.

Tecris, bir nevi teşhir ve tefzih (rezil etme) demektir. Maamafih hadiselerin bir adamı tecribedîde (tecrübeli) kaviyyürrey bir hâle getirmesine de "tecris" denilir.

11- Ukubetler ile tehdid: Bu, mücrime ıslâh-ı hal etmediği takdirde muhtelif ukubetlere maruz bırakılacağını ihtar etmektir.

12- Velâyetten-me'muriyetten azl: Bu, resmî veya gayri resmî vazifesini suistimal eden bir memurun, bir hâkimin, bir valinin memuriyetten azl ve men edilmesi demektir.

13- Kulak bükmek: Bu, mücrimin te'dib ve intihabı için kulağını çekip bükmekten ibarettir.

14- Darb=dayak: Bu, mücrimin el ile veya bir değnek ile döğülmesinden ibarettir. Değnekle döğmenin miktarı, İmam-ı Âzam'a göre üçden nihayet otuzdokuz darbeye kadardır. İmam Ebu Yusuf'a göre hür hakkında üçden doksanbeş veya doksandokuz, rakik hakkında da üçden otuzdokuz darbeye kadardır.

İmamı Âzam Hazretleri, rakikler hakkındaki haddi, İmam Ebu Yusuf Hazretleri de hürler hakkındaki haddi mikyas tutmuştur.

Fukaha-i Kiram, bir hadisi şerife mebni ta'zir darbelerini had darbelerinden biraz noksan olarak kabul etmiş bulunuyorlar.

Fukahadan bazıları, İmam Ebu Yusuf Hazretleri'nin reyini tercih etmiştir. Fakat ceza hususunda mücrimin lehine hareket edilmesi, ihtiyata daha muvafık olduğundan İmam-ı Âzam'ın re'yi mütünî fıkhiyyeye (fıkhî metinlere) dahil daha müreccah bulunmaktadır, Bedayi.

"(İmam-ı Mâlik'e göre bu ta'zir darbelerinin miktarı, İmamü'l-Müslimîn'in ve onun naibi olan hakimlerin reylerine muhavveldir, bir maslahat görülürse had miktarından=yüz değnekten fazla da olabilir. Düsukî.

(İbni Ebi Leylâ'ya göre ta'zirin en çoğu yetmişbeş değnektir. El-Muhallâ.)

(İmam Şafiî'ye göre bunlar, hür hakkında kırkdan, rakik hakkında da yirmiden noksan olmalıdır. Bir kavle göre de yirmi darbeden noksan olmalıdır. Tuhfetül'Muhtac.)

(İmam Ahmed'e göre de bu darbelerin miktarı, ondan ziyade olamaz. Nitekim bir hadisi şerifte:

لا يجلد احد فوق عشر جلدات الا فى حد من حدود الله تعالى

"Bir kimseye -hudud-ı ilâhiyyeden olan had müstesna olmak üzere- on değnekten fazla vurulamaz)" buyurulmuştur.

Ancak bu hususta bazı müstesnalar vadır. Şöyle ki: Müşterek veya başkasıyla evli olan cariyesine veya evlâdının cariyesine veya bir meyteye tekarrüb eden şahsa doksandokuz değnek vurulur. Ramazanı şerifde gündüzün içki kullanan şahıs hakkında da had ile beraber ta'zîr olarak yirmi değnek vurulur. Keşşafülkına.

(Zahirîlere ve Leys İbni Sa'd'e göre de ta'zir suretiyle darbın en çoğu on değnektir, bundan ziyade olamaz. el-Muhalla.)

Hanefilerin eazimine (büyüklerine) göre darb ile olan ta'zîrin haddi asgarîsi, hakimin reyine muvaffezdir. Bu, iki veya bir darbeden ibaret de olabilir.

Dayak cezası, insanların haysiyetine, izzeti nefsine münafi görülebilir. Fakat cezaların hepsinde de bu hal mevcuddur. Filhakika insanların izzeti nefsini rencide etmemek, müslümanlıkta bir esastır. Fakat cemiyet arasında birtakım fena şeyleri irtikâb ederek halka kötü bir nümune olan, bu suretle izzeti nefsini kendi eliyle imhaya çalışmış bulunan mütecaviz bir şahsı dayak ile ıslaha çalışmak, âmmenin selâmeti için kabulüne ihtiyaç görülen bir çaredir. Kaabiliyetler, ma'siyyetler, mütefavit olduğundan hakim, hikmet ve maslahata göre hareket eder, kanaat getirdiği bir ihtiyaca mebni dayak suretiyle ta'zir cihetine gider, buna bazan pek ziyade lüzum görülebilir.

Maamafih İmam Serahsî'ye göre safı'=sille vurmak suretiyle ta'zîr, caiz değildir. Bir şahsın kafasına veya boynuna açık el ile vurmak, istihfafın en son derecesidir, bundan ehl-i kıble siyanet olunur. Zeyleî, Reddül'Muhtar: Hudud mebhasine de müracaat!..

15- Katl: Bu da fesadı itiyad edip, başka suretle münzecir (caydırılmış) olmayan herhangi bir şeririn öldürülmesinden ibarettir. Buna "hadden katl" de denir ki, memlekette fesada sa'y eden herhangi bir şahsın, emr-i veliyyilemr ile siyaseden katl edilmesi demektir.

16- Hedmi beyt: Bu, her türlü fesadı itiyat eden şerir bir şahıs üzerine, bulunduğu odayı yıkmaktan ibarettir.

İçerisinde memnuattan biri irtikâb edilen bir hanenin hakkı hürmet ve masuniyeti sâkıt olacağından ledel'maslaha (maslahat olunca) veliyyül'emrin emriyle içine girilmesi ve zaruret ânında hedm edilmesi caizdir. Nitekim birtakım şakilerin tahassun ettikleri (sığındıkları) yerler, ledel'icab (gerekince) top ile veya saire ile yıktırılmıştır.

17- Nakdî ceza: Bu, mücrimden bir miktar para almaktan ibarettir. Bu para muhafaza edilir, halini ıslah ederse mücrime iade edilir, etmezse âmme masalihine sarf olunur.

Para almak suretiyle ta'zîrin cevazına yalnız İmam Ebu Yusuf kail olmuştur. Sair müctehidler buna kail değildirler. Kat'ı uzuv (uzvu kesmek) suretiyle ta'zîr caiz olmadığı gibi mücrimin emvalini elinden almak, itlâf etmek suretiyle de ta'zîr caiz görülmemektedir. Bu zevat, böyle bir ta'zîr usuliyle halkın emvaline birtakım kimselerin musallat olmalarına yol açılmış olabileceğini dermeyan ediyorlar. Mebsut, Fethül'Kadir, Dürri Muhtar, Reddi Muhtar.

(Hanbelî fukahası da diyorlar ki, ta'zîr, mal ahziyle, bir mali itlâf ile olamaz. Bu hususta istinad edilecek bir emri şer'î yoktur. Maamafih ta'zîr, te'dib içindir. Te'dib ise itlâf suretiyle olamaz.

Hanbelîlere göre bir ta'zîr usulü daha vardır ki, o da müteezzî olacağı (huzursuz olacağı) anlaşılan bir mücrimin başındaki saçları traş ettirmekten ibarettir. Mücrimin bundan müteezzî (huzursuz) olması, hakkında intibahı mucib bir ceza mahiyetinde bulunur. Keşşafül'kına.)

(Şafiîlerce mücrimin sakalını traş etmek suretiyle ta'zîr caiz görülmüyor. Şafiî ve Hanbelî fukahasınca kabul edilmiş olan ta'zîr nevilerinden biri de mücrimi diri olarak salb etmektir. Bunun müddeti üç günden ziyade olamaz. Mücrim bu müddet içinde yemeden, içmeden ve ima ile namaz kılmadan men edilemez.

Şafiîlerden diğer bir kavle göre bu mücrim, namazlarını ima ile değil, bilâ ima kılabilir, buna muhalefet olunamaz. Tuhfetül'muhtac.)

1585 ١- وعن زيد بن أسلم رضى الله عنه أنّ رسولَ الله ﷺ قال: [مَنْ غَيَّرَ دِينَهُ فَاضْرِبُوا عُنُقَهُ] أخرجه مالك، وقال فى تفسيره معنها: أنَّهُ مَنْ خَرَجَ مِنَ الْإِسْلاَمِ إلَى غَيْرِهِ مِثْلُ الزَّنَادِقَةِ(١) وَأَشْبَاهِهِمْ، فَأُولٰئِكَ إذَا ظَهَرَ عَلَيْهِمْ يُقْتَلُونَ، وَلاَ يُسْتَتَابُونَ لأَنَّهُ لاَ تُعْرَفُ تَوْبَتُهُمْ، فَإنَّهُمْ كَانُوا يُسِرُّونَ الْكُفْرَ، وَيُعْلِنُونَ الْإِسْلاَمَ، فَلاَ أَرَى أَنْ يُسْتَتَابَ هٰؤُلاَءِ إذَا ظَهَرَ عَلَى كُفْرِهِمْ بِمَا يَثْبُتُ بِهِ. قَالَ: وَالأَمْرُ عِنْدَنَا أَنَّ مَنْ خَرَجَ مِنَ الْإِسْلاَمِ إلَى الرِّدَّةِ أَنْ يُسْتَتَابَ، فَإنْ تَابَ، وَإلاَّ قتل. قَالَ: وَمَعْنَى قَوْلِهِ ﷺ: مَنْ تَرَكَ دِينَهُ فَاقْتُلُوهُ: أَىْ مَنْ خَرَجَ مِنَ الْإِسْلاَمِ إلَى غَيْرِهِ، لاَ مَنْ خَرَجَ مِنْ دِينٍ غَيْرِ الإسلامِ إلَى غَيْرِهِ، كَمَنْ خَرَجَ مِنْ يَهُودِيَّةٍ إلَى نَصْرَانِيَّةٍ، أَوْ مَجُوسِيَّةٍ، وَمَنْ فَعَلَ ذٰلِكَ مِنْ أَهْلِ الذِّمَّةِ لَمْ يُسْتَتَبْ وَلَمْ يُقْتَلْ].

(١) قال فى القاموس: الزنديق بالكسر من لا يؤمن بالآخرة، أو بالربوبية، أو من يبطن الكفر، ويظهر الإيمان.

1. **(1585)**- *Zeyd İbnu Eslem* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* ***"Dinini değiştirenin boynunu vurun."***

İmâm Mâlik, bu hadîsi Muvatta'da [Akdiye 15, (2,736)] kaydeder ve hadîs hakkında şu açıklamayı sunar: "Bu hadisin mânâsı şudur: "Her kim İslâm'dan çıkarak zındıklık ve benzeri bir dîne girecek olursa, kendisine galebe çalındığı takdirde öldürülür. Öyle birine tevbe teklif edilmez. Zira gerçekten tevbe edip etmediği bilinemez. Çünkü bunlar (galebeden önce) küfürlerini gizleyip, müslüman olduklarını ilân ediyorlardı. Ben, böylelerinin küfrü, delille sübût bulduğu takdirde, tevbe etmeye çağrılmalarını uygun bulmam, (tevbe etse de kabul edilmemeli)". Devamla der ki: "Bizim nezdimizde, esâs olan şudur: "Bir kimse irtidâd ederse tevbeye çağırılır, (kendisine galebe çalınmazdan önce) tevbe ederse (hayatı bağışlanır), aksi takdirde öldürülür."

İmam Mâlik devamla der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: **"Dinini terkedeni öldürün"** hadisinin manası: "Kim İslâm'dan çıkıp bir başka dine geçerse" demektir. "İslâm'dan başka bir dinden çıkarak bir diğer dine geçerse..." demek değildir. Sözgelimi yahudiliği terkederek hıristiyanlığa veya mecûsîliğe geçen kastedilmemiştir. Binâenaleyh ehl-i zimme'den herhangi biri böyle bir din değiştirmesi yapacak olsa ne tevbeye çağırılır, ne de öldürülür".

AÇIKLAMA:

Dinden çıkma hadisesine *irtidat* veya *ridde* denir. İslâm dininden çıkana *mürted* denir. İrtidâd, büyük günahlardandır. Kişinin bütün hayır amellerinin sevabını yok eder. Hadisi açıklayan *İmam Mâlik,* esas itibariyle zındık oldukları halde müslüman görünen kimselerin irtidâd etmeleri halinde, yakalanınca tevbesine güvenilmeyeceği kanaatindedir. Bu sebeple *Malik*'e göre onlara tevbe teklif edilmez, tevbekâr olup, İslâm'a geldiklerini beyân etseler bile bu tevbe onlardan kabûl edilmez. *İmam Şafiî* tevbelerinin makbul olduğuna hükmeder. *Ebu Hanife*'nin onlar hakkında iki ayrı görüşü olmuştur.

Zındık, Kâmus'da: "Ahirete veya Rububiyet'e inanmayan veya küfrünü gizleyerek iman izhar eden kimse" diye açıklanır.

İmam Şâfiî (rahimehumullah), hadisin âmm olan ifâdesini biraz kayıtlayarak, zor karşısında dinini değiştiren kimseyi istisna tutar. Bu hükme giderken şu âyeti delîl getirmiştir: إِلاَّ مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ **"Kalbi iman üzere (sabit ve bununla) mutmain (ve müsterih) olduğu halde (cebr ü) ikrâhe uğratılanlar müstesna olmak üzere kim îmanından sonra Allah'ı tanımaz, fakat küfre sîne(-i**

kabul) açarsa işte Allah'ın gazabı o gibilerinin başınadır. Onların hakkı en büyük bir azabtır " (Nahl 106).

Hadisin hükmü bütün erkeklere şâmildir, bunda ûlema icma eder. Kadına da şümûlüne *Ahmed İbnu Hanbel, Şâfiî, İmam Malik* ve cumhur ittifak ederse de *İmam Âzam*, öldürme hükmünü kadına teşmîl etmez. Hanefîler, kadınların öldürülmesiyle ilgili nehye dayanarak: "Burada be-tahsîs erkek zikredilmiştir, kadın hâriçtir" demişlerdir. Keza: "Aslî küfürden tevbe kabûl edilmediği gibi ârizî küfürden de kabul edilmez" derler.

Ancak *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'ın: "*Kadın mürted de öldürülür*" sözü delil getirilerek Hanefîlerin hükmüne itiraz edilmiş ve ilaveten: "*Hz.Ebû Bekir* (radıyallahu anh)'in hilâfeti sırasında irtidat etmiş olan bir kadını, henüz pek çok sahabe hayatta iken öldürttüğü, kimsenin buna itiraz etmediği" gösterilmiştir.

Hz. Mu'âz (radıyallahu anh), *Yemen*'e giderken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisine, bu mevzû ile alâkalı olarak şunu söylemiştir: "**İslâm'dan, herhangi biri vazgeçecek olursa, onu tekrar davet et, dönerse ne âlâ, dönmezse boynunu vur. Herhangi bir kadın İslâm'dan irtidâd edecek olursa, onu da geri çağır, dönerse ne âlâ, dönmezse boynunu vur.**"

Zürkânî: "Kaydedilen bu Mu'âz hadîsi, sadedinde olduğumuz ihtilâfta nassdır, hükmüne uyulması gerekir" der.

Buharî ve başka birkısım kaynaklarda rivayet edilen bir kıssa da konumuza ışık tutar: *İkrime*'nin rivayetine göre: "*Hz.Ali*'ye birkısım zındık getirilmişti. O bunları yaktırdı. Haber *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'a ulaşınca: "Onun yerinde ben olsaydım yaktırmazdım. Çünkü Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yasağı var: لاَ تُعَذِّبُوا بِعَذَابِ اللّٰهِ "**Allah'ın azabı ile azab vermeyin**". Fakat öldürtürdüm zira efendimiz: مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فَاقْتُلُوهُ "**Kim dinini değiştirirse öldürün**" diye emrediyor."

Bu rivayetin, *Ahmed İbnu Hanbel, Ebû Dâvud* ve *Nesâî*'de kaydedilen vechinde şu ziyade mevcuttur: "*İbnu Abbas* (radıyallahu anh)'ın bu sözü *Hz.Ali*'ye ulaşınca: "*İbnu Abbâs*'ın anası ağladı" der. Bu söz, bazılarına göre, *İbnu Abbâs*'ın kendisine itiraz etmiş olmasına *Hz.Ali*'nin memnun kalmadığını; *Hz.Ali*'nin hadiste gelen yasaklamayı tahrîmî değil, tenzihî bir yasaklama anlamış olabileceğine delildir. Çünkü *Hz.Ali* (radıyallahu anh), yakmanın câiz olduğuna inanıyordu. *Hâlid İbnu Velid* ve diğer bazı Ashâb da bu görüşte idiler. Onlar bu

davranışla, küffâra karşı şiddetli olmak, gözlerini yıldırmada mübâlâğaya kaçmak gâyesini güdüyorlardı.

Zürkânî der ki: "Bu rivayet, *Hz.Ali*'ye nisbet edilen şu sözlere de muhalif değildir: "*İbnu Abbâs*'ın sözü *Ali*'ye ulaşınca, *Ali*: "*İbnu Abbâs* doğru söyledi" dedi."Çünkü bu rivayetteki tasdîki, nehyin tenzîhî bir yasak olmasından ileri gelir.

Fakat *İbnu Abdilberr* der ki: "Hadis bir çok vecihte, *Hz.Ali*'nin onları öldürttükten sonra yaktırdığını belirtmektedir".

Şu halde, *Hz.Ali*, zındıkları diri diri yaktırmış değildir.

Son olarak *Ukeylî*'nin bir rivayetini kaydedelim: "Şî'a'dan bir grup *Hz. Ali* (radıyallahu anh)'ye gelerek:

"— Ey mü'minlerin emiri! Sen O'sun!" dediler. *Hz.Ali*:

"— (Anlayamadım) ben kim mişim?" diye sordu. Onlar yine:

"— Sen O'sun!" dediler. *Hz.Ali* tekrar:

"— Size yuh olsun, ben kim mişim?" dedi. Bu ısrar üzerine ağızlarından baklayı çıkarıp:

"— Sen Rabbimizsin!" dediler. *Hz.Ali* (radıyallahu anh) onlara çıkışıp:

"— Yazık size, hemen bu düşünceyi terkedip tevbe edin!" dedi. Ancak onlar tevbeye gelmekten imtina ettiler. O da başlarını vurdurdu, sonra da:

"— Ey Kanber! Bana odun yığını hazırla!" diye emretti. Yerde onlar için hendekler kazdırdı ve cesetlerini oralarda yaktırdı".

1586 ٢– وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [كَانَ عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ سَعْدِ بْنِ أَبِى السَّرْحِ يَكْتُبُ لِرَسُولِ اللّٰه ﷺ فَأَزَلَّهُ الشَّيْطَانُ فَلَحِقَ بِالْكُفَّارِ، فَأَمَرَ بِهِ النَّبِىُّ ﷺ أَنْ يُقْتَلَ يَوْمَ الْفَتْحِ فَاسْتَجَارَ لَهُ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ، فَأَجَارَهُ ﷺ] أخرجه أبو داود، وتقدم فى حديث طويل فى تفسير سورة النحل: من رواية النسائى.

2. **(1586)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "*Abdullah İbnu Sa'd İbni Ebi's-Sarh Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e kâtiplik yapıyordu. Şeytan ayağını kaydırdı: Adam irtidâd ederek kâfirlere sığındı. Resûlullah (aleyhis-*

salâtu vesselâm) Fetih Günü, onun öldürülmesini emretti. Ancak, Hz.Osman (radıyallahu anh) onu himayesi altına aldı. Resûlullah da bu himâyeyi tanıdı''. [Ebu Dâvud, Hudud 1, (4358); Nesâî, Tahrîmu'd-Dem 15, (7, 107). Bu hadîs Tefsîr bölümünde, Nahl Sûresi'nin tefsiri sırasında Nesâî rivayeti olarak daha uzun bir hadîste geçmiştir.]

AÇIKLAMA:

Hadiste ismi geçen *Abdullah İbnu Ebi's-Sarh*'ın hikâyesi 674 numaralı hadîste yeterince açıklanmıştır.

1587 ٣- وعن أنس رضى الله عنه: [أَنَّ نَاساً مِنْ عُكْلٍ وَعُرَيْنَةَ(١)، قَدِمُوا عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَتَكَلَّمُوا بِالإِسْلاَمِ، وَقَالُوا يَارسولَ اللّه: إِنَّا كُنَّا أَهْلَ ضَرْعٍ، وَلَمْ نَكُنْ أَهْلَ رِيفٍ، وَاسْتَوْخَمُوا المَدِينَةَ فَأَمَرَ لَهُمْ بِذَوْدٍ(٢) وَرَاعٍ، وَأَمَرَهُمْ أَنْ يَخْرُجُوا فِيهِ فَيَشْرَبُوا مِنْ أَلْبَانِهَا وَأَبْوَالِهَا، فَانْطَلَقُوا حَتَّى إِذَا كَانُوا بِنَاحِيَةِ الْحَرَّةِ(٣) كَفَرُوا بَعْدَ إِسْلاَمِهِمْ، وَقَتَلُوا رَاعِيَ النَّبِيِّ ﷺ، وَاسْتَاقُوا الذَّوْدَ، فَبَلَغَ ذٰلِكَ النَّبِيَّ ﷺ، فَبَعَثَ الطَّلَبَ فِي آثَارِهِمْ فَأَمَرَبِهِمْ فَسَمَّرُوا أَعْيُنَهُمْ، وَقَطَّعُوا أَيْدِيَهُمْ، وَتُرِكُوا فِي نَاحِيَةِ الحَرَّةِ حَتَّى مَاتُوا عَلَى حَالِهِمْ].

أخرجه الخمسة.

قوله: [أَهْلَ ضَرْعٍ». أى بادية وماشية، «ولم نكن أهل ريف» الرِّيفُ: الأرض ذات الزرع والخصب.

---

(١) عكل ضم العين وبالكاف الساكنة: قبيلة من تيم لرباب، وعرينة: بضم العين، وفتح الراء المهملتين مصغرا: حى من قضاعة وحى من بجيلة، المراد هنا الثانى.

(٢) الذود من الإبل ما بين الثلاث إلى العشر، وفى رواية: (فأمر لهم بلقاح) وهى: النوق ذوات الألبان.

(٣) الحرة: هى الأرض ذات الحجارة السود، وفى ظاهر المدينة حرتان.

3. **(1587)-** *Hz.Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Ukl ve Ureyne kabilelerinden bir grup insan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına gelip:*

"— Ey Allah'ın Resûlü!, dediler, biz hayvancılıkla uğraşıp sütle beslenen (çöl) insanlarıyız, (çift-çubukla uğraşan) köylüler değiliz" dediler. Bu sözleriyle, Medine'nin havasının kendilerine iyi gelmediğini ifâde ettiler. Resûlullah, onlara (hazineye ait) develerin ve çobanın (bulunduğu yeri) tavsiye etti. Kendilerine oraya gitmelerini, develerin sütlerinden ve bevllerinden içmelerini söyledi. Gittiler, Harra bölgesine varınca, İslâm'dan irtidât ettiler. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in çobanını da öldürüp develeri sürdüler. Haber, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e ulaştı.

Resûlullah, derhal arkalarından tâkipçi çıkardı (yakalanıp getirildiler). Gözlerinin oyulmasını, ellerinin kesilmesini ve Harra'nın bir kenarına atılmalarını ve o şekilde ölüme terkedilmelerini emretti." [Buharî, Muhâribîn 16, 17, 18, Diyât 22, Vudû 66, Zekât 68, Cihâd 152, Megâzî 36, Tefsir, Mâide 5, Tıbb 5, 6, 29; Müslim, Kasâme 9, (1671); Tirmizî, Tahâret 55, (72), Et'ime 38, (1846); Ebû Dâvud, Hudûd 3, (4364-4371); Nesâî, Tahrîmu'd-Dem 7, (7, 93-98); İbnu Mâce, Hudûd 20, (2578).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, kaynaklarının çokluğundan da anlaşılacağı üzere, birçok farklılıklarla çeşitli vecihlerden rivâyet edilmiştir. Yukarıdaki hadîste zikri geçmeyen bazı teferruatı gözönüne alarak hâdiseyi şöyle özetleyebiliriz: *Ureyne* ve *Ukl* kabilelerinden, bazı rivayetlerde sekiz kişi oldukları belirtilen bir grup Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelirler. Ancak *Medine*'nin rutûbetli havası onlara iyi gelmez ve hastalanırlar. Bunu, Medine'nin kendilerine uğur getirmediğine yorarlar ve hatta Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in huzuruna çıkarak yapmış oldukları biat akdini bozmak, İslâm'dan rücu etmek talebinde bile bulunurlar. Hz. Peygamber onlara hava değişikliği tavsiye ederek hazine develerinin otlatıldığı Kuba civarındaki Zü'l-Hader denilen yerdeki otlağa gönderir. Oradaki develerin sütünden ve bevlinden içmelerini tenbihler. Bu tavsiyelere uyup iyileşen bedeviler, irtidad ederler. Bununla da kalmayıp işi ihanete dökerek çobanlardan birinin gözlerini oyup el ve ayaklarını kesip sonra öldürürler, hazine develerini de kaçırmaya kalkarlar. Ancak kaçıp kurtulabilen bir çobanın ihbariyle duruma muttali olan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), peşlerinden *Kürz İbnu Câbir el-Gihrî* komutasında yirmi kadar Ensârî genci, bir de iz takipçisi (kâif) ile birlikte peşlerinden gönderir. Bunlar, hainleri kıskıvrak yakalayıp Medine'ye geti-

rirler. Hz. Peygamber kısâsen gözlerinin oyulmasını, ellerinin ve ayaklarının kesilip bu halde *Harra*'nın bir kenarına atılmalarını, kızgın güneşin altında ölüme terkedilmelerini emreder ve öyle yapılır. *Hz. Enes* (radıyallahu anh) onlardan birini gördüğünü, susuzluktan ölene kadar toprağı yaladığını belirtir.

2- Müteakip (1588 numaralı) rivayette görüleceği üzere hadîsin bazı vecihlerinde, bu hadise üzerine şu mealdeki ayetin indiği belirtilir: **"Allah'a ve Resulüne (mü'minlere) harp açanların yer yüzünde (yol kesmek suretiyle) fesadcılığa koşanların cezası, ancak öldürülmeleri, ya asılmaları, yahut (sağ) elleriyle (sol) ayaklarının çaprazvari kesilmesi, yahud da (bulundukları) yerden sürülmeleridir. Bu, onların dünyadaki rüsvaylığıdır. Ahirette ise onlara (başkaca) pek büyük bir azab da vardır..."** (Maide 33).

3- *Kadı İyâz*'ın açıklamasına göre, hadîsi anlamada ulemâ ihtilâf etmiştir. Seleften birkısmı, bu cezanın hudûd ve muhariblerle ilgili (Maide 33) âyetler inmezden önce verildiğini, mezkûr ayetler inince hadisin hükmünün neshedildiğini söylemiştir. Bazıları ise hadisin neshedilmediğini söylemiştir. Bu sonunculara göre *muharib*lerle ilgili ayetler bu vak'a ile ilgili olarak inmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da bu cezayı kısas olarak tatbik etmiştir. Çünkü mürtedler müslüman çobana aynı şeyleri yapmışlardır.

Bazı âlimler *müsle*'ye haram derken, diğer bir kısmı *"haram değil, tenzîhen mekrûh"* demiştir.

4- *Hz.Enes,* bir rivayette bu mürtedlerin su istediklerini ancak onlara su verilmediğini, toprağı yalayarak öldüklerini belirtir. Bu husus da âlimlerin bazı yorumlarına kapı açmıştır. Rivayetlerde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in: **"Su vermeyin"** diye sarih bir sözü gözükmüyor. Ama su verilmeme vak'asından haberdâr olmadığını söylemek de zor. Üstelik, Ashab'ın sünneti de meşrû bir hüküm taşır.

Kadı İyâz: "Öldürülmesi farz olan bir kimse su istese, kasden mâni olup da kendisine su vermeyerek iki azabın birlikte tatbik edilmesinin meşrû olmayacağında ulemânın ittifak ettiğini belirtir. *Nevevî* bu görüşe itiraz ederek: "Bu sahîh hadiste beyan olunmuştur ki, mürtedler çobanı öldürmüş, İslâm'dan dönmüşlerdir. Şu halde ne su istemede ne de başka husûsta kendilerine hürmet kalmaz" der.

Yine *Nevevî*'nin kaydına göre, *Şafiî ulemâsı* şöyle demiştir: "Yanında tahâreti için gerekli olan suyu bulunduran bir şahıs, o suyu, ölümden veya şiddetli

susuzluktan korkan bir mürtede verip de kendisinin teyemmüm etmesi câiz değildir. Ancak suyu isteyen kimse bir zımmî veya bir hayvan olsa vermek lâzım gelir, bu durumda suyu vermeyip abdest alması caiz olmaz".

5- İmam Mâlik, bu hadise dayanarak, eti yenen hayvanların bevillerinin temiz olduğuna hükmetmiştir. *Ahmed İbnu Hanbel, İmam Muhammed, Şâfiîlerden Istahrî ve Rüyânî, Şâ'bi, Atâ, Neha'î, Zührî, İbnu Sîrîn, Hakem* ve *Sevrî* aynı kanaattedirler. *Ebû Dâvud, İbnu Uleyye* daha ileri giderek: "İnsan dışında -eti yensin, yenmesin- bütün hayvanların bevli ve fışkısı temizdir" demiştir.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Şâfiî, Ebu Sevr ve diğer bir çok ulemâya göre bütün beviller pistir. Ancak affedilen az miktar bu hükme dahil değildir. Bunlara göre, Ureynelilere zarurete binaen ruhsat verilmiştir. Zaruret olmadan deve idrarının temiz olduğuna dair hadiste bir hüküm mevcut değildir. Birçok haramlar zaruret sebebiyle mübah kılınmıştır, ancak bunlar zaruret olmadığı takdirde yine haramdır. Sözgelimi harp halinde veya şiddetli kaşınma gibi durumlarda ortaya çıkan zarurete binaen ipekli elbise helâl olur. Bu gibi mazeretleri olmayana ipekli elbise haramdır.

★ Haramla tedavi alelıtlak caiz değilse de haramda yüzde yüz şifa olduğu bilinirse caiz olur.

★ Devlet reisi, kendisine gelen yabancıların her meselesiyle meşgul olur; tedavisiyle bile...

★ İlaç kullanmak, vücuda faydası olan mûtad ilacı almak meşrudur.

★ Kısasda misilleme meşrudur.

★ Mürted, tevbe etmeye çağırılmadan derhal öldürülür. Bunun vacib mi, müstehab mı olduğu hususlarında ihtilâf edilmiştir. Bazı âlimler: "Mürted muharebe ederse, katli vacib olur, tevbe etmesini beklemekte bir mânâ kalmaz" demiş ve sadedinde olduğumuz hadisi bu iddiaya delil göstermiştir.

1588 ٤- وعن أبى الزناد قال: [لَمَّا قَطَعَ النَّبِىُّ ﷺ الَّذِينَ سَرَقُوا لِقَاحَهُ وَسَمَلَ أَعْيُنَهُمْ بِالنَّارِ عَاتَبَهُ اللّه فى ذٰلِكَ وَنَزَلَ: إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللّهَ وَرَسُولَهُ]. الآية. أخرجه أبو داود والنسائى.

4. **(1588)**- *Ebu'z-Zinâd* (merhum) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) develerini çalanların (el ve ayaklarını) kestiği , gözlerini de ateşle oyd*...

ğu zaman, Allahu zülcelal hazretleri, Hz. Peygamber'i îtab etti ve mesele üzerine şu âyeti inzal buyurdu: **"Allah ve Resulüne harp açanların cezası..."** (Mâide 33). [Ebû Dâvud, Hudûd 3, (4370); Nesâî, Tahrîmu'd-Dem 7, (7, 100).]

MÜRTED, YOL KESEN VE BÂĞÎ (İSYANCI) HAKKINDA TAHLİL

Birbirine yakın benzerliği olan üç farklı fitne hareketini daha yakından tahlil etmeyi faydalı ve gerekli buluyoruz. İçinde yaşadığımız dahilî fitne şartları, bu hususlarda daha sistemli bilgi sahibi olmamızı gerekli kılmaktadır. Böylece, karşılaştığımız hâdiseler karşısında almamız gereken daha sağlıklı, daha meşru tavrı tesbitte fazla zorluk çekmeyiz. Üstelik, İslâm'ın bu mevzulardaki nokta-i nazarını bilmek, dini kültürümüzün bütünlüğü için de gereklidir.

1- MÜRTEDLER : İster müslüman ana babadan büyümüş, isterse önceden kâfir iken sonradan müslüman olmuş bulunan bir kimse, İslâm dinini terkedecek olsa buna mürted denir. Dinden çıkma, ferdî olabileceği gibi, cemaatler şeklinde de olabilir. Her iki hâlde de devletin bunlarla mücadele etmesi gerekir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) dinden çıkanların öldürülmesini emretmiştir. Âlimler, umûmiyetle, dinden çıkış sebeplerinin araştırılarak, iknâ yollarına başvurmayı, düşünerek geri dönmelerine, yaptıklarından pişman olup tevbe etmeye dâvet edilmelerini, bu maksadla bir müddet hapsedilmelerini vs. tavsiye ederler. Her şeye rağmen direnirlerse öldürülürler.

Dinden çıkanın cizye vermesi kabul edilmez, sulh ve anlaşmaya yanaşılmaz. Onların kestikleri yenilmez, müslüman kadın onlarla nikahlanmaz. Köle ise, münâsebet-i cinsiye yapılmaz, köle olarak satılamaz, zira ölüm veya tevbeden birini tercihe mecburdur.

Mürted öldürülünce yıkanmaz, kefenlenmez, namaz kılınmaz, cenâzesi müslüman mezârlığına da konmaz, müşrik mezarlığına da. Bir çukura atılır. Malına müslüman, kâfir kimse vâris olamaz, hazîneye kalır.

Günümüzde müşâhedesi mümkün olan bazı durumlara açıklık getireceği için, şu pasajı Istılâhât-ı Fıkhiye'den, bazı Arapça tabirleri hafifleterek aynen kaydetmeyi uygun görüyoruz:

"Ana ve babası müslüman olan bir çocuk, onlara tâbi olarak müslüman sayıldığı halde, kendisinden İslâm'a dair bir ikrar işitilmeksizin kâfir olarak bâliğ olacak olsa irtidad etmiş sayılmayacağından, katledilmez. Çünkü irtidad, tasdikten sonra vukû bulan bir tekzîb demektir. Hâdisede ise kablelbülûğ bir tasdik bulunmamıştır. Zira, tasdikin delili bulunan ikrar mevcut değildir. Şu kadar var ki, bu

çocuk, kablelbülüğ ebeveynine tebeiyetle müslim hükmünde bulunmuş olduğu cihetle, bülüğdan sonra görülen küfründen dolayı habs edilir. Emvâli hakkında da mürted olanların kazançları hakkındaki hüküm câri olur. Çünkü kendisi hakikaten mürted sayılmasa da hükmen mürted bulunmuştur.

İrtidaddan rücu edip tekrar müslüman olan bir şahıs, bu irtidâdından dolayı artık tazîr ve tekdîr edilmez. Çünkü böyle bir hareket, dine rücûuna mâni, bu hususta lâzım gelen tergîb ve teşvîke münâfi olabilir.

2- BÂĞİLER (SİYASİ SUÇLULAR): İslâm nokta-i nazarından, nizâmı bozucu hareketlerin hepsi aynı kategoriye dahil edilmez. Adi bir hırsızlık veya katl vak'ası ile, yol kesme vak'ası bir sayılmadığı gibi, irtidâd hâdisesi ile siyasî suç da bir sayılmaz.

Siyasî bir maksadla tevessül edilen eylemler ayrı bir kategoride mütalaa edilirler. Fakihler siyasî suçlulara **bâği** (cem'î buğât) der ve bunları şöyle târif eder: **"Bâği, câiz olan bir te'ville haksız yere imama karşı gelen destek ve kudret (menea ve savlet) sahibi kimselerdir".**

Bu tarife göre, meşru olan bir veliyyülemre veya nâibine karşı, bir te'ville yani kendince doğru görülen bir te'vîle, bir sebebe dayanarak isyan eden ve itaat dâiresinden çıkan, bununla beraber müslümanların katlini, mallarının gasbını, zürriyetlerinin esir edilmesini helâl görmeyen menea (destek, kudret) sahibi bir müslümana da **bâği** denir.

Kendisine isyan edilmiş velüyyülemirden murad, müslümanların bir emniyet ve selamet dairesinde yaşamalarını temine muvaffak olan müslüman bir kimsedir. Bunun hakimiyet makamına cemaatin intihabları veya kendisinin kuvvet ve nüfûzuyla zorla gelmiş olması arasında fark yoktur. Halkın toplanıp, idaresi altında emniyetle yaşadıkları böyle bir veliyyülemre karşı -zulüm ve hıyanetten dolayı değil, belki onun makamına ondan ehak oldukları iddiasıyla- isyana kalkan bir grup, buğât'dan (âsi) sayılır.

İmâma zulmünden dolayı isyan edilmişse, bunlara bâği denmez. İmamın zulmünden vazgeçmesi, onlara adaletli olması gerekir. "Zulme karşı isyân edilmişse, halk, ne isyancıların aleyhine imama yardım etmelidir -zira bu, zulme yardımcı olmak demektir- ne de isyancılara yardım etmelidir. Şâyet isyanları, kendilerine yapılan zulüm sebebiyle değil de hak ve makam iddiası sebebiyle vâki oldu ise, bunlar buğâtdır (âsidirler). Kıtâle gücü yeten herkes isyancıların bertaraf edilmesi için imama yardım etmesi gerekir. Zira onlar Hz. Peygamber (aleyhissalâ-

tu vesselâm)'in şu sözü mucîbince mel'undurlar: **"Fitne uyumaktadır, Allah, onu uyandırana lânet etsin".**

Bâğilik suçunun tam olarak teşekkül edebilmesi için şu dört şart aranır:

1- Suç ve cürümü işlemekten maksad devletin rejimini veya infaz heyetini azletmek veya itaatten, vergi vermekten kaçmak olmalıdır.

2- İsyancılar müteevvil olmalıdır. Yâni isyâna bir sebep göstermek ve bunda haklı olduklarına bir delil göstermelidirler.

3- Şevket (ve kuvvet) sahibi olmalıdır.

4- Fiilen isyân ve harbe tevessül etmelidir.

Kur'ân-ı Kerim'deki şu âyet,tasvirini yaptığımız *bâği fitnesi* ile alâkalı görülmüştür: **"Eğer mü'minlerden iki zümre birbirleriyle dövüşürlerse, aralarını (bulup) barıştırın. Eğer onlardan biri, diğerine karşı hâlâ tecavüz ediyorsa siz, o tecavüz edenle Allah'ın emrine dönünceye kadar savaşın"** (Hucurât 9).

FİTNE-İSYAN: Yeri gelmişken hemen belirtelim ki, bâzı âlimler, "bağilerin isyân hareketi" ile "fitne"yi tefrik ederek, fitne ismini sadece dünya saltanatı elde etmek için yapılan kıtâle ıtlak etmişlerdir. Onlara göre, isyan belli ise, buna fitne denmez, âsiye karşı mukatele yapılır ve o, itaate rücû edinceye kadar peşi bırakılmaz. Bu söylenen, cumhûrun görüşüdür". İbnu Hacer, bir başka vesile ile fitnenin tarifini müstakillen ele alarak, fıkhî diyebileceğimiz, daha husûsî bir tarif sunar: "Fitneden murâd, dünyevî iktidar (mülk) talebindeki ihtilâftan doğan şeydir, öyle ki, bu ihtilâfda kim haklı kim haksız bilinmez".

BAĞİLERE KARŞI TAKİP EDİLECEK SİYÂSET: Bâğiler isyân hazırlıkları içerisinde iken, fitnelerin önlenmesi gayesiyle hapsedilebilirlerse de fiilen katl ve kıtâle tevessül etmedikleri müddetçe kendilerine taarruz edilmez. Bunların fiil (eylem) hazırlığı yapmaları veya fiile geçmiş bulunmaları karşısında mukabil harekete geçmeden önce, veliyyülemr evvelâ adalet ve itaat dairesine, İslam cemiyetinin re'yine dönmelerini, isyandan vazgeçmelerini söyler. Kabul ederlerse, zaten fesad önlenmiş olur; etmezlerse fesadlarını önlemek veya ortadan kaldırmak için mücadeleye girişilir.

Bâğilerle yapılan mücâdele ve mukatele bir cihaddır. Bazı meselelerde cihad ahkâmı uygulanır. Mesela bâğiler tarafından öldürülenlere şehid muâmelesi yapılır.

Ancak bu cihad, müşriklerle yapılan cihaddan bazı noktalarda ayrılır: **Kaçıp** sığınacak bir dayanaktan (menea) mahrum olan esirler öldürülmez. Keza **sığınıp**

kuvvet vereceği veya kuvvet alacağı bir destekçisi (menea) olmayan firariler takip edilmez. Kaçmalarıyla fitneleri bitmiş demektir. Esâsen, -bunlar müslüman olmaları sebebiyle- onlarla savaştan asıl maksad da zâten budur: Fitnelerini ortadan kaldırmak.

Harbe katılmadıkça kadınlar, çocuklar, yaşlılar öldürülmez, bunlar köle de yapılamaz. Pişman ve tevbekâr olanlar öldürülmez. Harb sırasında alınan malları ganimet olmaz, savaş bitince iâde edilir. Ancak silah ve binek hayvanlarından savaş esnâsında istifâde edilebilir.

Harp sırasında isyâncılar tarafından telef edilmiş bulunan şeylerin (gerek mal ve gerekse insan) hesâbı sorulmaz. Harp hali dışında telef edilenin hesâbı, telef edenden sorulur. Ancak bu çeşit cürümler, siyâsî değil, âdi cürümler olarak değerlendirilir.

Bağilere Söz Hürriyeti: Devletin müdahalesini gerektiren durumun gerçekleşmesi için, bâğilerin, "fiilen isyân haline geçmesi" şarttır. Bu safhadan önce müdahale edilmez. Bu hususu Abdülkadir Avde şöyle ifade eder: "Bâğiler, inandıkları şeye, meşru olan sulh yolu ile davet (duyurma, propaganda etme) hakkına sahiptirler. Yani, onlar şer'î naslar hududunda kalmak şartıyla istediklerini söylemekte hürdürler. Hakkı temsil edenlere (ehl-i adl'e) de bunların fikirlerini reddetmek, bu fikirlerin çürüklüğünü onlara beyân etmek terettüp eder. Bu iki gruptan biri, sözlerinde veya çağrısında şer'î naslardan dışarı çıkarak, onlara tecâvüz vaziyetine geçecek olursa, cürüm işlemiş olur ve cezalandırılır. Ancak bu cürüm, bâği cürmü değil, âdi bir cürüm itibâr edilir..."

Nitekim *Hz.Ali,* hutbe sırasında kendisine itiraz eden Hâricîlere: "*Sizi mescidimizden men etmeyiz, ganimet malından mahrûm etmeyiz, siz bize saldırmadıkça biz size harp açmayız*" demiş, onları cami ve cemaatten men etmemiştir. Ayrıca Hâriciler fiilî eyleme geçmedikçe, onların üzerine yürümemiştir de. Şöyle ki: Hâriciler Nehrevân'da Hz.Ali'den ayrılıp müstakil bir hizip teşkil ettikleri vakit, Hz.Ali onlara karşı-siz bize saldırmadıkça biz size harp açmayız kaidesince-savaşa tevessül etmemiş, bilâkis başlarına bir âmil tayin etmiştir. Hâriciler, bir müddet âmile itaat etmişlerse de bilahare onu öldürmüşlerdir. Hz. Ali, hadiseyi yine siyasî bir suç olarak değil, âdi bir katl vak'ası olarak değerlendirmek istemiş ve bu maksadla katilin teslimini istemiştir. Onlar buna yanaşmayınca üzerlerine yürümüştür.

Menea yani destek ve kudret sahibi olmaması sebebiyle "siyasî cürüm" sayılmamakla beraber, umumiyetle sapık addedilecek bir fikrin, bâtıl olduğu ispât edi-

linceye kadar neşir serbestisine güzel bir misâl olarak burada kaydı gereken bir vak'a kendi tarihimizle, Osmanlılarla alâkalıdır:

Kanûnî devrinde, 1527 yılında, İstanbul'da Molla Kaabız Efendi adında bir âlim, alenî olarak Hz.İsâ'nın Hz.Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'den üstün olduğunu, İncil'in de Kur'ân'ın fevkinde bulunduğunu iddia eder. Payitahtta büyük bir gürültü vesîlesi olan iddiaya bizzat pâdişah alâka gösterir. Kaabız Efendi, Divân'da (perde gerisinde Padişâh olduğu halde) muhâkeme edilir. İlk celsede, görüşlerini âyet ve hadîslerle vazeden Kaabız Efendi'yi, orada bulunan kazaskerler ilmen ilzam edemeyince "tehevvüre kapılarak" öldürülmesini emrederler. Fakat, Vezir-i Azam İbrahim Paşa, kazaskerlerin ilmi yetersizliğini anlayarak meclisi tatil eder ve Kaabız Efendi'yi de serbest bırakır. (Kendi ifâdesiyle: "Kazaskerlerimizin şer' ile def'e kudretleri olmayıp hışm u gazab ile cevap verirler, nice idelum, def-i meclis itdük...).

Müteakip bir celseye İstanbul Müftüsü Kemalpaşazâde çağırılır. Müftünün açıklamaları karşısında ilzam edilen Kaabız Efendi'ye fikirlerinden rücu etmesi istenir. Israr edince idam edilir.

3- YOL KESENLER (KUTTAU'T-TARÎK): Fıkıh kitaplarında *kâtıu't-târîk* (cemî olarak kuttau't-tarîk) diye ifâde edilen bu grup, sözünü ettiğimiz üç fitne grubunun en mühimidir. Birçok durumlarda resmen "şehir eşkiyası" tâbirinin kullanılmasına da bakılacak olursa, zamânımızdaki anarşistler, en azından eylemleri itibâriyle, bu gruba benzetilebilirler. Bu sebeple, yol kesenlerle alâkalı bahsi biraz daha geniş tutmaya çalışacağız.

Tenkil Âyeti: İnsanların huzurunu bozan eşkiyalarla mücâdelenin ehemmiyetine binâen, onlarla alâkalı olarak gelen âyetin meâlini vererek bu meseleye girmeyi tercih ediyoruz. Zira, görülecek ki, Kur'ân-ı Kerim de bu suçun ehemmiyetine binâen, meseleye teferruatlı olarak yer vermektedir:

"Allah'a ve Resûlüne (mü'minlere) harp açanların, yeryüzünde (yol kesmek sûretiyle) fesadçılığa koşanların cezası, ancak öldürülmeleri, ya asılmaları, yahut (sağ) elleriyle (sol) ayaklarının çaprazvâri kesilmesi, yahud da (bulundukları) yerden sürülmeleridir. Bu, onların dünyadaki rüsvaylığıdır. Ahirette ise onlara (başkaca) pek büyük bir azab da vardır. Şu kadar ki, siz kendileri üzerine kâdir olmazdan (kendilerini ele geçirmezden) evvel tevbe eden (muhariblerle yol kesen)ler müstesnâdırlar. Bilin ki, Allah çok affedici ve çok merhamet sâhibidir" (Maide 33-34).

Alimler tarafından geniş yorumlar yapılmış olan, esas itibâriyle yol kesenlerin kastedildiği kabul edilmekle beraber küfre düşen ve tedhîş yapanların da mevzûbahs edildiği âyet-i kerîmeden umûmiyetle çıkarılan hükümleri burada kaydedeceğiz.

Muhârib (eşkiya): Evvelemirde, dilimize eşkiya olarak çevirdiğimiz, ayette geçen "harp açan" tâbiri üzerinde durulmuş ve bundan maksadın, müslümanların malına, canına kasteden eşkiyalar yâni yol kesiciler olduğu belirtilmiştir. Ebû Bekr İbnu'l-Arabî, muharebeyi şöyle tarif eder: "Muhârebe, selb (soyma) kasdıyla silah çekmedir, harp kökünden gelir, bu da "silah çekerek müslüman üzerinde bulunan şeyi soymak istemektir."

Bedâyi'de silâh yerine sopa, taş, odun gibi şeyler kullanılmış olsa da fiilin eşkiyâlık sayılacağı belirtilir. Başta İmâm Şâfiî olmak üzere birçok âlimler, öldürme olmasa bile, silah çekerek mala kasteden kimseler, bu şen'î fiillerini dağda veya şehirde işleseler bile âyette zikredilen "muhârib (eşkiya)" sayılacağını kabul etmiştir. Ancak İmam Âzam ve İmam Muhammed, şehir dahilindeki vak'alarda imdat isteme imkânı olduğu için, bunların "eşkiyalık" değil, hırsızlık sınıfına dahil edilmesi gerektiğini söylemişlerdir.

İmam Mâlik, ayette kasdedilen muharib'i (eşkiyayı) şöyle tarif eder: "Muharib, yol kesen, nerede olursa olsun insanları korkutup tedhişte bulunan ve yeryüzünde fesad çıkaran kimsedir. Bu fiillerde bulunan birisi, kimseyi öldürmemiş olsa bile muhâribtir, yakalandığı takdirde öldürülür, öldürülmemiş ise imam (devlet reisi), öldürmek, asmak, çaprazlama el ve ayak kesmek, nefyetmek (sürmek) cezalarından birini vermekte serbesttir". Yine İmam Mâlik'e göre, tedhiş işini alenî veya gizli yapması arasında fark yoktur. Mal talebiyle korkutmada bulunur, yol keser veya öldürürse, bu, insanlarca duyuldu mu âyette zikredilen muharebe vaki olmuştur.

İbnu'l-Arabî'nin beyânına göre, muharibin tecziyesi için illa da müslüman malına göz dikmesi aranmaz. (Vatandaş durumunda zımmî) kâfirin malına vâki sataşma da aynı şekilde cezâlandırılır.

Muhârib (eşkiya) Hırsızdan Farklıdır: Yukarıda belirtilen fiil, şehir dışında vaki oldu ise, bunun hırsızlık sayılmayacağı hususunda ittifak vardır. Şehir dahilinde olduğu takdirde İmam Âzam ve Muhammed'e göre, -imdat talebedileceği için- hırsızlık addedilmesi gerektiği söylenmiştir. Eşkiyanın hırsız sayılıp sayılmaması meselesi tecziye açısından mühimdir. Zira hırsızın cezâsı, eşkiyânın cezâsına nazaran hafiftir: Nisâb miktarı (bir dinarın dörtte biri) mal çalan kimsenin

cezâsı, elinin kesilmesinden ibâret olduğu halde, eşkiyanın cezâsı, âyette açıklandığı üzere farklıdır ve çok daha ağırdır.

Muharibin Cezası: Eşkiya (muharib) hırsızlar grubunda mütalaa edilmeyince, eşkiyalığın cezasının değişik olacağı açıktır. Nitekim açıklamasına çalıştığımız ayette, eşkiyalar için ölüm, asılma,çaprazlama el ve ayak kesilmesi, sürgün zikredilmektedir.

Alimler bunlardan birinin verilmesi husûsunda bâzı farklı yorumlar ileri sürmüştür. Umumiyetle kabul edilen esasa göre, âyet-i kerimede sayılan cezâlardan biri, eşkiyaya suçunun nevine göre takdir edilir. *İbnu Abbâs* (radıyallahu anh)'tan gelen bir rivayete müsteniden başta İmam Şâfiî olmak üzere ekser ulemânın görüşüne göre, cezalar suçlara göre şöyle takdir edilir:

1- Mal almaksızın sadece öldüren, öldürülür.

2- Hem mal alıp hem öldüren, öldürülür ve asılır.

3- Öldürmeksizin sadece mal alan, çaprazlama el ve ayağı kesilir.

4- Sadece korkutma ve tedhişte bulunan, nehyedilir (sürgün cezası verilir).

İmam Âzam öldürme ve çalmayı beraber işleyen kimselere verilecek cezalarda devlet reisini şu üç cezadan birini vermekte muhayyer bırakır:

1- Sadece öldürmek,

2- Önce çaprazlama el ayak kesmek ve sonra öldürmek,

3- Önce öldürmek sonra asmak.

İmâm Şâfiî ve Ebu Yusuf'a göre, böyle bir eşkiyanın (yani hem çalan hem öldüren) mutlaka asılması gerekir. Eşkiyanın asılı olarak herkesin göreceği şekilde teşhir edilmesi, bu cezanın verildiğinin herkesçe bilinmesi içindir. Böylece, insanlar benzeri suçu işlemekten zecredilmiş olurlar. Bu cezanın hadd kabul edilerek, maktûlün velisi tarafından affedilebilme ihtimali olan kısas cezasının dışında bırakılması da cezanın, halka mâtuf zecr yönünün ehemmiyetini ifade eder.

Yol kesen eşkiyaya verilen ölüm cezası hakkında Abdülkadir Avde şu açıklamayı yapar: "Bu ceza, insan tabiatıyla alakalı bir bilgi üzerine mebnîdir. Zira, katili öldürmeye sevkeden şey, başkasını öldürmek, kendisi hayatta kalmayı tercih ettiren bir duygudur. Öyle ise, eğer, başkasını öldürecği sırada, kendisinin de aynı şekilde öldürüleceğini bilirse ekseriyetle öldürme işinden vazgeçer. İşte

şeriat öldürmeye karşı ceza olarak, öldürülmeyi takdir etmekle, öldürmeye sevkeden sübjektif amilleri, yine sübjektif (ruhî) olan âmillerle bertâraf etmiş oluyor.

Nefiyden Maksad: Dilimizde sürmek, sürgüne göndermek olarak ifade edilen nefyetmekten Kur'ân-ı Kerim'in muradı hususunda da değişik yorumlar olmuştur. İmâm Şâfiî'ye göre, yakalanamayan eşkiyanın ebediyen takibâta tutulmasıdır. Kanun kaçağı olarak, yakalanma korkusu ile diyâr diyâr dolaşmak durumunda olan eşkiya sürgün demektir. Yakalanınca âyette zikredilen cezâlardan uygun olanı uygulanır.

Ebû Hanife'ye göre, bundan maksad hapsetmektir. Bir mekâna tıkılan kimse, her çeşit dünyevi lezâizden mahrum kalacağından bir nevi "arzdan sürülmüş" durumundadır.

İbnu'l-Arabî de nefiyden hapsetmeyi anlar ve bir yerden bir başka yere sürmenin ceza sayılmaması gerektiğini iddia eder.

Bâzı âlimler, mal ve cana kasdetmeyen tedhiş hareketlerinin şöhret için yapılmış olabileceğini belirterek, sürgün edilmek suretiyle tedhişçinin humûle yani adı ve sanının bilinmezliğe mahkum edilmiş olacağını, kimsenin kendisinden bahsetmemesine vesile olacağını, böylece arzusunun zıddıyla cezalandırılmış olacağını söylerler.

Mağlubiyetten Önce Tevbe: Kur'ân-ı Kerim'de yol kesen eşkiyalara (muhariblere) verilecek cezâlarla alakalı pasajın sonunda yapılan istisna, yani "**...Siz kendilerine kâdir olmazdan (kendilerini ele geçirmezden) evvel tevbe eden (muhariblerle yol kesen)ler müstesnadırlar, bilin ki, Allah çok affedici ve çok merhamet sahibidir**" (Maide 34) ayeti, tevbekâr olan ve mukavemeti terk ederek teslîm olan âsilerin ceza dışı tutulmalarını gerektirmiştir. Hattâ, "evvelce yapmış oldukları cerhden, katilden, ahz-ı maldan dolayı hukûk-î umûmiye nâmına mes'-ûl olmazlar. Bâzı fakihler, tevbelerin şâyan görülebilmesi için yolculardan almış oldukları malları da -mevcut ise aynen, değilse bedelen- sahiplerine iade etmeleri gerektiğini, aksi takdirde haklarındaki hadd cezasının sâkıt olmayacağını ileri sürmüşlerse de, râcih görüş sâkıt olacağına kaail olan görüştür.

TEVBEKÂR BİR EŞKİYA: Taberi'nin bu mevzu ile alâkalı olarak kaydettiği bir rivayeti buraya aynen alıyoruz. Bu misal bize, bu durumlarda affedilme ümidinin, nefsine uyarak hâdiseye sürüklenen bir çok şahısların, belli bir andan sonra, fesad ve tahrîbatlarını daha ileri götürmelerini önleyeceğini göstermektedir. Hatta, ayet-i kerimeden, eşkiyaların bir müddet sonra pişmanlık psikolojisi-

ne düşeceklerini, af ümidinin, bu hâlet-i ruhiyede olan kimseleri ıslâh-ı nefs etmeye sevkedeceğini istidlâl edebiliriz:

"Ali el-Esedî (adında bir şahıs) eşkiyalık yaparak yol emniyetini bozdu. Birkısım can ve mala kasdetti. Gerek imamlar ve gerekse halk onun peşine düştü, fakat ele geçiremediler. Bilahare tevbekâr olarak kendiliğinden geldi. Onun bu gelişi şöyle olmuştu: Bu adam birisinin şu âyeti okuduğunu işitmişti: "**(Ey Muhammed, insanlara) de ki: "Ey kendilerinin aleyhinde (günahda) haddi aşanlar. Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü, Allah bütün günahları affedicidir, şüphesiz ki O, çok affedici, çok merhamet sahibidir**" (Zümer 53). Bu âyeti durup dinledikten sonra: "Ey Allah'ın kulu, bunu bir kere daha oku" dedi. Adam ona bir kere daha okudu. Eşkiya Ali bunun üzerine kılıcını kınına koydu, eşkiyâlıktan nâdim olarak alaca karanlıkta Medine'ye geldi. Önce bir gusül yaptıktan sonra doğru Mescid-i Nebevî'ye gitti. Sabah namazını kıldı ve Ebû Hüreyre'nin yanına, diğerleri gibi oturdu. Ortalık ağarınca halk bunu tanıdı ve üzerine yürüdü. Adamcağız: "Hayır bana dokunmaya hakkınız yok, siz bana galebe çalmadan ben kendiliğimden tevbekâr olarak geldim" dedi. Duruma müdahale eden Ebû Hüreyre de onu te'yiden: "Doğru söylüyor, dokunmayın" dedi ve elinden tutarak Mervân İbnu'l-Hakem'e götürdü. Mervân, bu sırada halife olan Hz.Muâviye'nin Medine valisi idi. Ebû Hüreyre ona: "İşte (şu meşhur eşkiya) Ali, tevbekâr olarak geldi, ancak ona bir şey yapma hakkınız yok, öldüremezsiniz de" dedi. Vali, bütün yaptıklarını affederek onu serbest bıraktı". Rivâyetin devamında bu tevbekâr Ali'nin deniz savaşına katıldığı, Bizans gemisine geçerek onlarla savaştığı, bu meyanda bir gemiyi batırıp, içindekilerle sulara gömülüp şehid olduğu belirtilir.

Fıkıh kitaplarında da misal olarak Hâris İbnu Zeyd zikredilir. Bu da tevbekâr bir eşkiyadır. Hz.Ali Basra'daki valisine onun hakkında şunu yazar: "*Hâris İbnu Zeyd yol kesicilerden idi, tevbe ederek ondan vazgeçmiştir. Artık ona hayırdan başka suretle târiz edilmeyecektir*".

YOL EMNİYETİ VE MEDENİYET: Daha önce belirttiğimiz üzere, dinin içtimâî hayatta gerçekleştirmek istediği gaye emniyet, nizam ve huzurdur. Bu sebeple en ağır cezaların içtimâî emniyeti ihlâl eden katil, hırsız, eşkiya gibi mücrimlere verildiğini ve bunlar arasında bilhassa yol kesenlere (eşkiya) hepsinden ağır cezâlar takdir edildiğini gördük. Hattâ Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in *Adiyy İbni Hâtim*'e irâd ettiği âtideki sözlerini nazar-ı dikkate alacak olursak, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yol emniyetini, bir devletin kudretini

ve raiyyetine sağlayacağı maddî ve mânevî refâhı ifadede bir gösterge, bir mihenk yaptığı sonucunu çıkarabiliriz.

Sehâvetiyle meşhur olan Hatim-i Tâî'nin oğlu Adiyy, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ve müslümanlık hakkında birkısım tereddütleri olan biri idi. Kızkardeşinin teşvikleriyle Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'i görmek üzere Medine'ye gelir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) evindeki tek minderini Adiyy'in altına serecek kadar -Tayy kabilesinin ona gösterdiği hürmete muvafık şekilde- alâka göstererek davranışlarıyla gönlünü bir hayli fethettikten sonra, şu hitâbede bulunur:

"Ey Adiyy! Senin bu dine girmene mâni olan şey, onlarda gördüğün fakirlik ise Allah'a yemin ederim ki, kısa zaman sonra mal (ve dünyalık) aralarında öyle artacak ki, ondan alacak kimse bulunmayacak. İslâm'a girmendeki tereddüdün müslümanların sayıca az, düşmanlarının adetçe çokluğu ise, Allah'a kasem ederim ki, pek yakında KADİSİYE ŞEHRİNDEN DEVESİYLE KALKAN BİR KADIN, TEK BAŞINA HİÇ BİR KORKU DUYMADAN MEKKE'YE GELİP şu Beyt'i ziyaret ettiğini işiteceksin. Yok eğer, tereddüdün mülk ve saltanatı başkalarının elinde görmenden ileri geliyorsa Allah'a yemin ediyorum, pek yakında Babil diyarının beyaz saraylarının müslümanlarca fethedildiğini duyacaksın".

Değil yol kesenleri, herhangi bir sebeple "müslümanları, yollarında rahatsız edenleri" lânetleyecek, yoldan gelip geçenleri rahatsız eden bir ağaç dalını atan adamın cennetlik olduğunu müjdeleyecek kadar yola ehemmiyet veren Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ümmeti, müteakip devirlerde yol işlerine ayrı bir ehemmiyet verirler.

Bu cümleden olarak daha ikinci halife *Hz.Ömer* tarafından Mekke-Medine yolunun ele alınıp belli mesafelerde kuyular kazdırılarak konak ve dinlenme yerlerinin yaptırıldığı, Emeviler devrinde yollara, yürünen mesafeleri tesbit maksadıyla bugünki kilometre levhaları gibi, her üç bin zirâ mesâfeye "mil" denen bir mesâfe "bina"sının yapılarak üzerine uzaklığı yazmaya varacak derecede yol işlerine gittikçe artan bir ihtimâm ve alâkanın verildiği görülmektedir. Yol emniyetinin devletin kudret ve milletin huzurunun bir miyarı olduğuna dair görüşümüzü te'yîd eden Makrîzi'nin bir açıklamasına göre, "166 yılında Halife Mehdi tarafından Mekke, Medine, Yemen arasına deve ve katırların kullanıldığı posta teşkilatı kurduğunu... Şam yollarının çok bakımlı olup, konak yerlerinde yiyecek, içecek, yem nevinden yolcunun muhtaç olacağı her çeşit ihtiyacın karşılandığını,

Kahire'den kalkan bir kadının yanına azık vs. almaksızın Şam'a yaya veya atlı gidebilecek kadar emniyet hâkim olduğunu, bu durumun 803 yılında Timur işgali vaki oluncaya kadar devam ettiğini'' öğrenmekteyiz.

Devrimiz Türkiyesinde yol emniyetini bozan vak'aların kesafeti devlet otoritesinin ağırlığıyla ters orantılı olarak artan bir seyır tâkip etmesi de medenî durumla yol emniyetinin sıkı irtibâtını te'yîd eden bir delil olarak hatırlatmaya değer.

CEZA VE AF

Tevbekâr yol kesenler (muharib) hakkında İslâm'ın getirdiği af müessesesine temas ettikten sonra, yanlış anlamaya meydan vermemek için kısa bir açıklamada bulunmak faydalı olacaktır. Zira, İslâmiyet yukarıda belirtildiği üzere, bir taraftan muhâriblere âit suçlara nazaran daha ağır cezalar takdîr ederken diğer taraftan âdi suçlara af bile tanımazken, tevbekâr olan muharibe af imkânı getirmesi tecziye mevzuundaki ana prensibe ve hâkim espiriye ters düştüğü neticesi çıkarılabilir. Ancak meselenin üzerinde biraz durunca bunun böyle olmadığı, ortada tenâkuzun mevzubahis olamayacağı anlaşılır. Bu husûsu Abdulkadir Avde'nin tahlîllerinden telhîsen sunacağımız bâzı iktibaslarla göstermeye çalışacağız.

a. Cezâdan Maksad: Her şeyden önce, fukâhaya göre, ceza vermekten maksad ''beşerin hâlini ıslâh ve insanları fenalıklara karşı korumaktır''. Hadd cezaları için de bunlara yakın üç gâye zikredilmiştir: ''Emniyetin muhafazası, nizamın tesbiti, ahlâkın korunması''.

Bu sebeple her bir cezâdan başlıca iki gâye güdülür:

1- Mücrimin te'dîbi,

2- Diğer insanların zecri (yâni aynı cürmü işlemekten caydırılması, ürkütülmesi ve korkutulması).

Bu gâye ile, insanların hakkına temâs eden cürümlerin caydırıcılık (zecr) yönüne bilhassa ehemmiyet verilmiştir. ''İslâm dini hadd ile alâkalı cürümlerde, cemiyeti cürümden korumaya yönelmiş, mücrimin durumunu tamâmen ihmâl etmiştir. Bundandır ki, cezâda şiddetli davranır ve cezaları sınırlayarak, ne kadıya, ne de veliyyülemre ceza üzerinde (azaltma, çoğaltma, değiştirme gibi) hiçbir selâhiyet tanımaz.

Hadd cezalarında şiddetli davranmasının sebebine gelince bu cürümler ağır sınıfa girmeleri sebebiyle bunlarda gevşeklik, kesinlikle ahlâkın bozulmasına, cemiyetin fesâda, nizâmın kargaşaya düşmesine ve cürümlerin artmasına sebep olur.

Bunlarda şiddet göstermekle ahlâkın devamı, emniyet ve nizâmın muhafazası, bir başka tabirle cemiyetin mashalatı düşünülmüştür''.

b. Mücrimin Psikolojisi: ''Mücrimi öldürmeye ve yaralamaya iten âmil, umûmiyetle, beka kaygusu ve galebe çalma sevgisidir. Öyle ise, mücrim bilirse ki, öldürdüğü avından sonra, kendisine hayatta kalma hakkı tanınmayacaktır, o zaman, avını hayatta bırakmak suretiyle kendine hayat imkânı tanır. Eğer bilirse ki, bugün birine galebe çaldığı takdirde, yarın mutlaka kendisi mağlûb edilecektir, bir suç işleyerek avına galebe çalmadan vazgeçer''.

Kısacası cezadan maksad, evleviyetle âlemin nizâmını te'mîn olunca tecziye işinin şu vâsıfları taşıması gerekir:

1- Ceza, mücrimi te'dîb edici olduğu gibi, başkalarını da cürüm işlemekten men edici mâhiyette olmalıdır. Nitekim bâzı fakihler cezayı ''fiilden önce men edici, fiilden sonra da zecredici'' olarak tavsif etmiştir.

2- Cezanın sınırı cemaatin ihtiyaç ve maslahatına bağlıdır. Eğer cemaatin menfaati, cezâda şiddeti gerektiriyorsa ceza şiddetli, tahfifi gerektiriyorsa ceza hafif olur. Cemaatin ihtiyacından fazla veya az ceza vermek doğru değildir.

3- Mücrimin şerrinden cemaati korumak için onun cemaatten çıkarılması veya hapsedilmesi gerekiyorsa onun öldürülmesi veya hapsedilmesi şarttır.

4- Ferdin ıslâhı ve cemâatin himâyesine götüren her ceza meşru bir cezâdır, bu mevzuda muayyen bâzı cezâlarla yetinip onlar dışına çıkmamak doğru değildir.

5- Mücrimi te'dîbten maksad, ondan intikam almak değildir.

c. Affın Hikmeti: Cezanın asıl hedefi, intikam almak olmayıp cemiyetin nizamını sağlamak, anarşiyi önlemek olunca, bu hedefe afla varmanın imkânı halinde, İslâmiyet onu da tecvîz etmiştir. Yol kesme fazîhasına teşebbüs ettikten sonra pişmanlık duyanları kurtarma hikmetinden başka, ''emsallerini tevbekâr olarak ıslâh-ı hâl kesbetmelerine sâik olma'' hikmeti de mevcut olan bu afla, yukarıda verdiğimiz Ali el-Esedî misalinde olduğu gibi, birkısım kaabiliyetlerin cemiyete kazandırılması ve ceza korkusuyla işleyeceği müteâkip zararlardan cemiyeti korumak da şâri tarafından nazar-ı dikkate alınmış olmalıdır.

İKİNCİ BAB
ZİNA HADDİ
Bu babda iki fasıl mevcuttur:

BİRİNCİ FASIL
ZİNA HADDİYLE İLGİLİ HÜKÜMLER

İKİNCİ FASIL
HZ. PEYGAMBER (ALEYHİSSELÂTU VESSELÂM)'İN HADD TATBİK ETTİĞİ KİMSELER

BİRİNCİ FASIL

ZİNA HADDİYLE İLGİLİ HÜKÜMLER

ZİNA NEDİR?

Dinin meşrû kabul ettiği bir akde dayanmaksızın irâde ve ihtiyar ile yapılan haram bir mücâmaattır, yani çiftleşme. Bu cürmü işleyen erkeğe *zâni,* kadına da *zâniye* denir. Zinâ cürmünü kendi ihtiyar ve irâdesiyle yapmayan erkeğe fakihler, *mezniyyün bih,* kadına da *mezniyye* veya *mezniyyün bihâ* demişlerdir.

Bir zina cürmünün haddi gerektirmesi için, bazı şartlar aranır. Buna göre fiil:

★ Dar-ı İslâm'da cereyan etmelidir.

★ Fâil, mükellef (yani hukukî ehliyete sahip) olmalıdır,

★ Mef'ûl, hal-i hazırda veya daha önce *müştehat*[15] bulunan berhayat bir kadın olmalıdır.

★ Bu kadın erkeğin cariyesi veya nikahlısı olmadığı gibi, arada kölelik ve nikahlılık ihtimâli de bulunmamalıdır.

★ Zina fiili şeriatın şart kıldığı bürhanlarla sübût bulmalı, kesinlik kazanmalıdır.

Bu sayılan şartlardan biri eksik olursa zina cürmü kesinlik kazanmaz, dolayısıyla *hadd-i zina* tatbik edilmez.

Bu şartların içtimaî sebebiyle erkek hakkında kesinlik kazanan *hadd-ı zina*, nefsini rıza ile teslim eden kadına da tatbik edilir.

Mükellef olmayan bir kimse, bir kadınla gayr-ı meşrû surette mukârenette bulunacak olsa, ona *hadd-i zina* tatbik edilmez. Keza erkek ve kadın mükreh olarak yani zor altında mücâmaat edecek olsa onlara da *hadd* tatbik edilmez. Her ikisi de mükellef olduğu halde, biri *mükreh* diğeri *muhtar* olarak mücâmaatta bulunsalar *mükreh* olana hadd tatbik edilmez.

---

15)**Müştehat:** Kendisine şehvet duyulan demektir. Yani erk ·klerde cinsî, şehvanî duyguları tahrik edecek halde olan kız ve kadın demektir.

Hadd-i Zina: Bu, yukarıda belirtilen şartların tahakkuk etmesiyle kesinlik kazanan zinâ cürmü sebebiyle bunu irtikab eden şahsa terettüp eden ukûbettir. Bu ukûbet (ceza) iki şekilde tecellî eder:

1- Recm (taşlayarak öldürme).

2- Celde (usul-ü dairesinde dayak).

Recm cezası *muhsan* ve *muhsane* olanlara tatbik edilir.

Şu yedi vasıf bulunan kimse muhsandır: Akıl, bülûğ, hürriyet, İslâm, sahih bir nikâhla evlenmiş olmak, zevcesinin de bu vasıfları taşıması, bu vasıfları taşıdıktan sonra aralarında mukârenetin vukû bulması.

Öyle ise mesela evlilik muâmelelerini eksiksiz tamamlayan bir kimse henüz gerdek yapmamışsa muhsan değildir. Sözgelimi, böyle birisi zevcesi ile gerdekten önce, zina cürmünü işlese kendisine *recm* tatbik edilmez. Diğer şartlar da böyle. Bir tanesinin eksik olması, kişiden *muhsan* vasfını kaldırır, *recm* tatbikini düşürür. Gerdeğe girer, fakat sonra "temas olmadı" diye iddia ederse, hükümde ihtilaf edilmiştir. *İbnu'l-Münzir,* fâsid nikâh ve şüphe durumunda kişinin muhsan sayılmayacağında ulemânın icma ettiğini söyler.

Mücâmaat (birleşme): Fakihler, cinsî mukârenete "zina" diyebilmek için erkekle kadın arasındaki birleşmede bazı vasıflar aramışlardır. Bu noktayı da gözönüne alınca, zina şöyle tavsif edilmiştir: Mükellef ve müslüman bir kimsenin, nikâh veya kölelik sebeplerinden biriyle mukârenete şer'an mezun olmayan bir insana ön veya arka cihetinden bilâ şüphe taammüden *vatiy*de bulunmasıdır. İşte bu fiil haddi gerekli kılar.

*Vatiy, haşefe*nin -haşefe mevcut değilse o miktarın, ön veya arka uzuvdan birinde tegayyüb etmesidir[16]. Vatiy, bazan, haşefenin haşefeye duhûlü (girmesi) şeklinde de tarif edilmiştir. Fakihler, duhûl sırasında, lezzete mâni olmayacak hafif bir hâil (perde) bulunsa da buna vatiy demişlerdir. Keza, bu duhûlün zinâyı müstelzim vatiy sayılması için inzal vukûunu, meni gelmesini şart koşmamışlardır.

Bu tarife göre, haşefenin duhûlü vukua gelmeyen mukârenetler vatiy sayılmaz. Istılahât-ı Fıkhiyye Kamusu'nda şu açıklama sunulur: "**Müsâhaka:** ***Tenâsül uzuvlarının biribirine temas ettirilmesi, aralarında nikâh veya mülk-i rakabe ile câriyelik bulunmayan kimseler hakkında haramdır. Maahâzâ bu, zina değildir. Çünkü bunda îlâc (idhâl) yoktur. Bunu irtikab eden kadınlar veya erkekler hâkimin içtihâdına göre te'dîb edilirler. Nefsini sabiye veya behîmeye teslim eden bir kadın***

16) Haşefe : Erkeklerde cinsi organın baş kısmıdır. Sünnet olmazdan önce, kabukla örtülüdür. Bu sebeple sünnet mahallinden önceki uç kısım olarak ifâde edilir. Keza kadın uzvunun uç kısmına da haşefe denmiştir.

da bu te'dibe müstahik olur. Bu fazîha, ya mükellef şahsın ikrarıyla veya iki adlin şehâdetiyle sâbit olur''.

1589 ١- عن ابن عباس رضى الله عنهما قال: سَمِعْتُ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ يَخْطُبُ وَيَقُولُ: [إنَّ اللّهَ تَعَالَى بَعَثَ مُحَمَّداً ﷺ بِالْحَقِّ، وَأنْزَلَ عَلَيْهِ الْكِتَابَ، فَكَانَ مِمَّا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةَ الرَّجْمِ، فَقَرَأْنَاهَا وَوَعَيْنَاهَا، وَرَجَمَ رسول اللّه ﷺ وَرَجَمْنَا بَعْدَهُ، وَأَخْشَى إنْ طَالَ بِالنَّاسِ زَمَنٌ أنْ يَقُولَ قَائِلٌ مَا نَجِدُ الرَّجْمَ فِى كِتَابِ اللّهِ تَعَالَى فَيَضِلُّوا بِتَرْكِ فَرِيضَةٍ أنْزَلَهَا اللّهُ تعالى فِى كِتَابِهِ، فَإنَّ الرَّجْمَ فِى كِتَابِ اللّهِ حَقٌّ عَلَى مَنْ زَنَى إذَا أُحْصِنَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ قَامَتِ الْبَيِّنَةُ، أوْ كَانَ حَمْلٌ، أوِ اعْتِرَافٌ وَاللّهِ لَوْلاَ أنْ يَقُولَ النَّاسُ: زَادَ فِى كِتَابِ اللّهِ تَعَالى لَكَتَبْتُهَا]. أخرجه الستة.

1. **(1589)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *''Hz.Ömer (radıyallahu anh)'i hutbe verirken dinledim. Şöyle demişti:*

''Allah Teâla hazretleri Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'i hak (din) ile gönderdi ve O'na Kitab'ı indirdi. Bu indirilenler arasında recm âyeti de vardı! Biz bu ayeti okuduk ve ezberledik. Ayrıca, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zina yapana recm cezasını tatbik etti, ondan sonra da biz tatbik ettik. Ben şu endişeyi taşıyorum: Aradan uzun zaman geçince, bazıları çıkıp: ''Biz Kitabullah'da recm cezasını görmüyoruz (deyip inkâra sapabilecek ve) Allah'ın kitabında indirdiği bir farzı terkederek dalâlete düşebilecektir. Bilesiniz, recm, kadın ve erkekten muhsan olanların zinaları, -delil veya hamilelik veya itiraf yoluyla- sübût bulduğu takdirde, onlara tatbîk edilmesi gereken Kitabullah'da mevcut bir hakk'tır. Allah'a kasemle söylüyorum, eğer insanlar: ''Ömer Allahu Teâla'nın kitabına ilâvede bulundu'' demeyecek olsalar, recm âyetini (Kitabullah'a) yazardım''. [Buharî, Hudud 31, 30, Mezâlim 19, Menâkibu'l-Ensar 46, Megâzî 21, İ'tisâm 16; Müslim, Hudûd 15, (1691); Muvatta, Hudud 8, 10, (2, 823, 824); Tirmizî, Hudûd 7, (1431); Ebu Dâvud, Hudud 23, (4418).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîs, hadîs kaynaklarında farklı vecihlerle rivayet edilmiştir. Muvatta'nın bir rivayeti daha açıktır:

"Hz. Ömer (radıyallahu anh) haccdan çıkınca Medine'ye geldi. Orada halka hitaben şunları söyledi: "Ey insanlar! Sizlere birkısım sünnetler ve farzlar teşri edildi. Size çok açık bir din bırakıldı. Recm âyeti hususunda kendinizi sakın tehlikeye atmayın. İçinizden biri: "Biz Allah'ın kitabında iki haddi[17] bulamıyoruz" diyebilir. Şurası muhakkak ki Resûlullah da, biz de (zina edenlere) recm uyguladık. Nefsimi kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin ederim insanlar "Ömer Kitabullah'a (onda olmayan şeyi) ilavede bulundu" demiyecek olsalar, (Kur'ân'ın sonuna) şu âyeti elimle yazardım: اَلشَّيْخُ وَالشَّيْخَةُ إِذَا زَنَيَا فَارْجُمُوهُمَا اَلْبَتَّةَ "Yaşlı bir erkek ve yaşlı bir kadın zina edecek olurlarsa onları mutlaka recmedin."

İmam Mâlik, burada geçen yaşlı erkek ve yaşlı kadın tabirlerini *"dul erkek"*, *"dul kadın"* diye açıklar. Parantez içindeki ziyadeler, başka rivayetlerden alınarak dercedilmiştir.

Nesâî'de *Ubey İbnu Ka'b*'dan kaydedilen rivayette recm ayetinin Ahzâb Sûresi'nde gelmiş olduğu belirtilir.

2- Neshle ilgili bahislerde geçtiği üzere, recm ayeti tilâveti mensuh, hükmü bâki âyetlerdendir. 947 numaralı hadîste de geçti.

3- *İbnu Hacer:* "Hz.Ömer (radıyallahu anh)'in korktuğu husus vukûa gelmiştir. Zira Haricilerin büyük çoğunluğu ile birkısım Mu'tezile, recmi inkâr ettiler" der.

4- Recm cezası Hz. Peygamber tarafından erkek olarak *Mâ'iz İbnu Mâlik el-Eslemî* (radıyallahu anh)'ye tatbik edilmiştir. *Mâ'iz*, bizzat gelerek, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e zina yaptığını itiraf etmiştir. Resûlullah, onu üç sefer reddeder. *Mâ'iz* dördüncü sefer müracaat ederek zina yaptığını beyan edince, yakınlarına: **"Bunun aklında bir eksiklik var mıydı?"** diye sorar. "Yoktu!" cevabını alınca recmedilmesini emreder ve recmedilir.

---

17) İki hadden maksad *celde* ve *recm*dir. Kur'ân'da celde zikredilir, recm zikredilmez. *Celde* evlenmemiş zânilere tatbik edilen dayak cezasıdır.

Kadın olarak da *Gâmidiyye* (radıyallahu anhâ) recmedilmiştir. Bu da kendisi gelip Hz. Peygamber'e *"Ey Allah'ın Resûlü beni temizle!"* diye itirafta bulunmuş. Resûlullah onu: **"Git!"** diye geri çevirmiş, ancak o, ertesi günü tekrar gelip hâmile olduğunu da belirtmiştir. Resûlullah çocuğunu doğurmasını söylemiş, doğumdan sonra gelince "sütten kesilinceye kadar" mühlet vermiş, çocuk sütten kesilince tekrar gelen kadının recmedilmesini emretmiştir.

Gâmidiyye ile ilgili rivayette *Hâlit İbnu Velid*'in attığı taşın kadında açtığı yaradan yüzüne kan sıçrayınca, *Halid* (radıyallahu anh) kadına küfreder. Ancak Hz. Peygamber müdahale ederek:

"— Yapma! Ruhumu kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun, o öyle bir tevbede bulundu ki, öylesini alış-veriş sahtekârları yapsaydı affa uğrarlardı" buyurur. Kadının cenaze namazını kıldırır ve defnedilir.

Keza, yahudilerin mürâcaatı üzerine, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) zina yapan bir yahudi çiftine de recm tatbik eder. Bunun tafsilatı 947. hadiste geçti.

5- Şarihler, "*Hz.Ömer* (radıyallahu anh)'in: "*İnsanlar: "Ömer Allah'ın Kitabına ilavede bulundu" demeyecek olsalar, recm âyetini Kur'ân'ın sonuna yazardım*" demesini, mübalağaya ve recmi tatbik etmeye teşvike hamlederler. "Zira, derler, ayetin lâfzı neshedilse de mânâsı bâkidir. Hz. Ömer gibi, fıkhı, ilmi yüce bir şahsiyetin lâfzı neshedilen bir âyeti, Kur'ân-ı Kerim'e yazmaya kalkması düşünülemez."

Kur'ân-ı Kerîm, Ashabın huzurunda, bugünkü haliyle ihtilâfsız olarak cem'edilmiştir. Recm âyetinin Kur'ân-ı Kerim'e lâfzen girmeyeceği hususunda icma vardır. Resûlullah'a gelen vahiylerden birkısmının lâfzen, birkısmının hükmen, birkısmının hem lâfzen ve hem de hükmen neshedildiği ashabca bilinen bir husustur. Bu durumu açıklayan rivayetler gelmiş, ulema bunların değerlendirmesini yapmıştır. Daha önceki bahislerde, Resûlullah'ın her ramazan ayında, o zamana kadar inmiş olan âyetleri önce Cebrâil (aleyhisselam)'e, sonra da halka okuyarak "*arza*" yaptığını, Cebrâile okuyarak hatası, yanlışı varsa tashîh ettirdiğini, halka okumakla da onların hatalarını düzelttiğini, işte bu arzalarda, lâfzı neshedilen vahiylerin de Kur'ân-ı Kerim'den çıkarıldığını belirtmiştik. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ömrünün son ramazanında arzayı iki sefer yapmıştır. Buna *arza-i âhire* denir.

6-Zina eden kadın ve erkek muhsan olduğu takdirde *recm edilirler.* Zina, itiraf veya beyyine ile sâbit olur.

İtiraf: Kişinin zina yaptığını kadıya gelip beyan etmesidir.

Beyyine, şehâdeti makbul dört erkeğin veya sekiz kadının zinaya şahidlik yapmasıdır. Şahidlerin sayısı bu rakamdan aşağı düşerse zina suçu sübût bulmaz. Âlimler bu hususlarda ittifak ederler. Ancak itirafın sayısı ve şahidlerin sıfatları gibi bazı teferruatta ihtilâf vaki olmuştur. Sözgelimi *Hanefîlerle Hanbelîler* itirafın dört ayrı mecliste vaki olmasını şart koşarlar. *İmam Mâlik* ve *Şâfi'î*'ye göre, kişinin zina yaptığını bir kere ikrar etmesi kâfidir, suç sübût bulur.

7- Gebelik zinaya delil olur mu? Bu husus ihtilâflıdır. *Hz.Ömer* (radıyallahu anh)'e göre, gebelik zinaya delil'dir, recme sebep olur. *İmam Mâlik* ve ashâbı da aynı kanaattedirler: "Kocası veya efendisi bilinmeyen bir kadın gebe olur ve zinaya icbar edildiği de bilinmezse, recmi gerekir. Ancak yabancı ise ve çocuğun kocasından veya efendisinden olduğunu söylerse beyanına itibar edilir" demişlerdir.

İmam Azam, Şâfi'î ve ulemânın cumhuruna göre, gebelik mutlak surette zinaya delil olmaz. Bu hususta, kadının kocası veya efendisi olmuş olmamış, kadın yerli veya yabancı olmuş, zinaya mecbur edildiğini söylemiş, söylememiş hüküm aynıdır. Beyyine olmadıkça veya itirafta bulunmadıkça recmedilemez. Zira şer'î hadler şüphe ile ortadan kalkar ve sâkıt olur.

Haddle ilgili teferruat müteakip hadislerde gelecek.

1590 ٢- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [قَالَ اللّٰهُ تَعَالَى: وَاللَّاتِى يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ. الآيَةَ إِلَى قَوْلِهِ: سَبِيلاً، فَذَكَرَ الرَّجُلَ بَعْدَ الْمَرْأَةِ، ثُمَّ جَمَعَهُمَا فَقَالَ: وَاللَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ. الآيَةَ، فَنَسَخَ اللّٰهُ ذٰلِكَ بِآيَةِ الْجَلْدِ، فَقَالَ: الزَّانِيَة وَالزَّانِى فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ. ثُمَّ نَزَلَتْ آيَةُ الرَّجْمِ فى النُّورِ، فَكَانَ الأَوَّلُ لِلْبِكْرِ، ثُمَّ رَفَعَتْهُ آيَةُ الرَّجْمِ مِنَ التِّلاَوَةِ، وَبَقِىَ الْحُكْمُ بِهَا]. أخرجه أبو داود إلى قوله: مائة جلدةٍ، وأخرج باقيه رزين.

2. **(1590)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "*Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'inde:* "**Kadınlarınızdan fuhşu irtikâb edenlere karşı içinizden dört şahid**

getirin. Eğer şehâdet ederlerse -onları ölüm alıp götürünceye, yahud Allah onlara bir yol açıncaya kadar- kendilerini evlerde alıkoyun (insanlarla ihtilattan menedin)" (Nisa 15). *Cenab-ı Hakk, bu âyette (zina meselesinde) önce kadını zikrettikten sonra, erkeği kadınla birlikte ele alarak şöyle demiştir:* **"Sizlerden fuhşu irtikab edenlerin her ikisini de (kınayarak) eziyete koşun. Eğer tevbe edip (nefislerini) ıslah ederlerse artık onlara (eziyetten) vazgeçin. Çünkü Allah tevbeleri çok kabul eden, en çok esirgeyendir"** (Nisa 16). *Cenab-ı Hakk bu ayeti, celde ayetiyle neshederek şöyle buyurdu:* **"Zina eden kadınla zina eden erkekten her birine yüzer deynek vurun. Eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız bunlara, Allah'ın dinini tatbik hususunda, acıyacağınız tutmasın. Mü'minlerden bir zümre de bunların azabına (bu cezalarına) şahid olsun"** (Nur 2). *Sonra Nur Sûresi'nde recm ayeti nâzil oldu. Önceki (celdeyi emreden) vahiy bekâr (zâni) içindi. Sonra recm âyeti tilâvetten kaldırıldı, ancak hükmü bâki kaldı.*" [Ebu Dâvud, Hudud 23, (4413). Bu rivayetin **"..yüzer deynek vurun"** ibaresine kadar olan kısım Ebu Dâvud'a aittir, mütebakisini *Rezîn* ilâve etmiştir.]

AÇIKLAMA:

Sahabe ve müctehid imamlar, *muhsan* olan kimsenin dileyerek, hür iradesiyle zina yapması halinde recmedileceği hususunda icma ederler. Haricilerle birkısım Mûtezile -Kur'ân-ı Kerim'de zikri yoktur gerekçesiyle- recmi reddederler. Recme hükmeden Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâ'at ulemâsı, bunu Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ve Ashab-ı Kirâm'ın tatbikatına dayandırırlar. Çünkü önceki hadiste belirtildiği gibi onlar zamanında zanilere *recm* cezası tatbik edilmiştir.

Âyet-i kerimede zina eden kadınların evde alıkonmasının emredilmiş olmasını âlimler dikkate alarak: "Çünkü kadınların zinaya düşmelerinin sebebi, dışarı çıkmaları ve erkeklere karışmalarıdır, evlerde alıkonuldukları takdirde zina yapmaya muktedir olamazlar" demişlerdir.

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) der ki: "Bu âyet üzerine, kadın fuhuş irtikâb edecek olsa hapsedilirdi. Bu esnada ölen ölür, yaşayan evde kalmaya devam ederdi. Bu hal Nûr Sûresindeki **"Zina eden kadınla zina eden erkekten her birine yüzer deynek vurun..."** meâlindeki ayet (Nur 2) nazil oluncaya kadar devam etti. Böylece Cenâb-ı Hakk onlara, önceki ayette temaz ettiği "yol"u (çareyi) göstermiş oldu. Bundan sonra, fuhuş irtikab edene *celde* (dayak) tatbik edilip serbest bırakılıyordu".

Suyûtî der ki: "İslâm'ın ilk yıllarında, zina işleyenlerin hapsedilmeleri emredildi. Sonra onlara, bekâr iseler yüz deyneklik dayak ve bir yıllık sürgünle ve şayet muhsan iseler recm cezasıyla yol açılmış oldu."

1591 ٣- وعن أبى هريرة رضى الله عنه [أنَّ سَعْدَ بْنَ عُبَادَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: يَارَسُولَ اللّهِ: أَرَأَيْتَ لَوْ وَجَدْتُ مَعَ امْرَأَتِى رَجُلاً أُمْهِلُهُ حَتَّى آتِىَ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ؟ فَقَالَ ﷺ نَعَمْ]. أخرجه مسلم، ومالك، وأبو داود.

وفى أخرى لمسلم، وأبى داود قال: [أَرَأَيْتَ رَجُلاً وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلاً أَيَقْتُلُهُ؟ قَالَ رسول الله ﷺ: لاَ. قَالَ سَعْدٌ: بَلَى وَالَّذِى أَكْرَمَكَ بِالْحَقِّ إِنْ كُنْتُ لأُعَاجِلُهُ بِالسَّيْفِ قَبْلَ ذٰلِكَ، فَقَالَ ﷺ: اسْمَعُوا إِلَى مَا يَقُولُ سَيِّدُكُمْ].

3. **(1591)**- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Sa'd İbnu Ubâde (radıyallahu anh): "Ey Allah'ın Resûlü, ne buyurursunuz, zevcemi bir erkekle yakalarsam dört şahid getirmek için bekleyecek miyim?" diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):*

"**— Evet bekleyeceksin!**" *dedi. [Müslim, Li'ân 14, (1498); Muvatta, Hudûd 7, (2,823); Ebu Dâvud, Diyât 12, (4532, 4533).]*

Müslim ve *Ebu Dâvud*'un bir diğer rivâyetinde: "*Bir adam, karısının yanında bir yabancı yakalasa onu öldürebilir mi ne dersiniz?*" diye sorar Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "**Hayır!**" deyince, Sa'd: *Bilâkis evet! Seni hak dinle şereflendiren Allah'a yemin ederim, fırsatı yakalarsam ondan önce kılıncımı işletirim*" der. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "**Efendinizin ne söylediğine bakın!**" buyurur":

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîs, hadd cezasının tatbikinde şahidin gerekli olduğunu belirtmektedir. Sa'd İbnu Ubâde (radıyallahu anh) zânilerin cezalandırılması için dört şahidi şart koşan âyet-i kerime nazil olunca, Hz. Peygamber'e: "*Kişi karısıyla bir erkeği yakalayacak olsa onu öldürmeyecek mi?*" diye sorar. Resûlullah'ın "**Hayır!**" diye cevap vermesi üzerine: "*Nasıl hayır! Seni hak din ile şereflendiren Zât-ı Zülcelâl'e kasem olsun evet!*" diyerek reaksiyon gösterir. Ancak, Resûlullah'ın bazı açıklamaları sonucu hatasını itiraf eder.

Bu hadiseyle ilgili teferruatı 1664 numaralı hadisten sonra yer vereceğimiz, "*Cezayı Devlet Verir*" adlı tahlilde sunacağız.

Ancak şunu hemen belirtelim ki, İslâm dininin, zina gibi insanların şeref ve hayatını ilgilendiren meselelerde işi ciddî tutması, cürmün sübûtunu *dört erkek şâhid getirmek* gibi pek ağır şartlara bağlaması, hele kocaya, karısıyla zina halinde yakaladığı erkeği öldürme hakkı tanımayışı dinimizin yüce yönlerinden biridir. Bu hususlardaki ruhsat, pek çok istismarlara, tecavüz bahanesine bağlanan haksız cinayetlere kapı açardı.

2- Resûlullah'ın *Sa'd* için "**Efendiniz**" demesi, *Sa'd'ın Ensâr*'ın şeflerinden biri olmasıdır. Mâlum olduğu üzere Ensâr *Evs* ve *Hazrec* diye iki büyük gruba ayrılıyordu. Burada adı geçen *Sa'd İbnu Ubâde, Hazrecîlerin* reisi, *Sa'd İbnu Mu'âz* da *Evsî*lerin reisi idi (radıyallahu anhüm ecmaîn). Tercüme-i hal kitaplarında *Sa'd İbnu Ubâde*'nin çok kıskanç bir kimse olduğu belirtilir.

1592 ٤ - وعن أبى هريرة، وزيد بن خالد رضى الله عنهما قالا: [سُئِلَ رسول الله ﷺ عَنِ الأَمَةِ إِذَا زَنَتْ وَلَمْ تُحْصَنْ؟ قَال: إِنْ زَنَتْ فَاجْلِدُوهَا، ثُمَّ إِنْ زَنَتْ فَاجْلِدُوهَا، ثُمَّ إِنْ زَنَتْ فَاجْلِدُوهَا، ثُمَّ بِيعُوهَا وَلَوْ بِضَفِيرٍ]. أخرجه الستة إلا النسائى، وقال مالك: «الضَّفِيرُ» الحبل.

وفى رواية: «فَيَجْلِدُوهَا وَلاَ يُثَرِّبْ عَلَيْهَا(١)».

4. (**1592**)- *Ebu Hüreyre ve Zeyd İbnu Hâlid* (radıyallahu anhümâ) şunu anlattılar: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a muhsan olmayan câriye zina yaparsa ne gerekir? diye sorulmuştu, şöyle cevap verdi:*

"— **Câriye zina yaparsa ona celde uygulayın, yine zina yaparsa yine celde uygulayın, yine zina yaparsa yine celde uygulayın ve sonra onu (kıldan mamul âdi) bir ipe mukabil de olsa satın gitsin.**" [Buharî, Büyû 66, 110, 17; Müslim, Hudud 30, (1703); Muvatta, Hudud 14, (826); Tirmizî, Hudud 13, (1440); Ebu Dâvud, Hudud 33, (4469, 4470, 4471).]

---

(١) التثريب: التعيير. أى لا يجمع عليها العقوبة بالجلد وبالتعيير، وقيل: المراد لا يقنع بالتوبيخ دون الجلد.

Bir rivayette: "**(Efendisi) ona celde tatbik etsin, bir de ayıplamasın**" denmiştir.

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, zina yapan kölenin, ayıbını beyan etmek şartıyla satmanın caiz olduğunu belirtmektedir. *İbnu Battal*'a göre, zina yapan cariyenin satılmasını emretmekten Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın maksadı, cariyenin yaptığı işi kötülemekte mübâlağadır. Keza, hadîste zina işleyen câriyeye verilmesi gereken en uygun cezanın devamlı satılması olduğu bildirilmiş olmaktadır. Artık o, kötü alışkanlığı sebebiyle, halini düzeltinceye kadar hiçbir efendinin yanında sabit tutulmamalıdır. Böylece, satışlar, onu bundan vazgeçirmeyi gaye edinen bir uyarı da olmaktadır. Ayrıca yeni efendinin yanında iffet kazanacağı da umulabilir: Ola ki müşterilerden biri onu evlendirir veya evlenir, keza müessir bir irşadla veya korkutarak da iffetini korumasını sağlayabilir. Her hâl u kârda efendi değiştirmesinin müsbet, terbiyevî bir yönü olduğu kabûl edilmiştir.

2- Burada câriyenin *muhsane* olmasından maksad evli olması değildir. İffet ve hürriyet (yani efendisi tarafından zinaya zorlanmamış) olmasıdır. Zira kölenin zinaya mukabil cezası, evli de olsa bekâr da olsa *celde*dir. Ancak celde deyince, âyet-i kerimede köleler için takdir edilen *celde* anlaşılmalıdır. Zinâ sebebiyle köleye tatbik edilecek ceza, hür kimseye tatbik edilecek cezanın yarısıdır (Nisa 25), elli sopa vurulur. *Ebu Hanife, İmam Mâlik, Şâfiî* ve *Ahmed İbnu Hanbel*'in görüşleri böyledir. Köleler hakkında *muhsan olma*yı Kûfe ulemâsı ile *İmam Mâlik* "Müslüman olmak" diye anlamışlardır.

3- Köle zinayı tekrarladıkça her seferinde hadd tatbik edilir. Ama, birkaç kere zina yaptığı ortaya çıksa hepsi için bir *hadd* tatbik edilir.

4- İmâm-ı Âzam ve birkısım fukahâ, köle ve câriyenin cezasını hakimin vermesi gereğine hükmederken diğer üç mezhep imamları (*Ahmed, Şâfiî, Mâlik*) sahiplerince verilmesine hükmederler.

5- Zina köle ve câriye için değerini düşüren bir kusurdur. Ancak *Hanefiler*, adet haline getirmemiş olmak kaydıyla köle hakkında kusur saymazlar.

6- Seleften bâzıları, "Köle ve cariye evli değil iseler, zinaları sebebiyle bunlara hadd tatbik edilemez" demişlerdir. *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ), *Tâvus, Atâ, İbnu Cüreyc* ve *Ebû Ubeyd*'in bu görüşte olduğu belirtilmiştir. Onlara göre verilecek ceza "*te'dîb*" hududunda kalmalıdır.

7- Köleye iki ceza birden verilmemelidir. Yani hadd tatbik edilmeli, ayıplamada ileri gidilmemelidir.

1593 ٥- وعن أبي عبد الرحمن السُّلَمِيّ رضى الله عنه قال: [خَطَبَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ فَقَالَ: يَاأَيُّهَا النَّاسُ أَقِيمُوا الْحُدُودَ عَلَى أَرِقَّائِكُمْ مَنْ أَحْصَنَ مِنْهُمْ وَمَنْ لَمْ يُحْصِنْ، فَإِنْ أَمَةً لِلنَّبِيِّ ﷺ زَنَتْ فَأَمَرَنِى أَنْ أَجْلِدَهَا، فَأَتَيْتُهَا فَإِذَا هِيَ حَدِيثَةُ عَهْدٍ بِنِفَاسٍ فَخَشِيتُ إِنْ أَنَا جَلَدْتُهَا قَتَلْتُهَا، فَذَكَرْتُ ذٰلِكَ لِلنَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: أَحْسَنْتَ اتْرُكْهَا حَتَّى تَمَاثَلَ]. أخرجه مسلم، وأبو داود والترمذى.

5. (1593)- *Ebu Abdirrahmân es-Sülemi* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Hz.Ali (radıyallahu anh) hutbede şöyle buyurdu: "Ey insanlar, kölelerinize -ister muhsan olsunlar, ister olmasınlar- haddleri tatbik edin. Zira, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bir cariyesi zina yapmıştı, ona celde tatbik etmemi emretti. (Dövmek üzere) yanına geldim. Yeni nifâs olmuştu. Döversem öldürürüm diye korktum. Durumu Resûlullah'a arzettim. Bana:*

"— İyi yapmışsın, iyileşinceye kadar ona dokunma" *dedi*. [Müslim, Hudud 34, (1075); Tirmizî, Hudud 13, (1441); Ebu Dâvud, Hudud 34, (4473).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Ali (radıyallahu anh) kölelerin, hadd konusunda, ihmal edilmeyip, suç işledikleri takdirde onlara da tatbik edilmesini hutbesinde halka hatırlatmıştır. Zina edenlere, muhsan olsa da olmasa da hadd vurulmasını emreder. Halbuki önceki hadîste muhsan olmayan câriyenin hükmü "hadd" olarak zikredilmişti. Arada bir teâruz gözükmekte ise de hakikatte böyle bir durum yoktur. Çünkü, önceki hadis muhsan olmayanın hükmünü "celde (dayak)" olarak tesbit ettiği gibi, bu da *muhsan* olanın hükmünü *celde* olarak tesbit etmektedir. Kur'ân-ı Kerim: **"Câriyeler muhsan oldukları halde fuhuş irtikab ederlerse, onlara muhsan olan hür kadınlara verilecek azâbın yarısı vardır"** (Nisa 25) buyurmaktadır. Âyeti değerlendiren âlimler, recm cezâsının yarısı olmayacağını gözönüne alarak, *celdenin* yarısını anlarlar, dolayısıyla kölelere ceza, muhsan olsun olmasın, celdenin yarısı terettüp etmektedir. Her iki rivayet de bunu ifade etmiş olmaktadır.

2- Hadd tatbikinde gözönüne alınacak mühim bir prensip bu hadiste ifade edilmektedir: Hastalara, nifas olanlara, v.s. iyileşinceye kadar hadd tatbik edilmez.

1594 ٦- وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [قَضَى رسولُ الله ﷺ أنَّ عَلَى الْعَبْدِ نِصْفَ حَدِّ الْحُرِّ فِى الْحَدِّ الَّذِى يَتَبَعَّضُ كَزِنَا الْبِكْرِ، وَالْقَذْفِ وَشُرْبِ الْخَمْرِ].

6. **(1594)**- *Ebu Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hür kimseye terettüp eden haddin bölünebilen çeşidinin yarısını köleye hükmetti. Sözgelimi zina yapan, bâkirenin haddi, iftira (gazf) haddi ve şürbü'l-hamr (içki) haddi böyledir. (Bunlar bölünebilen haddlerdir, köleye hep yarısı tatbik edilir).* [Rezîn ilavesidir.]

1595 ٧- وعن ابن عمر رضى الله عنهما: [أنَّهُ أقَامَ حَدّاً عَلَى بَعْضِ إمَائِهِ فَجَعَلَ يَضْرِبُ رِجْلَيْهَا وَسَاقَيْهَا، فَقَالَ لَهُ سَالِمٌ رَحِمَهُ اللّهُ: أيْنَ قَوْلُ اللّهِ تَعَالَى: وَلاَ تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فى دِينِ اللّهِ. فَقَالَ: أتَرَانِى أشْفَقْتُ عَلَيْهَا. إنَّ اللّهَ تَعَالى لَمْ يَأْمُرْنِى أنْ أقْتُلَهَا]. أخرجهما رزين.

7. **(1595)**- *İbnu Ömer Hazretleri'nden* (radıyallahu anhümâ) rivayete göre: *Câriyelerinden birine hadd tatbik etmiş, bu maksadla ayaklarına ve bacaklarına vurmaya başlamıştı. Bunu gören Sâlim (rahimehumullah) kendisine:*

"— (Sen niye böyle yapıyorsun?), Cenab-ı Hakk'ın: وَلاَ تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللهِ **"Bunlara Allah'ın dinini tatbik hususunda acıyacağınız tutmasın..."** (Nur 2) *sözü nerede kaldı?" der. Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) de:*

"— Beni ona şefkatli davranıyor mu buldun? Her halde Cenâb-ı Hakk onu öldürmemi emretmedi" cevabını verir." [Rezîn ilâvesidir.]

1596 ٨- وعن وائل بن حجر رضى الله عنه قال: [خَرَجَتِ امْرَأةٌ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ تُرِيدُ الصَّلاَةَ فَتَلَقَّاهَا رَجُلٌ فَتَجَلَّلَهَا فَقَضَى حَاجَتَهُ مِنْهَا فَصَاحَتْ فَانْطَلَقَ، وَمَرَّ عَلَيْهَا رَجُلٌ، فَقَالَتْ: إنَّ ذٰلِكَ الرَّجُلَ فَعَلَ بِى كَذَا وَكَذا، فَمَرَّتْ بِعِصَابَةٍ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ، فَقَالَتْ: إنَّ ذَاكَ الرَّجُلَ فَعَلَ بِى كَذَا وَكَذَا، فَانْطَلَقُوا فَأخَذُوا الرَّجُلَ الَّذِى ظَنَّتْ أنَّهُ وَقَعَ عَلَيْهَا فَأتَوْهَا بِهِ، فَقَالَتْ: نَعَمْ هُوَ هٰذَا، فَأتَوْا

بِهِ النَّبِيُّ ﷺ، فَلَمَّا أَمَرَبِهِ لِيُرْجَمَ قَامَ صَاحِبُهَا الَّذِى وَقَعَ عَلَيْهَا، فَقَالَ يَا رسولَ اللّه: أَنَا صَاحِبُهَا، فَقَالَ لَهَا: اذْهَبِى فَقَدْ غَفَرَ اللّهُ لَكِ، وَقَالَ لِلرَّجُلِ قَوْلاً حَسَناً، وَأَمَرَ بِالرَّجُلِ الَّذِى وَقَعَ عَلَيْهَا أَنْ يُرْجَمَ فَرُجِمَ، وَقَالَ: لَقَدْ تَابَ تَوْبَةً لَوْتَابَهَا أَهْلُ الْمَدِينَةِ لَقُبِلَ مِنْهُمْ].

وزاد الترمذى: [وَلَمْ يَذْكُرْ أَنَّهُ جَعَلَ لَهَا مَهْراً].

أخرجه أبو داود والترمذى.

8. **(1596)**- *Vâil İbnu Hucr İbni Rebi'a* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sağlığında, namaz kılmak maksadıyla bir kadın evinden çıkmıştı. Yolda ona bir erkek rastladı. Kadına çullanıp ihtiyacını giderdi. Kadın bağırdı, adam ise sıvıştı gitti.*

(Çığlığı üzerine) kadına bir erkek uğramıştı. Ona başından geçeni anlatıp, bir adam bana böyle böyle yaptı dedi. Sonra, bir grup muhacire rastladı,başından geçeni onlara da anlatıp: "Bir adam bana böyle böyle yaptı!" dedi. Hep beraber yürüyüp, kadının kendisine tecavüz ettiğini zannettiği kimseyi yakalayıp kadına getirdiler. Kadın:

"— Evet, bu odur?" dedi. Sonra adamı Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yanına götürdüler. Resûlullah adamın recmedilmesini emrettiği sırada, kadına tecavüz etmiş olan kimse kalkıp:

"— Ey Allah'ın Resulü, suçlu benim!" diye itirafta bulundu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kadına:

"— Git. Allah günahlarını affetti" *dedi. Zan altında kalmış olan kimseye de güzel sözler söyleyip (gönlünü aldı). Mütecavizin recmedilmesini emretti ve recmedildi.*

Sonra Resûlullah şunu söyledi:

"— Bu adam öyle bir tevbe ile tevbe etti ki, böyle bir tevbeyi Medine ahalisi yapsaydı kabul edilirdi".

Tirmizî şu ziyadede bulunmuştur: *"Vâil (radıyallahu anh) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kadına mehir takdîr edip etmediğini zikretmedi".* [Tirmi-

zî, Hudûd 22, (1452); Ebû Dâvud, Hudûd 7, (4379).]

AÇIKLAMA:

1- Şârihler burada bir müşkile dikkat çekerler: Resûlullah, birinci şahsın recmedilmesine, ikrar veya beyyine olmadan hükmetmiştir. Bu ise muhakeme usulüne aykırıdır. Recm için ya itiraf veya dört erkek şâhidin şehâdeti şarttır. Burada bunlar mevcut değildir. Dolayısıyla, kadının *hadd-i kazf*'a mahkûm olması gerekirdi. Belki de, zanlı getirildi, mesele daha tahkîk safhasında iken gerçek suçlu itirafta bulundu. Ravî vak'ayı zamanla unutup biraz değiştirerek bu şekilde anlatmış olabilir.

2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), günahını itiraf eden mütecavizi de itirafı sebebiyle övmüş olmakta, böyle yapmakla ihlâslı ve indallah makbûl bir tevbe yaptığını belirtmektedir. Tevbesinin makbuliyetini ifâde için: **Medine halkına taksim edilse hepsinin affına yetecek kadar sevaplıydı** mânâsına gelen bir ifâde kullanmıştır.

Aliyyü'l-Kâri bu ifadenin gerçek bir mânaya tekabül etmediğine, zira tevbenin taksime ve bölünmeye kâbil olmadığına dikkat çektikten sonra, *Mâiz İbnu Mâlik* hakkında söylediğinde olduğu şekilde bunu da mübalağaya hamletmek gerektiğini belirtir. Ancak *Aliyyü'l-Kârî*'ye tamamen katılmak da zor görülüyor. Zira sevabın miktarı hadislerde ve hatta âyetlerde sayıyla yani miktarla ifade edilmiştir. Miktara, sayıya giren şeylerin taksimi, cüzlere ayrılması mâkuldür, mümkündür.

3- Hadisin sonunda Tirmizî'nin kaydettiği bir ziyâde var. Orada Tirmizî, râvinin -ki büyük ihtimalle *Vâil* kastedilmiş olabilir- kadına Resûlullah'ın mehir takdir edip etmediğine dair bir zikirde bulunmadığına dikkat çekiyor. Sebebi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kadının bu gibi durumlarda mâruz kaldığı tecâvüzü maddi olarak telâfi eden bir meblağ takdir ederdi, başka hadislerde bu husus gelmiştir. Buna binâen Tirmizî eksikliğe dikkat çekmiştir.

1597 ٩- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [أُتِىَ عُمَرُ بِمَجْنُونَةٍ قَدْ زَنَتْ فَاسْتَشَارَ فِيهَا أُنَاساً فَأَمَرَ بِهَا أَنْ تُرْجَمَ، فَمَرَّ بِهَا عَلِىٌّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ، فَقَالَ: مَا شَأْنُ هٰذِهِ؟ فَقَالُوا: مَجْنُونَةُ بَنِى فُلاَنٍ زَنَتْ، فَأَمَرَبِهَا عُمَرُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنْ تُرْجَمَ، فَقَالَ: ارْجِعُوا بِهَا، ثُمَّ أَتَاهُ، فَقَالَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ. لَقَدْ عَلِمْتَ أَنَّ رسولَ اللّه

ﷺ قَال: رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلاَثٍ، عَنِ الصَّبِىِّ حَتَّى يَبْلُغَ، وَعَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ، وَعَنِ الْمَعْتُوهِ حَتَّى يَبْرَأَ، وَإنَّ هٰذِهِ مَعْتُوهَةُ بَنى فلاَنٍ، لَعَلَّ الَّذِى أتَاهَا أتَاهَا وَهِىَ فِى بَلاَئِهَا، فَخَلّى سَبِيلَهَا]. أخرجه أبو داود.

9. **(1597)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Hz.Ömer'e, zina yapmış olan deli bir kadın getirildi. (Recm edilip edilemiyeceği hususunda) halkla istişare ederek recmedilmesine hükmetti. Kadına Hz.Ali (radıyallahu anh) uğradı. (Hazırlığı görünce):*

"— Bunun hâli nedir?" diye sordu. Kendisine: "Falanca kabileden deli bir kadındır, zina yapmıştır. Hz. Ömer (radıyallahu anh), recmedilmesine hükmetmiştir" dediler. Hz. Ali (radıyallahu anh):

"— Kadını geri götürün!" dedi, sonra Hz.Ömer'e uğrayıp:

"— Ey Mü'minlerin Emiri! Bilirsin ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلاَثٍ عَنِ الصَّبِىِّ حَتَّى يَبْلُغَ وَعَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الْمَعْتُوهِ حَتَّى يَبْرَأَ

"Kalem üç kişiden kaldırılmıştır (artık onlar yaptıklarından sorumlu değildirler): Büluğa erinceye kadar çocuktan, uyanıncaya kadar uyuyandan, şifa buluncaya kadar bunamıştan". *Bu biçare kadın falanca kabilenin bunağıdır. Ona tecavüz eden, muhakkak ki aklî noksanlığı sırasında tecâvüz etmiştir" dedi".* [Ebu Davûd, Hudud 16, (4399, 4400, 4401, 4402).]

AÇIKLAMA:

1- İslâm fıkhında büyük bir ehemmiyet taşıyan bu hadis, bütün fukahaca benimsenmiştir. Bu hadis, kişiyi fiilinden sorumlu kılmada *"akl"*ı ve *"irâde"*yi vazgeçilmez bir şart kabul eder. Aklî kemâle ermeyen çocuğun hukuka ehil olmaması, onlar hakkında himaye edici pek büyük bir rahmet olmuştur. Çağlar boyu Avrupa dahil, bütün cemiyetlerde çocuklar ezilirken, İslâm dünyasında hukûkî ehliyetsizlik sebebiyle büluğ çağına kadar sorumlu sayılmamış, mal ve can yönüyle velinin himayesine tevdi edilmiştir.

İslâm aleminde çocuklar mahkemeye bile nadir hallerde ve belli yaşlardan sonra celbedilirken, Batı'da, işlenen suç sebebiyle büyüklerle aynı cezaya çarptırılarak gerekiyorsa idam bile edilmiş, büyüklerle birlikte aynı hapishanelere atılmıştır. Bu durumun çocuk fıtratına uygun gelmediğini Batı, ilk defa 19. asrın sonlarında anlamaya başlamış, çocukların hukukî ehliyetsizliği, ayrı mahkemelerde muha-

kemesi, hapisten ziyade ıslah evlerine, koruyucu ailelerin yanına verilmesi gibi fikir ve müesseseleri geliştirmiş ve bu paralelde bir hayli yol almıştır. Oradan bize de "çocuk mahkemeleri" fikri gecikerek geçmiştir. (1661. hadiste geniş bilgi vereceğiz.)

2- Âlimler, bu hadise dayanarak çocukların şer fiillerinin yazılmadığını kabul ederken, başka hadislerden hareketle hayırlı fiillerinin yazıldığını, bu fiillerin, hem çocuğun terbiyecileri durumundaki anne ve babasına ve hem de kendisine uhrevî faydalar sağlayacağını belirtirler. Nitekim 1561. hadîste geçtiği üzere Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), "çocuğun haccının makbul olduğunu, ona hacc yaptıran annesine de sevab geleceğini" beyan etmiştir. Keza bir başka hadiste **"Çocuklara namazı emredin"** buyurulmuştur. Kısacası çocuklar hakkında hayır kaleminin yazmaya başladığını gösteren rivayetler mevcuttur.

1598 ١٠ – وعن حبيب بن سالم رضى الله عنه [أَنَّ رَجُلاً يُقَالُ لَهُ عبد
الرَّحْمٰنِ ابْنُ حُنَيْنٍ وَقَعَ عَلَى جَارِيَةِ امْرَأَتِهِ، فَرُفِعَ إِلَى النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ رَضِيَ
اللّٰهُ عَنْهُ وَهُوَ أَمِيرٌ عَلَى الْكُوفَةِ فَقَالَ: لأَقْضِيَنَّ فِيكَ بِقَضَاءٍ قَضَى بِهِ رسول
اللّٰهِ ﷺ إِنْ كَانَتْ أَحَلَّتْهَا لَكَ جَلَدْتُكَ مِائَةَ جَلْدَةٍ، وَإِنْ لَمْ تَكُنْ أَحَلَّتْهَا
لَكَ رَجَمْتُكَ بِالْحِجَارَةِ فَوَجَدَهُ قَدْ أَحَلَّتْهَا لَهُ فَجَلَدَهُ مِائَةَ جَلْدَةٍ].
أخرجه أصحاب السنن.

10. **(1598)**- *Habîb İbnu Sâlim* (rahimehumullah) anlatıyor: *"Abdurrahman İbnu Huneyn denen bir adam karısının câriyesine temasta bulundu. Hâdise, Kûfe emiri Nu'man İbnu Beşir (radıyallahu anh)'e götürüldü.*

"— Ben, dedi, hakkınızda, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hükmüyle hükmedeceğim: "Eğer zevcen, câriyeyi sana helâl ederse, yüz deynek yiyeceksin, helâl etmezse recmedileceksin..."

Sonra (tahkik etti) karısının câriyeyi adama helâl ettiğini görünce, emîr yüz deynek vurdu". [Tirmizî, Hudûd 21, (1451); Ebu Dâvud, Hudûd 28, (4458, 4459); Nesâî, Nikâh 70, (6, 124); İbnu Mâce, Hudûd 8, (2551).]

AÇIKLAMA:

İbnu'l-Arabî, bu hadiste geçen hükümle ilgili olarak şu açıklamayı yapar: "Bu

ceza hudûd'a girmez; ta'zîr ve te'dîbe girer. Çünkü ona tatbik edilmesi gereken hadd, celde değildir".

İbnu'l-Arabî'nin hükmünü şöyle açıklayabiliriz: Muhsan olan kimsenin "hadd"i celde değil recm'dir. Adam evli olduğuna göre muhsandır. Recm'e hükmedilmeyişin sebebine gelince, muhtemelen, kadının, câriyesini kocasına helâl kılmış olmasıdır. Aslında ferclerin âriyeti caiz değilse de, bu ariyet, zayıf da olsa bir şüpheye sebep olmakta, adama caiz olabileceği kanaatini vermektedir. Fakihler böyle bir durumun, adam hakkında hafifletici bir özür sayılabileceğine hükmederler. Hafifletici bir sebep, haddlerin düşmesine sebeptir. Dolayısıyla, adamdan recm cezası düşmüş, Nu'man, te'dîbî mahiyette olmak üzere yüz sopaya hükmetmiştir.

Ancak şunu da belirtelim ki, zevcesinin câriyesine temasta bulunan erkeğe verilecek hüküm fukaha arasında ihtilâflıdır. *Hz. Ali* ve *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) başta birkısım sahabe, recmedilmesi gereğine hükmetmiştir. *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) ise hadd olmayacağı, ta'zîr edileceğine hükmetmiştir. *Ahmed* ve *İshâk* da yukarıda kaydettiğimiz *Nu'mân İbnu Beşîr* hadisiyle amel etmişlerdir.

1599 ١١– وعن سلمة بن المحبق رضى اللّه عنه [أَنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ قَضى في رَجُلٍ وَقَعَ عَلَى جَارِيَةِ امْرَأَتِهِ، إنْ كَانَ اسْتَكْرَهَهَا أَنَّهَا حُرَّةٌ، وَعَلَيْهِ لِسَيِّدَتِهَا مِثْلُهَا وَإنْ كَانَتْ طَاوَعَتْهُ فَهِىَ لَهُ وَعَلَيْهِ لِسَيِّدَتِهَا مِثْلُهَا]. أخرجه أبو داود والنسائى.

11. **(1599)**- *Seleme İbnu Muhabbak* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), hanımının câriyesine temas eden bir adam hakkında şöyle hükmetti:* **"Eğer, adam câriyeyi zorladı ise, câriye hürdür, adam, câriyenin efendisine (yani karısına) mislini borçlanmıştır, câriye rıza göstermişse, câriye adamın olur, câriyenin efendisine, onun bir mislini borçlanır."** [Ebu Dâvud, Hudud 28, (4460, 4461); Nesâî, Nikâh 70, (7, 124); İbnu Mâce, Hudûd 8, (2553).]

AÇIKLAMA:

Bu hükmün, önceki hadîste ortaya çıkan hükme hiç uymadığı açıktır. Orada "*hadd*"e hükmedilirken, burada maddi ödemelerle mesele halledilmektedir. *Hat-*

tabî der ki: "Ben bu hadisle amel edip, bu şekilde fetva veren tek bir fakîh bilmiyorum. Öyle ise, bu rivâyetin mensûh olması gerekir". *Beyhakî* de Sünen'inde benzer bir ifade ile: "Her tarafdaki fakihlerin kendilerinden önceki Tâbiîn gibi bu hadisle amel etmemekte icma etmiş olmaları, -şayet sabitse- bu hadîsin, *hudûd* üzerine vârid olan ahbarla neshedildiğine delil teşkil eder" der. Arkadan, *Eş'as*'ın şu sözünü kaydeder: بَلَغَنِي أَنَّ هٰذَا كَانَ قَبْلَ الْحُدُودِ "Bana ulaştı ki, bu hadisin hükmü, hudud'la ilgili ahkâmın vahyinden önce muteber idi."

1600 ١٢- وعن البراء رضى اللّه عنه قال: [مَرَّ بِى خَالِي أَبُو بُرْدَةَ بْنُ نِيَارٍ وَمَعَهُ لِوَاءٌ فَقُلْتُ: أَيْنَ تُرِيدُ؟ فَقَالَ: أَمَرَنِى رسولُ اللّه ﷺ إِلَى رَجُلٍ تَزَوَّجَ امْرَأَةَ أَبِيهِ أَنْ آتِيَهُ بِرَأْسِهِ]. أخرجه أصحاب السنن. (اللِّوَاءُ) الراية.

12. **(1600)**- *Berâ İbnu'l-Âzib* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Dayım Ebu Bürde İbnu Niyâr -beraberinde bir bayrak olduğu halde- bana uğradı. Kendisine nereye gideceğini sordum.*

"*— Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bana babasının hanımıyla evlenen bir adamın kellesini getirmemi (ve malına da el koymamı) emretti, ona gidiyorum" diye cevap verdi*".[Tirmizî, Ahkâm 25, (1362); Ebu Dâvud, Hudûd 27, (4456, 4457); Nesâî, Nikâh 58, (6, 109-110); İbnu Mâce, Hudûd 35, (2607).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis üzerine ihtilâf edilmiştir. Oldukça farklı şekillerde rivâyet edilmiştir. Mesela bir rivayet şöyledir: "*Birgün kaybolan devemi ararken, beraberlerinde bayrak olan bir grup süvari gördüm, bir bedevinin evine girip boynunu vurdular. Adamın günahı nedir? diye sorduğumda: "Babasının hanımıyla evlenmiş" dediler, hem de Nisa Sûresini okuduğu halde. Halbuki orada:* وَلاَ تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ **"Babalarınızın evlenmiş olduğu kadınları nikâhlamayın"** *buyrulmuştur* (Nisa 22)."

2- Ölen babalarından dul kalan veya babaları tarafından boşanmış olan hanımlarla evlenmek cahiliye adeti idi. Onlar bu işi helâl addediyorlardı. Kur'ân-ı Kerîm bunu kesinlikle haram kılmıştır. Bunu bile bile, bir kimsenin babasının hanımıyla evlenmesi, haramı helâl addetmesi irtidad sayılmış, bu sebeple de öldürülmüştür.

Bazı âlimler, bu hadîse dayanarak: *''İmâmın, bu meselede olduğu üzere, şeriatın kesin emirlerine muhalefet eden kimsenin katlini emretmesi câizdir''* demişlerdir.

Ancak, rivayetin,daha ziyade, irtidâda hamledilmesi gerekmektedir. Yani, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın öldürülmesini emrettiği bu kimse, yaptığı işin haram kılındığını bilmekte idi. Öyle ise onu irtikab etmesi, haramı helâl addetmesinden ileri gelmiştir, bu ise küfrü mûcib bir durumdur, mürted ise öldürülür.

Burada, *İmam-ı Mâlik*'in: *''Katletmek de ta'zîr cezalarına dahildir''* hükmüne örnek bulunmuştur.

Kezâ, bir günahı helâl addederek işleyen kimsenin kanı döküldükten, sonra malının müsâdere edilmesinin câiz olduğu hükmü de bu rivâyetten çıkarılmıştır.

1601 ١٣- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ وَقَعَ عَلَى ذَاتِ مَحْرَمٍ، أَوْقَالَ. مَنْ نَكَحَ مَحْرَماً فَاقْتُلُوهُ]. أخرجه رزين.

13. **(1601)**- *Hz.İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle emretti:* **''Kim, nikâhı haram olan bir akrabasına cinsi temasta bulunursa -veya şöyle demişti kim haram yakını ile evlenirse- onu öldürün''.**

1602 ١٤- وعن أنس رضى اللّه عنه [أَنَّ رَجُلاً كَانَ يُتَّهَمُ بِأُمِّ وَلَدِ رسولَ اللّه ﷺ فَقَالَ لِعَلِّى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: اذْهَبْ فَاضْرِبْ عُنُقَهُ، فَأَتَاهُ فَإِذَا هُوَ فِى رَكِىٍّ(١) يَتَبَرَّدُ، فَقَالَ لَهُ: اخْرُجْ فَنَاوَلَهُ يَدَهُ فَأَخْرَجَهُ، فَإِذَا هُوَ مَجْبُوبٌ لَيْسَ لَهُ ذَكَرٌ، فَكَفَّ عَنْهُ وَأَخْبَرَ بِهِ النبىَّ ﷺ فَحَسَّنَ فِعْلَهُ].

زاد فى رواية وقال: [الشَّاهِدُ يَرَى مَالاَ يَرَى الْغَائِبُ]. أخرجه مسلم.

14. **(1602)**- *Hz.Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: *''Bir adam, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ümmü veledine temas etmekle itham edilmişti. Resûlullah*

(١) الركى: البئر.

(aleyhissalâtu vesselâm), Hz.Ali (radıyallahu anh)'ye: **"Git boynunu vur!"** *diye emretti. Hz.Ali, adama geldiği vakit, onu bir kuyunun içinde (yıkanıp) serinliyor buldu.*

"Çık dışarı!" diyerek elinden tutup kuyunun dışına çıkardı. Hz.Ali, adamın mecbûb (burulmuş) ve tenâsül organından mahrûm olduğunu gördü. Artık ona dokunmayıp, durumu Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e haber verdi. Resûlullah, onu, davranışı sebebiyle takdir etti".

Bir rivayette şu ziyâde gelmiştir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Şahid, gâibin görmediğini görür"** *buyurdu. [Müslim, Tevbe 59, (2771).]*

AÇIKLAMA:

1- Ümmü veled, efendisinden çocuk doğuran câriyedir. Bir kimse câriyesi ile temas sonucu çocuk sahibi olur ve onun kendinden olduğunu ikrâr ederse, o câriyeye *ümmü veled* denir. Efendisi, artık onu satamaz. Adam azad etmeden vefat edecek olsa, câriye hür olur, mirasçılarına kalmaz.

2- *Mecbûb*, tenâsül uzvu kesilmiş erkektir.

3- Rivâyette kastedilen ümmü veled, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Mısırlı câriyesi Mâriye (radıyallahu anhâ)'dir. Resûlullah'a *İbrahim*'i doğurmuştur.

4- *Nevevî,* Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in "öldür" emrini, bir başka sebeple vermiş olma ihtimaline dikkat çeker ve bâzı alimlerin, ölümü gerektiren bir nifakı olabileceği ihtimali üzerinde durduklarını belirtir. *Kadı İyâz,* Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın gerçeği bilerek *Hz.Ali*'ye bu emri vermiş olabileceğini de söyler. Yani, istemiştir ki, gerçek *Hz.Ali*'nin müşâhedesi ile ortaya çıksın da câriyesi hakkındaki töhmet izâle olsun. Nitekim öyle olmuştur.

1603 ١٥- وعن سهل بن سعد رضى الله عنه قال: [أَتَى النَّبِىَّ ﷺ رَجُلٌ فَأَقَرَّ عِنْدَهُ أَنَّهُ زَنَى بِامْرَأَةٍ سَمَّاهَا لَهُ، فَبَعَثَ ﷺ إِلَى الْمَرْأَةِ فَسَأَلَهَا عَنْ ذٰلِكَ فَأَنْكَرَتْ أَنْ تَكُونَ زَنَتْ فَجَلَدَهُ الْحَدَّ وَتَرَكَهَا].

15. **(1603)**- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Bir adam Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek ismini de verdiği bir kadınla zina yaptığını itiraf etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kadına adam göndererek meseleyi sordurdu. Kadın, zina ettiğini inkâr etti. Bunun üzerine, adama hadd celdesi tatbik etti, kadına dokunmadı".* [Ebu Dâvud, Hudûd 31, (4466).]

AÇIKLAMA:

1- Zina itirafında bulunan kimseye Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın celde uygulaması, o kimsenin muhsan olmadığını, yani henüz bekâr olduğunu göstermektedir; değilse böyle bir durumda hüküm celde olacak demek değildir. Kadının terkedilmiş olması, itiraf etmemesi sebebiyledir. Adamın iddiasını tevsîk edecek bir başka beyyine de bulunmadığına göre, ona ceza vermek usûl açısından mümkün değildir.

1604 ١٦- وعن ابن عباس رضى الله عنهما [أنَّ رَجُلاً مِنْ بَكْرِ بْنِ لَيْثٍ أتَى النَّبِىَّ ﷺ فَأقَرَّ عِنْدَهُ أنَّهُ زَنَى بِامْرَأةٍ أرْبَعَ مَرَّاتٍ فَجَلَدَهُ مِائَةَ جَلْدَةٍ وَكَانَ بِكْراً ثُمَّ سَألَهُ الْبَيِّنَةَ عَلَى الْمَرْأةِ فَقَالَتْ: كَذَبَ وَاللّهِ يَارَسُولَ اللّهِ، فَجَلَدَهُ حَدَّ الْفِرْيَةِ ثَمَانِينَ]. أخرجهما أبو داود.

16. **(1604)**- *İbnu Abbâs hazretleri* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "*Bekr İbnu Leys kabilesinden bir adam, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek, bir kadınla dört kere (itiraf ederek) zina yaptığını söyledi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona yüz sopa vurulmasına hükmetti. Zira adam bekârdı. Sonra, kadın aleyhine beyyine sordu. Kadın:*

"*— Ey Allah'ın Resûlü! Vallahi yalan söylüyor" dedi. Bunun üzerine, Resûlullah, adamı iftira (kazf) haddine, yani seksen sopaya mahkûm etti". [Ebu Dâvud, Hudûd 31, (4467).]*

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisle önceki hadis arasında farklılık mevcuttur. Zira önceki hadiste, zina yaptığını itiraf eden kimseye Resûlullah zina haddi tatbik ederken, bu ikinci rivayette hem zina ve hem de kazf haddi tatbik etmiş olmaktadır.

2- Alimler bu meselede ihtilâflı hükme giderler. *İmam Mâlik* ve Şâfiî hazretleri *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh)'ın rivayetini esas alarak: "Muayyen bir kadınla zina itirafında bulunan kimse, kazf değil zina haddi ile cezalandırılır" demişlerdir.

Ebû Hanife ve Evzâ'î ise: "Sadece kazf haddine mahkûm edilir, zira kadının inkârı (zina haddini kaldıran) bir şüphedir" demişlerdir. Bu görüşe: "İyi ama, kadının inkârı, erkeğin itirafını iptal etmez" diye cevap vermişlerdir.

İmam Muhammed, -*İmam Şâfi'î* ve başka fakihten de rivayet ederek- hem zina ve hem de kazf haddine mahkûm edilmesi gereğini söylemiştir. Bu görüşte olanlar, sadedinde olduğumuz *İbnu Abbâs* hadisini delil gösterirler.

Şevkânî, *İmam Muhammed*'i te'yid eder ve "İki ayrı nokta-i nazardan hadisin zâhiri bunu gösteriyor" der ve açıklar:

a) "*Sehl* hadisinin nihâî hükmüne göre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), o adama kazf haddi tatbik etmemiştir. Bu durum, onunla kazfın düşeceği hususunda istidlâl etmeyi gerektirmez; çünkü, bu kadının böyle bir talepte bulunmamış olmasından ileri gelme ihtimali mevcuttur veya, *İbnu Abbâs* hadisinin hilâfına, onda kazf cezasını düşüren bir sebebin bulunması da muhtemeldir, nitekim *İbnu Abbâs* hadisinde, adama hadd-i kazf uygulanmıştır.

b) Kazf delillerinin zâhiri bunun âmm olduğunu ifade eder. Öyle ise, bu âmm hükümden ancak kesin bir delil ile hariçte kalınabilir. Halbuki aynı halde olan kimsenin kâzif (iftiracı) olduğunu Hz. Peygamber tasdik etmiş, hadd-i kazfı uygulamıştır".

CEZÂYI DEVLET VERİR

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bütün sünnetleri insanlık için rahmettir. Ancak imam olmak yani devleti temsil etmek vasfına giren sünnetlerini ferdler tatbik edemezler. O vasfı temsil eden yetkili şahıs ve makamlar bu çeşit sünnetin tatbikatını gerçekleştirirler. Bunun bilinmemesi, müslümanları yanlış davranışlara itebilir. Bir kısım suçların cezasını ferdlerin vermeye kalkması dine rağmen din için yapılan çok tehlikeli bir hâl ortaya çıkarır. Yanlışlığı tavsifte anarşi kelimesi bile hafif kalır.

Yaşanan şartlarda şer'i hükümlerin tatbikatta olmayışı, cezaların ferdlerce verilemiyeceğinin iyice bilinmeyişi bazı hamiyet-i dîniye sahiplerini yanlış davranışlara itebileceği gerçeğinden hareketle, konuyla ilgili şu açıklamayı sunmakta fayda umuyoruz:

"Esasen bir suçluya cezanın verilmesi birkaç safhadan geçer:

a) Suçun sübûtunun tahkiki,

b) Suça muvafık cezaya hükmetmek,

c) Bu cezayı infaz etmek.

İslâm dini, bu işleri resmen tayin edilmiş kadı ile, veliyyü'l-emr veya nâibine bırakır. Birkısım ağır suçlar vardır ki, bunlara verilecek cezanın şekil ve miktarı

nasslarla belirlenmiştir ki onlara **hudûd** denir. Devlet reisi veya hâkim bu cezaları azaltıp çoğaltamaz, birbirleriyle tebdîl edemez. Sadece kısas ve diyet cezalarında mağdurun veya velisinin af hakkı vardır.

Hadd cezasına giren fiillerin tecziyesini mağdur talep etse de etmese de fark etmez, devletçe te'dîbi şarttır.

Cezanın devlet reisi veya nâibi tarafından icra edilmesi gereğinde bütün fakihler müttefiktirler. Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ve Hulefâ-i Râşidîn devrinde onların izni olmadan hadd tatbik edilmemiştir.

Şöyle bir sual akla gelebilir: Kısas ve diyet icrasını mağdur veya mağdurun velisi de icra edebilir. Şâyet bu ruhsata dayanarak mağdur, câniye kısas yapsa, meselâ A şahsı, B şahsının kolunu kopardı ise, B şahsı, kadının hükmünden önce davranarak kısas olarak A şahsının kolunu kesse durum ne olur?

Bu durumda B şahsı, kendisine karşı işlenen suçun sübûtu halinde, "kol kesme suçunu" işlemekle suçlanamaz ise de -zira hakkı olan bir şeyi yapmış oluyor- "aceleciliği ve hakkını münâsib olan vakit girmeden önce aldığı ve kısasla alâkalı icraatı yapmakla vazifeli olan devlet makamlarını dinlememiş olduğu için **ta'zîr** cezası ile cezalandırılır".

Eğer, hâkimin, suçlu hakkında "kısas edilmelidir" diye hükmü vaki olmazdan önce, kısasa tevessül eden kimse suçu isbat edemezse, yâni iddia edilen suç sübût bulmazsa kısas yapan kimse o fiilinden dolayı mücrim olarak muhakeme edilir. Mesela;"A şahsı, "oğlumu öldürdü" iddiasıyla B şahsını öldürse, bilahare yapılan tahkikte, B şahsının bu cinayeti işlediği objektif deliller muvacehesinde tam bir kesinlik kazanmasa, A şahsı "*ammden katl*" suçuyla cezalandırılır". Gerek birinci misalde ve gerekse ikinci misalde zikredilen kol koparma ve oğlunu öldürme iddiaları, aslında pekâla iftira olabilir. Kol kazaen kopmuştur veya oğlu kazaen ölmüştür de, bu fırsatı değerlendirmek isteyen kazazede ortadaki kazaya cürüm rengi vererek, düşmanından intikam alma peşindedir. İşte bu çeşit durumların ortaya çıkmaması için, İslâm dini, suçun tesbitinde hüküm verme işini kadıya bırakmıştır.

Aynı kaide mürted hakkında da câridir. "Veliyyü'l-emrin müsaadesi olmaksızın, böyle bir harekette bulunmuş olan şahsa (yani mürtedi öldüren kimseye) te'dîb-i şer'î lâzım gelir".

Keza yol kesenler hakkında da durum aynıdır. Onları cezalandırma işi veliyyü'l-emr veya naibine aittir. Ne yolu kesilmiş olan ne de maktullerin velileri, suçlula-

rı cezalandıramazlar. Hattâ denir ki: "Yol kesicilik töhmetiyle mahpus bulunan bir şahsı kendisine isnâd edilen cürüm daha sâbit olmadan (maktûlün velisi dışında) bir kimse âmmden öldürse, bu kimse hakkında kısas lâzım gelir, velev ki bilahare o cürüm beyyine ile sabit olsun. Çünkü hâkim tarafından deminin hılline (öldürülmesine) hükmedilmedikçe, o şahsın ismeti, hürriyet-i hayâtiyesi mücerred töhmet ile mürtefi olmaz (ortadan kalkmaz)".

İslâm'ın bu prensibi, yani cezayı verme işini devlete bırakma prensibi, cemiyette vukûu muhtemel pek çok suistimalleri ve bunlardan teselsül edecek fitneleri kökten keser. Halk mahkemesi, kan davası fezâhet ve rezaletleri hakiki mü'minler arasında bu sebeple olamaz.

Hz.Peygamberden Bir Misâl: Cezânın devlet tarafından verilmesi gereğini ifade etme zımnında, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünnetinden zina ile alakalı bir vak'a gerçekten ikna edicidir.

İbnu Abbâs'tan gelen rivayete göre, **"Namuslu ve hür kadınlara (zina isnadıyla) iftira eden,sonra (bu babta) dört şahit getirmeyen kimseler(in herbirine) de seksen değnek vurun... onların ebedî şahidliklerini kabul etmeyin. Onlar fasıkların ta kendileridir"** mealindeki âyet geldiği zaman, Ashâbtan kıskançlığı ile meşhur *Sa'd İbnu Ubâde,* "Ayet böyle mi? Yani, ben hain kadının dizlerine yabancı bir erkeği çökmüş olarak yakalayacağım da, dört şahid getirinceye kadar onu hiç rahatsız etmeyeceğim, hiç kımıldatmayacağım öyle mi? Hayır, Allah'a kasem olsun, ben dört şahit getirinceye kadar o hacetini görür (gider). Şayet karımın yanında bir erkek görecek olsam hiç aman vermeden, önce kılıcımın keskin ağzıyla vurur tepelerim" der. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) cemaatte bulunanlara: **"Sa'd'ın bu kıskançlığına şaşıyor musunuz? Emin olunuz ki, ben ondan daha kıskancım. Allah da muhakkak ki benden ziyade kıskançtır. Bu sebepledir ki, kullarına (gizli ve açık her çeşidiyle) fevâhişi (yani çirkin söz ve uygunsuz fiilleri) yasakladı. (...Tevbe ve pişmanlıktan Allah kadar hoşlanan bir başkası da yoktur. Bu sebeple ateşle korkutan, cennetle müjdeleyen (elçiler, peygamber)ler gönderdi)"** der.

Hz.Sa'd bunun üzerine, *"Ey Allah'ın Resûlü, bu (söylediğiniz) haktır ve Rabb-ı Teâla'nın indinden gelmiştir, fakat ben (ilk defa duyunca işte böyle bir) tuhaf oldum"* der.

Bu hadiste Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in *Sa'd İbnu Ubâde*'ye, sanki şöyle demek istediği ifade edilmiştir: "Allah senden daha kıskanç olduğu halde özür beyanını (tevbe ve pişmanlık) seviyor ve ancak hüccet ortaya çıktık-

tan sonra muâheze ediyor, o halde sana ne oluyor da bu halde öldürmeye tevessül ediyorsun!".

İmam Şafiî, bu rivayete dayanarak, karısıyla zina ederken yakaladığı kimseyi öldüren kocayı, delille ispatlayamadığı takdirde ölüme mahkûm eder.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in suç, objektif delillerle sübût bulmadıkça, vicdânî kanaatiyle ceza vermediğini şu rivayetten daha vâzıh olarak anlarız: İbnu Mâce'de kaydedilen -ki kısmen Buhârî de almıştır- bir rivâyette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle der: **"Eğer ben bir kimseyi delilsiz olarak recmetseydim falanca kadını recmederdim. Zira hakkındaki şüpheyi, sözleri, dış görünüşü ve yanına giren kimse(ler) te'yîd etmektedir".**

Nevevî'ye göre "burada, üzerine delil gösterilemeyen, kadın tarafından da itiraf edilmeyen, buna rağmen pek çok kimsenin işitmiş bulunduğu bir kötülük, kadından zuhûr ettiği şuyû bulan bir kötülük kastedilmektedir. Bu rivayet de ifade ediyor ki, bir fenalık haberinin yaygınlaşmasına dayanarak hadd tatbik edilmez, mutlaka delil aranır".

Hz.Ömer'den Bir Misal: *İbnu Abbâs*'tan gelen bir rivâyete göre, adamın biri, fuhuş ithamında bulunduğu câriyesini ateşin üzerine oturtarak fercini yakar. Hadiseyi duyan *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) adamı çağırtarak sigaya çeker:

"Fuhuş yaptığını bizzat gördün mü?"

"Hayır!"

"Pekâla, kendisi itiraf etti mi?"

"Hayır!"

Hz. Ömer adamı döver ve şunu söyler: *"Eğer Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in:* **"Efendiye kölesi sebebiyle kısas yapılmaz"** *dediğini işitmeseydim sana kısas uygular (seni aynı şekilde yakar)dım"* der.

İKİNCİ FASIL

RESÛLULLAH'IN HADD TATBİK ETTİKLERİ KİMSELER

1605 ١- عن بريدة رضى اللّه عنه قال: [أتَى مَا عِزُ بْنُ مَالِكٍ الأَسْلَمِىُّ رضى اللّه عنْهُ النبىَّ ﷺ فقَالَ يَا رَسُولَ اللّهِ: إنِّى ظَلَمْتُ نَفْسِى وَزَنَيْتُ، وَإنِّى أُرِيدُ أَنْ تُطَهِّرَنِى فَرَدَّهُ، فَلَمَّا كَانَ مِنَ الْغَدِأَتَاهُ، فَقَالَ يَارسولَ اللّهِ: إنِّى قَدْ زَنَيْتُ، فَرَدَّهُ الثَّانِيَةَ، فَأَرْسَلَ رسولُ اللّه ﷺ إلَى قَوْمِهِ فقَالَ: هَلْ تَعْلَمُونَ بِعَقْلِهِ بَأْساً تُنْكِرُونَ مِنْهُ شَيْئاً؟ فَقَالُوا: مَا نَعْلَمُهُ إلاَّ وَفِىَّ الْعَقْلِ مِنْ صَالِحِينَا فِيمَا نَرَى فَأَتَاهُ الثَّالِثَةَ فَأَرْسَلَ إلَيْهِمْ أَيْضاً فَسَأَلَ عَنْهُ، فَأَخْبَرُوهُ أَنَّهُ لاَ بَأْسَ بِهِ وَلاَ بِعَقْلِهِ، فَلَمَا كَانَ الرَّابِعَةَ حَفَرَ لَهُ حُفْرَةً، ثُمَّ أَمَرَ بِهِ فَرُجِمَ. قَالَ: فَجَاءَتِ الْغَامِدِيَّةُ، فَقَالَتْ يَارَسُولَ اللّه: إنِّى قَدْ زَنَيْتُ، فَطَهِّرْنِى فَرَدَّهَا، فَلَمَّا كَانَ مِنَ الْغَدِ قَالَتْ: يَارَسُولَ اللّهِ: لِمَ تَرُدُّنِى؟ لَعَلَّكَ أَنْ تَرُدَّنِى كَمَا رَدَدْتَ مَاعِزاً فَوَ اللّهِ إنِّى الْحُبْلَى. قَالَ: إمَّا لاَ فَاذْهَبِى حَتَّى تَلِدِى، فَلَمَّا وَلَدَتْ أَتَتْهُ بِالصَّبِىِّ فِى خِرْقَةٍ. قَالَتْ: هٰذَا قَدْ وَلَدْتُهُ. قَالَ: فَاذْهَبِى فَأَرْضِعِيهِ حَتَّى تَفْطِمِيهِ، فَلَمَّا فَطَمَتْهُ أَتَتْهُ بِالصَّبِىِّ فِى يَدِهِ كِسْرَةُ خُبْزٍ، فَقَالَتْ: هٰذَا يَا نَبِىَّ اللّهِ قَدْ فَطَمْتُهُ وَقَدْ أَكَلَ الطَّعَامَ، فَدَفَعَ الصَّبِىَّ إلَى رَجُلٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، ثُمَّ أَمَرَ بِهَا فَحُفِرَ لَهَا إلَى صَدْرِهَا، وَأَمَرَ النَّاسَ فَرَجَمُوهَا فَأَقْبَلَ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ رضَى اللّهُ عَنْهُ بِحَجَرٍ فَرَمَى رَأْسَهَا فَتَنَضَّحَ الدَّمُ عَلَى وَجْهِهِ فَسَبَّهَا، فَسَمِعَ النبىُّ ﷺ سَبَّهُ إيَّاهَا، فَقَالَ مَهْلاً يَا خَالِدُ: فَوَ الَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لَقَدْ تَابَتْ تَوْبَةً لَوْ تَابَهَا

صَاحِبُ مَكْسٍ لَغُفِرَ لَهُ، ثُمَّ أَمَرَ بِهَا فَصَلَّى عَلَيْهَا وَدُفِنَتْ].

أخرجه مسلم وأبو داود.

1. **(1605)**- *Hz.Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a, Mâ'iz İbnu Mâlik el-Eslemî (radıyallahu anh) gelerek:*

"— Ey Allah'ın Resûlü, ben nefsime zulmettim, zina fazîhasını işledim, beni temizlemeni istiyorum" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onu reddetti (geri çevirip meselenin üzerine gitmedi). Ancak Mâiz ertesi gün tekrar geldi. Yine:

"— Ey Allah'ın Resûlü, ben zina fazîhasını irtikab ettim!" diye ikinci sefer itirafta bulundu. Adamı ikinci sefer geri çeviren Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) adamın kavmine birisini yollayarak:

"Onun aklında bir noksanlık biliyor musunuz, normal bulmadığınız bir davranışına rastladınız mı?" *diye tahkîk ettirdi. Ancak hep beraber:*

"Biz onu gördüğümüz kadarıyla, aramızdaki sâlih kişilere denk akıl (ve feraset) sahibi biliyoruz" dediler. Mâiz üçüncü sefer müracaatta bulundu. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) onlara yine birini göndererek adam hakkında sordurdu. Yine ne kendinde, ne aklında bir kusur olmadığını söylediler.

Adam dördüncü sefer müracaat edince, ona bir çukur kazdırdı. Taşlanmasını emretti ve taşlandı.

Ravî der ki: Gâmidiye adında bir kadın da gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü, ben zina fazîhasını işledim. Beni temizle!" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), onu da geri çevirdi. Ertesi gün tekrar gelen kadın:

"Ey Allah'ın Resûlü, beni niye reddediyorsun. Görüyorum ki, beni de Mâ'iz gibi geri çevirmek istiyorsun. Allah'a kasem olsun ben hamileyim de!" dedi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"Öyle ise hayır. Sen git ve çocuğu doğurunca gel" *dedi. Kadın gitti, çocuğu doğurunca, bir beze sarılmış olarak çocukla geldi.*

"İşte çocuk, doğurdum!" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Git, sütten kesinceye kadar emdir, sonra gel!" *buyurdu. Kadın gitti, çocuğu sütten kesince çocukla birlikte geldi. Çocuğun elinde bir ekmek parçası vardı.*

"Ey Allah'ın Resûlü, işte çocuk, sütten kestim, yemek de yedi" dedi. Resû-

lullah (aleyhissalâtu vesselâm) çocuğu alıp, müslümanlardan birine teslim etti. Sonra bir çukur kazılmasını emir buyurdu. Göğsüne kadar derinlikte bir çukur kazıldı. Bundan sonra halka taşlamalarını emretti. Herkes taşladı. Hâlid İbnu Velîd (radıyallahu anh) elinde bir taş ilerledi, başına attı. Kan yüzüne fışkırmıştı, kadına küfretti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Halid'in kadına küfrettiğini işitince:

"Ey Hâlid ağır ol!" *dedi ve ilâve etti:*

"Nefsimi kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e kasem olsun, bu kadın öyle bir tevbe yaptı ki, şâyet alış-verişte sahtekârlık yapanlar aynı tevbe ile tevbe yapsalardı, onların bile mağfiretine yeterdi!"

Sonra Resûlullah (tekfîn) emretti. Kadının üzerine namaz kıldırdı ve defnedildi." [Müslim, Hudûd 22, (1695); Ebu Dâvud, Hudûd 24, 25, (4434, 4441).]

AÇIKLAMA:

1- İslâm dîni, insanlar arasında işlenen cürümler içerisinde en ibretâmiz cezayı zina fazihasına takdir etmiştir: Recm, yani taşlayarak öldürme... Cezanın ağırlığı, işlenen bu fiilin çirkinliğinden ve Allah indinde kötülüğünün büyüklüğünden ileri gelir. Bir insanın, ceza olarak taşlanarak öldürülmesi, işlediği cürmün büyüklüğünü idrakte hissî bir şok sağlar. Cezanın ağırlığı nisbetinde, tatbikini imkânsız kılacak şartlar koşulmuştur: İtiraf veya dörtten aşağı düşmeyecek sayıda, fiil halinde görgü şahidi. Bu durum, recm vak'asını İslâm cemiyetlerinde parmakla sayılacak kadar azaltmıştır. Ancak, zinâ hâdiselerinin İslâm cemiyetlerinde asgari seviyede sınırlandırılmasında, mü'minlerin bunun cezâsının recm olduğunu bilmeleri yetmiştir.

2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında, recm tatbikatının birkaç örneği var. Hemen hepsi de itirafa dayanır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Allah'ın gizlemiş olduğu günahı insanlara açmamayı, bir başka ifade ile kişinin hâkimin önüne giderek yaptığı suçları beyan etmemesini tavsiye ettiği halde, bazı zanilerin taşlanarak öldürüleceklerini bile bile *"zina yaptım beni temizle!"* diye Hz. Peygamber'e müracaat etmiş olmaları onların imânlarının derecesini ifade eder.

3- Hadiste dikkatimizi çeken mühim bir husus,zina yaptığını itiraf eden kimseye Hz. Peygamber'in yüz çevirmesi veya adamı geri göndermesidir. Yani, tavrı ile, zinayı itiraf etmesini hoş karşılamıyor. Adamı ve kadını geri çevirmek, -başka rivayetlerde itirafta bulunan adama- sırt çevirmek gibi davranışlara, bir de adam hakkında tahkikat devreye giriyor: Adamın aklî muvazenesi yerinde mi, arada

sırada da olsa aklından şüphe ettirecek davranışları olmuş mudur? soruşturmuştur. Müslim'in bir rivayetinde Resûlullah, *Mâ'iz*'in sarhoş olup olmadığının tedkîk edilmesini işaret buyurur, cemaatte bulunan bir adam kalkıp ağzını koklar ve şarap kokusu bulamaz.

Resûlullah'ın bu tavrı sadece *Mâ'iz*'e karşı değil, *Ezd Kabilesi*nin *Gamid* kolundan olan ve rivayetlerde *Gamidiye* nisbetiyle zikri geçen kadına da öyle davranır, geri çevirir. Hattâ kadın: "Görüyorum ki, beni de *Mâ'iz* gibi geri çevirmek istiyorsun" der.

4- Yine dikkat çeken bir husus, zina itirafında bulunanlara: "Kiminle zina yaptın? diye sorulmuyor. İtirafı yapan erkekse, hangi kadınla? veya kadınsa "hangi erkekle?" diye öbür suçluyu arama cihetine gidilmemiştir.

5- HADÎSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER:

1) *Hanefilerle, Hanbeliler,* bu hadisi esas alarak, zina ikrarının makbul olması için dört ayrı mecliste yapılması gereğine hükmetmişlerdir.

İmam Mâlik ve *Şafiî* hazretleri ise, bir kere ikrarın yeterli olacağına hükmederler. Onlar bu hükme giderken bir başka hadisi esas alırlar.

2) Hadisten, delinin suç ikrarının makbul olmayacağı hükmü çıkarılmıştır. Âlimler bunda ihtilâf etmezler.

3) Kişinin kendi aleyhine ikrarı makbuldür, ikrarıyla hesaba çekilir.

4) Kişinin ikrardan dönmesi kinayeli olarak telkin edilebilir, dönecek olursa makbuldür. Ancak bu telkin insanların haklarına giren suçlarla, zekât ve kefaret gibi mâli olan Allah haklarında caiz değildir.

5) Hadd-i Şer'î'den hükümdar haberdar olmalıdır. Ancak tatbikatında birini vekil bırakabilir. *İmam Â'zam* ve *İmam Ahmed* ise: "Recm sırasında müslümanların reisinin mutlaka hazır bulunması lâzımdır. Zina beyyine ile sabitse şahidler de hazır bulunur ve ilk taşı onlar atarlar. İkrarla sübut bulmuş ise ilk taşı reis atar" derler. *Mâlik* ve *Şafiî*'ye göre, müslümanların reisinin recm yerinde hazır bulunması şart değildir.

6) Kişiye hadd olarak recm kâfidir. Recm ve hadd her ikisi de tatbik edilemez.

7) Recmedilerek öldürülen erkek ve kadınlar için mezar kazılıp kazılmayacağı hususunda ihtilâf edilmiştir. *Ebu Hanife, Malik* ve *Ahmed İbnu Hanbel*'in meşhur kavline göre kazılmaz. *Katâde, Ebu Yusuf, Ebu Sevr* ve bir rivayette *Ebu*

Hanife'ye göre kazılır. *Malikilerin* bir kısmı: "Beyyine ile recmedilenler için kazılır, ikrarla recmedilenler için kazılmaz" demiştir.

Şafiîler bu hususta üç farklı görüş ileri sürmüşlerdir:

a) Kadın için mezar kazmak müstehabtır, zira tesettürüne yardım eder.

b) Bu iş sultanın emriyle olur, dilerse kazdırır, dilerse kazdırmaz.

c) Kadının zinası beyyine ile sabit olmuşsa mezar müstehabtır, ikrar ile sübut bulmuşsa müstehab değildir. Esahh olan kavil de budur.

8) Recm taş, tuğla parçası, kemik, sopa gibi şeylerle yapılmalıdır. Bu hususta ittifak vardır.

9) Hadd-i Şer'î günahın kefaretidir.

10) Tevbe ile büyük günahlar da affedilir. Bu hususta icma mevcuttur. Sadece katilin affı hususunda *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) cumhura muhalefet ederek, affedilmeyeceğini söylemiştir.

Şârihler: *Mâ'iz* ve *Gamidiye*'nin niçin tevbe ile yetinmeyip, hadd-i şer'î'nin tatbik edilmesinde ısrar ettikleri sorusunu şu şekilde cevaplandırırlar: "Haddin tatbiki günahlara kesinlikle kefarettir. Ancak tevbenin makbuliyetinde yakîn elde edilemez, kabul edilebileceği umulur, o kadar. Kesinlikle: "Tevbe kabul edilmiştir" denemez. Bu sebeple günahtan temizlendikleri hususunda emin olmak isteyen *Mâ'iz* ve *Gamidiyye*, hadd-i şer'î'nin tatbik edilmesini ısrarla istemişlerdir.

11) Gebe kadın, çocuğunu doğurmadıkça recmedilemez. Bu meselede çocuğun zinadan olmasıyla kocadan olması arasında fark yoktur. Kısas meselesi de böyledir.

12) Kadın muhsane olduğu takdirde o da recmedilir.

13) *İmam-ı Âzam*'la bir rivayette *İmam Malik*'e göre, kadın doğurunca bekletilmeden recmedilir, çocuğuna süt vermesi veya süt anne bulması beklenmez. *İmam Şafiî, Ahmed, İshâk* ve *Malikîlerin* meşhur kavline göre, kadın, çocuğuna süt anne buluncaya kadar recmedilmez. Süt anne bulamazsa sütten kesinceye kadar anne recmedilmez.

14) Zâninin tevbesi, hadd-i şer'î'yi ondan kaldırmaz.

15) Recmedilen kimseye cenâze namazı kılınıp kılınmayacağı ihtilâflıdır. *Ahmed İbnu Hanbel* ve *İmam Malik*'e göre, müslümanların reisine ve fazilet sahibi

kimselere bu namaza katılmak mekruhtur, böylelerinin namazlarını başkaları kıldırmalıdır. Ancak cumhur-u ulemâ böyle bir ayırım yapmaz.

1606 ٢- وعن جابر رضى الله عنه قال: [أَمَرَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ بِرَجُلٍ زَنَى فَجُلِدَ الحَدّ، ثُمَّ أُخْبِرَ أَنَّهُ مُحْصِنٌ فَأَمَرَ بِهِ فَرُجِمَ]. أخرجه أبو داود.

2. **(1606)**- *Hz.Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: ''***Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zina yapmış olan bir kimse için celde ile hadd tatbik edilmesini emretti. Sonra, onun muhsan olduğu bildirildi. Bu sefer recmedilmesini emretti ve recmedildi***''. [Ebu Dâvud, Hudud 24, (4438, 4439).]

AÇIKLAMA:

Azîmâbâdî der ki: ''Bu hadiste, imam hududdan birini emreder, sonra da o hususta yanıldığını anlarsa, doğru olan ne ise ona rücû ederek şer'î vacibi tatbik etmesi gerektiğine delil vardır''.

1607 ٣- وعن عمران بن الحصين رضى الله عنهما قال: [أَتَتِ امْرَأَةٌ مِنْ جُهَيْنَةَ رسولَ اللّهِ ﷺ وَهِيَ حُبْلَى مِنَ الزِّنَا، فَقَالَتْ يَارسولَ اللّهِ: أَصَبْتُ حَدّاً فَأَقِمْهُ عَلَيَّ فَدَعَا نَبِيُّ اللّهِ ﷺ وَلِيَّهَا فَقَالَ: أَحْسِنْ إِلَيْهَا، فَإِذَا وَضَعَتْ فَأْتِنِي بِهَا، فَفَعَلَ فَأَمَرَ بِهَا فَشُدَّتْ عَلَيْهَا ثِيَابُهَا، ثُمَّ أَمَرَ بِهَا فَرُجِمَتْ، ثُمَّ صَلَّى عَلَيْهَا، فَقَالَ عُمَرُ: أَتُصَلِّى عَلَيْهَا وَقَدْ زَنَتْ؟ فَقَالَ ﷺ: لَقَدْ تَابَتْ تَوْبَةً لَوْ قُسِّمَتْ بَيْنَ سَبْعِينَ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ لَوَسِعَتْهُمْ، وَهَلْ وَجَدْتَ أَفْضَلَ مِنْ أَنْ جَادَتْ بِنَفْسِهَا لِلّهِ عَزَّ وَجَلَّ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

3. **(1607)**- *İmrân İbnu'l-Husayn* (radıyallahu anh) anlatıyor: ''***Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a Cüheyneli, zinadan hamile kalmış bir kadın geldi ve:***

''***— Ey Allah'ın Resûlü! ben bir hadd cürmü işledim, cezasını bana tatbik et'' dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da kadının velisini çağırıp:***

"— Buna iyi muamelede bulunun. Çocuğu doğurunca kadını bana getirin!" *buyurdu. Velisi öyle yaptı. (Doğumdan sonra gelince) Resûlullah kadının elbisesini üzerine bağlamalarını emretti. Sonra taşlamalarını söyledi ve taşlandı. Üzerine cenaze namazı kıldırdı. (Bunu gören) Hz.Ömer:*

"— Bu zaniye kadına namaz mı kıldırıyorsun?" dedi. Aleyhissalatu vesselam efendimiz:

"— Bu öyle bir tevbe yaptı ki, onun tevbesi Medine ahalisinden yetmiş kişiye taksim edilseydi onların hepsini rahmete bandırırdı. Sen Allah için canını vermekten daha efdâl bir amel biliyor musun?" *diye cevap verdi".* [Müslim, Hudud 24, (1696); Tirmizî, Hudud 9, (1435); Ebu Dâvud, Hudud 25, (4440, 4441); Nesâî, Cenâiz, 64, (4,63).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen birkısım hususlar daha önceki hadislerde açıklandı. Burada dikkatimizi çeken husus, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, kadının velisine yaptığı tenbihtir: **"Buna iyi muamelede bulunun"**. Muhtemelen, velisi kadına "Ailemize ar getirdin, yüz karası oldun" vs. şeklindeki sözleri ve başkaca davranışlarıyla eziyet vermekte idi. Durumu anlayan Resûlullah bundan vazgeçmelerini emretmiştir.

2- Elbisenin bağlanması, taşlama sırasında vücudunun açılmaması içindir. Çünkü, ölüm anında, kişi maruz kalacağı ızdırabın sevkiyle üstünü başını yolabilir, açılan kısımlarına ilgisiz kalabilir. Bu sebeple cumhur, kadının oturmuş halde taşlanması, erkeğin de ayakta taşlanması gereğine hükmetmiştir. İslâmî espiri, hiçbir surette kadının avret yerlerinin açılma şenâetini hoş karşılamaz, bu meselede kayıdsız kalamaz. Hülasa ulemâ oturarak taşlanmasını tesettürün muhafazası için en uygun tarz kabul etmiştir.

1608 ٤- وعن أبى هريرة، وزيد بن خالد الجهنّى رضى اللّه عنهما [أَنَّ أَعْرَابِيّاً أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ فَقَالَ يَارسولَ اللّهِ: أَنْشُدُكَ بِاللّهِ إلاَّ قَضَيْتَ لِى بِكِتَابِ اللّهِ تَعَالى، فَقَالَ الآخَرُ، وَهُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ: نَعَمْ فَاقْضِ بَيْنَنَا بِكِتَابِ اللّهِ تَعَالى، وَائْذَنْ لِى، فَقَالَ ﷺ: قُلْ، فَقَالَ: إنَّ ابْنِى كَانَ عَسِيفاً عَلَى هٰذَا فَزَنَى بِامْرَأَتِهِ، وَإِنِّى أُخْبِرْتُ أَنَّ عَلَى ابْنِى الرَّجْمَ فَافْتَدَيْتُ مِنْهُ بِمَائَةِ شَاةٍ وَوَلِيدَةٍ،

فَسَأَلْتُ أَهْلَ الْعِلْمِ فَأَخْبَرُونِى أَنَّ عَلَى ابْنِى جَلْدَ مِائَةٍ وَتَغْرِيبَ عَامٍ، وَأَنَّ
عَلَى امْرَأَةِ هٰذَا الرَّجْمُ؟ فَقَالَ: والَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لأَقْضِيَنَّ بَيْنَكُمَا بِكِتَابِ اللّٰهِ
تَعَالَى: الْوَلِيدَةُ، وَالْغَنَمُ رَدٌّ عَلَيْكَ، وَعَلَى ابْنِكَ جَلْدُ مِائَةٍ وَتَغْرِيبُ عَامٍ اغْدُ
يَا أُنَيْسُ -لِرَجُلٍ مِنْ أَسْلَمَ- إِلَى امْرَأَةِ هٰذَا، فَإِنْ اعْتَرَفَتْ فَارْجُمْهَا، فَغَدَا عَلَيْهَا
فَاعْتَرَفَتْ، فَأَمَرَ بِهَا النَّبِىُّ ﷺ فَرُجِمَتْ] أخرجه الستة.

وقال مالك «العَسِيفُ»: الأجير.

4. **(1608)**- *Ebu Hüreyre ve Zeyd İbnu Hâlid el-Cühenî* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Bir bedevi, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelerek:*

"— Ey Allah'ın Resûlü, Allah aşkına, hakkımda Allah'ın kitabıyla hükmet!" diye yemin verdi. Bundan daha fakih olan bir diğeri de:

"— Evet aramızda Kitabullah'la hükmet, bana da izin ver!" talebinde bulundu. Aleyhisselatu vesselam efendimiz:

"— Meramını söyle! (seni dinliyorum)" *dedi. Adam:*

"— Oğlum bunun yanında işçi idi. Karısıyla zina yaptı. Bana, "Oğlun için recm gerekir" dediler. Ben de hemen oğlum namına yüz koyunla bir cariyeyi fidye verdim. Sonra bir de ilim adamlarına sordum. Bana: "Oğluna yüz deynek ve bir yıl sürgün cezası gerekir; bu adamın karısına da recm cezası icabeder" dediler" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"— Ruhumu kudret elinde tutan Zât'a yemin olsun ikinizin arasını Kitabullah'a uygun şekilde hükme bağlayacağım: Câriye ve koyunlar sana geri verilecek. Oğluna yüz sopa ve bir yıl sürgün tatbik edilecek" *buyurdu. Sonra, Eslemli bir adama seslendi:*

"— Ey Üneys! bu zâtın hanımına git, eğer zinayı itiraf ederse onu recmet gel!"

Üneys, kadına vardı. O suçunu itiraf etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) emretti, kadın recmedildi". [Buharî, Muhâribîn 30, 32, 34, 38, 46, Vekâlet 13, kâlet 13, Şehâdât 8, Sulh 5, Şurût 9, Eymân 3, Ahkâm 39, Haberu'l-Vâhid 1, İ'tisâm 2; Müslim, Hudûd 25, (1697, 1698); Muvatta, Hudud 6, (2,822); Tirmizî, Hudûd

8, (1433); Ebu Dâvud, Hudud 25, (445); Nesâî, Kudât 21, (8, 240, 241); İbnu Mâce, Hudûd 7, (2549).]

AÇIKLAMA:

1- Burada, bedevinin Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e yemin vererek söze başlaması, Resûlullah'a olan itimadsızlığından değildir. Arap örfünde yemin vererek söz etmek, talebde bulunmak cari bir adettir. Zaman zaman hadislerde rastlanır. Açıklamalar buna daha ziyade bedevilerin, henüz fazla incelmemiş kimselerin başvurduğunu ifade etmektedir. Nitekim daha fakih yani ilim ve anlayışca daha ileri olduğu belirtilen ikinci şahıs Resûlullah'a yemin vermemiştir. Rivayette geçen أفقه منه (ondan daha anlayışlı, bilgili) tabiriyle belki de, bugünün tabiriyle, "daha kültürlü" "daha nazik" denmek istenmiştir.

2- Rivayetten anlaşıldığı üzere işçinin babası, oğlunu zinânın cezasından fidye ödeyerek kurtaracağını, zina ile ortaya çıkan hukukî durumun mağdur koca ile oğlan tarafı ilgilendiren bir husus olduğunu zannetmiş ve derhal kocanın memnun kaldığı maddi bir meblağ ödeyerek sulh olmuştur.

Ancak, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın da irşad buyurduğu üzere, zina vak'asının değerlendirilmesi bu çerçevede kalmamaktadır. Bir yönü ile beşeri hukuku ilgilendirse bile bir yönü ile de Hukukullah'a girmektedir. Meselenin, mücrim tarafla mağdur tarafın mutabık kalacakları bir formülde çözüme bağlanması mümkün değildir. Bu davanın, konuyu ilgilendiren nasslarla âyet ve hadislerle hükme bağlanması gerekmektedir. Resûlullah, babanın, kocaya fidye olarak verdiği koyun ve develeri iade etmiş, zinaya adı karışan kadının -itiraf etmesi halinde- recmedilmesini söylemiştir. Oğlanın celdeye mahkum edilmesi bekârlığı sebebiyledir.

3- Recm ile ilgili ayet Kur'ân-ı Kerim'de yer almadığına göre, rivayette geçen *Kitabullah* tabirinden maksad Kur'ân-ı Kerim değil, "*Allah'ın hükmü*"dür, bir bakıma *Allah'ın yazısı* demektir.

4- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in burada: **"Ey Üneys, bu zatın hanımına git, eğer zinayı itiraf ederse recmet, gel!"** demesi ve ikrarı dört kere tekrar ettirmeyi tenbih etmemesi, bazı alimlerin dikkatini çekmiştir. Onlar bu rivayete dayanarak: "Zinanın, itiraf yoluyla sübûtunda itirafın dört ayrı mecliste dört kere tekrarı gerekmez, bir kerecik itiraf da yeterlidir" demişlerdir. *İmam Mâlik* ve *Şafiî* bu görüştedir. *Hanefilerle Hanbelilerin* bir başka hadisi esas alarak dört ayrı ikrarla zinanın sübût bulacağına hükmettiklerini daha önce belirtmiştik (1605. hadis).

5- Alimler bir başka noktaya da dikkat çekmişlerdir: Zina haddi, iddia ve ithamla değil, bilakis itiraf ve beyyine ile sübût bulur, kesinlik kazanır. Öyleyse Resûlullah niçin *Üneys*'i hemen recm vazifesiyle göndermiştir?

Bunun cevabını şöyle verirler: *Üneys,* kadına, hakkındaki ithamı haber verecektir. Kadın bunu ya reddedip hadd-i kazf talebinde bulunacak yahut da kabul edip, suçunu itiraf edecektir. Nitekim iddiayı kabul ederek recm cezasını çekmiştir.

6- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER

1) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında başkalarından da fetvâ sorulmuştur. Öyle ise, bir âlim, kendinden daha büyük bir kimsenin bulunduğu yerde fetva verebilir.

2) Fâsid antlaşma merdûddur. Böyle bir antlaşma ile mala temellük edilemez, iadesi gerekir.

3) Şer'î haddler fidye ile değiştirilemez.

4) *Muhsan* (evli) kimseye *recm* ve *celde* cezası beraberce uygulanmaz, sadece recm uygulanır.

5) *Şafiî* mezhebine göre, bekâr zaniye celde cezası ile birlikte sürgün cezası da verilir. *İmam-ı Â'zam*'a göre sürgün cezası verilmez.

6- Dışarı çıkmayı adet edinmeyen kadın mahkemeye gelmeye mecbur edilmez, hüküm verecek hâkim onun bulunduğu yere gider.

1609 ٥- وعن مالك رضى الله عنه قال: [بَلَغَنِى أَنَّ عُثْمَانَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أُتِىَ بِامْرَأَةٍ وَلَدَتْ فِى سِتةِ أَشْهُرٍ فَأَمَرَ بِرَجْمِهَا، فَقَالَ عَلِىٌّ رضى اللّٰهُ عَنْهُ: إِنَّ اللّٰهَ تَعَالى يَقُولُ: وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ(١) ثَلاَثُونَ شَهْراً، وَقَالَ: وَالْوَالِدَاتِ يُرْضِعْنَ أَوْلاَدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ، فَالْحَمْلُ سِتَّةُ أَشْهُرٍ، فَأَمَرَ عُثْمَانُ بِرَدِّهَا فَوُجِدَتْ قَدْ رُجِمَتْ].

5. **(1609)**- *İmam Mâlik diyor ki: "Bana ulaştığına göre, Hz.Osman (radıyallahu anh)'a evliliğinin altıncı ayında doğum yapan bir kadın getirildi. Derhal recmedilmesini emretti. Ancak Hz.Ali (radıyallahu anh):*

(١) فصل الرضيع عن أمه فصالا: أى فطمه.

"— Cenab-ı Hakk, Kur'ân-ı Kerim'de, وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا **"(İnsanın anne karnında) taşınma ve sütten kesilmesi (müddeti) otuz aydır..."** (Ahkâf 15). *buyuruyor. Keza bir başka ayette de:* وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ **"Anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. (Bu hüküm) emmeyi tamam yaptırmak isteyenler içindir..."** (Bakara 233) *buyurmaktadır. Bu durumda hamilelik müddeti altı aydır" dedi. Bu açıklama üzerine Hz.Osman (radıyallahu anh) kadının geri gönderilmesini emretmişti, ancak kadın recmedilmiş bulundu".* [Muvatta, Hudud 11 (2, 825).]

AÇIKLAMA:

Hz.Osman (radıyallahu anh)'ı, evliliğinin altıncı ayında doğum yapan kadın hakkında zina hükmünü vermeye sevkeden husus, doğumların normalde dokuz ayda olmasıdır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın **"İlim şehrinin kapısı"** olarak tavsif ve takdir buyurduğu *Hz.Ali* (radıyallahu anh), Kur'ân-ı Kerim ayetlerine olan nafiz ve derin vukufuna dayanarak -pek nadir bile olsa- altı ayda doğum olabileceğini açıklamış ve *Hz.Osman* (radıyallahu anh)'ı da bu hususta ikna etmiştir. Ancak bu esnada hüküm kadına infaz edilmiştir.

İbnu Ebî Hatim'in rivayetinin sonunda, *Hz.Ali*'nin açıklamasını beğenen *Hz.Osman* (radıyallahu anhümâ)'ın: وَاللَّهِ مَا فَطِنْتُ لِهَذَا "Vallahi ben bunu kavrayamamıştım" dediği belirtilir.

Abdurrezzak'ın bir rivayeti, *Hz.Osman*'dan önce benzer bir hadisenin *Hz.Ömer*'e intikal ettiğini ve *Hz.Ömer*'in meseleyi Ashabla istişare ettiğini, meseleyi, kaydettiğimiz şekilde *Hz.Ali*'nin çözdüğünü belirtir.

Bu durum, *Hz.Osman*'ın önceki yani *Hz.Ömer* zamanında cereyan etmiş olan vak'ayı hiç işitmediğini gösterir.

Her hal u kârda bu hadiseler, *Hz.Ali* (radıyallahu anh)'nin Kur'ân-ı Kerim'in inceliklerini kavramada *Hz.Ömer* ve *Hz.Osman* gibi Ashab-ı Güzin'in diğer büyükleri arasında nasıl imtiyazlı ve üstün bir yer tuttuğunu göstermesi bakımından da ayrı bir ehemmiyet taşır.

1610 ٦- وعن أبى إسحاق الشيبانى رضى الله عنه قال: [سَأَلْتُ ابْنَ أَبِى أَوْفَى هَلْ رَجَمَ رسولُ اللهِ ﷺ؟ قَالَ: نَعَمْ. قُلْتُ: قَبْلَ سُورَةِ النُّورِ، أَوْ بَعْدَهَا؟ قَالَ: لاَ أَدْرِى]. أخرجه الشيخان.

6. **(1610)**- *Ebu İshâk eş-Şeybânî* (rahimehumullah) anlatıyor: *"İbnu Ebî Evfâ (radıyallahu anh)'ya:*

"— Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hiç recm tatbik etti mi?" diye sordum. Bana: "Evet!" cevabını verdi. Ben tekrar:

"— Nûr Sûresi'nin nüzûlünden önce mi, sonra mı?" diye sordum. "Bilmiyorum!" dedi". [Buharî, Hudûd, 21, 37; Müslim, Hudud 29, (1702).]

AÇIKLAMA:

1- *Recm* tatbikatının Nûr Sûresi'nin nüzûlünden önce olması halinde, bu sûrede, zaniye celde hükmü gelmiş olmakla recmin bununla neshedildiği söylenebilecektir. *Recm,* Nûr Sûresi'nin nüzûlünden sonra tatbik edilmiş olma durumunda, *celde*nin muhsan hakkında neshedilmiş olduğuna delil çıkarılabilecektir. Böyle bir değerlendirmeye: "Bunda, Kitab'ın sünnetle neshedilme durumu mevzubahistir, bu ise ihtilâflı bir mevzudur" diye itiraz edilebilir ise de şöyle cevap verilmiştir: "Ulemânın kabul etmediği husus, Kitab'ın haber-i vahidle neshidir, haber-i meşhur ile neshine itiraz edilmemiştir. *İbnu Hacer* burada nesh değil tahsisin mevzubahis olduğunu, ayetteki celde hükmünün muhsan olmayanlara tahsis edildiğini belirtir.

2- İbnu Ebi Evfa, recm hadisesinin Nûr Sûresi'nden önce mi, sonra mı vukua geldiğini bilmediğini söylemektedir. Ancak, Nûr Sûresi'nden sonra olduğuna dair delil mevcuttur. Zira sûrenin nüzûlü ifk hadisesi sırasında vukua gelmiştir. Gerçi bu hadise dördüncü hicrî yılda mı, beşinci veya altıncı hicrî yılda mı meydana geldi, ihtilaflıdır. Ama recm hadisesinde *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) de hazır bulunduğuna göre, yedinci yıldan sonra cereyan etmiş olmalıdır, zira o yedinci hicri yılda İslâmla müşerref olmuştur.

3- *İbnu Ebî Evfâ*'nın "bilmiyorum" demesi, faziletli, büyük kimselerin "bilmiyorum" diye cevap vermekle faziletlerinden birşey kaybetmiyeceğine, böyle dediği için ayıplanamayacağına delildir. Bilakis bu cevap onun araştırıcı olduğuna, söyledikleri şeylerde titiz davrandığına delildir, övülmesini gerektiren bir cevaptır.

1611 ٧- وعن الشعبى رضى الله عنه [أَنَّ عَلِيّاً رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ حِينَ رَجَمَ الْمَرْأَةَ ضَرَبَهَا يَوْمَ الْخَمِيسِ، وَرَجَمَهَا يَوْمَ الْجُمُعَةِ، وَقَالَ: جَلَدْتُهَا بِكِتَابِ اللّٰهِ، وَرَجَمْتُهَا بِسُنَّةِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ]. أخرجه البخارى.

7. **(1611)**- *Şa'bi* (rahimehumullah) anlatıyor: *"Hz.Ali (radıyallahu anh), kadını recmettiği zaman onu perşembe günü dövdü, cuma günü de recmetti. Ve şunu söyledi: "Ona Kitabullah(ın hükmü) ile celde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünneti ile de recm tatbik ettim"*. [Buharî, Hudud 21.]

AÇIKLAMA:

1- Burada zikri geçen kadın *Şürâhetü'l-Hemdaniyye*'dir. Zina suçuyla *Hz.Ali*'ye getirilmiştir. *Hz. Ali* (radıyallahu anh) çocuğunu doğurması için geri çevirmiş, sonra ona kadın akrabalarından en yakın olanını getirtip çocuğu teslim etmiş ve kadını recmetmiştir.

2- Bazı rivayetlerde *Hz.Ali*'nin, durumu tavzîh için birkısım sualler sorduğunu görmekteyiz:

"— Belki de erkek seni zinaya zorlamıştır?"

"— Hayır!"

"— Sen uyurken, (rızan olmadan) sana gelmiştir?"

"— Hayır!"

"— Kocan düşmanlarımızdan biridir?"

"— Hayır!"

Bu cevaplardan sonra Hz.Ali (radıyallahu anh) kadının hapsedilmesini emretti. Doğum yapınca bir perşembe günü çıkarttı, yüz deynek vurdurdu. Sonra tekrar hapse gönderdi. Cuma günü bir çukur kazdırıp taşlattı".

3- Burada *Hz.Ali* (radıyallahu anh)'nin kadına önce celde, sonra recm tatbik ettiği görülmektedir. *Übey İbnu Ka'b* (radıyallahu anh)'ın da bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir. *Hazimî*'nin kaydına göre, *Ahmed, İshâk, Dâvud-ı Zâhirî* ve *İbnu'l-Münzir*'in muhsan olan zaniye, önce celde sonra recm tatbik edileceğine hükmetmişlerdir. Cumhur ise *iki hadd'in birleştirilemeyeceğine* hükmetmiştir. Bu görüş *Ahmed İbnu Hanbel*'den de rivayet edilmiştir. Cumhur bu görüşe *Mâ'iz*'le ilgili hadisi delil yapar ve bunun, hem celde hem de recm ifade eden *Ubâde* hadisini neshettiğini söyler. Ubâde hadisi şöyledir: اَلثَّيِّبُ بِالثَّيِّبِ جَلْدُ مِائَةٍ وَالرَّجْمُ وَالْبِكْرُ بِالْبِكْرِ جَلْدُ مِائَةٍ وَالنَّفْىُ **"Dul dulla zina yaparsa yüz sopa ve recm, bekâr bekârla zina yaparsa yüz sopa ve sürgün cezası uygulanır"**. (Bu hadis Müslim'de gelmiştir.)

1612 ٨- وعن أبي هريرة رضى الله عنه قال: [زَنَى رَجُلٌ وَامْرَأَةٌ مِنَ الْيَهُودِ فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: اذْهَبُوا بِنَا إِلَى هٰذَا النَّبِيِّ، فَإِنَّهُ نَبِيٌّ بُعِثَ بِالتَّخْفِيفِ، فَإِذَا أَفْتَانَا بِفُتْيَا دُونَ الرَّجْمِ قَبِلْنَاهَا، وَاحْتَجَجْنَا عِنْدَ اللّٰهِ تَعَالَى بِهَا، قُلْنَا فُتْيَا نَبِيٍّ مِنْ أَنْبِيَائِكَ، فَأَتَوُا النَّبِيَّ ﷺ وَهُوَ جَالِسٌ فِي الْمَسْجِدِ فِي أَصْحَابِهِ، فَقَالُوا يَا أَبَا الْقَاسِمِ مَا تَرَى فِي رَجُلٍ وَامْرَأَةٍ زَنَيَا، فَلَمْ يُكَلِّمْهُمْ كَلِمَةً حَتَّى أَتَى بَيْتَ مِدْرَاسِهِمْ، فَقَامَ عَلَى الْبَابِ فَقَالَ: أَنْشُدُكُمُ اللّٰهَ الَّذِى أَنْزَلَ التَّوْرَاةَ عَلَى مُوسَى، مَا تَجِدُونَ فِي التَّوْرَاةِ عَلَى مَنْ زَنَى إِذَا أُحْصِنَ؟ قَالُوا: يُحَمَّمُ وَيُجَبَّهُ وَيُجْلَدُ، وَالتَّجْبِيهُ: أَنْ يُحْمَلَ. الزَّانِيَانِ عَلَى حِمَارٍ، وَتُقَابَلَ أَقْفِيَتُهُمَا وَيُطَافُ بِهِمَا. قَالَ: وَسَكَتَ شَابٌّ مِنْهُمْ، فَلَمَّا رَآهُ النَّبِيُّ ﷺ سَكَتَ أَلَظَّ بِهِ النِّشْدَةِ، فَقَالَ: اللّٰهُمَّ إِذْ نَشَدْتَنَا فَإِنَّا نَجِدُ فِي التَّوْرَاةِ الرَّجْمَ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: فَمَا أَوَّلُ مَا ارْتَخَصْتُمْ أَمْرَ اللّٰهِ تَعَالَى؟ قَالُوا: زَنَى ذُو قَرَابَةٍ مِنْ مَلِكٍ مِنْ مُلُوكِنَا فَأَخَّرَ عَنْهُ الرَّجْمَ، ثُمَّ زَنَى رَجُلٌ آخَرُ فِي أُسْرَةٍ مِنَ النَّاسِ، فَأَرَادَ رَجْمَهُ فَحَالَ قَوْمُهُ دُونَهُ وَقَالُوا: لاَ يُرْجَمُ صَاحِبُنَا حَتَّى تَجِيءَ بِصَاحِبِكَ فَتَرْجُمَهُ، فَاصْلَحُوا هٰذِهِ الْعُقُوبَةَ بَيْنَهُمْ، فَقَالَ ﷺ : فَإِنِّي أَحْكُمُ بِمَا فِي التَّوْرَاةِ، فَأَمَرَ بِهِمَا فَرُجِمَا فَقَالَ الزُّهْرِيُّ: فَبَلَغَنَا أَنَّ هٰذِهِ الآيَةَ نَزَلَتْ فِيهِمْ: إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَاةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا، وَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ مِنْهُمْ]. أخرجه أبو داود.

ومعنى «أَلَظ به»: أى ألح فى سؤاله وألزمه إياه.

8. (1612)- *Hz.Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *''Yahudilerden bir kadınla bir erkek zina yaptılar. Birbirlerine: ''Bizi şu peygambere götürün. Çünkü birkısım hafifletmeler getiren bir peygamberdir. Bize recm dışında fetvâlar verirse kabul eder, Allah indinde O'nun hükmünü kendimize delil kılarız ve: ''Pey-*

gamberlerinden bir peygamberin bize verdiği fetvalar(la amel ettik, hevamıza uymadık) deriz" dediler.

Mescidde ashabıyla birlikte oturmakta olan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelerek:

"— Ey Ebu'l-Kâsım, zina yapan kadın ve erkek hakkında kanaatin nedir?" dediler. O, onlara tek kelime söylemeden Beyt-i Midrâslarına geldi. Kapıda durarak:

"— Hz.Musa (aleyhisselam)'ya kitabı indiren Allah aşkına söyleyin, muhsan olan birisi zina yapacak olursa bunun Tevrat'taki hükmü nedir?" *diye sordu.*

"— Yüzü siyaha boyanır, eşek üzerine ters bindirilir ve dayak atılır. -Hadiste geçen tecbiye: Zanilerin, enseleri birbirine bakacak şekilde bir eşeğe bindirilip, bu halde sokaklarda dolaştırılmasıdır-. Ravi devamla der ki: "Yahudilerden bir genç (bu cevaba katılmayıp) susmuştu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onun suskunluğunu görünce sualinde ısrar etti. Bunun üzerine genç: "Madem ki sen bize Allah'ın adına yemin veriyorsun (gerçeği söyleyeceğim): "Biz Tevrat'ta recm emrini görüyoruz" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"— Allah'ın emrini hafifletmenizin başlangıcı nasıl oldu?" *diye sordu. (Genç) şu cevabı verdi:*

"— Krallarımızdan birinin bir yakın akrabası zina yaptı. Kralımız, recmi ona tatbik etmedi. Sonra halka mensup bir aileden bir erkek zina yaptı. Bunu recmetmek istedi. Ancak adamın kavmi buna mani olup:

"— Sen yakınını getirip recmetmedikçe biz de adamımızın recmedilmesine müsaade etmeyeceğiz!" dediler. Bunun üzerine, aralarında şimdiki cezayı vermek üzere anlaşıp sulh yaptılar".

(Bu açıklama üzerine) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"— Ben Tevrat'taki ayetle hükmediyorum!" *dedi ve onların recmedilmelerini emretti ve recmedildiler. Zührî (rahimehumullah) der ki: "Bana ulaştığına göre şu ayet bunlar hakkında nazil olmuştur:*

"Şüphesiz ki Tevrat'ı biz indirdik. Ki onda bir hidayet, bir nur vardır. Kendisini (Allah'a) teslim etmiş olan (İsrail) peygamberleri, Yahudilere ait (davalarda) onunla hükmederlerdi..." (Maide 44). *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlardan biri idi."* [Ebu Dâvud, Hudûd 26, (4450, 4451).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, yahudilerin kitaplarındaki zina ile ilgili recm hükmünden kaçmak maksadıyla Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a müracaat edişlerini göstermektedir. Ancak, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) niyetlerini az-çok sezmiş olacak ki, sorularına cevap vermede istical göstermemiştir. Hattâ rivayetten, zina ile ilgili İslâmî hükmün henüz vahyedilmediği de anlaşılmaktadır. Nitekim bâzı şarihler, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, recmi ilk defa bu hadisde görüldüğü üzere, yahudilere tatbik ettiğini, müslümanlara tatbik edilen recm vak'-alarının bundan sonra cereyan ettiğini söylemişlerdir.

2- Hadiste geçen *Beyt-i Midrâs*, yahudilerin o tedrisatta bulundukları binadır. Bir nevi kültür merkezi ve kulüp durumunda bir toplanma yeri olduğu anlaşılmaktadır. *Nihaye*'de midras için: "(Yahudilerin), kitaplarını (halka) ders verip öğreten kimse" açıklaması kaydedilir. Ayrıca, bu kelimenin *"tedrisat yaptıkları yer"*, *"tedrisat mahalli"*, *"medrese"* mânâsına da kullanıldığına dikkat çeker ve mif'âl bâbının mekân için kullanılmasının garib olduğunu belirtir.

3- Hadis metninde, *tecbiye* üzerine yapılan açıklama, *İbnu Hacer*'e göre *Zührî*'ye ait bir derctir. *Nihâye*'nin sunduğu açıklamaya göre *tecbiye*, bir merkebin üzerine, birinin sırtı diğerinin sırtına bakacak şekilde iki kişinin binmesidir. *Tecbiye*'nin, *cebhe* (=yüz) kelimesinden alındığı tahmin edilmiştir.

4- Rivayette geçen genç, başka rivayetlerde gelen sarahate göre *Abdullah İbnu Selâm*'dır. Yani, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i gördüğü zaman: "Bu simada yalan yoktur" diyerek müslüman olan genç bir yahudi âlimi.

5- Şu halde *Abdullah İbnu Selâm*'ın açıklamasına göre, recm hükmünün yahudiler arasında tatbikattan kaldırılışı, adaletin, mevki ve itibar sahiplerine tatbik edilmek istenmeyişinden kaynaklanmaktadır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), muhtelif hadislerinde içtimâî felâketlerin, medeni yıkımların hep buradan kaynaklandığını, yani kanunların gözde ve güçlü insanlara tatbik edilmeyip avamdan olan zayıflara tatbik edilmesinden ileri geldiğini söyler ve adaletin tatbikinde hiç bir kayırmaya yer verilmemesinde ısrar eder. Bir seferinde çok itibarlı bir kadının, hırsızlık sebebiyle kolunun kesilmesine hükmedilince, kadını kurtarmak için şefaatte bulunanları şiddetle tevbih ve reddetmiş: **"Allah'ın hududunda mı şefaatçi oluyorsunuz! Allah'a kasem olsun, Muhammed'in kızı Fatıma hırsızlık yapsaydı mutlaka elini keserdim"** demiştir.

6- Âyet-i kerime, *Tevrat*'ın *Hz.Musa*'dan sonra gelmiş bulunan peygamberler için de ahkâmı tatbik edilen şeriat kitabı olduğunu belirtmektedir.

Âyet-i kerimede, *Tevrat*'ı tatbik eden İsrail peygamberlerinin ''Kendisini (Allah'a) teslim etmiş olanlar'' yani müslümanlar olarak tavsif edilmiş olmaları, müslümanlara teşrif ve yahudilere ta'rizdir. Çünkü onların peygamberleri de, Allah indinde makbul yegane din olan İslâm dinini uygulamışlardır. Kendileri ise şahsi değişiklikler yaparak, tahriflerde bulunarak bu asıldan yani İslâm'dan uzaklaşmışlardır, recm meselesindeki tahrifatlarında olduğu gibi...

Resûlullah, tıpkı önceki İsrail peygamberleri gibi recmi aynen tatbik ederek, onlardan biri olmaktadır. Şu halde, yahudilikle müslümanlık arasında hal-i hazırda bir fark var ise de bu fark, yahudilerin tahrifatından ileri gelmekte, onların -Allah'ın emirlerine uymuş bulunan peygamberlerin- seviyesinde fark bulunmamaktadır.

1613 ٩- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما: [أنَّ الْيَهُودَ جَاءُوا إِلَى رسولِ اللّهِ ﷺ فَذَكَرُوا لَهُ أَنَّ امْرَأَةً مِنْهُمْ وَرَجُلاً زَنَيَا، فَقَالَ لَهُمْ ﷺ: مَا تَجِدُونَ فِي التَّوْرَاةِ فِي شَأْنِ الرَّجْمِ؟ فَقَالُوا: نَفْضَحُهُمْ وَيُجْلَدُونَ، فَقَالَ عَبْدُ اللّهِ بْنُ سَلاَمٍ: كَذَبْتُمْ إِنَّ فِيهَا الرَّجْمَ فَأَتَوْا بِالتَّوْرَاةِ فَنَشَرُوهَا فَوَضَعَ أَحَدُهُمْ يَدَهُ عَلَى آيَةِ الرَّجْمِ، ثُمَّ جَعَلَ يَقْرَأُ مَا قَبْلَهَا وَمَا بَعْدَهَا، فَقَالَ عَبْدُ اللّهِ بْنُ سَلاَمٍ: ارْفَعْ يَدَكَ فَرَفَعَ يَدَهُ فَإِذَا فِيهَا آيَةُ الرَّجْمِ، فَقَالُوا: صَدَقَ يَا مُحَمَّدُ فِيهَا آيَةُ الرَّجْمِ فَأَمَرَ بِهِمَا فَرُجِمَا. قَالَ ابنُ عُمَرَ: فَرَأَيْتُ الرَّجُلَ يَحْنِي عَلَى الْمَرْأَةِ يَقِيهَا الْحِجَارَةَ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

9. **(1613)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *''Yahudiler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelip, kendilerinden bir erkekle kadının zina yaptığını söylediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara:*

''— **Recm hakkında Tevrat'ta ne buluyorsunuz?''** *diye sordu. Onlar:*

''— *Teşhir edip rezil ederiz ve dayak atarız''* dediler. *Abdullah İbnu Selam (radıyallahu anh):*

''— *Yalan söylüyorsunuz. Zinanın Tevrat'taki cezası recmdir''* dedi. *Hemen Tevrat'ı getirip açtılar. İçlerinden (Abdullah İbnu Surya adında) biri elini recm*

ayetinin üzerine koydu. Sonra, âyetten önceki kısımlardan okumaya başlayıp (kapadığı kısmı atlayarak arka kısmını okumaya devam etti. Abdullah İbnu Selam (radıyallahu anh) müdahale edip:

"— Kaldır elini!" dedi. Adam elini çekti, tam orada recm ayeti mevcut idi. Bunun üzerine:

"— Ey Muhammed, Abdullah doğru söyledi, Tevrat'ta recm ayeti mevcuttur!" dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) derhal o iki zaninin recmedilmesini emretti ve recmedildiler.

İbnu Ömer (radıyallahu anh) der ki: "Erkeğin, atılan taşlara karşı korumak için, kadının üzerine eğildiğini gördüm". [Buharî, Hudud 37, 24, Cenâiz 61, Menâkıb 26, Tefsir, Âl-i İmran 6, İ'tisâm 16, Tevhîd 51; Müslim, Hudud 26, (1699); Muvatta, Hudud 1, (2,819); Tirmizî, Hudud 10; Ebu Dâvud, Hudud 26, (4446, 4449).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen rezil etmekten maksad, önceki hadiste zikredildiği üzere, zanilerin yüzünü kömürle kararttıktan sonra bir merkebe sırt sırta gelecek şekilde bindirip sokaklarda dolaştırıp teşhir etmektir.

2- Hadis, yahudilerin Tevrat'ta olmayan şeyi ona nisbet ettiklerini, Tevrat'a dayanarak yalan söylemekten çekinmediklerini göstermektedir.

3- Bu rivayet, kişinin muhsan sayılması için müslüman olmasının şart olmadığını ifade eder. Nitekim *İmam Şafi'î* ve *Abdullah İbnu Hanbel* bu görüştedirler. *Malikiler* ve *Hanefilerin* büyük çoğunluğu kişiyi muhsan addetmek için müslüman olmayı şart koşarlar ve derler ki: Bu hadiste Resûlullah İslâm'a göre değil, Tevrat'a göre hükmetmiştir. Ancak, "Tevrat'ta muhsan olmayana recm vardır" diyenler isabet etmezler, zira, *Taberânî*'de *Hz.Ebu Hüreyre*'den gelen bir rivayet Tevrat'taki recm ayetinden bahsederken şöyle demektedir: اَلْمُحْصَنُ وَالْمُحْصَنَةُ إِذَا زَنَيَا فَقَامَتْ عَلَيْهِمَا الْبَيِّنَةُ رُجِمَا... *"Muhsan ve muhsane olan erkek ve kadın zina edecek olurlar, bu da beyyine ile ispatlanırsa her ikisi de recmedilirler. Kadın hamile ise çocuğu doğuruncaya kadar mühlet tanınır".*

4- Rivayet, ehl-i zimmetin birbirine şahidliğinin kabul edileceğine delildir.

5- Hâkim, güvenilir durumdaki tek bir tercümanla iktifa edebilir.

ÜÇÜNCÜ BAB

LÛTİLİK (Homoseksualite) VE HAYVANA TEMAS'IN HADDİ

Lûtîlik veya livata, Lût kavminin içine düştüğü cinsi sapıklıktır; homoseksualite de denir. Bu, erkeğin erkekle, kadının kadınla cinsi temasta bulunmasıdır. Dinimiz bu işi, zinadan da çirkin bir ahlâksızlık kabul etmiş, şiddetle yasaklamıştır.

Hadis, sadece faili, yani, erkeğe temas eden erkeği değil, mef'ûlü de yani kendisine cinsi temas yaptırtan erkeği de mahkûm etmekte, ikisinin de öldürülmesini emretmektedir.

Kur'ân-ı Kerim *Lût Kavmi*'nin helâk oluşunun sebebini bu ahlâksızlığa bağlar. Şu halde, bu küçümsenecek bir içtimâî bozukluk değil, insanlığın ciddi bir meselesidir. Kur'ân her asra hitabettiğine göre, onda yer eden meseleler asıl itibarıyla geçmişi anlatsa bile, hal ve istikbâle de parmak basmaktan uzak değildir. Öyle ise lûtilik her zaman için insanlığın karşılaşabileceği bir ahlakî çöküş, içtimâî bir musibet kaynağıdır. Günümüzde ortaya çıkan ve tıbbî yollarla tedavisi ve önlenmesi henüz imkân dahiline girmemiş bulunan AİDS afetinin de livatanın yaygın olduğu çevrelerde çıkmış olması ve yayılma sebebinin de esas itibariyle lûtilik ve zina olması, üzerinde durulması gereken bir husustur. Dinimizin cinsi hayatın disipline edilmesi hususunda gösterdiği hassasiyetin hikmeti şimdi daha iyi anlaşılmış olmalıdır. Haram yollardan cinsi tatmin arayanlara karşı İslâm'ın koyduğu müeyyideleri fazla sert ve hatta gayr-i medeni bulanlar, AİDS vak'asının, cinsi sapıklıklar yüzünden bütün insanlığı ve medeniyeti tehdit eden bir hal alışı karşısında insafa gelmeli, hakkı teslim etmeli değil midir!

1614 ١ - عن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [قال النَّبِىُّ ﷺ: مَنْ وَجَدْتُمُوهُ يَعْمَلُ عَمَلَ قَوْمِ لُوطٍ فَاقْتُلُوا الْفَاعِلَ وَالْمَفْعُولَ بِهِ]. أخرجه الترمذى قال: وَكَذَا روى عن أبى هريرة.

ولأبى داود عن ابن عباس [فِى الْبِكْرِ يُوجَدُ عَلَى اللُّوطِيَّةِ أَنَّهُ يُرْجَمُ].

1. **(1614)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki:* **"Kimin Lût kavminin sapık işini yaptığını görürseniz, fâili de mef'ûlü de öldürün".** [Tirmizî, Hudud 24, (1456); Ebu Dâvud, Hudud 29, (4462, 4463).] Tirmizî, *Ebu Hüreyre*'nin de böyle bir rivayette bulunduğunu belirtir. Ebu Dâvud'da *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'tan yapılan bir rivayette: "Lûtilik yaparken yakalanan bekâr (yani muhsan olmayan kişi) de recmedilir" denmiştir.

AÇIKLAMA:

Livâta yapanlara tatbik edilecek hadd hususunda âlimler farklı görüşler ileri sürmüştür:

Şâfi'î'nin iki görüşünden daha zâhir olanına göre -ki *Ebu Yusuf* ve *İmam Muhammed* de bu görüştedir- failin haddi, zina haddidir. Yani muhsan ise recmedilir, muhsan değilse yüz sopa vurulur. Mef'ûle ise *Şâfi'î*'ye göre, muhsan da olsa gayr-ı muhsan da olsa, kadın da olsa, erkek de olsa yüz sopa ve bir yıl sürgün cezası verilir.

İmam Mâlik ve *Ahmed İbnu Hanbel* başta, diğer bir kısım âlimlere göre, lûtînin cezası recmedilmektir, muhsan da olsa gayr-ı muhsan da farketmez.

İmam Şâfi'î'nin ikinci bir görüşü, sadedinde olduğumuz hadisin zâhirine uygun olarak fâilin de mef'ûlün de öldürülmesidir.

Öldürülüş tarzı hususunda: "O pis işi yaptıkları ev tepelerine yıkılır" diyenler olmuştur, "Uçurumdan atılarak öldürülür" diyenler de olmuştur.

Ebu Hanife: "Bunlar azarlanır, levmedilir fakat hadd uygulanmaz" demiştir.

Münzirî'nin et-Tergîb ve't-Terhîb'de yazdığına göre, halifelerden dört tanesi lûtiyi yakmıştır: *Hz.Ebu Bekir, Hz.Ali, Abdullah İbnu'z-Zübeyr* ve *Hişâm İbnu Abdilmelik.*

İbnu Ebî'd-Dünya ve *Beyhakî*'nin rivayetlerine göre, *Halid İbnu'l-Velîd, Hz.Ebu Bekr* (radıyallahu anhümâ)'e yazar ki, bir Arap karyesinde kadın gibi nikâhlanan bir erkeğe rastlamıştır. *Hz.Ebu Bekir,* bu haber üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashâbını toplayıp ne yapmak gerektiği hususunda fikirlerini alır. *Hz.Ali* (radıyallahu anh): *"Bu günahı tarihte tek bir ümmet işlemiştir. Bildiğiniz gibi Allah da o kavmi helâk etmiştir, ben bu adamın yakılmasını uygun görüyorum"* der. Bunun üzerine bütün ashabın re'yi onun yakılması hususunda icma etti. *Hz.Ebu Bekir* de (*Halid İbnu Velid*'e yazarak) adamın yakılmasını emretti".

1615 ٢ - وعنه رضى الله عنه [أَنَّ عِلِيًّا رضى اللّهُ عَنْهُ أَحْرَقَهُمَا، وَأَنَّ أَبَا بَكْرٍ رضى الله عنهُ هَدَمَ عَلَيْهِمَا حَائِطاً]. أخرجه رزين.

2. **(1615)**- *Yine İbnu Abbâs* (radıyallahu anh)'ın rivâyetine göre, *Hz. Ali, Lûtîlik yapan çifti yaktırmıştır. Hz.Ebu Bekir (radıyallahu anh) üzerlerine bir duvarı yıktırmıştır''.* [Rezîn ilavesidir.]

1616 ٣ - وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [قَال النَّبِىُّ ﷺ: مَلْعُونٌ مَنْ عَمِلَ عَمَلَ قَوْمِ لُوطٍ]. أخرجه رزين.

3. **(1616)**- *Hz.Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **''Lût kavminin iğrenç fiilini işleyen kimse mel'ûndur''.** [Rezîn ilavesidir. (Münzirî'de kaydedilen uzunca bir hadisin parçasıdır).]

1617 ٤ - وعن جابر رضى الله عنه قال: [قَال النَّبِىُّ ﷺ: إِنَّ أَخْوَفَ مَا أَخَافُ عَلَى أُمَّتِى عَمَلُ قَوْمِ لُوطٍ]. أخرجه الترمذى.

4. **(1617)**- *Hz.Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **''Ümmetim için en ziyade korktuğum şey Lût kavminin amelidir''** *buyurdular''.* [Tirmizî, Hudud 24, (1457); İbnu Mâce, Hudud 12, (2563).]

1618 ٥ - وعن أبى هريرة رضى الله عنه أنّ رسول الله ﷺ قَالَ: [مَلْعُونٌ مَنْ أَتَى امْرَأَةً فِى دُبُرِهَا]. أخرجه أبو داود.

5. **(1618)**- *Hz.Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* ***''Kadına dübüründen temas eden mel'undur''*** *buyurdular''.* [Ebu Dâvud, Nikâh 46, (2162).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, kadınlara arka uzvundan temas etmenin haram olduğuna delâlet eder. Esâsen Kur'ân-ı Kerim, **''Kadınlarınız tarlalarınızdır, tarlalarınıza (ön tarafa) nasıl isterseniz öyle varın!''** (Bakara 223) meâlindeki âyeti ile ekime elverişli cinsi uzva teması irşad etmiştir. Birçok hadiste Resûlullah sarih bir ifade ile arka uzuvdan teması şiddetle yasaklamıştır. Müteakip hadis bu rivayetlerden

biridir. Burada kaydedilmeyen bir Tirmizî hadisi de şöyledir: **"Hayızlı kadına arka uzvundan temas eden, kahine giden Muhammed'e ineni inkâr etmiştir".**

1619 ٦- وعن ابن عباس رضى الله عنهما أنّ رسول اللّه ﷺ قال: [لاَ يَنْظُرُ اللّهُ تَعَالى إِلَى رَجُلٍ أَتَى رَجُلاً، أَوِ امْرَأَةً فِى دُبُرِهَا]. أخرجه الترمذى.

6. **(1619)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Allahu Teâlâ hazretleri, erkeğe temas eden veya kadına arka uzvundan temas eden erkeğe (kıyamet günü rahmet nazarıyla) bakmaz".** [Tirmizî, Radâ 12, (1165).]

1620 ٧- وعنه رضى الله قال: [قَالَ رسول اللّه ﷺ: مَنْ أَتَى بَهِيمَةً فَاقْتُلُوهُ وَاقْتُلُوهَا مَعَهُ، فَقِيلَ لأَبْنِ عَبَّاسٍ: مَا شَأْنُ الْبَهِيمَةِ؟ قَالَ: أُرَاهُ لِئَلاَّ يُؤْكَلَ لَحْمُهَا أَوْ يُنْتَفَعَ بِهَا وَقَدْ فُعِلَ بِهَا ذٰلِكَ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

ولهما أيضاً عنه، قال: [لَيْسَ عَلَى الَّذِى يَأْتِى الْبَهِيمَةَ حَدٌّ].

7. **(1620)**- *Yine İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Kim bir hayvana temas ederse onu öldürün, hayvanı da beraber öldürün"** *buyurdu". İbnu Abbâs'a: "Hayvanın günahı ne, (o niçin öldürülsün?) diye sorulmuştur. Şu cevabı verdi: "(Bu hususta Resûlullah'tan bir şey işitmedim). Tahminimce eti yenmesin veya ondan istifade edilmesin diyedir. Zira ona, bu muamele yapılmıştır".* [Ebu Dâvud, Hudud 30, (4464); Tirmizî, Hudud 23, (1454).]

Ebu Dâvud ve Tirmizî'de şu rivayet de gelmiştir: "*Hayvana temas edene bir hadd takdir edilmemiştir*".

AÇIKLAMA:

Şarihler, dört mezhep imamlarının, hayvana temas eden kimsenin öldürülmeyip ta'zîr cezasına maruz bırakılacağında müttefik olduklarını belirtirler. Hadis bu büyük amelden zecre (yasaklamaya) hamledilmiştir. Ulemâ, bu mevzuda İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın şu sözünü esas almıştır: مَنْ أَتَى بَهِيمَةً فَلاَ حَدَّ عَلَيْهِ **"*Hayvana temas edene hadd yoktur*". Atâ da bir soru üzerine, hayvana temas mevzuunda hadd olmadığını söyledikten sonra, "*Bu kabih bir ameldir, kabîh edin*" diye cevap vermiştir.**

DÖRDÜNCÜ BAB

KAZF (İFTİRA) HADDİ

1621 ١- عن عائشة رضى الله عنها قالت: [لَمَّا نَزَلَ عُذْرِى قَامَ رسولُ الله ﷺ عَلَى الْمِنْبَرِ فَذَكَرَ ذٰلِكَ وَتَلاَ -تَعْنِى الْقُرْآنَ- فَلَمَّا نَزَلَ مِنَ الْمِنْبَرِ أَمَرَ بِرَجُلَيْنِ وَالْمَرْأَةِ فَضُرِبُوا حَدَّهُمْ، تَعْنَى حَسَّانَ بْنَ ثَابِتٍ، وَمِسْطَحَ بْنَ أُثَاثَةَ، وَحَمْنَةَ بِنْتَ جَحْشٍ]. أخرجه أبو داود.

1. **(1621)**- *Hz.Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *"Maruz kaldığım iftiradan beni temize çıkaran vahiy indiği zaman, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) minbere çıkıp, durumu hatırlattı ve ilgili âyeti* (Nûr 11-23) *tilâvet buyurdu. Minberden inince iki erkek ve bir kadına kazf haddi vurulmasını emretti. Ve derhal icrâ edildi. Burada hadd icra edilen şahıslar Hassân İbnu Sâbit, Mistah İbnu Üsâse ve Hamnâ Bintu Cahş (radıyallahu anhüm) idi"*. [Ebu Dâvud, Hudûd 35, (4474, 4475).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz.Aişe* (radıyallahu anhâ) kendisine yapılan iftiradan beraetini ifade eden vahyi özür kelimesiyle ifade ediyor: *"İftiradan berî olduğumu ifade eden ayet, vahiy geldiği zaman"* demeyip, *"özrüm indiği zaman"* diyor. Tercümeyi kastedilen mânâya göre yaptık.

2- *Hz.Aişe*'ye iftira (ifk) hadisesini 715 numaralı hadiste bütün teferruatıyla anlattığımız için oraya müracaatı tavsiye ediyor, burada tekrar anlatmıyoruz.

1622 ٢- وعن أبى الزنادى رضى الله عنه قال: [جَلَدَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ رضى اللّٰهُ عَنْهُ عَبْداً فى فِرْيَةٍ ثَمَانِينَ. قَالَ أَبُو الزِّنَادِ: فَسَأَلْتُ عَبْدَ اللّٰهِ بْنَ عَامِرِ بْنِ رَبِيعَةَ عَنْ ذٰلِكَ فَقَالَ: أَدْرَكْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، وَعُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ، وَالْخُلَفَاءَ، وَهَلُمَّ جَرّاً فَمَا رَأَيْتُ أَحَداً جَلَدَ عَبْدا فى فِرْيَةٍ أَكْثَرَ مِنْ أَرْبَعِينَ]. أخرجه مالك.

2. **(1622)**- *Ebu'z-Zinâd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Ömer İbnu Abdilazîz (radıyallahu anh) iftira sebebiyle bir köleye seksen sopa vurdu. Ebu'z-Zinâd der ki: "Bu hüküm hakkında, Abdullah İbnu Âmir İbni Rebî'a'ya sordum. Bana şu cevabı verdi:*

"— *Ben, Osman İbnu Affân ve arkadan gelen diğer halifelerin zamanlarına yetiştim, hiç birisinin iftira sebebiyle köleye kırktan fazla vurduğunu görmedim!*" [Muvatta, Hudud 17, (2, 828).]

AÇIKLAMA:

Zürkânî der ki: "Bu rivayet, selefin iftira için seksen sopa hükmünü hür kimselere tatbik ettiklerine delildir. Selefi buna sevkeden şu âyet-i kerimedir: فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ; **"Cariyelere, muhsan olan kadınlara terettüp eden azabın yarısı vardır"** buyurmaktadır.

1623 ٣- عن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [قال رسول الله ﷺ: إذا قال رَجُلٌ لِرَجُلٍ يَايَهُودِيُّ: فَاضْرِبُوهُ عِشْرِينَ، فَإِنْ قَالَ يَا مُخَنَّثُ فَمِثْلَهُ، وَمَنْ وَقَعَ عَلَى ذَاتِ مَحْرَمٍ فَاقْتُلُوهُ، هٰذَا إِذَا عَلِمَ]. أخرجه الترمذى.

3. **(1623)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Bir insan diğer bir insana: "Ey yahudi" diye hitabedecek olursa ona yirmi sopa vurun. "Ey muhannes (kadınlaşmış)", diyecek olursa yine o kadar ceza verin. Nikâhı haram olan birine, bunu bilerek muvaka'a (aşk-ı memnû) yaparsa öldürün".** [Tirmizî, Hudûd 28, (1462).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bir müslümanın diğer bir müslüman kardeşine onu rencide edecek hitapta bulunmamasını emretmiştir. Hatta bu meseleye âyet-i kerimenin de yer verdiğini görürüz: **"Ey iman edenler, bir kavm diğer bir kavm ile alay etmesin... Birbirinizi kötü lakablarla çağırmayın"** (Hucurât 11).

Sadedinde olduğumuz hadis, müslümanın imânî vasfını reddedici hitaplardan kaçınmaya bilhassa dikkat çekip, bunu bir nevî iftira sayarak ciddi bir müeyyideye bağlamaktadır. Âlimler, "*...Ey yahudi!.. demeyin*" yasağıyla, "*Ey hıristiyan!...*", "*Ey mecûsî!...*", "*Ey kâfir!*" gibi benzer hitapların da yasaklandığını anlamışlardır. *Tîbî, Ey yahudî!* ifadesinde *tevriye* sanatı olduğunu, bu sözle kü-

für ve zillet kastedildiğini, çünkü, *"yahudi"* kelimesinin *küçüklük*'e mesel olmak üzere zikredildiğini belirtir.

2- Nikâhı haram olan birisine bilerek cinsî temasta bulunmak da ölümü gerektiren bir cürümdür. Bu hadîste emir mutlaktır. Yani **"Bu muvâka'ayı bilerek yapan, muhsan mı, değil mi bakılmaz, öldürülür"** mânâsı esastır.

Ahmed İbnu Hanbel bu hadîsin zâhirine göre hükmetmiştir. Başkaları, bu ifadeyi zecre hamledip böyle bir teması, diğer zinâ hadiseleri gibi değerlendirip fail muhsansa recme, gayr-ı muhsansa celdeye mahkûm etmek gerektiğini söylemişlerdir.

BEŞİNCİ BAB

HADD-İ SİRKAT (HIRSIZLIK HADDİ)

*Sirkat*in dilimizdeki karşılığı hırsızlıktır. Başkasının malını gizlice almak mânâsına gelir. Fakihler hırsızı şöyle tarif ederler: Başkasının mülkü olduğu kesinlikle bilinen nisab miktarı veya kıymeti nisab miktarını bulan korunan bir malı gizlice alan âkil ve bâliğ kimsedir. Bu vasıflardan biri olmazsa haddi gerektiren şer'î hırsızlık tahakkuk etmemiştir. Nisabtan az olan malın alınması, çalanın çocuk olması, korunmayan bir malın alınması gibi... Cenâb-ı Hak malın korunmasını hırsızlığı yasaklayıp, hırsıza ağır müeyyide getirmek suretiyle bağlamıştır.

Hırsızlığın cezası, hudûd denen ağır suçlar sınıfına girer. Müeyyide ayetle tesbit edilmiştir. İnsanlar bunun cezasını azaltıp çoğaltamazlar, bir başka cezaya çeviremezler, affedemezler. İlgili ayet şöyle buyurur:

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالاً مِنَ اللّٰهِ

"**Erkek ve kadın hırsızın -o, irtikâb ettiklerine bir karşılık ve Allah'tan ibret verici bir ukûbet olmak üzere- ellerini kesin...**" (Maide 38).

Âyette sağ veya sol el olduğu belirtilmemiş ise de ulemâ sağ elin kesileceğinde icma etmiştir. Ancak yanlışlıkla sol el kesilecek olursa, bu şer'î cezanın yerine geçer mi geçmez mi ihtilâf edilmiştir. Zina ile ilgili ayette kadın önce zikredilirken, hırsızlıkla ilgili âyette erkek önce zikredilmiştir. Âlimler bunu, hırsızlığı daha ziyade erkeklerin, zinâyı da kadınların yapmasıyla izah ederler. "*Çünkü,* derler, *zinanın davetçisi kadındır, o rıza göstermese erkek bu işe tevessül edemez*".

İslâm mal emniyetini mühim bir esas kabul etmiş, malını müdafaa ederken öldürülenin şehid olacağını bildirmiştir. Hırsıza, *elini kesmek* gibi ağır bir ceza vermesinin felsefesi, mal emniyetine verdiği ehemmiyette ifâdesini bulur. Mala yapılan gasp, yağma, kaçırma gibi diğer tecâvüzler hırsızlık sayılmamıştır ve çalanın cezası bu kadar ağır tutulmamıştır. Zira bunlar hırsızlığa nazaran daha az vukû bulur. Ayrıca bunları beyyine ile ispat etmek kolaydır ve hükümete başvurunca geri alınabilir. Üstelik kişi, daha tedbirli ve dikkatli olmak suretiyle bunların vuku ihtimalini azaltabilir. Fakat hırsızlık öyle değildir, tedbiri yok gibidir.

Bu sebeplerle ceza, psikolojik şokla hissiyatın ve ruhun derinliklerinde caydırıcılık hasıl edecek şekilde ağır takdir edilmiştir: Elin kesilmesi... Hırsızlığa niyet edecek kimseyi, yakalanma halinde elinin kesilme ihtimali ciddi şekilde düşündürecek ve caydırıcı etki yapacaktır. *Hanefîlerin* el-İhtiyar adlı kitaplarında şu izaha yer verilir: "Öyle insan vardır ki, onu ne akıl durdurabilir ne de nakil. Bu kimselere ne diyanet tesir eder, ne de mürüvvet ve emanet gibi yüce duygular. Şayet el kesmek, asmak ve benzeri ağır cezalar olmasaydı, bu kimseler başkalarının mallarını inâd olsun diye aşikâre almaktan veya gizlice çalmaktan çekinmezlerdi. Bu durumun getireceği fesad açıktır. Şu halde, fesadın önlenmesi,nizamın sağlanması için hırsıza bu ağır caydırıcı cezanın verilmesi münasip ve gerekli olmuştur. Kesme emri mutlak geldiğinden, elin kesilmesi hususunda hür ile köle eşittir..." Çocuk ve deli cezaya ehil sayılmadıkları için, hırsızlıkları sebebiyle elleri kesilmez.

Hırsızlığa şüphe getiren her şey el kesme cezasını kaldırır. Çünkü Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hududa giren davalarda "şüphe"nin hafifletici bir sebep olarak hadd cezasını düşüreceğini belirtmiştir.

إِدْرَأُوا الْحُدُودَ بِالشُّبُهَاتِ Söz gelimi: Mal atılmış mı, korunmakta mı şüpheli ise hadd kalkar. Alınan malın başkasına ait olduğu kesinlikle bilinmelidir.Çalınan malı sahibinin istemesi de şarttır.

Malın korunması örfe göre değişebilir. Korunmayan malın çalınması haddi gerektirmez. Nebbâş denen kefen soyguncusunun eli kesilmez, çünkü kefen korunmaz.

İlk defa çalanın sağ eli bilekten kesilir. İkincide sol ayağı, üçüncüde sol eli,dördüncüde sağ ayağı kesilir. Hanefîlere göre ikinci hırsızlıkta sol ayağı kesilir. Bir daha çalarsa artık el ayak kesilmez; tevbe edinceye kadar hapsedilir.

İmam Mâlik, İmam-ı Âzam, Şâfi'î ve cumhur-u ulemâ elin bilekten, ayağın da topuktan kesileceğine hükmetmişlerdir. *Hz. Ali, İmam Ahmed* ve *Ebu Sevr* ayağın yarıdan kesileceğini söylemişlerdir. Seleften bazıları elin dirsekten, diğer bazıları da omuzdan kesileceğini söylemiştir.

1624 ١ - عن عائشة رضى الله عنها قالت: [لَمْ تُقْطَعْ يَدُ سَارِقٍ عَلَى عَهْدِ رسول الله ﷺ فِى أَدْنَى مِنْ ثَمَنِ الْمِجَنِّ تُرْسٌ أَوْ جَحَفَةٌ(١)، وَكَانَ كُلٌّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا ذَا ثَمَنٍ]

1. **(1624)**- *Hz.Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında, hırsızın eli, bir deri kalkanın değerinden daha düşük bir eşya için kesilmezdi. Kalkan, türs veya hacefe diye iki çeşitti, ikisinin de belli bir değeri vardı".* [Buharî, Hudûd 13; Müslim, Hudud 5, (1684); Muvatta, Hudud 24, (2,832); Tirmizî, Hudûd 16, (1445); Ebu Dâvud, Hudud 11, (4383); Nesâî, Sârik 9, (8, 77-81).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, kolun kesilmesini gerektiren asgari nisab belirtilmektedir: Kalkanın fiyatı. Bu miktar kalkandan kalkana değişir. Normalde en düşük değerde olanın fiyatı esastır. *Hz.Aişe* iki çeşit kalkandan söz etmektedir: Türs ve hacefe . Türs tahta veya kemikten yapılıp üzerine deri ve benzeri bir zar geçirilen korunma aleti olarak ifade edilir. Hacefe de kalkandır. Bazı alimler "ikisi aynıdır" demiş, bazıları "bunun derisinin çift kat olacağını" söylemiştir.

Nisabda kalkan esas alınınca, onun değerinin de cari olan para biriminden bilinmesi gerekir. Rivayetlerde, o devirde en ucuz kalkan fiyatının üç dirhem olarak geldiği belirtilir. Bu sebeple bazı alimler bunu esas alarak üç dirhemden daha ucuz bir mal için el kesilmeyeceğini söylemiştir.

İbnu Haçer, rivayetlerin ihtilâfı sebebiyle, ulemânın nisab konusunda, yirmi farklı görüş ileri sürdüklerini belirtir; ne kadar değersiz bile olsa çalınan her şey için kol kesilebileceğine hükmeden *Zâhirî*lerden tek dirhem, iki dirhem, üç dirhem; çeyrek, yarım, dört dinara kadar çıkan..., daha aşağısı için kol kesilmez" diyen görüşler de vardır.

Ulemânın bu meselede yaptıkları ihtilâf, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan gelen rivayetlerin ihtilâfından ve bunların değerlendirme ve yorumunda vardıkları farklı neticelerden ileri gelir. Şerh kitaplarında farklı görüşler beyan edilirken, âlimlerin kendi mezhep görüşlerinin haklılığını gösterme sadedinde taassuba düşüp mukabil görüşlerin hatasını belirtmede sert ifadelere yer verdiklerine bile rastlanır. Biz meselenin o cihetine ve hatta görüşlerin dayandıkları delillerin tahliline girmeden, başlıcalarını kaydedeceğiz:

---

(١) المجن. بكسر الميم، وفتح الجيم. وهو مفعل من الاجتنان، وهو الاستتار مما يحاذر الإنسان في الحرب، والجحفة: بفتح الجيم والحاء، ثم فاء: هي الدرقة، وقد تكون من خشب أو عظم، وتغلف بالجلد أو غيره، والترس مثله، ولكن يطابق فيه بين جلدين.

1- Zâhirîlere göre, el kesmek için, çalınan malın nisabı aranmaz, az-çok müsavidir. *Hasan-ı Basri* ve *Hariciler* ile *Şâfiî* alimlerinden *İbnu Binti'ş-Şâfiî* de bu görüştedirler.

2- *İmam Şâfiî*'ye göre, nisab, çeyrek altın dinar veya o kıymette maldır. *Hz.Aişe, Ömer İbnu Abdilaziz, Evzâî, Leys, Ebu Sevr, İshak, İmam Malîk, Ahmed İbnu Hanbel* vs. de bu görüştedirler.

3- *Hz.Ömer, Süleyman İbnu Yesâr, İbnu Şübrüme, İbnu Ebî Leylâ* ve bir rivayette *Hasan-ı Basrî* gibi bir grup selef, eli kesmeyi gerektiren nisabın beş dirhem olduğunu söylemiştir.

4- *Ebu Hanife* ve ashabına göre nisab on dirhemdir, daha az değerdeki çalıntı için el kesilmez.

5- *İbrahim Nehâî*'ye göre nisab 40 dirhemdir, yani dört altın dinar.

Müteakip rivayetlerde bu görüşlerin dayandığı deliller kısmen beyan edilmiş olacak.

1625 ٢- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [قَطَعَ النَّبِىُّ ﷺ سَارِقاً فِى مِجَنٍّ قِيمَتُهُ ثَلاَثَةُ دَرَاهِمَ]. أخرجهما الستة.

2. **(1625)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) üç dirhem kıymetindeki bir kalkanı çalan hırsızın elini kesti*". [Buharî, Hudud 13, Müslim, Hudud 6,(1684); Muvatta, Hudud 24,(2,832); Tirmizî, Hudûd 16, (1445); Ebu Dâvud, Hudud 11, (4484); Nesâî, Sârik 9, (8,77-82).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, hırsızın elini bizzat Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kesmiş gibi bir ifade mevcuttur. Bu, "kestirdi" veya "kesilmesine hükmetti" demektir. Bu çeşit haddlerin icrasını bizzat Resûlullah yapmazdı.

1626 ٣- وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّه ﷺ: لَعَنَ اللّهُ السَّارِقَ يَسْرِقُ الْبَيْضَةَ فَتُقْطَعُ يَدُهُ، وَيَسْرِقُ الْحَبْلَ فَتُقْطَعُ يَدُهُ. قَالَ الأَعْمَشُ:

وَكَانُوا يَرَوْنَ أَنَّهُ بَيْضُ الْحَدِيدِ، وَإِنَّ مِنَ الْحِبَالِ مَا يُسَاوِى دَرَاهِمَ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

3. **(1626)**- *Hz.Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhis-salâtu vesselâm) şöyle buyurdular:* **"Allah, bir yumurta çalıp da eli kesilen, bir ip çalıp da eli kesilen hırsıza lânet etsin".**

A'meş der ki: "Buradaki yumurtadan maksadın demir topağı olduğunu, bazı iplerin de üç ve daha fazla dirhem ettiği kanaatinde idiler". [Buharî, Hudûd 13, 7; Müslim, Hudud 7, (1687); Nesâî, Sârik 1, (7,65).]

AÇIKLAMA:

Muhtemelen burada Resûlullah "yumurta" ve "ip"le elin kesilmesine sebep olan asgari nisâbı kastetmiştir. Yani ip, yumurta gibi kıymetsiz şeyleri çalarak hırsızlığa alışan kimse, bu değersiz şeylerle alıştığı hırsızlık sebebiyle elini kaybedebilir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu durumu hatırlatarak daha işin başında, ehemmiyetsiz gibi görünen bu alışkanlıklara düşülmemesini ikaz buyurmaktadır.

Hırsıza Allah'tan lanet dilemeye gelince: Bu, muayyen bir şahıs zikredilerek yapılmış bir lanetleme değildir, mutlaktır. Muayyen bir şahsa lanet tecviz edilmez ise de, bu hadis mutlak şekilde lanet okumanın caiz olacağını göstermektedir. Bazı alimler, hadd icra edilmezden önce mücrime lanet okumanın caiz olacağını; hadden sonra ise, -hadd işlenen günaha keffaret olacağı için- lanetin caiz olmayacağını söylemiş ise de buna da itiraz edenler olmuştur.

1627 ٤- وعن أمية المخزومى رضى الله عنه قال: [أُتِىَ النَّبِىُّ ﷺ بِلِصٍّ قَدِ اعْتَرَفَ وَلَمْ يُوجَدْ مَعَهُ مَتَاعٌ، فَقَالَ لَهُ: مَا إِخَالُكَ سَرَقْتَ؟ فَقَالَ: بَلَى، فَأَعَادَ عَلَيْهِ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلاَثاً كُلُّ ذٰلِكَ يَعْتَرِفُ، فَأَمَرَ بِهِ فَقُطِعَ وَجِىءَ بِهِ، فَقَالَ ﷺ: اسْتَغْفِرِ اللّٰهَ وَتُبْ إِلَيْهِ، فَقَالَ: أَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ تَعَالَى وَأَتُوبُ إِلَيْهِ، فَقَالَ ﷺ: اللّٰهُمَّ تُبْ عَلَيْهِ ثَلاَثاً]. أخرجه أبو داود والنسائى.

4. **(1627)**- *Ümeyye el-Mahzûmî* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir hırsız getirildi. Suçunu itiraf etmişti. Ancak çaldığı eş-*

ya beraberinde bulunamadı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), (hadden kurtarmak maksadıyla): **"Senin çaldığını zannetmiyorum"** *dedi. Hırsız: "Hayır çaldım" diye te'yîd etti. (Resûlullah) sözlerini aynı şekilde iki veya üç kere tekrar etti.*

Sonunda, elinin kesilmesini emretti ve kesildi. Sonra hırsız Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a getirildi. Efendimiz:

"— Allah'a tevbe ve istiğfarda bulun!" *diye nasihat etti. Adamcağız:*

"— Allah'a tevbe ediyor, O'ndan mağfiret diliyorum" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da:

"— Allahım, onu mağfiret et!" *diyerek üç kere duada bulundu".* [Ebu Dâvud, Hudud 8, (4380); Nesâî, Sârik 3, (8,67).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayette, hırsız yakalanmış ve suçunu itiraf da etmiş olmasına rağmen, çaldığı eşya fiilen görülmediği için, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a "çalmadım" dese hadden kurtulma şansı mevcuttur. Bu sebeple, Hz. Peygamber, adamı hadde maruz kalmaktan kurtarmak maksadıyla, **"Senin çaldığını zannetmiyorum"** diyerek telkinde bulunur. Ancak adam, belki de dinin bu meseledeki espirisini bilmediği için gerçeği itiraftan ayrılmıyor.

2- Âlimler, bu hadisten hareketle, mücrime onu **hadden kurtaracak telkinin** caiz olduğu hükmünü çıkarmışlardır.

3- Hadisten anlaşılan diğer bir husus, mücrime, tevbe etmesini söyleme gereği. O, bu sözü dinleyerek istiğfarda bulunacak olursa, Allah'tan mağfireti için dua edilecektir.

1628 ○- وعن عائشة رضى الله عنها [أنَّ قُرَيْشاً أَهَمَّهُمْ شَأْنُ الْمَخْزُومِيَّةِ الَّتِى سَرَقَتْ، فَقَالُوا: مَنْ يُكَلِّمُ فِيهَا رسولَ الله ﷺ؟ فَقَالُوا. وَمَنْ يَجْتَرِىءُ عَلَيْهِ إِلاَّ أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ رضى الله عنهما. حِبُّ رسولِ اللهِ ﷺ، فَكَلَّمَهُ أُسَامَةُ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ فَقَالَ: أَتَشْفَعُ فِى حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللهِ تَعَالَى؟ ثُمَّ قَامَ فَاخْتَطَبَ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّمَا أَهْلَكَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ أَنَّهُمْ كَانُوا إِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الشَّرِيفُ تَرَكُوهُ، وَإِذَا سَرَقَ

فِيهِمُ الضَّعِيفُ أَقَامُوا عَلَيْهِ الْحَدَّ، وَايْمُ اللّهِ لَوْ أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ مُحَمَّدٍ سَرَقَتْ لَقَطَعْتُ يَدَهَا]. أخرجه الخمسة.

وفى رواية أبى داود والنسائى عن ابن عمر رضى اللّه عنهما [أَنَّ امْرَأَةً مَخْزُومِيَّةً كَانَتْ تَسْتَعِيرُ الْمَتَاعَ].

زاد النسائى: [عَلَى أَلْسِنَةِ جَارَاتِهَا وَتَجْحَدُهُ فَأَمَرَ النَّبِىُّ ﷺ بِقَطْعِ يَدِهَا].

5. **(1628)**- *Hz.Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Hırsızlık yapan Mahzûmlu kadının durumu Kureyşlileri fazlasıyla üzdü.

"— Bu kadın hakkında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) nezdinde kim müessir bir şefâatte bulunabilir?" diye adam aradılar.

"— Bu işe, sadece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın çok sevdiği Üsâme İbnu Zeyd (radıyallahu anhümâ) cür'et edebilir" dediler. Üsâme (huzura çıkarak), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a şefaat talebinde bulundu. Efendimiz:

"Allah'ın hududundan bir hadd hususunda şefaat mi talebediyorsun?" *diye çıkıştı. Sonra kalkıp cemaate şu hitabede bulundu:*

"— Sizden öncekileri helâk eden şey şudur: İçlerinden şerefli birisi hırsızlık yaptı mı onu terkedip (ceza vermezlerdi). Aralarından kimsesiz zayıf birisi hırsızlık yapınca derhal ona hadd tatbik ederlerdi. Allah'a yemin olsun! Muhammed'in kızı Fatıma hırsızlık yapmış olsa mutlaka onun da elini keserdim". [Buharî, Hudûd 11, 12, 14, Şehâdat 8, Enbiyâ 50, Fedâilu'l-Ashâb 18, Megâzî 52; Müslim, Hudud 8, 1688; Tirmizî, Hudud 9, (1430); Ebu Dâvud, Hudud 4, (4373, 4374); Nesâî, Sârik 5, (8,74, 75).]

Ebu Dâvud ve Nesâî'nin, *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den kaydettikleri bir rivayette şöyle denmiştir: *"Mahzûm kabilesinden bir kadın, mal istiâre ederdi".*

Nesâî'de şu ziyade mevcuttur: "Mahzûmlu kadın (tanınmış komşularının) diliyle bazı malları âriyet olarak almıştı".

AÇIKLAMA:

1- Nesâî'nin rivayetindeki bir açıklamaya göre bu kadın, Mekke fethi seferi sırasında hırsızlık yapmıştır. Bazı zinet eşyalarını, tanınmış kimseleri araya ko-

yarak iâreten almış, sonra satıp parasını temellük etmek istemiş. Ancak, bu ihaneti açığa çıkartılarak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a götürülmüştür. Resûlullah hadde hükmedince kadını kurtarmak isteyenler, Resûlullah nezdinde şefaati muteber birisini aramışlar, Resûlullah'ın çokca sevgi ve takdirlerine mazhar *Üsâme* (radıyallahu anh)'yi uygun bulup göndermişlerdir.

Üsâme maksadını ifade edince, Hz. Peygamber öylesine öfkelenir ki, vech-i mübarekleri renklenir.

2- Rivayetler, sonradan kadının samimiyetle tevbe edip, İslâm'ı tam yaşadığını, evlenip aile kurduğunu belirtir. *Hz.Aişe: "Bu işten sonra bana gelir, ben de onun hacetini Resûlullah'a intikal ettirmede aracı olurdum"* der.

3- Bazı rivayetler, kadının âriyet olarak aldığı zînetleri sattığı, bu yüzden elinin kesildiği ifade edilir. Bir kısım âlimler, bundan hareketle, emaneten alınan eşya, değerce nisap miktarında ise, inkârı halinde elinin kesileceğini söylemiştir. *Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshak İbnu Râhuye* bu görüştedir. Fakat Medine ve Kûfe ulemâsı ile cumhur ve Şâfiîler: "Emaneten alınan malın inkârı ile el kesilmez" derler. *Nevevî* bu görüşü te'yiden şu açıklamayı yapar: "Hadis kadının elinin, hırsızlığı sebebiyle kesildiğini ifade eder. Emâneten alıp inkâr, bu ayrı bir durumdur. Rivayette bunun da zikri, kadını tavsif ve tarif etmek içindir, elinin o yüzden kesildiğini belirtmek için değildir. Nitekim rivâyetin bazı vecihlerinde: *"Kadın hırsızlık etti ve eli hırsızlık sebebiyle kesildi"* diye sarih olarak ifade edilir. Binaenaleyh rivayetleri te'lif etmek için bu rivayeti de nazar-ı dikkate almak gerekir, çünkü anlatılan hâdise, aynı hadisedir."

Bu rivayetten alimler şu hükmü çıkarmışlardır: Hududa giren bir suç işlenir, bu da imama (veya naibi, kadı gibi resmi makamlara), ulaşırsa bunu örtbas ettirmek, affettirmek için yapılacak herçeşit teşebbüs haramdır. Ama resmiyete intikal etmeden yapılırsa caizdir.

Hadd dışında kalan suçlar için şefaat her zaman ve şartlarda caizdir.

1629 ٦- وعن ابن عمرو بن العاص رضى الله عنهما قال: [سُئِلَ النَّبِىُّ ﷺ عَنِ الثَّمَرِ الْمُعَلَّقِ(١) فَقَالَ: مَنْ أَصَابَ بِفِيهِ مِنْ ذِى حَاجَةٍ غَيْرَ مُتَّخِذٍ خُبْنَةً فَلاَ شَىْءَ عَلَيْهِ]. أخرجه أصحاب السنن، وهذا لفظ الترمذى.

---

(١) الثمر المعلق: هو ثمر الشجر قبل قطعه.

وزاد أبو داود والنسائى: [وَمَنْ خَرَجَ مِنْهُ بَشَىْءٍ فَعَلَيْهِ غَرَامَةُ مِثْلِهِ وَالْعُقُوبَةُ وَمَنْ سَرَقَ مِنْهُ شَيْئاً بَعْدَ أَنْ يُؤْوِيهُ الْجَرِينَ(٢) فَبَلَغَ ثَمَنَ الْمَجنِّ(٣) فَعَلَيْهِ الْقَطْعُ، وَمَنْ سَرَقَ دُونَ ذٰلِكَ فَعَلَيْهِ غَرَامَةُ مِثْلِهِ وَالْعُقُوبَةُ].

وزاد النسائى: [وَلاَ قَطْعَ فِى حَرِيسَةِ الْجَبَلِ، فَإِذَا ضَمَّهَا الْمُرَاحُ قُطِعَتْ فِى ثَمَنِ الْمِجَنِّ].

«الْخُبْنَةُ» مَا يُحْمَلُ فِى الْحضن، وَقِيلَ: مَا يُؤخذ فى خبنة الثوب، وهو ذيله.

«وَالْحَرِيسَةُ» السرقة.

«وَحَرِيسَةُ الْجَبَلِ» أيضاً: الشاة التى يدركها الليل قبل أن تصل إلى مأواها.

«وَالْمُرَاحُ» بضم الميم: الموضع الذى تأوى إليه الماشية ليلا.

6. **(1629)**- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a dalındaki meyveden sorulmuştu. Şu cevabı verdi:*

"— **İhtiyaç sahibi olmak kaydıyla, eteğine almaksızın, sadece yiyene bir şey gerekmez".** [Tirmizî, Büyû 54, (1289); Ebû Dâvud, Hudûd 12, (4390); Nesâî, Sârik 11-12, (8,84-86).]

Ebu Dâvud ve Nesâî'de şu ziyâde mevcuttur: "**Kim ağaçtan beraberinde meyve götürürse, aldığının bedelini iki katıyla borçlanır ve ayrıca ceza da çeker. Kim de kurutma yerine getirilmiş olan meyveden bir şeyler çalar ve bunun miktarı da bir kalkanın değerine ulaşırsa kolunun kesilmesi gerekir. Kim de bu miktardan az çalarsa aldığı miktarın iki misli borç öder ve ayrıca ceza çeker".**

Nesâî'de şu ziyade vardır: "**Meradan çalınan koyun için el kesilmez. Eğer bu hayvan ağılda idiyse kalkan değerinde olanı için el kesilir.**

(٢) الجرين: موضع يجمع فيه التمر للتجفيف كالبيدر للحنطة.

(٣) ثلاثة دراهم، أو ربع دينار كما ورد فى رواية للترمذى، أو عشرة دراهم، أو دينار كما جاء فى رواية لأبى داود.

AÇIKLAMA:

1- Metinde, غَرَامَةُ مِثْلِهِ "...bir mislini borçlanır" ibaresi, aslında غَرَامَةُ مِثْلَيْهِ "...iki misli borçlanır" şeklindedir. Tercümede düzelttik.

2- Meyve henüz toplanıp işlenme mahalline getirilmemiş ise, ihtiyaç sahibinin ondan yemesine bu hadiste ruhsat verilmektedir, yeter ki eteğine veya sepetine de almamış olsun.

3- *Ahmed İbnu Hanbel*'in bir rivayetinde durum biraz daha açıklanarak ifade edilmiştir: وَمَنِ احْتَمَلَ فَعَلَيْهِ ثَمَنُهُ مَرَّتَيْنِ وَضَرْبُ نِكَالٍ **"Kim beraberinde taşırsa değerini iki katıyla öder, ayrıca ibret dayağı atılır".** Böylece hadiste zikredilen ukûbetten (cezadan) ne kastedildiği anlaşılmış olmaktadır.

Bagavî'nin Şerhu's-Sünne'de belirttiğine göre, *İmâm Mâlik* ve *Şâfiî* (rahimehumullah): "Meyve, ağaçtan toplanmış, korunma altına alınmışsa bundan almak haramdır, alınan nisab miktarını bulursa el kesmeyi gerektiren hırsızlık olur" diye hükmetmişlerdir. *Ebû Hanife* bu meselede *Râfi' İbnu Hudeyc*'in -Ebu Dâvud'da- rivayet ettiği, لاَ قَطْعَ فِي ثَمَرٍ وَلاَ كَثَرٍ **"Meyve ve hurma özü[18] sebebiyle el kesilmez"** hadisinin zâhirini esas alarak, taze meyve sebebiyle el kesilemeyeceğine hükmetmiştir. Meyve ağacın başında olsun, korunma altına alınmış olsun farketmez, çünkü hadiste "meyve" mutlak gelmiştir.

Ebu Hanife merhum, et, süt ve içecekleri de buna kıyas ederek, tazelerinden el kesilmeyeceğine hükmetmiştir.

Sübülu's-Selâm'da bu hadisten çıkarılan hükümler şöyle hülâsa edilir:

1- Muhtaç kişinin, açlığını gidermek için yiyecek miktarda meyve alması mübahtır.

2- Beraberinde meyve götürmesi haramdır. Götürmek üzere aldığı, şu durumlardan biriyle olur:

a) Meyve toplanıp işlenme mahalline konmadan önce alınmıştır, bu durumda borçlanma ve ceza vardır.

b) Meyve toplanıp, işlenme yerine getirildikten sonra alınmıştır. Bu durumda alınan miktar nisaba ulaşırsa eli kesilir.

---

18) *Keser, hurma ağacının ortasından çıkan yenilebilir bir yağ maddesi, bir hurma ifrâzatı, ki hurma özü* diye tercümeyi uygun bulduk.

1630 ٧- وعن جابر رضى الله عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّه ﷺ: لاَ قَطْعَ فِى كَثَرٍ، وَلاَ ثَمَرٍ مُعَلَّقٍ، وَلاَ حَرِيسَةِ جَبَلٍ، وَلاَ عَلَى خِيَانَةٍ، وَلاَ فِى انْتِهَابٍ، وَلاَ خَلِيسَةٍ». أخرجه رزين.

«الْكَثَرُ» جمار النخل.

«وَالْخَلِيسَةُ» الشيء المختلس المسلوب المنهوب.

7. (1630)- *Hz.Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Hurma özü için, ağacın başındaki meyve için, dağda otlayan (ağıla girmemiş) koyun için, ihânet edilen emânet için, yağmalanılan için, kapıp kaçırılan için el kesilmez".** [Rezîn ilavesidir.]

AÇIKLAMA:

Rezîn'den kaydedilen bu rivayet lâfzan olmasa da mânen Kütüb-i Sitte'de yer alır. Nitekim ilk kısmında temas edilen *hurma özü,* ağacın başındaki meyve, dağda otlayan koyunla ilgili hüküm önceki hadiste geçti. Geri kalan kısımla ilgili olarak *Hz.Câbir* (radıyallahu anh)'den Tirmizî ve Nesâî'de gelen bir rivayet şöyle: لَيْسَ عَلَى خَائِنٍ وَلاَ مُنْتَهِبٍ وَلاَ مُخْتَلِسٍ قَطْعٌ **"Hâine, yağmacıya, kaçırana el kesme yoktur".**

Hâini, İbnu'l-Hümam şöyle izah eder: "Kendisine itimâd edilerek âriyet veya *emânet* yoluyla verilen bir mala el koyarak zayi olduğunu iddia eden veya bu malın kendisine *âriyet* veya *emânet* olarak intikal etmiş olduğunu inkâr eden kimsedir. *Hâini*: "Mal sahibine hayırhah görünerek malını gizlice alan kimse" diye de tarif etmişlerdir.

Müntehib : Göz göre göre alan, yağmalayan kimseye denir.

Muhtelis : Bu da, bir malı el çabukluğu ile, evden veya sahibinin elinden kapıp alan demektir.

Mutarrızî, el-Muğrib'de *ihtilâsı:*"Bir şeyi âşikâre yani açıktan açığa sür'atle almak" diye tarif eder, *kapmak* kelimesiyle ifade edilir. Dolayısıyla *muhtelis*'e de kapkın diyebiliriz, ancak *kapkın* tabirimiz bu mânâda dilimize ıstılahlaşmış değildir.

Nevevî, Müslim Şerhi'nde -bahsin bidayetinde de belirttiğimiz üzere- Kadı İyâz'-dan şu açıklamayı iktibas eder: Allahu Zülcelal hazretleri el kesme cezasını sa-

dece hırsız için vacib kılmıştır. Kapma, yağma, gasb gibi diğer merdud amellere *el kesme* hükmü koymamıştır. Çünkü bunlar, hırsızlığa nisbetle nadirattandır. Ayrıca, devlet makamlarına müracaatla bunların geri alınmasını taleb etme imkânı da vardır, hırsızlığın aksine bunlar için beyyine (ispatlayıcı delil) ikâme etmek de kolaydır. Bu sebeplerle hırsızlığı daha büyük bir suç kıldı, çok ağır bir ceza takdir etti, tâ ki onu men etmede, ona tevessülden caydırmada daha müessir olunsun''.

1631 ٨- وعن جابر رضى الله عنه قال: [جئ إلى النبى ﷺ بسارق فقال: اقتلوه، فقالوا يارسول الله: إنما سرق، فقال: اقطعوه فقطع، ثم جئ به الثانية؟ فقال: اقتلوه، فقالوا يا رسول الله: إنما سرق؟ فقال: اقطعوه فقطع، ثم جئ به الثالثة، فقال: اقتلوه، فقالوا يارسول الله: إنما سرق؟ فقال: اقطعوه، ثم أتى به الرابعة، فقال: اقتلوه، فقالوا يارسول الله: إنما سرق، فقال: اقطعوه، فأتى به الخامسة، فقال: اقتلوه. قال جابر رضى الله عنه: فانطلقنا به فقتلناه، ثم اجتررناه فألقيناه فى بئر، ورمينا عليه الحجارة].

أخرجه أبو داود والنسائى.

8. **(1631)**- *Hz.Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir hırsız getirilmişti.*

''— **Öldürün onu!''** *diye emretti. Kendisine:*

''— Ey Allah'ın Resûlü, bu adam sadece çaldı'' denildi. Bunun üzerine:

''— **Öyleyse (elini) kesin!''** *dedi ve derhal eli kesildi. Sonra aynı adam ikinci sefer getirildi. Yine:*

''— **Öldürün onu!''** *diye emretti. Kendisine:*

''— Ey Allah'ın Resûlü, bu adam hırsızlık yaptı'' dendi. Bunun üzerine:

''— **Öyleyse kesin!''** *dedi ve derhal (sol ayağı) kesildi. Sonra üçüncü sefer getirildi ve hırsızlık yaptığı söylendi. Hz. Peygamber:*

''— **Öldürün onu!''** *diye emretti. Kendisine:*

"— Ey Allah'ın Resûlü, bu adam hırsızlık yaptı" denildi. Bunun üzerine:

"— (Sol elini) kesin!" *diye emretti. Sonra aynı adamı dördüncü kere getirdiler.*

"— Öldürün onu!" *buyurdu. Kendisine:*

"— Ey Allah'ın Resûlü, bu adam hırsızlık yaptı" dediler. Bunun üzerine:

"— (Sağ ayağını da) kesin!" *diye emir buyurdu. Aynı adam beşinci sefer getirildi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):*

"— Öldürün onu!" *diye emretti. Hz.Cabir* (radıyallahu anh) der ki: *"Adamı götürüp öldürdük. Sonra sürüyerek götürüp bir kuyuya attık, üzerini de taşla doldurduk".* [Ebu Dâvud, Hudud 20, (4410); Nesâî, Sârik 15,(8,90,91).]

AÇIKLAMA:

Muhaddisler, bu hadisin, senette yer alan *Mus'ab İbnu Sâbit* sebebiyle zayıf olduğunu belirtirler. Esasen şeriatte hırsızlık sebebiyle ölüm cezası yoktur. *Tîbî* merhum hadisin zayıflığı meselesine girmeden, mâkul bir açıklamasını yapar. Kütüb-i Sitte hadislerini zaa'fı sebebiyle reddetmektense, makul açıklamasını yapmanın daha faydalı olacağı inancındayız. Bu sebeple, *Tîbî*'nin yorumunu kaydediyoruz: "Herifin kuyuya atılması, hakaret ve alçaklığı sebebiyle öldürülmüş olduğuna delil olur. Çünkü, davranışı hiçbir surette müslümana yakışmaz. Büyük günah irtikab etse bile mücrimin hurmeti korunur ve namazı kılınır, hususen hadd tatbik edilip günahından temizlenmesinden sonra. Mamafih bu adamın irtidâd etmiş olması, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, buna vakıf olmuş bulunması da muhtemeldir. Nitekim irtidâd etmiş olan Ureynelilere de böyle şiddetli davranmış ve hatta müsleye yer vermişti. Herifin, kesimden sonra öldürülmeyi gerektiren (küfür ve isyan dolu) sözler sarfetmiş olması da muhtemeldir".

Hattâbî der ki: "Ben,kişinin ne kadar tekrar etse bile hırsızlığı sebebiyle kanını mübah addeden tek bir fakih görmedim. Ancak *İmam Mâlik*'in mezhebinde denir ki, yeryüzünde fesad çıkaranların teczi yerinde imâmın içtihad yetkisi vardır, dilerse hadd'de ziyadede bulunabilir, öldürülmesini uygun gördüğü takdirde öldürtebilir. Bu nokta-i nazardan, hadiste durumu beyan edilen ve ölümüne hükmedilen hırsız, yeryüzünde fesad çıkaranlardan biri telâkki edilmiş olabilir. Bu hususu te'yid eden karine, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hırsız için, birinci gelişinde: **"Öldürün!"** demiş olmasıdır. Demek ki, adam fesadıyla meşhur birisi idi. Değilse ilk gelişinde **"öldürün!"** diye emir vermezdi..."

İmam Şâfi'î: "Bu ve başka hadiste geçen, *(dördüncü seferde) öldürme* hükmü mensûhtur. Bu hususta ulemâ arasında bildiğim kadarıyla ihtilâf mevcut değildir" der.

Bazı şârihler: "Şayet hadis sahihse, bu tatbikat, Allah'ın vahyi ile Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a has bir fiil kabul edilmelidir" demiştir.

Hülâsa hadisle ilgili bu ve başka bir kısım yorumlar, hadisin ulemânın ittifakla benimsediği hükme uymayan bir muhtevâ taşıması sebebiyle yapılmıştır: Hiçbir alim, hırsızlık sebebiyle ölüme hükmetmemiştir.

1632 ٩- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رسولُ الله ﷺ: إِذَا سَرَقَ الْعَبْدُ فَبِيعُوهُ وَلَوْ بِنَشٍّ(١)]. أخرجه أبو داود والنسائي.

«النَّشُّ» النصف من كل شيء.

9. **(1932)**- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Köle hırsızlık yaparsa, onu bir mangıra da olsa satın gitsin"** *buyurdular"*. [Ebu Dâvud, Hudud 22, (4412); Nesâî, Sârik 16, (8,91).]

AÇIKLAMA:

1- Hırsızlık, köle için değerini düşüren bir kusurdur. Satılırken kusurunun belirtilmesi gerekir.

2- *Bir mangır* diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı neşş'dir. Neşş, "yarım" mânâsına gelir. 40 dirhem ağırlığında olan bir okiyyenin yarısına da neşş denmiştir. Bu durumda, lügat olarak 20 dirhemlik bir ağırlığı ifade eder ise de, hadiste *ne kadar ucuza gitse de* mânâsında kullanılmıştır. Bu mânâda dilimizde, *bir mangır* veya *bir pul* tabirleri kullanılmaktadır. Eskiler, *gâvur parasıyla bir paraya* derlerdi.

Aliyyu'l-Kâri, Şerhu's-Sünne'den naklen şu bilgiyi kaydeder: "Âlimler dediler ki: "Bir köle hırsızlık yaptı ise, kaçmış da olsa, kaçmamış da olsa eli kesilir". *İbnu Ömer*'den rivayet edildiğine göre, onun bir kölesi kaçakken hırsızlık

(١) النش بفتح النون، وتشديد الشين عشرون درهما نصف أوقية، والمعنى بعه ولو بثمن بخس.

yapmıştı. Bunu *Sa'îd İbnu'l-Âs*'a göndererek elini kesmesini istedi. *Sa'îd:* ''Kaçak kölenin hırsızlığı sebebiyle eli kesilmez'' diye bu işten imtina etti. *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ): ''Bu hükmü hangi kitapta bulmuşsun?'' diyerek kesilmesini emretti ve eli kesildi''.

Ömer İbnu Abdilâziz'in de hırsızlık yapan kölenin elini kestirdiği rivayet edilmiştir. *İmam Mâlik, İmam Şâfi'î* ve fukahanın kâhir ekseriyeti böyle hükmetmiştir.

1633 ١٠ - وعن أزهر بن عبد الله الحرازى [أنَّ قَوْماً مِنَ الْكِلاَعِيِّينَ سُرِقَ لَهُمْ مَتَاعٌ فَاتَّهَمُوا أنَاساً مِنَ الْحَاكَةِ، فَأتَوْا بِهِمُ النُّعْمَانَ بْنَ بَشِيرٍ رَضِىَ الله عنه: فَحَبَسَهُمْ أيَّاماً، ثُمَّ خَلَّى سَبِيلَهُمْ، فَأتَوُا النُّعْمَانَ فَقَالُوا: خَلَّيْتَ سَبِيلَهُمْ بِغَيْرِ ضَرْبٍ وَلاَ امْتِحَانٍ، فَقَالَ لَهُمُ النُّعْمَانُ: مَا شِئْتُمْ. إنْ شِئْتُمْ ضَرَبْتُهُمْ، فَإنْ خَرَجَ مَتَاعُكُمْ فَذَاكَ، وَإلاَّ أخَذْتُ لَكُمْ مِنْ ظُهُورِكُمْ مِثْلَ مَا أخَذْتُ مِنْ ظُهُورِهِمْ، فَقَالُوا: هٰذَا حُكْمُكَ؟ فَقَالَ هٰذَا حُكْمُ اللّهِ، وَحُكْمُ رَسُولِهِ ﷺ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

10. **(1633)**- *Ezher İbnu Abdillah el-Harâzî* anlatıyor: ''*(Yemenli) Kelâ' kabilesinden bir grubun malı çalındı. Bunlar, birkısım dokumacıları itham ettiler. Dokumacıları alarak Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ashabından olan Nu'mân İbnu Beşîr'e getirdiler. Nu'mân onları bir kaç gün hapsetti, sonra salıverdi. (Şikayetçiler), Nu'mân'a gelip: ''Sen onları dayaksız, azarsız salıverdin, olur mu?'' dediler. Nu'mân onlara:*

''— Ne istiyorsunuz? Onları dövmemi istiyorsanız döverim. Malınız çıkarsa alırsınız. Ama dövdüğüm halde malınız çıkmazsa, onlara vurduğum kadar da size vururum'' dedi.

''— Yani hükmün bu mu?'' dediler. Nu'mân (radıyallahu anh):

''— (Hayır bu benim değil), Allah ve Resûlünün (aleyhissalâtu vesselâm) hükmüdür'' cevabını verdi''. [Ebu Dâvud, Hudud 10, (4382); Nesâî, Sârik 2, (8,66).]

AÇIKLAMA:

Töhmet durumunda hapsetmek dinimizde caizdir. Şârihler töhmet üzerine, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bazılarını hapsettiğini kaydederler.

Ebu Dâvud, rivayetin sonuna açıklayıcı mahiyette şu notu ekler: *"Nu'mân (radıyallahu anh), onları bu sözüyle korkutmuştur. (Hadis, ithama mâruz kalan kimsenin) suçu itiraf etmedikçe dövülemeyeceğini ifade eder".*

Sindî'ye göre, *Ebû Dâvud* hazretleri, bu açıklayıcı notla, hırsızlık suçuyla ittiham edilenleri dövmenin helâl olmayacağına işaret etmiş olmaktadır. Çünkü, *Nu'mân İbnu Beşîr:* "Onları dövmek caiz olsaydı, itham edilen suçun ispatlanmaması halinde, kısas olarak sizin de dövülmeniz gerekirdi" mânâsında ifadede bulunmuştur.

Hülâsa, fukaha bu hadisten, hırsızın konuşturulması için dövülemiyeceği, ancak hapsedilebileceği hükmünü çıkarmıştır.

1634 ١١- وعن أبى ذرّ رضى الله عنه قال: [دَعَانِى رسولُ الله ﷺ فقَالَ: كَيْفَ أنْتَ إذَا أصَابَ النّاسَ مَوْتٌ يَكُونُ الْبَيْتُ فِيهِ بِالْوَصِيفِ، يَعْنِى الْقَبْرَ؟ قُلْتُ اللّهُ ورسولُهُ أعْلَمُ، أوْ مَا خَارَلِى اللّهُ ورسولُهُ؟ قَالَ: عَلَيْكَ بِالصبْرِ، أوْ قَالَ تَصْبِرُ. قَالَ حَمّادٌ: فَبِهٰذَا أخَذَ مَنْ ذَهَبَ إلى قَطْعِ النّبّاشِ لِأنّهُ دَخَلَ عَلَى الْمَيّتِ بَيْتَهُ]. أخرجه أبو داود.

«الْبَيْتُ» القبر، والمراد أن الموت يكثر حتى يباع موضع قبر بعبد.

11. **(1634)**- *Hz.Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"(Bir gün) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) beni çağırarak:*

"— İnsanlara (kitleler halinde) ölüm gelip, ev, yani kabir köle mukabilinde temin edilince halin ne olacak?" *buyurdu. Ben:*

"— Allah ve Resulü bilir -veya Allah ve Resulü benim için neyi (uygun bulup) seçerlerse o olur-" diye cevap verdim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"— Sana sabır tavsiye ederim -veya sabret-" *buyurdu."*

Hammâd der ki: *"Nebbâş'ın (yani mezarları açarak kefenleri çalanların) eli*

kesilmelidir" diye hükmedenler bu hadisle amel ettiler. Çünkü, nebbâş ölünün evine girmiş olmaktadır". [Ebu Dâvud, Hudud 19, (4409).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), vefatından sonra ve *Ebu Zerr-i Gıfârî* hazretleri henüz sağ iken, fitne çıkıp pek çok insanın öldürülmesine sebep olacağını mucizâne haber vermiştir.

Hadiste geçen *vasîf* köle demektir. İnsanların çokça ölmesi sebebiyle kabir yerinin ancak bir köle mukabilinde satın alınabilecek kadar kıymetleneceği ifâde edilmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) *beyt* (ev) kelimesiyle kabri kastetmiştir. Nitekim, bu husûs metin içerisinde açıklanmıştır. Bu açıklayıcı cümlenin *Ebu Zerr* veya bir başka ravi tarafından yapılmış olabileceği belirtilmiştir.

Hammâd, hadiste kabre *beyt* denmiş olmasından hareketle, kabrin kefeni koruduğunu, *korunan bir şeyi çalanın eli kesilir* kaidesince nebbâşların elinin kesilmesi gerektiği hükmünü çıkarmıştır. Ancak *Aliyyu'l-Kârî* bu görüşü reddeder ve der ki: "Kabre, hükmen veya hakikaten *"Beyt (ev)"* denmesinin cevazından onun korunmuş olduğu hükmü çıkmaz. Malumdur ki, kapalı kapısı veya bekçisi olmayan evden bir şey alan kimsenin eli kesilmez. Ne var ki, örfen korunmuş addedilen her şey için korunmuş tabiri kullanılır. Bu sebepledir ki, nebbaşın elini kesme meselesinde alimler ihtilâfa düşmüştür.

İbnu'l-Hümâm der ki: "Nebbâş adı verilen ve definden sonra ölülerin kefenlerini soyan kimsenin eli kesilmez. *Ebu Hanife* ve *İmam Muhammed* böyle hükmederler. *Ebu Yusuf* ve geri kalan üç imam "kesilir!" demişlerdir. *Hz.Ömer, İbnu Mes'ud* ve *Hz.Aişe* de (radıyallahu anhüm) böyle hükmetmişlerdir. Ulemâdan *Ebu Sevr, Hasan Basri, Şafiî, Şa'bî, Neha'î, Katâde, Hammâd* ve *Ömer İbnu Abdilaziz* de bu görüştedirler. *İbnu Abbâs, Sevrî, Evzâ'î, Zührî*'nin kavilleri de *İmam-ı Âzam*'ın kavline benzer".

1635 ١٢– وعن عبد الرحمن بن عوف رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ لاَ يُغَرَّمُ صَاحِبُ سَرِقَةٍ إِذَا أُقِيمَ عَلَيْهِ الحَدُّ].

12. **(1635)**- *Abdurrahman İbnu Avf* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Hırsız, kendisine hadd tatbik edildi ise borçlandırılmaz"** *buyurdu".* [Nesâî, Sârik 17, (8, 93).]

AÇIKLAMA:

Hırsıza hadd tatbik edilince çalmış olduğu mal aynıyla bulunmuş ise alınır. Bulunamadı ise, hadd icrasından sonra terkedilir. Artık tazmin de ettirilmez. *İmam-ı Âzam* bu hadisle amel etmiştir.

Cumhur, hadisin mürsel oluşundan hareketle amele elverişli bulmaz. Nitekim *mürsel hadis* bazı fakihler nazarında *hüccet*tir, bazıları nazarında değildir. *İmam Âzam* nazarında mürsel hadis hüccettir. *İmam Âzam*'ın görüşüne katılmayanlar "müslümanın malı ismete sahiptir ve bu sabittir" derler.

1636 ١٣– وعن أسيد بن حضير رضى اللّه عنه أنَّ النَّبِىَّ ﷺ: [قَضٰى إنَّهُ إذَا وَجَدَهَا: يَعْنِى السَّرِقَةَ. فِى يَدِ الرَّجُلِ غَيْرِ الْمُتَّهَمِ، فَإنْ شَاءَ أخَذَ بِمَا اشْتَرَهَا، وَإنْ شَاءَ اتَّبَعَ سَارِقَهُ، وَقَضٰى بِذٰلِكَ أبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ رضى اللّه عنهُمَا].

أخرجهما النسائي.

13. **(1636)**- *Üseyd İbnu Hudayr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle hükmetti:* "**Kişi çalınan malını, hırsızlık ittihamı yapılmayan kimsenin elinde görünce dilerse malını hırsıza ödemiş olduğu bedeli ona ödeyerek alır, dilerse, hırsızın peşine düşer".**

Hz.Ebu Bekr, Hz.Ömer ve Hz.Osman (radıyallahu anhüm) böyle hükmettiler. [Nesâî, Büyu' 96, (7,313).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, çalınan malı mal sahibi, çalanda değil de hırsızın sattığı müşteride gördüğü takdirde, müşteriyi mağdur etmemek için, ödediği parayı vererek kurtarmayı mal sahibine tavsiye etmektedir. Ancak, bu mevzuda *Semüre İbnu Cündeb* tarafından rivayet edilen bir diğer hadis, çalınan malı, eski sahibi, müşteride bulduğu takdirde almasını, parasını hırsızdan müşterinin aramasını tavsiye etmektedir. Ulemâ çoğunlukla kaydedeceğimiz bu ikinci hadisle amel etmeye meyletmiştir:

اَلرَّجُلُ اَحَقُّ بِعَيْنِ مَالِهِ إذَا وَجَدَهُ وَيَتْبَعُ الْبَائِعُ مَنْ بَاعَهُ

"Kişi (çalınan) malını aynıyla bulursa onu alma hakkına sahiptir. Müşteri, ödediği parayı satandan (hırsızdan) geri alır".

Hattâbî gasbedilen, çalınan, kapıp kaçırılan vs. malların hep bu hükme tabi olduğunu belirtir.

1637 ١٤- وعن جنادة بن أمية عن بسر بن أرطاة رضى الله عنه قال: [سَمِعْتُ رسولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: لاَ تُقْطَعُ الأَيْدِى فِى السَّفَرِ] أخرجه أصحاب السنن، وعند الترمذى: فى الغَزْوِ.

14. **(1637)-** *Cünâde İbnu Ümeyye*'den rivayete göre, Büsr İbnu Ertât (radıyallahu anh) demiştir ki: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı dinledim:* **"Seferde eller kesilmez"** *diyordu."* Tirmizî'deki rivayette "gazvede..." denmiştir. [Tirmizî, Hudud 20, (1450), Ebu Dâvud, Hudud 18, (4408); Nesâî, Sârik 16, (8, 91).]

AÇIKLAMA:

1- Ebu Dâvud'daki rivayet, hadisin vürûd sebebini de göstermektedir: "Biz, denizde *Büsr İbnu Ertât* ile beraberdik. *Misdar* adında bir hırsız getirildi, bir deve çalmıştı. *Büsr: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın:* **"Gazve sırasında eller kesilmez"** *dediğini işittim" dedi. Eğer bu rivayet olmasaydı hırsızın elini kesecektik".*

2- Görüldüğü gibi, bazı rivayetlerde **"gazvede"**, bazı rivayetlerde **"seferde"** denmektedir. Şârihler seferden de maksad *gazve seferi*, yani *askerî sefer* kastedilmiştir derler.

3- Gazve sırasında el kesmenin yasaklanması, mücrimin düşman tarafına kaçma korkusuna dayanmaktadır. Bu sebeple sefer dönüşü kesilmesi uygun görülmüştür.

Evzâ'î, bu hükmün sâdece hırsızlık haddine has olmayıp, aynı mânayı taşıyan zina haddi, kazf haddi vs.'ye de şamil olduğunu söylemiştir. Ancak cumhûrun görüşü bunun hilâfınadır: Haddler hazerde de seferde de uygulanmalıdır.

Aliyyu'l-Karî, Türbüştî'nin: "Belki de *Evzâî*, kolu kesilenin fitneye düşerek dar-ı harbe geçeceği ihtimalini düşündü veya, emir gazveye giderken hırsızın elinin kesilmesi, düşmana karşı gücü zayıflatır ve bir fayda da sağlamaz diye değerlendirerek, ordunun dönme zamanına kadar tehirini uygun gördü" dediğini kaydeder.

Kadı İyaz: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu yasakla, ganimetten çalanın elinin kesilmesini yasaklamayı arzu etmiş olabilir" diyerek meseleye bir başka buud getirmiştir.

Cumhurun görüşü *Ubâde* (radıyallahu anh)'nin şu rivayetine dayanır:

جَاهِدُوا النَّاسَ فِى اللّٰهِ الْقَرِيبِ وَالْبَعِيدِ وَلاَ تُبَالُوا فِى اللّٰهِ لَوْمَةَ لاَئِمٍ وَأَقِيمُوا حُدُودَ اللّٰهِ فِى الْحَضَرِ وَالسَّفَرِ

"Allah yolunda, insanlarla uzakta da yakında da cihad edin. Allah yolundaki bu cihadınızda kınayanların kınamalarına aldırmayın. Allah'ın hududunu hazerde ve seferde ikâme edin".

1638 ١٥ – وعن الشعبى رضى اللّه عنه: [أَنَّ رَجُلَيْنِ: شَهِدَا عَلَى رَجُلٍ أَنَّهُ سَرَقَ فَقَطَعَهُ عَلِىٌّ رضىَ اللّهُ عَنْهُ، ثُمَّ ذَهَبَا وَجَاءَ بِآخَرَ وَقَالاَ: أَخْطَأْنَا فِى الأَوَّلِ فَأَبْطَلَ عَلِىٌّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ شَهَادَتَهُمَا، وَغَرَّمَهُمَا دِيَةَ الأَوَّلِ، وَقَالَ: لَوْ عَلِمْتُ أَنَّكُمَا تَعَمَّدْتُمَا لَقَطَعْتُكُمَا] أخرجه البخارى ترجمة.

15. **(1638)**- *Şa'bî* (rahimehumullah) anlatıyor: *"İki kişi, üçüncü bir şahsın hırsızlık yaptığına dair şahitlikte bulundular. Bunun üzerine Hz. Ali (radıyallahu anh) adamın kolunu kesti. Bu iki kişi gidip bir müddet sonra diğer bir adamı getirip: "Biz hata etmişiz, hırsızlığı yapan o değilmiş (bu imiş) dediler. Hz. Ali (radıyallahu anh) bunların şahidliğini iptal ederek (getirdikleri bu şahıs aleyhinde kabul etmedi. Ayrıca) onlara, önceki adamın diyetini yükledi ve: "Bilsem ki siz bu işi bilerek yaptınız, kollarınızı keserdim" dedi".* [Buharî, Diyât 21 (Bab başlığında senetsiz olarak kaydedilmiştir).]

AÇIKLAMA:

Buhârî, bu eseri, "Bir cemaat bir şahsa zulmetseler (yaralasalar, öldürseler, çalsalar, iftira etseler vs.) bunlardan bir tanesi mi cezalandırılır, yoksa cürme iştirak edenlerin hepsi aynı cezaya eşit şekilde çarptırılırlar mı (yani hepsine kısas mı uygulanır)? diye başlayan uzun bir babın başlığı zımnında kaydeder. Aynı başlıkta *"Hepsine kısas uygulanır"* hükmünü teyid eden çeşitli tatbikat örnekleri kaydeden *Buhârî*, bab başlığına şöyle devam eder: *"İbnu Ömer* der ki: "Bir köle gizlice öldürülmüştü. Ömer İbnu'l-Hattâb: *"Bilsem ki, bunun öldürülmesine Sana ahalisi iştirak etti, hepsini öldürtürdüm"*.

Muğire İbnu Hâkim babasından naklediyor: "Dört kişi bir çocuğu müşterek öldürmüşlerdi. *Hz. Ömer* dördünün de öldürülmesini emretti..."

İbnu Hacer, Buharî'nin senetleri atarak, özetleyerek kaydettiği bu vak'aların kaynaklarını, hadiselerin mahiyetini vs. Fethu'l-Bârî'de uzun uzun kaydeder.

ALTINCI BAB

HADDÜ'L-HAMR

HAMR NEDİR?

Kur'ân-ı Kerim'de içki ve uyuşturucularla ilgili yasak dile getirilirken, münhasıran belli bir maddeye has olan bir kelime değil, daha ziyade, insanda belli bir *"hal"*e sebebiyet veren bir maddenin ismi kullanılmıştır. Böylece yasak, münhasıran muayyen bir madde için değil, söylediğimiz *"hâl"*i hâsıl eden bütün maddeler için gelmiş olmaktadır.

Sözkonusu *"hâl" aklın örtülmesi*'dir. Öyle ise yasak aklın örtülmesine sebep olan bütün maddeler içindir. Kur'ân-ı Kerim'in bu maksadla kullandığı kelime hamr'dır. Hamr, lügat olarak, bir şeyi örtmek manasına gelen bir kökten türemiştir. Arapçada şahitlikten kaçarak gördüğünü gizlemek, utanmak, örtmek, örtü, kapak gibi pekçok kelime aynı kökten gelir. Kelime ayette şöyle geçer:

"Ey îmân edenler, HAMR (içki), kumar, (tapınmaya mahsus) dikili taşlar, fal okları ancak şeytanın amelinden birer murdardır. Onun için bunlardan kaçınınız ki muradınıza eresiniz. Şeytan, hamrda ve kumarda ancak aranıza düşmanlık ve kin düşürmek, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık siz (hepiniz) vazgeçtiniz değil mi?" (Maide 90-93).

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Kur'ân'da geçen *hamr* kelimesinin belirttiğimiz şekilde anlaşılması, eksik veya yanlış te'vil ve yorumlarla gayesinden saptırılmaması için, كُلُّ مُسْكِرٍ خَمْرٌ **"Aklı örtüp sarhoşluk veren herşey, Kur'ân-ı Kerim'de yasaklanmış olan hamr'dır"** buyurmuştur.

Bu nebevî irşad gözönüne alınınca şeytanların ortaya atıp câhillerin aldandıkları: "Kur'ân şarabı haram etmiştir, rakıyı, birayı haram etmemiştir" veya "şarap içmek rakı içmekten daha büyük günahtır, çünkü Kur'ân'da şarap ismen zikredilmiş, rakı zikredilmemiştir" gibi sözlerin ne kadar yanlış ve hakikatten uzak oldukları anlaşılır.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), hamr konusunda ileri sürülecek başkaca mugalataları önlemek için çeşitli uyarmalarda da bulunmuştur:

1- **"Ümmetim hamr'a başka bir ad takarak onu içecektir".** Bu hadis, "Kur'ân'da şarap haram edilmiştir, bira değil" diyenlere cevap verir.

2- **"Bilesiniz üzümden hamr yapılır, hurmadan hamr yapılır, baldan hamr yapılır, arpadan hamr yapılır, buğdaydan hamr yapılır, (mısır ve pirinçten hamr yapılır). Ben sizi sarhoş eden herşeyden yasaklıyorum".**

Bu hadis de, Kur'ân'da üzümden yapılan şarap haram edilmiştir, bira arpadan yapılmadır, haram değildir" sözüne cevaptır.

3- **"Sarhoş eden bir şeyin azı da çoğu da haramdır". "Bir küpü (farak) içilince sarhoş olunan şeyin bir avucu dahi haramdır".**

Bu hadisler de: "Dinimizde sarhoş olmayı haram kılmıştır, sarhoş etmeyecek az bir miktar, haram değildir" diyenlere cevap vermektedir.

Kısacası dinimiz, aklı örten ve sarhoşluk veren her şeyi -içki nevinden olsun, başka nevden olsun, az olsun, çok olsun, sarhoş edecek miktarda olsun, -etmeyecek miktarda olsun- kesinlikle yasaklamıştır. Daha fazla açıklamayı içkilerle ilgili bahse (2263-2279 numaralar arasında kalan hadisler) bırakarak burada, içki yasağını ihlâl edenlere İslâm'ın derpiş ettiği haddle ilgili hadislere geçiyoruz:

1639 ١ – عن أنس رضى الله عنه قال: [ضَرَبَ النَّبِىُّ ﷺ فى الخَمْرِ بِالْجَرِيدِ وَالنِّعَالِ وَجَلَدَ أَبُو بَكْرٍ رضى اللّهُ عَنْهُ أَرْبَعِينَ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

وفى رواية للترمذى: [أُتِىَ رسولُ اللّهِ ﷺ بِرَجُلٍ قَدْ شَرِبَ الْخَمْرَ فَجَلَدَهُ بِجَرِيدَةٍ نَحْوَ أَرْبَعِينَ، وَفَعَلَهُ أَبُو بَكْرٍ، فَلَمَّا كَانَ عُمَرُ رضى اللّهُ عَنْهُ: اسْتَشَارَ النَّاسَ، فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ عَوْفٍ: أَخَفُّ الْحُدُودِ ثَمَانُونَ، فَأَمَرَ بِهِ عُمَرُ رضى اللّهُ عَنْهُ].

1. **(1639)**- *Hz.Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: ***"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), hamr için, hurma dalları ve nalınlarla hadd vurdu. Hz.Ebu Bekr (radıyallahu anh) kırk darbeyle hadd vurdu".*** [Buharî, Hudud 2, 4; Müslim, Hudud 37, (1706); Tirmizî, Hudud 13, (1343); Ebu Dâvud, Hudud 26, (4479).]

AÇIKLAMA:

Hamr içenlere verilecek ceza hususu biraz münakaşalıdır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve *Hz.Ebû Bekr* (radıyallahu anh) zamanlarında kırk kadar darbe imiş, *Hz.Ömer* zamanında bu hal bir müddet devam etmiş ise de bilahare tedricen artırılarak 80 darbeye kadar çıkarılmıştır. *Hz.Ömer*'in artırmasının sebebi, gittikçe artan refah sebebiyle içki istihlâkinin fazlalaşması, Hz. Peygamber zamanındaki haddin küçük görülerek kaale alınmamasıdır. Halkın verimli arazilere gidip, bağ bahçe işlerini geliştirdiği, bu sebeple içenlerin çoğaldığı ve hattâ *Halid İbnu Velid*'in bu mevzuda mektup yazdığı belirtilir. *Hz.Ömer*, bunun üzerine yasağın daha müessir olabilmesi için, müeyyidenin ağırlaştırılmasını uygun görür. Hatta -müteakip rivayetlerde görüleceği üzere- yüce Halife (radıyallahu anh) meseleyi istişare konusu yapar. Muhacir, Ensar ve Ashabın fikirlerini alır. *Aburrahman İbnu Avf:* Kur'ân'da zikri geçen hadd'lerin en hafifi olan 80 darbeyi tavsiye eder. *Hz.Ali* (radıyallahu anh) de bu neticeye ulaşan bir görüş ortaya koyar: "Bir kimse şarap içerse sarhoş olur, sarhoş olan hezeyanda (saçmalama) bulunur. Hezeyan yapan iftira da atar, iftiranın cezası Kur'ân'da 80 sopadır" der. *Hz.Ömer* içki için 80 sopada karar kılar. Ashap bunu bilicma benimser. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: عَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ مِنْ بَعْدِي

"Benim sünnetime ve benden sonra da Hulefâ-i Râşidin'in sünnetine sarılın" hadisini esas alan İslâm ulemâsı, bu meselede *Hz.Ömer* zamanındaki icmayı esas almıştır.

***Aynî,* değişen şartlara göre *Hz.Ömer*'in hadd-i hamrı artırdığını belirttikten sonra: "Eğer Ömer bu zamana yetişseydi, muasırlarımız için onun iki misline hükmederdi" der.**

İçki haddi uygulanırken ne ile vurulmalı meselesi de bazı izahlar gerektirmektedir. Sadedinde olduğumuz rivayet hurma dalı ve ayakkabı (nalın) ile vurulabileceğini gösterir. Bazı rivayetler elbiseden de söz eder. Kamçı hususunda ihtilâf edilmiştir.

***İbnu Hacer* bu meselede üç görüşten bahseder:**

a) En doğru görüşe göre: Kamçı ile vurmak caizdir, ancak ellerle, ayakkabılarla ve elbise ile vurmakla iktifa edilmesi de caizdir.

b) Kamçı ile vurulmalıdır.

c) Kamçısız vurulmalıdır.

Kamçı ile vurmayı caiz görenler, kamçının sopa ile kamış arası kalınlıkta olmasını şart koşarlar. Hurma dalı ve benzeri şeyleri tecviz edenler, bunların yaş-kuru arası ve mûtedil olmasını şart koşarlar.

Vururken de ne çok şiddetli, ne de çok hafif olmayıp vasat olması, vuran kimsenin elini başından daha yukarı kaldırmaması şart koşulmuştur. Kamçıya karşı olanlar, "kamçı ile vurulurken ölüm olursa vurana diyet gerekir" demişlerdir.

İbnu Hacer vurulacak cisimle ilgili ihtilâf hakkında şu açıklamayı yapar: "Müteahhirundan bazıları orta bir yol tutarak: "Mütemerrid yani içkide ısrarlı olanlara kamçı, zayıflara ve mütemerrid olmayanlara durumlarına göre elbisenin kenarı veya ayakkabılar kullanılır" demiştir. Uygunu da budur".

1640 ٢- وعن ثور بن زيد الدّيلى [أنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ اسْتَشَارَ فِي حَدِّ الْخَمْرِ، فَقَالَ لَهُ عَلِيٌّ: أَرَى أَنْ تَجْلِدَهُ ثَمَانِينَ جَلْدَةً فَإِنَّهُ إِذَا شَرِبَ سَكِرَ، وَإِذَا سَكِرَ هَذَى، وَإِذَا هَذَى افْتَرَى فَجَلَدَ عُمَرُ رضىَ اللّهُ عَنْهُ ثَمَانِينَ جَلْدَةً فِي حَدِّ الْخَمْرِ]. أخرجه مالك.

2. **(1640)**- *Sevr İbnu Zeyd ed-Dîlî* anlatıyor: *"Hz.Ömer (radıyallahu anh), hamr için uygulanması gereken haddin miktarı hususunda (ashabla) istişarede bulundu. Hz. Ali (radıyallahu anh): "Seksen sopa vurulmasını uygun görüyorum" dedi. Çünkü kişi, içince sarhoş olur, sarhoş olunca hezeyana düşer (saçmalar), hezeyana düştü mü iftira atar. (İftiranın cezası ise 80 sopadır). Böylece Hz.Ömer (radıyallahu anh) içki içenler için haddi 80 sopa takdir etti".* [Muvatta, Eşribe 2, (2,842).]

AÇIKLAMA: Önceki hadiste geçti.

1641 ٣- وعن عبد الرحمن بن أزهر رضى اللّه عنه قال: [أُتِيَ رسولُ اللّهِ ﷺ بِشَارِبِ خَمْرٍ وَهُوَ بِحُنَيْنٍ فَحَثَى فِي وَجْهِهِ التُّرَابَ، ثُمَّ أَمَرَ الصَّحَابَةَ فَضَرَبُوهُ بِنِعَالِهِمْ وَمَا كَانَ فِي أَيْدِيهِمْ حَتَّى قَالَ لَهُمْ: ارْفَعُوا، ثُمَّ جَلَدَ أبو بَكْرٍ رضى اللّهُ عَنْهُ أَرْبَعِينَ، ثُمَّ جَلَدَ عُمَرُ رضىَ اللّهُ عَنْهُ صَدْرًا مِنْ إِمَارَتِهِ أَرْبَعِينَ، ثُمَّ جَلَدَ ثَمَانِينَ

فِى آخِرِ خِلاَفَتِهِ، وَجَلَدَ عُثْمَانُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ الْحَدَّيْنِ كِلَيْهِمَا ثَمَانِينَ وَأَرْبَعِينَ، ثُمَّ أَثْبَتَ مُعَاوِيَةُ الْحَدَّ ثَمَانِينَ]. أخرجه أبو داود.

3. **(1641)**- *Abdurrahman İbnu Ezher* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Huneyn'-*de iken Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e şarap içen bir adam getirildi. Resûlullah (tahkîren) yüzüne toprak saçtı. Sonra ashâba emretti, ayakkabılarıyla ve ellerinde bulunan (deynek, çubuk vs.) başka şeylerle adama "Yeter, çekin ellerinizi" deyinceye kadar vurdular. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vefatından sonra Hz.Ebu Bekr (radıyallahu anh) de içki içenlere kırk darbe vurdurdu. Arkadan Hz.Ömer (radıyallahu anh) de halifeliğinin başlangıcında kırk sopa vurdurmaya devam etti. Ancak, hilâfetinin sonunda (insanlar azıp fısk artınca) seksen sopa vurdurdu.*

Hz.Osman (radıyallahu anh) ise iki kere hadd uyguladı: Birini kırk, diğerini seksen yaptı. Hz.Osman'dan sonra Hz.Mu'âviye (radıyallahu anh) haddi seksende sâbit kıldı". [Ebu Dâvud, Hudud 37, (4487, 4488).]

AÇIKLAMA için babın ilk hadisine (1639) bakılsın.

1642 ٤- وعن علىّ رضى اللّه عنه قال: [جَلَدَ رسُولُ اللّهِ ﷺ أَرْبَعِينَ، وَأَبُو بَكْرٍ أَرْبَعِينَ، وَعُمَرُ ثَمَانِينَ، وَكُلٌّ سُنَّةٌ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

4. **(1642)**- *Hz.Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*İçki haddi için, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kırk, Hz.Ebu Bekr kırk, Hz.Ömer (radıyallahu anhümâ) seksen sopa vurdular. Hepsi de sünnettir. (Bu bana daha hoş geliyor)". [Müslim, Hudud 38, (1702); Ebu Davud, Hudud 36, (4480, 4481).]*

1643 ٥- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [قَالَ النَّبِىُّ ﷺ: مَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ فَاجْلِدُوهُ إِلَى الرَّابِعَةِ فَاقْتُلُوهُ]. أخرجه أبو داود النسائى.

وفى أخرى لأبى داود عن قبيصة بن ذويب رَضِىَ اللّه عَنْهُ: [أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ أُتِىَ بِرَجُلٍ شَرِبَ الْخَمْرَ فَجَلَدَهُ، ثُمَّ أُتِىَ بِهِ فَجَلَدَهُ، ثُمَّ أُتِىَ بِهِ فَجَلَدَهُ، ثُمَّ أُتِىَ بِهِ فَجَلَدَهُ، وَرَفَعَ الْقَتْلَ، وَكَانَتْ رُخْصَةً.

*5. **(1643)**- İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **''Kim (ısrarla) içki içerse dördüncü sefere kadar kamçılayın, sonra (devam ederse) öldürün''.** [Ebu Dâvud, Hudud 37, (4482); Tirmizî, Hudud 15, (1444).]

Ebu Dâvud'un, *Kabîsa İbnu Züeyb* (radıyallahu anh)'den yaptığı bir rivayette şöyle denmiştir: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a, şarap içmiş bir adam getirildi. Hemen celde yapıldı, sonra tekrar getirildi, yine celde yapıldı, sonra tekrar getirildi, yine celde yapıldı, sonra tekrar getirildi yine celde yapıldı ve öldürme kaldırıldı. Artık, ölüm cezası bir ruhsat olarak kaldırılmıştı.''*

AÇIKLAMA:

Bu rivayet farklı şekillerde gelmiştir. Hepsi de ilk üçte ceza olarak dayak atmayı, dördüncü seferde öldürmeyi emreder. Tirmizî'nin Buharî'den kaydettiği bir açıklamaya göre, bu emir, içki yasağının konduğu bidayete aittir. Sonradan neshedilmiştir. Cumhur bu görüştedir. Bir kimse, içki yüzünden öldürülmez, dördüncü değil onuncu kere içmiş olsa bile.

Yine Tirmizî'nin, İlel kısmında açıkladığına göre, bu hadisle amel eden tek fakih çıkmamıştır. Dolayısiyle, bu hadisle amel etmeme hususunda icmâ hasıl olmuştur. Bazı alimler: ''Hadis, hükmüyle amel edilmemesiyle hasıl olan icma ile mensuhtur'' demiştir.

Yine Tirmizî, içki sebebiyle kimsenin öldürülmeyeceğini te'yid eden rivayetlerden şunu kaydeder: ***''Allah'tan başka ilah olmadığına şehâdet eden müslüman kişinin kanı şu üç sebep dışında helâl olmaz: Cana can kısas, dul zâni, dininden dönen''.***

Bazı âlimler: ''Bu hadis, gerçek öldürmeyi değil şiddetle dövmeyi kastediyor'' demiştir.

Şunu da belirtelim ki, müteahhirinden bazıları, bu hadisle amel edilmesi gerektiğini söylemiştir. Suyûtî ve *Sindî* bunlardandır. *Suyûtî,* Tirmizî'ye yaptığı Hâşiye'de, dördüncüde öldürmeyi ifade eden ondan fazla sahih ve sarih rivayet kaydeder. Mensuh olduğunu söyleyenler mûteber bir delil gösterememişlerdir.

1644 ٦- وعن ابن عباس رضى الله عنهما: [أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ لَمْ يَقِتْ فِى الْخَمْرِ حَدّاً، وَإِنَّ رَجُلاً شَرِبَ فَسَكِرَ فَلُقِىَ يَمِيلُ فِى الْفَجِّ(١) فَأُتِىَ بِهِ النبىُّ ﷺ، فَلَمَّا حَاذَى بِدَارِ الْعَبَّاسِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ انْفَلَتَ، فَدَخَلَ عَلَى الْعَبَّاسِ

فَالْتَزَمَهُ(٢) فَذُكِرَ ذٰلِكَ للنَّبِيِّ ﷺ فَضَحِكَ وَقَالَ: أَفَعَلَهَا، وَلَمْ يَأْمُرْ فِيهِ بِشَىْءٍ].
أخرجه أبو داود.

ومعنى «لم يُقِتْ» بضم أوله وكسر ثانيه لم يُقَدِّر ولم يحده بعدد مخصوص.

6. **(1644)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hamr hususunda kesin bir hadd takdir etmedi. Bir adam içmiş, sarhoş olmuştu. Caddede yalpa yaparken kendisine rastlandı. Adamı hemen tutup Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a getirmek için harekete geçtiler. Adam, Abbâs (radıyallahu anh)'ın evinin hizasına gelince boşanıp kaçtı ve Abbâs'ın evine girerek ona iltica etti. Durum Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a anlatılmıştı, güldü ve:* **"Yani o, bunları (kaçma, girme ve iltica) yaptı mı?"** *dedi. Hakkında herhangi bir emir vermedi".* [Ebu Dâvud, Hudud 36, (4476).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu sarhoş karşısındaki tavrından, haddu'l-hamr'ın haddler içerisinde en hafifi olduğuna delil bulur. Ancak *Hattâbî* şu ihtimal üzerinde de durur: O zâtın *Hz.Abbâs* (radıyallahu anh)'ın evine girmesiyle ona dokunulmamış olması, bu zâtın ikrârı veya âdil kimselerin şehadetiyle suçunun sübut bulmaması sebebiyledir. Mümkündür ki, sokakta herhangi bir sebeple yalpa yaptığını görenler bunu sarhoşluktan yaptı zannettiler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), sarhoşluk görmedi ve bu yüzden onu terketti, hadd vurmadı".

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Allah'ın hududu meselesindeki titizliği gözönüne alınınca, bu tahminin oldukça kuvvetli bir ihtimal olduğu söylenebilir. Aksi halde, hududun tatbikatında gevşeklik gösterilmiş, açıkgöz olan kayırılmış olur ki, bu, adalet sistemine olan güveni ve sistemin itibarını sarsar.

1645 ٧- وعن عمير بن سعيد النخعى قال: [سَمِعْتُ عَلِيّاً رضى الله عنه يَقُولُ: مَا كُنْتُ لأُقِيمَ عَلَى أَحَدٍ حَدّاً فَيَمُوتَ فَأَجِدَ فِى نَفْسِى مِنْهُ شَيْئاً إلاَّ صَاحِبَ

(١) الفج: الطريق الواسع بين الجبلين، والمراد به هنا أحد طرق المدينة.
(٢) أى التجأ الشارب الى العباس، وأعتنقه مستشفعا به.

الْخَمْرِ فَإِنَّهُ لَوْ مَاتَ وَدَيْتُهُ(٣)، فَإِنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ لَمْ يَسُنَّهُ]. أخرجه الشيخان،
وأبو داود، وقال: لَمْ يَسُنَّ فِيهِ شَيْئاً إِنَّمَا هُوَ شَيْءٌ قُلْنَاهُ نَحْنُ].

7. **(1645)**- *Umeyr İbnu Sa'îd en-Neha'î* (rahimehumullah) anlatıyor: "*Hz.Ali (radıyallahu anh)'yi dinledim, şunu söylemişti: "Ben hadd vurduğum kimselerden biri ölecek olsa, içimde üzüntü duymam, ancak içki sebebiyle hadd vurduğum ölürse onun üzüntüsünü hissederim. Çünkü o ölecek olsa (yakınlarına) diyet öderim. Zira Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) içkinin haddi ile ilgili (kesin bir miktarı) sünnet kılmadı. İçki haddiyle ilgili miktarı biz takdir ettik*". [Buharî, Hudud 4; Müslim, Hudud 38, (1707); Ebu Dâvud, Hudud 36, (4486).]

AÇIKLAMA:

1- *Hattâbi* der ki: Hadd tatbiki sırasında mücrim ölecek olsa, haddi icra eden kimseye tazminat ödemesi terettüp etmez. Bu hususta ulemâ ittifak eder. Ancak içki haddi sebebiyle vurulan hadd sırasında ölüm vukûa gelse buna diyet ödemek gerekir.

İmam Şâfiî bu meselede, hadd tatbikatında kullanılan vurma âletini gözönüne alır: "Eğer kamçı ile vurulmuş ve ölmüşse diyet ödenir, kamçı dışında bir şey vurulursa ölse bile diyet gerekmez. Bu meselede diyetin ödenmesi imamın akîlesine terettüp eder. Keza kırktan fazla vurulursa ve ölüm meydana gelirse yine diyet ödenir".

2- *Hz.Ali*'nin: "*Resûlullah içki haddi ile ilgili (kesin bir miktarı) sünnet bırakmadı*" sözü ile, bazı içki içenlere 40 sopa vurdurduğuna dair rivayetleri *İbnu Hacer* şöyle te'lîf eder: "Resûlullah 80 sopayı sünnet kılmadı veya kırk darbeden fazlası için herhangi bir sünnet bırakmadı" demektir. Nitekim *Hz.Ali*'nin "*...İçki haddiyle ilgili miktarı biz takdir ettik*" sözü bunu te'yid eder. Bu sözüyle *Hz.Ali*, Resûlullah'tan sonra *Hz.Ömer*'in artırmış olduğu miktara işaret eder. *Hz.Ali*'nin içtihadlarıyla yapılan bu artırma ile irâde-i ilâhiyeye muvafık hareket edip etmemekten endişe duyduğu ve hatta korktuğu görülmektedir.

3- *Hz.Ali*'nin, "*Resûlullah onu sünnet kılmadı*" tâbirindeki zamirle "darbın sıfatı" kastedilmiş olabilir. Yani bu durumda mâna şöyle olur: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kamçı ile dövmeyi sünnet kılmadı, içki içenleri, el, ayakkabı, hurma dalı, elbisenin kenarıyla dövmeyi sünnet kıldı". *Beyhakî* bu hususa dikkat çeker.

(٣) دفعت ديته لأوليائه.

1646 ٨- وعن ابن شهاب رضى الله عنه [أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ حَدِّ الْعَبْدِ فِي الْخَمْرِ، فَقِيلَ: بَلَغَنِي أَنَّ عَلَيْهِ نِصْفَ حَدِّ الْحُرِّ]. أخرجه مالك.

8. **(1646)**- *İbnu Şihâb* (rahimehumullah)'a:

''— Köle içki içecek olursa ona tatbik edilecek haddin miktarı nedir?'' diye sorulmuştu, şöyle cevap verdi:

''— Bana ulaştığına göre, ona, hüre verilen cezanın yarısını uygulamak gerekir. Hz.Ömer, Hz.Osman ve İbnu Ömer (radıyallahu anhüm ecmaîn) içkide, kölelerine, hürlere tatbik ettikleri haddin yarısını tatbik ederlerdi''. [Muvatta,Eşribe 3, (2,842).]

1647 ٩- وعن ابن المسيب قال: [غَرَّبَ عُمَرُ رضى اللّهَ عَنْهُ رَبِيعَةَ بْنَ أُمَيَّةَ فِي الْخَمْرِ إِلَى خَيْبَرَ، فَلَحِقَ بِهِرَقْلَ فَتَنَصَّرَ، فَقَالَ عُمَرُ: لاَ أُغَرِّبُ بَعْدَهُ مُسْلِماً]. أخرجه النسائي.

9. **(1647)**- *Sa'îd İbnu'l-Müseyyeb* (rahimehumullah) anlatıyor: *''Hz.Ömer (radıyallahu anh), içki sebebiyle Rebî'a İbnu Ümeyye'yi Hayber'e sürdü. Oradan kaçıp Herakliyus'a giderek hıristiyanlığa geçti. Hz.Ömer (radıyallahu anh) bu hâdise üzerine: ''Bundan böyle hiçbir müslümanı sürmeyeceğim'' dedi.* [Nesâî, Eşribe 47, (8, 319).]

AÇIKLAMA:

Aslında hududa giren sürgün cezası sâdece zinada vardır, içki haddinde sürgün cezası yoktur. İmam, ta'zîr selâhiyetine dayanarak, bu çeşit cezalar verebilir. Şu halde *Hz.Ömer,* sürgün cezası vermeyeceğim demekle haddin miktarında kısıntı yapmış olmuyor, ''ilave olarak verdiğim sürgün cezasını vermeyeceğim'' demiş oluyor.

1648 ١٠- وعن عمر رضى الله عنه [أَنَّ رَجُلاً: كَانَ يُلَقَّبُ حِمَاراً، وَكَانَ يُضْحِكُ رسولَ الله ﷺ أَحْيَاناً، وَكَانَ رسولُ الله ﷺ قَدْ جَلَدَهُ فِي الشَّرَابِ، فَأُتِيَ بِهِ يَوْماً فَأَمَرَ به فَجُلِدَ، فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ اللَّهُمَّ العنه، مَا أَكْثَرَ مَا يُؤْتَى بِهِ، فَقَالَ

ﷺ: لاَ تَلْعَنُوهُ، فَوَاللّٰهِ مَا عَلِمْتُ إلاَّ أنَّهُ يُحِبُّ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ]. أخرجه البخارى.

وفى رواية لأبى داود عن أبى هريرة رضى اللّٰه عنه: [لاَ تَقُولُوا هٰذَا، وَلٰكِنْ قُولُوا: اللّٰهُمَّ ارْحَمْهُ، اللّٰهُمَّ تُبْ عَلَيْهِ].

10. (1648)- *Hz.Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Lakabı Hımâr olan bir adam vardı. Bu zat zaman zaman Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı güldürürdü. Hz.Peygamber bu adamı, içki sebebiyle dövdürmüştü. Bir gün yine içki suçuyla getirildi. Resûlullah emretti, celde uygulandı. Cemaatten birisi: "Allah'ım şu adama lânet et! Kaç sefer içki sebebiyle getirildi, (bir türlü ıslah olmuyor)" diye beddua etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):*

"— Ona lânet etmeyin. Allah'a yeminle söylüyorum, bu adam hakkında bildiğim bir şey varsa o da Allah ve Resulü'nü (samimiyetle) sevmiş olmasıdır" buyurdu. [Buharî, Hudûd 5.]

Ebu Dâvud'da, *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh)'den kaydedilen bir rivayette: **"Böyle söylemeyin, fakat şöyle deyin: "Ey Allahım, ona rahmet et, onun taksirâtını affet!"** *buyurmuştur".*

AÇIKLAMA:

1- Burada lakabı zikredilen sahabi, Nu'aymân İbnu Amr (radıyallahu anh)'dır. *Akabe, Bedr* ve sonraki savaşlara katılmıştır. Çok şakacı olduğu, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı güldürecek söz ve davranışlarda bulunduğu belirtilir. Meselâ Medine'ye turfanda bir şey gelince borçlanarak alıp Resûlullah'a hediye ettiği, borç ödeme zamanında, adamı Resûlullah'a götürüp, Hz. Peygamber'e ödettiği, keza zaman zaman borçla aldığı yağ ve balları Hz. Peygamber'e hediye ettiği, borç ödeme zamanında Hz. Peygamber'e ödettiği belirtilir. *Hz.Ebu Bekir*'le çıktığı Şam seferi sırasında, eşyaların başını bekleyen arkadaşı *Süveybıt*'ı, gıyabında "kölem" diye yoldan geçen kervana on deveye satar ve tenbih eder: "O inatçıdır, köle değilim der, inanmayın". *Süveybıt*'ı bağlayıp götürürler. Neden sonra durumdan haberdar olan *Hz.Ebu Bekr* adam göndererek kurtarır.

İbnu Hacer, bu zatla ilgili rivayetlerin ihtilâflı olduğunu, te'lif edebilmek için iki şahsın varlığını kabul etmek gerektiğini söyler: 1-Nuayman, 2- Abdullah İbnu Nu'ayman. Bizim için teferruat gereksiz.

2- La'net, Arapça'da iki mânada kullanılır:

a) Sebb yani hakaret, kötü söz manasında.

b) Allah'ın rahmetinden uzak kalması. Bu, kelimenin aslî manasıdır.

Bir müslümanın diğer bir müslümana lanet edip edemeyeceği hususunda İslâm ulemâsı bazı görüşler ortaya koymuştur:

★ Âlimler, hadd tatbik edilen günahkârlara aslî manada lanetin kullanılmasını tecviz etmezler. Çünkü tatbik edilen haddin işlediği günaha kefaret olacağı, böylece günahtan kurtulacağı kabul edilmiştir. Hususan, hadiste belirtildiği üzere, Allah ve Resulünü seven kimse için bu manada lanet etmenin haram olduğu belirtilmiştir. Böylelerine Allah'tan af ve mağfiret dilemek mendubtur. Bu görüş sahipleri, kişi dinden çıkmadıkça, günahı sebebiyle lanet etmeye cevaz vermezler.

★ Zelle sebebiyle lanet mutlak olarak yasaktır.

★ Günahı açıktan işleyenlere lanet etmek caizdir.

★ Muayyen bir kimse hakkında lanet mutlak olarak yasaktır.

★ Muayyen olmayan kimse hakkında caizdir. Çünkü bu, kötü fiilden zecrdir, caydırmadır. Ama bu, muayyen kimse hakkında eza ve sebbdir, halbuki müslümana eza yasaklanmıştır.

Nevevî'nin, el-Ezkâr'da bahsettiğine göre günahlardan birini işlediği bilinen bir kimsenin şahsına bedduada bulunmak, hadisin zâhirine göre haram olmamalıdır. Gazâlî ise haram olduğuna işaret etmiştir. Demiştir ki: "La'netin manası, bir insan için kötülük istemektir, meselâ: Allah onun bedenine sıhhat vermesin! demek gibi. Bunlar hep mezmumdur."

Muayyen şahsa, cürmü sebebiyle, beddua edilebileceği kanaatinde olan Nevevî, cevaza delâlet eden hadisler meyanında, Resûlullah'ın **"Sağ elinle ye!"** emrine; "*Muktedir olamıyorum*" diye muhalefet edene: **"Muktedir olma!"** diye bedduasını misal verir. "Bunda, şeriatın hükmüne muhalefet edene beddua etmenin caiz olacağına delil vardır" der. Buhârî gibi bazıları, masiyetle muttasıf olanlara, isimlerini zikretmeden, umûmî bir üslubla beddua etmenin caiz olacağına hükmetmişlerdir.

Bu sonuncu görüşü daha hikmetli bulan *İbnu Hacer:* "Bir kimsenin ismen lanet edilmesi, onu günahta ısrara veya tevbesinin kabulü hususunda ye'se atabilir, halbuki, beddua ve lânet, muayyen bir şahsa değil, günahla muttasıf olanlara umumi bir üslubla yapılacak olsa, bu o günahı işlemekten bir zecr ve caydırma ve işleyen kimseyi de ondan koparma ve uzaklaştırma olur" der.

Yeri gelmişken, *Bulkînî*'nin bir açıklamasını kaydedelim: Ona göre, yatağa davet ettiği karısı imtina edecek olursa, koca, şahsen beddua edebilir. Çünkü hadiste, böylesi kadınlara, sabah oluncaya kadar meleklerin lanet ettiği belirtilmiştir. Bazıları: "Burda lanet okuyan melektir, insanlar melekleri kendine örnek yapamaz.." gibi mülahazalarla bu meselede tevakkufu ihtiyar edenlere: "Melekler ma'sumdur, masumlar örnek alınabilir" diye cevap vererek, *Bulkînî*'yi te'yid edenler olmuştur.

3- Ulemâ, bu rivayetten hareketle, "mürtekibü'l-kebîre (büyük günah işleyen) kâfirdir" diyenleri reddetmiştir. Çünkü öylelerine lanet yasaklanıyor, üstelik dua emrediliyor.

4- Hadis, yasakları irtikab etmenin Allah ve Resûlünü sevmeye mani olmadığını göstermektedir. Mürtekibü'l-kebîrenin kalbinde samimi şekilde Allah ve Resülünün sevgisi bulunabilir. Bu husus, sadedinde olduğumuz hadiste, bizzat Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kelamıyla sarihan ifade edilmiş olması, mesele üzerine mülahaza yürüteceklere en müskit cevaptır.

5- Keza, bu hadis, kendisinden mükerrer sefer mâsiyet sâdır olan kimsenin kalbinden Allah ve Resûlü'nün sevgisinin çıkıp gitmeyeceğine delil olmaktadır. Şu halde, bir başka hadiste ifade edilen: **"İçki içen, mü'min olduğu halde içki içmez"** hadisinde, imanın nefyi kastedilmediği, kemâli kastedildiği şeklindeki yorumu, bu hadis te'yid eder. Yani o ifadede Resûlullah: "İçki içen kâfir olmuştur" demek istememiş, "Kişi kâmil bir imana sahip olarak içki içmez. İçki, imanı zayıflatır, derecesini düşürür" demek istemiştir. Ancak, hadisde şu mana dahi mevcuttur ve bunun esas alınması gerekir: Günahkârın kalbinde Allah ve Resûlüne olan sevginin devam etmesi mutlak değil, mukayyeddir, bir şarta bağlıdır: O şart da günaha düşmüş olmasına pişman olması ve kendisine hadd tatbik edilmesidir. Böylece mezkûr günah, ondan silinir. Böyle yapmadığı, günahları kalbten temizlemediği takdirde, kalbinin tekrarlar sebebiyle o günah üzere karar kılacağından korkulur. Çünkü, başka hadislerde her işlenen günahın kalpteki iman nurunu azalttığı, siyah lekeleri artırdığı belirtilmiştir.

6- Bu hadîs, dördüncü veya beşinci sefer içki suçuyla gelen kimsenin öldürülmesine dair emrin neshedildiğini gösterir. *İbnu Abdilberr* bu şahsın elli seferden fazla bu suçla getirildiğini kaydetmiştir.

İÇKİ VE İDEOLOJİ
VEYA
SİNEĞİ KARTALA HÂKİM KILAN SİLAH

Bir sinek bir kartalı salladı vurdu yere
Yalan değil gerçektir ben de gördüm tozunu.

Yunus Emre

Batı, alkolün ne derece güçlü bir silah olduğunu geçmiş asırlarda keşfetmiştir. Öylesine güçlü ki, en ileri ateşli silahlar bile ona yetişememektedir.

Fethedilen Amerika kıtasında Kızılderililerin mukavemeti içki ile kırılmış, Afrika ve Okyanus adalarında birçok yerli kavimlerin nesilleri ve isimleri yeryüzünden içki ile silinmiştir. Kendi kitaplarından okuduğumuza göre, Batılı sömürgeciler, fethettikleri topraklardaki yerli ahaliye, bedava denecek derecede ucuz ve bol miktarda içki vererek, onları önce sarhoş, sonra da alkolik etmişlerdir. Bundan sonraki vetîreyi anlamak zor değil:

Herkesi saran alkol iptilâsı... Ve *"zevkinden başka birşey düşünmeyen"* insanlar yığını veya sürüsü...

Bu hâle gelmiş bir halka artık *cemaat* veya *cemiyet* denemez. Zira insanları birbirine bağlayarak onlardan bir cemiyet meydana getiren şey, aralarında yaşayan mânevî bağlar, içtimâî değerlerdir: Din ve insanlık duygusu, âile ve akrabalık endişesi, şeref, haysiyet ve vatan hissi gibi. Bunları kaybeden insanlar artık yığındır, sürüdür, cemiyet değil.

Avrupalı fiilen keşfetmiştir ki *zevkinden başka düşüncesi kalmayan alkoliklerde* bu hisler külliyen kaybolmakta... netîcede âileler çözülmekte ve dağılmakta, doğum korkunç şekilde düşmekte... mevcut nüfus da çeşitli hastalıkların da araya girmesiyle hızla eriyip gitmekte.

Ve batı istilâsına mukavemet, sıfıra müncer olmakta...

Bundan kolay, bundan kârlı istîlâ yolu olur mu?

Bu, silahsız, kansız, kavgasız istilâ metodunun keşfi, atomun keşfinden daha ehemmiyetli olmaz mı?

Nitekim İngiltere, 19. asırda bu yolla koca Çin kıtasını istilâya kalkmış, daha da müessir olabilmek için alkollü içkileri de yeterli bulmayarak, afyon başta olmak üzere uyuşturuculara başvurmuş, Hindistan'dan istihsal ettiği afyonu zorla Çin'e satmaya kalkmış... Çin buna mukavemet edince de, satışı zorla gerçekleş-

tirmek için silaha sarılmıştır. 1839-1842 yılları, İngilizlerin uyguladıkları *"içki ve uyuşturucular vâsıtasıyla Çin'i istilâ planları"*nın *"Afyon Harbi"* adıyla tarihe geçen silahlı safhasını teşkîl eder.

"Bir sinek bir kartalı salladı vurdu yere
Yalan değil gerçektir dünya gördü tozunu."

Osmanlı Devleti'ni yıkmada da içki ve kadın önde gelen silah olmuştur. Şurda burda baş çekip halkı isyana teşvîk eden liderler hep bu yolla, casuslar tarafından elde edilmiş, satın alınmış ve ikna edilmişlerdir. Bu konuda teferruât ve ibretâmiz canlı örnekler görmek, Arabistan, Yemen isyancılarının İngiliz ajanlarınca nasıl önce iğfal edilip sonra da isyana sürüldüklerini anlamak isteyenlere Doç. Dr. İhsan Süreyya Sırma'nın vesikalara dayanarak hazırladığı "Sömürü Ajanı İngiliz Misyonerleri" adlı kitabını tavsiye ederiz.[19]

İçki aleyhine beynelmilel teşkilâtlar kuran, nutuklar çeken günümüz Batısı, bu huyundan vazgeçmiş olabilir mi?

Bu soruya "evet!" demek büyük bir gaflet, hatta gafletin ötesinde aptallık olur. Batı, dünyayı istilâ planında, bu silahın ehemmiyetini fazlasıyla takdîr etmekte ve kullanmaya devam etmektedir. Batı'nın yaygarası, biraz da zararın kendine dokunmasından, silahının geri tepmesinden ileri gelmektedir. Zamanımızda içki ve uyuşturucular Batı gençliğinde bütün şiddetiyle yıkıma başlamıştır. Kader-i İlâhî belki de böyle cezalandıracaktır.

Ancak şunu iyi bilmemiz gerekmektedir: Bizim gibi geri kalmış, Batı'nın zebunu olmuş memleketlerde, şimdilerde, içki ve uyuşturucularla ifsad işi yerli ajanlarla, görünmez baskı güçleriyle, aldatıcı sloganlarla yürütülmektedir. *Neokoloniyalizm* denen *yeni sömürgecilik* metodu bu değil mi?

Yani Batı menfaatlerini, üçüncü dünya ülkelerinde, halkın her an reaksiyon gösterebileceği Batılı askerler, Batılı koloniler, Batılı elemanlarla değil, yerli elemanlarla yürütmek. Yani içki, para, kadın gibi vasıtaları kullanarak, kafası, vicdanı, fikriyatı satın alınmış yerli aydınlarla. Mahallî kanı taşıyan, mahallî dili konuşan, mahallî kıyafeti taşıyan, pekçok zâhiriyle özbe öz mahallî olan fakat,

---

19) Aslında içki ve uyuşturucuların fitneciler tarafından kullanılışı tarih boyunca görülmüştür. Meşhur Alamut kalesini, fethedilmez şekilde tahkîm ederek, orada yetiştirdiği fedaileriyle, Selçuklular döneminde ortalığı dehşete sokan Hasan Sabbâh'ın silahı da içki ve uyuşturucular olmuştur. Fedailerinin, uyuşturucularla nasıl hazırlandığı kitaplarda teferruatlı olarak açıklanır.

1980 öncesi anarşi hâdiselerinde *cesaret şurubu, cesaret hapı* gibi adlar altında bu maddelerin ne kadar yaygın şekilde kullanıldığını gazetelerden, resmî beyânatlardan ibretle tâkip etmiştik.

düşüncesiyle, fikriyle çalınmış aydınlarla.. Batı'nın isteğine, menfaatlerine uygun hareket eden aydınlarla...

Üçüncü dünya ülkelerinde, Batı istilâ siyâsetinin nüfûzu ve kontrolü altına düşeri bir çok çevrelerde bugün hâlâ, terfî ve terakkinin, yeni ünvanlar iktisâbının tavizsiz şartlarından biri içki içmektir. İçki içmeyenler o muhîtlere alınmazlar. Ferdler, çeşitli vesîlelerle yapılan içkili merasimlerde sıkca imtihandan geçirilirler. Bunlar, zâhirde mâsum bir anma, bir karşılama veya uğurlama merasimidir, bir yıldönümüdür, normal bir toplantıdır. Gerçekte ise, içkiye alıştırma ve içmeyenleri tesbît ameliyesidir. İçmeyenlerin belli safhalardan sonra yeni terfiler almaları hiç mümkün değildir. Çünkü kilit noktalarına yerleştirilmiş, memleketin âli menfaatlerine hükmeden satılmış-aldatılmışlar içkiye zebun olmayanları istedikleri gibi kullanamazlar. Çünkü içki içmeyenler, "irtica", "çağdışı" ve benzeri kelimelerle ifâde edilen *Avrupa menfaatlerine zıt değerler* taşıyor demektir, yerli değerlere bağlı, millî menfaatleri ön plana alabilecek demektir. Bu ise Avrupa menfaatlerinin hükümranlığını haleldar eden bir durumdur. Buna göz yumulamaz, müsâmaha edilemez. Öyle ise yükselmek isteyen, üst makamlara liyakatini (!) yâni millî ve mahallî menfaat ve değerleri, -gösterilen basit bir menfaat karşılığında- bir çırpıda tekmelemeye müheyyal olduğunu isbatlamalıdır. Öyle ise yükselmek isteyenler bu isbatın en müessir, en mukni ve mücerreb delili olan *içkiperestlik* dinine intisab etmelidir; çünkü içkiye alışanlar potansiyel olarak; mübtelâ olanlar da fiilî olarak *zevklerinden başka bir şey düşünmeyen* robot-insanlardır.

Üçüncü dünya ülkelerinde, alkol mübtelâları vasıtasıyla Avrupa menfaatleri adına fethedilmiş olan nice *Alamut* kaleleri vardır.

Rus halkı, Sovyet içtimaî hayatına intibak edebilmek için alkol almanın zaruretine öylesine inandırılmıştır ki, âileler çocuklarını, daha ilkokul çağında iken alkole alıştırmaktadırlar. Bunun niçinini anlamakta bir sağlık bakanının 1980'de sarfettiği şu söz bize yardımcı olur: *"Alkoliklerin sayısında artma olduğunu istatistikerin göstermesi bizi sevindirir."*

Netîcede Rusya'da nüfusun tamamına yakını alkolizmin tehdidi altına düşer, alkolden ölenlerin sayısı Amerika'ya nisbeten bin kat artar ve gazetelerde okuduğumuz üzere, Rus devleti, kurtuluşu, alkolü yasaklamakta görmeye başlar.

Ve İslâm dinindeki, "*alkolün damlasının dahi haram olduğu*" hükmünün yüceliği, fıtrîliği bir kere daha ortaya çıkar.

Devletimizin, telâfisi zor noktalara gelmeden, Avrupa'nın sömürü silahı olan alkol konusunda daha ciddî tedbirler almasını temenni ederiz.

YEDİNCİ BAB

HADDLERDE ŞEFAAT VE MÜSAMAHA HAKKINDA

1649 ١- عن يحيى بن أبى راشد عن ابن عمر رضى الله عنهما [أنَّهُ سَمِعَ رسولَ الله ﷺ يَقُولُ: مَنْ حَالَتْ شَفَاعَتُهُ دُونَ حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللّهِ تَعَالَى، فَقَدْ ضَادَّ اللّهَ عَزَّ وَجَلَّ، وَمَنْ خَاصَمَ فِى بَاطِلٍ وَهُوَ يَعْلَمُ لَمْ يَزَلْ فِى سَخَطِ اللّهِ تَعَالَى حَتَّى يَنْزِعَ، وَمَنْ قَالَ فِى مُؤْمِنٍ مَا لَيْسَ فِيهِ أَسْكَنَهُ اللّهُ رَدْغَةَ الْخَبَالِ(١) حَتَّى يَخْرُجَ مِمَّا قَالَ: وَمَنْ أَعَانَ عَلَى خُصُومَةٍ بِظُلْمٍ، فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللّهِ تَعَالَى]. أخرجه أبو داود.

«الرَّدْغَةُ»: بسكون الدال وتحريكها بعدها غين معجمة: الطين والوحل الكثير.

1. (1649)- *Yahya İbnu Ebî Râşid'in İbnu Ömer'den* naklettiğine göre, *İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işitmiştir:* **"Kim şefaat ederek, Allah'ın haddlerinden birinin tatbîk edilmesine mâni olursa Azîz ve Celîl olan Allah'a muhâlefet etmiş olur. Kim bilerek bâtıl bir dâvayı kazanmaya çalışırsa ondan vazgeçinceye kadar Allah kendisine buğzeder. Kim mü'mine onda olmayan bir kötülüğü nisbet ederse, bundan tevbe edinceye kadar cehennemliklerin vücûdlarından çıkan irinlerden hâsıl olan çirkefin içine iskan eder. Kim haksız bir dâvâya yardımcı olursa, Allah'ın gazabını kazanmış olarak döner."** [Ebu Dâvud, Akdiye 14, (3597, 3598).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîs, şefaat yaparak, nüfûzunu kullanarak, baskı yaparak vs. hangi suretle olursa olsun haddlerden birinin infazına mâni olmanın büyük günah olduğunu ifâde ediyor. Çünkü Allah'a muhalefet etmek büyük günahtır. İslâm dini her hu-

---

(١) جاء فى الحديث: أن الخبال عصارة أهل النار. والخبال فى الأصل: الفساد، ومعنى أنه يخرج مِمّا قَالَ أن يتحلل من ذلك المسلم الذى قال فيه القول.

susta hattâ ta'zîre giren suçlarda bile şefaatte bulunmayı hoş karşılamış, fakat hudud'a giren cürümlerde bunu haram addetmiştir (1628. hadise ve açıklamasına bakılsın).

2- Kişinin bâtıl dâvayı bilmesi, kendisinin haksız olduğunu veya karşı tarafın haklı olduğunu bilmesidir. Şu halde açılan bir dâvada haksız olduğu halde, haklı mı haksız mı durumunu bilmeyen veya şüphe üzerinde olan kimse bu tehdîdin altına girmez. Öyle duyduğunu anladığı veya karşı tarafın haklılığını bildiği davâları, mü'min kişi, kazanma derdine düşmemelidir, tâkip etmemelidir.

1650 ٢– وعن الزبير بن العوام رضى اللّه عنه [أَنَّهُ لَقِيَ رَجُلاً قَدْ أَخَذَ سَارِقاً يُرِيدُ أَنْ يَذْهَبَ بِهِ إِلَى السُّلْطَانِ فَشَفَعَ لَهُ الزُّبَيْرُ لِيُرْسِلَهُ، فَقَالَ: لاَ حَتَّى أَبْلُغَ بِهِ إِلَى السُّلْطَانِ، فَقَالَ الزُّبَيْرُ: إِنَّمَا الشَّفَاعَةُ قَبْلَ أَنْ يَبْلُغَ السُّلْطَانَ، فَإِذَا بُلِغَ السُّلْطَانُ لُعِنَ الشَّافِعُ وَالْمُشَفِّعُ]. أخرجه مالك.

2. **(1650)**- *Zübeyr İbnu'l-Avvâm (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre, hırsızı yakalayıp sultana götürmekte olan bir adama rastlar. Zübeyr adamı salıvermesi için lehinde şefaatte bulunur. Adam:*

"Hayır, sultana ulaştırıncaya kadar onu salmam" der. Zübeyr (radıyallahu anh) şu açıklamayı yapar:

"Şefâat, sultana ulaşmazdan önce câizdir. Sultana ulaştı mı, ondan sonra şefaat yapan da, şefaati kabul eden de mel'undur." [Muvatta, Hudud 29, (2, 835).]

AÇIKLAMA:

Hudud'a giren suçlar, sultana veya ona bedel hüküm verecek olan kimseye intikal ettikten sonra affetmek, şefaat etmek mümkün değildir. Bu paralelde yapılacak işlerin daha önceden yapılması gerekir. Bunun Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan bir örneğini müteakip rivayette göreceğiz.

Dârâkutnî'nin *Hz. Zübeyr* (radıyallahu anh)'den kaydına göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

اِشْفَعُوا مَالَمْ يَصِلْ إِلَى الْوَالِي فَإِذَا وَصَلَ إِلَى الْوَالِي فَعَفَا فَلاَ عَفَا اللّهُ عَنْهُ

"Mücrimlere şefaatinizi suçlu valinin önüne çıkmazdan önce yapın. Dâvâ valiye vardıktan sonra şefaatte bulunsanız, o da affetse Allah valiyi affetmez" buyurmuştur.

İbnu Abdilberr der ki: "Ben bunun aksini bilmiyorum. Günahkârlar lehinde şefaat, dâvâ sultana ulaşmazdan önce güzeldir, hoştur, ama ona ulaştı mı cezayı vermesi üzerine borçtur."

1651 ٣- وعن صفوان بن أمية رضى الله عنه [أَنَّهُ تَوَسَّدَ رِدَاءَهُ فِى الْمَسْجِدِ، وَنَامَ فَجَاءَهُ سَارِقٌ فَأَخَذَ رِدَاءَهُ، فَأَخَذَ صَفْوَانُ السَّارِقَ، فَجَاءَ بِهِ إِلَى رَسُولِ اللّهِ ﷺ فَأَمَرَ بِهِ أَنْ تُقْطَعَ يَدُهُ، فَقَالَ صَفْوَانُ: إِنِّى لَمْ أُرِدْ هٰذَا يَارسولَ اللّهِ، هُوَ عَلَيْهِ صَدَقَةٌ، فَقَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: فَهَلاَّ قَبْلَ أَنْ تَأْتِيَنِى بِهِ]. أخرجه الأربعة إلا الترمذى.

3. **(1651)**- *Saffan İbnu Ümeyye* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Mescidde uyumak üzere ridasını yastık yaparak uzanmıştı. Uyurken bir hırsız gelip ridasını aldı. Ama Saffân (uyanarak) hırsızı yakaladı, doğru Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e götürdü. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) derhal elinin kesilmesini emretti. Saffân:*

"*Ey Allah'ın Resûlü, ben bunu istememiştim, ridam ona sadaka olsun!" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):*

"Onu bana getirmezden önce niye yapmadın diyerek, teklifi reddetti". [Ebu Dâvud, Hudûd 14, (4394); Nesâî, Sârik 4, (8, 68); Muvatta, Hudud 28, (2, 834).]

1652 ٤- وعن عائشة رضى الله عنهما: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: ادْرَءُوا الْحُدُودَ عَنِ الْمُسْلِمِينَ مَا اسْتَطَعْتُمْ، فَإِنْ كَانَ لَهُ مَخْرَجٌ فَخَلُّوا سَبِيلَهُ، فَإِنَّ الإِمَامَ أَنْ يُخْطِئَ فِى الْعَفْوِ خَيْرٌ مِنْ أَنْ يُخْطِىءَ فِى الْعُقُوبَةِ]. أخرجه الترمذى.

ولأبى داود عنها: [أَنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ كَانَ يَقُولُ: أَقِيلُوا ذَوِى الْهَيْئَاتِ(١) عَثَرَاتِهِمْ إِلاَّ الْحُدُودَ].

---

(١) هم أصحاب المروءات. والخصال الحميدة الذين لا يعرفون بالشرّ فيزلّ أحدهم الزلة.

4. (1652)- *Hz. Aişe* anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Elinizden geldikçe hadd cezalarını müslümanlardan defedin. (Muteber) bir özrü varsa hemen salıverin. Zîrâ imâmın yanlışlıkla affetmesi yanlışlıkla ceza vermesinden daha hayırlıdır".** [Tirmizî, Hudûd 2, (1424).]

Ebu Dâvud'da yine *Hz. Aişe*'den gelen bir rivâyette: *"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):* **"İtibarlı kimselerin hudûd dışındaki zellelerinden vazgeçin"** *buyurmuştur".* [Ebu Dâvud, Hudûd 4, (4375).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet *mevkuf* ve *merfu* olarak gelmiştir. Haddlerin tatbikatında titiz olmayı, kesinlik kazanmadıkça, sübûtta şüphe bulundukça haddleri tatbik etme cihetine gitmemeyi emretmektedir.

Bir başka rivâyette de, إِدْرَؤُوا الْحُدُودَ بِالشُّبُهَاتِ **"Şüpheler sebebiyle hadd tatbikatını terkedin"** denmektedir.

Şârih *Muzhir* der ki: "Hadîs şunu demektedir: Hadd cezalarını, imkânınız ölçüsünde imama ulaşmazdan önce defedin. Zîra imam, hatâen aff cihetine giderse, hatâen hadd cezası vermesinden hayırlıdır. Zira imama hadd suçu geldi mi ceza vermesi vâcibtir."

Tîbî der ki: Bu hadîsin mânâsı şu hadîsin mânasını te'yîd eder:

تَعَافُوا الْحُدُودَ فِيمَا بَيْنَكُمْ فَمَا بَلَغَنِى مِنْ حَدٍّ فَقَدْ وَجَبَ

"Haddleri kendi aranızda affedin, (affı bana bırakmayın). Bana bir hadd intikal ederse onun infâzı vâcib olur (af mümkün değildir)".

Bu hadîslerde hitap bütün müslümanlaradır. Yâni, dâva imama veya mahkemeye intikal etmeden hududun af, şefâat gibi yollarla terkedilmesi, resmiyete intikal ettirilmemesi.

Resmiyete intikal edince, imama ve kadıya af veya müsâmaha terettüp etmez, bunlar şüphelerle hududu defetmeye çalışırlar. Nitekim Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), günahını itiraf edenlere **"Sende delilik var mı?"** veya **"Muhsan mısın?"** diye sormuş, *Mâiz* hakkında: **"Onda delilik var mı?" "içmiş olmasın?"** diye soruşturmuş, haklarında hadd'i tatbîk etmemeyi meşru kılacak bir şüphe kapısı, bir özür aramıştır. Bütün bu örnekler, imamın, haddleri şüphelere dayanarak terketmekle vazîfeli olduğuna bir tenbihtir, uyarıdır. (Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şüphe aramasıyla ilgili örnekler için 1605. hadîs görülebilir).

2- *Ebu Dâvud*'dan kaydedilen hadîste, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) îtibarlı kimselerin -ki *zevi'l-hey'ât* diye geçer ve *İmam Şâfiî* bunu: "Kendisinden hîle zuhûr etmeyen diye açıklar- hudud dışındaki zellelerini cezalandırma cihetine gitmemeyi tavsiye etmektedir. Zelle veya asre, ayak kayması, irâdî olarak, düşünülerek yapılmayan hata mânâsına gelir. Şu halde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), mü'minleŗin hata ve kusurlarının üzerine gidilmemesini umûmî olarak tavsiye ettiği gibi, mazbut, istikâmetli, itibarlı kimselerin hataları mevzuunda daha müsâmahalı, bunları teşhir ve tecziyede daha bir dikkatli olunmasını emretmiş olmaktadır. Burada hitap öncelikle ceza verecek olan makama, imamadır.

Hattâbî der ki: "Hudûda girmeyen suçların cezasını takdir yetkisi imama aittir. Bu rivayet imamların tâ'zirde muhayyer olduğunu göstermektedir, dilerse ceza takdîr eder, dilerse terkeder. Ta'zîr de hadd gibi vâcib olsaydı, itibarlılarla, itibarlı olmayanlar eşit olurlardı".

1653 ٥- وعن ابن المسيب رضى اللّه عنه [أَنَّ رَجُلاً مِنْ أَسْلَمَ يُقَالُ لَهُ هَزَّالٌ شَكَا رَجُلاً(٢) إِلَى رسول اللّه ﷺ بِالزِّنَا، وَذٰلِكَ قَبْلَ أَنْ يَنْزِلَ: وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ. الآيَةَ، فَقَالَ النَّبِىُّ ﷺ يَاهَزَّالُ: لَوْسَتَرْتَهُ بِرِدَائِكَ لَكَانَ خَيْراً لَكَ].
أخرجه مالك، وأبو داود.

5. **(1653)**- *İbnu'l-Müseyyeb* (râhimehumullah) anlatıyor: "*Eslem kabilesinden Hezzâl denen bir adam, bir başkasını Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a zinâ isnâd ederek şikâyet etti. Bu hâdise:* وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ **"Namuslu ve hür kadınlara (zinâ isnâdıyla) iftira atan, sonra (bu babta) dört şahid getirmeyen kimselerin her birine de seksen deynek vurun"** (Nur 4) *âyetinin nüzûlünden önce idi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) adama:* **"Ey Hezzâl, onu ridân ile örtseydin, senin için daha hayırlı idi"** *dedi.*" [Muvatta, Hudûd 3, (2, 821); Ebû Dâvud, Hudûd 6, (4377).]

AÇIKLAMA:

Bazı rivâyetlerde, *Hezzâl*'ın câriyesine *Mâiz*'in muvâka'ada bulunduğu, bunun üzerine, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e *Mâiz*'i şikâyet ettiği belirtilir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mübalağalı bir üslûbla (ridânla *Mâiz*'i

(٢) الرجل: هو ما عز بن مالك الأسلمى.

örtseydin diyerek) müslümanın setredilmesini, hadd cezasına çarptırılması için isticâl gösterilmemesini tavsiye etmiş bulunmaktadır. Ancak, daha önce açıklandığı üzere (1605. hadîs) *Mâiz,* gelip günâhını îtiraf edecek ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de recme mahkûm edecektir.

1654 ٦- وعن هانِىء بن نيار رضى الله عنه قال: [سَمِعْتُ النَّبِىَّ ﷺ يَقُولُ:
لاَ يُجْلَدُ فَوْقَ عَشْرَةِ أَسْوَاطٍ إلاَّ فى حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللّهِ تَعَالَى].
أخرجه الشيخان وأبو داود.

6. (1654)- *Hâni' İbnu Neyyâr* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Allah'ın haddlerinden bir hadd olmadıkça hiç kimse on kırbaçtan fazla dayağa mahkûm edilemez"** *buyurdu."* [Buhârî, Hudûd 42; Müslim, Hudud 40, (1708); Ebu Dâvud, Hudud 39, (4491); İbnu Mâce, Hudud 32, (2601).]

AÇIKLAMA:

Bu, ulemânın çokca ihtilâf ettiği bir hadîstir. Haddler dışında ne miktar ceza verilebilir? Bu bahsin giriş kısmında da belirttiğimiz gibi hadd dışında te'dîb ve ta'zîr cezaları da var. Te'dîb, terbiyevî maksadlara yönelik belli kayıt ve şartlar tahtında anne, baba, koca veya hoca gibi büyüklerin sorumlulukları altındakilere uyguladıkları cezâlardır. Ta'zîr ise miktarı imama veya hâkime bırakılan haddlerin dışında kalan cezalardır. Şu halde, sadedinde olduğumuz hadîs, te'dîb ve ta'zîr suçlarının on darbeyi geçmemesini âmirdir.

Ancak ulemâ, başka rivâyet ve karîneleri de dikkate alarak farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. *İbnu Hacer* bunların bir kısmını Buhârî Şerhi'nde hülâsa eder. Biz de mevzuyu oradan yapacağımız bâzı iktibaslarla aydınlatacağız: Açıklamasına haddin târifiyle başlayan şarih der ki: "(Hadîste geçen) haddden murad, şâri tarafından ne miktar dövüleceği belirtilen cürümdür veya husûsî dayaktır veya husûsî ukûbettir. Bu meselede ittifak edilen suçlar: Zinânın aslı, hırsızlık, sarhoş edici şeyin içilmesi, zina iftirası, katl, cana can kısas, organlarda kısas, irtidad edenin öldürülmesi. Ancak son iki suçun (kısas ve mürtedin öldürülmesi) hadd sayılıp sayılmayacağında ihtilâf edilmiştir."

İrtikab edenin cezayı hak ettiği bir kısım cürümler vardır, bunlara verilecek cezaya hadd denir mi denmez mi ihtilâf edilmiştir. Bunlar: Âriyet olarak alınan şeyi inkâr, livâta (homoseksüalite), hayvana temas, kadının erkek hayvanı üzeri-

ne çekmesi, müsâhaka (tenasül organlarını birbirine değdirmek sûretiyle tatmin), zaruret olmadığı halde kan, meyte (lâşe) ve domuz eti yemek, sihir yapmak, içki iftirasında bulunmak, tenbellikle namazı terketmek, ramazan orucunu mâzeretsiz yemek, zina yaptı diye ta'rîzde[20] bulunmak.

Bazı âlimler, sadedinde olduğumuz hadîste geçen haddden maksadın Hakkullah olduğunu söylemiştir. *İbnu Dakîkı'l-Îd* der ki: "Bana ulaştı ki, bazı muâsır âlimler bu mânâyı şöyle takrir etmişlerdir: "Hadd'i, zikredilen miktarı belli cezalara tahsîs etmek fukahâ tarafından vaz'edilmiş ve benimsenmiş bir durumdur. Ancak şeriat örfünde, başlangıçta, büyük küçük her mâsiyete hadd denmekte idi". *İbnu Dakîki'l-Îd* bu görüşü şöyle tenkîd eder: "Burada zâhirden ayrılma var. Bu iş nakille mümkündür. Asıl olan naklin yokluğudur." Devamla der ki: "Şâyet biz, Hukukullah'a giren her bir hakta on adedden fazla vurmaya müsâade edersek, bize kendisiyle menetmeyi sağlayacağımız birşey kalmaz. Zîrâ, sayıları belli olan haramlar dışında kalan şeyler haram değildir. Ta'zîr ise, haram olmayan şeyde meşru olmaz. Öyle ise, (şeriatın belirlediği suçlar dışında kalan bir fiil için haddler hakkında konan miktardan) daha fazla cezâ vermenin bir mânâsı kalmaz."

İbnu Hacer bu mütalâayı kaydettikten sonra der ki: "*İbnu Dakîku'l-Îd'in* işaret ettiği muasırı, *İbnu Teymiyye*'dir. Mezkûr sözü, onun arkadaşı *İbnu'l-Kayyim* benimsemiş ve demiştir ki: "Burada verilecek doğru cevap şudur: "Burada hududdan kastedilen şey, Allah'ın emir ve nehiyleridir. Nitekim şu âyette kastedilen de budur: وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ **"... bunlar Allah'ın hudûdudur (emirleri, kanunları), kim bunlara uymazsa onlar zâlimdirler"** (Bakara 229). Bir başka âyette hudûda uymayanlar için: فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ **"... nefsine zulmetmiştir"** (Talâk 1) buyurulmuştur. Bir başka âyette de: تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا **"Bunlar Allah'ın hudûdudur (yasakları) sakın onlara yaklaşmayın"** (Bakara 187) buyurulmuştur. Bir başka âyette: وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا **"Kim de Allah ve Resûlüne isyân eder ve Allah'ın hudûdunu (sınırlarını) çiğneyip geçerse, onu içinde ebedî kalacağı bir ateşe koyar"** (Nisa 14) buyurulmuştur". Sonra *İbnu'l-Kayyim:* "Ma'siyete girmeyen te'dîblerde ondan fazla vurulmaz, babanın evlâdını te'dibi gibi" der.

İbnu Hacer, bu iktibastan sonra kendi görüşünü şöyle açıklar:

"Günah ameller (meâsi) bir kısım derecelere ayrılabilir. Hakkında verilecek

20) Burada ta'rîz'den kastedilen şey, açık bir iftira yâni kazf olmayıp zina ettiğini imâ eden, zihne bu mânayı ilham eden ifâde tarzıdır.

cezanın miktarı belirlenmiş olan suçlarda ceza artırılamaz, bu asılda müstesna kılınmıştır. Hakkında ceza belirlenmemiş olan suça gelince, eğer bu büyük bir suçsa, buna -tıpkı işaret edilen âyetlerde olduğu üzere- "hadd" denmesi ve cezasının artırılması, müstesnaya dâhil edilmesi câizdir. Eğer bu küçük bir suçsa, işte, artırma câiz değildir sözüyle bu kastedilmiştir. *Takiyyuddîn İbnu Dakîki'l-Îd*'in mezkûr muasırından kaydettiği görüşü -şâyet kasdı bu idiyse- bertaraf eder.

İbnu Mâce ta'zîrle ilgili olarak *Ebu Hüreyre*'den şu rivâyeti kaydeder: لاَ تَعْزِرُوا فَوْقَ عَشْرَةِ أَسْوَاطٍ **"On kamçıdan fazla ta'zîr cezası vermeyin."** Selef, bu hadîsin delâlet ettiği hükümde (medlûl'ünde) ihtilâfa düşmüştür *Leys*, ve -meşhur kavlinde- *Ahmed, İshâk* ve bâzı *Şâifîler* bunun zâhirini esas almıştır. *Mâlik, Şâfiî* ve *Ebû Hanîfe*'nin iki arkadaşı *(İmam Muhammed ve Ebu Yusuf)*: "On kamçıdan fazla ceza câizdir" demişlerdir. Ancak ziyâde edilebilecek miktarda tekrar ihtilâfa düşmüşlerdir. *Şâfiî:* "En az miktardaki hududa ulaşmamalıdır" demiştir. Ayrıca en az miktardaki hududdan ne anlamalıdır, hür kimsenin hududunu mu, kölenin hududunu mu? (Zîrâ köleye tatbik edilen hadd, hüre takdîr edilenin yarısıdır). Bu hususta iki kavl var:

Bir kavle göre her tazîr, kendi cinsinden bir hadde göre tesbit edilir ve o hadd'in miktarını aşmaz.

Diğer bir görüşe göre: Bu, imama kalmıştır, dilediği miktarda takdîr eder. *Ebû Sevr* bu görüştedir.

Bu hususta şu farklı görüşler rivâyet edilmiştir:

★ *Hz. Ömer*'in *Ebû Musa* (radıyallahu anhümâ)'ya: "Ta'zir cezasında yirmi kamçıdan fazla vurma" diye yazdığı belirtilmiştir.

★ *Hz. Osman*'a göre ta'zîr otuz kamçıdır.

★ *Hz. Ömer*'in kamçıyı 100'e çıkardığı da mervîdir.

★ İbnu Mes'ud, Mâlik, Ebû Sevr ve *Atâ*'dan, "Ta'zîr cezası, suçu mükerrer işleyene verilmelidir, bir kere işleyene ne hadd, ne ta'zîr vardır" dediği rivâyet edilmiştir.

★ *Ebu Hânife* ta'zîr'in kırk kamçıdan az olmasına hükmetmiştir.

★ İbnu Ebî Leylâ ve *Ebû Yusuf*: "Doksanbeş kamçıyı geçmemeli" demişlerdir.

★ *İmam Mâlik* ve *Ebû Yusuf*'tan bir rivâyete göre "seksen kamçıya ulaşmamalıdır".

Bu kaydedilenler, hadîsle ilgili söylenenlerden bir kısmıdır.

★ Bazıları, hadîste kaydedilen tahdîdin sopa (celde) ile ilgili olduğunu söylemiştir. Meselâ, çubuk veya elle vurmada on vuruştan fazla olabilir, ancak hudu-dun en azını geçemez. Şâfiîlerden *İstahrî* böyle demiştir. *İstahrî*, bunu söylerken darb (vurma) lâfzıyla gelen rivâyeti görmediğini ortaya koymuştur.

★ Bazıları, bu hadîsin mensuh olduğunu söylemiştir. Neshe, ashâbın (bununla amel etmeme hususûndaki) icmâı delâlet eder. Bununla Tâbiîn'den herhangi birinin amel etmiş olması da reddedilmiştir. Fukahâdan *Leys İbnu Sa'd'ın* görüşü budur.

★ Bazıları bu hadîsin, kendisinden daha kuvvetli olan bir şeye muhalefet ettiğini, bu şeyin de tazîrin hududa muhalif bir ceza olduğu husûsundaki icma olduğunu söylemiştir. Bunlara göre, sadedinde olduğumuz hadîs ise ta'ziri on ve daha aşağısı ile sınırlamakta ve böylece bir nevî hadd olmaktadır, halbuki ta'zîrin miktarını, sayı yönüyle değil, teşdîd ve tahfif yönüyle takdîr etme işinin imama bırakıldığı husûsunda da icma vardır. Zîrâ ta'zîr, (insanları kötülükten) caydırmak için meşrû kılınmıştır: İnsan vardır sözden anlar vazgeçer, insan vardır şiddetli dayak da fayda etmez. Bu sebeple herkese uygulanacak ta'zîr durumuna göre farklı olabilir.

Bu görüş de tenkid edilmiş ve: "Hadd cezası ferde göre artmaz, eksilmez" denmiş, keza: "Tahfîf ve teşdîd müsellemdir ancak, mezkûr adede müracaat edilmekle birlikte ferdlerdeki cayma durumu nazara alınmamaktadır. Nitekim hadd cezasının kötülükten caydıramadığı insanlar var, buna rağmen (böylelerini illa da caydırmak için) hadd cezasına ta'zîr eklenmez. Şâyet her ferd ayrı ayrı nazara alınacak olursa haddin artırılması veya suçluya haddle birlikte ta'zîr cezasının da verilmesi gerekir" denmiştir.

Kurtubî, cumhûrun, sadedinde olduğumuz hadîsin delâlet ettiği mâna ile hükmettiğini söylemiştir. Ancak *Nevevî* bunun aksini söylemiştir. Esas olan da Nevevî'nin sözüdür, çünkü, bu hadîsle hükmeden bir sahâbe bilinmiyor. *ed-Dâvudî* bu hususta özürde bir bulunarak: "Bu hadîs *İmam Mâlik*'e ulaşmamıştır, o, cezanın, işlenen günaha uygun olması kanaatinde idi, böyle bir görüş, hadîsin ona ulaşması hâlinde onun (Mâlik'in) bundan yüz çevirmeyeceğini gösterir, öyle ise, kendisine ulaşan kimsenin bu hadîsle amel etmesi gerekir".

1655 ٧- وعن حكيم بن حزام رضى اللّهُ عنهُ قال: [نَهٰى رسولُ اللّهِ ﷺ أنْ يُسْتَقَادَ فِى الْمَسْجِدِ، وَأَنْ تُنْشَدُ فِيهِ الأَشْعَارُ، وَأَنْ تُقَامَ فِيهِ الْحُدُودَ].

أخرجه أبو داود.

7. **(1655)**- *Hakîm İbnu Hizâm* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mescidde kısas infâzını, şiir okunmasını ve haddlerin tatbik edilmesini yasakladı".* [Ebu Dâvud, Hudûd 38, (4490).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, ibâdetten başka maksadlar -istirahat, hasta ve yaralıların tedâvisi, misafirlerin ağırlanması, hapis...- gibi birçok maksadla kullanılmış olan mescidde aslında meşrû olan üç şeyin yasaklandığını ifâde ediyor:

1- Kısas infazı: Yani bir adamı haksız yere öldüren kimsenin öldürülmesi, sakatlayan kimsenin sakatlanması... Bâzı şârihler bu yasağı, mescidin kanla kirleneceği sebebiyle îzâh ederler. Maamafih: "Mescid bu maksadla inşa edilmemiştir" diyen de olmuştur.

2- Şiir isnadı: Bundan, daha ziyâde kötü şiirlerin kastedildiği belirtilmiştir.

3- Hadd tatbiki: İnsanlara müteallik veya Allah'a müteallik her çeşit hadd cezâlarının icra ve infazı. Bu çeşit infazlar mescidin hürmetini bozacağı gibi, kirlenmesine de sebep olabilecektir. *Aliyyu'l-Kârî* ayrıca, mescidlerin zikrullah ve namaz için bina edildiğini, hadd infazı için inşâ edilmediğini kaydeder.

1656 ٨- وعن أبي أمامة بن سهل بن حنيف عن بعض أصحاب رسول الله ﷺ من الأنصار قال: [اشْتَكَى رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ حَتَّى أُضْنِيَ، فَعَادَ جِلْدَةً عَلَى عَظْمٍ، فَدَخَلَتْ عَلَيْهِ جَارِيَةٌ لِبَعْضِهِمْ فَهَشَّ(١) لَهَا فَوَقَعَ عَلَيْهَا، فَدَخَلَ عَلَيْهِ رِجَالٌ مِنْ قَوْمِهِ يَعُودُونَهُ، فَأَخْبَرَهُمْ بِذٰلِكَ، وَقَالَ: اسْتَفْتُوا لِي رسول الله ﷺ فَإِنِّي وَقَعْتُ عَلَى جَارِيَةٍ دَخَلَتْ عَلَيَّ، فَذَكَرُوا ذٰلِكَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ، وَقَالُوا مَا رَأَيْنَا بِأَحَدٍ مِنَ الضُّرِّ مِثْلَ الَّذِي هُوَ بِهِ، وَلَوْ حَمَلْنَاهُ إِلَيْكَ لَتَفَسَّخَتْ عِظَامُهُ، مَا هُوَ إِلَّا جِلْدٌ عَلَى عَظْمٍ، فَأَمَرَ رسول الله ﷺ أَنْ يَأْخُذُوا لَهُ مِائَةَ شِمْرَاخٍ(٢) فَيَضْرِبُوهُ بِهَا ضَرْبَةً وَاحِدَةً]. أخرجه أبو داود والنسائي.

---

(١) أي ارتاح وخف، وفي القاموس: الهشاشة والهشاش: الارتياح والخفة والنشاط.

(٢) الغصن من العثكال الذي يكون عليه التمر.

8. (1656)- *Ebu Ümâme İbnu Sehl İbnu Huneyf, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ensâri bir sahabîsinden naklen anlatıyor: "Ensâr'dan bir adam hastalandı ve çöktü, öyle ki bir kemik bir deriye döndü. Bir ara ashabdan birine âit bir câriye hastanın yanına girmişti. Adam, ona müncezib oldu ve temasta bulundu. Bu sırada, kavminden kendisine geçmiş olsun ziyaretine gelenler oldu. Yaptığı işi onlara haber verdi ve:*

"Benim için Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sorun, ben yanıma giren bir câriyeye temasta bulundum" dedi. Durumu Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e anlattılar ve ilâveten:

"Hiç kimsede hastalığın bu derece şiddetlisini de görmedik. Adamı sana getirmeye kalksak kemikleri kırılıp dağılacaktır, bir kemik bir deriden başka birşey değil!" dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Yüz tane hurma çubuğu alın, (bunları tek bir sopa halinde bağlayıp) adama bir kere vurun!" *diye emretti.* [Ebu Dâvud, Hudûd 34, (4472); Nesâî, Kudât 22, (8, 242); İbnu Mâce, Hudûd, 18, (2574).]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivâyet, hadîsin *Ebu Davûd*'daki vechidir. *İbnu Mâce*'nin rivâyeti, bunu mânen desteklemektedir. Hadîsin *Nesâî*'deki vechinde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın adama hastalığı sebebiyle acıdığı, bu sebeple cezayı hafiflettiği belirtilir. Hadîsin bir vechinde, yüz tane ince dal (şimrâh) ihtivâ eden bir hurma dalı (=iskâl) getirtip onunla bir kere vurduğu belirtilir. İskâl diye hurma salkımını taşıyan dala denir.

Hadîs, hadd sırasında sopa darbesine dayanamayacak olan hastaya, üzerinde yüz ince çubuk ihtiva eden bir hurma salkımı veya buna benzer birşey vurulabileceğine delil olmaktadır. Ancak bu vuruşta, daldaki bütün çubukların suçluya değmesi şarttır. Mamafih değdiği hususunda duyulacak îtimad yeterlidir diyen de olmuştur.

Şevkânî, bu çeşit hîlenin şer'an câiz olduğunu söyler ve Kur'ân'dan şu âyeti delil gösterir: وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنَثْ **"Eline bir demet sap al da onunla vur. Yemîninde durmazlık etme"** (Sâd 44).[21]

İbnu'l-Hümâm der ki: "Bir hasta zina yapar ve muhsan olduğu için de hak ettiği hadd, recm ise hadd tatbîk edilir, çünkü zâten ölümü haketmiştir. Bu hâlde

21) Ayet, *Hz. Eyyup*'la ilgili. Tefsirlerde gelen açıklamaya göre, hastalığı sırasında, bir gün çağırdığı zaman hanımı hizmetine geç gelmişti. İyileşince, yüz sopa vuracağına yemin etti. Kadın ihlâs ve sadakatla hizmet etmekte olduğu için, *Eyyup Peygamber* (aleyhisselam)'e, yüz ekin sapından yapacağı değnekle bir kere vurması, böylece yeminini yerine getirmesi vahyedilmiştir.

recmedilmesi evlâdır. Ancak (muhsan değilse ve dolayısıyla ona terettüp eden) hadd celde (dayak) ise, iyileşinceye kadar dövülmez. Zira, bu durumda celde tatbik edilmesi, onun helâkına sebep olabilir, adam ise buna müstehak değildir. Eğer, iyileşme ümîdi olmayan bir hasta ise, *Hanefîlere* ve *Şâfiîlere* göre, yüz şimrâh (ince çubuk) ihtiva eden bir hurma dalı (iskâl) bir kere vurulur. Her şimrâhın bedenine ulaşması şarttır. ''Bu durumda, iskâlin (hurma dalının) açık vaziyette olması gerekir'' denmiştir.''

1657 ٩– وعن عليّ رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسول اللّه ﷺ: مَنْ أَصَابَ حَدّاً فَعُجِّلَ عُقُوبَتُهُ فِى الدُّنْيَا، فَاللّٰهُ أَعْدَلُ مِنْ إنْ يُثَنّى عَلَيْهِ الْعُقُوبَةَ فِى الآخِرَةِ، وَمَنْ أَصَابَ حَدّاً فَسَتَرَهُ اللّٰهُ تَعَالى عَلَيْهِ وَعَفَا عَنْهُ، فَاللّٰهُ أَكْرَمُ مِنْ أَنْ يَعُودَ فِى شَيْءٍ قَدْ عَفَا عَنْهُ]. أخرجه الترمذى.

9. (1657)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: ''*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **''Kim bir hadd cürmü işler de, cezası dünyada verilirse, Allah'ın adaleti kuluna âhirette ikinci sefer ceza vermeye müsaade etmez. Kim de bir hadd cürmü işlemiş, Allah da onun günahını örtmüş ve affetmiş ise, Allah'ın keremi affettiği şeyden dolayı ona dönüp ceza vermeye müsaade etmez.''** [Tirmizî, İmân 11, (2628).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîs, gizli işlenen bir günâhın açıklanmamasına ve tevbe ile af talebinde bulunulmasına teşvîk etmektedir. Bu mânâyı te'yîd eden başka rivâyetleri de gözönüne alan İslâm ulemâsı: ''Başkasına gizli kalan günahları örtmek açıklamaktan daha iyidir'' demekte müttefiktir.

2- *İbnu Cerîr* der ki: ''Bu hadîste (işlenen cürme terettüp eden) haddin dünyada yerine getirilmesi, -mahdûd (yani hadd cezasını çeken kimse) tevbe etmese bile- günâhına kefâret olur. Aksi hâlde kebâir ehli, ehl-i sünnet ve'l-cemaat'in görüşü hilâfına ebedî cehennemlik olur. Zîra dünyevî ceza, tevbe de etmek şartıyla günâha kefâret olsaydı, bu hüküm âhirette de câri olur, dolayısıyla tevhîd ehli için ateş cezası, onları, -dünyada yapılmış bir tevbenin yokluğu sebebiyle- ebedî cehennemden kurtaramazdı.

Nassların: ''Muvahhidler, cehennemde ebedî kalamazlar'' şeklindeki açıklaması, belirtilen görüşü reddeder.''

1658 ١٠- وعنه رضى الله عنه قال: [قَالَ رسول الله ﷺ: رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلاَثَةٍ: عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ، وَعَنِ الصَّبِىِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ، وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَعْقِلَ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

وزاد أبو داود فى أخرى: [وَعَنِ الْخَرِفِ](١).

10. **(1658)**- Yine *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kalem üç kişiden kaldırılmıştır: "Uyanıncaya kadar uyuyandan, ihtilâm oluncaya kadar çocuktan, aklı erinceye kadar mecnûndan."** [Ebu Dâvud, Hudûd 16, (4398, 4403); Tirmizî, Hudûd 7, (1423); Nesâî, Talâk 21, (6, 156); Ebu Dâvud diğer bir rivâyette şu ziyadeyi kaydetmiştir: **"... yaş sebebiyle aklı fesâda uğrayandan.."**]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, kişiye hukukî ehliyetin tanınması ve bir kısım mükellefiyetlerin yüklenmesi gibi pek ciddî meselelerde atıfda bulunulan mühim bir hadîstir. Âlimler, bu hadîste zikredilen "kalem" ve "kalemin kaldırılması" gibi ibârelerin hem mecaz ve hem de hakikat olabileceğini belirtmişlerdir. Mecaz olması durumunda bunlarla adem-i teklif'in kinâye edildiğini belirtirler. Çünkü teklîf, yazmayı gerektirir. Nitekim âyet-i kerîmede müslümanların oruç mükellefiyeti: كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ **"Size oruç yazıldı"** (Bakara 183) diye ifâde edilmiştir. Yazı için, yazma âleti olan kalem gerekli olduğuna göre, teklîf için kalem lâzımdır. Öyle ise kalemin kaldırılması, teklifin kaldırılmasını ifâde eder. Sonuç olarak bu üç grup insandan teklîfin yani sorumluluğun kaldırılmış olduğu kalemin kaldırılmasıyla ifâde edilmiş olmaktadır.

Kalem'le hakikat murad edilmiş olması halinde, o: أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ الْقَلَمُ فَقَالَ لَهُ اُكْتُبْ فَكَتَبَ مَا هُوَ كَائِنٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ **"Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdir. Onu yaratınca, "Yaz!" diye emretti. O da kıyamete kadar olup bitecekleri yazdı"** hadîsinde zikredilen kalemdir. Kulların iyi ve kötü bütün fiillerini bu kalem hakikaten yazmıştır. Kezâ taâtlerin sevâbını, kötülüklerin cezalarını da bu kalem eksiksiz yazmıştır. Allah, işte bu kalemi yaratmış ve yazmasını emredip, kıyamete kadar cereyan edecek şeyleri yazması için Levh-i Mahfuz'un üzerine koymuştur. O da bu emre uyarak herşeyi yazıp tamamladı.

(١) الخرف: الذى فسد عقله لكبر سنه.

Çocuğun, mecnûnun ve uyuyanın fiillerinden dolayı onlara günah yoktur, kalem de günah yazmamaktadır, bununla onlara teklîf de yoktur. Allah, diğer şeyler arasında kalemin bunları yazmamasına hükmetmiştir.

Hemen belirtelim ki, günümüzde çocuk meselesini her yönüyle müstakillen ele alıp, binâsı, hâkimi, kanunu ve usûl-i muhâkemesi ayrı çocuk mahkemeleri kuran Batı'da bile yakın zamana kadar, çocuklar, işlediği suça göre, idam edilmeye varıncaya kadar, büyüklerle aynı hukûkî sorumluluğa tâbî iken, müslümanların tâ bidâyetten beri bu hadîse dayanarak çocukları, yaptıklarından sorumlu tutmamış olması müstesna bir husûsiyet, İslâm'a has bir orijinalitedir. Çocuğun sorumluluğa geçiş hâli, rivâyetin farklı vecihlerinde değişik kelimelerle ifâde edilmiştir: حَتَّى يَشِبَّ ... "...genç oluncaya kadar", حَتَّى يَكْبَرَ "... büyüyünceye kadar", حَتَّى يَبْلُغَ "... büluğa erinceye kadar."

ÇOCUĞUN CEZÂÎ EHLİYETİ

Günümüzde, çocuk meselesi, ayrı bir çocuk antropolojisinden söz edilecek kadar farklı bir yaklaşımla ele alınmıştır. Bütün dünyada olduğu gibi bizde de çocuk mahkemelerinin kurulması için kanun çıkarılmıştır. Böylece, çocukla ilgili meseleler güncellik kazanmıştır. Bu meselede son gelişmelerle insanlığın nasıl İslâmî espriye yaklaştığını, bir başka ifâde ile, İslâmî teşrîatın nasıl en modern tesbitlerden daha genç daha tâze olduğunu göstermek için şunları belirtmede fayda ümit ediyoruz:

Cezaî Ehliyet

Çocuk mevzuunda İslâmiyetin öncülük ettiği bir başka mesele, çocuğun cezâî ehliyeti meselesidir. İslâm dini nazarında, bülûğ çağına kadar çocuk cezâî ehliyete sahip değildir, işlediği suç sebebiyle büyükler gibi cezalandırılamaz. Bu hukukî muamelenin mesnedi Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şu sözüdür: **"Bülûğa erinceye kadar çocuktan, uyanıncaya kadar uyuyandan, sıhhat buluncaya kadar mecnûndan kalem kaldırılmıştır (işledikleri, suç yazılmaz)."**

Bu hadîsi esas alan âlimler, "çocuk" tâbiriyle "doğumla bülûğ arasında olan herkesi" anlayarak, henüz bülûğa ermemiş bulunan kimseleri cezâî ehliyetten mahrum addetmişlerdir. Ancak temyîz yaşına basmamış olanlarla, basmış yani mümeyyiz addedilenler arasında tefrik yaparak iki gruba ayırırlar:

1. Gayr-i bâliğ ve gayr-i mümeyyiz olanlar: 0-7 (veya 8) yaş arasında olanlar. Bunlara hiçbir ceza uygulanmaz.

2- Gayr-i bâliğ ve fakat mümeyyiz olanlar (vasatî 15 yaşa kadar). Bunlara, suçları ne olursa olsun ta'zir adı altında bir nevi te'dib ve terbiye uygulanır. "Çocukların fiilleri, cinayetle mevsûf olmadıkları için" uygulanan ceza ukûbet tarîkıyla değildir, te'dib ve tehzib tarîki iledir ve ıstılahda "te'dîben ta'zîr" denir. Hukukçularımızdan Prof. Dr. Naci Şensoy çocuğa uygulanan bu cezanın terbiyevî tabiatını şöyle ifade eder:

"17'ye bâliğ olan ve ta'zîr namı altında toplanan cezalardan, suç işlemiş mümeyyiz sabî hakkında sâdece i'lâm, bilcelp i'lâm, va'z ve nasihat, tevbih ve tekdîr, sert yüz göstermek gibi hâkimin ahvâl ve şerâiti ve hususiyle fâilin bir mümeyyiz sabî oluşunu gözönünde bulundurmak mecburiyetinde olduğu ve bir cezâdan ziyade küçüğün psikolojisine ve mânevî durumuna hitabı mutazammın ve ikâ ettiği fiilin kötülüğünü anlatmaya matuf ve bir müellifin de işaret ettiği vechîle sırf terbiyevî tedbir nevinden olan kabil-i tatbîktir."

İslâm'ın bu mevzudaki öncülüğünü anlamak için "kadîm Hint, Çin, Mısır, Sümer, Asur, Bâbil, Eti, İbrâni milletlerinin hukukunda suç işlemiş kimselerin mesuliyetlerinin muhtelif yaş derecelerine göre tesbit ve tâyin edilmediğini... bu milletlerden intikal eden kanunnâmelerde... yaş küçüklüğünün cezâî mes'ûliyeti hafifleteceğine müteallik bir işarete dahi tesadüf edilmediğini... bu çok eski devirlerde suç işlemiş kimselerin yaşları nazar-ı itibâra alınmaksızın (büyüklerle) aynı derecede mes'ûl addedildiklerini" bilmek gerek.

Tarihî gelişmeyi tasvir ederek sırayla Roma, Justinyen, Kilise ve Cermen hukuklarında hâkim olan espriyi kısa kısa belirten Naci Şensoy, sözü Avrupa'ya getirerek şu açıklamayı sunar: "Fransa'da ilk defa 1791 kanunudur ki cezâyı tahfif eden sebepler meyanında küçüklerin durumunu da tesbît etmiş, 1910 kanunu ve küçüklüğe müteallik diğer bazı kavânîn (kanunlar) bu duruma bugünkü şeklini vermiştir."

İngiltere'de "19. yüzyıla gelinceye kadar bir suç işleyen büyüklerle küçükler ve çocuklar arasında hiçbir fark gözetildiğine rastlanmadığını, hapiste, büyüklerle küçükler, hattâ cins farkı bile gözetilmeksizin aynı yerde yatıp kalkmakta olduklarını" belirten bir diğer hukukçumuz: "18. yüzyılda bile, eve girmek ve hırsızlıktan suçlu sayılan 8-12 yaş arasındaki çocukların bile, ölüm cezâsına çarptırıldığını" kaydeder.

Amerika Birleşik Devletleri'nde de bu husustaki kanunî tatbikatın Fransa ve İngiltere'den farkı olmadığı, hatta "ilk çocuk mahkemesinin kurulduğu şehir olan İllinois'de 1899'dan önce, ceza kanununun, suçlu çocuk mevzuunda tesis ve tes-

bit eylemiş olduğu bazı suçlardan dolayı takip ve muhakeme olunduğu, bu yaştan sonra da cezâî ehliyet bakımından yaşlı bir insan gibi telâkkî edilerek, kendisi için hiçbir hafifletici sebep kabul olunmadığı ve büyük suçluların tâbi bulunduğu takip ve muhakeme usullerine tâbi bulunduğu" belirtilir.

Çocuk Mahkemesi

Çocuğu himâye meselesinde, Batı Medeniyeti'nin, son asırda tesis ettiği takdire şayan müesseselerden biridir. İslâm tarihinde böyle bir müesseseye rastlanmaması tabiîdir. Zira cezâî ehliyet meselesinde, İslâm'ın çocuğa bakış zâviyesi farklıdır. Nitekim, batılı insana bu mahkemelerin lüzumunu duyuran başlıca âmil, çocuğun büyükten farklı olduğunun kabul edilmesi, onların da büyükler gibi aynı hapishanelere konmalarındaki mahzurların, birkısım araştırma ve müşahadeler sonunda, zamanımızda idrak edilmesi olmuştur. Bu hususu bir müellifimiz aynen şöyle dile getirir:

19. asrın başında, küçüklerin işledikleri suçların çoğalması, Amerika'da fikirleri işgal eylemeye başladı. Yapılan tetkikler küçüklerin fena muhitlerde yetişmeleri ve âilelerinin fakir olması ve işlenen suçlara ait neşriyat ve çocuklarda taklit ve kendinden bahsettirmek zaafının fazla olması hususları ve câniler gibi muhakeme olarak bütün gazetelerin kendilerinden bahseylemesini meziyet olarak saymak temayülleri ve bunlara benzer bir çok içtimâî, ruhî âmiller, onları yalnız başına ve hatta çeteler kurarak suç işlemeye zorladığı sonucunu vermiştir. Bu incelemeler umumî efkâra ve kanun vazı'larına "küçükler için ayrı kanunlar vaz'ı ve adliyeden ayrı yerlerde, basit döşenmiş mahkemeler kurulması ve mahkemelerin gizli cereyan etmesi ve adliyedeki hâkimlerden başka vasıfları bulunan hâkimler tâyin edilmesi" düşüncelerini ilham eylemiştir.

Çocukların, yargı işlerinde büyüklerle bir tutulmasının mahzurlarını, Prof. Dr. Râsim Adasal da şöyle dile getirir: "Klasik adalet mekanizmasına göre, suçlu çocuğu da yargılamak ve ondan sonra da diğer vatandaşlar gibi genel ceza evlerine göndermek icab eder. Fakat bu safhalara kadar çocuk, jandarmaların elinde ve karakollarda bir müddet sürünür. Cezaevlerinde cinayetler işlemiş, büyük dolandırıcılıklarda bulunmuş bir sürü profesyonel ve tehlikeli suç hareketleri ile karşılaşır. Ve bunların menfi telkinleri altında, bunların ruhlarını benimser ve birçok ahlâksızlıklara alışır. Mahkemenin azametli kuruluşu ve ciddiyeti, hâkimlerin giyinme tarzları, avukatların münakaşaları ve çok defa dinleyen halk kalabalığı da çocuk ruhuna derece derece tesirler yapar."

Artık iyice anlaşılmıştır ki, cemiyetin vazifesi, muayyen bir devre içinde bu-

lunan çocukları cezalandırmak değil, ıslah etmektir. Islah için de meselenin "hukukun sahası dışına çıkarılması, ceza telâkkisinden uzak bulundurulması iktiza etmektedir."

Cürüm yapmış çocuğun bir büyük gibi suçlu sayılmaması istikametinde gelişen bu fikir, birçok münakaşalardan sonra, ilk defa Amerika'da, Massachussets, İllinois ve Chicago'da 1899 yılında çocuk mahkemelerinin kurulmasını netice verdi.

Bundan sonra, 1908'de İngiltere ve Almanya'da, 1912'de Fransa ve Belçika'da, 1914'de İtalya'da bu mahkemeler kurulmaya başladı.

Bu mahkemelerle birlikte cezâî ehliyet yaşı da söz konusu olmaya başlamış, çocukların hangi yaşa kadar ceza konusu olmayacağı, hangi yaşa kadar hafif ceza verileceği, hangi yaştan sonra da tam cezaya ehil olacağı tesbîti işi ele alınmıştır. Bu duruma göre, muhtelif memleketlerde ceza dışı bırakılan yaş hudutları şöyledir.

Belçika: 16; Almanya, Danimarka, İtalya, Rusya: 14; Fransa: 13; Macaristan, Norveç: 12; Türkiye: 11; Yunanistan, Bulgaristan: 10; İspanya: 9; İngiltere: 8.

Bu yaşlara kadar olan çocuklar suçsuz sayılmış, daha ileri yaşlarda da nâkıs mesuliyet esası kabul edilmiştir. Meselâ Fransa'da nâkıs mesuliyet yaşları 13-16, 16-18 yaşları arasıdır. İngiltere'de 8-14, 14-17 yaşlarıdır. Almanya'da da 1923, 1933, 1935 ve 1939 yıllarında yapılan muhtelif tâdillerle çocuklarla alâkalı hükümler ıslâh edilmiştir. Meselâ 18 yaşına kadar işlenen suçların cezâsı hafiftir.

Naci Şensoy, İslâm'da cezâî ehliyet hududu olarak tesbit edilen bülûğ için şu değerlendirmede bulunur: "Cezâî mesuliyete esas alınan bülûğ, kadîm garb memleketlerine nisbetle, bir taraftan, bu mesuliyete sebep gösterilmek bakımından çok daha muknî, diğer taraftan, tesbit edilmiş yaş hadleri itibariyle çok daha ihâtalı ve dakik tetkiklere tâbi tutulmuş bulunmaktadır."

Son olarak şunu belirtmek isteriz ki, çocuk, cürmünden dolayı cezaya ehliyet meselesinde büyükle bir tutulmamakla beraber, kendisine karşı işlenen cürümlerde büyükle bir telâkkî edilmiştir ve mücrim, o cürmü aynen bir büyüğe karşı işlemiş gibi ceza görmektedir. Bu hususu, İmâm-ı Muhammed (rahimehullah) şöyle hülâsa eder: "Kişinin nefsine ve uzuvlarına terettüp eden diyet meselesinde çocuk, bâliğ gibidir. Dil, el, ayak ve benzeri bir uzvun kesilmesi ile ondan hâsıl olan menfaat ortadan kalkıyorsa, mücrim bunun diyetini tam olarak ödemek zorundadır."

HİDANE BÖLÜMÜ

Umûmî açıklama:

Hidâne, çocuk terbiyesini ilgilendiren mühim bir bahistir. Bununla ilgili olarak bilinmesi gereken ve fakat fıkıh kitaplarının arasında kalmış pekçok mesele var.

Hidâne, fukahânın târifine göre, "Kız veya erkek çocukların veyâ kendi işlerinde müstakil olmayan gayr-i mümeyyiz mâtuhların muhafazasına bakmak, onların menfaatlarını mûcip husûsları deruhte etmek, ezâ ve zarar verecek şeylerden korumak, hayâtın icâbâtını hakkı ile göğüsleyebilmeleri için bedenî, rûhî ve aklî terbiyeleri ile meşgûl olmak ve mesûliyetlerini duyurmaktır". Bu devre normal olarak, erkeklerde 7-9; kızlarda 9-11 yaşları arasıdır. Çocuk yemede, içmede, giyinmede, tahâret ve yıkanmada kadına müstağnî duruma gelince bu devre sona erer. Kız çocuğu için, hayız yaşına gelince sona erer.

Çocuğun yetişmesinde birinci derecede muhtâç olduğu şey şefkat olması hasebiyle anne ve babanın boşanmaları veyâ bunlardan birinin veyâ her ikisinin de ölümleri hâlinde çocuğa bakmaya kimin daha çok lâyık ve hak sâhibi olduğu meselesi mühim bir husûstur. Normal olarak annenin bu işe daha lâyık olduğu kabûl edilegelmiştir. Çocuk hakları beyannâmesinin 6. maddesinde de: "Küçük çocuk istisnâî durumlar dışında, anasından ayrılmamalıdır" denmektedir.

Sünnet de annenin babaya nazaran daha şefkatli olduğunu ifâde eder. Bu sebeple henüz bülûğ çağına ermeyen bir çocuğun annesinden ayrılmaması bir esâs olarak vaz edilmiştir: "Allah anne ile çocuğunun arasını açanı kıyâmet günü sevdiklerinden ayrı tutar." Hattâ anne köle bile olsa satış sonucu ikisinin ayrılması yasaklanmıştır. Câfer İbnu Muhammed babasından şunu nakleder: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e esirler getirildiği zaman onları saf hâline koyar, sonra karşılarına geçip bakardı. Eğer ağlayan bir kadın görürse niye ağladığını sorardı. Kadın çocuğunun satıldığını söyleyecek olursa (akit bozulur) çocuğu kendisine iâde edilirdi." Râvi buna bir de Ebû Esîd es-Sa'idî ile ilgili bir misâl verir.

Ebû Dâvud'un bir tahrîcinde, Hz. Ali'nin satış sonucu köle anne ile çocuğunu ayırdığını, fakat durumdan haberdâr olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bunu yasaklayarak satış akdini iptâl ettiğini öğreniyoruz. Bu husûsa gereken titizliği Hz. Ömer de göstermiş, civârdaki sorumlulara mektuplar yazarak uyarmalarda bulunmuştur. Abdullâh İbnu Ferrûh babasından şunu nakleder: "Ömer İbnu'l-Hattâb bize: "Ne kardeşlerin, ne de anne ve evlâdlarının arasını satışla açmayın" diye yazdı." Kaynağımız, Hz. Ömer'in aynı muhtevâda Nâfi' İbnu Abdi'l-Hâris'e de yazdığını kaydeder.

Münâvî, "Satış, hibe, vs. yollarla anne ile evlâdın arasını açmanın, Şâfiî, Ebu Hanîfe ve Mâlik nezdinde şiddetli haram olduğunu, ancak Şâfiî'nin "temyiz yaşından önce", *Ebû Hanîfe*'nin de "Bülûğ yaşından önce" şartını koştuklarını kaydeder.

Bu husustaki yasak sâdece anne ile evlâdın değil, baba ile evlâdın ve kardeşlerin arasının açılmasına da şâmildir. Ancak anne husûsu, te'kîdle ifâde edilmiştir. Nitekim Sa'îd İbnu Mansûr'un bir tahrîcinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ayrı ayrı satılan iki kızkardeşin satış akdini iptâl etmiştir.

Çocuğu annenin terbiyesi bir esâs olmakla berâber, boşanma hâlinde çocuğa sâhip olma husûsunda anne ile baba arasındaki ihtilâf, kezâ çeşitli durumlarda anne ile amca, baba ile anneannesi vs. arasında çıkacak ihtilâflar karşımıza farklı meseleler ve çözüm yolları çıkarmaktadır. Bu husûsta sünnette çeşitli misâllere rastlamaktayız.

1- Çocuk temyiz yaşından küçükse, tekrâr evlenmedikçe anne ehaktır:

Abdullâh İbnu Amr'ın rivâyetinde; bir kadın gelerek: "Yâ Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ben şu oğlumu karnımda taşıdım, göğsümden emdirdim, kucağımda korudum. Şimdi babası beni boşadı ve bunu elimden almak istiyor" der. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Evlenmediğin müddetçe çocuk senin hakkın"** cevabını verir. Keza Hz. Ebû Bekir de, Hz. Ömer'in boşamış olduğu karısından doğan oğlu Âsım için: "Annesi evlenmediği müddetçe, oğluna daha lâyıktır. Zira o (anne), daha şefkatli, daha lütûfkâr, daha merhametli, çocuğa daha düşkün, daha re'fet sâhibidir" demiştir.

Annenin şefkatine muhtâç olduğu devrede, hidâne işinin anneye terettüp edeceği husûsunda âlimler ittifâk etmiş durumdadır. Fakihler hidâne meselesinde çocuğun anneye âit olduğu devreyi: "Çocuk yeme, içme, giyme ve istincâ işlerinde annesine muhtâç olmaktan çıktığı, bu işleri kendi kendine yapmaya başladığı

zaman'' olarak tavsîf ve tahdîd ederler ve bunun 7-8 yaşlarına tekâbül ettiğini söylerler. Ayrıca, kız çocuklarının hayız oluncaya kadar anneye muhtâç olduklarını belirtirler.

2- Çocuk temyîz yaşında ise: Muhayyerlik.

Boşanma durumunda çocuk husûsunda ihtilâfa düşen bir anne ile baba Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e mürâcaat ederler. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ikisini yan yana oturtup, **"Ey çocuk işte baban, işte annen hangisini istersen ona git"** der, ikisinden birini seçmeyi çocuğa bırakır.

İbnu Abbâs'ın rivâyetinde Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'in oğlu Âsım'ı annesine hükmederken: ''O, büyüyüp kendisi için seçinceye kadar annesinin kokusu, harâreti ve yatağı, ona senden daha hayırlıdır'' dediğini ve Hz. Ömer'in hiçbir itirâzî kelâmda bulunmadığını, Ammâretu'bnu Rebî'a'nın rivâyetinde ise yine amca ile anne arasında çocuğun (ki 7 veyâ 8 yaşındadır) Hz. Ali tarafından muhayyer bırakıldığını, küçük kardeşi için de Hz. Ali'nin: ''Bu da aynı yaşa gelseydi onu da muhayyer bırakırdım'' dediğini, Abdurrahmân İbnu Ganem'in rivâyetinde ise henüz konuşma safhasında olmayan bir çocuk için Hz. Ömer'in: ''Lisânı açılıp kendisi seçecek yaşa gelinceye kadar annesi ile berâberdir'' hükmünü verdiğini görmekteyiz. Bütün bu misaller küçük çocuğun behemahal annesinin emanetinde olacağı, temyiz ve konuşma hâlinde tahyîr (yânî muhayyer bırakılma) meselesinin araya gireceği hükmünü ifâde ederler.

Ancak şunu belirtmek gerekiyor: Temyîz yaşına ulaşan bir çocuğun tahyîri (anne, baba, asabe veyâ zevi'l-erhâm'den birini seçmede serbest bırakılması) birkısım fukahâ nazarında ihtilâf konusu olmuştur. Ahmed ve İshâk: ''Anne ve baba arasında ihtilâf vâki olunca, yedi yaşındaki çocuk muhayyer bırakılır, daha da küçükse anne ehaktır'' demiştir. Tahyîre taraftar olanlarla karşı olanlar arasında mutavassıt ve her iki tarafa da hak verir bir görüşe sâhip olan Şureyh: ''Baba ehak, anne erfak (daha şefkatli)'' der ve kendisine babaları ölmüş bir grup siyah çocuk getirilince: ''Muhayyer bırakın, istedikleriyle berâber olsunlar'' hükmünü verir. İmam Şafiî de tahyîri iltizam eder.

3- Tahyîri kabûl etmeyen Hanefi görüşü müdafaa eden Tahâvî, Ebû Hüreyre'den gelen ve böyle bir ihtilâfı Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ''aranızda kur'a çekin'' teklîfine babanın itirâz etmesi üzerine çocuğun ihtiyârına mürâcaat ettiğine dâir olan rivâyete dayanarak çocuğun muhayyer bırakılmasının ''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bir kazâsı olmadığı'' hükmünü çıkarır ve Kûfelilerin ekserîsinin de buna kâil olduğunu belirtir. Hükmüne sünnetten

başka misâller de getirerek Hamza'nın kızıyla ilgili hadîste de asabeden birini seçmede çocuğun serbest bırakılmayışını, karısı müslüman olmayan kocanın dâvasında, karıyla kocanın, "çocuğun muhayyer bırakılması" teklîfini kabûl etmelerinden sonra tahyîre tevessül edildiğini bildiren Abdülhamîd İbnu Selemeti'l-Ensârî ve Râfi İbnu Sinan'dan gelen rivâyetleri de delil olarak zikreder. Hanefî fukahâsından el-Kâsânî "Oğlan çocuğu temyîz yaşına ulaşıp yeme, içme, giyinme gibi işlerinde istiğnâya ulaşsa bile yine de annesine değil, babasına teslîmi gerektiğini, zirâ alması gereken erkeklere âit ahlâk ve âdâbı babasından alabileceğini, annesine verildiği takdîrde kadınlara âit ahlâk ve âdâbı alarak kadınlaşacağını kaydeder. Bu mahzûr, kız çocuğu için söz konusu olmayacağından başka, kadınlığa âit terbiyeyi alması için annesine teslîm edileceğini de ayrıca ilâve eder.

Çocuğun tahyîrine karşı çıkan Hanefî görüş bir de şu mülâhazayı ileri sürer: Çocuğun seçmeye bırakılmasında hikmet yoktur. Çünkü ona hevâsı galebe çaldığı için hazır lezzet nerede varsa oraya meyleder. Bu ise tembellik, hevâilik, mektep ve terbiye-i nefisten kaçmakta, dînî bilgileri alma zahmetine girmemektedir. Binnetîce ebeveynden en kötüsünü seçer. O da kendisini ihmâl eden, terbiyesi için titiz davranmayandır." Ayrıca tahyîre kâil olanların dayandıkları hadîste mevzûbahs olan çocuğun bülûğ yaşına ulaştığını da göstererek tahyîrin ancak bülûğdan sonra câiz olduğunu söylerler.

Esâsen temyîz yaşına basmış çocuğun terbiyesinde babanın ehemmiyetini de gözden uzak tutmak istemeyen tahyîr taraftarları: "Eğer çocuk anneyi seçmişse, sırf buna dayanarak onu ihmâli gerekmez, te'dîb ve tâlîmiyle ister bizzât, ister bilvâsıta ilgilenir, ihtiyâçlarını te'mîn eder" demektedirler.

Son olarak şunu da belirtelim ki tahyîre kâil olanlar, bunu tarafeynin hidâne şartlarını (İslâm, hürriyet, akl, adâlet, aynı yerde ikâmet gibi) eşit olarak ihrâz etmeleri hâlinde câiz görürler. Bir taraf bu vasıflardan birini kaybederse hidâne hakkını da kaybeder. Çocuğun hangi husûslarda ebeveynden birine tâbi olacağı meselesinde umûmî kaide şudur: "Hürlük veya kölelikte anneye, neseb ve tesmiyede babaya, dinde ise, en hayırlı olana tâbi olur".

4- Anne tarafının baba tarafına takdîmi: Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin rivâyetine göre umre yapıldıktan sonra Mekke'den ayrılırken Hz. Hamza'nın kızı, "amca, amca!" diyerek peşlerine düşer. İbnu Abbâs'ın rivâyetinde, kendisini götürmeleri için ayrı ayrı görmüş olduğu Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Zeyd İbnu Hârise ve Ca'fer, Kureyş ile yapılan anlaşmaya uyarak talebe

müsbet cevap vermezler. Hz. Ali elinden tutar ve yeğenine sâhip çıkar. Ancak Hz. Cafer: ''Onu ben alacağım, amcamın kızıdır, üstelik teyzesi de nikâhım altındadır, teyze anne gibidir, onu almakta ben daha çok hak sâhibiyim'' der. Ali de: ''Hayır ben daha çok hak sâhibiyim, zirâ amcamın kızıdır ve yanımda da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kızı vardır, o bana ehaktır'' der. Hz. Zeyd de: ''Ben daha ziyade hak sahibiyim, kardeşimin kızıdır...'' der. Aralarında nizâ ederler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) çıkar ve Cafer lehine hükmederek: **''Böylece teyzesinin yanında olur, teyze anne demektir''** der.

Çeşitli vecihleri muvâcehesinde farklı mülâhazalara, yorumlara sebep olan bu hâdiseden, ''Hidâne meselesinde teyzenin halâya mukaddem olduğu (...), anne cihetinden gelen akrabaların, baba cihetinden gelen akrabalara takdîm edileceği'' hükmü çıkarılmıştır.

Hidâne husûsunda teyzenin takdîm edileceğini te'yîd eden başka rivâyetlere de rastlanır. Kezâ Ebû'l-Velîd'den gelen rivâyette, anne ile amca arasında çıkan bir ihtilâfta Hz. Ömer'in çocuğa: ''Annenin darlığı amcanın bolluğundan senin için daha hayırlıdır'' demiştir.

Hidâne için İslâm, akl, bülûğ, (terbiyeye) kudret, emânet (fâsık olmamak), hürriyet, evlenmemiş olmak gibi şartlar koşan fukahâ bu husûsta sünnette vâki olan -ki kısmen yukarıda zikrettik- ahbârı nazar-ı itibâra alarak, hidâneye ehak olanları sırayla şöyle tesbît etmiştir:

1- Anne.
2- Annenin annesi.
3- Babanın annesi.
4- Ana baba bir kız kardeş.
5- Anne bir kız kardeş.
6- Baba bir kız kardeş.
7- Ana baba bir kız kardeşin kızı.
8- Anne bir kız kardeşin kızı.
9- Anne baba bir teyze.
10- Anne bir teyze.
11- Baba bir teyze.
12- Baba bir kız kardeşin kızı.
13- Anne baba bir erkek kardeşin kızı.
14- Anne bir erkek kardeşin kızı.
15- Baba bir erkek kardeşin kızı.
16- Anne baba bir hala.
17- Anne bir hala.
18- Baba bir hala.
19- Annenin teyzesi.
20- Babanın teyzesi.
21- Annenin halası.
22- Babanın halası.

Her durumda anne baba bir olanlar takdîm edilir. Bu mehârim arasında çocuk için kadın akraba yoksa veya olmakla berâber hidâne için ehil değilse, hidâne irsteki tertîbe göre erkek tarafı mehâriminden olan esbâta intikâl eder.

Eğer ricâl'i mehârimînden gelen asabe arasında kimse bulunmaz veyâ bulunmasına rağmen hidâne için ehil olmazsa, hidâne hakkı asabeden olmayan erkek mehârime intikâl eder. Hidâne husûsunda böyle bir tertîb ortaya konmuştur. Zirâ çocuğun hidânesi, ihmâli imkânsız bir keyfiyettir. Bu işe en elyak olanı da akrabasıdır. Akrabanın da biri diğerinden evlâdır. Çocuğa bakacak hiçbir akraba bulunmazsa çocuğun hidânesi için uygun olanı tâyin etme vazîfesi hâkime terettüp eder.

1659 ١- عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رضى الله عنه قال: [أتَتِ امْرَأةٌ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَتْ: إنَّ ابْنِى هٰذَا كَانَ بَطْنِى لَهُ وِعَاءً، وَثَدْيِي لَهُ سِقَاءً، وَحِجْرِى لَهُ حِوَاءً(١)، وَإنَّ أبَاهُ طَلَّقَنِى وَأرَادَ أنْ يَنْتَزِعَهُ مِنِّى ؟ فَقَالَ ﷺ: أنْتِ أحَقُّ بِهِ مَا لَمْ تَنْكِحِى]. أخرجه أبو داود.

1. **(1659)**- *Amr İbnu Şuayb babası vasıtasıyla dedesinden (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir kadın gelerek:*

"Bu çocuğa karnım yuva, göğsüm içecek,kucağım da kundak olmuş iken, babası beni boşadı ve onu da benden koparıp almak istiyor!" diye şikâyet etti. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"Sen evlenmedikçe, çocuğa ehakksın!" *cevabını verdi". [Ebu Dâvud, Talâk 35, (2276).]*

AÇIKLAMA:

1- Kadın Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e meselesini teşbihli bir üslûbla anlatmıştır. Tercümede asla uymaya çalıştık. Ancak şöyle de tercüme edilebilirdi: "Bu çocuğu karnımda taşıdım, göğsümden emdirdim, kucağımda himaye edip büyütmekte (zahmetlerini çekmeye devam etmekte)yim..."

---

(١) الحواء: اسم المكان الذى يحوى الشيء: أى يضمه ويجمعه.

2- Bu hadîs, nikâh gibi bir engel olmadığı müddetçe küçük çocuğa sâhip olma husûsunda annenin, babadan daha çok hak sahibi olduğunu belirlemektedir. *Ebû Hanîfe, İmam Mâlik* ve *Şâfiî* (rahimehumullah) böyle hükmetmişlerdir. *İbnu'l-Münzir* bu hususta icma olduğunu söyler. *Ebu Hanîfe* merhum: "(Boşanan veya dul kalan) anne, çocuğa zî-rahm-ı muharrem olan birisi ile evlenecek olsa çocuk üzerindeki hidâne hakkını kaybetmez" derken *Şâfiî* hazretleri: "Mutlak olarak kaybeder, zîrâ delil böyle bir tafsilde bulunmaz" demiştir.

1660 ٢- وعن أبي هريرة رضى الله عنه [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ خَيَّرَ غُلاَماً بَيْنَ أَبِيهِ وَأُمِّهِ، فَاخْتَارَ أُمَّهُ، فَأَخَذَ بِيَدِهَا فَانْطَلَقَتْ بِهِ]. أخرجه أصحاب السنن، وهذا لفظ الترمذى.

2. **(1660)**- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bir oğlan çocuğunu, baba veya annesini seçmede muhayyer bıraktı. Çocuk annesini seçti ve onun elinden tuttu. Annesi de çocuğu alıp götürdü*". [Tirmizî, Ahkâm 21, (1357); Ebû Dâvud, Talâk 35, (2277); Nesâî, Talâk 52, (6, 185, 186); İbnu Mâce, Ahkâm 22, (2351). Yukarıdaki metin *Tirmîzî*'nin metnidir.]

AÇIKLAMA:

Hadîsteki muhayyer bırakma hâdisesi boşanıp ayrılan bir karı-koca arasında cereyan etmiştir. Hadîste zikri geçen oğlan çocuğu (gulam) mümeyyiz, yani 7-8 yaşlarına basmış bir çocuk olmalıdır. Zîra, bahsin baş kısmında, umumî açıklama kısmında belirttiğimiz üzere, istiğna yaşına basmış olan oğlan çocuklarının anne veya babadan birini seçmek -Şâfiîlere göre- kendilerine bırakılmıştır. Bu yaşa ermeyen çocuk kız olsun erkek olsun anneye aittir. Yeme, içme, giyinme -ve hatta iştinca- gibi işlerini tek başına yapabilecek yaşa gelen çocuk, Hanefîlere göre, erkekse babaya, kızsa bülûğa kadar anneye aittir. *Hassâf* bu istiğna yaşını dokuz olarak belirlemiştir. *Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshak İbnu Râhuye'ye* göre, çocuk yedi yaşında muhayyer bırakılır. *Şâfiî* de 7-8 yaşında muhayyer bırakılacağını söylemiştir.

1661 ٣- وعن علىّ رضى الله عنه قال: [خَرَجَ زَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ إِلَى مَكَّةَ فَقَدِمَ بِابْنَةِ حَمْزَةَ، فَقَالَ جَعْفَرٌ رضى الله عَنْهُ: أَنَا آخُذُهَا، أَنَا أَحَقُّ بِهَا، وَهِيَ

ابْنَةُ عَمِّى، وَعِنْدِى خَالَتُهَا، وَإِنَّمَا الْخَالَةُ أُمٌّ، وَقَالَ عَلِىٌّ رضى اللّه عَنْهُ: أَنَا أَحَقُّ بِهَا، هِىَ ابْنَةُ عَمِّى، وَعِنْدِى ابْنَةُ رسول اللّهِ ﷺ فَهِىَ أَحَقُّ بِهَا، وَقَالَ زَيْدٌ رضى اللّهُ عَنْهُ: أَنَا أَحَقُّ بِهَا هِىَ ابْنَةُ أَخِى، وَإِنَّمَا خَرَجْتُ إِلَيْهَا، وَقَدِمْتُ بِهَا، فَقَضَى بِهَا رسول اللّه ﷺ لِجَعْفَرٍ، وَقَالَ: إِنَّمَا الْخَالَةُ أُمٌّ]. أخرجه أبو داود.

3. **(1661)**- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Zeyd İbnu Hârise Mekke'ye gitmişti. (Uhud'da şehid düşen Hz. Hamza'nın kızına uğradı. Cafer (radıyallahu anh): "Kızı yanıma ben alacağım, ona ben ehakkım, o benim amcamın kızıdır ve üstelik yanımda teyzesi var, teyze anne gibidir" dedi. Hz. Ali (radıyallahu anh) de: "Ona ben ehakkım. O amcamın kızıdır. Yanımda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kızı Fâtıma var. Fâtıma ona ehaktır" dedi. Zeyd İbnu Hârise (radıyallahu anh) atılarak: "Ona ben ehakkım, o erkek kardeşimin kızıdır, ben onun için yola çıktım ve yanına geldim" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kızı Hz. Ca'fer (radıyallahu anh)'in yanına almasına hükmetti ve:* **"Muhakkak ki, teyze annedir!"** *buyurdu."* [Ebu Dâvud, Talâk 35, (2278-2280); Buhârî, Sulh 6, Meğâzi 43; Tirmizî, Birr 6.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hâdise, *Buhârî*'nin rivâyetinde daha açık gelir. Buna göre, Hudeybiye sulhünden sonra, mezkûr sulhün şartlarından biri gereğince, müteakip sene, müslümanlar umre niyetiyle Mekke'ye gelirler. Ziyâreti tamamlayıp dönerlerken *Uhud Savaşı*'nda şehid düşmüş olan *Hz. Hamza*'nın kızı *Ammâre: "Amca, amca (beni de götürün!) diyerek Reşûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın peşine takılır. Bir rivâyette kafilenin içinde dolaşmakta olan kıza Hz. Ali (radıyallahu anh) sâhip çıkarak elinden tutar ve zevce-i pâkleri Hz. Fâtıma* (radıyallahu anhâ)'ya: "Amcanın kızını yanına al!" diye emreder, o da alır. Ancak, kızı yanına alma husûsunda *Zeyd İbnu Hârise* ile *Cafer İbnu Ebî Tâlib* de araya girerler. Rivayette de görüldüğü üzere, her biri çocuğa sâhip olma hususunda birinci derecede hak sahibi oldukları iddiasıyla ihtilâf ederler.

Ancak, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Teyze, anne makamındadır!" diyerek, kızı teyzesi *Esma Bintu Umeys*'i nikahında tutan *Hz. Câfer*'e teslim eder.

2- Rivâyette *Zeyd İbnu Hârise*'nin *Hz. Hamza*'ya "kardeşim" demesi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, hicretten sonra Medine'de *Hz. Hamza* ile *Hz.*

Zeyd (radıyallahu anhümâ)'i kardeşlemiş olmasındandır. Bu kardeşleşme, başlangıçta birini diğerine vâris kılacak şekilde kardeşler arasında ciddî ve kuvvetli bağlar husûle getirmişti.

3- Niza konusu olan *Ammâre Bintu Hamza*, annesiyle Mekke'de kalmıştı.

4- *Ammâre*'nin, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a *"amca!"* diye hitabı, saygıdan ileri gelen bir tavziftir. Zira Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onun amcası değil, amcasının oğludur. Mamâfih, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la *Hz. Hamza*'nın süt kardeşi oldukları da bilinmektedir. Nitekim *Hz. Ali,* Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kızı Fâtıma'ya *Ammâre*'yi "amcanın kızı" diyerek takdim etmiştir.

5- Bazı rivâyetler, *Ammâre*'yi himâye etme hususundaki bu ihtilâfın Medîne'de cereyan ettiğini tasrîh eder. Rivâyetin sadedinde olduğumuz vechi ise, sanki Mekke'de geçtiği fikrini verecek bir üslûba sâhiptir. Mamâfih, münâkaşanın Mekke'den ayrıldıktan sonra, Medîne'ye henüz gelmeden yolda cereyan ettiğini ifade eden rivayetler de var. Bazı rivâyetler, bu münâkaşanın uyumakta olan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i uyandıracak kadar yüksek sesle geçtiğini belirtir.

6- Hudeybiye antlaşmasında, Mekke halkından müslümanlarla gitmek isteyen hiç kimseyi götürmemek şartı olmasına rağmen Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) *Ammâre*'yi berâberlerinde almalarına izin vermiştir, zîrâ, Mekkeliler onun çıkmak arzusuna mümânaat göstermemişlerdir. Mamafih, kadınların vahy-i İlâhî ile bu şartın dışında tutulduğu da söylenmiştir.

7- Hz. Peygamber'in, kızı *Hz. Câfer*'e hükmetmesi, hem hanımının, hem de kendisinin çocuğa olan kan karâbeti sebebiyledir; kendisi kızın amcaoğlu, hanımı da teyzesi olmaktadır. Mamafih bir rivâyette üçüncü bir sebep zikredilmiştir: اَدْفَعُهَا إِلَى جَعْفَرٍ فَإِنَّهُ اَوْسَعُ مِنْكُمْ **"Ben çocuğu Cafer'e veriyorum, o sizden daha zengin."**

8- Bu rivâyet, şefkat, merhamet gibi duygularda, teyzenin çocuğa daha yakın olduğu, çocuğun meselelerine onun annesi gibi fıtrî bir alâka hissedeceği hükmü çıkarılmıştır. Buradan hareket eden ulemâ hidâne meselesinde teyzenin haladan önce geldiğine hükmetmiştir. Dolayısıyla eşit uzaklıktaki anne akrabaları, hidâne meselesinde baba akrabalarına tekaddüm etmektedir.

HASEDLE İLGİLİ BÖLÜM

Umumi Açıklama:

Hased ile gıbta birbirine benzeyen zıd hasletlerdir. Tıpkı tevazû ile tezellül, vekar ile tekebbür, israf ile cömertlik, iktisad ile cimrilik gibi. Bunlar zâhirde bir benzerlik taşısalar da hakikatte zıttırlar, biri memduh, diğeri mezmumdur.

TARİFİ:

Hased, Râğıb'ın açıklamasına göre nimet verilmiş olan kimseden o nimetin zevâlini istemek, yâni nîmetin yok olarak o kimsenin mahrûm kalmasını temennî etmektir. Bâzı âlimler "kişinin bu nîmete, kendisinin sâhib olmasını temennî etmesidir" diye tarif etmiştir. Gerçek o ki, hased her iki mânâya da şâmildir.

MAHİYETİ:

Hased'in sebebi, insan fıtratından gelir. Normalde, insanoğlu kendi hem cinslerine karşı üstün olmak arzusu ile mecbûl yaratılmıştır. Bu his gereklidir ve belki de birçok beşerî terakkînin zenbereğidir. İnsanın bu fıtrî meyli bir kusur değil bilakis bir imtiyazdır. Ancak bunun akıl ve irade ile hadd-i vasatta tutulması gerekmektedir. Hadd-i vasattaki üstünlük sevgisi ise "gıbta"dır. Bu, başkasında olan nîmetin kendinde de olmasını temennî etmektir. Gıbtada, başkasının o nîmetten mahrûmiyetini temennî yoktur. Halbuki hased, kendinde olmayan nimeti başkasında görünce, onun bu nimetten mahrum kalarak kendi seviyesine düşmesini istemektir.

Görüldüğü üzere, karşı tarafın mahrûmiyeti ile kendisinin yükselmesi veya en azından eşitlenmesini istemek (hased) ile, ondaki nimete sahip olarak ona yetişmeyi veya onu geçmeyi temenni etmek arasında büyük fark mevcuttur. Gıbta mü'minin, hased münâfığın vasfıdır.

Elmalılı merhum, hased mevzuunda şu kıymetli açıklamayı yapar: "Hasedde asl olan mânâ, bir nimetin, bir fazîletin, bir kemâlin, sahibinden zevâlini (yok olmasını) arzu etmek, kendisine geçmesini gerek istesin, gerek istemesin başka-

sında bulunmasını mutlaka çekememektir. Öyle ki, "onunki onda dursun da sana da verelim" deseler memnun olmaz, keşke onunki mutlaka gitse de kendisine hiçbirşey verilmese bile hoşlanır. Bâhusus hased olunan nimet, hâsid tarafından gasbolunmak kâbil olmayan fezâil-i zâtiyye ve kemâlât-ı nefsiyye kabilinden olursa hâsid o zaman bütün bütün fazilet düşmanı kesilir ve onu kendine tahvîl edemediğinden dolayı mahsudunu (çekemediği kimseyi) bi-gayr-ı hakkın (haksız olarak) mutlaka imha etmekle mütesellî olmak ister el-iyâzu billâh.

Hülâsa, hâsid, kendinin onmasını değil, diğerinin onmamasını ister... Şer olan hasedin asıl mânâsı, başkasında bir nimet görmekten müteezzî (rahatsız) olup onun zevâlini istemektir ki bizim çekememezlik tâbir ettiğimizdir, birtakımlarının zannettiği ve hayli şâyi olduğu vechile kıskançlık demek değildir. Kıskançlık bazan hased demek dahi olursa da daha ziyâde Arapça'da gayret tâbir olunandır... Mesela erkeğin karısını başkasından kıskanması, kezâlik karının kocasını başkasından kıskanması hased değil, "gayret" ve "hamiyet"tir, bu memduhtur."

HASEDİN ZARARLARI:

Bu mezmûm ahlâk önce hâside zarar verir. Başkasında gördüğü her nimet onu rahatsız eder. Ancak asıl büyük zarar, hasedcinin böyle bir hissi içinde taşımakla yetinmeyip, arzusunu gerçekleştirmek üzere, onun gereği olan hîle, söz ve fiillere yer vererek faaliyete geçmesiyle hâsıl olur. Bilindiği gibi Felâk sûresinde, "hasedci'nin hased ettiği zamanki şerrinden Allah'a sığınmak" emredilmiştir. Yâni hasedci kimse, içinde geçen hased ve çekememezlik duygularının muktezasını gerçekleştirmek için harekete geçtiği takdirde son derece zararlı olabilmektedir. Zirâ böyle habîs nefislerin göze almayacağı kötülük, başvuramayacağı hile ve habâset yoktur. Mezkûr sûre, hased duygusunun, kişinin içinde kaldıkça sâhibinden başka kimseye zarar vermeyeceğini de dolaylı olarak ifâde etmektedir.

HASEDİN ÇARESİ:

Bir mü'mine yakışan, hased hissi içinde doğduğu zaman, bundan nefret edip defetmeye çalışmaktır, tıpkı haram şeyleri yapmak hissi içinden geçince yaptığı gibi. Bu duyguyu tedavi husûsunda Bediüzzaman merhum şu tavsiyede bulunur: "Hâsid adam hased ettiği şeylerin âkibetini düşünsün. Tâ anlasın ki, rakibinde olan dünyevî hüsün ve kuvvet ve mertebe ve servet, fânidir, muvakkattır. Faidesi az, zahmeti çoktur. Eğer, uhrevî meziyetler ise, zâten onlarda hased olmaz. Eğer onlarda dahi hased yapsa, ya kendisi riyâkardır; ahiret malını dünyada mahvetmek ister. Veyâhud mahsûdu (hased ettiği kimseyi) riyâkâr zanneder, haksızlık eder, zulmeder.

Hem ona gelen musîbetlerden memnun ve nimetlerden mahzun olup kader ve Rahmet-i İlâhiyye'ye, onun hakkında ettiği iyiliklerden küsüyor, âdeta kaderi tenkîd ve Rahmet'e itirâz ediyor. Kaderi tenkîd eden başını örse vurur kırar. Rahmet'e itiraz eden rahmetten mahrum kalır...''

MEŞRÛ HASED:

Son olarak bir noktaya daha parmak basmak isteriz. İslâm ulemâsı, bazı kimselere karşı hasedin meşru olabileceğini söylemiştir. Onlar kâfirlerle, mazhar oldukları nîmetleri, Allah'a isyan ve birkısım günah işlerde harcayan fâsıklardır. Bunların ellerindeki nimetten mahrum kalmalarını temenni etmek günah değildir.

1662 ١– عن ابن مسعود رضى اللّه عنه قال: [قَال رسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ حَسَدَ إلاَّ فِى اثْنَتَيْنِ رَجُل آتَاهُ اللّهُ الْحِكْمَةَ فَهُوَ يَقْضِى بِهَا وَيُعَلِّمُهَا، وَرَجُل آتَاهُ اللّهُ مَالاً فَسَلّطَهُ عَلَى هَلَكَتِهِ فِى الْحَقّ]. أخرجه الشيخان.

1. **(1662)**- *İbnu Mes'ûd* (radıyallahu anh) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **''Şu iki kişi dışında hiç kimseye gıbta etmek câiz değildir: ''Biri, Allah'ın kendisine verdiği hikmetle hükmeden ve bunu başkasına da öğreten hikmet sâhibi kimse. Diğeri de Allah'ın kendisine verdiği malı Hakk yolda sarfeden zengin kimse.''** [Buhârî, İlm 15, Zekât 5, Ahkâm 3, İ'tisâm 13; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 268, (816).]

1- Hadîste *gıbta* diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı *hased*dir. Ancak, Umumî Açıklama kısmında belirttiğimiz üzere, *hased* kelimesi zihnimizde öncelikle mezmûm olan mânâları uyandırdığı için, tercümede o kelimeyi kullanmamayı uygun bulduk. Zaten hased, Arapça'da mecâzî olarak gıbta mânasında da kullanılmaktadır. Öyle ise, sadedinde olduğumuz hâdiste, hased, ''gıbta'' mânâsını taşımakta ve: 'İki kişiye Allah'ın verdiği nimetin kendinize de verilmesini temennî etmeniz câizdir...'' diye anlaşılması gerekmektedir. Mamafih müteakip hadîste, hased kelimesinin kullanılmasıyla ilgili bir başka te'vîl kaydedeceğiz.

Meşru kılınan bu temennî, başkasındaki nimetin zevâlini temenni etmemek şartıyla kayıtlıdır. Bu hususta gösterilecek hırsa, Arapça'da münâfese denir, dilimizde yarışmak diyebiliriz. Münâfese, ibâdet hususunda memduhtur, zira âyette: وَفِى ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ **''İyi şeyler için yarışanlar, bunun için yarışsınlar''** (Mutaffifîn 26) buyrulmuştur. Ma'siyette yarış mezmumdur. Câiz olan amellerde yarış mübahtır. Bu noktadan hadisi şöyle kayıtlamak uygun gö-

rülmüştür: "Bu iki hususta yapılacak gıbtadan daha efdal, daha büyük gıbta yoktur".

2- Mezkûr iki nimetten biri hikmet, diğeri maldır. Ancak her ikisi de Allah yolunda sarfediliyorsa memduhdur, gıbtaya değmektedir. Nefis ve şer hesabına kullanılacak malın da, ilmin de kişiye getireceği ziyade bir sorumluluk olduğu için Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bunun temennisini tavsiye etmiyor.

3- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, cevâzı sâdece iki nimetle sınırlamasına gelince: Allah için îfâ edilen taatler, ya bedenîdir, ya mâlîdir, yahut bunlardan birinin yerine geçecek bir şeydir. Hadîste, bedenî olana hikmet, hikmetle hüküm ve hikmetin öğretilmesi ile işâret edilmiştir. *İbnu Ömer*'den kaydedeceğimiz müteakip hadîste, bu husus biraz farklı kelimelerle ifâde edilmiştir: **"...Allah bir kimseye Kur'ân vermiştir, o da onu gece ve gündüz ikâme eder".** Ulemâ "ikâme"yi "namazın içinde ve dışında okumak, onunla amel etmek, onu öğretmek, muktezasıyla hüküm ve fetvâ vermek..." şeklinde anlar ve sadedinde olduğumuz vechi ile bu vechi arasında fark görmez.

Hadîsin başka vecihleri de var.

4- Hadîsin başka sahâbeler tarafından rivâyet edilen vecihlerinde farklı ziyâdeler var. Bunlara göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu sözünü işiten bir adam: "*Keşke bana da falancaya verilen kadar mal verilmiş olsaydı da ben de onun gibi hayır ameller işleseydim*" temennisinde bulunur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu temenniye: "Hakk yolda amel edenlerle, hakk yolda amel etmeyi temennî edenlerin sevapta eşit olacaklarını belirterek cevap verir:

عَبْدٌ رَزَقَهُ اللَّهُ عِلْمًا وَلَمْ يَرْزُقْهُ مَالاً فَهُوَ صَادِقُ النِّيَّةِ يَقُولُ لَوْ اَنَّ لِى مَالاً لَعَلِمْتُ مِثْلَ مَا يَعْمَلُ فُلاَنٌ فَاَجْرُهُمَا سَوَاءٌ

"Allah bir kimseye ilim verir ve fakat mal vermezse, bu kimse sıdk ile "Benim malım olsaydı falanca gibi hayırda harcardım" diye temenni etse, her ikisi sevapta eşit olur". Keza bir başka hadîste de:

اَلطَّاعِمُ الشَّاكِرِ كَالصَّائِمُ الصَّابِرِ

"Şükreden yiyen sevapca, sabreden oruçlu gibidir" buyurmuştur.

1663 ٢- وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [سَمِعْتُ رسولَ الله ﷺ: يَقُولُ: لاَ حَسَدَ إلاَّ عَلَى اثْنَتَيْنِ: رَجُل آتَاهُ اللّهُ الْقُرْآنَ، فَهُوَ يَقُومُ بِهِ آنَاءَ اللَّيْلِ

وَآنَاءَ النَّارِ، وَرَجُلٌ أَعْطَاهُ اللّٰهُ تَعَالَى مَالاً فَهُوَ يُنفِقُهُ آنَاءَ اللَّيْلِ وَآنَاءَ النَّهَارِ[

أخرجه الشيخان والترمذى.

2. **(1663)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"İki kişiye karşı hased câizdir: Birincisi o kimsedir ki, Allah kendisine Kur'ân-ı Kerîm'i nasib etmiştir, o da onu, gece ve gündüz boyu ikâme eder. İkincisi de o kimsedir ki, Allahu Teâla ona mal vermiştir de o da gece ve gündüz (hak yolda) infak eder."* [Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân 20, Tevhîd 45; Müslim, Müsâfirîn 266 (815); Tirmizî, Birr 24, (1937).]

AÇIKLAMA:

1- Hased ve gıbta kelimelerinin kullanılışları ve aralarındaki farkla ilgili açıklama daha önce geçtiği için burada o husûslara temas etmeyeceğiz. Ancak, burada *hased* kelimesinin kullanılmış olmasıyla ilgili *İbnu Hacer*'in serdettiği bir te'vili kaydetmek isteriz. Der ki: "...Yahud da *hased* kelimesi, iki hasletin tahsiline teşvîk husûsunda mübâlağa için kullanılmıştır. Sanki şöyle denmektedir: Bu iki haslet, sâdece mezmûm bir yolla tahsîl edilebilecek olsa bile, onlardaki fazîlet sebebiyle, onların bu mezmum yoldan tahsîli sevablı ise bunların meşrû ve memdûh yoldan tahsîlleri ne kadar sevablı olur! Bu teşvîk şu âyetin üslûbuna uygunluk arzetmektedir: فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ ... **"Hayırlı işlerde birbirinizle yarışın..."** (Bakara 148). Zira, "yarış"ın hakîkati, arzu edilen şeyde başkasının önüne geçmektir."

2- Kur'ân'ın ikâmesi, önceki hadîsin açıklanmasında geçtiği üzere, Kur'ân'la -hem okuyarak, hem de onun emirlerini yerine getirerek- ameldir.

1664 ٣- وعن أبى هريرة رضى اللّٰه عنه قال: [قَالَ رسول اللّٰه ﷺ: إِيَّاكُمْ وَالْحَسَدَ فَإِنَّهُ يَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ، أَوْ قَالَ الْعُشْبَ].

أخرجه أبو داود.

3. **(1664)**- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Hasedden kaçının. Çünkü o, ateşin odunu** -ravi dedi ki: Veya kuru otu- **yiyip tükettiği gibi, bütün hayırları yer tüketir."** [Ebu Dâvud, Edeb 52, (4903).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Mâce*'de *Enes* (radıyallahu anh)'ten rivâyet edilen bir hadîs şöyledir: **"Hased hasenatı yer tüketir, tıpkı ateşin odunu yiyip tükettiği gibi. Sadaka da hataları söndürür, tıpkı suyun ateşi söndürmesi gibi".**

2- Hasedden kaçınmak, başkasının malı mevkiî vs. dünyevî bir şeyinde çekememezliğe düşmemek demektir. Uhrevî umûrda gıbta câiz ise de dünyevî umûrda hased câiz değildir. Çünkü, hased, hâsidi mahsûd hakkında gıybete ve yıkıcı gayretlere sevkederek zulme ve haksızlığa atar. Gıybet, zulüm ve haksızlık ise bunları yapanın hasenâtının yok olmasına müncer olur. Bütün bu durumlar mahsûdun nimetçe, sevabça artmasına, hâsidin de hüsran ve zararlarda batmasına sebep olur. Böylelerinin durumu âyet-i kerimede: خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ **"Dünyayı da âhireti de kaybeder"** (Hacc 11) diye ifâde edilmiştir.

1665 ٤- وعن الزبير رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسول اللّه ﷺ: دَبَّ إلَيْكُمْ دَاءُ الأُمَمِ قَبْلَكُمْ: الْحَسَدُ وَالْبَغْضَاءُ، وَهِىَ الْحَالِقَةُ(١)، أمَا إنِّى لاَ أقُولُ تَحْلِقُ الشَّعْرَ، وَلٰكِنْ تَحْلِقُ الدِّينَ، وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لاَ تَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى تُؤْمِنُوا، وَلاَ تُؤْمِنُوا حَتَّى تَحَابُّوا، ألاَ أدُلُّكُمْ عَلَى مَا تَحَابُّونَ بِهِ؟ أفْشُوا السَّلاَمَ بَيْنَكُمْ]. أخرجه الترمذى.

4. **(1665)**- *Hz. Zübeyr* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Size ümem-i kadîme hastalığı sirayet etti: Bu, hased ve buğzdur. Bu kazıyıcıdır. Bilesiniz; kazıyıcı derken saçı kazır demiyorum. O dini kazıyıcıdır. Nefsimi kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemîn ederim, sizler îman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de îmân etmiş olmazsınız. Birbirinizi sevmeye yardımcı olacak şeyi haber vereyim mi: Aranızda selâmı yaygınlaştırın".** [Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyâme 57, (2512).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) önceki ümmetlerin yıkılmasına sebep

---

(١) الحالقة: الخصلة التى من شأنها أن تحلق: أى تهلك وتستأصل الدين كما يستأصل الموسى الشعر.

olan ictimaî bir marazı dâu'l-ümem diye isimlendiriyor. Bu hastalık hased ve buğz-dur. Bâzı şârihler bunu, eski milletlerin âdeti diye anlarlar.

2- İmandan murad hem Allah'a inanmak, hem de peygamberlerin getirdikle rine inanmaktır. Cennete götürecek hakiki iman budur. Değilse sırf Allah inancı veya Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in getirdiğinin bazısına inanıp bazısını reddetmek veya şüpheyle karşılamak, kişiyi kurtuluşa götürmez.

3- Selâm, karşılıklı muhabbetin mühim âmillerinden biridir. Zira selâmlaşmalar kalplerdeki kırgınlıkları bertaraf ettiği gibi muhabbeti de uyandırmaktadır.

Selâmla ilgili geniş açıklama 3376-3390 numaralı hadîslerde gelecek.

HIRS BÖLÜMÜ

1666 ١- عن أنس رضى الله عنه قال: [قَالَ رسول الله ﷺ: يَهْرَمُ ابْنُ آدَمَ وَيشِبُّ فِيهِ اثْنَتَانِ: الْحِرْصُ عَلَى الْمَالِ، وَالْحِرْصُ عَلَى الْعُمُرِ].

أخرجه الشيخان والترمذى.

1. **(1666)**- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Ademoğlu ihtiyarladıkça onda iki şey gençleşir: Mala karşı hırs ve hayata karşı hırs".** [Buhârî, Rikâk 5; Müslim, Zekât 115, (1047); Tirmizî, Zühd 28, (2340): İbnu Mâce, Zühd 27, (4234).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîs muhtelif vecihlerde gelmiştir. *Buhârî*'deki bir vechi: **"Ademoğlu büyür, onunla birlikte iki şey daha büyür: Mal sevgisi, uzun ömür sevgisi"** şeklindedir. Bir başka vechi ise: **"Yaşlının kalbi iki şeyde genç kalır: Dünya sevgisi ve tûl-i emel (uzun yaşama sevgisi)"** şeklindedir. *Beyhakî*'nin kaydettiği bir vechi: **"Ademoğlunun yaşlandıkça cismi zayıflayıp eti incelse de kalbi genç kalır"** şeklindedir.

2- Burada, ifâde edilen ihtiyarın kalbinin gençliği, bir mecaz ve istiâredir. İhtiyar, hayatı ve malı gençler kadar, hatta daha fazla sever demektir. İnsan, ecelinin yaklaştığını hissedince mal ve hayata karşı olan sevgisini artırır. Uyku bile, sabaha karşı yani gecenin sonlarında daha tatlı olur. Demek ki herşeyin sonu yaklaştıkça kıymet ve lezzeti arttığı gibi, insanın eceli yaklaştıkça hayat ve malın kıymeti de artmaktadır.

Hadîste genç kelimesi, hırsın kemâli mânâsında istiâre edilmiştir. Çünkü gencin kuvveti yerindedir ve eceli uzakta görmektedir, bu sebeple hayata sevgi ile bağlıdır. Eceli yaklaşan ihtiyarın, daha fazlasıyla dünyayı sevdiği bu istiare ile anlatılmıştır.

1667 ٢- وعن كعب بن مالك رضى الله عنه قال: [قَال رسول الله ﷺ:
مَا ذِئْبَانِ جَائِعَانِ أُرْسِلاَ فِى غَنَمٍ بِأَفْسَدَ لَهَا مِنْ حِرْصِ الْمَرْءِ عَلَى الْمَالِ وَالشَّرَفِ
لِدِينِهِ]. أخرجه الترمذى وصححه.

ومعناه: [أَنَّ حِرْصَ الْمَرْءِ عَلَى الْمَالِ وَالشَّرَفِ وَحُبَّهُمَا مُفْسِدٌ لِدِينِهِ كَمَا
يُفْسِدُ الذِّئْبَانِ الْجَائِعَانِ الْغَنَمَ إِذَا أُرْسِلاَ فِيهَا وَلَمْ يُمْنَعَا مِنْهَا].

2. **(1667)**- *Ka'b İbnu Mâlik* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Bir sürüye salınan iki aç kurdun sürüye verdiği zarar, kişinin mal ve şeref hırsıyla dîne verdiği zarardan daha fazla değildir."** [Tirmizî, Zühd 43, (2377).]

Mânâsı şudur: Kişinin mal ve şeref için gösterdiği hırs ve bu iki şeye olan sevgisi dine fesad ve zarar getirir, tıpkı aç iki kurdun hiçbir engelleme olmadan sürüye salındığı zaman hâsıl edecekleri zarar gibi...

AÇIKLAMA:

1- Hadîste geçen şereften murad mevkî ve makam gibi insana şeref getiren vesilelerdir. Hadîs, mevki ve mala karşı gösterilen hırs sebebiyle kişinin dîne karşı pek büyük zarar getirebileceğini ifade etmekte ve bunu hiçbir koruyucu techîzâta sahip olmayan müdafaasız koyun sürüsüne salınan bir çift aç kurdun sürüye vereceği zararla kıyaslamaktadır. Teşbihteki inceliği anlamak için kurtların şu tabiatını bilmek gerek: Müdâfaasız bir sürüye musallat olan kurt, karnını doyurmak üzere bir koyunu kapıp kaçırmaz. Sürüdeki bütün hayvanları kırımdan geçirir.

Bediüzzaman, bilhassa günümüzde, insanlardaki bu mal hırsını kullanarak ehl-i dünyanın mü'minleri ciddi tehlikelere attıklarını belirterek der ki: *"Madem rızık mukadderdir ve ihsan ediliyor ve veren de Cenâb-ı Hakk'tır. O, hem Rahîm, hem Kerîm'dir. O'nun rahmetini ittiham etmek derecesinde ve keremini istihlâf eder bir sûrette gayr-i meşru bir tarzda yüz suyu dökmekle; vicdanı, belki bazı mukaddesatını rüşvet verip, menhûs, bereketsiz bir mal-ı haramı kabûl eden düşünsün ki, ne kadar muzaaf bir dîvâneliktir.*

Evet ehl-i dünya, hususan ehl-i dalâlet, parasını ucuz vermez; pek pahalı satar. Bir senelik hayat-ı dünyeviyeye bir derece yardım edecek bir mala mukabil,

hadsîz bir hayat-ı ebediyeyi tahrîb etmeye bâzan vesîle olur. O pis hırs ile gazab-ı İlâhî'yi kendine celbeder ve ehl-i dalâletin rızasını celbe çalışır...''

Şârihler, malın hâsıl edeceği zarar ve fesadı açıklama sadedinde, malın şehevî arzuları tahrîk eden bir güç olduğunu, önce mübah olan lezzetlere alışarak daha çok lezzet peşine düşebileceğini, zamanla ihtiyacı karşılayacak helâl kazançtan âciz kalabileceğini, derken şüpheli kazançlara tevessül edeceğini, bunun da onu zikrullahtan alıkoyacağını, mal meselesinin insanları hep bu safhaya getirdiğini belirtirler.

Kezâ, mevki meselesi de böyle bir ifsad sebebi olmaktadır. Üstelik mevki için mal da harcanabilmekte ve mal için makam harcanmamaktadır. Bu sebeple mevki, maldan daha çok ifsad vesîlesi olabilmekte, onun uğruna birkısım müraîliklere, müdâhenelere, nifaklara, yalan, rüşvet ve sâir kötü ahlâksızlıklara düşülebilmektedir. El-İyâzu billah.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) insandaki mal ve makam hırsının dine vereceği zararın, iki aç kurdun koyun sürüsüne vereceği zarardan büyük olacağına dikkat çekmekle bütün bu söylenenleri ifâde etmiş olmaktadır.

1668 ٣- وعن أنس رضى اللّه عنه قال: [قال رسول اللّه ﷺ: لَوْ كَانَ لاٌبْنِ آدَمَ وَادِيَانِ مِنْ مَالٍ لاَبْتَغَى إِلَيْهِمَا ثَالِثاً، وَلاَ يَمْلأُ جَوْفَ ابْنِ آدَمَ إِلاَّ التُّرَابُ وَيَتُوبُ اللّهُ عَلَى مَنْ تَابَ]. أخرجه الشيخان، وهذا لفظهما، والترمذى بمعناه.

3. **(1668)**- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **''Ademoğlu için iki vâdi dolusu mal olsaydı, mutlaka bir üçüncüyü isterdi. Ademoğlunun iç boşluğunu ancak toprak doldurur. Allah tevbe edenleri affeder.''** [Buhârî, Rikâk 10; Müslim, Rikak 116, (1048); Tirmizî, Zühd 27, (2338).]

AÇIKLAMA:

1- **Bu** hadîs çok farklı vecihlerden rivâyet edilmiştir. Bazılarında mal yerine ''altın'', ''gümüş'', ''hurma'' gibi servet ifâde eden başka tabirler gelmiştir.

Kezâ, ancak toprağın dolduracağı uzuv olarak iç boşluğu yerine ''nefis'', ''göz'', ''ağız'', ''karın'' gibi başka organlar da zikredilmiştir. *Kirmânî*: ''Hadîste zikri geçen bu uzuvlardan asıl maksad onların kendisi değildir, onlara mecaz olarak yer verilmiştir. Bu mezkûr organların toprakla dolmasından maksad ölümdür.

Zira ölüm toprakla dolmayı gerektirir. Hadîs sanki şunu demektedir: ''Ademoğlu ölünceye kadar dünyaya doymaz.''

2- Hadîsle ilgili olarak *Tîbî* de şöyle bir açıklama sunar: ''Hadîs sanki ''Topraktan yaratılanı ancak toprak doyurur'' demektedir. ''Toprak''ın zikrinde şöyle bir hikmet olabilir: Kişi ölünceye kadar tamahkârlığı bırakmaz. Ölünce, onun şânı gömülmektir. Gömülünce üzerine toprak dökülür, böylece iç boşluğu, ağzı, gözü hep toprakla dolar, artık başkasının toprağına ihtiyacı olan hiçbir yeri kalmaz. Kişinin ağza nisbeti, ağzın iç boşluğuna açılan kapı olmasındandır''.

3- Hadîsin sonunda yer alan **''Allah tevbe edenleri affeder ''** ibâresi, insandaki bu mal hırsını zem ifâde eder. Şöyle te'vîl edilmiştir: ''Allah başkalarını affettiği gibi mal hırsına kapılanları da affeder. Dolayısıyla mal toplama hırsını terkeden kimse için: ''Tevbe etti'' denebilir. ''Tevbe''yi lügat mânâsında yani rücu etti şeklinde anlayıp ''mal hırsından dönüş yapanı Allah affeder '' demek de doğru olur.

Yine *Tîbî* şu açıklamayı sunar: ''Hadîsin mânâsı şöyle de anlaşılabilir: ''İnsanoğlu mal sevgisiyle mecbûldür, yani yaratılışından gelen fıtrî bir meyille malı sever. Allah'ın muhafaza edip bu cibilleti nefisden temizleme hususunda muvaffak ettikleri dışında hiç kimse mal toplamaya doyamaz. Bunlar da ne kadar azdır. ''Affeder'' tâbirine, bu cibilletin mezmum olduğuna ve günah makamında yer aldığına, ancak Allah'ın yardımı ve takviyesi ile onu nefisten izâle etmenin mümkün olduğuna işâret etmek için yer verilmiştir. Bu husûsa şu âyet de işaret etmektedir: وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ **''Nefsinin tamahkârlığından korunabilmiş kimseler, işte onlar saadete eren kimselerdir''** (Haşr 9). Burada tamahkârlığın nefse nisbet edilmesi, bu halin onda fıtrîliğine delâlet içindir. ''Korunabilmiş kimseler'' tâbiri de, bu fıtrî hâlin izâle edilebileceğine, bunun mümkün olduğuna işâret eder...''

4- Bu rivâyetin *Buhârî* de *İbnu Abbâs*'tan kaydedilen vechinin sonunda *İbnu Abbâs* şöyle der: *''Bu, Kur'ân'dan bir âyet midir, hadîs midir bilmiyorum''.*

Kezâ *Ebû Ubeyde*, Fezâilu'l-Kur'ân'da: ''Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında لَوْ كَانَ لِاِبْنِ آدَمَ وَادِيَانِ مِنْ ذَهَبٍ وَفِضَّةٍ لاَبْتَغَى الثَّالِثَ ibâresini kıraat ederdik'' der.

Ve keza, yine *Buhârî*'de *Ubey İbnu Ka'b*: كُنَّا نُرَى هَذَا مِنَ الْقُرْآنِ حَتَّى نَزَلَتْ اَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ ''Biz bunu, elhâkümü't-Tekâsür sûresi ininceye kadar Kur'ân-ı Kerîm'den bir âyet zannederdik'' demiştir.

Bu mânâda başka rivâyetler de var.

Âlimler, bu rivâyetlere dayanarak, sadedinde olduğumuz rivâyeti, tilâveti mensûh, hükmü bâki âyetlerden kabûl etmiştir. Bu çeşit neshte yani hükmü bâki olup, sâdece tilâveti neshedilme durumlarında nâsih ile mensûh arasında teâruz söz konusu olmaz. Binaenaleyh umûmiyetle mensûh bir vahy kabûl edilen sadedinde olduğumuz hadîsle, bunun tilâvetini neshetmiş olan Elhakümüttekâsür sûresi arasında mânâ ve hüküm yönüyle bir zıtlık,bir teâruz mevcut değildir.

İbnu Hacer, bu hadîsi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kur'ân'dan olarak bildirmiş olabileceği gibi, hadîs-i kudsî de olabileceği ihtimâline yer verir. "Birinci durumda, bunun hükmü bâki olsa da tilâveti mensuhtur" der ve ilâve eder: "Bu ihtimali *Ebu Ubeyd*'in Fedâilu'l-Kur'ân'da tahrîc ettiği *Ebû Mûsa* hadîsinde geçen şu ibâre te'yîd eder:

قَرَأْتُ سُورَةً نَحْوَ بَرَاءَةٍ فَغِبْتُ اَوْ حَفِظْتُ مِنْهَا: «وَلَوْ اَنَّ لِابْنِ آدَمَ وَادِيَيْنِ مِنْ مَالٍ لَتَمَنَّى وَادِيًا ثَالِثًا» اَلْحَدِيث وَمِنْ حَدِيثِ جَابِرٍ: كُنَّا نَقْرَأُ لَوْ اَنَّ لِابْنِ آدَمَ مِلْءَ وَادٍ مَالاً لَاَ حَبَّ اِلَيْهِ مِثْلَهُ

"Ben Berâet sûresi uzunluğunda bir sûre okuduğumu ve unuttuğumu hatırlıyorum. Ondan sâdece şu kısım ezberimde kaldı: "*Âdemoğlunun iki vâdi dolusu malı olsaydı, üçüncü bir vâdî temenni ederdi...*" *Keza Hz. Câbir (radıyallahu anh) hadîsinde de: "Biz şunu kıraat ederdik: "Ademoğlu için vâdi dolusu mal olsa, bir misline daha sâhip olmak ister...*"

HAYÂ BÖLÜMÜ

Umûmi Açıklama:

Hayâ, lügat olarak, ayıplanan bir şeyin korkusuyla insanda hâsıl olan değişme ve inkısâr mânâsına gelir. Mamafih, herhangi bir sebeple birşeyin mücerred terkine de hayâ dendiği olmuştur. Aslında terk, hayâ değil, hayânın gerektirdiği şeylerden biridir. Râgıb: "Nefsin kendini kabîh şeyi yapmaktan tutmasıdır" diye tarif edip açıklar: "Hayâ insana has bir duygudur. Bununla her istediğini yapmaktan kendini alıkoyarak hayvandan ayrılır. İffet ve hayırdan mürekkeptir. Bu sebeple hayâ sâhibi çok şecaatli olamaz. Nadir şecaat sahipleri utangaçtır."

Hayâyı "nefsin, mekruh addedilen şeyi işlemek korkusuyla kendisini tutmasıdır" diye tarif edenler de olmuştur. Burada işlenmesinden korkulan mekruh dînî bir mekruh olabilir, aklî bir mekruh olabilir, örfî bir mekruh olabilir. Dinî mekruhu işleyene fâsık, aklî mekruhu işleyene mecnûn, örfî mekrûhu işleyene ebleh denir.

Bazı âlimler hayâ, haram kılınan şeylerde ise vâcib, mekruh şeylerde ise mendûb, mübah şeylerde ise örfîdir demiştir.

Şeriatte, kötü ve çirkin olandan içtinab etmeye, hak sahibinin hakkına riayetsizlikten men etmeye sevkeden ahlâka denir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) **"Hayânın tamamı hayırdır"** demekle, herçeşit çirkinlik, haksızlık ve kötülüklerden içtinâb ve kaçınmanın hayır olduğunu belirtmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), hayânın İslâm dininde tuttuğu ehemmiyeti belirtmek için, onun "İmandan bir şûbe" olduğunu belirtmiştir. İnsanlık tarihindeki yerini de şöyle belirtmiştir:

إِنَّ مِمَّا أَدْرَكَ النَّاسُ مِنْ كَلَامِ النُّبُوَّةِ الْأُولَى : إِذَا لَمْ تَسْتَحْيِ فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ

"İnsanlığın ilk nübüvvetten aldığı öğüt şudur: "Eğer hayân yoksa git dilediğini yap".

Hayâ duygusu fıtrî mi mukteseb mi?

Bu husûsu açıklama sadedinde *İbnu Hacer*, **"Hayâ imandan bir şubedir"** ha-

dîsine atıf yaparak bir sual sorar ve sonra cevabını verir:

"— Eğer: "Hayâ fıtrattan gelen (garîzî) bir huydur, nasıl olur da imanın bir şubesi olur?" dersen, cevaben deriz ki:

"— Hayâ bazan garîzî yâni fıtrî ve yaratılıştan, bazan da tahallukîdir, yani irade ile kazanılır. Ancak şerîatın isteğine uygun olarak kullanılması iktisâba, bilgiye ve niyete muhtaçtır. Böylece hayânın niyet ve gayretle kullanılması, taate sevkedici, mâsiyet işlemekten menedici olması, onu îmandan bir parça kılar. Hiçbir zaman: "Hayâ vardır, hak söylemekten veya hayır işlemekten mâni olur" denemez. Zira böylesi bir hayâ anlayışı şer'i değildir".

Ebu'l-Abbâs Kurtubî de şöyle der: "Mükteseb (yani irâde ile kazanılan) hayâ, şarîin imandan bir şube kıldığı hayâdır. İşte kişinin mükellef olduğu hayâ da bu hayâdır, garîzî olanı değil. Ancak kimde garîzî hayâ mevcut ise bu, mükteseb olan hayâya yardımcı olur. Şu da var ki, mükteseb olan da insan tabiatına işleyerek garîzî hayâ hükmüne de geçebilir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) her iki çeşidi de nefsinde cemetmişti: Garîzî hayâda bâkire kızdan daha ziyade ilerde, mükteseb hayâda da zirvede idi".

Örfen hayâ edip utanılacak bir kısım meselelerin sorulması veya açıklanması hususunda dînimiz hayâ aramaz. Bir başka ifâdeyle hayâ gerekçesiyle o çeşit meselelere temas edilmemesini, ihmâl edilmesini hoş karşılamaz ve buna hayâ demez. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), yeri geldiği zaman, o çeşit mevzulara şu âyeti okuyarak çekinmeden girmiştir: وَاللّٰهُ لَا يَسْتَحْيٖ مِنَ الْحَقِّ **"Allah gerçeği söylemekten çekinmez"** (Ahzâb 53).

Ashâb da, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan öğrendikleri bu metoda uyarak, gerek Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e ve gerekse birbirlerine, hacâletâver meseleleri sormaktan çekinmemişler, aynı âyeti okuyarak söze başlayıp meselelerini sormuşlardır. Bu davranış dolayısıyla kimse kimseyi ayıplamamış, o çeşit meseleler, tedkîk, tahlîl, ta'lîm ve taallüm dışı bırakılmamıştır.

Nevevî der ki: "(Hakkı öğrenme meselesinde hayâ etmek, dinin taleb ettiği) hakîki hayâ değildir. Zira hayânın tamâmı hayırdır, hayâ hayırdan başka birşey getirmez. Dini ilgilendiren ve fakat utandırıcı meselelerde suâlden vazgeçmek hayır değil, şerdir. Öyle ise şer getiren şey nasıl hayâ olur?"

Bediüzzaman, hatırımıza gelebilecek bir soruyu cevaplar: Allah'a karşı nasıl edeb olabilir?

"SUAL: Herşeyi bilen ve gören, hiçbirşey O'ndan gizlenmeyen ALLÂM-ÜL-GUYÛB'a karşı edeb nasıl olur? Sebeb-i hacâlet olan hâletler, O'ndan gizlenemez. Edebin bir nev'i tesettürdür. Mûcib-i istikrah hâlâtı, setretmektir. ALLÂM-ÜL-GUYÛB'a karşı tesettür olamaz?

ELCEVAP: Evvelâ; Sâni-i Zülcelâl, nasıl ki kemal-i ehemmiyetle san'atını güzel göstermek istiyor ve müstekreh şeyleri perdeler altına alıyor ve nimetlerine, o nimetleri süslendirmek cihetiyle nazar-ı dikkati celbediyor. Öyle de: Mahlûkatını ve ibâdını sâir zîşuurlara güzel göstermek istiyor. Çirkin vaziyetlerde görünmeleri, Cemîl ve Müzeyyin ve Lâtif ve Hakîm gibi isimlerine karşı bir nevi isyan ve hilâf-ı edeb oluyor.

İşte Sünnet-i Seniyye'deki edeb, O Sâni-i Zülcelâl'in esmâlarının hudutları içinde bir mahz-ı edeb vaziyetini takınmaktır.

Sâniyen: Nasıl ki bir tabîb, doktorluk noktasında bir nâ-mahremin en nâ-mahrem uzvuna bakar ve zaruret olduğu vakit ona gösterilir. Hilâf-ı edeb denilmez. Belki, edeb-i tıp öyle iktiza eder denilir. Fakat o tabib, recûliyet unvanıyla yahut vâiz ismiyle yahut hoca sıfatıyla o nâ-mahremlere bakamaz. Ona gösterilmesini, edeb fetva vermez. Ve o cihette ona göstermek, hayâsızlıktır. Öyle de: Sâni-i Zülcelâl'in çok esmâsı var. Herbir ismin ayrı bir cilvesi var. Meselâ: "Gaffar" ismi, günahların vücudunu ve "Settâr" ismi, kusûrâtın bulunmasını iktiza ettikleri gibi; Cemîl ismi de, çirkinliği görmek istemez. "Lâtif, Kerîm, Hakîm, Rahîm" gibi Esmâ-i Cemâliye ve Kemâliye, mevcudatın güzel bir sûrette ve mümkin vaziyetlerin en iyisinde bulunmalarını iktiza ederler. Ve o Esmay-ı Cemâliye ve Kemâliye ise melâike ve rûhâni ve cin ve insin nazarında güzelliklerini mevcudatın güzel vaziyetleriyle ve hüsn-i edebleriyle göstermek isterler.

İşte Sünnet-i Seniyye'deki âdâb, bu ulvî âdâbın işâretidir ve düsturlarıdır ve numûneleridir."

1669 ١- عن ابن مسعود رضى اللّه عنهُ قال: [قَالَ رسولُ الله ﷺ: اسْتَحْيُوا مِنَ اللهِ حَقَّ الحَيَاءِ. قُلْنَا إنَّا نَسْتَحِي مِنَ اللهِ يَارَسُولَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّهِ. قَالَ: لَيْسَ ذٰلِكَ وَلٰكِنَّ الاَسْتِحْيَاءَ مِنَ اللهِ حَقَّ الْحَيَاءِ أنْ تَحْفَظَ الرَّأسَ وَمَا وَعَى، وَالْبَطْنَ وَمَا حَوَى وَتَذْكُرَ الْمَوْتَ وَالْبِلٰى، وَمَنْ أرَادَ الآخِرَةَ تَرَكَ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا، وَآثَرَ الآخِرَةَ عَلَى الأولٰى، فَمَنْ فَعَلَ ذٰلِكَ فَقَدِ اسْتَحْيَا مِنَ اللهِ حَقَّ الْحَيَاءِ]. أخرجه الترمذى.

وَالْمُرَاد «بِمَا وَعَى الرَّأْسُ» السمع والبصر واللسان. و«بِمَا حَوَى الْبَطْنُ» المأكول والمشروب. والمراد: الحث على طلب الحلال من الرزق، واستعمال هذه الجوارح فى مرضاة الله تعالى.

1. **(1669)**- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Allah'tan hakkıyla hayâ edin!"** *buyurdular. Biz: "Ey Allah'ın Resûlü elhamdülillah, biz Allah'tan hayâ ediyoruz" dedik. Ancak O, şu açıklamayı yaptı:* **"Söylemek istediğim bu (sizin anladığınız hayâ) değil. Allah'tan hakkıyla hayâ etmek, başı ve onun taşıdıklarını, batnı ve onun ihtivâ ettiklerini muhâfaza etmen, ölümü ve toprakta çürümeyi hatırlamandır. Kim âhireti dilerse dünya hayâtının zînetini terketmeli, âhireti bu hayata tercîh etmelidir. Kim bu söylenenleri yerine getirirse, Allah'tan hakkıyla hayâ etmiş olur."** [Tirmizî, Kıyâmet 25, (2460).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîste, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): *"Allah'tan hakkıyla hayâ etmek"* diye farklı bir mefhumdan söz etmektedir. Farklı diyoruz. Çünkü, halkın mûtad hayâ anlayışını kabûl etmeyerek, *hakkıyla hayâ*yı yeni baştan târif ediyor. Buna göre, kişi dinleyip, görüp öğrendiğinden, yiyip içtiğine kadar herşeyin Allah'ın rızasına uygun olmasına dikkat etmelidir, gerçek hayâ budur. Zira başın taşıdıklarından maksad göz, kulak, lisan gibi maddî ve zâhirî; hâfıza, hayâl, tefekkür gibi ruhî ve görünmez duygu ve hasseler kastedilmektedir. Keza batnın ihtiva ettiklerinden murad da mîde, ferc, kalb, el ve ayaklar gibi batın ve batna bağlı herşeydir. Bu uzuvların ilgili olduğu bütün fiiller buraya dahildir. Şu halde insan bütün organlarını helâlde kullanmadıkça hakiki hayâya eremez.

Beyzâvî der ki: "Allah'tan hakkıyla hayâ, sizin zannettiğiniz şey değildir. Bilakiş o, kişinin nefsini bütün organlarıyla Allah'ın razı olmayacağı fiil ve sözlerden korumasıdır."

Süfyân İbnu Uyeyne de şöyle demiştir: "Hayâ, takvanın en hafif mertebesidir. Kul hayâ etmedikçe Allah'tan korkmaz. Ehl-i takvânın takvâya, hayâdan başka girdiği bir kapı var mıdır?"

Hadîsle ilgili olarak *Tîbî* de şunu söylemiştir: "Burada baş, herçeşit kötü ahlâkın kab ve zarfı kılınmış; ağız, göz, kulak ve bunlara bağlı olan diğer manevî duyguların hepsi kastedilmiş ve bunların kötülüklerden korunması emredilmiştir.

Münâvî, hadîste geçen **"ölümü ve toprakta çürümeyi hatırla"** ibâresiyle ilgili olarak şu açıklamayı kaydeder: "Kim kemiklerinin çürüyeceğini, azâlarının dağılacağını derhatır eder, aklına getirirse; dünyevî, fâni lezzetler nazarında kıymetini kaybeder ve âhireti kazanmada gerekli olan şeyler ehemmiyet kazanır, Allah'a saygı ve sevgi ile ibadet eder."

Tîbî, hadîsin sonunda geçen: **"Kim bu söylenenleri yerine getirirse, Allah'tan hakkıyla hayâ etmiş olur"** cümlesiyle ilgili olarak der ki: "Bu sözle, bütün geçmiş kaydedilenlere işâret edilmektedir. Kim bunlardan birini ihmâl ederse hayâ duyma sorumluluğundan kurtulamaz. Bundan şu husûs ortaya çıkmıştır: İnsanın cibilleti ve baştan ayağa dâhilî ve hâricî uzuvlarıyla hilkati, kusur mâdeni ve rüsvaylık mahallidir, bunu yegâne bilen de Allahu Teâlâ'dır. Öyle ise hakiki hayâ, O'ndan utanmak ve yapıldığı takdirde ayıplanılacak şeylerden kaçınmakla hâsıl olur. Bunun da aslı, esâsı, İslâm'a göre değeri olmayan şeyleri yani mâlayâniyâtı terketmek, mânası, değeri, sevabı olan şeylerle meşgul olmaktır. Kim bu söyleneni yerine getirirse Allah ona gerçek hayâyı müyesser kılar.

Hayânın pekçok mertebesi vardır. En üst mertebesi: Zâhiren ve bâtınen, içiyle dışıyla kişinin Allah'tan hayâ etmesidir. İşte bu, kişiye müşâhede makamını kazandıracak olan murâkabe makamıdır.

el-Mecmû'da *Şeyh Ebû Hâmid*'den şu kaydedilmiştir: "Hasta veya sağlam herkes bu hadîsi, dilinde pelesenk olacak şekilde çokca zikretmesi lâzımdır ve bilhassa hastalara!"

1670 ٢- وعن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَشَدَّ حَيَاءً مِنَ الْعَذْرَاءِ فِي خِدْرِهَا(١)، وَكَانَ إِذَا رَأَى شَيْئًا يَكْرَهُهُ عَرَفْنَا ذٰلِكَ فِي وَجْهِهِ]. أخرجه الشيخان.

2. **(1670)**- *Ebu Sa'îdi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: ***"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) çadırdaki bâkire kızdan daha çok hayâ sâhibi idi. Hoşlanmadığı birşey görmüşse biz bunu yüzünden hemen anlardık."*** [Buhârî, Edeb 77, Menâkıb 23; Müslim, Fedâilu'n-Nebî 67,(2320).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın fevkalâde bir hayâya sahip

(١) الخدر: ناحية في البيت يترك عليها ستر فتكون فيها الجارية البكر.

olduğunu anlatmaktadır. Bekâr kızın hayâsı ile yapılan mukâyese, onun şiddetini ifâde içindir. Çünkü, normal olarak en ziyâde utanan kimseler bekâr kızlardır ve bunların da husûsî örtünmelerinin gerisinde veya çadırlarının içerisinde yalnız oldukları zamanda, yanlarına bir yabancının girmesi durumunda duyacakları hayâ hâlidir. İşte Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hayâsı bu haldeki bâkire kızın hayâsı ile mukayese edilerek "ondan daha şiddetli bir hayâ"ya sâhip olduğu belirtilmiştir.

Şârihler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan bu hayânın sudûr mahallini "Hududullah'a girmeyen meselelerde" diye belirtmeyi ihmâl etmezler. Hudûdun sübûtunda kinâye tarzı yetmediği, açıklık gerektiği için, hududla ilgili meselelerde açık konuşmaya hayâ mânî olmamıştır. Nitekim *Buhârî*'de geçen zina itirafıyla ilgili bir vak'ada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mû'terife: أَنِكْتَهَا ؟ لاَ تَكْنِي "**Sen kadına temas mı ettin? Kinâyesiz söyle!**" demiştir.

1671 ٣– وعن زيد بن طلحة بن ركانة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: إنّ لكُلّ دِينٍ خُلقاً، وَخُلُقُ الإسْلاَمِ الْحَيَاءُ] أخرجه مالك.

3. (1671)- *Zeyd İbnu Talha İbnu Rükâne* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* "**Her bir dinin kendine has bir ahlâkı vardır. İslâm'ın ahlâkı hayâdır**". [Muvatta, Hüsnü'l-Hulk 9, (2, 905); İbnu Mâce, Zühd 17, (4181, 4182).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada her dinin ehemmiyetle üzerinde durup mensuplarında öncelikle aradığı bir seciyye olduğunu belirtmekte, İslâm'ın ısrarla üzerinde durduğu seciyyenin *hayâ* olduğunu haber vermektedir. Yâni İslâm'a kıvam veren seciyyesi, güzellik katan mürüvveti hayâ olmaktadır.

Hayânın lügat olarak hayat kelimesinden geldiğini belirten Zürkânî: "Kalb, Allah'a imanla hayat bulup canlanırsa, onda hayâ da artar" der ve ilâve eder: "Görmez misin, utangaç kimse, utandığı vakit terler. Onun teri, ruhta coşan hayânın hararetinden ileri gelir. Hayânın coşmasından ruh feveran ederek cesedin ve bilhassa alnın terlemesine sebep olur. Zîrâ hayânın hâkimiyeti, yüz ve göğüste tezâhür eder. Bu da kişideki İslâm'ın kuvvetli olmasından ileri gelir. Zira İslâm nefsin teslimiyetidir. Din zaten nefsin boyun eğmesi ve inkiyâdıdır. İşte bu sebeple hayâ İslâm'ın ahlâkı olmuştur. Müslüman âdeta, fıtrî bir şekilde mütevâ-

zî ve hayâ sâhibidir. Bu açıklamayı, *Hakîm Muhammed İbnu Ali et-Tirmizî* yapmıştır. Diğer bazı âlimler de şöyle demişlerdir: "Öteki din mensuplarında hayâ dışında muayyen bir seciyyenin galebesi vardır. Müslümanlar üzerinde ise gâlib olan hayâdır. Çünkü o, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, tamamlamak üzere gönderildiği *mekârimu'l-ahlâk*'ın mütemmimidir. İslâm dini, bütün dinlerin en şereflisi olması haysiyyetiyle, Cenab-ı Hakk, ahlâkın en yüce ve en eşrefini ona vermiştir..."

1672 ٤- وعن أنس رضى اللّه عنه قال: [قَال النَّبِىُّ ﷺ: مَا كَانَ الْفُحْشُ فِى شَىْء إلاّ شَانَهُ، وَمَا كَانَ الْحَيَاءُ فِى شَىْءٍ إلاّ زَانَهُ]. أخرجه الترمذى.

4. **(1672)**- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Edebsizlik ve çirkin sözün girdiği şey çirkinleşir. Hayânın girdiği şey de güzelleşir."** [Tirmizî, Birr 47, (1975); İbnu Mâce, Zühd, 17, (4185).]

AÇIKLAMA:

Edebsizlik diye tercüme ettiğimiz kelime fuhş'dur. Fuhş, günah ve meâsiden çirkinliği fazla olanlara denmiştir. Söz ve fiilden açık şekilde çirkin olanlar hep *fuhş* kelimesiyle ifâde edilmiştir. Zina da, günahların en çirkini olması sebebiyle *fuhş* kelimesiyle ifâde edilmiştir.

Sadedinde olduğumuz hadisteki fuhş'tan çirkin ve kaba sözlerin kastedildiği umumiyetle benimsenmiştir. Ancak, kaba ve sert davranışın kastedildiği de söylenmiştir. Çünkü bu mânayı te'yiden bir başka hadîste şöyle buyrulmuştur:

مَا كَانَ الرِّفْقُ فِى شَىْءٍ إلاَّ زَانَهُ وَلاَ نُزِعَ مِنْ شَىْءٍ إلاَّ شَانَهُ

"Bir şeye rıfk girdi mi onu güzelleştirir, birşeyden de çıkarıldı mı onu çirkinleştirir".

Tîbî, hadîsteki: **"Hayâ bir şeye girerse onu güzelleştirir"** ifâdesindeki "şey'e" kelimesinde mübâlağa kastı olduğunu söyler ve der ki: "Hayâ veya fuhş cansızı güzelleştirir veya çirkinleştirebilirse, insanı nasıl güzelleştirip veya çirkinleştirdiği anlaşılmalıdır!" denmek istenmiştir".

HULK (HUY) BÖLÜMÜ

Umumi Açıklama:

Hulk (veya huluk), Nihâye'de din, tab' ve seciyye olarak açıklanır. Dilimizdeki huy'un karşılığıdır. Bazen tabiat kelimesini de bu mânâda kullanırız.

Hulk ile, bir bakıma insanın nefsi olan bâtınî sûreti ve evsâfı ifâde edilir. Tıpkı zâhirî sûret ve evsâfına da halk dendiği gibi. Nefsin iyi ve kötü vasıfları vardır. Sevab ve ikab, zâhirî sûretin evsafından çok, bâtınî sûretin evsafına taalluk etmektedir.

Hulk şu hadîse göre fıtrîdir ve yaratılıştan gelen bir vasıftır:

اِنَّ اللّٰهَ قَسَّمَ بَيْنَكُمْ اَخْلاَقَكُمْ كَمَا قَسَّمَ بَيْنَكُمْ اَرْزَاقَكُمْ

"Allah aranızda rızkınızı taksîm ettiği gibi ahlâkınızı da taksîm etmiştir".

Huyun yaratılıştan geldiğini ifâde eden bir diğer hadîs, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın *el-Eşecc* (radıyallahu anh)'e söylediği şu sözdür:

"Sende iki haslet var ki Allah onları sever: Hilm ve hayâ." *Eşecc sormuştur:*

"Ey Allah'ın Resûlü bunlar bende eskiden beri mi var, (yoksa müslüman olduktan sonra) yenilerde mi hâsıl oldu? Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mevzumuz açısından ayrı bir ehemmiyet taşıyan cevâbı şu:

"Eskiden beri var!" *Bunun üzerine Abdü'l-Kays kabilesinden olan Eşecc'in Allah'a ifâde ettiği şükran cümlesi de mevzumuzu aydınlatır:*

"Beni, sevdiği iki hasletle mecbûl kılan Allah'a hamd olsun:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى جَبَّلَنِى عَلَى خُلُقَيْنِ مِمَّا يُحِبُّهُمَا اللّٰهُ

Hadîste *Eşecc'in*, o iki hasletin eski mi, yeni mi? diye sorması ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın eskiden beri mevcûdiyetini beyan etmesi, huyu meydana getiren birkısım hasletlerin yaratılıştan mevcut olduğunu ifâde eder.

Ancak bâzı hasletlerin sonradan kazanıldığı, irâde ve gayretle iyi hasletlere

sâhip olunabileceği de inkâr edilemez. Gerçi ahlâkçılar, dünyanın her tarafında, huyun fıtrî mi, iktisâbî mi olduğunu tarih boyunca münâkaşa etmiştir. Bu münâkaşaya sadece doğulu hükemâ değil, batılı feylezoflar da katılmıştır. Her iki görüşü destekleyen müşâhedeler ve dogmaya ve nassa dayalı deliller mevcuttur. *Aristo, Lock, Rousseau, Erasme gibi feylesof ve terbiyeciler insan ruhunu her bilgiyi, her ahlâkı almaya kabil boş bir levhaya, bal mumuna, ekime hazır verimli boş bir tarlaya benzetirken, Goethe, Schopenhauer* gibi diğer bir kısımları da karakterin doğuşta sâbit şekilde tesbit edildiğini, sonradan verilecek terbiye ile hiçbir şeyin değişmeyeceğini söylemişlerdir.

"Ey iman edenler, kendinizi ve âile halkınızı yakıtı taş ve insanlar olan ateşten koruyun" (Tahrîm 6).

"Nefsini temizleyen kurtuluşa ermiş, ihmal edip örten de ziyana uğramıştır" (Şems 9-10) gibi âyetlerden, **"Ben bir muallim olarak gönderildim"**, **"Hayır bir alışkanlıktır"**, **"Çocuklarınıza ikrâm edin, terbiyelerini güzel yapın"** gibi terbiyevî faaliyete dikkat çeken, teşvîk eden pekçok nass, insanı kurtuluşa erdirecek güzel hasletlerin terbiye yoluyla kazanılacağını beyan ederler. Bu inanç esas olmasaydı, peygamberlik müessesesinin, kitapların, dâvetin, irşadın ne mânâsı olurdu?

Meseleyi her iki yönüyle de değerlendiren İslâm âlimleri, yaratılıştan gelen iyi hasletlerin irâdî gayretle desteklenerek meleke haline getirilmesine, kötü huyların da baskı altında tutularak sindirilmesine hükmederler. Sözgelimi *Hz. Ömer* (radıyallahu anh): "İnsanda on (fıtrî) ahlâk vardır, bunlardan dokuzu iyidir, birisi kötü. Bu kötü (serbest kalırsa) diğerlerini de bozar..." demiştir.

İbnu'l-Arabî de şunu söyler: "...Güzel ahlâk ile mecbûl olanlar cidden azdır. Kötü ahlâk üzere mecbûl olanlar ise, insanların çoğunluğunu teşkîl eder. Zira insan tabiatına galebe çalan, şerdir. Bu sebeple eğer insan, fikirini, temyiz gücünü, hayâ duygusunu, korunma melekesini kullanmaksızın kendisini, tabiatının akışına bırakıverecek olsa ona hayvanî huylar galebe çalar. Zîrâ insan fikir ve temyîz vasıflarıyla hayvanlardan ayrılır. Bunları kullanamazsa âdetlerinde onlara iştirâk eder, kuvve-i şeheviye her çeşidi ile onu istîla eder, hayâ uzaklaşır, yok olur..." Aynı görüşü paylaşan *Mâverdî,* akıl vs.'ye güvenmeyip her daim nefsinte'dibiyle uğraşmanın gereğine dikkat çektikten sonra şunu söyler:

"Zira edeb tecrübe ile kazanılır!"

1673 ١ - وعن معاذ بن جبل رضى الله عنه قال: [قَالَ رسولُ الله ﷺ: يَا مُعَاذُ، أَحْسِنْ خُلُقَكَ لِلنَّاسِ]. أخرجه مالك.

1. (1673)- *Hz. Mu'âz İbnu Cebel* (radıyallahu anh) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana:* **''Ey Mu'âz insanlara karşı iyi ahlâklı ol!''** *dedi''.* [Muvatta, Hüsnü'l-Hulk 1.]

AÇIKLAMA:

1- Hadîsin aslında *Hz. Mu'âz,* bu nasîhatı, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kendisini *Yemen*'e gönderirken son söylediği söz olarak tanıtır. Hadîsin *Tirmizî*'de gelen vechi meâlen şöyledir: *''Ey Allah'ın Resûlü, bana faydalı olacak şeyi öğret!'' dedim de şu nasihatta bulundu:* **''Nerede olursan ol, Allah'tan sakın. Kötülüğe karşı iyilik yap ki, kökünü kesesin. İnsanlara karşı da iyi ahlâkla muâmele et!''**

2- *Hz. Muaz*'ı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Yemen'e kadı, tebliğci, tahsildar, muallim gibi birçok yetki ve vazifelerle me'mur olarak göndermişti. Bu tavzif sırasında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, *Hz. Muâz*'a söylediği diğer sözler ve verdiği başkaca tâlimatlar da var. Şu hâlde, halka karşı iyi davranması husûsunda, yukarıda kaydedilen tenbih en son söz ve tâlimat olmaktadır.

3- Şârihler, halka karşı iyi ahlâkla muamele etmekten, yanına gelenlere ve oturma arkadaşlarına güler yüz, hilm, merhamet, öğretim sırasında sabır, büyük küçük -layık olan herkese- sevgi izhâr etmeyi anlarlar. Layık olan diyoruz çünkü, cemiyette küfr ehli, kebâir işlemekte ısrarlı, başkalarına zulmetmekte devamlı olan kimseler vardır. Onlar iyi davranıştan anlayarak ıslah-ı hâl etmeyebilirler ve hattâ iyi davranma onların daha da azmasına sebep olabilir. Böylelerine karşı da adaletli ve otoriter olmak gerekir.

Hadîste kötülüğü yok etme çâresi olarak ''iyilikle mukâbele''nin gösterilmesi, İslâm ahlâk anlayışının hatırdan çıkarılmaması gereken bir prensibidir.

1674 ٢ - وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [قَالَ رسولُ الله ﷺ: أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَاناً أَحْسَنُهُمْ خُلُقاً، وَخِيَارُكُمْ خِيَارُكُمْ لأَهْلِهِ].

2. **(1674)**- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Mü'minler arasında imanca en kâmil olanı, ahlâkça en güzel olanıdır, en hayırlınız da ailesine hayırlı olandır".** [Tirmizî, Radâ' 11, (1162); Ebu Dâvud, Sünnet 16, (4682).]

1675 ٣- وعن أبى الدرداء رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رسُولُ اللّٰهِ ﷺ مَا مِنْ شَىْءٍ أثْقَلُ فِى مِيزَانِ الْمُؤْمِنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ خُلُقٍ حَسَنٍ، وَإنَّ اللّٰهَ تَعَالَى لِيُبْغِضُ الفَاحِشُ الْبَذِىءُ] أخرجهما أبو داود والترمذى.

وفى رواية الترمذى: [وَإنَّ صَاحِبَ حُسْنِ الْخُلُقِ لَيَبْلُغُ بِهِ دَرَجَةَ صَاحِبِ الصَّوْمِ وَالصَّلاَةِ].

«الْبَذَاءَةُ» الفحش فى النطق.

3. **(1675)**- *Hz. Ebu'd-Derdâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kıyâmet günü, mü'minin mîzânında güzel ahlâktan daha ağır basan birşey yoktur. Allah Teâlâ hazretleri, çirkin, düşük söz (ve davranış) sâhiplerine buğzeder."** [Tirmizî, Birr 62, (2003, 2004); Ebu Dâvud, Edeb 8, (4799); Tirmîzî'nin bir rivâyetinde şöyle denmiştir: **"Güzel ahlâk sâhibi, ahlâkı sâyesinde, namaz ve oruç sâhibinin derecesine ulaşır."**.]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki hadîs de güzel ahlâkın dindeki ehemmiyetini belirtmektedir. Mü'minin en kıymetli varlığı olan *iman*, kemâlini ancak güzel ahlâkla bulabilmektedir. Öyle ise ebedî kurtuluşun yegâne vesîlesi olan imânda daha yüksek bir mertebe elde etmek, mükemmele yaklaşmak isteyen, ahlâkını güzelleştirmek için gayret gösterecektir.

2- Bu iki hadîs gösteriyor ki, din insanlarla olan münâsebetlerimize ehemmiyet vermektedir. İman esaslarını dilimizle ikrar etmemiz, gerçek bir mü'min olmak için yeterli olmuyor. İmanın, insanlara karşı iyi olmak şeklinde tezâhür eden güzel ahlâklılıkla takviyesi şarttır.

3- İyi davranma husûsunda en çok en yakınımıza karşı hassas olacağız: Ailemize. Çünkü hem onların hukûku üzerimizde fazladır, hem de devamlı onlarla

karşılaşmaktayız. Her an karşılaştığımız insanlara güler yüz, sabır, müsâmaha, tatlı söz gibi iyi davranışlarda bulunmaya dikkat eder, kendimizi irâdî olarak buna zorlarsak, bu bir alışkanlık ve meleke hâline gelir. Böylece diğer insanlara da aynı davranışı devam ettirebiliriz. Her an karşılaştığı ailesine karşı kötü davranmayı alışkanlık hâline getiren kimsenin davranışları kötülük üzerine otomatlaşmış demektir. Böyle birinin çeşitli durumlarda başkalarına karşı, kendiliğinden hâsıl olacak tabiî ve otomat reaksiyonu kötülüktür, irâdî olarak iyi davransa bile bu samimi ve tabii olmaz ve her zaman olamaz. Ailenin bir terbiye yuvası olduğu, en iyi terbiyenin huzurlu, karşılıklı sevgi ve saygının hakim olduğu bir ortamda verildiği, iyi muamele gören kimselerin hayatta başkalarına iyi davranacağı gibi hususlar gözönüne alındıkça, aileye karşı iyi olmanın ehemmiyeti daha çok anlaşılır. Şu halde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: **"En hayırlınız âilesine hayırlı olandır"** sözü, fıtrî bir hakikatı dile getirmiş olmaktadır.

4- Kezâ kıyamet günü, mîzanda güzel ahlâkın "en ağır amel"i teşkîl etmesi de tabii bir durumu, mühim bir hakikatı ifâde etmektedir. Çünkü güzel âhlak mü'minin imânını tamamlar, mükemmelleştirir. Kemâl mertebesindeki iman, kişinin her ameline müessir olur ve yönlendirir. Böyle bir kimse, her işini Allah rızası için ve sünnete uygun olarak yapmaya gayret eder. Ameller niyetlere göre değer kazanacağına göre hayırlı bir işin "insaniyet adına" veya "vicdanın emri" olarak yapılması ile, "Allah'ın rızası" için yapılması arasında Mîzân'da büyük fark edecektir. Bu üç muharrikle hareket eden kimselerin mü'min olmaları hâlinde üçünün ameli de şüphesiz mîzan-ı haşr'e girecektir, ama "Allah rızası" için yapılanın ağırlığı çokca fark edecektir. Amellerimizin değerlendirilmesinde mûteber olacak ilâhî ölçüyü şu âyet belirtmektedir:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ اَحَدِهِمْ مِلْءُ الْاَرْضِ ذَهَبًا وَلَوِ افْتَدٰى بِهِ

"Doğrusu inkâr edip, inkârcı olarak ölenlerin hiçbirinden, yeryüzünü dolduracak kadar altın fidye vermiş olsa bile, bu kabûl edilmeyecektir" (Âl-i İmrân 91).

1676 ٤ - وعن جابر رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: إنّ مِنْ أَحَبِّكُمْ إِلَيَّ وَأَقْرَبِكُمْ مِنِّى مَجْلِساً يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَحَاسِنَكُمْ أَخْلاَقاً وَإنَّ أَبْغَضَكُمْ إِلَيَّ وَأَبْعَدَكُمْ مِنِّى مَجْلِساً يَوْمَ الْقِيَامَةِ الثَّرْثَارُونَ وَالْمُتَشَدِّقُونَ وَالْمُتَفَيْهِقُونَ. قَالُوا: يَارسولَ اللّهِ، مَا الْمُتَفَيْهِقُونَ؟ قَالَ: الْمُتَكَبِّرُونَ]: أخرجه الترمذى.

«الثَّرْثَارُونَ» الذين يكثرون من الكلام تكلفاً وخروجاً عن حد الواجب.

«والْمُتَشَدِّقُونَ»: الذين يتكلمون بملء أفواههم تفاصحاً وتعظيماً لنطقهم.

«وَالْمُتَفَيْهِقُونَ»: الذين يتوسّعون فى الكلام، ويفتحون به أفواههم، مأخوذ من الفهق، وهو الامتلاء.

4. (1676)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Bana en sevgili olanınız, kıyamet günü de bana mevkice en yakın bulunacak olanınız, ahlâkça en güzel olanlarınızdır. Bana en menfûr olanınız, kıyamet günü de mevkice benden en uzak bulunacak olanınız, gevezeler, boşboğazlar ve yüksekten atanlardır."** *(Cemaatte bulunan bâzıları): "Ey Allah'ın Resûlü! yüksekten atanlar kimlerdir?" diye sordular.* **"Onlar mütekebbir (büyüklük taslayan) kimselerdir!"** *cevabını verdi."* [Tirmizî, Birr 77, (2019).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), pekçok irşadlarında mü'minleri diline sâhib olmaya çağırır: **"Dudakları ile bacakları arasındaki hususunda garanti verene cenneti garanti ederim"**; **"Allah'a ve âhirete inanan ya hayır konuşsun ya sükut etsin"** gibi.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu ısrarlı uyarılarda hiçbir mübâlağaya yer vermemiştir. Zira, Kur'ân'ın mükerrer âyetleriyle sâbittir ki, âhirette kişi her ânından, her fiilinden ve dolayısıyla her bir kelâmından hesaba çekilecektir. O gün, kişinin dünyada iken ağzından çıkmış olan her söz, lehine değilse, aleyhine olacaktır.

Sadedinde olduğumuz hadîs de çok konuşanlara uyarıda bulunmaktadır. Ser-sârûn, müteşeddikûn ve mütefeyhikûn, hep ihtiyatsızca, gelişi-güzel çok konuşanları ifâde eden tâbirlerdir. Dilimizde de geveze, boşboğaz, laf ebesi, dedikoducu, düllü düdük, pasaf, atıp-tutan, yüksekten atan gibi, bir kısmı edebî, bir kısmı mahallî pekçok tabir vardır, hepsi de çok konuşanları ifâde eder. Çok konuşan, çok konuşmayı alışkanlık hâline getiren kimse, her seferinde hayır konuşamıyacağına göre boş söz, gıybet, dedi-kodu, yalan, kaba ve müstehcen sözler, pespaye fıkralar vs. araya girecektir. Bunların hepsi de kıyamet günü günah kefesinde yer alacaktır. Çok konuşmaktan men hususunda hadîsin mutlak gelmesi de mânidardır.

Kısacası bu hadîsler, güzel ahlâk deyince öncelikle dile hâkim olmak meselesinin anlaşılması gerektiğini ders vermektedir.

2- Bazı âlimler, mezkur kelimeler arasındaki nüansı, yâni küçük de olsa taşıdıkları mânâ farklılıklarını nazar-ı dikkate alarak, konuşma tarzlarından yasaklanmış olanlara dikkat çekmişlerdir. Bu cümleden olarak Sersârûn'la lüzumundan fazla konuşan gevezelerin kastedildiği, müteşeddikûn ile zorakî bir fesahat izhârı ile kendini satmaya, lügat parçalamaya, konuşma tarzı ile başkalarından ayrılmaya çalışanlar ve hatta başkalarıyla istihzâ edenler kastedildiğini belirtirler. Nitekim şıdk, avurt olduğuna göre müteşeddik, avurdunu doldurarak tekellüflü konuşan demektir.

Mütefeyhikûn da ağızlarını genişleterek, normalden fazla açarak, ağzını doldurarak konuşan demektir, müteşeddik'a yakın bir mâna taşır. Bu davranışın da kibirden, başkasını küçük görmekten ileri geldiği belirtilmiştir.

Şu halde ister umûmiyetle dikkat çekilen çok konuşmaya ve isterse, ekseriyetten ayrılmaya yönelik tarzlara hamledilsin hadîs, konuşma meselesine dikkat çekmekte, mü'minin birinci derecede ehemmiyet vermesi gereken bir probleminin bu olduğunu söylemektedir.

1677 ٥- وعن النواس بن سمعان رضى الله عنه قال: [سَأَلْتُ رسولَ اللّهِ صلّى اللّهُ عليهِ وسلم عَنِ البِرِّ وَالإِثمِ، فقَالَ: البرُّ حُسْنُ الْخُلُقِ، وَالإِثْمُ: مَا حَاكَ فِي صَدْرِكَ وَكَرِهْتَ أَنْ يَطَّلِعَ عَلَيْهِ النَّاسُ]. أخرجه مسلم والترمذى.

«حَاكَ»: أى تردد فى الصدر.

5. **(1677)**- *Nevvâs İbnu Sem'an* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a iyilik (birr) ve günah hakkında sordum. Bana şu cevabı verdi:* **"İyilik (birr), güzel ahlâktır. Günah da içini rahatsız eden ve başkasının muttali olmasından korktuğun şeydir."** [Müslim, Birr 15, (2553); Tirmizî, Zühd 52, (2390).]

AÇIKLAMA:

1- İyilik diye tercüme ettiğimiz *birr*, Kur'ân-ı Kerîm'in birçok ayetlerinde yer verilen, dikkat çekilen, târifi yapılan bir mefhumdur: "**Birr, yüzlerinizi doğuya, batıya çevirmeniz değildir. Fakat birr, Allah'a, âhiret gününe, meleklere, kitaplara, peygamberlere inanmak, O'nun sevgisiyle yakınlarına, yetimlere, düşkünlere, yolculara, yoksullara ve köleler uğrunda mal vermek,**

namaz kılmak, zekât vermek ve ahidleştiklerinde vefa göstermek; zorda, darda ve savaş alanında sabretmektir...'' (Bakara 177).

''Sevdiğiniz şeylerden sarfetmedikçe, birr'e (iyiliğe) erişemezsiniz.''

''...Birr'de (iyilikte) ve fenâlıktan sakınmakta yardımlaşın, günah işlemekte ve aşırı gitmekte yardımlaşmayın'' (Mâide 2).

2- *Nevevî,* Müslim Şerhi'nde, ulemânın *birr*'den şunları anladıklarını kaydeder: Sılatu'r-rahm, lûtf, hoş sohbet, iyi geçim, tâat. Bunların hepsi güzel ahlâka girer.

Tîbî, birr'in hadîste çeşitli mânâlarda tefsîr edildiğini söyler: Bir yerde nefsin itminân bulduğu, kalbin tatmin olduğu şey, bir yerde iman, bir yerde kişiyi Allah'a yaklaştıran şey, burada ise güzel ahlâk olarak tefsir edilmiştir. Güzel ahlâk da ezâya katlanmak, öfkelenmemek, güler yüz, tatlı söz gibi hep birbirine yakın olan tâbirlerle açıklanmıştır.

3- Günah, ''içi rahatsız eden şey'' olarak târif edilmiştir. Ulemâ, bu rahatsızlığı, içteki istikrarsızlık, tereddüd ve göğsün inşirah bulamayışı, serinleyemeyişi, kalbte bir şekk hâlinin ortaya çıkması, bu iş günah mı? korkusunun hâsıl olması diye târif etmişlerdir.

Şöyle açıklayan da olmuştur: Günah, çirkinliği kalbinde tesîr eden veya tereddüd hâsıl eden, çirkin olması sebebiyle izhâr etmeyi istemediğin şeydir. Nitekim, hadîste gelen son cümle bu mânâyı te'yîd etmektedir: **''...başkasının muttali olmasından korktuğun şeydir''.**

İnsan nefsi, tabiatı icâbı, hayırlı birşey yapınca başkasının onu görmesinden hoşlanır. Öyle ise, eğer nefis, yaptıklarından bazısına başkasının ıttıla peydâ etmesini istemiyorsa, bu Allah'a yaklaştıran hayırlı bir iş değildir veya şeriatın izin vermediği bir iş demektir. Bir başka ifade ile, bu işte hayır yok, bu birr değil demektir, bu günah ve şer demektir.

KORKU BÖLÜMÜ

Umûmî Açıklama:

Havf da denen korku, insanda mevcut mühim hislerden biridir. Hayatın muhafazası için insan fıtratına Yaratıcı tarafından konmuştur. İnsan ve hayvanlarda müştereken bulunur. Korku hissi olmayan insan yoktur, denebilir. Bu hissin insan üzerinde büyük etkisi vardır. Birçok yönlenmeler bu his vâsıtasıyla gerçekleşir. Bu husûsu sathî olarak değerlendiren bir kısım pozitivist ve tekâmülcü espriler, insanlardaki din duygusunun temelinde korkunun olduğunu söyleyecek kadar ifrata kaçmışlardır. Onlara göre insan korktuğu şeylere, onların zararından kurtulmak için tapınmaya başlamıştır. Gerçekten insan dünyevî ve fani şeylerden korkmayı ifrat dereceye götürecek olursa ortaya çıkan durum bir şirk-i hafî olur ve bir taabbüd, bir nevî din mahiyetini kazanabilir. Zâlimler, diktatörler, tarih boyunca tedhîş, terör gibi şiddetli korkutma vasıtalarını müessir bir silah olarak kullanarak insanları istedikleri gibi yönlendirmeyi başarabilmişlerdir.

İslâm, insanı korku vasıtasıyla zâlimlere esir olmaktan kurtarabilmek için Allah'tan korkmayı esas almış, ruhlarda onu tesbit etmeye çalışmıştır. Bu korkunun gerçek mânada girdiği kalplerde insanlardan korkma olmaz. Böylelerinde dünyevî korkular, hakikî değil, mecâzidir, bir nevi tedbirdir, daha öteye geçmez. İnsanların korkusu ile inancından, dinî hayatından taviz vermemek bunun mîyârıdır. İnsanların vicdan ve inanç dünyalarında istibdâd kurmak isteyen ideolojik rejimlerin bütün güçleriyle İslâm'a ve İslâm dininin Allah korkusu prensibine saldırmaları bundandır. Kendileri, çeşitli vasıtalarla korkuyu hâkim kılmayı esas alıp bu maksadla putlarının en korkunç büst ve resimlerini yaygınlaştırırken "Allah'tan korkulmaz, Allah sevilir", "Allah öcü değildir" gibi, mugâlata ve demagojilerle Allah inancına saldırmayı, "Allah'tan korkma prensibi"ni istihza konusu yapmayı sistemle, ısrarla yürütürler. İslâm dininde Allah'ı hem sevmek ve hem de O'ndan korkmak esastır. Cenab-ı Hakk, cemâlî sıfatlarıyla sevilir, celâlî sıfatlarıyla korkulur. Hayatı ve hayatın levâzımını vermekle bizde tezâhür eden rahmetleri, lütufları sebebiyle Allah'ı sever, kulluk vazifemizdeki eksiklik-

lerimiz, isyanlarımız sebebiyle de O'ndan korkarız. Allah'dan korkmamız Kur'ân'ın emrine uymak içindir. Zirâ Kur'ân Allah'tan korkmayı emretmekte, zâlimler, âsiler için Allah'ın azâbını, cehennemi haber vermektedir.

Âyetlerde sevgiyi tahrîk eden "cennet" kelimesi ile, korkuyu tahrik eden cehennem kelimesi çoğu kere yan yanadır. Keza, rahmet ve cennetiyle müjdeleyen âyetlerle, azab ve cehennemiyle korkutan ayetler de Kur'ân'da yan yanadır. Kısacası Allah korkusundan tecrîd edilmiş bir İslâm düşünülemez. Halk korkusunun getireceği esâret ve istibdat zehirinin panzehiri olarak İslâm, Allah korkusunu teşrî etmiş, bunda ısrar etmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mükerrer hadîslerinde "halk korkusu" ile hakkı söylemekten kaçanları kınar, tehdid eder. Mü'min halktan değil Hakk'tan korkmalıdır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), zâlimleri frenleyip endişeli ve hatta ölçülü, istikametli olmaya sevkedecek en müessir vasıtalardan biri olarak insanlardaki Hakk korkusunu gördüğü için gerçekleri dile getirmede halktan korkmayı, başka korkuları Hakk korkusunun üzerine çıkarmamayı ısrarla, tekrarla tavsiye etmiştir. İşte birkaç irşâd:

"Cihadların en efdali, değerce en kıymetlisi zâlim sultana karşı hakkı söylemektir."

"Aman dikkat edin HALK KORKUSU, kişiyi hakkı söylemekten alıkoymasın".

"Sizden kimse nefsini hakîr görmesin."

"Ey Allah'ın Resûlü, kişi nefsini nasıl hakîr görür?"

"Allah için üzerine söz terettüp eden fena bir durum görür, fakat hiç ağzını açmaz. Cenab-ı Hakk kıyamet günü kendisine sorar. "Şu falanca şey hakkında gerçeği söylemekten seni ne alıkoydu? O kul cevap verir: "HALK KORKUSU!" Allah o zaman şöyle der: "Asıl benden korkman gerekirdi."

"Eğer ümmetimin, zâlime: "Sen zâlimsin!" demekten korktuğunu görürsen, bil ki onun varlığı ile yokluğu birdir".

Şu halde, korku hissi, şuurla, irâde ile kontrol edilmesi, imandan gelen bâzı düsturlar çerçevesinde murâkabe altına alınması gereken bir damardır. Eğer akılla, iman ve irâde ile bu damar üzerinde hakimiyet ve kontrol kuramazsak, hayatın muhafazasında gerekli bir kalkan ve tedbir iken, hayatımızı tahrib edip, saadetimizi zehirleyen, ağzımızın tadını mütemadiyen acılaştıran bir musîbete dönüşe-

bilir. Vehme müptela bir kısım insanların hastalığı, büyük ihtimalle, kaynağını korku damarından almakta, bu da söylediğimiz gibi, bu fıtrî duygu üzerinde aklî ve irâdî bir kontrol kuramamaktan ileri gelmektedir.

Korku üzerine, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan vârid olan hadîsler, bu meselede orta yolu bulmamızda yardımcı olacaktır.

1678 ١- وعن أبى هريرة رضى اللّٰه عنه قال: [قَالَ رسول اللّٰهِ ﷺ مَنْ خَافَ أَدْلَجَ(١)، وَمَنْ أَدْلَجَ بَلَغَ الْمَنْزِلَ، أَلاَ إِنَّ سِلْعَةَ اللّٰهِ غَالِيَةٌ، أَلاَ إِنَّ سِلْعَةَ اللّٰهِ الْجَنَّةُ]. أخرجه الترمذى.

1. **(1678)**- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kim korkarsa akşam karanlığında yol alır. Kim akşam karanlığında yol alırsa hedefine varır. Haberiniz olsun Allah'ın malı pahalıdır, haberiniz olsun Allah'ın malı cennettir."** [Tirmizî, Kıyâmet 19, (2452).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın burada mevzubahs ettiği korku, seher vaktinde düşmanın baskın korkusudur. Çünkü, umûmiyetle baskınlar sabah vakti olmakta idi.

2- *Tîbî*, bu hadîste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ahiret yolcusu için bir temsil getirdiğini belirterek der ki: **"Zira şeytan yolunu kesmiş, nefsî ve boş hayalleri de şeytanın yardımcısı durumundadır. Bu yolcu sefer esnâsında uyanık davranır ve işlerinde hâlis niyetten ayrılmazsa şeytan ve hîlesinden emîn olur. Kimin de yolunu, şeytan avaneleriyle keserek, âhiret yolundan yürümenin zor, âhireti elde etmenin çetin bir iş olduğunu telkin ederse, o kimse azıcık bir gayret bile gösteremez."**

3- Allah'ın malı diye tercüme ettiğimiz tâbirin aslı sil'atullah'tır, yani Allah'ın ticârete arzettiği metâı demektir. Bununla cennet kastedildiği de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından açıklanmıştır. Cennetin ticaret malı (sil'a) olarak tavsîfi, âyet-i kerîmeye uygundur. Zirâ âyet-i kerîmede: إِنَّ اللّٰهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ **"Allah mü'minlerden nefislerini ve mallarını cennet mukabili satın almaktadır"** (Tevbe 111) buyrulmuştur.

(١) أدلج: أى سار من أول الليل.

4- *"Cennetin pahalı olması"*, kıymetinin yüce olması demektir. Bu onun dünyevî kazançla, kolay kolay elde edilemeyeceğini de ifâde eder. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kendisi dahil hiç kimsenin ameliyle cennete gidemiyeceğini, ancak ilâhî rahmetin imdâd edeceğini belirtir. Gerçek o ki, Allah cenneti râzı olduğu kullarına lütuf olarak ihsan edecektir. Onun fiyatını bir âyet-i kerîme, ebediyete bakan sâlih ameller olarak tavsif eder: والباقيات الصالحات خير عند ربك ثوابًا وخيرٌ املا **"Baki kalacak sâlih ameller, sevab olarak da, amel olarak da Rabbinin katında daha hayırlıdır"** (Kehf 46).

1679 ٢ - وعن أنس رضى الله قال: [دَخَلَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَلَى شَابٍّ وَهُوَ فِي المَوْتِ، فَقَالَ: كَيْفَ تَجِدُكَ؟ فَقَالَ: أَرْجُو اللّهَ تَعَالَى يَارَسُولَ اللّهِ وَأَخَافُ ذُنُوبِي. فَقَالَ ﷺ: مَا اجْتَمَعَا فِي قَلْبِ عَبْدٍ فِى مِثْلِ هٰذَا المَوْطِنِ إلاَّ أَعْطَاهُ اللّهُ مَا يَرْجُو، وَآمَنَهُ مِمَّا يَخَافُ]. أخرجه الترمذى.

2. **(1679)**- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ölmek üzere olan bir gencin yanına girmişti. Hemen sordu:*

"Kendini nasıl buluyorsun?"

"Ey Allah'ın Resûlü, Allah'tan ümidim var, ancak günahlarımdan korkuyorum" diye cevap verdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da şu açıklamayı yaptı: **"Bu durumda olan bir kulun kalbinde (ümit ve korku) birleşti mi Allah o kulun ümîd ettiği şeyi mutlaka verir ve korktuğu şeyden de onu emîn kılar."** [Tirmizî, Cenâiz 11, (983); İbnu Mâce, Zühd 31, (4261).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **"Kendini nasıl buluyorsun?"** sözü ile, "dünyadan âhirete intikâl ederken kalbinde ne hissediyorsun, Allah'ın rahmetinden ümit mi, yoksa Allah'ın gadabından korku mu?" demek istemiş, genç de böyle anlamıştır.

2- "Bu durumda olan" demek, "ölüm halinde sekerât hâlinde" demektir. Âlimler, düşmanla mübâreze, kısas, idam anları gibi, ölümle burun buruna olunan bütün halleri bu hükme dâhil ederler. Kişi o durumlarda Allah'ın rahmetinden ümîd ettiği ve günahları sebebiyle de gadabından korktuğu takdirde, hadîsteki müjdeye mazhar olacaktır.

3- Korktuğundan emîn kılması, kulun günahlarını affetmesi demektir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadîsleriyle, ölümün yakın olduğu hallerde mü'minin takınması gereken ruhî ve fikrî âdâbı tâlim buyurmaktadır.

1680 ٣- وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ مُسْتَجْمِعاً قَطُّ ضَاحِكاً حتى أَرَى مِنْهُ لَهَوَاتِهِ(٢)، إِنَّمَا كَانَ يَتَبَسَّمُ]. أخرجه الخمسة إلاّ النسائى.

وزاد البخارى فى رواية: [وَكَانَ إِذَا رَأَى غَيْماً عُرِفَ فِى وَجْهِهِ فَقُلْتُ يَارَسُولَ اللّهِ، النَّاسُ إِذَا رَأَوُا الْغَيْمَ فَرِحُوا رَجَاءَ أَنْ يَكُونَ مِنْهُ الْمَطَرَ، وَأَرَاكَ إِذَا رَأَيْتَ غَيْماً عُرِفَ فِى وَجْهِكَ الْكَرَاهَةُ؟ فَقَالَ: يَا عَائِشَةُ، مَا يُؤْمِنُنِى أَنْ يَكُونَ فِيهِ عَذَابٌ، قَدْ عُذِّبَ قَوْمٌ بِالرِّيحِ، وَقَدْ رَأَى قَوْمٌ الْعَذَابَ، فَقَالُوا: هٰذَا عَارِضٌ مُمْطِرُنَا](٣).

3. **(1680)**- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) diyor ki: *"Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı ciddi bir şekilde, küçük dili görünecek derecede güldüğünü görmedim. O, sadece tebessüm ederdi".* [Buhârî, Tefsîr, Ahkâf 2, Edeb 68; Müslim, İstiska 16, (899); Ebû Dâvud, Edeb 113, (5098, 5099); Tirmizî, Tefsîr, Ahkâf, (3254).]

Buhârî'nin bir rivâyetinde şu ziyâde mevcuttur: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir bulut görecek olsa bu yüzünden bilinirdi. Ben (bir seferinde):*

"Ey Allah'ın Resûlü, halk bir bulut görecek olsa, yağmur getirebilir ümidiyle sevinir, halbuki sen bir bulut gördüğünde üzüldüğünü yüzünden okuyorum, sebebi nedir?" diye sordum. Bana şu cevabı verdi:

"Ey Aişe! Bunda bir azab bulunmadığı husûsunda bana kim te'minât verebilir? Nitekim geçmişte bir kavm rüzgarla azâba uğratılmıştır. O kavim azabı gördükleri vakit: "Bu gördüğümüz, bize yağmur getirecek bir buluttur" demişlerdi."

---

(٢) اللهوات -جمع لهاة بفتح اللام- وهى: اللحمات فى سقف أقصى الفم.

(٣) العارض: السحاب الذى يعترض فى أفق السماء.

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, bir rüzgar esmesi veya bir bulut zuhûr etmesi halinde bir korku ve endîşe izhâr ettiği, duâda bulunduğu hususunda muhtelif rivâyetler mevcuttur. Yukarıda kaydedilen rivâyetin *Müslim*'de gelen bir vechi daha teferruatlıdır: Yine *Hz. Aişe anlatıyor: "Şiddetli bir rüzgâr estiği zaman Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):*

اَللّٰهُمَّ إِنِّى اَسْأَلُكَ خَيْرَهَا وَخَيْرَمَا فِيهَا وَخَيْرَمَا اُرْسِلَتْ بِهِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ مَا فِيهَا وَشَرِّ مَا اَرْسَلْتَ بِهِ

"Allahım senden bunun hayrını ve bunda bulunan hayrı ve bununla gönderilen şeyin hayrını diliyorum. Bunun şerrinden, bunda bulunanın şerrinden bununla gönderilen şeyin şerrinden sana sığınıyorum" *derdi. Hava bulutlandığı vakit rengi değişir, (duyduğu huzursuzluk sebebiyle yerinde duramaz) girer-çıkar, gider-gelirdi. Yağmur yağınca da rahatlardı. Ben bunu onun yüzünden anlardım..."*

2- Yağmurla helâk edildiği belirtilen kavim *Ad Kavmi*'dir. Bu, hadîsin başka vecihlerinde tasrîh edilmiştir. Ayrıca, o kavmin yağmuru görünce sarfettikleri "Bu gördüğümüz, bize yağmur getirecek bir buluttur" cümlesi, Kur'ân-ı Kerîm'in *Ad Kavmi* ile ilgili hikâyesinde aynen geçer (Ahkaf 24).

3- Şârihlerin dikkat çektiği bir inceliği belirtmekte fayda var: Hadîsin *Buhârî*'den kaydedilen ziyade kısmında: قَدْ عُذِّبَ قَوْمٌ بِالرِّيحِ وَقَدْ رَأَى قَوْمٌ الْعَذَابَ ibaresinde kavm kabilesi iki sefer geçmektedir. Arapça kâideye göre birinci sefer nekre olan isim, ikinci sefer geçince ma'rîfe kılınır, yani ikincide القوم olması gerekir. Halbuki ibarede her ikisi de قوم şeklindedir, yani nekredir. Öyle ise burada iki ayrı kavm söz konusu olmalıdır. Diğer taraftan meseleye temâs eden âyetlerde rüzgârla azâba uğratılanların o sözü söyleyenler olduğu ifâde edilmektedir.

Ortadaki işkâle dikkat çeken *İbnu Hacer, Kirmânî*'nin yaptığı bir açıklamayı pek tatminkâr bulmayarak kendisi şunu söyler: "*Necm Sûresi*'nde Rabb Teâla: وَاَنَّهُ اَهْلَكَ عَادًا الْاُولٰى **"İlk Âd milletini helâk eden O'dur"** (Necm 50). Bu âyette, bir başka Âd Kavmi daha olduğu ihsas edilmektedir. İkinci Âd Kavmi üzerine bir kıssayı *Ahmed İbnu Hanbel*, hasen bir isnadla *el-Hâris İbnu Hassân el-Bekrî*'den tahrîc etmektedir... *Tirmizî, Nesâî,* ve *İbnu Mâce* bu kıssanın bâzı kısımlarını tahric etmişlerdir... *Ahkâf Sûresi*'nde zikri geçen *Âd Kavmi*, sonraki Âd'dır. Bu durumda, âyet-i kerîmede zikri geçen اَخَا عَادٍ "Âd'ın kardeşi" (Ahkaf 21), Hud (aleyhisselam) değil, bir başka peygamberdir".

1681 ٤- وعن أبى ذر رضى الله عنه قال: [قَال رسولُ الله ﷺ: إِنِّى أَرَى مَالاَ تَرَوْنَ، وَأَسْمَعُ مَالاَ تَسْمَعُونَ، أَطَّتِ السَّمَاءُ(١)، وَحَقَّ لَهَا أَنْ تَئِطَّ، مَا فِيهَا مَوْضِعُ أَرْبَعِ أَصَابِعَ إِلاَّ وَفِيهِ مَلَكٌ وَاضِعٌ جَبْهَتَهُ لِلّهِ تَعَالَى سَاجِداً، وَاللّهِ لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمُ لَضَحِكْتُمْ قَلِيلاً، وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيراً، وَلَمَا تَلَذَّذْتُمْ بِالنِّسَاءِ عَلَى الْفُرُشِ، وَلَخَرَجْتُمْ إِلَى الصُّعُدَاتِ تَجْأَرُونَ إِلَى اللّهِ تَعَالَى، لَوَدِدْتُ أَنِّى شَجَرَةٌ تُعْضَدُ]. أخرجه الترمذى.

ومعنى «أطّتِ السَّمَاءُ»، أى كثرة ما فيها من الملائكة قد أثقلها حتى أطّت: أى صوتت وهذا مثل، وإيذان بكثرة الملائكة، وإن لم يكن ثمّ أطيط (والجُؤَارُ): الصيح: أى تستغيثون، وقوله «لَوَدِدْتُ أَنِّى شَجَرَةٌ تُعْضَدُ» مدرج فى الحديث من قول أبى ذر.

4. (1681)- *Ebû Zerr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Ben sizin görmediğinizi görür, işitmediğinizi işitirim. Nitekim sema uğuldadı, uğuldamak da ona hak oldu. Semada dört parmak sığacak kadar boş bir yer yoktur, her tarafta Allah'a secde için alnını koymuş bir melek vardır. Allah'a yemin olsun, benim bildiğimi siz bilse idiniz az güler, çok ağlardınız, yataklarda kadınlarla telezzüz etmezdiniz, yollara, çöllere dökülür, (belanızı defetmesi için) Allah'a yalvar yakar olurdunuz."** *[Ebu Zerr (radıyallahu anh) ilâve etti:] "Keşke sökülen bir ağaç olsaydım".* [Tirmizî, Zühd 9, (2313); İbnu Mâce, Zühd 19, (4190).]

AÇIKLAMA:

1- Semâvâtın uğuldayarak ses çıkarmasını, şârih *Tîbî* meleklerin sikleti ile açıklar:"Hadîste belirtildiği üzere, melekler miktarca çoktur, bu çokluğun hâsıl ettiği ağırlık ve sıklet altında semâvat çatırdayıp uğuldamaktadır. Bu ifâde, meleklerin çokluğunu bildirmek üzere getirilmiş bir temsildir.Burada gerçek bir uğultu olmasa bile, O, Allah'ın büyüklüğünü takrîr için söylenen mecâzî bir kelâmdır." Bu yoruma *Aliyyu'l-Kâri* katılmak istemez. Der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sözünün hakikati varken hangi mûcib sebeple mecâza kaçıyoruz? Halbuki, aklen ve naklen hadîsin hakikati mümkündür ve mecâza yönelmeye ge-

(١) الأطيط صوت قتب الجمل إذا كان جديداً.

rek yoktur. Zira Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "**Sizin işitmediğinizi işitiyorum**" diyerek (insanlarca işitilmese bile semanın uğultusu olduğunu) tasrîh etmiştir. Üstelik, semânın uğultusu pekâlâ onun tesbîh, tahmîd ve takdîs sırasındaki sesi olabilir, zira âyet-i kerîme: "**Mevcut olan herşey O'nu hamdederek tesbîh etmektedir**" (İsra 44) buyurmakla semânın tesbîhini haber vermektedir."

2- Hadîsin sonunda yer alan "ağaç olma" temennisinin, hadîsin ravisi *Ebu Zerr* (radıyallahu anh)'e ait olduğunu şârihler belirtir. Hadîs, insana uhrevî hesabın ciddiyet ve zorluğunu anlatınca, *Ebu Zerr* (radıyallahu anh) hazretleri, bu ihbarın ciddiyetini anlamış olduğunu ifâde sadedinde, kazanılması zor, kaybedilmesi dehşetli bir sonuca atacak öyle bir imtihanla mâruz kalmaktansa bir ağaç olmayı temennî etmiştir. Hadîslere, râviler tarafından yapılan bu çeşit ilâvelere *idrac* denir.

1682 ٥- وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: لَوْ يَعْلَمُ الْمُؤْمِنُ مَا عِنْدَ اللّهِ مِنَ الْعُقُوبَةِ مَا طَمِعَ بِجَنَّتِهِ، وَلَوْ يَعْلَمُ الْكَافِرُ مَا عِنْدَ اللّهِ مِنَ الرَّحْمَةِ لَمَا قَنَطَ مِنْ جَنَّتِهِ]. أخرجه رزين.

5. **(1682)**- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* "**Mü'min, Allah indindeki ukûbeti bilseydi, cennetten ümidini keserdi. Eğer kâfir Allah'ın rahmetini bilse idi, cennetten ümidini kesmezdi**". [Rezîn ilâvesidir Hadîs'i Müslim tahric etmiştir: Tevbe 23, (2755); Keza, Tirmizî de tahric etmiştir: Da'avât 108, (3536).]

AÇIKLAMA:

Allah karşısında, mü'minin koruması gereken edebi vecîz şekilde ifâde eden hadîslerden biridir: Ne tam ümid ne de mutlak yeis, fakat eşit derecede hem korku hem ümid. Ulemâ mutlak ümidi de mutlak ye'si de büyük günahlar arasında addetmiştir. Ne kadar çok hayır amel işlese de mü'min, Allah'ın azâbından korku içinde olacaktır, kezâ ne kadar çok, ne kadar büyük günah işlese de Allah'ın rahmetinden ümidini kesmeyecektir.

1683 ٦- وعن أبى بردة عامر بن أبى موسى رضى اللّه عنه قال: [قال لِى عَبْدُ اللّهِ ابْنَ عُمَرَ رضى اللّه عنهما: هَلْ تَدْرِى مَا قَالَ أبِى لأَبِيكَ؟ قُلْتُ: لاَ. قال: إنَّ أبِى قَالَ لأَبِيكَ يَا أبَامُوسٰى: هَلْ يُسُرُّكَ أنَّ إسْلاَمَنَا

مَعَ رسولِ اللّهِ ﷺ وَهِجْرَتَنَا مَعَهُ، وَعَمَلَنَا كُلَّهُ مَعَهُ يَرُدُّ لَنَا، وَأَنَّ كُلَّ عَمَلٍ عَمِلْنَاهُ بَعْدَهُ نَجَوْنَا مِنْهُ كَفَافاً رَأْساً بِرَأْسٍ؟ فَقَالَ أَبُوكَ لأَبِي: لاَ وَاللّهِ، قَدْ جَاهَدْنَا بَعْدَهُ وَصَلَّيْنَا، وَصُمْنَا، وَعَمِلْنَا خَيْراً كَثِيراً، وَأَسْلَمَ عَلَى أَيْدِينَا بَشَرٌ كَثِيرٌ، وَإِنَّا لَنَرْجُو أَجْرَ ذٰلِكَ. قَالَ أَبِي: لٰكِنِّي أَنَا وَالَّذِى نَفْسُ عُمَرَ بِيَدِهِ لَوَدِدْتُ أَنَّ ذٰلِكَ يَرُدُّ لَنَا، وَأَنَّ كُلَّ شَيْءٍ عَمِلْنَاهُ بَعْدَهُ نَجَوْنَا مِنْهُ كَفَافاً رَأْساً بِرَأْسٍ، فَقُلْتُ: إِنَّ أَبَاكَ وَاللّهِ خَيْرٌ مِنْ أَبِي]. أخرجه البخارى.

6. **(1683)**- *Ebû Bürde Âmir İbnu Ebî Mûsa* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Bana, Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anh):*

"Biliyor musun babam babana ne demiş?" diye sordu. Ben: "Bilmiyorum" dedim. Bunun üzerine:

"Babam, senin babana: "Ey Ebu Musâ! Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la olan İslâmımız, onunla olan hicretimiz, onunla olan bütün amellerimiz bizim için sâbit ve devamlı olsa, ondan sonra işlediğimiz amellerin de herbirinden başa baş kurtulsak bu seni memnun eder mi?" dedi. Baban, babama şu cevabı verdi:

"Vallahi hayır! Biz ondan sonra cihad yaptık, namaz kıldık, oruç tuttuk, çok hayırlar işledik. Bizim elimizde çok insan müslüman oldu. Biz bütün bunların ecrini ümîd ediyoruz." Babam tekrar dedi ki:

"Fakat ben, Ömer'in ruhu yed-i kudretinde olan Zat-ı Zülcelal'e kasem olsun, bunların bize sabit kalmasını, O'ndan sonra yaptıklarımızdan da başa baş kurtulmayı isterim."

Ben atılıp: "Senin baban, vallahi benim babamdan daha hayırlıymış" dedim." [Buhârî, Menâkıbu'l-Ensar 45.]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, ashab arasında korku ve ümîd meselesinin nasıl yer ettiğini göstermektedir. Hadîste, *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'in, *Hz. Peygamber* (aleyhissalâtu vesselâm)'den sonraki hayır amelleri ile birlikte şer ameller işlemiş olmaktan da korktuğunu, hayırları, şerleri karşılayacak miktarda olsa sevineceğini ifâde buyurduğunu görmekteyiz.

Ebu Bürde, böyle düşünen *Hz. Ömer*'i takdirle yâd ederek, babası *Ebu Mûsa*'dan efdal olduğunu ikrâr eder. Aslında mutlak mânada *Hz. Ömer*'in efdaliye-

ti ulemâca kabûl edilmiş ise de, *Ebu Bürde*, burada mevzubahis edilen amellere güvenmeme meselesinde *Hz. Ömer*'in üstünlüğünü dile getirmektedir. Gerçi, mutlak efdaliyete sâhip bir kimseye, bir başkasının husûsî bir meselede üstün olması mümkün ise de *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) burada, makam-ı havf'ta bulunmakla, makam-ı recâda yer alan *Ebû Musâ*'ya tefevvuk etmiştir. Zîrâ ulemâ havf makamının recâ (ümîd) makamından üstün olduğunu kabûl etmiştir. Çünkü, insanoğlu hayır niyetiyle yaptığı herşeyde kusur işlemekten uzak olamaz. Ayrıca ümîdin ucba ve atâlete götürme ihtimaline karşı havf'ın tevbe ve istiğfara sevketme garantisi vardır.

ÂLEMİN YARATILIŞI BÖLÜMÜ

Umumî Açıklama:

Yaratılış, yani varlığın başlangıcı meselesi düşünen insanlığın en eski meselelerinden biri, belki de birincisidir. Kendini tabiattan ayrı ve müstakil bir varlık olarak hisseden her insan, ilk iş olarak kendi aslını, insanlığın aslını düşünecek ve soracaktır. Bu mevzûda elde edeceği bilgi, kişiyi ister istemez, etrafını saran fizik çevrenin, yani dünyanın, semâvatın, ay, güneş ve yıldızların da aslını sormaya sevkedecektir.

İlk başlangıcı, menşei araştıran insan zihni orada kalmayıp, bunun tabiî sonucu olan bir başka soruya geçerek, sonumuz ne olacak, nereye gidiyoruz? diyecektir. Hülâsa doğumla başlayıp, ölümle noktalanan bir hayat kaderine tâbi insanoğlu mebde ve meâdını hep soragelmiştir.

Nerden geldik, nereye gidiyoruz, bu dünyadaki işimiz nedir?

Buna cevap sadedinde felsefeler, nazariyeler ortaya atılmıştır. Tesadüfle başlatıp mutlak bir sonla tamamlayan, insanlığın encâmını ademe atan maddeci felsefî görüşler olduğu gibi, ruhun ezeliyetini kabul eden ruhçu, mâneviyatçı görüşler de olmuştur.

Aslında dinler de bu suallere cevap vermek için vardır. Din tesâdüfî başlangıcı reddeder. "Bir saat intizamıyla belki daha dakik ve hassas çalışan güneş sistemimiz ve kâinat çok usta bir yaratıcının elinden çıkmıştır" der, sağduyu sahipleri. Mevcûdat arasındaki itme ve çekme kuvvetleri şeklinde tezahür eden irtibâtı, birbirine zıt ve şuursuz unsurların hayâtın devâmında ortaya koydukları işbirliği ve tamamlayıcılığı kâinâtın parçaları ve cüzleri arasındaki dakîk ve hassas intizamı, bunların bir elden çıktığına, ustalarının çok mâhir ve kâdir olduğuna, yaratma işini irâde ve şuurla yaptığına delil kabûl eder.

Varlık âlemi, İslâm dininde *Nur-u Muhammedî* tabir edilen bir ilk maddeden yaratılmıştır, Kâdir olan Yaratıcı "*Ol!*" emri ile an-ı vakitte, yaratılış ağacının çekirdeği durumundaki *Nur-u Muhammedi'den* ilk varlık filizini ortaya çıkar-

mış, bu filiz tıpkı bir ağaç gibi inkişaf edip serpilerek, sonunda insan meyvesini verecek kemâle ermiştir. Peygamberimiz, yaratılışın bu tekâmül seyri içerisinde meyvelerin meyvesidir. En son olan en mükemmeldir, *Fahr-i Kâinattır.*

İşte dinimiz, yaratılışla ilgili bahisleri *Nur-u Muhammedî mebdei* ile *Zât-ı Muhammedî müntehası* arasındaki safhaları ve halkaları ana hatlarıyla aydınlatacak şekilde yapar, bâzı ip uçları verir, fezlekeler sunar, tâlî teferruata girmez. Vaz'edilen hülâsa ve fezlekeler, dünün müneccimleriyle bugünün astrolog ve faraziyecilerinin safsata ve fantezîlerine kapılmayı önleyecek, buğdayla samanı ayırmaya yetecek açıklık ve zenginliktedir.

Şu halde aşağıda insanın yaratılışından, cin ve şeytanın, dünyanın yaratılışından, sema ve arşın yaratılışına kadar birçok meselede vârid olan hadîslerden bazılarını göreceğiz.

1684 ١ - عن عمران بن حصين رضى الله عنهما قال: [دَخَلْتُ عَلَى رسول الله ﷺ الْمَسْجِدَ فَأَتَى نَاسٌ بَنِي تَمِيمٍ، فَقَالَ: اقْبَلُوا الْبُشْرَى يَا بَنِي تَمِيمٍ، فَقَالُوا: بَشَّرْتَنَا فَأَعْطِنَا مَرَّتَيْنِ، فَتَغَيَّرَ وَجْهُهُ، ثُمَّ دَخَلَ عَلَيْهِ نَاسٌ مِنْ أَهْلِ الْيَمَنِ، فَقَالَ: اقْبَلُوا الْبُشْرَى يَا أَهْلَ الْيَمَنِ إِذْ لَمْ يَقْبَلْهَا بَنُو تَمِيمٍ، قَالُوا: قَبِلْنَا يَا رسول اللهِ، ثُمَّ قَالُوا: جِئْنَا لِنَتَفَقَّهَ فِي الدِّينِ، وَلِنَسْأَلَكَ عَنْ أَوَّلِ هٰذَا الأَمْرِ مَا كَانَ؟ قَالَ: كَانَ اللّهُ تَعَالَى، وَلَمْ يَكُنْ شَيْءٌ قَبْلَهُ، وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ، ثُمَّ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالأَرْضَ، وَكَتَبَ فِي الذِّكْرِ كُلَّ شَيْءٍ]. أخرجه البخارى والترمذى.

1. **(1684)**- *İmrân İbnu Husayn* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "*Mescidde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın huzuruna girmiştim. (O sırada) Benî Temîm kabilesinden bir grup insan geldi. Onlara:*

"Ey Benî Temîm, size müjde olsun!" *diyerek söze başlamıştı. Onlar hemen:*

"*Bize müjde verdin. Öyle ise (beytü'l-mâlden) iki kere bağış yap!*" *diye talepde bulundular. Onların bu cevabı karşısında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yüzünün rengi attı. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in huzuruna (Hayber'in fethi sırasında) Yemen halkından bir grup (Eş'ârî) girmişti. Onlara:*

"Ey Yemenliler! Benî Temim'in kabûl etmediği müjdeyi siz bâri kabul edin!" *dedi. Onlar:*

"Kabul ettik ey Allah'ın Resûlü!" dediler ve arkadan ilâve ettiler:

"Biz dinimizi öğrenmeye ve bu (yaratılış) işinin başı ne idi, onu senden sormaya geldik!" dediler. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), mahlûkatın ve Arş'ın başlangıcını anlatmaya başladı:

"Bidâyette Allah vardı, O'ndan önce başka birşey yoktu. O'nun Arş'ı suyun üzerinde bulunuyordu. Sonra gökleri ve yeri yarattı. Sonra zikr (denen kader defterinde ebede kadar cereyan edecek) her şeyi yazdı." [Buhârî, Meğâzî, 67, 74, Bed'u'l-Halk 1, Tevhîd 22; Tirmizî, Menâkıb, 3946.]

1685 ٢- وعن أبى رزين العقيلى رضى الله عنه قال: [قُلْتُ يَارسولَ اللّهِ: أَيْنَ كَانَ رَبُّنَا قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ خَلْقَهُ؟ قَالَ: كَانَ فِي عَمَاءٍ، وَمَا تَحْتَهُ هَوَاءٌ، وَمَا فَوْقَهُ هَوَاءٌ، وَخَلَقَ عَرْشَهُ عَرْشَه عَلَى الْمَاءِ].

قال أحمد، قال يزيد: «الْعَمَاءُ»: أى ليس معه شيء. أخرجه الترمذى.

2. **(1685)**- *Ebu Rezîn el-Ukeylî* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Ey Allah'ın Resûlü dedim, mahlûkâtını yaratmazdan önce Rabbimiz nerede idi?" Bana şu cevabı verdi:*

"el-Amâ'da idi. Ne altında hava, ne de üstünde hava vardı. Arşını su üzerinde yarattı."

Ahmed İbnu Hanbel dedi ki: "Yezid şunu söyledi: el-Amâ, yani "Allah'la birlikte başka birşey yoktu" demektir." [Tirmizî, Tefsîr, Hûd (3108).]

1686 ٣- وعن طارق بن شهاب رضى الله عنه قال: [قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رضى الله عنه: قَامَ فِينَا رسولُ اللّهِ ﷺ مَقَاماً فَأَخْبَرَنَا عَنْ بَدْءِ الْخَلْقِ حَتَّى دَخَلَ أَهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ، وَأَهْلُ النَّارِ النَّارَ. حَفِظَ ذٰلِكَ مَنْ حَفِظَهُ، وَنَسِيَهُ مَنْ نَسِيَهُ].

أخرجه البخارى.

3. **(1686)**- *Târık İbnu Şihâb* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Ömer İbnu'l-Hâttâb dedi ki: "(Birgün) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) aramızdan doğrularak mahlûkatın ilk yaratılışından başlayarak (geçmiş olan ve gelecek olan bütün safhaları) cennet ehlinin cennete, cehennem ehlinin cehenneme girmesine kadar anlattı. Bunu bir kısmı öğrendi, bir kısmı unuttu."* [Buhârî, Bed'ü'l-Halk 1.]

AÇIKLAMA:

1- Bu üç rivâyet, yaratılışın başlangıcı ile alâkalı açıklamalar ihtivâ etmektedir. Bunlarda âlemin yaratılışın başlangıcı hakkında bazı özet bilgiler mevcut olmakla berâber, idrak ve anlayışımızın ihâta edemediği bâzı ifâdeler de mevcuttur. Anlaşılan temel fikirler şunlardır:

★ Hiçbir mahlûk yok iken Allah mevcut idi.

★ Önce suyu ve su üzerinde arşı yarattı[22].

★ Sonra gökleri ve arzı yarattı.

★ Cereyan edecek yaratılış fiillerini Kader kitabında önceden yazdı. Vukûat bu yazıya göre cereyan etmektedir, hâdiselerin hiçbirinde tesadüf yoktur.

★ Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), insanların merâkı ve sorması üzerine mebde ve meâdla ilgili açıklamalar yapmıştır.

Şu hâlde hadîslerden elde edilen bu özet bilgiler, mü'mini, eşyanın ve âlemin ve hattâ beşeriyetin başlangıcı husûsunda insanlığın merâkını bir kısım boş tahminlerle tatmîne çalışan nazariye mâceracılarının kapanına düşmekten kurtarmaya yeterlidir.

2- Hadîslerde muğlak bırakılan husûslara gelince:

★ el-Amâ' العَمَاءُ lügat olarak ince bulut mânâsına gelir ise de, Cenâb-ı Hakk'a nisbet edilince insan idrakinde tecelli etmesi gereken mâna meçhul kalmaktadır.Selef, Cenâb-ı Hakk'ın zâtı ile ilgili tavsifatın mâhiyeti hususunda fikir beyanından kaçınıp, "inanırız; mâhiyetini, ondan gerçek maksadı bilemeyiz" demiştir. Bu kelime bir rivâyette العَمَا şeklinde gelmiştir. Bu imlâ ile olunca: *"Beraberinde hiçbir şey yok"* demek olur. *el-Amâ'* için: "Bu, insan aklının idrak edemeyeceği, künhüne, vasıf ve kavramanın ulaşamayacağı şeydir" dahi denmiştir. *Ezherî:* "Biz buna inanırız ancak nasıl olduğuna dâir fikir beyan etmeyiz"

22) Bu rivâyette geçmese de başkaca açıklamalara dayanan âlimler, Arş'dan sonra Kürsî'nin yaratıldığını belirtirler. Şunu da belirtelim: Bir kısım hadîslere dayanan ulemâ, semâvat ve arzdan önce kalemin yaratıldığını belirtir. Öyle ise yaratılış sırayla şöyle olmuştur: Su, Arş, kalem, Kürsî, semavât ve arz. (Allahu alem bi's-sevab).

demiştir. "Rabbimiz nerede idi?" sorusunda hazfedilmiş bir kelimenin bulunduğu,bu cümlenin: "Rabbimizin Arşı nerede idi?" şeklinde olması gerektiği belirtilmiştir. Bu durumda *"Amâ'da olan şey", Arş-ı İlâhî*'dir. Yani *amâ'*, makam-ı İlâhi'nin değil, makam-ı Arş'ın unvanı olmalıdır.

★ *Arş:* Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bize mübhem ve muğlak kalan bir diğer tâbiri *Arş*'tır. Bunun da mâhiyeti bize meçhûl kalmaktadır. Lügat olarak, yücelik ifâde eden birçok şeye ıtlak olunmuştur. Padişahların oturduğu tahta arş denir ve öncelikle yücelik, yükseklik kastedilir. Cenab-ı Hakk'ın ilk yarattığı, yücelik ve yükseklik ifâde eden mevcudâta *arş* denmiştir. *Arşullah* şeklinde Cenâb-ı Hakk'a nisbet edilerek söylenir. Şu halde *Arşullah*, Cenâb-ı Hakk'ın kudret ve halk (yaratma) isimlerinin tecellî ettiği ilk mahlûk demektir.

Kelâm âlimleri ile eski hükemâ, *arş*'ı "kâniatı her cihetten kuşatan kürevî bir felek" diye tarif etmişlerdir. Bâzı rivâyet âlimleri, bu tahta, ayak bile izâfe etmiştir. Ancak muhakkik ulemâya göre, şeriat örfünde gelen *arş*'ın hakikatını tahdîd ve takdîr, beşer aklının, insânî idrâkin işi değildir. Arşla ilgili bir kısım nebevî açıklamalar, onun mâhiyetini tanıtmayı değil, mahlûk âleme nisbetle büyüklüğünü belirtmeyi gaye edinir.

3- Bu bâbın birinci hadîsi yaratılışla ilgili soru sormanın câiz olduğunu, her üç rivâyet, bu konuda -soru beklemeden- mü'minlere bilgi vermek gerektiğini göstermektedir.

4- Yine birinci hadîs Yemenlilerin dinî ve mânevî yönlerinin daha güçlü olduğunu, Temîmlilere ise maddî endişenin galebe çaldığını ifâde etmektedir.

KÜRSÜ, ARŞ VE GÖK KÜRESİ

Kürsü kelimesi Kur'ân'da 2 yerde geçer, biri ilâhî kürsüyü mevzubahs eder. Arş ise çok daha fazla geçer. Sırf ilâhî arş'ın zikri 22 yerde geçer. Esas itibariyle maddî, dünyevî eşyaları ifâde eden bu kelimelerin Cenâb-ı Hakk'a nisbeti düşündürücüdür. Bunlardan kasd-ı İlâhî nedir? Eskiden beri İslam âlimleri çok uğraşmışlar, çok münâkaşalar etmişler, farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Şüphesiz burada bu tarihî münakaşaya girecek değiliz. Gâyemiz, gerek hadîsten ve gerek âyetten birkaç pasaj naklederek, meseleye dikkat çekmek, feza üzerine ihtisas yapanların ıttılâına arzetmektir.

Öncelikle şunu belirtmek isteriz: Kur'ân-ı Kerîm kozmoğrafya kitabı değildir. İlk gâyesi, bütün âyetlerinde, Rabbü'l-âlemîn olan Cenâb-ı Hakk'ı tanıtmak, bi-

ze kulluk vazîfelerimizi öğretmektir. Eşya niçin yaratılmıştır, nerden gelmektedir, nereye gidecektir, insanlar başı boş değildir, hayatın her anından hesap verecektir vs. bunları öğretmektir. Bu aslî maksadları işlerken, tâli olarak ilmin, terakkinin, tekniğin bâzı ipuçlarını da vermekte, işâretlerde bulunmaktadır. Böylece her devirde insanlar Kur'ân-ı Kerîm'i her husûsta rehber yapabilmekte, mucize bir kitap olduğunu te'yîd edebilmektedir.

Kürsü ve Arş'la ilgili âyetleri de bu çerçevede anlamak gerek. Kur'ân-ı Kerîm, Cenâb-ı Hakk'ın kâinat üzerindeki ilâhî hâkimiyetini bu tâbirlerle ifâde etmektedir. Bu sebeple kürsü ve arş tabirlerinin zihne verdikleri bu mânanın esas alınması gerekir. Şimdi kelimeleri daha yakından inceleyelim:

Kürsü, lügatte, üzerinde dayanılan, oturulan şey demektir, dilimizde sandalye kelimesi ile karşılarız. Tefsîrlerde gelen bâzı açıklamalara göre, kürsü, sandalyeye oturan kimsenin ayağını hafifçe yükseltmek maksadıyla, ayak altına konan tahta parçasıdır. Şimdilerde bu şey plastik, keçe, bitki lifi, tahta veya tel kafes gibi değişik maddelerden olabilmektedir. İlâhî saltanatın vüs'atini kavramada kürsünün taşıdığı bu mânayı da zihinden uzak tutmamalıdır. Zira âyet-i kerîmede, Cenâb-ı Hakk'ın gücünü ifâde zımnında: **"Allah'ın kürsüsü gökleri ve yeri içine alacak şekilde geniştir, onların korunup gözetilmesi O'na ağır gelmez"** *buyurulur (Bakara 255).*

Evet ilâhî saltanat, öylesine geniş bir mülkte hüküm sürmektedir ki, semâvât ve arzı içine alan kürsü, bu mülkün tamamına kıyasla, dünya saltanatına mazhar bir sultanın sandalyeye oturduğu zaman ayağını koyduğu altlık hükmünde kalmaktadır. Aşağıda kaydedeceğimiz hadîsler bu mânayı te'yîd edecektir.

Müfessirler kürsi kelimesini, ilim ve kudret olarak te'vîl ederek, "Allah'ın kürsüsü, O'nun ilmi ve kudretidir" diye açıklayarak, lügavî mânanın zihinde hâsıl edebileceği Allah'a madde, mekân ve şekil izâfesi gibi menfî mânaları bertaraf etmişlerdir.

Arş, lügatte, kralların saltanat tahtı demektir. Bu da, kürsü gibi, ilâhî saltanatı ifâde eden bir tabirdir. Bir âyette: **"Allah'ın hükümranlığının Arş'ı kuşattığı"** *(Yûnus 3), bir başka ayette de Allah'ın,* **"Büyük Arş'ın sâhibi olduğu"** *(Mü'minun 36) ifade edilir. Bu iki mâna birçok seferler Kur'ân'da tekrar edilir.*

Kürsi ve Arş'ın, ilahî kudretin büyüklüğünü ve dolayısıyla bütün mevcudatın ilahî murakabe ve kontrolün içinde kaldığını anlatmak maksadını tamamlamak üzere başka açıklamalara da yer verilmiştir:

Kürsü, iç içe olan yedi semânın dışındadır, yâni yedinci semâdan sonra gelmektedir. Fakat son hudud değildir. Onu da arş kuşatmıştır. Bu konuda gelen nassları, bir müfessirimiz şu şekilde değerlendirir: "Semâvât ve arz Kürsü'nün iç boşluğunda yer alır. Kürsü de arşın önündedir."

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Kürsü'nün, yedi semâya nazaran büyüklüğünü tasavvur edebilmemiz için şu teşbihte bulunur: **"Yedi sema, Kürsü içerisinde, bir kalkanın içine atılmış yedi adet dirhem (kuruşluk) gibidir."**

Aynı maksadla, İbnu Abbas şu teşbîhte bulunur: "Eğer yedi sema ve yedi arz genişleyerek birbirlerine değecek hâle gelseler, Kürsü'nün genişliği yanında, bunlar, çöle atılmış bir halka gibi kalır."

Kürsü'nün genişliği bu olursa, Kürsü'yü kuşatan Arş'ın genişliği nasıl olur?

Bu soru, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a aynen sorulmuştur. Öyle ise cevabını O'ndan dinleyelim: **"Nefsimi kudret elinde tutan Zat'a kasem ederim, yedi sema ve yedi arz, Kürsü'nün yanında, çöl bir araziye atılmış bir (demir) halkadan başka birşey değildir. Arş'ın Kürsü'ye olan üstünlüğü de, tıpkı bu çölün o halkaya üstünlüğü gibidir"** [İbnu Kesîr, Tefsir 1, 550).]

KÂİNAT KÜREVÎ Mİ? Yukarıdaki açıklamalardan, top şeklinde bir kainat tasvîri çıkmaktadır. Bu mânayı te'yîd eden başka rivâyetler de var. Eski müfessirlerimiz, daha ziyâde kubbe kelimesini kullanarak bu mânaya işâret ederler: Merkezde arz ve sâbit yıldızların mahalli olan birinci sema, bunu tâkiben sırayla diğer altı sema, sonra Kürsü, en dışta da BÜYÜK ARŞ gelmektedir ve Büyük Arş, Kürsü'yü kuşatmaktadır. Bunlar üst üste değil, iç içe ve kürevîdir.

Cenâb-ı Hakk'ın Arş'ı istivâsı, O'nun bu hadsiz genişliğe hâkimiyetini ifâde eder. İnsan aklının alamayacağı, hayalinin tasavvur bile edemeyeceği sonsuzluk, Allah'ın büyüklüğü yanında, dünya sultanlarının ayak koydukları tahta parçası kalmakta, hiçliğe müncer olmaktadır. O yüce zât, Kur'ân-ı Kerîm'in ifâdesiyle, **"Düşen bir yapraktan bile haberdar olacak kadar"** *(En'âm 59) kâinatın her noktasına ilmiyle, kudretiyle, tasarrufuyla hâkimdir, çünkü Büyük Arş'ı istiva etmiştir.*

ALLAH'A MEKAN İZÂFESİ Mİ? Başta arşa istiva âyeti olmak üzere, ister Kur'ân'da ve isterse hadîslerde, Cenâb-ı Hakk'ın hâkimiyetini ifâde için gelen tâbirâttan -bunları lügat ve örfî kullanışlarıyla anlayınca- Cenâb-ı Hakk'a mekân izâfe etmek, Zât-ı Akdeslerini insana benzetmek gibi, İslâm inancına uymayan mânâlar ortaya çıkarmaktadır. Kur'ân ayetleriyle de tesbit edildiği üzere Zât-ı

İlâhî'nin eşi benzeri yoktur, zihinler O'nu tasavvurdan âcizdir. O'nu zaman, mekân, şekil gibi kayıtların hiçbirine tâbi kılamayız. Gözle görülmeyen, hayalle tasavvur edilemeyen, gaybî, ilâhî varlığı kavrayabilmemiz için Kur'ân-ı Kerîm ve hadîsler, bâzı teşbîhlere yer vermiştir. İşte Kürsî ve Arş teşbîhleri bunlardandır. Biz bu teşbîhler sâyesinde bir kısım ilâhî hakikatları kavrayabilmekteyiz. Yanlış anlaşılma olmasın diye bunlara yer verilmeseydi Allah tamamen meçhûlümüz kalacaktı. Öyle ise, bu çeşit ifâdeleri te'vîl ederek, kastedildikleri mânada anlamak gerekir. Nitekim selef âlimleri de öyle yapmışlardır.

Kur'ân-ı Kerîm, Cenâb-ı Hakk'ı tanıtırken, O'nun bize, ''şah damarımızdan daha yakın'' olduğunu belirtir. Bir başka âyette: **''Secde et, O'na yaklaş''** *emriyle bizim O'ndan uzaklığımız ifâde edilir.*

Yakınlık içinde uzaklık! Bu ezdâd iman mantığıyla tevhîd içinde kavranır, Aristo mantığıyla değil.

Sun'u ve yaratışını kavramaktan akılların âciz kaldığı Zât ne yüce, ne mukaddestir! Kâinatın zerrâti adedince, O'nu nekâisten tenzîh eder, tesbîh ederiz, taksirâtımızın affını dileriz.

1687 ٤– وعن ابن مسعود رضى اللّه عنه قال: [قال رسول اللّه ﷺ: لَمَّا خَلَقَ اللّهُ تَعَالَى الْعَقْلَ. قَالَ لَهُ: أَقْبِلْ فَأَقْبَلَ، ثُمَّ قال له: أَدْبِرْ فَأَدْبَرَ، فَقَالَ: مَا خَلَقْتُ خَلْقاً أَحَبَّ إِلَىَّ مِنْكَ، وَلاَ أُرَكِّبُكَ إِلاَّ فِى أَحَبِّ الْخَلْقِ إِلَىَّ]. أخرجه رزين.

4. **(1687)**- *İbnu Mes'ûd* (radıyallahu anh) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **''Allah Teâlâ hazretleri aklı yarattığı zaman ona: ''Gel!'' dedi, o da geldi. Sonra ''Geri dön!'' diye emretti. O da geri döndü. Bunun üzerine akla şunu söyledi: ''Ben, kendime senden daha sevgili olan başka birşey yaratmadım. Seni, nezdimde mahlûkâtın en sevgilisi olana bindireceğim.''** [Rezîn ilavesi.]

AÇIKLAMA:

Rezîn'in ilâvesi olan bu hadîsin kaynağı gösterilmemiştir. Ancak *İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî*'de 1684 numarada kaydedilen *İmran İbnu Husayn* hadîsini şerh sadedinde, ilk defa yaratılanla ondan sonra yaratılanların sırasını göstermeye çalışırken ilk yaratılan şeyin akıl olduğunu beyan eden أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللّهُ الْعَقْلُ rivâyetini kaydettikten sonra bunun sâbit, sâhih bir senedi olmadığını belirtir. Keza el-

Metâlibu'l-Âliye'de *Hâris İbnu Ebî Üsâme*'nin Müsned'inden naklen akıl üzerine kaydettiği 30 kadar hadîsin başında: "hepsi de mevzu'dur" yani uydurmadır diyerek bilgi verir.

Şu halde aklın faziletiyle ilgili hadîslerin sıhhatini ihtiyatla karşılamak gerekmektedir.

١٦٨٨ - ٥ وعن جابر رضى الله عنه قال: [قَالَ لِى رسول الله ﷺ: أُذِنَ لِى أَنْ أُحَدِّثَ عَنْ مَلَكٍ مِنْ مَلاَئِكَةِ اللّهِ تَعَالَى مِنْ حَمَلَةِ الْعَرْشِ: إِنَّ مَا بَيْنَ شَحْمَةِ أُذُنِهِ إِلَى عَاتِقِهِ مَسِيرَةُ سَبْعِمِائَةِ عَامٍ]. أخرجه أبو داود.

5. **(1688)**- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana:* **"Allah'ın meleklerinden olan arşın taşıyıcılarından bir melek hakkında rivâyette bulunmam için bana izin verildi"** *dedi ve ilâve etti:* **"Onun kulak yumuşağı ile ensesi arasındaki uzaklık yediyüz senelik mesâfedir"** [Ebu Dâvud, Sünnet 19, (4727).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu açıklamasında birkaç nokta gözükmektedir:

★ *Arş-ı Azam*, melekler tarafından taşınmaktadır. Bunlara hamele (taşıyıcılar) denmektedir.

★ *Arş-ı Azam*, insanın akıl ve hayali almayacak bir azamete sahiptir. Zîrâ, onu taşıyan meleklerden birinin sadece kulağı ile omuzu arasındaki mesafe, (at) yürüyüşü ile yediyüz yıl tutmaktadır... vs. İslâm ulemâsı, buradaki rakamın, çokluğu ifâde (kesretten kinaye) için kullanıldığını, mesafeyi tahdîd için kullanılmadığını belirtmiştir.

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'tan Deylemî'nin kaydettiği bir rivâyette arşı taşıyan meleklerin boyu hakkında daha tamamlayıcı bazı bilgiler yer alır:

وَإِنَّ مَلَكًا مِنْ حَمَلَةِ الْعَرْشِ يُقَالُ لَهُ إِسْرَافِيلَ زَاوِيَةٌ مِنْ زَوَايَا الْعَرْشِ عَلَى كَاهِلِهِ قَدْ مَرَقَتْ قَدَمَاهُ فِى الأَرْضِ السُّفْلَى وَمَرَقَ رَأْسُهُ مِنَ السَّمَاءِ السَّابِعَةِ وَالْخَالِقُ أَعْظَمُ مِنَ الْمَخْلُوقِ.

"Arşı taşıyan meleklerden İsrâfil adında biri vardır. Arşın köşelerinden biri onun omuzu üzerindedir. Ayakları aşağı arzı, başı da yedinci semâyı delip geçmiştir. Hâlık mahlûktan büyüktür."

Ahmed İbnu Hanbel'in *Abdullah İbnu Selâm*'dan bu aynı mevzû üzerine kaydettiği bir hadîs, meleğin büyüklüğü hakkında bazı ziyade bilgiler ihtivâ eder:

... مِنْ بَيْنِ قَدَمَيْهِ إِلَى قَعْبَيْهِ مَسِيرَةُ سِتِّمِائَةِ عَامٍ وَمَا بَيْنَ قَعْبَيْهِ إِلَى اَخْمَصِ قَدَمَيْهِ مَسِيرَةُ سِتِّمِائَةِ عَامٍ وَالْخَالِقُ اَعْظَمُ

"...(Meleğin) ayakları ile topukları arasında altıyüz yıllık (yürüyüş) mesâfesi vardır. Topukları ile ayak çukurları arasında da altüyüz yıllık (at yürüyüşü) mesafesi vardır". Âlimler, bu hadîsleri zayıf bulsa da birbirini destekleyip takviye ettiğini belirtirler. Bunlardan hareketle gayb âlemi üzerine kesin bir hükme ulaşılamaz ise de bir fikir elde edilebilir.

1689 ٦- وعن العباس بن عبد المطلب رضى الله عنه قال: [كُنْتُ جَالِساً فِى الْبَطْحَاءِ فِى عِصَابَةٍ(١) فِيهِمْ رسول الله ﷺ إِذْ مَرَّتْ سَحَابَةٌ فَنَظَرَ إِلَيْهَا، فَقَالَ ﷺ: هَلْ تَدْرُونَ مَا اسْمُ هٰذِهِ؟ قَالُوا: نَعَمْ، هٰذَا السَّحَابُ. قال: وَالْمُزْنُ، قَالُوا: وَالْمُزْنُ، فَقَالَ ﷺ: وَالْعَنَانُ، قالوا: وَالْعَنَانُ، ثُمَّ قَالَ ﷺ: هَلْ تَدْرُونَ كَمْ بُعْدَ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ؟ قَالُوا: لاَ وَاللّهِ. قَالَ: فَإِنَّ بُعْدَ مَا بَيْنَهُمَا، إِمَّا قَالَ وَاحِدَةٌ، أَوِ اثْنَتَانِ، أَوْثَلاَثٌ وَسَبْعُونَ سَنَةً، وَبُعْدَ السَّمَاءِ الَّتِى فَوْقَهَا كَذٰلِكَ، وَكَذٰلِكَ حَتَّى عَدَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ كَذٰلِكَ، ثُمَّ فَوْقَ السَّمَاءِ السَّابِعَةِ بَحْرٌ بَيْنَ أَعْلاَهُ وَأَسْفَلِهِ كَمَا بَيْنَ سَمَاءٍ إِلَى سَمَاءٍ، وَفَوْقَ كُلِّ ذٰلِكَ ثَمَانِيَةُ أَوْ عَالٍ بَيْنَ أَظْلاَفِهِنَّ وَرُكَبِهِنَّ كَمَا بَيْنَ سَمَاءٍ إِلَى سَمَاءٍ، ثُمَّ فَوْقَ ظُهُورِهِنَّ الْعَرْشُ مَا بَيْنَ أَسْفَلِهِ وَأَعْلاَهُ مِثْلُ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ إِلَى السَّمَاءِ، وَاللّهُ عَزَّ وَجَلَّ فَوْقَ ذٰلِكَ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

وفى رواية: [لَمْ يَعْزُهَا صَاحِبُ جَامِعِ الْأُصُولِ إِلَى أَحَدٍ مِنَ الْكُتُبِ السِّتَّةِ]. عن قتادة، وعبد الله قالا: [بَيْنَا رسول الله ﷺ جَالِسٌ مَعَ أَصْحَابِهِ إِذْ مَرَّتْ

(١) أى جماعة.

سَحَائِبُ، فَقَالَ: أَتَدْرُونَ مَا هٰذَا؟ هٰذَا الْعَنَانُ، هٰذِهِ رَوَايَا(٢) الأَرْضِ يَسُوقُهَا اللّٰهُ تَعَالَى إِلَى قَوْمٍ لاَ يَعْبُدُونَهُ، ثُمَّ قَالَ: أَتَدْرُونَ مَا هٰذِهِ السَّمَاءُ؟ مَوْجٌ مَكْفُوفٌ(٣)، وَسَقْفٌ مَحْفُوظٌ، وَفَوْقَ ذٰلِكَ سَمَاءٌ أُخْرَى حَتَّى عَدَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ، وَهُوَ يَقُولُ: أَتَدْرُونَ مَا بَيْنَهُمَا، ثُمَّ يَقُولُ: خَمْسُمِائَةِ عَامٍ، ثُمَّ قَالَ: أَتَدْرُونَ مَا فَوْقَ ذٰلِكَ؟ فَوْقَ ذٰلِكَ الْمَاءُ وَفَوْقَ الْمَاءِ الْعَرْشُ، وَاللّٰهُ فَوْقَ الْعَرْشِ، لاَ يَخْفَى عَلَيْهِ شَيْءٌ مِنْ أَعْمَالِ بَنِى آدَمَ، ثُمَّ قَالَ: أَتَدْرُونَ مَا هٰذِهِ الأَرْضُ؟ قَالَ: تَحْتَهَا أُخْرَى بَيْنَهُمَا خَمْسُمِائَةِ عَامٍ، حَتَّى عَدَّ سَبْعَ أَرْضِينَ]. وذكر الحديث.

6. **(1689)**- *Hz. Abbas İbnu Abdilmuttalib* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Batha nâm mevkide, aralarında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın da bulunduğu bir grup insanla oturuyordum. Derken bir bulut geçti. Herkes ona baktı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):*

"Bunun ismi nedir bileniniz var mı?" *diye sordu.*

"Evet bu buluttur!" dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Buna müzn de denir" *dedi. Oradakiler:*

"Evet müzn de denir" dediler. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Anân da denir" *buyurdu. Ashab da:*

"Evet anân da denir" dediler. Sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"Biliyor musunuz, sema ile arz arasındaki uzaklık ne kadardır?" *diye sordu.*

"Hayır, vallahi bilmiyoruz!" diye cevapladılar.

"Öyleyse bilin, ikisi arasındaki uzaklık ya yetmişbir, ya yetmişiki veya yetmişüç senedir. Onun üstündeki sema(nın uzaklığı da) böyledir."

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yedi semayı sayarak her biri arasında bu şekilde uzaklık bulunduğunu söyledi. Sonra ilâve etti:

(٢) جمع راوية، وهي: البعير، أو غيره من الدواب يستقى عليه، وقد تسمى المزادة راوية مجازا.

(٣) الموج: اضطراب ماء البحر، والمكفوف: المجموع.

"Yedinci semânın ötesinde bir deniz var. Bunun üst sathı ile dibi arasında iki sema arasındaki mesafe kadar mesafe var. Bunun da gerisinde sekiz adet yabânî keçi (sûretinde melek) var. Bunların sınnakları[23]**ile dizleri arasında iki semâ arasındaki mesafe gibi uzaklık var, sonra bunların sırtlarının gerisinde Arş var, Arşın da alt kısmı ile üst kısmı arasında iki sema arasındaki uzaklık kadar mesafe var. Allah, bütün bunların fevkindedir."** [Tirmizî, Tefsir, Haâkka, (3317); Ebû Dâvud, Sünnet 19, (4723); İbnu Mâce, Mukaddime 13, (193).]

Bir rivâyette şu açıklama yer alır: "*Bu hadîsi Câmi'u'l-Usûl sâhibi, Kütüb-i Sitte'ye dâhil kitaplardan hiçbirine nisbet etmemiştir*".

Katâde ve Abdullah'dan yapılan bir rivâyet şöyle: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ashabıyla birlikte otururken bir kısım bulutlar geçmişti:*

"Bunun ne olduğunu biliyor musunuz? Bu, el-anân (denen buluttur), bu arzımızın sakasıdır[24]**. Allah Teâla bunu kendisine hiç ibâdet etmeyen bir kavme de göndererek (su ihtiyaçlarını görür)"** *dedi. Bir müddet sonra devamla:*

"Bu sema nedir biliyor musunuz? Dürülmüş bir dalga, korunmuş bir tavandır. Bunun üstünde diğer bir sema vardır" *dedi ve böylece üst üste yedi semanın olduğunu söyledi. Sonra konuşmasına devamla:*

"İkisi arasında ne (kadar uzaklık) var biliyor musunuz?" *diye sorduktan sonra* **"Beşyüz yıl!"** *dedi. Sonra tekrar:*

"Bunun gerisinde ne olduğunu biliyor musunuz? Bunun gerisinde su var. Suyun gerisinde Arş var. Allah, Arşın fevkindedir. Ademoğlunun ef'âlinden hiçbiri O'na gizli kalmaz"*buyurdu. Sonra tekrar:*

"Bu arz nedir, biliyor musunuz? Bunun altında bir diğer arz var, ikisi arasında beşyüz yıl var. Böylece yedi arzın varlığını birer birer saydı" *hadisi zikretti."*

AÇIKLAMA:

1- Burada, hadîs özetlenmektedir. Biz Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'nin rivâyet ettiği *Tirmizî* hadîsini aynen kaydetmeyi gerekli buluyoruz: "*Biz, ashabtan bir grup, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le birlikte otururken bir bulut geldi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Bu nedir, bilir misiniz?"** *dedi. "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" dediler. Buyurdu ki:* **"Bunlar, bulut,yer-**

23) *Sınnak:* Hayvan tırnağı demektir.

24) Kelimenin aslı olan revâya, "su taşımada kullanılan develer" demektir.

yüzünün sakalarıdır. Allah, bunları kendisine şükür ve ibadet yapmayan bir kavme (bile) sevkeder".

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sonra tekrar sordu: **"Pekiyi, sizin şu üstünüzdeki şey nedir, bilir misiniz?"** *"Allah ve Resûlü daha iyi bilir?" dediler.* **"Bu,** *dedi,* **dünyamızın semasıdır (rakî') korunmuş bir tavandır, kat kat dürülmüş bir dalgadır".**

Sonra tekrar sordu: **"Sizinle onun arasında ne kadar mesâfe var biliyor musunuz?"** *"Allah ve Resûlü daha iyi bilir!" dediler. Bunun üzerine şu açıklamayı yaptı:* **"Sizinle onun arasında beşyüz yıllık mesafe vardır".**

Sonra tekrar sordu: **"Pekala, bunun üstünde ne var biliyor musunuz?"** *"Allah ve Resûlü daha iyi bilir!" dediler. Buyurdu ki:* **"Bunun üstünde iki sema mevcut, ikisinin arasında da beşyüz yıllık mesafe var."**

Sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) tekrar aynı şekilde açıklamalar yaparak yedi semayı saydı ve her iki sema arasında, dünya ile sema arasındaki kadar mesafe olduğunu belirtti.

Sonra tekrar sordu: **"Pekala bunun üstünde ne var biliyor musunuz?"** *"Allah ve Resûlü daha iyi bilir!" dediler. Buyurdu ki:* **"Bunun üstünde Arş vardır. Bununla sema arasında da iki sema arasındaki mesafe kadar uzaklık vardır."**

Sonra tekrar sordu: **"Altınızda ne var biliyor musunuz?"** *"Allah ve Resûlü daha iyi bilir!" dediler.* **"Bu, arzdır"** *dedi ve sordu:* **"Pekâlâ bunun altında ne olduğunu biyor musunuz?"** *"Allah ve Resulü daha ivi bilir!" dediler* **"Bunun altında,** *buyurdu,* **başka bir arz daha var. Bu ikisi arasında beşyüz yıllık mesafe mevcut."** *Sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), bu şekilde yedi arzı saydı ve sonunda şu açıklamayı yaptı:* **"Muhammed'in nefsini elinde tutan Zât-ı Zülcelal'e yemin ederim, şâyet siz, en aşağıdaki arza bir ip sarkıtacak olsanız, bu ip Allah'ın (ilmi) üzerine inecektir".** *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sözünü tamamlayınca:* **"O, herşeyden öncedir, kendisinden sonra hiçbir şeyin kalmayacağı sondur, varlığı âşikardır, gerçek mahiyeti insan için gizlidir. O, herşeyi bilir"** (Hadîd 3) *âyetini kıraat buyurdu." Tirmîzî der ki:"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, bu âyeti okuması da gösterir ki, sarkıtılan ip, Allah'ın ilmine ve kudretine ulasacaktır". [[Tirmizî, Tefsir, Sûretu'l-Hadîd, (3294).]*

2- Hadîs nakdinde teşeddüdüyle meşhur olan İbnu'l-Cevzî, iki sebeple *Hz. Abbâs* (radıyallahu anh)'ın rivâyetine mevzû demiştir:

1- Senedde yer alan *Velîd İbnu Ebî Sevr,*

2- Allah'a mekân izâfesi ve diğer hadîslerde gelen rakamlara uymayan rakamların verilmesi.

Ancak bu îtirazlara cevaplar verilmiştir:

1- Bu hadîs, şiddetli zayıf olan Velîd dışında, mevsuk kimseler tarafından da rivâyet edîlmiştir.

2- Aynı iki şey arasındaki sâbit bir mesafeyi farklı rakamlarla ifâde etmek normaldir. Çünkü rakamlar yürüme cinsinden yıl olarak verilmektedir. Halbuki aynı mesâfe ağır yürüyüşle daha uzun zamanda katedilirken, hızlı yürüyüşle daha az zamanda katedilir."

Nitekim uzaklıklar umumiyetle, "...kadar yıllık yürüme mesafesi" şeklinde ifade edilmiştir. Hadîslerde geçen, مسيرة (mesîre) kelimesi seyir, yani yürümekten masdardır.

Şu halde, sadedinde olduğumuz hadîste geçen **"(Semâ ile arz arasındaki uzaklık) ya yetmişbir, ya yetmişiki, veya yetmişüç senedir " ve hatta "beşyüz senedir"** şeklindeki farklı rakamlar, meleğin hızlı veya ağır yol alışına tâbidir[25]. Hızlı seyreden daha az zamanda, (yetmişbir senede), ağır seyreden daha çok zamanda (yetmişüç senede) katediyor demektir. Aynı mesafe, görüldüğü üzere, beşyüz yıllık yürüme mesafesi olarak da ifade edilmiştir. Bu tevile göre son rakam, çok daha ağır hareket eden meleğin hızı esas alınarak tesbit edilmiş olmalıdır.

Bu te'vile hak verdiren Kur'ânî bir karîne, meleklerin cins cins ve farklı sayıda (ikişer, üçer, dörder) kanatları olduğunu belirten âyettir (Fatır 1). Kanat sayısındaki fark, sürat farklılığına bir işâret olabilir.

3- Bir kere daha tekrâr edelim: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu açıklamaları, kâinatın büyüklüğü ve dolayısıyla bu uçsuz bucaksız mekân üzerinde tam bir hükümranlığa sahip olan Allah'ın büyüklüğü hakkında bir fikir vermeye, kâinatı değerlendirmede bazı prensip ve ipuçları vermeye yöneliktir. Kozmozun yapısı, mahiyeti, kâinatın buutları husûsunda kesin bilgiler, rakamlar aranması hatâ olur, yanlışlık olur, lüzumsuz ve gereksiz münakaşalara da yol açabilir. Ancak şu da bir gerçek: Âyet ve hadîslerde bu meselelere yer verilmiş olması, bazı rakamların zikredilmesi, meseleye nazar etmemizi gerekli kılar. Öyle ise bu mev-

25) Hangi vâsıtanın hızı esas alınacağı nasslarda sarîh değildir. şârihler meleği esas almıştır. Meleğin hızı nedir? O da sârih değil. Şu halde nasslar uzaklık husûsunda bir fikir vermek istiyor, kesin bilgi değil.

zulara, ilmin ışığında, kesin hükümlerden uzak daha mülâyim yaklaşımlarla nazar etmek faydalıdır ve lüzumludur.

1690 ٧- وعن عبد الله رضي الله عنه قال: [خَلَقَ اللّٰهُ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ غِلَظُ كُلِّ وَاحِدَةٍ مَسِيرَةُ خمسمائةِ عَامٍ].

قُلْتُ: ورواية قتادة فى جامع الترمذى مرفوعة عن الحسن عن أبى هريرة بتقديم وتأخير وزيادة ونقص، والله أعلم.

«الأَوْعَالُ»: تيوس الجبال، واحدها وَعِل(١).

7. **(1690)**- *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh)'dan yapılan rivâyette, *[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)] şöyle buyurmuştur:* **"Allah yedi semayı yarattı. Her birinin kalınlığı beşyüz yıl yürüme mesafesidir."**

Derim ki: Tirmizî'nin Câmi'*inde yer alan Katâde hadîsi, bazı takdim ve te'hirler, ziyâde ve noksanlarla Hasan Basri an Ebî Hüreyre tarîkinden merfu olarak gelmiştir. Allahu âlem.*

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîs aslında mevkuf, yani *Abdullah İbnu Mes'ud'un* kendi sözü gibi görünmektedir. Ancak gaybî olan ve içtihad da yürütülemeyecek olan mevzûlardaki ashab sözünün *merfu* yani Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sözü olacağı kabûl edildiği için, parantez içerisine ilâve etmek sûretiyle hadîsi merfu imiş gibi sevkettik.

2- Hadîsin kaynağı ile ilgili kayıt yok. *Rezîn* ilâvesi olduğu anlaşılıyor. Ancak *Osman İbnu Sa'îd ed-Dârimi* bunu er-Reddu ale'l-Cehmiyye'de (s. 26, 27) kaydetmiştir. *İbnu Cerîr et-Taberî* de *Katâde*'den mürsel olarak kaydetmiştir. Bu hadîs, mânâ itibariyle önceki rivâyete benzer.

3- Hadîsin sonunda kaydedilen *Derim ki...* açıklaması Teysîru'l-Vüsûl *müellifi İbnu Deybe*'ye âittir.

1691 ٨- وعن جبير بن مطعم رضى اللّٰهُ عنهُ قال: [أَتَى أَعْرَابِيٌّ النَّبِيَّ ﷺ،

---

(١) والمراد ملائكة على صورتها، والله أعلم.

فَقَالَ يَارسولَ اللّهِ: جُهِدَتِ(١) الأَنْفُسُ، وَضَاعَ الْعِيَالُ، وَهَلَكَتِ الأَنْعَامُ، وَنُهِكَتِ الأَمْوَالُ، فَاسْتَسْقِ لَنَا، فَإِنَّا نَسْتَشْفِعُ بِكَ عَلَى اللّهِ تَعَالَى، وَنَسْتَشْفِعُ بِاللّهِ عَلَيْكَ، فَقَالَ ﷺ: وَيْحَكَ. أَتَدْرِي مَا تَقُولُ وَسَبَّحَ ﷺ، فَمَا زَالَ يُسَبِّحُ حَتَّى عُرِفَ ذٰلِكَ فِي وُجُوهِ أَصْحَابِهِ، ثُمَّ قَالَ: وَيْحَكَ إِنَّهُ لاَ يُسْتَشْفَعُ بِاللّهِ تَعَالَى عَلَى أَحَدٍ مِنْ خَلْقِهِ، شَأْنُ اللّهِ أَعْظَمُ مِنْ ذٰلِكَ! وَيْحَكَ، أَتَدْرِي مَا اللّهُ: إِنَّ عَرْشَهُ عَلَى سَمٰوَاتِهِ -لَهٰكَذَا- وَقَالَ بِأَصَابِعِهِ: مِثْلُ الْقُبَّةِ عَلَيْهِ، وَإِنَّهُ لَيَئِطُّ أَطِيطَ الرَّاحِلِ بِالرَّاكِبِ]. أخرجهما أبو داود.

8. **(1691)**- *Cübeyr İbnu Mut'im* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir bedevî gelerek:*

"Ey Allah'ın Resûlü, (kuraklıktan) insanlar meşakkate düştüler. Aile efradı zâyiata uğradı. Hayvanlarımız da helâk oldular. Bizim için Allah'a dua et su göndersin. Zira biz Allah'a karşı senin şefâatini, sana karşı da Allah'ın şefaatini taleb ediyoruz!" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) adama şu mukabelede bulundu:

"Yazık sana, söylediğin şeyin idrakinde misin? Sübhânallah!"

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) *sübhanallah*ları o kadar tekrar etti ki bunun tesiri ashabın yüzünden okunmaya başladı. Sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sözüne şöyle devam etti:

"Yazık sana, mahlukâtından hiç kimseye karşı Allah şefaatçi kılınmaz. Allah'ın şânı böyle birşey yapmaktan çok yücedir. Bak hele! Sen Allah'ın (azametinin) ne olduğunu biliyor musun? O'nun Arşı, semâvatının şöyle üzerindedir. -Parmaklarıyla işaret ederek- tıpkı üzerinde bir kubbe gibi. Arş Zat-ı Zülcelâl sebebiyle inleyip ses çıkarır, tıpkı süvarisi sebebiyle atın ses çıkarması gibi." [Ebu Dâvud, Sünnet 19, (4726).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîste, bir bedevînin, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelerek

(١) بصيغة المجهول. أي أوقعت في المشقة.

kuraklığa maruz kaldıklarını, bu yüzden çok sıkıntıya düşüp telefâta uğradıklarını belirterek kendileri için Allah'a yağmur duasında bulunmasını taleb eder.

2- Onun bu sırada sarfettiği bir söze Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) karşı koyar, yanlışlığını belirtir. Bu söz "*...Sana karşı da Allah'ın şefaatini taleb ediyoruz*" cümlesidir.

Bu ifâde hatâlıdır. Çünkü, şefaat bir büyüğe ulaşmak için araya vasıta koymaktır. Allah'a ulaşmak için Resûlü'nün araya konması mümkün ama, "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e ulaşmak için araya Allah'ın konması" bu tevhîd akidesine ters düşen bir durumdur. Burada Allah-kul arasındaki hiyerarşinin karıştırılması mevzubahistir. Hiçbir mahlûk Allah'tan büyük olamayacağına göre, O'na ulaşmada Allah'ın şefaatçi kılınması olamaz.

3- Hayret, öfke, reddetme gibi durumlarda Sübhânallah, Lâilaheillallah gibi tâbirlerin kullanılmasının müstehab olacağı hadîsten anlaşılmıştır.

4- Ashabın yüzünde beliren şey endişedir. Çünkü Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in *Sübhânallah*'ı çokca tekrarı O'nun öfkesinin şiddetini ifâde ediyordu. Ashab ise, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın öfkelenmesi karşısında Allah'tan gelebilecek bir musibetin endişe ve korkusuna düşerlerdi.

5- Arşın inlemesi, Cenâb-ı Hakk'ın azameti karşısında Arş'ın acze düşüp tahammül edememesinden ileri gelir. Ancak âlimler hadîsi bu zâhirî mânâ ile anlamanın Cenab-ı Hakk'a keyfiyyet izâfesi olacağına, ayrıca tenzih ve tevhid açısından bunun yanlışlığına, imkânsızlığına dikkat çekerler. Çünkü لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ **"Allah'ın hiçbir benzeri yoktur"** (Şûra 11).

Hattâbî der ki: "...Bundan murad Allah'ın bu sıfatlarını tahkîk veya O'nu bu hey'et üzere tahdîd değildir. Bu hadîs, Cenâb-ı Hakk'ın azametini anlamaya yaklaştırıcı bir kelamdır. Onunla, soru sahibine anlama kapasitesinin anlayacağı bir üslubla meselenin beyânı kastedilmiştir. Hele muhâtap kelamın ifâde edeceği mânâ inceliklerini bilmeyen, ilimden mahrum kaba bir bedevi ise böyle açık bir ifâdeye gerek vardır. (Ancak bu ifadenin zâhiri, ilim ehli esas alınarak bir kısım itikâdî prensipler çıkarılamaz, bilakis te'vili gerekir)".

BAŞKA DÜNYALAR MI?

1- *Başka Dünyalar?* Küremiz dışındaki gök cisimleri arasında, dünya şartlarını taşıyan ve hatta bizim gibi hayat sâhiplerini barındıranlar var mı? sorusuna, dinî kaynaklarımızdan oldukça dikkat çekici bir cevap alabiliyoruz. Talak sûresinde geçen: **"O Allah ki, yedi semayı, arzdan da onun mislini yarattı"** (Ta-

lak 12) âyetinden İslâm âlimleri, -başka mânalar yanında- tıpkı 7 sema gibi, 7 ayrı arzın da var olduğu mânasını çıkarmışlardır. İslâm dini açısından 7 ayrı arzın varlığına hükmetmek için, yegâne delil, bu âyetten çıkarılan mezkûr işârî mâna değildir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den rivâyet edilen birçok hadîsler "arzlar" ve "yedi arz" tabirlerine yer vererek buna sarâhaten parmak basarlar. Meselâ, sahîh hadîs kaynaklarımızdan *Tirmizî*'nin uzunca bir rivâyetinde, dünya semasından sonra gelen yedi kat sema ve bunların her biri arasında bulunan 500 yıllık mesâfe belirtildikten sonra, her semâda bir arz olmak üzere, toplam 7 arzın yer aldığı açıklanır.

2- Arz Dışında Hayat? Arzın misli söz konusu olunca, arzdaki şartlar yönüyle de misli olan -sözgelimi hayat şartlarını ve canlıları da ihtiva eden- dünyalar, yukarıda kaydettiğimiz âyetin işârî mânasında mustatir ve mevcut ise de, hayat meselesini açıkça ele alan hadîs de vardır. *İbnu Abbas* (radıyallahu anh)'a nisbetinin sahîh olduğu, bilhassa tasrîh edilen bir rivâyette şöyle denir: **"Yedi arz vardır. Her arzda sizin peygamberiniz gibi bir peygamber, Âdem'iniz gibi bir Âdem, Nuh'unuz gibi bir Nûh, İbrahim'iniz gibi bir İbrahîm, İsâ gibi bir İsa vardır."**

3- Diğer Arzların Uzaklığı? Çıplak gözle görülen sâbit yıldızlar sisteminin teşkil ettiği dünya semâsı ile, ondan sonra gelen müteâkip 2. sema arasında, az önce temas ettiğimiz *Tirmizî* hadîsinde belirtildiği üzere, 500 yıllık mesâfe mevcuttur. Keza 2. sema ile 3. sema arasında da aynı mesâfe vardır. Bu durum, 7. semâya kadar bu şekilde devam etmektedir.

Hadîste 500 yıl olarak ifâde edilen zamanı nasıl hesaplamalıyız? Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinin şartlarında câri olan bir günlük vasatî yürüyüş mesâfesi mi esas alınmalıdır? Bu takdirde şer'î örfte bir günlük mesâfe 90 km. dir. Yoksa, günümüz vasıtalarını mı esas alacağız? Zira Kur'ân ve hadîs her asra hitabeder. Günümüzü esas alacak isek hangi vâsıtayı? Otomobili mi, uçağı mı, yoksa sun'î peykleri mi?

Görüldüğü gibi, bu meselede soruları çoğaltabilecek ve fakat sarahati kesin cevap elde edemeyeceğiz.

Hemen belirtelim ki, Kur'ân-ı Kerîm, semâvî kelâmda gelen "gün"lerin 24 saatlik arzî günler gibi anlaşılmaması gereğine dikkat çeker: **"Rabbinin katında bir gün, saydıklarınızdan bin yıl gibidir"** (Hacc 47).

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen zaman ve mesâfe mefhumlarında belli bir müphemliğin her vakit devam edeceğini anlamak için bir başka âyet-i kerîmeyi kaydede-

ceğiz: "**Melekler ve Cebrâil, miktarı ellibin yıl olan o derecelere bir günde yükselir**" (Meâric, 4).

Ellibin yılı, dünya yılına göre mi anlayacağız, yoksa bir ilâhî günü, önceki âyette geçen bin yıl olarak anlayıp ona göre mi hesaplayacağız? Bu mesele, âyette müphemdir. İkinci duruma göre, ellibin yıllık mesâfe, -kamerî takvîmde bir yıl 355 gün hesabıyla- 1.000 × 355 = 355.000 × 50.000 = 17.750.000.000 yıl tutar. Bazı meleklerin bir günde alacağı mesâfe yıl cinsinden bu kadar oluyor. Tabiî bu, zâhire dayalı bir faraziye.

4- Işık Yılı. Yukarıda yaptığımız hesaplamayı "farazıye" sözüyle kapadık. Zira, hesaplamayı bir başka birimle veya birimlerle yapmak da mümkün ve bunun sebebi de var. Şöyle ki: Kur'ân-ı Kerîm'in müphem âyetlerini izahta başvurulan metod şudur: Âyet, ilk önce bir başka âyetle açıklanır, açıklayıcı âyet yoksa, ikinci olarak hadîse başvurulur, hadîs de yoksa karîneye... vs.'ye başvurulur. İmdi, semâvî mesâfelerin hesaplanmasında, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize bir başka ipucu vermektedir: "**Senetu nûr**" yani ışık yılı. Evet, hadîsi ilk defa işitenler garipseyecekler, bu tâbirin ilim âlemine yakın zamanlarda girdiğini söyleyecekler.

Doğrudur, bu tâbir ilim âlemine yakın zamanlarda girmiştir. Ancak, ne var ki ışık yılı tâbiri hadîste geçmektedir. Şu hadîsi dikkatle okuyalım: "**Her şeyin mahiyetini anlamak için tefekkürde bulunun, düşünün. Fakat Allah'ın zâtı hususunda düşünmeyin. Zira yedinci sema ile Allah'ın kürsüsü arasında yedibin IŞIK YILI mesafesi vardır. Zât-ı Zülcelal hazretleri(nin ilmi) bunun ötesini de kuşatmıştır.**" [26]

Acaba semâvî mesâfeleri belirtme zımnında -kısmen yukarıda işaret ve temas ettiğimiz- âyet ve hadîslerde geçen rakamların reel değerlerini hesaplamada birim olarak "ışık yılı"nı mı esas almalıyız? Bu da çözüm isteyen bir sorudur. Şimdilik kesin birşey söylemenin zorluğunu belirtmek için, bir başka hadîs-i şerîfe dikkat çekeceğiz: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ruhu ve cesediyle, semâvâta gidip gelişi olan Mîrac mûcizesinin tasvîrinde, bindiği vâsıtalardan biri olan Burak'ın hızını belirtmek için: "**Adımını, gözünün görebildiği en son noktaya koyardı...**" [27] buyurmaktadır.

Yedinci semânın ötelerine ulaşan Mîrac hâdisesi, dünyevî zamanla kısa bir müddette cereyan etmiştir. Gidiş-dönüş ve bu esnada çeşitli sohbet, ziyâret ve müşâ-

---

26) Aclûnî, Keşf'ul-Hafâ (1, 311).

27) Müslim, İman 259.

hedeler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yatağının soğuma müddetinden daha az bir zamana sığmıştır. Zira, Mîrac'tan döndüğü zaman, yatağının henüz soğumamış olduğunu tesbît etmiştir. Işık hızını çok çok aşan semâvî sür'atler, insanlığın tahayyül ve tezekkür gündemine bile son zamanlarda girmeye başlamıştır.

Niçin Müphem? Yukarıda kaydettiğimiz açıklamaları okuyanlar, muhakkak ki, birçok sorular meyanında ittifakla: *"Dinimiz bu meselelerde niye açık ve kesin ifâdeye yer vermemiştir?* sorusunu da soracaklardır.

Zafer dergisinin Ağustos 1986 sayısında bu mevzuyu genişçe işledik. Tekrar özetleyelim: Dinin asıl gâyesi kevnî bilgi vermek değildir. Yaratıcımızı tanıtmak, kulluğumuzu öğretmek, insanın aslı nedir, sonu ne olacaktır, dünyaya niçin gelmiştir, nasıl bir hayat yaşamalıdır, yaratılış gayesine uygun hayat sürmenin yolları ve şartları nelerdir? bunları bildirmek, öğretmek... İşte dinin asıl gâyesi budur. Hem dinimiz her asra, her asrın insanına, her seviyedeki anlayışa hitabeder. 20. asır insanının anlayabileceği teferruatı, yedinci asır insanı hazmedebilir miydi? Hazmetse bile ne fayda sağlayacaktı? Kur'ân ve hadîs günümüz insanının ancak anlayabileceği bir kısım fennî meselelerde ısrar etseydi, aklın almadığı, müşâhedenin ve zamanın ilmî anlayışının te'yîd etmediği meselelerden bahsetmiş olmakla, İslâm dininin, asırlar boyu herkesce toptan reddedilmesine mâkul bir gerekçeyi kendisi hazırlamış olmaz mıydı? Buna kimse "hayır!" diyemez. Bu sebeple, zamanla anlaşılacak bâzı ipuçları vererek meseleleri müphem bırakmak en geçerli yoldur. Dinimiz onu yapmıştır. Ama kulluk, ibâdât, muâmelât hususlarında çok ağır, kesin ve net hükümler koymuştur. Öyleleri var ki, yoruma bile tahammülü yoktur.

YEDİ ARZ MESELESİ

Zafer Dergisi'nin Nisan 1987 sayısında Sonsuzluk Habercisi[(28)] başlığıyla neşredilen yazı, okuyucularımızın fazlaca dikkatini çekti. Mevzu hakkında yakınlarımız şifâhen ziyâde bilgi isterken, uzak okuyucularımızdan mektupla soranlar, "ihtiyat"larını beyân edenler oldu. Başka küreler ve bu kürelerde hayatın varlığı ve bilhassa oralara da peygamberlerin gelmiş olması gibi hususların şimdiye kadar işitilmediği, bunlardan bahseden rivâyetlerin mevzû (uydurma) veya çok zayıf olmaları gerektiği gibi endişeler ifâde edildi.

Dindeki hassasiyetin tezâhürü olan bu mülâhazaları ifâde eden okuyucularımıza hak vermemek, hassasiyetlerini takdîr etmemek mümkün değil Zafer'de çı-

28) Burada "Başka Dünyalar mı?" adıyla sunduğumuz makalenin adı.

kan yazıların uzun teknik tahlillere müsâit olmaması hasebiyle, ancak ihtisas ehlinin anlıyacağı bâzı işâretler dışında tahlîle, açıklamaya yer vermemiştik. Bu yazımızda o eksikliği telâfi etmeye çalışacağız. Meselenin mâhiyeti, hadîsin zannedildiği kadar zayıf, âlimlerimizin nazar-ı tedkîklerinin dışında kalmış bir rivâyet olmadığı anlaşılınca, okuyucularımızın da bize hak vereceklerini ümîd ederiz.

1- Yedi arzın varlığı, önce, Kur'ân'daki bir işârete dayanmaktadır: Talâk sûresinin 12. âyeti şöyle: **"O Allah ki yedi semayı, arzdan da onun mislini yarattı".**

Semâvâtın yedi olduğuna dâir âyet Kur'ân'da çoktur. Arzla ilgili olarak sâdece yukarıdaki âyette bir "işâret"te bulunulmaktadır. Bu Kur'ânî "işâret"e İslâm âlimleri farklı yorumlar getirmişlerdir. Birine göre: *"Nasıl ki, sema yedi kattır, arz da yedi tabakadır".* Diğerine göre, *"Her sema katında ayrı bir arz vardır".* *"Arzın yedi tabaka olması, yedi ayrı arzın varlığına mâni değildir"* diyen âlimlerimiz de var.

Biz, sözkonusu yazımızda, sâdece ikinci mâna üzerinde durduk. "Arzlar"dan bahseden hadîslerin sayıca çokluğunu belirttikten sonra mûteber kitaplarımızdan olan *Tirmizî*'nin bir rivâyetini özetle kaydettik. Tirmizî, bu hadîsin sıhhatini zedeleyici bir tabir kullanmaz, sâdece: "Bu tarîkten garîbtir" der. Garîb, ıstılahta "zayıf" demek değildir, ferd demektir. Yukarıda kaydedilen âyet (Talak 12) için *İbnu Kesîr, Suyûtî* (ed-Dürrü'l-Mansûr), *Fahreddin Râzi* gibi mevsûk ve mûteber müfessirlerimizin tefsirlerine bakacak olsak, konu üzerine pekçok rivâyetin kaydedildiğini, rivâyetler hakkında âlimlerin farklı yorumlar yaptığını görürüz.

Bu hadîsler sıhhatçe nasıldır? diye vârid olacak bir soruya cevabımız şöyledir: Her mevzu kendi ölçü ve tâbi olduğu kaideler çerçevesinde incelenmelidir. Bu mevzuda İslâm âlimlerinin -muhaddis, fakîh, müfessir - ittifak ettikleri temel bir kaideyi belirtmede fayda var. İttifakla şunu söylerler: Bir konuda, birden fazla zayıf hadîs gelmiş ise bunlar, birbirlerini kuvvetlendirirler. Zira, -bize kadar ulaşamayan- sahîh bir "asl"a dayanmış olduğuna delil olur, bu ihtimal kuvvet kazanır.

Ben teferruâta inmeden, sâdece bir hadîs üzerinde duracağım: Mevzumuzun bel kemiğini teşkîl eden ve "hayata beşiklik yapan *yedi adet başka arzın varlığını te'yîd eden, onlardan her birine bizim Âdemimiz gibi bir Âdem, Nûhumuz gibi bir Nûh... bizim peygamberimiz gibi bir Muhammed geldiğini"* beyan eden *İbnu Abbâs rivâyeti.*

Bu rivâyet pek çok tahlîle ve münâkaşaya yol açmıştır. Münâkaşa ve tahlilleri yapanlar da sıradan kimseler değil, hadîs, tefsîr ve kelâm sâhalarında isim yapmış otoritelerdir.

Hadîs Üzerine Yazılan Bir Kitap: Hindistan'ın yetiştirdiği tanınmış muhaddislerinden Muhammed Abdulhayy el-Leknevî (vefatı 1886) hadîs üzerine müstakil bir risâle te'lîf etmiştir. Zecrü'n-Nâs Alâ İnkâr-ı Eser-i İbni Abbâs adını taşıyan te'lîf, önce hadîsin çeşitli tarîklerini verir, sonra üzerinde yapılan farklı yorumları kaydeder, hatıra gelecek mühim soruları vaz'eder ve onlara cevaplar verir. Eser, her seferinde kaynak verir, görüş sahiplerini ismen zikreder. Tahlillerden sonra kitapta varılan birkaç sonucu şöyle özetleyebiliriz:

1- Bu rivâyet İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'ın bir "eser"idir, yâni şahsî sözü. Ancak, İbnu Abbâs (radıyallahu anh) israiliyyâttan rivâyette bulunmaya prensip olarak karşı olduğu için, bu rivâyeti isrâiliyattan yapması sözkonusu olamaz. Rivâyet muhteva itibariyle, içtihada, şahsî yoruma giren bir meseleye temas etmemesi haysiyetiyle şahsî sözü de olamaz. Öyle ise bu hadîs hükmen merfu'dur, yani Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sözüdür. Hatırlatalım ki, İslâm alimleri, içtihada girmeyen, gaybî durumlardan haber veren rivâyetleri -görünüş itibariyle sahabe sözü olsa bile, ki sahâbe sözüne de mevkuf hadîs denir- hükmen merfu, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sözü kabul ederler. Âlimler, bu rivâyetin merfu olduğunu söylemişlerdir.

2- *Leknevî*, hadîsin sened yönüyle sağlamlığını belirtir. Yani *İbnu Abbâs* (radıyallahu anh)'a nisbeti sahîhtir, veya en azından hasendir. Bâzı âlimler, hadîsin ifâde ettiği mânaya itirazda bulunsa da *İbnu Abbas* (radıyallahu anh)'a olan nisbetindeki sıhhata itirazda bulunmamıştır. Kitap şu cümle ile sona erer: "Böylece zâhir oldu ki, *İbnu Abbâs*'ın eseri gerek sened, gerek metin, gerek isnad ve gerekse mâna yönleriyle üzerine gölge düşmeyecek rivâyetlerden biridir".

Hadîsin muhtevasını beyan sadedinde kaydedilen açıklamalardan birkaç noktayı da şöyle kaydedebiliriz:

1- Alimlerden bir kısmı, hadîsi anlarken "arzın yedi tabaka olduğu, her tabaka arasında beşyüz yıllık mesafe bulunduğu"görüşünü benimsemiştir. (Ancak bu yorumu olduğu gibi kabul etmek bugünkü coğrafya bilgimize ters düşer, mutlaka yeni yorumlar yapmak gerekir. Mesela *Arapçada böylesi rakamlar çokluk ifâde eder, reel değeri değil, hadîsten de bunu anlamak gerekir* gibi).

2- Muhakkik âlimlerden bir kısmı, "*Yedi arz vardır ve herbirinde canlı mah-*

lûkat vardır" demiştir. Bu görüşte olanların çoğu, bu canlıların mahiyeti, şekli, sureti hususunda tahmin yürütmekten kaçmış, "Tafsilâtı Allah bilir" demiştir.

3- Diğer arzlarda (veya arzın tabakalarında) yaşayan öbür mahlûkâtın cin sınıfına ait olduğunu söyleyen âlimler de olmuştur.

4- Diğer arz tabakalarına (veya arzlara) gelen peygamberler hakkında başlıca iki görüş zikre şâyandır:

1) Onların herbirinde bizim yaşadığımız tabakadaki peygamberlerin ismini taşıyan bir hâdi (hidâyet edici) mevcuttur, ancak onlar gerçek mânada peygamber değildir. Bizim tabakamızdaki peygamberlere tâbidir, buradakilerin irşadını alıp teblîğ ederler, bu sebeple aynı ismi taşırlar.

2) Onlar, Hakk tarafından gönderilen müstakil peygamberlerdir, bizdekilere tâbi değildirler. Ancak onlardan biri *Hz. Âdem*'e, biri *Hz. Nuh'a...* biri de *Hz. Muhammed* (aleyhissalâtu vesselâm)'e benzer.

BAZI SORULAR VE CEVAPLAR

Leknevî, mevzuun açıklık kazanması için hatıra gelebilecek bâzı soruları cevaplamaya da ehemmiyet vermiştir. Bazılarını özetleyerek kaydetmede fayda umarız:

SORU: Diğer tabakalarda (veya arzlarda) var olduğu kabul edilen peygamberler hangi yönden bizdeki peygamberlere benzerler?

CEVAP: İlk peygamber öncelik ve ilk'lik yönüyle *Hz. Adem*'e, sonuncusu da sonuncu olmak yönüyle *Hz. Muhammed* (aleyhissalâtu vesselâm)'e benzetilmiştir.

SORU: Hadîse göre, Peygamberimiz Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in emsali olan başka peygamberlerin varlığını da kabul etmek gerekmektedir. Halbuki, Ehl-i Sünnet inancına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zâtına has sıfatlarla bir başkasının tavsîfi kesinlikle mümkün değildir.

CEVAP: Hayır, hadîs, Hz. Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tam emsali olan başka peygamberlerin varlığını kabul etmeyi gerektirmez. Zira, benzetme, öbür peygamberlerin bütün sıfatlarda peygamberimize benzediğini söylemiyor. Benzetme sâdece "sonluk" sıfatında yapılmıştır, bütün kemal sıfatlarında değil. Nitekim, teşbîh (benzetme) kaidesine göre, iki şey birbirine teşbih edilince, bu iki şey her hususta birbirine benzer mânasına gelmez... sıfatlardan bir-iki tanesinde benzerlik olsa teşbih tahakkuk eder.

SORU: Bu hadîs, Peygamberimiz Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in mutlak mânada son peygamber olmamasını gerektiriyor. Halbuki, Kur'ân-ı Kerîm, O'nu hâtemu'n-nebiyyîn (peygamberlerin mührü, sonuncusu) ilan ediyor, yâni âyete göre mutlak mânada sondur, sonuncudur. Nübüvvet binası böylece Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le tamamlanmış olmaktadır. Hadîse göre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in benzeri olan diğer "son"larla sonuncu olanlar çoğalmış olmuyor mu, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mutlak sonluğu haleldar olmuyor mu?

CEVAP: *İbnu Abbâs*'ın rivâyetinin zâhiri şunu ifâde eder: "Allah her tabakanın sâkinlerine peygamberler göndermiştir ve bunlar, bizim tabakamızdaki gibi, belli bir silsileyi tâkip etmiştir. Mâlum her silsilenin bir başı bir de sonu vardır. Öyle ise her tabakada bir ilk peygamber vardır ve o, bu tabakanın peygamberlerinin ilkidir. Bir de sonuncu peygamber olacak. Diğerleri de bu ikisi arasında yer alacak. Nitekim, üst tabakadaki bu silsilenin ilki Hz. Âdem, sonuncusu da Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'dir. Geri kalanlar da bu ikisi arasında yer alırlar. Hadîste her tabakanın ilki, bizim bulunduğumuz tabakanın ilkine, sonuncusu da bizim sonuncumuza benzetilmiştir. Aradaki benzerlik de sâdece ilklik, sonluk sıfatlarındadır, diğer sıfatlarda değil. Bu açıdan sonuncular, müteaddid olabilir. Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'in sonluğu diğerlerine nisbetle hakiki sonluktur. Şu mânada ki, Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'den sonra, hiçbir tabakaya peygamberlik verilmemiştir. Her tabakanın sonuncusunun sonluğu da kendi tabakasına nisbetledir. Böylece "son"ların çoğalması, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in mutlak sonluğuna zarar vermez..."

MÜHİM NOT: Zamanımızda hadîsleri değerlendirirken bir İslâmî âdâbın bilinmesi gerekir: Yukarıdaki örnekten de anlaşıldığı üzere, İslâmî an'aneye göre hadîslerin öncelikle sened durumuna, yani Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e -veya sahâbeye- olan nisbetinin doğruluğuna bakılır. Hadîs sağlam bir senedle Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e ulaşıyorsa, onun metni ve ifâde ettiği hüküm gözönüne alınır. Metinde, dînin umûmî prensiplerine, Kur'ân'a, diğer mevsûk hadîslere, akıl ve tecrübeye açıkca muhalefet eden bir durum varsa te'vîl edilir; te'vîl de edilemezse, en sonunda "şazz" olduğu kabul edilerek itibardan düşürülür. Zamanımızda, hadîsleri öncelikle şahsî anlayışı, vicdânî kanaati, mevcut bilgisi gibi hep ferdî ve subjektif kalan ölçülerle değerlendirip red veya kabulde acele etme, eski prensipten ayrılma temâyülü hâkimdir. İncelememize konu olan hadîs de, muhteva olarak acele bir hükümle reddedilmeye maruz kalacak mahiyettedir. Hoşumuza gitmedi diye bunu reddedecek olursak, aynı kay-

naktan, aynı sıhhat şartlarıyla gelmiş ve fıkha, ahkâma menşe' olmuş hadîsleri de bir başkası reddeder... Bu, dinde müthiş bir anarşi demektir. Nitekim müsteşrikler ve içimizdeki sinsîler "Buhârî'de bâzı mevzu hadîsler var" diyor. Onların kriterleri esas alınarak "bâzı hadîslere" mevzu demek kapısı açıldı mı, bütün hadîslerin mevzu olması derhal gündeme gelecektir. Böyle bir davranışın sonunu herkes tahmîn eder.

Bizce en selametli yol ve tavır, âlimlerimizin yaptığı gibi davranmaktır. Mâdem ki, hadîsin *İbnu Abbâs*'a nisbeti sahîhtir ve hükmen de merfudur, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sözüdür ve mâdem -yukarıda yapılan açıklama ile- umûmî prensiplere muhalefet de etmemektedir, öyle ise, hadîsi reddetmede acele etmeyip, hakikatının anlaşılmasını zamana bırakmalıyız. Pekçok âyet ve hadîs, kâinâtla, kâinatın buutları, mesâfeleri, oralarda câri sür'atlerle ilgili beyanlara yer vermektedir. Yabancı menşeli hayal-ilim romanları ve filimleri üzerinde mesâi harcarken, kendi kaynaklarımızda gelen meselelere niye eğilmiyelim, dağınık şekilde âyet ve hadîslerde yer alan kayıtları, işâretleri bir bütün halinde birleştirip Şârii Mübîn'in ihbar etmek istediği bir gerçek mi var? diye niye soru sormayıp araştırmayalım? Unutmayalım ki, İslâm dini âyet ve hadîsleriyle her asra hitabetmektedir. Biz kendi imkânlarımızla bize husûsî bir hitap var mı araştıralım, anlıyamadığımız işâretleri, hitapları da -reddetmekten ziyâde- belki geleceğe âittir diye saygıyla karşılayalım.

Ya "ışık yılı" tabirine yer veren hadîs? Bunların mâhiyetini şimdilerde anlamıyoruz diye alelacele inkâra tevessül bize ne kazandırır? Bir mülahaza hânesi açarsak ne kaybeder, dinin hangi esasına ters düşeriz? Unutmayalım ki, din ilimleri usûlü açısından, bu hadîsler kabulü vacib bir hüküm getirmiyor, sâdece reddi gerekmeyen bir mülâhaza hânesi açıyor.

1692 ٩- وعن أبى هريرة رضى الله عنهُ قال: [أَخَذَ رسولَ اللّهِ ﷺ بِيَدِى، فَقَالَ: خَلَقَ اللّهُ التُّرْبَةَ يَوْمَ السَّبْتِ، وَخَلَقَ فِيهَا الْجِبَالَ يَوْمَ الأَحَدِ، وَخَلَقَ الشَّجَرَ يَوْمَ الاثْنَيْنِ، وَخَلَقَ الْمَكْرُوهَ يَوْمَ الثُّلاَثَاءِ، وَخَلَقَ النُّورَ يَوْمَ الأَرْبِعَاءِ، وَبَثَّ فِيهَا الدَّوَابَّ يَوْمَ الْخَمِيسِ، وَخَلَقَ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ بَعْدَ الْعَصْرِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فِى آخِرِ الْخَلْقِ فِى آخِرِ سَاعَةٍ مِنَ النَّهَارِ فِيمَا بَيْنَ الْعَصْرِ إِلَى اللَّيْلِ]. أخرجه مسلم.

9. (1692)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gün elimden tuttu ve şu açıklamayı yaptı:* "**Allah toprağı cumartesi günü yarattı. Ondaki dağları pazar günü yarattı; ağaçları pazartesi günü yarattı. Mekruhları salı günü yarattı. Nûr'u çarşamba günü yarattı ve onda hayvanları perşembe günü yaydı. Hz. Adem (aleyhisselam)'i cuma günü ikindi vaktinden sonra, ikindi ile gece arasındaki gündüz vaktinin en son saatinde en son mahlûk olarak yarattı**". [Müslim, Sıfatu'l-Kıyâme 27, (2789).]

AÇIKLAMA:

1- *Münâvî*, hadîste geçen ve toprak diye tercüme ettiğimiz türbe kelimesi ile arz'ın kastedildiğini söyler.

2- Bu hadîs, âlemin yaratılması işinin cumartesi günü başladığını belirtmektedir. Böylece yahudilerin "pazar günü başladı" iddiası reddedilmiş olmaktadır. Onlara göre, pazar günü başlayan yaratma işi cuma günü sona ermiştir. Allah yedinci gün olan cumartesi günü istirahat etmiştir. Bu telâkkiye uygun olarak: "Biz cumartesi günü istirahat ederiz, tıpkı Rabbülâlemin'in istirahat etmesi gibi" derler. İslâm ulemâsı, Allah insanlara benzetilmiş olduğu için, bu sözü reddeder ve kâilini garâbet ve cehâletle ittihâm eder, "Yorulmak yaratanın değil, yaratığın şe'nidir" der. Âyet-i kerimede: "**Bir şeyin olmasını istediğimiz zaman sözümüz sadece ona: "Ol!" dememizdir, o hemen olur**" (Nahl 40) buyurur.

3- Dikkat edersek, eşyanın yaratılışında mantıki bir tedrîc var. Sırayla toprak, dağlar, bitkiler, hayvanlar ve en sonda insan yaratılmıştır. Burada asıl hedefin, yani kâinâtı yaratmaktan maksadın insan olduğu görülmektedir. Zirâ, bir meyve ağacı meyvesi için dikilir. Meyve ise, ağacın en son mahsülüdür. Çekirdek, filiz, fidan, ağaç, yaprak, çiçek safhalarından geçtikten sonra meyveye ulaşılır.

Âyet-i kerimedeki **arzın insanlar için bir beşik kılınması** (Tâ-hâ 53) teşbîhini bu hadîsin açıkladığını söyleyebiliriz. Zîrâ, beşik önceden bebek için, onun büyümesine uygun şekilde hazırlanır.

Buradaki tedrîcin fıtrîliğini belirtmek için şu da söylenebilir: Dağların yaratılması ağaç ve bitkilere zemîn hazırlamıştır. Bitkiler hayvanların yaratılmasına, bitki ve hayvanların varlığı insanların gelmesine zemînimizi hazırlamıştır. İnsan hayatı bunların varlığına vâbestedir. Bazı âlimler, Allah'ın herşeyi bir anda yaratabilecek güçte olmasına rağmen tedrici şekilde yaratmış olmasını, mahlûkatına rıfk ve tesebbüt yani teennili ve sağlam adım atma dersini vermek içindir" diye yorumlamışlardır.

4- Salı günü yaratıldığı söylenen mekrûh'tan maksad, zâhire göre şerrdir, bir kısım âlimler ise buna madenler demiştir. Bazı rivâyetlerin "salı günü geçim vesîleleri yaratıldı" demesi tearuz sayılmaz, ikisi de aynı günde yaratılmış olabilir.

5- Bazı rivâyetlerde "*çarşamba günü nun -veya hûd- yaratıldı*" denmiştir. Burada da bir zıtlıktan bahsedilemez, aynı günde ikisi de yaratılmış olabilir.

6- *Münâvî* şöyle bir paragraf sunar:

"TENBİH: *Şeyhülislam Zekeriya*'ya: "Allah semâvat ve arzı, *Hz. Âdem*'i yarattığı aynı hafta içerisinde mi yarattı, yoksa daha önce mi yarattı?" Keza, "Arzın ömrü yaratılışından önce mi, değil mi?" diye soruldu. O, hadîsin zâhirine uygun şekilde cevap verdi: "Allah arzı ve semayı, Âdem'i yarattığı hafta içerisinde yarattı. Nitekim rivâyet edilmiştir ki, Allah arzı cumartesi, dağları pazar, ağaçları pazartesi, karanlığı salı, nûru çarşamba, hayvanları perşembe günü yarattı, o gün, cumadan kalan üç saate kadar semâvatı yarattı. İlk saatte âfâtları, ecelleri, ikinci saatte rızıkları, üçüncü saatte Âdem'i yarattı. Arzın ömrü, Âdem'den öncedir."

7- Bir kısım âlimler, bu rivâyetin Ka'bu'l-Ahbâr'dan alınma isrâilî bir haber olabileceğini söylemişlerdir. Ayrıca metinde şiddetli garabet olduğu, zîra, hadîste semâvâtın yaratılışının mevzubahis edilmediği, arz ve içindekilerin yedi günde yaratıldığının belirtildiği, bunun da dört şeyin dört günde, sonra da semavatın iki günde yaratıldığını belirten Kur'an-ı Kerîm'e muhalefet ettiğini belirtmişlerdir. Mevzubahis âyet şudur:

"De ki: "Gerçek siz mi o arzı iki günde[29] **yaratana küfrediyor, O'na ortaklar katıyorsunuz? O, âlemlerin Rabbi'dir. (Allah) dörd(üncü) gün(ün hitâmında) orada üstünden baskılar yaptı. Orada bereketler yarattı. Onda, arayanlar için dört günde müsâvî gıdalar takdîr etti. Sonra (iradesi göğe) -ki o, bir buhar hâlinde idi- doğruldu da ona ve arza, "ikiniz de ister istemez gelin" buyurdu, onlar da "isteye isteye geldik" dediler. Bu sûretle onları yedi gök olmak üzere iki günde vücûda getirdi. Her gökte ona âid emri vahyetti. Dünya göğünü de kandillerle donattı..."** (Fussilet 9-12).

İlmî keşiflerin bu mevzuları açıklayacağı günleri bekleyeceğiz.

29) Buradaki gün, bir başka âyette (Hacc 47) bizim bin yılımıza denk olduğu belirtilen "İlâhî gün" olmalıdır (Allahu âlem).

1693 ١٠- وعن أبى ذر رضى اللّه عنه قال: [كُنْتُ مَعَ رسول اللّهِ ﷺ فِى الْمَسْجِدِ عِنْدَ غُرُوبِ الشَّمْسِ، فَقَالَ يَا أَبَا ذَرٍّ: أَتَدْرِى أَيْنَ تَذْهَبُ هٰذِهِ الشَّمْسُ؟ فَقُلْتُ: اللّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ: تَذْهَبُ لِتَسْجُدَ تَحْتَ الْعَرْشِ، فَتَسْتَأْذِنُ فَيُؤْذَنُ لَهَا، وَيُوشِكُ أَنْ تَسْجُدَ، فَلاَ يُقْبَلَ مِنْهَا، وَتَسْتَأْذِنُ فَلاَ يُؤْذَنُ لَهَا، وَيُقَالُ لَهَا: ارْجِعِى مِنْ حَيْثُ جِئْتِ، فَتَطْلُعُ مِنْ مَغْرِبِهَا، فَذٰلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى: وَالشَّمْسُ تَجْرِى لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

10. **(1693)**- *Hz. Ebû Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Güneş batarken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte mescidde idim. Bana:*

"Ey Ebû Zerr, biliyor musun bu güneş nereye gidiyor?" *diye sordu. Ben:*

"Allah ve Resûlü daha iyi bilirler!" dedim.

"Arş'ın altında secde yapmaya gider, bu maksadla izin ister, kendisine izin verilir. Secde edip kabûl edilmeyeceği, izin isteyip, izin verilmeyeceği zamanın (kıyametin) gelmesi yakındır. O vakit kendisine: "Geldiğin yere dön!" denir. Böylece battığı yerden doğar. Bu durumu Cenâb-ı Hakk'ın şu sözü haber vermektedir. (Mealen): "Güneş, duracağı zamana doğru yürüyüp gitmektedir. Bu azîz ve alîm olan Allah'ın takdîridir" (Yâ-sin 38). [Buhârî, Tefsîr Yâ-sîn 1, Bed'u'l-Halk 4, Tevhîd 22, 23; Müslim, İmân 250, (159); Tirmizî, Tefsir, Yâ-sîn, (4225).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîs, ta bidâyetlerden beri, insanları meşgul etmiş bulunan bir hususta açıklama yapmaktadır: "Güneş akşamları nereye gitmektedir?"

Günümüzün insanı için bu soru ilgi çekici olmaktan çıkmıştır. Burada soruyu *Ebu Zerr* (radıyallahu anh)'e Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) sormakta ve cevap vermektedir. Bazı rivâyetlerde ise *Ebu Zerr* sormakta, cevabı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) vermektedir.

2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cevabı ile alâkalı ulemânın muhtelif yorumları var. Hadîsi şöyle anlamamız mümkün: Kur'ân-ı Kerîm, bütün mevcûdâtın ibâdet yaptığını belirtirken (İsrâ 44), güneşi secde edenler arasında be-tahsis zikreder (Hacc 18). Bazı âlimler mahlûkatın ibadeti nasıldır? sorusuna: "Fıtrî

amelleridir, yani hangi iş ve vazîfe için yaratılmışsa o şeyi yaptı mı ibâdet etmiş olur'' demişlerdir. Şu halde, güneş her an ışık neşretme vazîfesini yerine getirmekle ibâdetini yapmakta, secdede bulunmaktadır. Bize nisbetle batması, ışık neşri vazifesini bizden kesmesi demektir. Ama dünyanın başka kıtalarında aynı vazîfeyi yapmaya (secde etmeye) gidiyor demektir.

Arşın altına gitmesi de şöyle anlaşılabilir: Arş bütün semâvatı kuşattığına göre, zaten onun altından çıkması diye birşey söz konusu olamaz. Gündüzleyin, kendimize nisbetle tepemizde, ufukta gördüğümüz güneş, gece görünmez olunca, bizden nisbî bir uzaklığı ve gaybubeti mevzubahistir. Bu halde kozmoğrafya bilgisi olmayan insanlara, onları tatmîn edebilecek en doğru cevap bu olsa gerektir (Allahu âlem).

1694 ١١- وعن أبي هريرة رضى اللّه عنهُ قال: [قَالَ رسولُ اللّه ﷺ: الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ يُكَوَّرَانِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه البخارى.

«التَّكْوِيرُ»: لف العمامة، والمراد أن السماء والأرض تجمعان وتلفان كما تلفّ العمامة.

11. (1694)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **''Güneş ve ay kıyamet günü sarılırlar.''** [Buhârî, Bed'ül-Halk 4.]

AÇIKLAMA:

Sarılma olarak tercüme ettiğimiz tekvîr, sarık katlarının üst üste dolanması, sarılması demektir. Ay ve güneşin sarılmasını bazı âlimler, kıyamet günü, ay ve güneşin birleştirilmesi olarak anlarlar. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de: فَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ **''Ay ve güneş birleştirilir''** (Kıyâmet 9) denmektedir. Rivâyetler, bu birleşmeden sonra onların cehenneme atılacağını haber verir. Şârihler ''Ay ve güneşin cehenneme atılması, onlara azab etmek için değil, onlara tapmış olanların azablandırılması ve dünyada iken onlara yaptıkları ibadetlerinin bâtıl olduğunu görmeleri içindir'' derler.

1695 ١٢- وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [سَألَتْ يَهُودُ رسولَ اللّهِ ﷺ عَنِ الرَّعْدِ مَا هُوَ؟ قَالَ: مَلَكٌ مُوَكَّلٌ بِالسَّحَابِ، وَمَعَهُ مَخَارِيقُ مِنْ نَارٍ

يَسُوقُهَا بِهَا حَيْثُ شَاءَ اللّهُ. قَالُوا: فَمَا هٰذَا الصَّوْتُ الَّذِى يُسْمَعُ؟ قَالَ: زَجْرُهُ لِلسَّحَابِ حَتَّى تَنْتَهِىَ حَيْثُ أُمِرَتْ. قَالُوا: صَدَقْتَ؟ فَأَخْبِرْنَا عَمَّا حَرَّمَ إِسْرَائِلُ عَلَى نَفْسِهِ؟ قَالَ. اشْتَكَى عِرْقَ النَّسَا فَلَمْ يَجِدْ شَيْئاً يُلاَئِمُهُ، يَعْنِى الْعِرْقَ إِلاَّ لُحُومَ الإِبِلِ وَأَلْبَانَهَا، فَلِذٰلِكَ حَرَّمَهَا، قَالُوا: صَدَقْتَ] أخرجه الترمذى.

«المخاريق»: جمع مخراق، وهو فى الأصل: منديل يفتل ويلوى ويجعل كالحبل تتضارب به الصبيان.

12. **(1695)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Yahudiler, gök gürültüsünün ne olduğunu Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den sordular:*

"Bulutlara müvekkel olan melektir. Berâberinde ateşten kamçılar var. Bununla bulutları Allah'ın dilediği yere sevkeder" *diye cevap verdi. Onlar tekrar sordular:*

"Ya şu işitilen ses, o nedir?"

"Bu, bulutların istenen yere gitmeleri için onlara yapılan bir sevkdir" *dedi. Yahudiler:*

"Doğru söyledin. Şimdi de İsrâil'in [Yakub (aleyhisselam)] kendisine haram kıldığı şey nedir onu söyle?" dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Hz. Yakub (ırku'n-nesâ denen) uyluk mafsalından başlayıp dize, topuğa kadar inen bir ağrıdan muzdarib idi. Deve eti ve sütü dışında kendine uygun gelen (ne yiyecek, ne içecek) münâsip bir şey yoktu. Bu sebeple o da bunları haram etti" *dedi. Yahudiler: "Doğru söyledin" dediler"*. [Tirmizî, Tefsîr Ra'd, (3116).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîsin *Tirmizî*'deki veçhi, biraz muğlak. *Ahmed İbnu Hanbel*'in Müsned'indeki veçhi ihtiva ettiği ziyâdeler sebebiyle daha açık. Orada geçen bazı ziyâdeler şöyle:

"Yahudilerden bir grup Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına geldiler. Dediler ki:

"Biz sana bâzı şeyler soracağız, bunu sadece peygamber olan bilir. (Gerçek peygambersen) doğru cevap vereceksin!"

O da şunu söyledi:

"Tevrat'ı Musa'ya indirenin adına yemin veriyorum: Biliyor musunuz, İsrâil (Hz. Yakub) şiddetli bir hastalığa yakalanmıştı. Hastalığı uzun sürdü. Bunun üzerine: "Allah bana şifa verirse, en sevdiğim yiyecek ve içeceği nefsime haram edeceğim" diye nezretti. Onun en sevdiği yiyecek deve eti, en sevdiği içecek de deve sütü idi."

Yahudiler: "Vallahi doğru söyledin!" dediler."

2- Kamçı diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı mihrâk'tır (cem'i mehârik). Mihrâk, çocuklara vurmak üzere, boyunca dürülmüş, bükülmüş mendil demektir.

1696 ١٣– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: اشْتَكَتِ النَّارُ إِلَى رَبِّهَا، فَقَالَتْ: رَبِّ أَكَلَ بَعْضِى بَعْضاً، فَأَذِنَ لَهَا بِنَفَسَيْنِ: نَفَسٍ فِى الشِّتَاءِ، وَنَفَسٍ فِى الصَّيْفِ، فَهُوَ أَشَدُّ مَا تَجِدُونَ مِنَ الحَرِّ، وَأَشَدُّ مَا تَجِدُونَ مِنَ الزَّمْهَرِيرِ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

13. (1696)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Cehennem, Rabbine şikâyet ederek dedi ki: "Ey Rabbim bir kısmım diğer kısmımı yiyor." Bunun üzerine ona iki nefese izin verdi: Bir nefes, kışta, bir nefes de yazda. İşte bu (yaz nefesi), en şiddetli şekilde hissettiğiniz hararettir. Öbürü de (kışta) en şiddetli bulduğunuz soğuktur."** [Buhârî, Bed'ül-Halk 10; Müslim, Mesâcid 185, (617); Tirmizî, Sıfatu Cehennem 9, (2595); İbnu Mâce, Zühd 38, (4319); Muvatta, Vükûtu's-Salât 27, (1, 15).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîste, cehennemin Rabbine şikayette bulunması mevzubahistir. Ulemâ bu şikâyeti *Lisan-ı kâal* (söz) ile mi yaptı, yoksa *lisân-ı hâl* ile mi yaptı ihtilâf etmiştir. Bir kısmı kâal (söz) ile, bir kısmı da hâl ile yaptığını ileri sürmüştür.

İbnu Abdilberr: "Her iki görüşün de bir haklılık yönü ve benzer durumları var, ancak "söz dili" ile yaptı diyen görüş ercah'tır, yani üstündür" der.

Kadı İyaz: "Bu daha açık, daha doğru görüştür" der.

Kurtubî: "Lâfzı hakikatine hamletmek gerekir" der ve ilâve eder: "Sözünde

sâdık olan Resul-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm) câiz olan birşeyi haber verdi mi onu te'vile hâcet kamaz. (Lâfzın ifâde ettiği mânâya) hamletmek en uygun yoldur." Aynı beyanda bulanan *Nevevî* şunu ilâve etmiştir: "Doğru olanı hakikatına hamletmektir. (Yani "cehennem, şikâyetini "söz dili" ile Rabbine götürdü" demektir).

Beyzâvî mecaza hamletmeyi tercîh ederek der ki: "Cehennemin şikâyeti onun coşup galeyâna gelmesinden mecâzdır, bir kısmı diğer bir kısmını yemesi, eczasının izdihamından (parçalarının, kısımlarının sıkışmasından) mecâzdır, nefes alması, ondan yükselen kısımların (alevlerin) dışarı çıkmasından mecâzdır".

Zeyn İbnu'l-Münir: "Muhtar (makbûl) görüş, onu hakikatına hamletmektir, zira kudret-i İlâhiye, cehennemi lisan-ı kâal ile konuşturmaya sâlihtir. Keza "konuşma"nın hâl diliyle olduğu bize makul gelse bile şikâyet, bunun açıklanması, sebebinin beyanı, izin, kabûl, nefes alıp verme, bunun sadece ikide sınırlandırılması gibi durumlar mecâzdan uzaktır, mecazın alışılmış olan kullanılma durumlarının dışında kalır" der.

Görüldüğü üzere cehennemin lisan-ı hâl veya kâal ile konuşması meselesinde *İbnu Hacer*, farklı görüşlerden daha çok lisan-ı kâal ile konuştu diyenlerin görüşlerini serdetmekle kendisi de bunu kabûl etmiş gözükmektedir. Gerçek olan şu ki, ulemaya göre cehennem hal-i hâzırda mevcuttur, dünyamızın şiddetli hararet ve şiddetli soğukları ile irtibat hâlindedir. Hatta Ehl-i Sünnet ulemâsı, Mû'tezile'nin: "Cehennem henüz yaratılmamıştır" iddialarının fâsidliğine bu hadîsi delîl kılmışlardır.

2- Yazdaki şiddetli hararet gibi kıştaki zemherîr denen şiddetli soğuğun da cehennemden gelmesini, bâzı âlimler "müşkil" ve anlaşılması zor bir durum olarak değerlendirmiş ise de, ekseriyet: "Ateşten maksad onun yeridir, cehennemde zemherîr denen çok soğuk bir tabakanın olması normaldir" diye değerlendirmiştir. Bediüzzaman merhum, atıldığı ateşten Hz. İbrahim'in yanmadan çıktığını haber veren:

قُلْنَا يَا نَارُ كُونِى بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَى اِبْرَاهِيمَ **"Dedik: "Ey ateş İbrâhim'e soğuk ve selâmetli ol"** (Enbiyâ 69) âyetiyle ilgili izahâtında, cehennemin zemherîr tabakasıyla ilgili olarak şu açıklamayı yapar:

"...Ateşin bir derecesi var ki, bürûdetiyle ihrak eder (soğukluğuyla yakar). Yani ihrak (yakma) gibi bir te'sir yapar. Cenâb-ı Hakk, سَلَامًا [30] lâfzıyla bürû-

30) Bir tefsir diyor: سَلَامًا demesi idi, bürûdetiyle ihrak edecekti.

dete (soğukluğa) diyor ki: "Sen de harâret gibi bürûdetinle ihrak etme". Demek, o mertebedeki ateş, soğukluğuyla yandırır gibi te'sîr gösteriyor. Hem ateştir, hem berd'dir. Evet, hikmet-i tabiyyede nâr-ı beyza (ak kor) hâlinde ateşin bir derecesi var ki; harareti etrafında neşretmiyor ve etrafındaki harareti kendine celbettiği için, şu tarz bürûdetle, etrafındaki su gibi mâyi şeyleri incimâd ettirip (dondurup), mânen bürûdetiyle ihrak eder. İşte zemherîr, bürûdetiyle ihrâk eden bir sınıf ateştir. Öyle ise, ateşin bütün derecâtına ve umûm envaına câmi olan cehennem içinde, elbette "zemherîr"in bulunması zarûrîdir."

1697 ١٤- وعن قتادة رضَى اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [خُلِقَتْ هٰذِهِ النُّجُومُ لِثَلاَثٍ: جَعَلَهَا اللّهِ زِينَةً لِلسَّمَاءَ، وَرُجُوماً لِلشَّيَاطِينِ، وَعَلاَمَاتٍ يُهْتَدَى بِهَا، فَمَنْ تَأَوَّلَ فِيهَا غَيْرَ ذٰلِكَ، فَقَدْ أَخطَأَ حَظَّهُ، وَأَضَاعَ نَصِيبَهُ، وَتَكَلَّفَ مَالاَ يَعْنِيهِ، وَمَالاَ عِلْمَ لَهُ بِهِ، وَمَا عَجَزَ عَنْ عِلْمِهِ الأَنْبِيَاءُ وَالْمَلاَئِكَةُ، وَاللّهِ مَا جَعَلَ اللّهُ فِى نَجْمٍ حَيَاةَ أَحَدٍ، وَلاَ رِزْقَهُ، وَلاَ مَوْتَهُ، إِنَّمَا يَفْتَرُونَ عَلَى اللّهِ الْكَذِبَ، وَيَتَعَلَّلُونَ بِالنُّجُومِ].

أخرجه البخارى استشهادا إلى قوله مالا علم له به، وأخرج باقيه رزين.

14. (1697)- *Katâde* (rahimehumullah) anlatıyor: "*Bu yıldızlar üç maksatla yaratıldı:*

1- Allah onları semâya zînet (ve süs) kıldı.

2- Şeytanlara atılacak taş kıldı.

3- Geceleri istikâmet tâyin etmede işâretler kıldı. Kim yıldızlar hakkında bunlar dışında bir te'vil ileri sürerse (kendi ilâve ettiği) hissesinde hataya düşer, nasîbini kaybeder, mânasız bir yükün altına girer ve hakkında bilgisi olmayan, peygamberler ve meleklerin bile bilmekte âciz kaldıkları bir şeye burnunu sokmuş olur. Allah'a yeminle söylüyorum: Allah hiç kimsenin ne hayatını, ne rızkını, ne de ölümünü herhangi bir yıldızla irtibatlı kılmamıştır. (Aksini iddia edenler) Allah hakkında yalan söyleyerek iftira ediyorlar..." [Rezîn ilâvesidir. Ancak, مَالاَعِلْمَ لَهُ بِهِ *(hakkında bilgisi olmayan)* ibâresine kadar olan kısmı. Buhârî, Bed'ü'l-Halk'da (3. bab) senetsiz olarak kaydetmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- *Katâde* merhum yıldızlarla ilgili bâtıl inançları reddetme sadedinde, Kur'-

ân âyetlerinde yıldızların yaratılış maksadlarından zikri geçen üç tanesine temas eder:

1- Semânın zîneti (Saffât 6).

2- Şeytana atılan taş (Mülk 5).

3- Geceleri istikamet tayini (En'âm 97).

Şüphesiz, yıldızların yaratılış maksadı bu üç şeyle sınırlandırılamaz. Ancak bunlar Kur'ân'da zikri geçen, herkesin kolayca anlayıp kabûl edeceği, münhasıran insana bakan maslahatlardır.

2- Bu rivâyette *Katâde* merhumun dile getirdiği asıl mesele, yıldızlarla ilgili bâtıl inançları reddetmektir. Günümüzde olduğu gibi, câhiliye devrinde de yıldızlarla ilgili hurâfalara inanılırdı. Bunlardan bir kısmı ferdi küfre atacak çeşittendi.

İbnu Hacer'in kaydettiği bilgilerden bâzı özetlemeler sunuyoruz: "*İbnu Kuteybe* Kitâbu'l-Enva'da (Yıldızlar Kitabı) yazdığına göre... Araplar, cahiliyye devrinde, yağmurun inmesinin yıldız vâsıtasıyla olduğuna inanırdı. Bunu bazıları yıldızın yaratmasına bağlar, bâzıları da yıldızı yağmura alâmet kılardı. Şeriatımız onların bu sözlerini iptal etti ve bunu küfür ilân etti. Bunu söyleyen kimse, yağmurun yağmasında yıldızın bir sun'u (yaratması) olduğuna itikad etse bu küfür, Allah'a eş koşma küfrüdür. Ancak bunu bir tecrübe kabilinden (yani falanca yıldızın görülmesiyle yağmurun da yağdığı devamlı görülmüştür, öyleyse yağmur o yıldızla birlikte gelmektedir şeklinde) söylerse bu şirk olmaz. Ancak bu söze de küfr ıtlâkı câiz olur, küfrân-ı nimet kastedilmiş olur. Çünkü, hadisin farklı tarîklerinin hiçbirinde küfürle şükür arasında bir vâsıta (üçüncü bir vasıf) gelmemiştir. Böylece, hadîste gelen "*küfür*" kelimesi -söylenen her iki durumu da içine alması için- iki mânâya hamledilir."

Hadisin geri kalan kısmı açıktır.

1698 ١٥- وعن أبى موسى رضى اللّهُ عَنْهُ: [سَمِعْتُ النَّبِىَّ ﷺ يَقُولُ: إنَّ اللّهَ تَعَالى خَلَقَ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ مِنْ قَبْضَةٍ قَبَضَهَا مِنْ جَمِيعِ الأرْضِ، فَجَاءَ بَنُوا آدَمَ عَلَى قَدْرِ الأرْضِ، مِنْهُمْ: الأبيَضُ، وَالأحْمَرُ، وَالأسْوَدُ، وَبينَ ذٰلِكَ، وَالسَّهَلُ وَالْحَزَنُ، وَالْخَبِيثُ، وَالطَّيِّبُ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

15. **(1698)**- *Ebu Mûsa* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı dinledim, şunu söyledi:* **"Allah Teâla hazretleri, Adem'i, yeryüzünün bütün (cüzler)inden almış olduğu bir avuç topraktan yarattı. Adem'in oğulları da arzın kısımlarına göre vücûda geldi. Bir kısmı beyazdır, bir kısmı kızıldır, bir kısmı siyahdır. Bunlar arasında orta (renkliler) de var. Ayrıca bir kısmı uysaldır, bir kısmı haşîndir, bir kısmı habis (kötü kalbli), bir kısmı iyi kalblidir."** [Ebu Dâvud, Sünnet 17, Tirmizî, Tefsir, Bakara, (2948).]

AÇIKLAMA:

1- Burada, insan ile, onun yaratıldığı aslî kaynak olan yeryüzü arasında bir irtibat, bir kader birliği kurulmaktadır: Beyaz, siyah, kızıl vs. şekilde farklı renkteki ırklar, rengini topraktan aldığı gibi, uysal-haşin, iyi-kötü şeklindeki mânevî karakterler de vasıflarını topraktan almaktadırlar. Çünkü toprakta bu çeşitlerin hepsi mevcuttur. Bazı âlimler, *Hz. Adem*'in altmış farklı çeşitten ve tabiattan yaratıldığını, evladlarının da, bu sebeple farklı şekillerde geldiğini, bu altmış rakamına uygun olması için kefarette altmış fakir doyurmanın vâcib kılındığını söylemiştir.

2- Bazı şârihler *(Münâvî, Tîbî* vs.) buradaki kabza (avuç) ile maddî, fiilî bir avuçlama kasdedilmediğini, bilâkis, Allah'ın şânının yüceliğini tahayyül ettirmek, yaratılış hakkında hissî bir temsil vermek kastedildiğini söylerler. Ancak, bununla hakîkî avuçlama kastedilmiş olabileceğini söyleyen de olmuştur. Bunlar, "Ancak demişlerdir, toprağı avuçlayan ölüm meleği Azrail'dir. Avuçlama işini, Allah'ın emriyle yaptığı için, fiil Allah'a nisbet edilmiştir." Bunlar delîl olarak *Saîd İbnu Mansur ve Ebu Hâtim*'in *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh)'den kaydettikleri bir rivâyeti delil gösterirler: **"Allah Teâla Hazretleri, Adem (aleyhisselâm)'i yaratmak istediği zaman, Arşın hamelesinden bir meleği, arzdan toprak getirmek üzere yolladı. Ondan toprak almak üzere eğildiği vakit, arz: "Seni gönderenin adına senden, bugün benden cehenneme bir pay ayrılacak herhangi birşey almamanı taleb ediyorum" dedi. Azrail aldığını bıraktı. Rabbine döndüğü zaman durumu haber verdi. Rabbi onu tekrar gönderdi. Arz yine aynı şeyi söyledi ise de Azrâil: "Beni gönderen, itaate daha lâyıktır, (senin talebine değil, O'nun emrine uyacağım) deyip yeryüzünün iyi kısmından, kötü kısmından... avuçladı..."**

3- Ulemâ, arzın habîsi deyince, çorak ve tuzlu araziyi, iyisi deyince münbit araziyi anlamıştır. Gerek arzla ve gerek insanla ilgili olan umûr-u zâhiriye müteallik -renkleri medar-ı bahs eden- ilk dört vasfı zâhiri üzere bırakıp hakikatına

hamletmiş, diğer dört vasfın da anlaşılması için te'vili gerekir demiştir. Çünkü sonuncular ahlak-ı bâtına ile ilgilidir.

1699 ١٦- وعن أبي هريرة رضى الله عنه قال: [قَالَ رسولَ الله ﷺ: لَمَّا
خَلَقَ اللّهُ تَعَالَى آدَمَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ، وَنَفَخَ فِيهِ الرُّوحَ عَطَسَ، فَقَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ، فَحَمِدَ
تَعَالَى بِإِذْنِهِ، فَقَالَ لَهُ رَبُّهُ: يَرْحَمُكَ اللّهُ يَا آدَمُ، اذْهَبْ إِلَى أُولَئِكَ الْمَلاَئِكَةِ إِلَى
مَلإٍ مِنْهُمْ جُلُوسٌ فَقُلِ: السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ، فَقَالُوا: عَلَيْكَ السَّلاَمُ وَرَحْمَةُ اللّهِ
وَبَرَكَاتُهُ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى رَبِّهِ فَقَالَ: إِنَّ هٰذِهِ تَحِيَّتُكَ وَتَحِيَّةُ بَنِيكَ بَيْنَهُمْ، فَقَالَ اللّهُ
تَعَالَى: وَيَدَاهُ مَقْبُوضَتَانِ: أَخْتَرْ أَيَّهُمَا شِئْتَ. قَالَ: اخْتَرْتُ يَمِينَ رَبِّى، وَكِلْتَا يَدَىْ
رَبِّى يَمِينٌ مُبَارَكَةٌ فَبَسَطَهَا، فَإِذَا فِيهَا آدَمُ وَذُرِّيَّتُهُ، فَقَالَ: أَىْ رَبِّ مَا هُؤُلاَءِ قَالَ
هؤلاء ذُرِّيَّتُكَ، فَإِذَا كُلُّ إِنْسَانٍ مَكْتُوبٌ عُمْرُهُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ، وَإِذَا فِيهِمْ رَجُلٌ مِنْ
أَضْوَائِهِمْ، فَقَالَ: يَارَبِّ مَنْ هٰذَا؟ فَقَالَ: ابْنُكَ دَاوُدُ، وَقَدْ كَتَبْتُ لَهُ عُمْراً أَرْبَعِينَ
سَنَةً. قَالَ: زِدْ فِى عُمْرِهِ. قَالَ: ذَلِكَ الَّذِى كَتَبْتُ لَهُ. قَالَ: أَىْ رَبِّ، فَإِنِّى قَدْ
جَعَلْتُ لَهُ مِنْ عُمْرِى سِتِّينَ سَنَةً. قَالَ: أَنْتَ وَذَاكَ. قَالَ: أَىْ رَبِّ، فَإِنِّى قَدْ جَعَلْتُ
لَهُ مِنْ عُمْرِى سِتِّينَ سَنَةً. قال: أَنْتَ وَذَاكَ. قال: أَىْ رَبِّ، فَإِنِّى قَدْ جَعَلْتُ لَهُ مِنْ
عُمْرِى سِتِّينَ سَنَةً. قَالَ: أَنْتَ وَذَاكَ. قَالَ: ثُمَّ أُسْكِنَ آدَمُ الْجَنَّةَ مَا شَاءَ اللّهُ، ثُمَّ أُهْبِطَ
مِنْهَا، وَكَانَ آدَمُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ يَعُدُّ لِنَفْسِهِ، فَأَتَاهُ مَلَكُ الْمَوْتِ، فَقَالَ لَهُ: قَدْ عَجِلْتَ،
أَلَيْسَ قَدْ كُتِبَ لِى أَلْفُ سَنَةٍ؟ قَالَ: بَلَى، وَلَكِنَّكَ جَعَلْتَ لإِبْنِكَ دَاودَ مِنْهَا سِتِّينَ سَنَةً،
فَجَحَدَ آدَمُ، فَجَحَدَتْ ذرِيَّتُهُ، وَنَسِيَ فَنَسِيَتْ ذُرِّيَّتُهُ. قَالَ: فَمِنْ يَوْمَئِذٍ أُمِرَ بِالْكِتَابِ
وَالشُّهُودِ]. أخرجه الترمذى، وتقدم فى تفسير سورة الأعراف: بدون هذا.

16. **(1699)**- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki:* **"Allahu Teâla, Hz. Adem (aleyhisselam)'i yarattığı ve ruh üflediği zaman, Adem hapşırdı ve Elhamdülillah diyerek, izni ile Teâla'ya hamdetti. Rabbi de ona:**

"Ey Adem, yerhamukallah (Allah sana rahmet etsin), (mukarreb) meleklerden şu oturan gruba git ve "Esselâmu aleyküm" de!" dedi. (Hz. Adem öyle yaptı. Hitabettiği melekler:)

"Ve aleyke's-selamu ve rahmetullahi ve berekâtuhu!" diye karşılık verdiler. Sonra Adem (aleyhisselam) Rabbine döndü. Rabbi ona:

"Bu cümle senin ve evlâdlarının aralarındaki selâmlaşmadır" dedi. Allah Teâla hazretleri, elleri kapalı olduğu halde Adem'e:

"Dilediğini seç!" dedi. Hz. Adem:

"Rabbimin sağ elini seçtim! Rabbimin iki eli de sağdır, mübarektir" dedi. Sonra Allahu Teâlâ hazretleri sağ elini açtı. İçinde Hz. Adem ve onun zürriyeti(nin emsâlleri) vardı. Hz. Adem (aleyhisselam):

"Ey Rabbim, bunlar nedir?" dedi.Rabb Telâla:

"Bunlar senin zürriyyetindir" dedi. Her insanın iki gözünün arasında ömrü yazılıydı. Aralarında biri hepsinden daha parlak, daha nurlu idi. Hz. Adem:

"Ey Rabbim! Bu kimdir?" dedi. Rabb Telâla hazretleri:

"Bu senin oğlun Dâvud'dur. Ben ona kırk yıllık ömür takdir ettim" dedi. Adem Aleyhisselam:

"Ey Rabbim onun ömrünü uzat!" talebinde bulundu. Rabb Teâlâ:

"Bu ona takdir edilmiş olandır!" deyince, Adem:

"Ey Rabbim, ben ona kendi ömrümden altmış senesini verdim" diye ısrar etti. Bunun üzerine Rabb Teâla:

"Sen ve bu (talebin berabersiniz)."

Sonra Adem cennete yerleştirildi. Allah'ın dilediği kadar orada kaldı. Sonra cennetten (arza) indirildi. Adem burada kendi ecelini yıl be-yıl sayıp hesaplıyordu. Derken ölüm meleği geldi. Hz. Adem (aleyhisselam) ona:

"Acele ettin, erken geldin. Bana bin yıl ömür takdîr edilmişti!" dedi. Melek:

"İyi ama sen oğlun Davud'a altmış senesini verdin" dedi. Ne var ki O bunu inkâr etti, zürriyyeti de inkâr etti; o unuttu, zürriyyeti de unuttu."

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ilâve etti: **"O günden itibaren yazma ve şahidlik emredildi."** [Tirmizî, Tefsîr, Muavvizateyn (3365). Bu hadîs A'raf sûresinin tefsirinde (612 numarada) geçti. Orada son cümle yoktur.]

AÇIKLAMA:

1- Şarihler, *Hz. Adem*'in, ruh üflendiği zaman hapşırmasının sıhhatıne alâmet kılındığını, onun hamdetmesini de sıhhatli, eksiksiz, kâmil bir yaratılışa sahip olma nimetinin gereği olduğunu, bu nimete ancak Allah'ın lütfu ve tevfîki ile mazhar olunduğunu ifâde ettiğini belirtir.

2- *Tîbî, Hz. Adem*'e Cenâb-ı Hakk'ın selamlaşmayı öğretmesiyle ilgili olarak: "Allah, geçmiş nimetlere şükrü öğrettikten, onu kâmil kudretine vâkıf kıldıktan sonra mahlukât ile muâşeret âdabını öğretti, böylece Hakk'ı tâzimden sonra mahlûka karşı hüsn-i ahlâkda muvaffak oldu" der.

Mahlûkla muâşereye selamla başlanması, selamın, karşılıklı sevgi kapısını açan bir anahtar, kardeşlerin kalplerini te'lif eden bir sır, imâna götüren bir nûr olmasındandır.

Buradan ayrıca öğreniyoruz ki, selamlaşma en eski sünnetlerden biri, insanlığa Cenab-ı Hakk'ın nimetlerinden ilkidir.

3- Cenab-ı Hakk'a *"el"* izâfesi müteşâbihattandır. Selef bu hususta yorum yapmamayı tercîh etmiş ise de muteahhir ulemâ, Allah'ın zâtıyla ilgili bâzı ifratkâr ve tefritkâr iddiaları bertaraf etmek için bazı te'villeri uygun görmüştür. Buna göre, bu makamda Zât-ı İlâhiye'ye yedeyn'in (iki el) izafesinden maksad cemâl ve celâl sıfatlarıdır. Cemâl, mutlak sağ'dır, her ne kadar sağ, celâlde dahi varsa da. Bir diğer te'vile göre iki el ile "kudret ve mülk", "nimet ve güzel eser" kastedilmiştir. Bir başka açıklamaya göre bu çeşit teşbihlerde "el"den maksad uzuv olan el değil, sıfat olan el'dir. İki elin de sağ olması cûd ve keremin bolluğu, sınırsız oluşudur vs. (31)

4- *Tîbî*, Allah'ın sağ elinin açılması ve içerisinden *Hz. Âdem* ve evlatlarının timsallerinin çıkmasını, "*Hz. Adem*, âlemi gaybtaki kendi ve evlatlarının timsalini gördü" diye açıklar. Yine onun açıklamasına göre, bu vak'a Misak'tan evvel cereyan etmiştir ve *Hz. Adem*'in sağ elde görmüş oldukları sâlihlerdir, hepsi îmanları nisbetinde farklı nurlara sahiptir.

5- *Hz. Dâvud*'un daha parlak bir nura sahip olması, onun en çok ağlayan peygamberlerden olmasıyla îzah edilmiştir. *Tîbî*, peygamberlik, saltanat ve adaleti nefsinde birleştirmesinden bir imtiyaz elde etmiş olabileceğini söylerse de *Aliyyül-Kârî* bunu mâkul bulmaz. "*Hz. Süleyman* da saltanat sahibi idi. Saltanat tek ba-

31) Aliyyü'l-Kari, Mirkât'da yedeyn'le ilgili geniş açıklama sunar.

şına bir nur değil, bilakis zulmânî bir hicabtır'' dedikten sonra: ''Bu sebeple *Hz. Süleyman*, cennete peygamberlerden beşyüz yıl sonra girecek. Keza *Abdurrahman İbnu Avf* (radıyallahu anh) da -saltanata benzeyen- çok mala sahip olduğu için fakir muhacirlerden beşyüz yıl sonra cennete girecektir'' der.

6- *Hz. Dâvud* (aleyhisselam)'un kırk yıllık ömrünü, *Hz. Adem*'in az olarak uzatılmasını taleb etmesi meselesine gelince: *Aliyyü'l-Kârî*, rivâyetlerin *Hz. Dâvud*'a bidayetten kırk yıl ömür takdir edilmiş olmasına rağmen *Hz. Adem* (aleyhisselam)'in duası üzerine ömrünün artırıldığını, rivâyetin *Hz. Âdem*'in duâsının kabul gördüğüne de bir delil olduğunu belirtir.

Buradan hareketle, ömrün, bâzan muallak olduğunu, bu ömr-ü muallak'ın artabileceğini söyleyen *Aliyyü'l-Kârî* bu meseleye âyetten ve hadîsten delil kaydeder: **"...Ömrü uzatılana çok ömür verilmesi, (kısaltılanın) ömründen eksiltilmesi de hâriç olmamak üzere (hepsi) bir kitapta yazılıdır. Bu Allah'a kolaydır"** (Fâtır 11). Hadîsten de *"sadakanın, ömrü uzatacağına" dair rivâyeti hatırlatır.*

7- *Hz. Adem*'in, *"Ömrümden altmış yıl verdim"* demesi, Allah nezdinde bir duadır. Yani *Hz. Dâvud*'un ömrünün artırılmasını talebtir. Zîra, insanların ömrünü artırma güç ve yetkisi kimseye verilmemiştir, bu Allah'a mahsus bir keyfiyettir. Öyle ise *Hz. Adem*'in "altmış yıl kendi ömrümden verdim" demesi, onun ömrünün altmış yıl uzatılması için Cenab-ı Hakk'a yaptığı duâyı ifade eder.

8- *Hz. Adem*'e ölüm meleğinin gelişini, şârihler: "Dokuzyüzkırk yaşındayken, imtihan için" diye tasrîh ederler. Rivâyet, *Hz. Adem*'in, ömrünü bin yıl bilerek, yıl be-yıl sayıp hesapladığını açık olarak belirtir. Daha altmış yıl ömrü olduğunu hesaplarken ölüm meleğinin ziyâret etmesi *Hz. Adem* (aleyhisselam)'i biraz şaşırtmış olmalı ki: "Vaktinden önce geldin!" demiştir.

Rivâyet *Hz. Adem*'in, ömründen altmış yılı *Hz. Dâvud*'a vermiş olduğunu unuttuğunu, evlâd babanın tinetinden olduğu için, zürriyyetinin de önceden verdiği sözü unuttuğunu belirtiyor. Hz. Adem'in bu meseledeki inkârı, kasdî bir inkâr değildir. Unutması, ona meşru bir özür olmaktadır. *Hz. Adem* (aleyhisselam)'in unutkanlığını tescîl eden şu âyet de var: **"Andolsun biz bundan evvel Adem'e de vahy (ve emretmişiz)dir. Fakat unuttu o. Biz onda bir azim bulmadık"** (Tâ-Hâ 115). Ancak, bu âyette, *Hz. Adem*'in yasak ağaçtan yememe emrini unuttuğu kastedilmiştir.

9- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın son cümlesi, hukukun tesbîtinde dâ-

vaların yazılması, şâhidlerin dinlenmesi meselesinin ehemmiyetine, eskiliğine parmak basmaktadır.

1700 ١٧ - وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [قَالَ رسولُ الله ﷺ: خُلِقَتِ المَلاَئِكَةُ مِنْ نُورٍ، وَخُلِقَ الْجَانُّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ(١)، وَخُلِقَ آدَمُ مِمَّا وُصِفَ لَكُمْ]. أخرجه مسلم.

17. **(1700)**- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* "**Melekler nurdan yaratıldılar, cinler dumanlı bir alevden yaratıldılar. Adem de size vasfı yapılandan yaratıldı.**" [Müslim, Zühd 60, (2996).]

AÇIKLAMA:

Hadîs-i şerif, yaratılışla ilgili farklı âyetlerde gelen bazı açıklamaları topluca ifâde etmektedir.

Dikkatimizi çeken husus, ruhânî varlık olarak bildiğimiz cin ve meleğin daha yaratılışta farklı asıllara dayanmasıdır. Melek nurdandır, cinler dumanlı alevdendir. Bugün, ilim hâlâ nurun mâhiyetini kesin bir dille çözememiştir. Bir zamanlar zann-ı gâlible ifâde edildiği gibi fiziki bir dalga mıdır, yoksa şimdilerde zannedildiği üzere foton denen parçacıklar mıdır?

Keza dumanlı alevle, nur arasında birleşme ve ayrılma noktaları nelerdir? Bunlar henüz ilmen kesinlik kazanmamış hususlardır. Daha mükemmel bilgi sahibi olduğumuz husûs, insanın fizikî aslı olan topraktır.

Diğer taraftan melekler, şuur sahibi fakat nefsi olmayan varlıklardır. Hangi vazîfe üzerine yaratılmışlarsa onu eda ederler, itaatsizlikleri mevzubahis olamaz. Evlenmeleri, çoğalmaları yoktur. Cinlerde nefis vardır, dolayısıyla itaat ve isyanları mevzubahistir. Evlenirler, çoğalırlar, onlar da insanlar gibi ölürler. Melek de, cin de insanlara gözükmezler, latif, ruhanî varlıklardır. Cinlerle görüşme, onlardan haber alma gibi meselelere daha önce temas ettiğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz.844. hadise bakın).

1701 ١٨ - وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [لاَ وَاللَّهِ مَا قَالَ النَّبِىُّ ﷺ

(١) مارج النار: لهبها المختلط بسوادها.

لِعِيسَى أَحْمَرُ، وَلَكِنْ قَالَ: بَيْنَمَا انِا نَائِمٌ رَأَيْتُنِى أَطُوفُ بِالْبَيْتِ، فَإِذَا رَجُلٌ آدَمُ سَبِطُ(١) الشَّعْرِ يَهَادَى بَيْنَ رَجُلَيْنِ يَنْطُفُ(٢) رَأْسُهُ مَاءً، أَوْ يُهْرَاقُ مَاءً. فَقُلْتُ: مَنْ هَذَا؟ قَالُوا: ابْنُ مَرْيَمَ، فَذَهَبْتُ أَلْتَفِتُ، فَإِذَا رَجُلٌ أَحْمَرُ جَسِيمٌ جَعْدُ الشَّعْرِ(٣) أَعْوَرُ عَيْنِهِ الْيُمْنَى كَأَنَّ عَيْنَهُ طَافِيَةٌ. قُلْتُ: مَنْ هٰذَا؟ قَالُوا: الدَّجَّالُ، وَأَقْرَبُ النَّاسِ بِهِ شَبَهاً ابْنُ قَطَنٍ].

قال الزهرى: رَجُلٌ مِنْ خُزَاعَةَ هَلَكَ فِى الْجَاهِلِيَّةِ. أخرجه الثلاثة، و لم يخرج مسلم قول الزهرى.

18. **(1701)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *''Hayır, Allah'a kasem olsun Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. İsa'nın kızıl çehreli olduğunu söylemedi. Ancak şunu söyledi:* **''Ben bir keresinde uyumuştum. Rüyamda Beytullah'ı tavaf ediyordum. O sırada düz saçlı, kumral benizli, başından su akar vaziyette iki kişiye dayanıp ortalarında gitmekte olan birisini gördüm.**

''Bu kim?'' dedim.

''Meryem'in oğlu!'' dediler.

Bunun üzerine daha yakından görmek için ilerledim. Kızıl, iri, kıvırcık saçlı, sağ gözü kör, gözü üzüm gibi pertlek bir adam daha vardı.

''Bu kim?'' dedim.

''Bu, Deccâl!'' dediler.

İnsanlardan en çok ona benzeyeni İbnu Katan'dı.''

Zührî der ki: ''İbnu Katan, câhiliye devrinde vefat eden Huzâ'alı bir kimseydi.'' [Buhârî, Ta'bir 33, 11, Enbiya, 42, Libâs 68, Fiten 26; Müslim, İman 275, (169); Muvatta, Sıfatu'n-Nebi 2, (2, 920).]

---

(١) السبط من الشعر. المنبسط المسترسل.

(٢) نطف رأسه: أى سال.

(٣) الجعد من الشعر المتعقد غير المسترسل.

1702 ١٩- وعن جابر رضى اللّه عنه قال: [قَال رسول اللّه ﷺ عُفِرضَ عَلَّى الأَنْبِيَاءُ عَلَيْهِمُ السَّلاَمُ، فَإِذَا مُوسَى عَلَيْهِ السَّلاَمُ ضَرْبٌ مِنَ الرِّجَالِ(١) كَأَنَّهُ مِنْ رِجَالِ شَنُوءَةَ، وَرَأَيْتُ عِيسى ابْنَ مَرْيَمَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ، فَإِذَا أَقْرَبُ مَنْ رَأَيْتُ بِهِ شَبَهاً عُرْوَةُ بْنُ مَسْعُودٍ وَرَأَيْتُ أَبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ، فَإِذَا اقْرَبُ مَنْ رَأَيْتُ بِهِ شَبَهَا صَاحِبُكُمْ، يَعْنِى نَفْسَهُ، وَارَأَيْتُ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ، فَإِذَا أَقْرَبُ مَنْ رَأَيْتُ بِهِ شَبَهاً دِحْيَةُ ابنُ خِلِيفَةَ]. أخرجه مسلم والترمذى.

19. **(1702)**- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Bana geçmiş peygamberler (aleyhimusselam) arzedildiler. Hz. Musa zayıfca bir erkekti. Sanki Şenûe kabilesinden (uzun boylu) birine benziyordu. Hz. İsa(aleyhisselâm)'yı da gördüm, gördüklerim içinde ona ençok benzeyen Urve İbnu Mes'ûd idi. Hz. İbrahim (aleyhisselam)'i de gördüm, gördüklerim arasında ona en çok benzeyen, arkadaşınızdı -yani kendisini kastediyor- Hz. Cebrail (aleyhisselam)'i de gördüm. Gördüklerimden ona en ziyâde benzeyen Dıhye İbnu Halîfe idi."** [Müslim, İman 271, (167); Menâkıb 27, (3651).]

AÇIKLAMA:

1- Peygamberlerin, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e arzı, iki yerde vâki olmuş olabilir:

a. İsra (Mîrac) gecesi *Mescid-i Aksa'da,*

b. Yine Mîrac sırasında semâvatta.

Her iki ihtimâli te'yîd eden rivâyetler mevcuttur. Ulemâ umûmiyetle bunun Mîrac gecesinde cereyan ettiğini benimser. Kadı İyaz "Peygamberleri vasfeden rivâyetlerin çoğu, peygamberleri Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Mirac gecesinde gördüğüne delâlet eder" der.

3- *Şenûe, Yemen* taraflarında bir kabîledir, insanlarının uzun boylu olduğu belirtilmektedir. *Hz. Musa* onlardan bir adama benzediğine göre, öncelikle uzun boylu olmalıdır.

---

(١) الضرب من الرجال: الخفيف اللحم المستدق الممشوق.

4- Cebrail'in benzetildiği *Dihye İbnu Halîfe*, ashabtan yakışıklılığı ile meşhur olan bir zattır. Cebrail birkaç kere onun sûretinde görünmüştür.

5- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), *Hz. İbrâhim* (aleyhisselam)'i de en ziyade kendisine benzetmiştir.

1703 ٢٠ - وعن سمرة بن جندب رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسول اللّه ﷺ: سَامٌ أَبُو الْعَرَبِ، وَيَافِثُ أَبُو الرُّومِ، وَحَامٌ أَبُو الْحَبَشِ]. أخرجه الترمذى.

20. **(1703)**- *Semure İbnu Cündüb* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki:* **"Sâm, Arapların babasıdır. Yâfes, Rumların babasıdır. Hâm Habeşîlerin babasıdır."** [Tirmizî, Tefsîr, Sâffât, (3229), Menâkıb, (3927).]

AÇIKLAMA:

1- *Sâm, Yafes* ve *Hâm, Hz. Nuh* (aleyhisselam)'un üç oğlunun adıdır. *İbnu Asâkir*'in bir rivâyetinde *Sâm*'ın Arap, Fars, Rum, Mısır ve Şâm ehlinin babası; *Yafes*'in Hazreç ile Ye'cüc ve Me'cüc'ün babası, *Hâm*'ın da siyahîlerin babası olduğu ifâde edilmiştir.

İbnu Cerîr'in söylediğine göre, rivâyet edilmiştir ki: *"Nuh* (aleyhisselam), *Sâm* için dua ederek peygamberlerin onun soyundan gelmesini, *Yafes* için dua ederek kralların onun soyundan gelmesini, *Hâm*'a da beddua ederek renginin değişmesini, evlâdlarının köle olmasını dilemiş, ancak sonradan *Hâm*'a acıyarak diğer iki kardeşinden merhamet görmesi için dua etmiştir.

Saîd İbnu'l-Müseyyeb de şunu söylemiştir: *"Hz. Nuh* (aleyhisselam)'un çocukları üçtür: *Sâm, Yâfes, ve Hâm*. Bunlardan her birinin çocukları da üçtür: Sâm'ın çocukları: Arap, Fars ve Rûm'dur. Yâfes'in çocukları Türk, Sakâlibe (Slav) ve Ye'cüc, Me'cüc'dür. *Hâm*'ın çocukları Kıbtîler (Mısırın yerli halkı), Sudanlılar ve Berberîler." *Vehb İbnu Münebbih*'ten de benzer bir rivâyet yapılmıştır.

1704 ٢١ - وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسول اللّه ﷺ: إِنَّ زَكَرِيَّا كَانَ نَجَّاراً]. أخرجه مسلم.

21. **(1704)**- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Zekeriyya (aleyhisselâm) marangoz idi."** [Müslim, Fedâil 169, (2379).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir hadîslerinde: **"En temiz kazanç kişinin eliyle kazandığıdır"** buyurmuştur. Bir diğer hadîs aynı mânâyı daha da vurgular: **"Hiç kimse, eliyle kazandığından daha hayırlı bir taam yememiştir. Allah'ın nebîsî Dâvud (aleyhisselam), elinin emeğini yerdi."**

Sadedinde olduğumuz hadîs, *Hz. Zekeriyya* (aleyhisselam)'nın elinin kazancını yediğini; mesleğinin doğramacılık da denen marangozluk olduğunu belirtmektedir. Şu halde çalışarak kazanç temini, peygamberlerin sünnetidir.

Bu durumda dinimiz, kazanç için bedenen çalışmayı tecviz etmekle kalmıyor, ona teşvik de ediyor. Bu maksadla büyük peygamberlerin fiilen çalışmak sûretiyle kazanç temin ettiklerini örnek olarak gösteriyor. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bir hadîsini daha hatırlatmakta fayda var:

مَنْ بَاتَ كَالاًّ مِنْ عَمَلِهِ بَاتَ مَغْفُورًا لَهُ

"Kim günlük çalışma sebebiyle geceyi yorgun geçirmişse, Allah'ın mağfiretine ermiş olarak sabahlar."

Şunuda kaydedelim: Temel kazanç yolu üç kabûl edilmiştir: Ziraat, zanaat, ticâret. *Ebu Hanife* ticâretin efdal olduğunu söylemiştir. Mâverdî ziraatin efdal olduğuna hükmetmiştir. *Nevevî*, elle yapılan ziraatin iki fazîleti (ziraat ve elle çalışma fazîletleri) de birleştireceğini söyler.

Daha fazla açıklama Kesb'le ilgili bölümde (5162-5202. hadisler) gelecek.

HİLÂFET VE İMAMETLE İLGİLİ BÖLÜM

Bu bölümde iki bab vardır

BİRİNCİ BAB

HİLÂFET VE İMÂMETİN AHKÂMI

(Bu bab 6 fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

İMAMLAR KUREYŞ'TENDİR

İKİNCİ FASIL

İMAMLIĞI, EMİRLİĞİ SAHÎH OLANLAR

ÜÇÜNCÜ FASIL

İMAM VE EMİRİN VAZİFELERİ

DÖRDÜNCÜ FASIL

EMİR OLMANIN KÖTÜLÜĞÜ

BEŞİNCİ FASIL

İMAMA VE EMÎRE İTAATİN GEREĞİ

ALTINCI FASIL

İMAMLARIN VE EMÎRLERİN YARDIMCILARI

İKİNCİ BAB

HULEFÂU'R-RÂŞİDİN VE ONLARA BİAT ŞEKİLLERİ

UMÛMÎ AÇIKLAMA:

İslâm dîni devlet dînidir. Bu sebeple devlet hayatını ilgilendiren bütün müesseselerin İslâm'da yeri vardır.Onlardan her birine, devlet hayatındaki ehemmiyeti nisbetinde yer vermiştir. Hayatî önem taşıyanlara ağırlık olarak yer verir.

İmâmet, yâni devlet reisliği meselesi bir milletin siyâsî hayatının merkezinde yer alır. Bu sebeple İslâm dini, konuya fazlaca yer vermiş. İmamda aranacak vasıflardan, seçimine, azline, itaat, isyan bahislerine kadar hatıra gelebilecek her husûsta esaslar, prensipler, hükümler koymuştur. Bunlar nazarî olarak işlenmekten başka çeşitli şekilleriyle tarih boyunca tatbîk de edilmiş, ayrıca hukukşinaslar tarafından teşrîata, kodifikasyona da tabi tutulmuşlar ve madde madde kodifiye edilmişlerdir.

İmâmet konusuna giren mühim meselelere daha önce (2. cilt s. 271-302) temas ettik, burada tekrar etmeksizin mevzu üzerine kitabın yer verdiği hadîslere geçiyoruz.

BİRİNCİ BAB

HİLAFET VE EMİRLİĞİN AHKÂMI

BİRİNCİ FASIL

İMAMLAR KUREYŞ'TENDİR

1705 ١- عن جابر رضى الله عنه قال: [قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ: النَّاسُ تَبَعٌ
لِقُرَيْشٍ فِى الْخَيْرِ وَالشَّرِّ]. أخرجه مسلم.

1. **(1705)**- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki:* **"İnsanlar hayırda da şerde de Kureyş'e tâbidir".** [Müslîm, İmâret 3, (1819).]

1706 ٢- وعن أبي هريرة رضى الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ النَّاسُ
تَبَعٌ لِقُرَيْشٍ فِى هٰذَا الشَّأْنِ، مُسْلِمُهُمْ تَبَعٌ لِمُسْلِمِهِمْ، وَكَافِرُهُمْ تَبَعٌ لِكَافِرِهِمْ.
النَّاسُ مَعَادِنُ، خِيَارُهُمْ فِى الْجَاهِلِيَّةِ خِيَارُهُمْ فِى الإِسْلاَمِ إِذَا فَقِهُوا، وَتَجِدُونَ
مِنْ خِيَارِ النَّاسِ أَشَدَّ النَّاسِ كَرَاهَةً لِهٰذَا الشَّأْنِ حَتَّى يَقَعَ فِيهِ]. أخرجه الشيخان.

2. **(1706)**- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"İnsanlar bu işte Kureyş'e tâbidirler. Müslümanları müslüman olanlarına, kâfirleri kâfir olanlarına tâbidirler. İnsanlar mâdenler gibidir. Cahiliyede hayırlı olanlar fıkhı öğrenirlerse İslâm'da da hayırlıdırlar. Bu işe, en çok nefret edenleri insanların en hayırlısı bulacaksın. Onlar (rızaları hilâfına) içine düşmedikçe buna tâlib olmazlar."** [Buhârî, Menâkıb 1; Müslim, İmâret 2, (1818).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîslerde geçen *İş* (şe'n)'den murad *emîrlik* ve *hilâfettir*. Emirlik idarecilik, valilik, devlet reisliği gibi mânâlara gelir. *Hilâfet* daha ziyâde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in mânevî şahsının temsilciliğidir.

2- *Kureyş*, Mekke'de yaşayan Araplardır. Bunlar İslâm'dan önceki dönemden beri diğer Araplara nazaran itibarlı ve nüfuzlu idiler. Birçok yönden üstünlükleri

kabûl edilmişti. Mekke'de ikamet edip, ataları *Hz. İbrahim*'den kalma mukaddes bina Kabe'yi himâye etmeleri, hacca bağlı olarak Kabe ile ilgili birçok hizmetleri îfâ etmeleri, diğer Araplar arasında sağladıkları üstünlüğe yeterli bir sebep idi. Kaldı ki, bunların, bizzat Kur'ân-ı Kerîm'de yer verilen (Kureyş sûresi) ticârî hayatları, komşu ülkelerle sıkı bağlar kurmalarına, bu sâyede sâdece maddî yönden değil, kültür, görgü, tecrübe ve bilgi gibi mânevî yönden de zenginleşmelerine yol açmıştı. Onların câhiliye devrindeki üstünlüklerine bütün bu durumlarının müessir olduğu söylenebilir. Hadîste geçen **"İnsanların kâfirleri Kureyş'in kâfirlerine tâbidir"** ifâdesi, cahiliye devrindeki durumlarını tesbît eder. Müslüman olduktan sonra da durumda bir değişiklik olmamıştır. Daha dikkat çeken husûs, Mekke'nin fethine kadar bekleyiş içinde kalan taşra Araplarının, Mekke müslüman olunca kitleler hâlinde İslâm'a girip Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e tâbi olmalarıdır. Kureyşli olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a tâbi olan müslümanlar, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan sonra da yine Kureyşli olan *Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Muâviye* vs.'ye tâbi olmaya uzun müddet devam etmişlerdir.

3- Hayırlı kimselerin emirlik ve hilâfet gibi icârî sorumluluklardan nefretleri, o vazifelerin gerektirdiği sorumlulukları yerine getirememe endişesinden ileri gelir. Onu kabûl etmek, meşakkatin altına girmektir. Adaletle icraatte bulunup, insanların zulmüne mâni olmak zor işlerdendir. Aklı tam, diyâneten hassas kimsenin bu muhataralı (riskli) işe talib olmayacağı açıktır. "Onlar rızası hilâfına içine düşmedikçe buna tâlib olmazlar" şeklinde tercüme ettiğimiz ibârenin mefhumunda âlimler ihtilâf etmiştir. Bâzıları şöyle anlamışlardır: "Kim emîr olmak için hırs göstermeden, tâlibi olmadan, bu vazife uhdesine düşerse, emirlikteki kerâhet ondan kalkar. Çünkü önceki ibâre, emirlik talebini mutlak olarak mekruh ilân etmiştir. O ibareyi şöyle anlayan da olmuştur: "Âdet şöyle cereyan etmektedir: Kim birşeyi elde etmek için hırs gösterir, fazla peşine düşerse nâdiren ona kavuşabilir. Kim de birşeyden yüzçevirir, ele geçirmek hususunda hırs göstermezse, umumiyetle o şeye daha rahat kavuşur."

1707 ٣- وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [قَالَ رسول الله ﷺ: لاَ يَزَالُ هٰذَا الأَمْرُ فِي قُرَيْشٍ مَا بَقِىَ مِنْهُمُ اثْنَانِ]. أخرجه الشيخان.

3. (1707)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Bu iş (emirlik), insanlardan iki kişi bâkî kaldıkça**

Kureyş'te olmaya devam edecektir." [Buhârî, Menâkıb 2, Ahkâm 2, Enbiya 1; Müslim, İmâret 4, (1820).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîsteki *"iş"*ten de murad *emirlik* ve *hilâfet*tir. Kıyamete kadar buna Kureyş sâhip olacak demektir. Hadîs ıtlakı üzere alındığı takdirde, üstünlükte takvayı esas alan (Hucurât 13), İslâm'da Kureyşe mutlak bir imtiyaz tanınması gibi bir durum ortaya çıkar. Aslında, bu işkâli bertaraf eden kayıtlar başka rivâyetlerde gelmiştir:

اَلاَ إِنَّ الْأُمَرَاءَ مِنْ قُرَيْشٍ مَا اَقَامُوا ثَلاَثًا: مَا رَحِمُوا إِذَا اسْتُرْحِمُوا وَقَسَطُوا وَعَدَلُوا إِذَا حَكَمُوا

"Bilesiniz üç şeyi yerine getirdikçe ümerâ Kureyş'tendir: Merhametli olmaları istendiği zaman merhametli oldukça, hükmettikeri zaman âdil ve hakka riayetkâr oldukça."

اَلْأَئِمَّةُ مِنْ قُرَيْشٍ مَا إِذَا حَكَمُوا فَعَدَلُوا

"Hükmedince adaletten ayrılmadıkça imamlar Kureyş'ten olacaktır."

Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'in de şu sözü rivâyet edilmiştir:

إِنَّ هَذَا الْاَمْرَ فِي قُرَيْشٍ مَا اَطَاعُوا اللّهَ وَاسْتَقَامُوا عَلَى اَمْرِهِ

"Kureyş Allah'a itaat edip, emri üzere doğru yolda oldukça, bu iş onlar üzerindedir."

Bu husûsu tahlîl eden *İbnu Hacer* der ki: "İşâret ettiğim hususta vârid olan hadîsler üç kısımdır:

1- Bir kısım hadîsler, Kureyşlilerin, gösterilen vasıfları muhâfaza etmedikleri takdirde, Allah'ın lânetine uğrayacaklarını haber verir. Meselâ, **"Bilesiniz üç şeyi yerine getirdikçe ümerâ Kureyş'tendir..."** hadîsi bunlardandır. Bu rivâyette şu cümle de yer alır: فَمَنْ لَمْ يَفْعَلْ ذَلِكَ مِنْهُمْ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللّهِ **"Kim bu söylenenleri yapmazsa Allah'ın laneti üzerine olsun."** Bu hâdiste, "iş"in (emîrlik) onlardan çıkmasını gerektiren bir şey yok.

2- Onlara, aşırı şekilde eziyet edeceklerin musallat edilmekle tehdîd edilmeleri. *Ahmet İbnu Hanbel* ve *Ebu Ya'la'da* gelen şu hadîste olduğu gibi:

يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ إِنَّكُمْ اَهْلُ هَذَا الْاَمْرِ مَا لَمْ تُحْدِثُوا فَإِذَا غَيَّرْتُمْ بَعَثَ اللّهُ عَلَيْكُمْ مَنْ يَلْحَاكُمْ كَمَا يَلْحَى الْقَضِيبُ

"Ey Kureyşliler! Sizler bir kısım bid'atlere düşmedikçe bu "iş"in sâhiplerisiniz. Şâyet bid'atlere düşerek (dînin getirdiklerini) değiştirecek olursa-

nız. Allah size öylelerini musallat eder ki, onlar ağacın dalını soydukları gibi sizleri soyarlar (derilerinizi yüzerler)..." Kezâ bu rivâyetlerde de -her ne kadar bir iş'ar (bir ihsas, bir îmâ) varsa da- "iş"in Kureyşlilerin elinden çıkacağına sarîh bir ifâde yoktur.

3- Aleyhlerine kıyâma, onlarla savaşmaya izin veren ve "iş"in onların elinden çıkacağını ihbâr eden rivâyetler... *Tayâlisi* ve *Taberânî*'de gelen *Sevbân* hadîsi gibi:

اِسْتَقِيمُوا لِقُرَيْشٍ مَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَإِنْ لَمْ يَسْتَقِيمُوا فَضَعُوا سُيُوفَكُمْ عَلَى عَوَاتِقِكُمْ فَأَبِيدُوا خَضْرَاءَهُمْ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَكُونُوا زَرَّاعِينَ أَشْقِيَاءَ

"Kureyş sizin için istikametli oldukça siz de onlar için istikametli olun. Onlar istikâmette olmazlarsa kılınçlarınızı omuzlarınıza koyup çoğunu helâk edin. Bunu yapmazsanız (çok çalışıp az kazanan) bedbaht çiftçiler olun."[32] İbnu Hâcer bunu takviye sadedinde şu rivâyeti de kaydeder:

كَانَ هٰذَا الأَمْرُ فِي حِمْيَرَ فَنَزَعَهُ اللّٰهُ مِنْهُمْ وَصَيَّرَهُ فِي قُرَيْشٍ وَسَيَعُودُ إِلَيْهِمْ

"Bu "iş" Himyerîlerin elinde idi. Allah onlardan alıp Kureyş'e verdi. Tekrar onlara dönecektir." Bu hadîsler ifâde eder ki Kureyşliler dîni ikâme etmezlerse "iş" onlardan çıkacaktır."

İbnu Hacer şöyle devam eder:

"Geri kalan hadîslerden çıkarılan netice şudur: "İş"in onlardan çıkması, önce, onların lânetle tehdîd edildikleri menfûr hallere düşmeleriyle vâki olur. Bu zâten rüsvaylığa ve tedbirlerinin bozulmasına sebeptir. Bu durum *Abbâsî Devleti*'nin başlarında vâki olmuştur.

Arkadan, Kureyşlilere eziyet verecek kimselerin musallat edilme tehdidi var. Bu durum da Abbasîlerde görülmüştür. Mevâlîler onlara galebe çalınca, ellerinde, üzerlerine hacr konmuş çocuklara döndüler. Çocuk gibi bazı basit şeylerle oyalandılar, işleri başkaları yürüttü.

Sonra durum daha da kötüleşti. *Deylemliler* galebe çaldı. Her hususta onları sıkıştırdılar. Öyle ki, *halîfe*nin yetkisinde sadece hutbe okumak kaldı. Mütegallibe (zorbalar) her beldede memleketi aralarında paylaştılar. Böylece ard arda değişik tâifeler bunlara musallat oldu. Sonunda her yerde "iş" ellerinden çıktı. Bazı yerlerde halifenin kuru bir adı kaldı."

32) İbnu Hacer her üç şıktaki hadîslerin tek başına alındıkta "zayıf" sayılacaklarını belirtir, ancak şâhidlerini zikrederek takviyeden sonra hükme girer.

Hilâfet'in Kureyşle olan ilgisini tesbit eden hadîsleri böylesi bir îzâha kavuşturan *İbnu Hacer, daha sonra, İslâmî grupların bu husustaki görüşlerine yer verir:*

"*...Cumhûr-u ulemâ -bu hususta sahâbeden vârid olan ittifak üzere- imâm için Kureyşli olmanın şart olduğuna hükmetmiştir.*

Bazı tâifeler bunu Kureyş'ten belli bir grupla kayıdladılar. Bir tâife: "Hz. Ali, evlâdları dışında kalanlardan imam câiz değildir" dedi. Şia bu görüştedir.

Sonra, Hz. Ali'nin zürriyetinden kimlere câiz olduğu husûsunda çok şiddetli ihtilâflar meydana geldi. Bir tâife: "Abbâs'ın çocuklarına has" dedi. *Ebu Müslim Horasânî* ve etbâı bu görüşteydi.

İbnu Hazm'ın nakline göre bir taife: "*Cafer İbnu Ebî Tâlib*'in oğulları dışındakilere câiz olmaz" demiştir.

Diğer bir tâife: "Abdulmuttalib'in evladlarından olmalıdır" demiştir.

Bâzılarının: "Benî Ümeyye dışındakilerden câiz değildir" dediği, diğer bazılarının: "*Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'in evlatları dışındakilerden câiz değildir" dediği rivâyet edilmiştir.

İbnu Hazm bu nakilleri yaptıktan sonra: "Bu gruplardan hiçbirinin lehine bir delil mevcut değildir" der.

Hâricîler ve Mûtezîle'den bir tâife: "İmamın Kureyş dışından olması câizdir. İmâmete, Kitap ve Sünnet'i ikâme eden herkes lâyıktır, Arap olmuş, Acem olmuş farketmez" demiştir. Hattâ *Dırâr İbnu Amr* mübâlağaya kaçarak: "Kureyş dışından birinin başa geçirilmesi evlâdır, zira, öyle birisi, aşîret (ve taraftarları) cihetinden az (ve dolayısıyla zayıf) olur, haddi aşıp azdığı takdirde azli kolay olur" der.

Ebu Bekr İbnu't-Tîb: **"İmamlar Kureyş'tendir"** hadîsinin sübût bulmasından (sahih olmasından) sonra müslümanlar bu söze itibar etmezler. Nitekim müslümanlar asırlardır bununla amel etmiştir. Öyle ki, ihtilâf çıkmazdan önce, bu hadîse itibar edilmesi husûsunda icma vâki olmuştur" der."

...*Kadı İyaz* der ki: "İmâm'ın Kureyş'ten olmasını şart koşmak, bütün âlimlerin mezhebidir. Hatta bunu, icma edilen meselelerden addetmişlerdir. Selefe mensûb hiç kimseden bunun hilâfına görüş nakledilmemiştir. Seleften sonra gelenler de her tarafta bu husûsta ittifak etmiş, muhâlif görüş beyan eden olmamıştır. Öyle ise, Hâricilerin ve Mûtezile'den onlara uyanların görüşlerine müslümanlara muhâlefetleri sebebiyle itibâr edilmez."

İbnu Hacer, burada ihtirâzî bir kayıd koyar: "Bu hususta icma olduğunu söyleyen kimse, *Hz. Ömer*'den rivâyet edilen şu görüşü te'vil etmek zorundadır. *Ahmed İbnu Hanbel* sahîh bir senedle şunu kaydeder: "*Eğer ecelim geldiği zaman Ebu Ubeyde hayatta olsa onu halife seçerdim... Ebu Ubeyde'nin vefatından sonra ecelim gelecek olsa Mu'âz İbnu Cebel'i halife seçerdim.*" Burada adı geçen *Mu'âz İbnu Cebel*, Ensârî'dir, Kureyşle hiçbir neseb bağı yok. İmamın Kureyş'ten olma şartı husûsundaki icmâ muhtemelen *Hz. Ömer'in vefatından sonra tahakkuk etmiştir. Ya da Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'in bu husustaki ictihâdı değişmiştir.

Hilâfeti Kureyş'e mahsûs görmeyip, kendisine delil olarak *Abdullah İbnu Ravâha* ve *Zeyd İbnu Hârise* ve *Üsâme İbnu Zeyd* vs.'nin harplerde askerî birliklere komutan tâyin edilmelerini gösterenlere şu söylenebilir: "Bu tâyin, *el-İmâmetu'l-Uzma* (=en büyük imamlık, yani Devlet reisliği) tâyini değildir. Bu örneklerden şu hüküm çıkarılır: "Halife hayatında Kureyşli olmayanları kendisine nâib seçme yetkisine sahiptir."

NETİCE: İmamların Kureyş'ten olması meselesi Ehl-i Sünnet ulemâsı arasında bâzı kayıtlarla kabûl edilen, icmaya yakın bir ekseriyetle mütekaddim ve müteahhir herkesce benimsenen bir husûstur. Bu mevzuda hadîs kitaplarında pek çok rivâyet yer almış olmaktan başka fakîhler, şârihler, târihçiler... de meseleye eğilip kitaplarında yer vermişlerdir. Hadîsin, sâdece mutlak vechini sathî bir nazarla değerlendirerek keşfettiğini zannettiği teâruzun giderilmesini hadîsi reddetmede arayan kimse ciddî bir hataya düşer. Böyle bir davranış, ulûm-i İslâmiye'nin en ziyâde işlenmiş ve geliştirilmişi olan ve bir rivâyeti kabûl veya redde tamâmen objektif mi'yarlara dayanan binlerle hadîs ulemasının metoduna ters düşmekten başka, ashabtan günümüze, meseleye eğilmiş ve icmaya yakın bir ittifakla sıhhatini ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a nisbetini benimsemiş bütün eslaf-ı izâmı tekzîb, onların techilini, tadlîlini tazammun eden bir bilgiçlik iddiası olur, el-iyâzu billah.

İslâm ulemâsının tamamen objektif metodlarla değerlendirip sıhhatine hükmettiği bir rivâyet, ilim semasında parlayan bir yıldız gibidir. Hiç kimse, onu dar aklına sığmadığı veya sübjektif ölçülerine uymadığı için yerinden söküp atamaz, çünkü eli yetişmez. Onun bütün mülâhaza ve gayretleri, elindeki sapanından attığı taşlarla gökteki yıldızları düşürmeye kalkan çocuğun mantığından dışarı çıkmayacağı gibi, başarısı da onunkinden öteye geçemez.

1708 ٤ - وعن سفينة(١) رضى الله عنهُ قال: [قَالَ رسولُ الله ﷺ: الْخِلاَفَةُ فِي أُمَّتِي ثَلاَثُونَ سَنَةً، ثُمَّ مِلْكٌ بَعْدَ ذٰلِكَ. قَالَ سَعِيدُ بْنُ جُمْهَانَ، ثُمَّ قَالَ: أَمْسِكْ خِلاَفَةَ أَبِي بَكْرٍ، وَخِلاَفَةَ عُمَرَ، وَخِلاَفَةَ عُثْمَانَ، وَخِلاَفَةَ عَلِّي رضىَ اللهُ عَنْهُمْ، فَوَجَدْنَاهَا ثَلاَثِينَ سَنَةً. فقِيل: إنَّ بَنِي أُمَيَّةَ يَزْعُمُونَ أنَّ الْخِلاَفَةَ فِيهِمْ، فَقَالَ: كَذَبُوا بَنُو الزَّرْقَاءِ بَلْ هُمْ مُلُوكٌ مِنْ شَرِّ الْمُلُوكِ]. أخرجه أبو داود، والترمذى، والمراد يبنى الزرقاء بنو مروان.

4. **(1708)**- *Sefîne* (radıyallahu anh) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki:* **''Hilâfet, ümmetim arasında otuz yıl sürecektir. Bundan sonra saltanat gelecektir.''** *Sa'îd İbnu Cumhân dedi ki: ''Sonra ilâve etti:* **''Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh)'in hilâfetine Hz. Ömer'in hilafetini, Hz. Osman'ın hilâfetine Hz. Ali'nin hilâfetini (radıyallahu anhüm ecmaîn) (parmaklarınla say) bak!''** *dedi. Bunları (sayınca hakikaten) otuz yıl bulduk.''*

Sefîne'ye: ''Emevîler, hilâfetin kendilerinde (devam ettiğini) zannederler'' denmişti, şu cevabı verdi:''Benî'z-Zerkâ yalan söylüyor. Onlar krallardır, hem de en kötü krallar.'' [Ebu Dâvud, Sünnet 9, (4648, 4647); Tirmizî, Fiten 48, (2227).]

AÇIKLAMA:

1- *Sefîne*, aslında bir lâkaptır, gemi demektir. Burada Sefîne (radıyallahu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bir âzatlısıdır. *Ebu Abdirrahman* diye künyesi vardır. İsminin ne olduğu kesinlikle bilinmiyor, *Mihrân* vs. diyen olmuştur. Lakabı kendisine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) vermiştir. Sebebi, bir yolculuk sırasında çok eşya taşımış olmasıdır. Şöyle anlatır: ''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte yolculuk yapıyorduk. Yolculardan yorulanlar oldu. Bunlar kılıçlarını, kalkanlarını üzerime koydular. Böylece çok sayıda kılıç ve kalkan taşıdım. (Bunu gören) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **''Sen sefînesin''** diye iltifatta bulundular''.

2- Rivâyetin *Ebu Dâvud*'da gelen bir vechinde: خِلاَفَةُ النُّبُوَّةِ ثَلاَثُونَ سَنَةً ''Nübüvvet hilâfeti otuz yıldır'' denmiştir.

---

(١) هو مولى رسول الله ﷺ، وقيل: كان مولى أم سلمة، واسمه مهران، وقيل: رومان، وقيل: نجران، وقيل: غير ذلك.

3- *Alkamî* der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan sonra gelen otuz yıl içinde Dört Halife ile Hz. Hasan (radıyallahu anh)'ın halifelikleri vardır. Şöyle ki:

Hz. Ebu Bekr'in	hilâfeti 2 yıl	3 ay	10 gündür.
Hz. Ömer'in	hilâfeti 10 yıl	6 ay	8 gündür.
Hz. Osman'ın	hilâfeti 11 yıl	11 ay	9 gündür.
Hz. Ali'nin	hilâfeti 4 yıl	9 ay	7 gündür.
Hz. Hasan'ın	hilâfeti	7 ay dır.	

Nevevî'nin verdiği rakamlarda ufak tefek fark mevcuttur. Bizce mühim değil.

4- Hadîste geçen: **"Bundan sonra saltanat (kraliyet=mülk) gelecektir"** demek, "*Nübüvvet hilâfetinden sonra...*" demektir. Âlimler, bu hadîse dayanarak *Emevî* ve daha sonraki devirlerde devlet başkanları "halife" ünvanını almış olsalar da, bu halifeliğin Dört Halife döneminde olduğu gibi nübüvvet hilâfeti olmadığını, sâdece bir isimden ibâret olduğunu söylemişlerdir. Nübüvvet hilâfetine bi-hakkın lâyık olabilmek için amel yönüyle sünnete uymak gerekir. *Sefîne* (radıyallahu anh)'nin, *Hz. Muâviye* için: "Meliklerin birincisi" dediği rivâyet edilmiştir. Öyle ise nübüvvet hilâfetinden maksad kâmil mânâda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a halef olmaktır ki, âlimler bunu beş halife ile sınırlarlar.

5- *Beni'z-Zerkâ, Benî Mervân* demektir. Zerkâ, Emevîlerin geçmişteki annelerinden biridir.

1709 ٥– وعن جابر بن سمرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّه ﷺ: لاَ يَزَالُ هٰذَا الدِّينُ عَزِيزاً مَنِيعاً إِلَى اثْنَى عَشَرَ خَلِفَةً كُلُّهُمْ مِنْ قُرَيْشٍ. قِيلَ: ثُمَّ يَكُونُ مَاذَا؟ قال: ثُمَّ يَكُونُ الْهَرْجُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائِى إلى قوله من قريش.

وأخرج باقيه أبو داود «الهَرْجُ»: الفتنة والاختلاط.

5. **(1709)**- *Hz. Câbir İbnu Semüre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Bu dîn, hepsi Kureyş'ten gelecek olan oniki halifeye kadar azîz ve güçlü olacaktır.".

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a soruldu:

"Sonra ne olacak?"

"Sonra herc (fitne ve kargaşa) gelecek!" *diye cevap verdi."* [Buhârî, Ahkâm 51; Müslim, İmâret 5-9 (1821); Tirmizî, Fiten 46, (2224). Bu üç kitap, hadîsin "Kureyş'ten" kelimesine kadar kısmını; Ebû Dâvud da [Mehdî 1, (4279, 4280)] tamamını tahrîc etmiştir.]

AÇIKLAMA:

Oniki imamın geleceğinden haber veren bu hadîs farklı vecihlerde rivâyet edilmiştir. Herbiri bazı noksan ve ziyâdeler ihtiva etmektedir:

"Bu "iş" ümmetim arasında oniki imam geçmedikçe sona ermez."

"İnsanların işi, kendilerine oniki kişi hükmettiği müddetçe yürümekte devam edecektir."

"Benden sonra oniki emîr gelecek... hepsi de Kureyş'ten olacak."

"Oniki imam üzerinizde halife oldukça din ayakta kalacaktır."

"Hepsinin etrafında ümmetin toplanacağı oniki halife üzerinizde oluncaya kadar bu din ayakta kalacaktır." v.s.

Görüldüğü üzere hadîsler kendi aralarında farklıdır ve yeterli açıklıktan uzaktır. Bu yüzden şârihler, tatminkâr ve birbiriyle uyuşan açıklama sunamamışlardır.

Kadı İyaz der ki: "Hadîste gelen 12 adedi, iki soru akla getiriyor:

Birincisi: "Bu hadîsin zâhiri *Ashâb-ı Sünen* tarafından tahrîc edilen -İbnu Hibban ve başkalarınca da sıhhatine hükmedilmiş olan- *Hz. Sefîne* (radıyallahu anh)'nin rivâyet ettiği: **"Hilâfet benden sonra otuz yıldır, ondan sonra krallık vardır..."** (1708 numarada geçti) hadîsi bunun zâhirine muhalefet eder. Çünkü bu otuz yıl içerisinde sâdece *Dört Halife* ile az bir müddet de *Hasan İbnu Ali* (radıyallahu anhüm ecmâin) halife olmuştur.

İkincisi: Hilâfete geçenler sayıca bundan fazla.

Birinci sorunun cevabı: Sefîne hadîsinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) *nübüvvet hilâfet*ini kastetmiştir, *Câbir İbnu Semüre* hadisinde böyle bir kayıt yoktur.

İkinci sorunun cevabı: Bu hadîste: **"Benden sonra sadece oniki halife gelecektir"** denmiyor, **"...oniki halife olacak..."** deniyor. Bu miktarda halife gelmiştir, daha fazla halifenin gelmesine de bir mâni yoktur."

Kadı İyaz devamla der ki: "Mamafih bu söz, hilâfete her geçenin kastedilmesi hâline uygundur. Ancak bu sözde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın âdâletle

hükmeden ve hilâfete gerçek mânâda liyakat kazanan kimseleri kastetmiş olması da mümkündür. Bu şartlara uygun olarak *Dört Halife* geçmiştir. Kıyamet kopmazdan önce bu miktar 12'ye tamamlanacaktır.

Âlimlerden bâzıları: "Bu oniki imam aynı zamanda zuhûr edecek ve halk kısım kısım bunlara tâbi olacak" demiştir. Nitekim beşinci hicrî asırda sadece Endülüs'te altı adet sultan ortaya çıktı, hepsi de kendisini halife ilan etti. Bunların aynı asrında Mısır sultanı, Bağdâd'da Abbâsı Halîfesi ve başka yerlerde alevîler ve Hâricîler adına hilâfet iddia eden kimseler vardı. Bu te'vîli te'yîd eden bir rivâyet Müslim'de gelmiştir: سَتَكُونُ خُلَفَاءُ فَيَكْثُرُونَ **"...Halifeler çıkacak ve sayıları da çok olacak..."**

Bazı alimler: "Bundan murad, hilâfetin izzet, İslâm'ın kuvvet ve işlerin istikâmet üzere gittiği, insanların halîfe etrafında birlik teşkil ettiği şartlar kastedilmiş olma ihtimali de var, nitekim hadîsin bazı vechinde: كُلُّهُمْ تَجْتَمِعُ عَلَيْهِ الأُمَّةُ **"...hepsinin etrafında ümmet toplanır..."** denilmiştir. Bu durum, *Velîd İbnu Yezîd* zamanında *Emevîlere* kargaşa girip aralarında fitne çıkıncaya kadar gelen ve halkın etrafında birlik olduğu halîfeler de görülmüştür. Kargaşa hâli, *Abbâsî Devleti*'ne kadar devam etmiş, *Abbâsîler* onları bertaraf etmiştir. Bu şekilde gelen halifeler nazar-ı dikkate alınırsa, hadîste gelen miktâra ulaşılır ve hadîsin ihbârı sıhhat kazanır. Hadîsle ilgili başka ihtimaller de mevzûbahistir. Gerçeği Allah bilir..."

Kadı İyaz dışında başka âlimler de meseleye eğilmişler, farklı yorumlar dermeyân etmişlerdir. Biz hepsini burada kaydetmeyeceğiz. Şu kadarını söylememiz gerekir: Şiî an'anesinde zikredilen 12 imamlarla ilgili isimlerin sünnî ve ittifâkî bir değeri yoktur.

İKİNCİ FASIL
İMAMLIĞI VE EMÎRLİĞİ SAHÎH OLANLAR

1710 ١- عن أبي سعيد رضى الله عنه قال: [قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: إِذَا بُويِعَ لِخَلِيفَتَيْنِ فَاقْتُلُوا الآخِرَ مِنْهُمَا]. أخرجه مسلم.

1. **(1710)**- *Ebu Saîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlüllah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"İki halifeye birden biat edildi mi, onlardan ikincisini öldürüverin."** [Müslim, İmâret 61, (1852).]

1711 ٢- وعن عرفجة بن شريح رضى الله عنه قال: [قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ أَتَاكُمْ وَأَمْرُكُمْ جَمِيعٌ عَلَى رَجُلٍ وَاحِدٍ يُرِيدُ أَنْ يَشُقَّ عَصَاكُمْ، أَوْ يُفَرِّقَ جَمَاعَتَكُمْ فَاقْتُلُوهُ]. أخرجه مسلم.

2. **(1711)**- *Arface İbnu Şureyh* (radıyallahu anh) anlatıyor: *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Siz bir kişinin etrafında birlik halinde iken, bir başkası gelip, kuvvetinizi kırmak veya cemaatinizi bölmek isterse, onu öldürüverin."** [Müslim, İmaret 60, (1852).]

AÇIKLAMA:

1- İslâm, *vahdaniyet* dînidir. Bu, sadece Allah, Peygamber ve şeriatın birliğini ifâde etmez. Devletin ve itaat edilecek halifenin de bir olmasını gerektirir. İslâm ümmeti tek bir cemaattir, devletinin de bir olması gerekir. Bunu te'yîd eden hadîsler çoktur. Meselâ bir başka hadîsde: **"Kim bir imama biat ederek antlaşma musâfahasını yaparsa, gücü yettiğince ona itaat etsin. Bir ikincisi çıkıp da evvelkisi ile nizâya kalkışacak olursa onun boynunu vurun"** buyurulmuştur. Keza bir başka hadîs: **"Birinci biatınızda sâdık kalın, gereğini ifa edin... Birincilere olan borcunuzu ödeyin... Kim olursa olsun ikinciyi öldürün"** diye emreder.

2- İslâm âlimleri, bu mevzu üzerinde gelen nassların sarahatini nazar-ı dikkate alarak, aynı asırda imamın birden fazla olamayacağı husûsunda *icma* ederler. İslâm beldesinin dar veya geniş olması bu hükme te'sîr etmez. *Cüveynî,* el-İrşâd adlı eserinde, İslâm beldeleri bir imamın hâkimiyet kuramayacağı kadar geniş olursa, iki ayrı imamın meşruiyeti husûsunda içtihâd yapılabileceğini söylemiş, sonraki âlimler onun bu görüşünü, ona nisbet ederek tekrarlamışlardır.

3- Şayet, aynı asırda, iki ayrı imama biat edilecek olsa, bunların hangisi efdal olduğuna bakılmaksızın birincisi meşrû addedilecek, ikincisi âsî ve bâği îlân edilip, iddiasından vazgeçinceye kadar kendisiyle harb edilecektir.

Âlimler: "Böyle bir durumda, savaşı kazandığı takdirde ikinciye biat etmek gerekir" demişlerdir.

4- Ehl-i kıble addedilen sapık fırkalardan sâdece *Kerrâmiyye,* sahâbenin ve ümmetin icmâlarına muhalif olarak iki ve daha fazla kimsenin imametinin caiz olabileceğini söylemiştir.

İmamın bir olmasındaki bu ısrar *"fitneye düşüp, nizamın bozulması"* korkusundan ileri gelmektedir.

1712 ٣- وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ: كَانَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ تَسُوسُهُمُ الْأَنْبِيَاءُ عَلَيْهِمُ السَّلاَمُ كُلَّمَا هَلَكَ نَبِيٌّ خَلَفَهُ نَبِيٌّ، وَإِنَّهُ لاَ نَبِيَّ بَعْدِى، وَسَيَكُونَ بَعْدِى خُلَفَاءُ فَيَكْثُرُونَ. قَالُوا: فَمَا تَأْمُرُنَا؟ قَالَ: أَوْفُوا بِبَيْعَةِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ أَعْطُوهُمْ حَقَّهُمْ، وَاسألُوا اللّهَ تَعَالَى الَّذِى لَكُمْ، فَإِنَّ اللّهَ تَعَالى سَائِلُهُمْ عَمَّا اسْتَرْعَاهُمْ]. أخرجه الشيخان.

3. **(1712)**- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Benî İsrâil'i peygamberler (aleyhimusselâm) idâre ediyorlardı. Bir peygamber ölünce onun yerine ikinci bir peygamber geçiyordu. Ancak, benden sonra peygamber yok. Ama ardımdan halîfeler gelecek ve çok olacaklar."**

Orada bulunanlar:

"(Onlar hakkında) bize ne emredersiniz?" diye sordular.

"Önceki biatınıza sadâkat gösterin. Onlara haklarını verin. Onlar üzerindeki haklarınızı (eda etmedikleri takdirde, kendilerinden değil) Allah'-

tan isteyin. Zîrâ Allahu Teâlâ, idâreleri altındakilerin hukukunu onlardan soracaktır" *buyurdu."* [Buhârî, Enbiyâ 50; Müslim, İmâret 44, (1842).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîste, mevzumuza giren bir noktayı tasrîh etmek gerekiyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), önce kime biat edilmişse, o vazife başında oldukça başka bir kimseye biat edilmeyeceğini, bunun haram olduğunu belirtiyor. Ayrıca, biatın getirdiği vazîfelerin yerine getirilmesini emrediyor.

Biat bir itaat akdidir. Öyle ise, *imama* biat eden kimse ona meşrû olan emirlerde itaat etmekle mükelleftir. Öyle ki, imâm kendisine düşen vazifeleri yapmayarak zulme düşse bile, raiyyet, itaatle mükelleftir. İmâmın zulmü, raiyyete, isyan veya imama karşı kendisine düşen vazîfeleri ihmal etme hakkı kazandırmıyor. Âlimler, **"onlar üzerindeki hakkınızı Allah'tan isteyin!"** cümlesinden *"isyan etmeyin!"* hükmünü çıkarırlar. Zira raiyyetin imamdan hak istemeye kalkması bir nevi isyandır -veya en azından imamca öyle telâkkî edilerek- fitneye sebep olabilir. Bir başka hadîs bu husûsta daha açıktır:

تَسْمَعُ وَتُطِيعُ لِلْأَمِيرِ وَإِنْ ضُرِبَ ظَهْرُكَ وَأُخِذَ مَالُكَ فَاسْمَعْ وَأَطِعْ

"...Emire kulak verip itaat edeceksin. Sırtına vurulsa, malın (zorla) alınsa bile kulak ver, itaat et!"

1713 ٤- وعن أنس رضى الله عنه قال: اسْتَخْلَفَ رسولُ الله ﷺ ابنَ أُمِّ مَكْتُومٍ(١) عَلَى الْمَدِينَةِ مَرَّتَيْنِ]. أخرجه أبو داود.

4. **(1713)**- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), İbnu Ümmi Mektum'u, iki defa kendi yerine Medîne'de halef bıraktı." [Ebu Dâvud, Harâc 3, (2931).]*

AÇIKLAMA:

İbnu Ummi Mektum (radıyallahu anh), hakkında *Abese Sûresi* inen âmâ bir zât idi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) diyanet ve dirayeti kavî olan bu zata,

(١) اسمه عمرو، ويقال عبد الله، وعمرو: أكثرهم، وهو ابن قيس. قال ابن عبد البر: استخلفه النبى صلى الله عليه وسلم على المدينة ثلاث عشرة مرة: فى الأبواء، وبواط، وذى العشيرة، وغزوة فى طلب كرز بن جابر، وغزوة السويق، وغطفان، وفى غزوة أحد، وحمراء الأسد، ونجران، وذات الرقاع، وفى خروجه فى حجة الوداع: وفى خروجه إلى بشر.

karşılaştıkça iltifat ederdi. Rivâyet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Medîne'den ayrıldığı iki ayrı zamanda, bu zâtı âmâ olmasına rağmen, yerine vekîl bıraktığını ifâde ediyor. Ancak *İbnu Abdilberr* tahkîke dayanarak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu zatı, gazvelere çıktığı sıralarda 13 kere yerine vekil bıraktığını belirtir. *Ebva, Buvât, Zü'l-Asîre, Sevîk, Gatafân, Uhud, Hamrâu'l-Esed, Necrân, Zâtu'r-Rikâ, Bedr* gazveleri, *Cüheyne* seferi gibi.

Hz. Enes'in "iki kere" demesini, şârihler "Diğerlerini duymamış olabilir" diye te'vîl ederler. Bazı âlimler: "*İbnu Ümmi Mektum*'u Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Medine'ye kazâ işlerini de görmek üzere değil, sâdece namazları kıldırmak üzere vekil bırakmıştır, zira âmâ kimsenin kazâ işlerine tâyini uygun değildir, çünkü şahısları tanıyamaz, (davaya konu olan) malları tesbît edemez, kimin lehine hükmedeceğini bilemez. Bu söylenen meselelerin hepsinde mukallid kalır, taklîtle hüküm ise câiz değildir" demiştir.

Bâzı âlimler, *İbnu Ümmi Mektûm*'un vekîl tayin edilmiş olmasında, Abese sûresinde ilâhî itâba vesîle olan davranışı sebebiyle Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın onun gönlünü almak için bir ikram, bir iltifatta bulunma arzusunu görmek istemişlerdir.

Ancak şunu da belirtelim ki, bazı âlimler de bu rivâyetten hareketle âmâlığın imamlığa mâni bir özür olmayacağı kanaatini izhâr etmişlerdir.

1714 ٥- وعن أبى بكرة رضى اللّه عنه أنه قال: [لَقَدْ نَفَعَنِى اللّهُ تَعَالى بِكَلِمَةٍ سَمِعْتُهَا مِنْ رَسُولِ اللّهِ ﷺ أَيَّامَ الْجَمَلِ بَعْدَ مَا كِدْتُ أَنْ أَلْحَق بِأَصْحَابِ الْجَمَلِ فَأُقَاتِلَ مَعَهُمْ. قالَ: لَمَّا بَلَغَ رسولَ اللّهِ ﷺ أَنَّ أَهْلَ فَارِسَ مَلَّكُوا عَلَيْهِمْ بِنْتَ كِسْرَى. قَالَ: لَنْ يَفْلِحَ قَوْمٌ وَلَّوْا أَمْرَهُمْ امْرَأَةً]. أخرجه البخارى والترمذى والنسائى.

وزاد الترمذى: [فَلَمَّا قَدِمَتْ عَائِشَةُ الْبَصْرَةَ ذَكَرْتُ ذٰلِكَ فَعَصَمَنِى اللّهُ تَعَالى بِهِ].

5. **(1714)**- *Ebu Bekre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan işitmiş olduğum bir kelimenin Cemel Vak'ası sırasında Allah'ın izni ile faydasını gördüm. Şöyle ki bir ara, neredeyse Ashâb-ı Cemel'e katılarak*

onların yanında yer alıp savaşmaya karar vermiştim. Hemen, Resûlullâh (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, **"İranlıların başına Kisrâ'nın kızı kraliçe oldu"** *diye haber geldiği zaman (söylemiş olduğu sözü hatırladım ve onlara katılmaktan vazgeçtim. O zaman efendimiz:)* **"İşlerini kadına tevdi eden bir kavm felâh bulmayacaktır"** *demiş idi".* [Buhârî, Fiten 17, Megâzî 82; Tirmizî, Fiten 75, (2263); Nesâî, Kudât 8 (8, 227). *Tirmizî*'de şu ziyade gelmiştir: *"Hz. Aişe Basra'ya geldiği zaman bunu hatırladım. Bu söz sayesinde Allah beni muhâfaza etti".*]

AÇIKLAMA:

1- Rivâyetten de anlaşılacağı üzere *Ebu Bekre, Hz. Aişe* ile aynı kanaatte idi. Yani *Hz. Osman* (radıyallahu anh)'ı şehîd edenlerin cezalandırılmasının gereğine inanıyordu. Ancak, bu mesele üzerine çıkan *Cemel Vak'*asına katılmadı. Aslında şârih *İbnu Hacer*'in de belirttiği üzere, ne *Hz. Ali*, ne de *Hz. Aişe* (radıyallahu anhümâ) müslümanlar arasında savaş çıkmasını istiyor değillerdi. Ancak *Taberî*'de açıklandığı üzere, araya giren suiniyet sahipleri iki orduyu, bir kısım desîselerle tutuşturduktan sonra, herkes kendini savaşın içinde buldu ve ne çıkabildi ne de savaşı durdurabildi. İşte *Ebu Bekre*, bu meselede, *Sa'd İbnu Ebî Vakkas, Muhammed İbnu Mesleme, Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) gibi bir kısım sahabelerle birlikte savaşta bîtaraf kaldılar.

2- *Ebu Bekre*'nin bu hadîsiyle *"Kadının kaza işlerine tâyini caiz değildir"* diyenler ihticac etmiştir. Cumhûr bu görüştedir. Ancak, *İbnu Cerîr et-Taberî* buna muhâlefet ederek, kadının şehâdetinin câiz olduğu kimseler hakkında hüküm de verebileceğini söylemiştir. Bâzı Mâlikîler, herhangi bir kayda yer vermeksizin "Kadın kâdı olabilir" demiştir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

İMAM VE EMİRİN VAZİFELERİ

1715 ١ – عن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ: كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، فَالإِمَامُ رَاعٍ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، وَالرَّجُلُ رَاعٍ فى أَهْلِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، وَالْمَرْأَةُ فِى بَيْتِ زَوْجِهَا رَاعِيَةٌ، وَهِىَ مَسْئُولَةٌ عَنْ رَعِيَّتِهَا، وَالْخَادِمُ فِى مَالِ سَيِّدِهِ رَاعٍ، وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ. قَالَ: فَسَمِعْتُ هٰؤُلاَءِ مِنَ النَّبِىِّ ﷺ وَأَحْسِبُهُ قَالَ: وَالرَّجُلُ فِى مَالِ أَبِيهِ رَاعٍ، وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

1. (1715)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Hepiniz çobansınız ve hepiniz sürünüzden mes'ûlsünüz. İmam çobandır ve sürüsünden mes'ûldür. Erkek ailesinin çobanıdır ve sürüsünden mes'ûldür. Kadın, kocasının evinde çobandır, o da sürüsünden mes'ûldür. Hizmetçi, efendisinin malından sorumludur ve sürüsünden mes'ûldür."**

İbnu Ömer der ki: *"Bunları Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan işitmiştim. Zannediyorum ki şöyle de demişti:* **"Kişi babasının malında çobandır, o da sürüsünden mes'ûldür."** [Buhârî, Ahkâm 1, Cum'a 11, İstikrâz 20, Itk 17, 19, Vesâya 9, Nikâh 81, 90; Müslim, İmâret 20, (1829); Tirmizî, Cihâd 27, 1705; Ebu Dâvud, İmâret 1, (2928).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîs, herkesin bir sorumluluk ve selâhiyet dairesinin olduğunu göstermektedir. *"Çoban"* diye tercüme ettiğimiz kelime *râî*'dir, lügat açısından *güden* demek ise de, hadîste "muhafazası için birşeyler tevdi edilmiş güvenilir muhâfız" mânâsına kullanılmıştır.

2- *İmâm*'dan maksad *devlet reisi*dir. Bazı rivâyetlerde "emîr" denmiştir. Esasen bu bahiste *emîr* ve *imâm* kelimeleri müterâdif (eş mânâlı) olarak kullanılmıştır.

3- Dikkat edilirse imam, erkek, kadın, hizmetçi, evlât gibi fonksiyonları farklı şahıslar, *"çoban"* vasfıyla tavsîfte birleşmektedirler. Şüphesiz bunların herbirinin sorumlu olduğu husûslar farklıdır.

Hattâbî: "İmam'ın çobanlığı, hudûdu tatbik ve hükümde adâlete riâyetkâr olmak sûretiyle şeriatı korumaktır; erkeğin ailesine çobanlığı, işlerini idâre, haklarını yerine getirmek; kadının çobanlığı evin, çocukların, hizmetçilerin işlerini tanzîm etmek, her husûsta kocasına hayırhah olmaktır; hizmetçinin çobanlığı, eli altında bulunan şeyleri koruması, kendisine terettüp eden hizmetleri yapmasıdır" der.

4- *Tîbî* demiştir ki: "Bu hadîsten anlıyoruz ki, *çoban* zâtı için tutulmaz, mâlikin, güdülmesini istediği şeylerin muhâfazası için tutulur. Öyle ise, şâri'in müsâade ettiği şeyler dışında tasarrufta bulunulmamalıdır. Hadîs, babında böylesine tatlı, böylesine câmi, böylesine belîğ bir başka örneği olmayacak mükemmellikte bir temsîldir. Zîrâ önce mücmel ve özlü şekilde beyanda bulunup arkadan tafsîl etti. Mükerrer kereler harf-i tenbîhe (uyarıcı unsura) yer vermektedir..."

Bazı âlimler hadisin, baştakî: **"Hepiniz çobansınız, hepiniz sürünüzden mes'ulsünüz"** şeklindeki mutlak ifadesiyle hiç kimsesi olmayan bekârı da çobanlar arasına dahil ettiğine dikkat çekmiştir. "Zira derler, böyle birisi organları üzerine çobandır, fiil, söz ve itikad nevinden her ne emredilmişse yapmaları her ne yasaklanmışsa terketmeleri meselesinde, insanın organları, kuvveleri, hisleri kişinin sürüsü hükmündedir. Öyle ise insanın bir nokta-i nazardan, güdülen olması, bir başka nokta-i nazardan güden olmasına mânî değildir."

5- Bu hadîsi tamamlayan bir başka rivâyet *Ebu Hureyre*'ye aittir:

مَا مِنْ رَاعٍ إِلاَّ يُسْأَلُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَقَامَ أَمْرَ اللّٰهِ أَوْ أَضَاعَهُ

"Her çoban kıyamet günü hesâba çekilecektir: "Sürüsüne Allah'ın emrini tatbik etti mi etmedi mi?"

Bu babta gelen başka hadîsleri de nazar-ı dikkate alan ulemâ şu kesin hükme ulaşmıştır: "Mükellef kimse, hükmü altındakilere karşı vazîfelerinde kusur işlemiş ise kıyamet günü muâheze edilecektir."

Burada *İbnu Hacer*'in hadisle ilgili olarak kaydettiği bir notu iktibas etmek münâsip düştü:

"Bu hadîste, bâzı taassup sahiplerinin *Emevîler* lehine uydurdukları yalan da reddedilmektedir. Şöyle ki: *Ebû Ali el-Kerâbîsî*'nin "Kitabu'l-Kazâ"sında şunu okumuştum, "Bize Şâfii'nin, amcası Muhammed İbnu Ali'den bildirdiğine göre

demiştir ki: *"İbnu Şihâb*, halîfe *Velîd İbnu Abdi'l-Melik*'in yanına girmişti. *Velid* ona şu hadîsten sordu: *"Allah bir kulunu hilâfet çobanlığına getirirse, onun hasenâtını yazar, fakat seyyiâtını yazmaz." İbnu Şihâbi'z-Zührî*: "Bu düpedüz yalandır" dedi ve şu mealdeki âyeti okudu: **"Ey Dâvud, biz seni yeryüzünde bir halîfe yaptık. O halde insanlar arasında hak ve adaletle hükmet. Hükmünde hevâ ve hevese (hissiyâta) tâbî olma ki bu, seni Allah yolundan saptırır. Çünkü Allah yolundan sapanlar, hesap gününü unuttukları için onlara pek çetin bir azâb vardır"** (Sâd 26). *Velîd*, bu cevab üzerine: "İnsanlar bizi dinimizden ayartıyorlar" dedi.

1716 ٢– وعن ابن مريم الأزدىّ رضى اللّه عنه قال: [دَخَلْتُ عَلَى مُعَاوِيَةَ رضى اللّهُ عَنْهُ قَالَ: مَا أَنْعَمَنَا بِكَ أَبَا فُلاَنٍ؟ قُلْتُ: حَدِيثٌ سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللّهِ ﷺ سَمِعْتُهُ يَقُولُ: مَنْ وَلاَّهُ اللّهُ شَيْئاً مِنْ أُمُورِ الْمُسْلِمِينَ، فَاحْتَجَبَ دُونَ حَاجَتِهِمْ وَخَلَّتِهِمْ وَفَقْرِهِمْ احْتَجَبَ اللّهُ تَعَالَى دُونَ حَاجَتِهِ وَخَلَّتِهِ وَفَقْرِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. قَالَ: فَجَعَلَ مُعَاوِيَةُ رَجُلاً عَلَى حَوَائِجِ النَّاسِ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

«مَا أَنْعَمَنَا بِكَ»: يريد مَا أَعْمَدَك إلينا، وما جاء بك. قال الخطابى: وإنما يقال: ذلك لِمنْ يُعْتَدّ بزيارته وَيُفْرَحُ بِلقَائِهِ.

2. (1716)- *İbnu Meryem el-Ezdî* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Hz. Mu'âviye* (radıyallahu anh)'nin yanına girmiştim. Bana:

"Ey Ebu Fülân, seni hangi rüzgâr attı?" diyerek (ziyaretimden memnuniyetini izhâr etti). Ben de: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan işitmiş olduğum şu hadîs, (size hatırlatmayı düşündüm)" dedim: **"Allah kime müslümanların işlerinden birşeyler tevdi eder, o da onların ihtiyaçlarına, isteklerine, darlıklarına perde olur (giderirse), kıyâmet gününde Allah da onun ihtiyaç, istek ve darlıklarına perde olur (giderir)."**

Râvî der ki: "Bunun üzerine Hz. Muâviye (radıyallahu anh) insanların ihtiyaçlarıyla ilgilenmek üzere bir adam tâyin etti." [Tirmizî, Ahkâm 6, (1332, 1333); Ebu Dâvud, Harâc 13, (2948).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, hangi mertebede olursa olsun me'muriyetle, halkın idâresinde bulunan kimselerin, insanlara yakınlık göstermesi, işlerini kolaylaştırıp, meşru hu-

dud içerisinde yardımcı olması gereğine dikkat çekmektedir. Hadîsin *Tirmizî*'de gelen vechi daha sarîh:

"*Amr İbnu Mürre, Hz. Muâviye* (radıyallahu anhümâ)'ye: "*Ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın*: "**Herhangi bir imâm kapısını bir ihtiyaç ve istek sâhibine, bir darda kalmışa örterse, kıyâmet günü Allah da sema kapılarını onun ihtiyaç, istek ve darlığı karşısında kapatır**" *buyurduğunu işittim*" *dedi. Bunun üzerine Hz. Muâviye, insanların ihtiyaçlarıyla ilgilenmek üzere bir adam tâyin etti.*"

1717 ٣- وعن ابن عمرو بن العاص رضىَ اللّهُ عَنهما قال: [قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: إِنَّ الْمُقْسِطِينَ(١) عِنْدَ اللّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى مَنَابِرَ مِنْ نُورٍ عَنْ يَمِينِ الرَّحْمٰنِ، وَكِلْتَا يَدَيْهِ يَمِينٌ، الَّذِينَ يَعْدِلُونَ فِي حُكْمِهِمْ وَأَهْلِيهِمْ وَمَا وَلُوا]. أخرجه مسلم والنسائى.

3. (1717)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "*Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* "**Âdil olanlar, kıyamet günü, Allah'ın yanında, nurdan minberler üzerine Rahmân'ın sağ cihetinde olmak üzere yerlerini alırlar. -Allah'ın her iki eli de sağdır.- Onlar hükümlerinde, aileleri ile velâyeti altında bulunanlar hakkında hep adaleti gözetenlerdir.**" [Müslim, İmâret 18, (1827); Nesâî, Adâb 1, (8, 221).]

AÇIKLAMA:

1- İslâm dini adâlete çok önem verir. Mü'mine kendi aleyhinde bile olsa, anne-baba gibi en yakınlarının aleyhinde bile olsa doğruluktan, adaletten ayrılmamayı emreder (Nisa 135). Çünkü içtimâî hayatın kıvamı, huzûru, terakkisi hep adâlete bağlıdır. Hatta *er-Rahmân sûresinde* semâvatın bile âdaletle ifâde edilen hassas ölçülerle kıyamda ve nizamda olduğu belirtilmiştir.

2- Bu hadîste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), dinin son derece ehemmiyet verdiği adâleti uygulayanların mükâfatını haber vermektedir: Allah'ın yanında nurdan, yüksek minberler... Ve bu, Râhmân'ın sağında olacak... Cenâb-ı Hakk'a olan yakınlığın ikinci sefer te'kîd edilmesi ve Allah'ın Rahman sıfatıyla ifâde edillmesi ayrı bir incelik ifade eder. Şöyle ki: Rahmân, Cenâb-ı Hakk'ı rızık veren, ihtiyaçları gideren yönüyle bize tanıttığına göre, Rahmân'a yakınlık, adil olanların Allah'tan daha çok lütfa, ikrama mazhar olacaklarını ifâde eder.

---

(١) المقسط: هو العادل. والقاسط: الجائر.

3- Adâlete riayet edenlere vâadedilen bu yüce makam bazı âlimlere ve mesela *Kadı İyâz*'a göre hakikat de olabilir, mecaz da. Mecaz olma hâlinde cennetteki mertebelerinin yüceliğinden kinâyedir. Fakat diğer bâzılarına ve mesela şârih *Nevevî*'ye göre burada hakikat vardır, mecaz değil: "Onlar der, gerçekten nurdan minberler üzerinde olacaklardır, onların menzilleri de yüksektir."

4- *Allah'ın sağı.* tâbiri Cenab-ı Hakk'a keyfiyet, şekil izâfe etmeye sebep olmamalıdır. Allah hakkında *"benzeri olmamak"* لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ prensibi esastır. Kur'ân ve hadîste zaman zaman bu müteşâbih tâbirlere yer verilmiş olması, Allah'a keyfiyet izâfesi için değil, bazı gaybî ve yüce hakîkatleri anlamamızda kolaylık içindir. Mamafih selef bu çeşit müteşâbih ifadelerle karşılaştıkça hiçbir te'vîl yapmadan "mâhiyeti hakkında birşey söylemeksizin inanırız, ondan gerçek muradı Allah bilir" demişlerdir. Esâsen hadîste Allah'a yemîn, yani sağ el izâfe edildikten sonra "Onun her iki eli de sağdır" denmiş olması, bu tâbirlerin beşerî örfde ifâde ettiği uzuv mânâsında kullanılmadığına bir tenbihtir.

Şunu da belirtelim ki, müteahhîr ulemâ, bu müteşâbih ifâdeleri, duyulan ihtiyaç üzerine te'vile ve bâzı açıklamalara kavuşturmuşlardır. Bilhassa kelâmcılar bu husûsta daha muknî, daha cesurdurlar. Arapçada *yemîn* kelimesi, uğur, bereket mânâlarına gelen *yümn* kelimesinden alınmadır ve örfen, makbûl olan hayırlı ve iyi işler hep sağa nisbet edilmiştir. Bu durumdan hareket eden *Kadı İyaz* yeminden iyi hal ve yüksek mertebe kastedilmiş olabileceğini söylemiştir. (Allahu a'lem bi's-sevâb.)

1718 ٤- وعن الحسن البصرىّ عن معقل بن يسارٍ رضى اللّه عنه قال: [سَمِعْتُ رسولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: مَا مِنْ عَبْدٍ يَسْتَرْعِيهِ اللّهُ رَعِيَّةً يَمُوتُ يَوْمَ يَمُوتُ وَهُوَ غَاشٌّ لِرَعِيَّتِهِ إلاَّ حَرَّمَ اللّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ] أخرجه الشيخان.

وفى أخرى لمسلم عن الحسن البصرى: [أَنَّ عَائذَ بْنَ عُمْرٍو رضَىَ اللّهُ عَنْهُ، وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ دَخَلَ عَلَى عُبَيْدِ اللّهِ بنِ زِيَادٍ فَقَالَ: أَىْ بُنَىَّ إِنِّى سَمِعْتُ رَسُول اللّهِ ﷺ يَقُولُ: إنَّ شَرَّ الرِّعَاءِ الْحُطَمَةُ(١)، فَإيَّاكَ أَنْ

(١) قال فى النهاية: هو العنيف برعاية الإبل فى السوق والإيراد والإصدار، ويلقى بعضها على بعض ويعسفها ضربه.

تَكُونَ مِنْهُمْ، فَقَالَ: اجْلِسْ إِنَّمَا أَنْتَ مِنْ نُخَالَةِ أَصْحَابِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ:
وَهَلْ كَانَ لَهُمْ نُخَالَةٌ؟ إِنَّمَا النُّخَالَةُ بَعْدَهُمْ وَفِى غَيْرِهِمْ].

4. **(1718)**- *Hasan el-Basrî, Ma'kıl İbnu Yesâr* (radıyallahu anh)'dan naklediyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim, demişti ki: "**Allah bir kimseyi başkaları üzerine çoban yapmış, o da idaresi altındakilere hile yapmış olarak ölmüş ise, Allah ona cennetini kesinlikle harâm eder**". [Buhârî, Ahkâm 8, Müslim, İmân 227, (142); İmâret 21, (142).]

Müslim'in *Hasan Basrî*'den kaydettiği diğer bir rivâyet şöyledir:

"*Aiz İbnu Amr (radıyallahu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashâbı güzîninden biri idi. Ubeydillah İbnu Ziyâd'ın yanına girdi ve hemen ona: "Ey oğulcuğum, ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın:* "**Çobanların en kötüsü hutame denen merhametsiz deve sürücüsüdür, sakın onlardan olma**" *dediğini işittim" dedi. Ubeydullah: "Otur, sen muhakkak ki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabının kepeğindensin" deyince: "Onların kepeği var mıydı? Kepek onlardan sonra ve onların dışındakiler arasında zuhur etti" diye cevap verdi.*"

AÇIKLAMA:

1- *Ubeydullah İbnu Ziyâd, Hz. Muâviye*'in hilâfeti sırasında *Basra Emîri* idi.

2- Birinci rivâyette raiyyete hile yapmak, ikinci rivâyette raiyyete merhametsiz davranmak kötülenmektedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) âmir durumda olanları hîleden de merhametsizlikten de menetmektedir.

Âlimler burada yasaklanan *hîle* için şöyle derler: "Bu, âmirin, râiyyetin malını almak, kanını dökmek veya ırzını lekelemek veya haklarını engellemek, dinî ve dünyevî meselelerden öğretmesi vâcib olan şeylerin öğretilmesini terketmek, aralarında hudûdun ikâmesini,müfsidlerin cezalandırılmasını ihmal etmek, halka göstermesi gereken himâyeyi terketmek gibi zulüm kelimesiyle ifâde edilebilecek davranışlarıyla hâsıl olur."

3- *Müslim*'de kaydedilen rivâyette tasrîh edildiği üzere *Basra Vâlisi Ubeydillah*'a, yüce sahâbî *Aiz İbnu Amr* (radıyallahu anh)'ın nasîhati ağır gelmiş, enesine dokunmuş olacak ki, hiç de hoş olmayan bir tavır izhâr etmiş, istihfaf etmek istemiştir. Ancak, *Aiz* (radıyallahu anh) son derece olgun bir davranışla Ashab'ta kepek olmayıp, hepsinin seçkin kimseler olduğunu, hafiflerin ashaptan sonraki nesil içerisinden çıktığını ifâde etmiştir. Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat ulemâsı, ashab

arasında hiçbir tefrike yer vermeksizin, hepsinin güvenilir, sıdk ve diyânet sâhibi mümtaz kimseler olduğunda ittifak ederler. *Hz. Aiz* de bunu ifâde etmiş olmaktadır.

١٧١٩ ٥- وعن عدىّ بن عميرة الكندى رضى الله عنه قال: [قَالَ رسولُ الله
ﷺ: مَنِ اسْتَعْمَلْنَاهُ عَلَى عَمَلٍ فَكَتَمَنَا مِخْيَطاً، فَمَا فَوْقَهُ كَانَ غُلُولاً يَأْتِى بِهِ
يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَقَامَ إِلَيْهِ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ فَقَالَ: اقْبَلْ عَنِّى عَمَلَكَ يَارَسُولَ اللهِ.
قَالَ: وَمَالَكَ؟ قَالَ: سَمِعْتُكَ تَقُولُ كَذَا وَكَذَا. قَالَ: وَأَنَا أَقُولُهُ الآنَ: مَنِ اسْتَعْمَلْنَاهُ
مِنْكُمْ عَلَى عَمَلٍ فَلْيَجِئْ بِقَلِيلِهِ وَكَثِيرِهِ، فَمَا أُوتِىَ مِنْهُ أَخَذَ، وَمَا نُهِىَ
عَنْهُ انْتَهَى]. أخرجه مسلم.

5. **(1719)**- *Adiyy İbnu Amîre el-Kindî* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Bir işe me'mur tayin ettiğimiz kimse, bizden bir iğne veya ondan daha küçük bir şeyi gizlemiş olsa, bu bir hiyânettir (gulûl), kıyamet günü onu getirecektir."

Bunun üzerine, Ensardan bir zât kalkarak:

"Ey Allah'ın Resûlü! Vazifeyi benden geri al!" dedi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"Sana ne oldu?" *diye sordu:*

"Senin (az önce şunu şunu) söylediğini işittim ya!" deyince Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"Ben onu şu anda tekrar ediyorum: "Kimi memur tayin edersek az veya çok ne varsa bize getirsin. Ondan kendisine ne verilirse alır, ne yasaklanırsa onu terkeder." [Müslim, İmâret 30, (1833).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadîste devlet adına vergi toplayan memurun takip edeceği edebi açıklıyor: Me'murluk gereği kendisine her ne verilmişse onu getirip hazîneye teslîm etmelidir. Az veya çok, hiçbir şeyi şu veya bu mülâhaza ile temellük edip, kendine ayırmamalıdır.

2- *Hiyânet* diye çevirdiğimiz kelimenin aslı *gulül*'dür. *Gulül*, esas itibâriyle ganimet malından yapılan çalma için kullanılır. Ancak, gerek mâhiyet ve gerekse uhrevî mes'uliyetleri yönüyle benzediği için Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) her iki davranışı da *gulûl*le ifâde etmiştir.

3- Kıyamet günü, kişinin çaldığı şeyi getirmesi, onun mahşer yerinde hesap vermek üzere toplanan insanların içinde rezil-rüsvây edilmesi içindir. Bu ifâde memurları dürüstlüğe teşvîk etmeye, hiyânetten caydırmaya, ne kadar değersiz olursa olsun devlet malına karşı saygıyı ikame etmeye yöneliktir.

4- *Münâvî*, hitâbın müslümanlara olduğunu, çünkü beytü'l-mâle ait emvâlle ilgili bir hizmete kâfirin memur olarak tayin edilmesinin şer'an yasak olduğunu belirtir.

5- Adamın vazîfeden istifası, memurluğun hakkını yerine getiremeyip, vebâle düşmekten korktuğu içindir.

1720 ٦- وعن أبى سعيد رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ: أَحَبُّ النَّاسِ إِلَى اللّٰهِ تَعَالَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَدْنَاهُمْ مِنْهُ مَجْلِساً إِمَامٌ عَادِلٌ، وَأَبْغَضُ النَّاسِ إِلى اللّٰهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَابْعَدُهُمْ مِنْهُ مَجْلِساً إِمَامٌ جَائِرٌ]. أخرجه الترمذى.

6. **(1720)**- *Ebu Sa'îd* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Kıyamet günü, insanların Allah'a en sevgili ve mekân olarak en yakın olanı, âdil imâmdır. Kıyamet günü, insanların Allah'a en menfûru ve O'ndan mekân olarak en uzak olanı da zâlim sultandır." [Tirmizî, Ahkâm 4, (1329).]

DÖRDÜNCÜ FASIL

EMÎR OLMANIN KÖTÜLÜĞÜ

Umumî Açıklama:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), insanlar üzerine âmir olmayı, bir başka ifâde ile me'murluğa tâlib olmayı tavsiye etmez. Şüphesiz bunun çeşitli sebepleri vardır:

★ Her şeyden önce memurluk muhâtaralı bir meslektir, pek çok sorumluluklar araya giriyor, kul hakkı araya giriyor, adaletli olmak gibi, mânen son derece ciddî ve tehlikeli mesuliyetler araya giriyor. Üstelik, mesleğin tabiatı icabı, bîtaraflığı, adâletli olmayı önleyen sebepler çok ve gâlip...

★ Me'murun çoğalması devlete iktisâdî bir kısım problemler getirmektedir: İstihsal azalması devlet imkânlarının memurlara ayrılarak prodüktif ve kalkınmaya yönelik yatırımların ihmâli vs...

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in aslî geçim kaynaklarını ticâret, zanaat, zirâat diye tesbît ederken me'murluğu zikretmemiş olması da mânidardır. Durum böyle iken bugün insanların devlet kapısında me'mur olmaya koşmaları İslâmî bir esprinin ifâdesi değildir. Sünnetin rağmına, çeşitli zorlamalarla yapılan tâyinler sebebiyle bir kişinin yapacağı bir işe çok sayıda insan memur olarak konmakta, bu durum insanlarımızı tembelleştirdiği gibi istihsâl azmini, çalışma şevkini de kırmakta, tembelliği milletimize ikinci bir tabiat hâline getirmektedir.

★ Memurluğa tâlib olmak, liyâkatsizlerin iş başına geçmeleri gibi bir başka mahzur daha getirmektedir.

Müteâkip hadîslerde, bu meseleye Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın nasıl eğildiğini, bir kısım tâliblere, açık bir üslûbla: "*Sen memurluğa lâyık değilsin*" dediğini göreceğiz.

1721 ١- عن الْمقدام بن معد يكرب رضى اللّه عنه قال: [ضَرَبَ رَسُولَ اللّه ﷺ مَنْكِبِى وَقَالَ: أفْلَحْتَ يَاقُدَيْمُ(١) إنْ مُتَّ وَلَمْ تَكُنْ أمِيراً، وَلاَ كَاتِباً، وَلاَ عَرِيفاً](٢). أخرجه أبو داود.

1. **(1721)**- *Mikdâm İbnu Ma'dîkerb* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) omuzuma vurdu ve:*

"Ey Kudeym (Mikdamcık)! Emîr, kâtip, ârif olmadan ölürsen kurtuluşa erdin demektir!" *dedi.* [Ebu Dâvud, Harâc 5, (2933).]

AÇIKLAMA:

1- *Kudeym*, Mikdam'ın ism-i tasgîridir, Mikdamcık demektir. Bu tasgîr, terhîm yâni sevgi ifâde eder.

2- *Kâtip* ve *ârif*, emîrin yardımcısıdır. *Ârif*, halk hakkında bilgi edinir, bu bilgileri emîre aktarır. *Aliyyu'l-Kârî*, buradan: "Halkın tanıdığı, meşhûr bir kimse olma" mânâsını da anlar. Ve der ki: "Hadîs, böylece humûl'ün (bilinmemezlik) rahat, şöhretin âfet olduğuna işaret etmiş olmaktadır."

Ancak, asıl mânâ önceki mânâdır, yâni uzaktan yakından memurluğa tâlib olmamak tavsiye edilmektedir.

1722 ٢- وعن أبى ذرّ رضى اللّه عنه قال: [قُلْتُ يَارَسُولَ اللّهِ: ألاَ تَسْتَعْمِلُنِى، فَضَرَبَ بِيَدِهِ عَلَى مِنْكَبِى، ثُمَّ قَالَ يَا أبَا ذَرٍّ، إنَّكَ ضَعِيفٌ، وَإنَّهَا أمَانَةٌ، وَإنَّهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ خِزْىٌ وَنَدَامَةٌ، إلاَّ مَنْ أخَذَهَا بِحَقِّهَا، وَأدَّى الَّذِى عَلَيْهِ فِيهَا]. أخرجه مسلم، وأبو داود.

ولأبى داود فى أخرى: [يَا أبَا ذَرٍّ: إنِّى أرَاكَ ضَعِيفاً، وَإنِّى أحِبُّ لَكَ مَا أحِبُّ لِنَفْسِى لاَ تَأمَّرَنَّ عَلَى اثْنَيْنِ، وَلاَ تَوَلَّيَنَّ مَالَ يَتِيمٍ].

---

(١) تصغير مقدام: بحذف الزوائد، وهو تصغير ترخيم.

(٢) هو القيم بأمور الجماعة من الناس: يلى أمرهم، ويقوم بسياستهم، ويتعرف الأمور منه أحوالهم.

وَله فى أخرى قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: إنَّ الْعِرَافَةَ حَقٌّ، وَلاَ بُدَّ لِلنَّاسِ مِنْ عُرَفَاءَ، وَلٰكِنَّ الْعُرَفَاءَ فِى النَّارِ]:

2. (1722)- *Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Ey Allah'ın Resûlü!" dedim, " Beni memur ta'yin etmez misin?"

Bu sözüm üzerine, elini omuzuma vurdu ve sonra da:

"Ey Ebu Zerr, sen zayıfsın, memurluk ise bir emânettir. (Hakkını veremediğin takdirde) kıyamet günü rüsvaylık ve pişmanlıktır. Ancak kim onu hakederek alır ve onun sebebiyle üzerine düşen vazîfeleri eksiksiz edâ ederse o hâriç" *buyurdu.*"[Müslim, İmâret 17, (1826); Ebu Dâvud, Vesâyâ 4, (2868); Nesâî, Vesâya 10, (6, 255).]

Ebu Dâvud'un diğer bir rivâyetinde şöyle gelmiştir: **"Ey Ebu Zerr, ben seni zayıf görüyorum. Ben kendim için istediğimi senin için de isterim. Sakın iki kişi üzerine âmir olma, yetim malına da velîlik yapma."**

Yine *Ebû Dâvud*'un bir diğer rivâyeti (Harâc 5, (2934) şöyle: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki:* **"Âriflik haktır, halka ârîflik gereklidir, ancak ârifler ateştedir."**

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîs, memurluk meselesinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tavrını göstermektedir. O'na göre memurluk:

★ Sorumlulukları olan bir vazîfedir, emanettir.

★ Herkes onun hakkını veremez.

★ Hakkını veremeyenleri âhirette rüsvaylık ve pişmanlık beklemektedir.

★ Zayıf (liyâkatsiz) olanlara memurluk verilmemelidir.

★ Memurluğun hakkını ödeyen endişe etmemelidir.

★ Me'murluk istenmemelidir.

2- Hadîste *zayıflık* kelimesiyle ifâde edilen durumun yetersizlik, liyâkatsizlik olduğu söylenebilir... Alınacak vazifeye, tâlib olunacak mevkiye göre zayıflığın muhtevası değişebilir.

3- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın *Arîflik* (ırâfe) hakkındaki beyanı da dikkat çekicidir: Hem hak olduğu belirtiliyor, hem de bu işi yürütenlerin yâni

ârîflerin ateşte olduğu ifâde ediliyor. Burada bir tenâkuz söz konusu olmamalıdır. Zîrâ, emîrle halk arasında köprü olacak yâni halkın meselelerini emire sunacak, emîr adına halk için hizmet verecek, işleri yürütecek kimselere ihtiyaç var. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hizmetin gerekliliğini belirtmiş. Ancak bu işleri yürütenlerin, çoğu durumda adâletle, hakkâniyetle iş yapmadıklarını, bir kısım suistimallere yer vermek sûretiyle vebal altına girdiklerini de beyân etmiştir. **"Ârîfler ateştedir"** cümlesini, önceki hadîste gelen **"...onun (memurluğun) sebebiyle üzerine düşen vazifeleri eksiksiz edâ ederse o hâriç"** istisnasıyla kayıtlamak gerekir. İfadenin mutlak gelişi, çoğunluğun suistimale yer vermesinden olduğu gibi, terhîbde tağlîz maksadından da olabilir.

1723 ٣- وعن عبد الرحمن بن سمرة رضى الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يَا عَبْدَ الرَّحْمٰنِ: لاَ تَسْأَلِ الْإِمَارَةَ، فَإِنَّكَ إِنْ أُوتِيتَهَا عَنْ مَسْأَلَةٍ وُكِلْتَ إِلَيْهَا، وَإِنْ أُعْطِيتَهَا عَنْ غَيْرِ مَسْأَلَةٍ أُعِنْتَ عَلَيْهَا، وَإِذَا حَلَفْتَ عَلَى يَمِينٍ فَرَأَيْتَ غَيْرَهَا خَيْراً مِنْهَا فَأْتِ الَّذِى هُوَ خَيْرٌ، وَكَفِّرْ عَنْ يَمِينِكَ] أخرجه الخمسة.

3. (1723)- *Abdurrahman İbnu Semüre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Ey Abdurrahman! Emirlik isteme. Eğer senin talebin üzerine sana emirlik verilirse, istediğin şeyin sorumluluğu sana yüklenir. Eğer sen tâlibi olmadan sana emirlik verilirse, o işte yardım görürsün. Bir iş için yemin eder, sonra da aksini yapmakta hayır görürsen, daha hayırlı gördüğün ne ise onu yap, ettiğin yemin için de kefârette bulun." [Buhârî, Ahkâm 5, 6, Eymân 1; Müslim, İmâret 19, (1652); Ebu Dâvud, Harâc 2, (2929); Tirmizî, Nüzûr 5, (1529); Nesâî, Adâbu'l-Kudât 5, (8, 225).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in emirlik taleb etmemeyi tavsiye ettiği hadîslerden biri de budur. Bu hadîste, talebin bir mahzûru belirtiliyor: "İşiyle yalnız bırakılmak, üst makamların desteğine mazhar olmamak. *İbnu Hacer* der ki: "Hadîsin mânası şudur: "Kim emirliğe tâlib olur ve kendisine de verilirse, hırsı sebebiyle, kendisine yardım edilmez. Bu hadîsten, "hükümle ilgili bir vazîfe talebetmenin mekruh olduğu" neticesi çıkarılır, emîrliğe kazâ, kisbe vs. memuriyetler de girer. Keza hadîs, bu meselede hırs gösterenlerin yardımdan mahrum kalacaklarını da ifâde eder."

2- Hadîste, tamamen başka bir konuya giren ikinci bir kısım daha var: Bir işi yapacağım diye yemin ettikten sonra bunun mahzurlu olacağını gören kimsenin durumu. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) "yeminimi yerine getirmem lâzım" gerekçesiyle mahzurlu görülen işi yapmakta ısrar edilmemesini tavsiye ediyor. Müslüman, şeriatın ve aklın gösterdiği şer şeyi yapmada ısrar etmemelidir. Yemin bile etmiş olsa... Zira, dinimiz yeminin tutulmaması hâlinde kefâret ödemek sûretiyle, onun günahından kurtulma çaresi getirmiştir. Bu mesele, sâdece hadîsle değil, ayet-i kerîme ile de takrîr edilmiştir: **"Allah yeminlerinizin kefaretle çözülmesini size farz (meşru) kılmıştır..."** (Tahrîm 2).

1724 ٤- وعن أبي موسى رضى اللّه عنه قال: [دَخَلْتُ عَلَى النَّبِىِّ ﷺ أنَا وَرَجُلاَنِ مِنْ بَنِى عَمِّى، فَقَالَ أحَدُهُمَا يَارسولَ اللّهِ: أمِّرْنَا عَلَى بَعْضِ مَا وَلاَّكَ اللّهُ تَعَالى، وَقَالَ الآخَرُ: مِثْلَ ذٰلِكَ، فَقَالَ: إنَّا وَاللّهِ لاَ نُوَلِّى هٰذَا الْعَمَلَ أحَداً سَألَهُ أوْ أحَداً حَرَصَ عَلَيْهِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

4. **(1724)-** *Ebu Mûsâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Yanımda amcamın evlatlarından iki kişi daha olduğu halde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın huzuruna girdim. Yanımdakilerden biri:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Allah'ın sana tevdi ettiği işlerden bazıları üzerine bizi emîr tâyin et" dedi. Diğeri de aynı talepde bulundu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın onlara cevabı şu oldu:

"Biz, -Allah'a kasem olsun- bu işe, onu taleb eden veya ona hırs gösteren hiç kimseyi tayin etmeyiz!" [Buhârî, Ahkâm 7, 12, İcâre 8, İstitâbe 2; Müslim, İmâret 7, (1733); Ebû Dâvud, Harâc 2, (2930); Nesâî, Adâbu'l-Kudât 4, (8, 224).]

AÇIKLAMA:

1- Bâbın bu son rivâyeti de emîrlik talebini reddeden hadîslerden biridir. Aslında hadîs kitaplarında bunun başka örnekleri de var. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu talepleri bazan daha değişik daha mülâyim bir üslûbla reddettiği de olmuştur:

Buhârî'nin bildirdiğine göre, *Ensâr*'dan birinin: *"Ey Allah'ın Resûlü, falancayı me'mur tâyin ettiğin gibi beni de tâyin etmez misin?" şeklindeki müracaatına şu cevabı vermiştir:*

"Benden sonra (maddî menfaatlerde kendilerini öne alan ümerâdan vâki)

bencillikler göreceksiniz. O zaman, âhirette havz-ı kevserin başında bana kavuşuncaya kadar sabredin."

Ebu Dâvud'un bir rivâyetinde, benzer talepde bulunanlardan bazıları, arkadan özür diletecek olan şu sert cevabı alır:

"Benim nazarımda hıyanette en ileri olanınız iş taleb edeninizdir..."

2- Memurluk Talebi Ne Zaman Meşru Olur?

Kaydedilen rivâyetlerin hepsi memurluk talebini reddetmekte ise de, bunun aksini te'yîd eden nassî örnekler de var. Her şeyden önce Kur'ân-ı Kerîm'de *Hz. Yusuf* örneği var.*Mısır kraliyet sarayında* hazîne işlerine talib olmuştur: قَالَ اجْعَلْنِي عَلٰى خَزَائِنِ الْاَرْضِ اِنّ۪ي حَف۪يظٌ عَل۪يمٌ **"Yusuf: "Beni memleketin hazînelerine memur et. Çünkü ben korumasını ve yönetmesini bilirim" dedi"** (Yusuf 55).

Kezâ *Ebu Dâvud*'da gelen bir hadîs de şöyle: **"Kim müslümanların kazâ (hâkimlik) işlerini taleb eder, ona nâil olur, sonra da verdiği âdilâne hükümler, âdilâne olmayanlara galebe çalarsa cenneti hak eder, kimin de âdilâne olmayan hükümleri galebe çalarsa cehennemi boylar."**

İbnu Hacer, kadılık talebi husûsunda bu rivâyette görülen ruhsatla, önceki rivâyetlerde ifâde edilen memurluk talebi yasağı arasındaki teâruzu şöyle te'lif eder: "Talebi sebebiyle kendisine yardım edilmeme durumu, kadılığı elde ettiği takdirde adâletle hükmetmesine mânî değildir. Veya birindeki taleb kasda, diğerindeki de tâyine hamledilir. Nitekim, *Ebû Mûsa* hadîsinde: -ki sadedinde olduğumuz hadîstir- **"Biz hırs gösteren kimseyi tâyin etmeyiz"** demiş, bunun mukabilini de "yardım"la ifâde etmiştir. Bu durumda, eğer işi husûsunda Allah'tan yardım olmazsa, bu işe o kimse yeterli değil demektir, talebine müsbet cevap verilmemesi gerekir. Şurası açıktır ki, her memuriyette bir kısım meşakkatler vardır. Öyle ise kim Allah'tan yardıma mazhar değilse, girdiği işte büyük bir vartaya (telâfisi olmayan zarara) düşer, dünyası da âhireti de hüsrâna uğrar. Şu hâlde aklı olan kimse, asla taleb peşine düşmez. Ancak yeterli ise ve talebi olmadan kendisine verildi ise bu durumda *Sâdıku'l-vâdi'l-emîn* olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yardım vâadetmiştir. Böylesi bir memuriyette fazîlet olduğu izâhtan vârestedir."

Şu hâlde yasak liyâkatta düğümlenmektedir. Bir işe lâyık olmadan o iş taleb edilmemelidir, mü'min, bunun mesûliyetini düşünerek taleb etmemelidir. Tâyine yetkili kimseler de lâyık olanı aramalıdır.

Bu mesele ile ilgili olarak *İmam Nevevî*'nin açıklaması da konuya zenginlik

getirecek mahiyettedir. Bâzı iktibasları aynen kaydetmeyi -mevzuun ehemmiyeti sebebiyle- faydalı buluyoruz:

"Bu hadîs, memuriyetten kaçınmak husûsunda büyük bir delîldir. Memuriyetten kaçmak, bilhassa onun gerektirdiği vazîfeleri yerine getirmekten âciz olan kimseler için şarttır. Hadîste mevzubahis edilen rüsvaylık ve pişmanlık ise, memuriyete ehil ve lâyık olmayan veya lâyık olsa bile, icraatı sırasında adâlete riâyet etmeyen kimselerle alâkalıdır. Allah onları kıyamet günü rüsvây edecektir.

Fakat me'muriyete ehil ve vazifesinde adaletli olanlar için büyük fazîlet vardır. Bu husûsta da birçok sahih hadîs gelmiştir... Liyakatlı ve âdil memurların fazileti husûsunda müslümanlar icmâ da etmişlerdir.

Fakat şurası muhakkak ki, memuriyette her şeye rağmen büyük bir tehlike vardır ve bu sebeple Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ondan sakındırdı, âlimler sakındırdı ve hattâ seleften pekçok kimse, birçok sıkıntıları göze alma pahasına memuriyet almadılar."

Memuriyet almamak için hapsi, kırbaçlanmayı ve sonunda ölmeyi bile göze alanların başında *İmâm-ı Azam Ebu Hanîfe* (rahimehumullah)'nin geldiğini yeri gelmişken kaydediyoruz.

BEŞİNCİ FASIL

İMAM VE EMÎRE İTAATİN VACİB OLUŞU

1725 ١ – عن أنس رضى الله عنه قال: [قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ: اسْمَعُوا
وَأَطِيعُوا، وَإِنِ اسْتُعْمِلَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ حَبَشِيٌّ كَأَنَّ رَأْسَهُ زَبِيبَةٌ مَا أَقَامَ فِيكُمْ كِتَابَ
اللهِ تَعَالَى]. أخرجه البخارى.

جعل «الزَّبِيبَةَ» مثلا فى سواد رأس الأسود، وجعودة شعره.

1. **(1725)**- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Dinleyin ve itaat edin! Hattâ, üstünüze, başı kuru üzüm dânesi gibi siyah Habeşli bir köle bile tayin edilmiş olsa, aranızda Kitâbullah'ı tatbik ettikçe... (itaatten ayrılmayın)." [Buhârî, Ahkâm 4, Ezân 54, 56.]

AÇIKLAMA:

1- *İmâma* itaat etme gereğini ifade eden mühim hadîslerden biridir. Bu mevzuda pekçok hadîs vârid olmuştur. Bir kısmı, müteakiben bu babta görülecektir.

2- Bazı âlimler, burada kendisine itaat emredilen köle herhangi bir memur mu, yoksa devlet başkanı da olabilir mi? diye incelemişlerdir. Öncelikle, *devlet başkanı tarafından tâyin edilen herhangi bir memurun* kastedildiği belirtilir. Çünkü, İslâm ulemâsı, kölenin devlet başkanı olamayacağına icma etmiştir. Bununla berâber yine de demişlerdir ki: *"Bu normal şartların kaidesidir, ihtiyârî olduğu takdirde başa köle getirilmez. Fakat, bir köle zorla, kuvvetle başa geçecek olursa, çıkacak fitneyi önlemek için, mâsiyet emretmediği müddetçe ona da itaat gerekir."*

Hadîsle ilgili olarak *Hattâbî'*nin getirdiği mülâhaza biraz daha farklı: "Bazan hiç olmayacak şey, olmuş gibi misâl verilebilir. Bu hadîs dahi böyle bir temsilde bulunmaktadır. Şer'an kölenin bu işe seçilmesi câiz olmasa da, itaat etme emrinde mübâlağa maksadıyla, Habeşli köleye itaat zikredilmiştir."

3- Habeşlinin başının kuru üzüme teşbîhi, başının küçüklüğü ve saçlarının siyahlığı sebebiyledir. Bu, hakâret, sûret çirkinliği ve itibarsızlığa bir temsildir.

1726 ٢- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رسولُ الله ﷺ: مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللّه، وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ عَصَى اللّه، وَمَنْ يُطِعِ الأَمِيرَ فَقَدْ أَطَاعَنِي، وَمَنْ يَعْصِ الأَمِيرَ فَقَدْ عَصَانِي]. أخرجه الشيخان والنسائي.

2. **(1726)**- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlüllah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Kim bana itaat etmişse mutlaka Allah'a itaat etmiştir. Kim de bana isyan etmiş ise, mutlaka Allah'a isyan etmiştir. Kim emîre itaat ederse mutlaka bana itaat etmiş olur. Kim de emîre isyan ederse mutlaka bana isyan etmiş olur." [Buhârî, Ahkâm 1, Cihâd 109; Müslim, İmâret 33, (1853); Nesâî, Bey'ât 27, (7, 154).]

AÇIKLAMA:

1- Baştaki ilk cümle mâna itibâriyle Kur'ân'dan muktebes gibidir. Zîrâ âyet-i kerîmede: **"Kim Resûl'e itaat ederse mutlaka Allah'a itaat etmiştir"** (Nisa 80) buyurulmaktadır. Bu ilk cümle şöyle de te'vil edilebilir: *"Kim bana itaat ederse mutlaka Allah'a itaat etmiş olur. Çünkü ben, Allah'ın emrettiğinden başka bir emirde bulunmam, öyle ise, kim kendisine emrettiğim şeyi yaparsa, onu emretmemi bana emreden Zât-ı Zülcelâl'e itaat etmiş olur."*

Mânânın şöyle olması da mümkündür: Mâdem ki Allah bana itaat etmeyi emretti, öyle ise kim bana itaat ederse, Allah'ın, bana itaat etmesi için kendine yaptığı emre itaat etmiş olur.

Mâ'siyetle ilgili yasak emrine uyma hususunda da aynı şeyler söylenebilir.

2- *İtaate* gelince, o, "Emredilen şeyi yapmak, yasaklanan şeyi de terketmektir." İsyan da bunun hilâfıdır.

1727 ٣- وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ: عَلَى الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ السَّمْعُ وَالطَّاعَةُ فِيمَا أَحَبَّ وَكَرِهَ إِلاَّ أَنْ يُؤْمَرَ بِمَعْصِيَةٍ، فَإِنْ أُمِرَ بِمَعْصِيَةٍ فَلاَ سَمْعَ وَلاَ طَاعَةَ]. أخرجه الخمسة.

3. (1727)- *Hz. İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Müslüman kişiye, hoşuna giden veya gitmeyen her hususta itaat etmesi gerekir. Ancak, mâsiyet (Allah'a isyan) emredilmişse o hâriç, eğer mâsiyet emredilmişse, dinlemek de yok, itaat de yok." [Buhârî, Ahkâm 4, Cihâd 108; Müslim, İmâret 38, (1839); Tirmizî, Cihâd 29, (1708); Ebû Dâvud, Cihâd 86, (2626); Nesâî, Bey'ât 34, (7, 160).]

AÇIKLAMA:

1- Emîre itaat sâdece hoşa giden şeylerde değildir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), yeni müslüman olanlarla biat akdi yaparken çoğunlukla şu şartı koşmuştur: **"Güçlülük halinde de zayıflık halinde de, zorluk halinde de, kolaylık hâlinde de, haksızlığa uğrama halinde de... dinleyip itaat etmek..."**

Emîrde görülen hoşlanılmayan şeyler, ondan mâruz kalınan haksızlık ve zulümler, ona olan itaat vazifesini kaldırmıyor, isyan hakkı getirmiyor. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle nâhoş durumlarda da sabır emrediyor:

مَنْ كَرِهَ مِنْ اَمِيرِهِ شَيْئًا فَلْيَصْبِرْ فَإِنَّهُ مَنْ خَرَجَ مِنَ السُّلْطَانِ شِبْرًا مَاتَ مَيْتَةً جَاهِلِيَّةً

"Kim emîrinden hoşlanmadığı bir şeyle karşılaşırsa sabretsin, zira kim sultandan bir karış uzaklaşır ve ölürse câhiliye ölümü ile ölmüş olur."

2- İmâm mâsiyet emredecek olursa itaat hakkını kaybeder. Demek ki zulme mâruz kalmakla, mâsiyet emrine maruz kalmak farklı şeyler. Mâsiyet dînen günah olan, Allah'a isyân mânâsı taşıyan fiildir; namazı terketmek, içki içmek, kumar oynamak birer mâsiyettir. Şu halde imam bu nevî emirlerde bulunursa bu emirlere itaat edilmez.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın koyduğu kaide şudur:

لاَ طَاعَةَ فِى مَعْصِيَةِ اللّٰهِ **"Allah'a isyanda kula itaat yok."**

Bu mana, hadîslerde farklı ifadelerle te'kid edilmiştir.

لاَ طَاعَةَ لِمَنْ لَمْ يُطِعِ اللّٰهَ **"Allah'a itaat etmeyene itaat yoktur."**

لاَ طَاعَةَ لِمَنْ عَصَى اللّٰهَ تَعَالَى **"Allah'a isyan edene itaat yoktur."**

Ulemâ, küfre düşen imamın mün'azil olduğunda, bu durumda bütün müslümanlara, isyan etmenin vâcib olduğunda icma etmiştir. *İbnu Hacer*, hükmü şöyle bağlar: "İsyana gücü yetene sevap vardır. Müdâhene eden günahkâr olur. Âciz kalana da oradan hicret gerekir."

1728 ٤- وعن عمر رضى الله عنه قال: [قَالَ رسولُ الله ﷺ: ألاَ أُخبِرُكُمْ بِخِيَارِ أُمَرَائِكُمْ وَشِرَارِهِمْ؟ خِيَارُهُمُ الَّذِينَ تُحِبُّونَهُمْ وَيُحِبُّونَكُمْ، وَتَدْعُونَ لَهُمْ وَيَدْعُونَ لَكُمْ، وَشِرَارُ أُمَرَائِكُمْ الَّذِينَ تُبْغِضُونَهُمْ وَيُبْغِضُونَكُمْ، وَتَلْعَنُونَهُمْ وَيَلْعَنُونَكُمْ]. أخرجه الترمذى.

4. **(1728)**- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

''Size emîrlerinizin en hayırlıları kimlerdir, en şerirleri kimlerdir haber vereyim mi? Onların en hayırlıları sizlerin sevgisine mazhar olanlar, sizleri sevenler; lehlerinde hayırla dua edersiniz, onlar da size hayır dua ederler. Ümerânızın şerîrleri de sizin buğzettiklerinizdir, onlar da size buğzederler, siz onlara lânet edersiniz, onlar da size lânet ederler.'' [Tirmizî, Fiten 77, (2265).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, idarecilerle halk arasındaki münâsebetleri tanzime yöneliktir. Karşılıklı sevgi ve güvenin esas olması tavsiye edilmektedir. Bu hadîsi bilen âmir, halk tarafından sevilmiyorsa veya halkını sevmiyorsa, birbirlerine lânet okuyorlarsa, arada bir kopukluk var demektir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu noktada suçu idâreciye yüklüyor: **''En şerli, en kötü âmiriniz, tarafınızdan sevilmeyen, sizi sevmeyendir...''** Öyle ise hayırlı bir âmir olmak istiyorsa -ki mü'min, hayırlı olmayı aramak zorundadır- kendini sevdirmenin, halkını sevmenin yollarını arayacaktır.

Şu halde hadîs âmirlere, idârecilere halkın gönlünü, duâsını almak sûretiyle *''hayırlı kişi''* olmak için çalışmak zorunda olduğunu gösteriyor.

1729 ٥- وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [قَالَ رسولُ الله ﷺ: مَنْ خَرَجَ عَنِ الطَّاعَةِ، وَفَارَقَ الْجَمَاعَةَ فَمَاتَ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً]. أخرجه الشيخان.

وفى رواية عن أبى هريرة رضىَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ خَرَجَ عَنِ الطَّاعَةِ، وَفَارَقَ الْجَمَاعَةَ فَمَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً، وَمَنْ قَاتَلَ تَحْتَ رَايَةٍ

عِمِّيَّةٍ(١) يَغْضَبُ لِعَصَبَةٍ(٢)، أَوْ يَدْعُو إِلَى عَصَبَةٍ، أَوْ يَنْصُرُ عَصَبَةً، فَقُتِلَ فَقِتْلَةٌ جَاهِلِيَّةٌ، وَمَنْ خَرَجَ عَلَى أُمَّتِي يَضْرِبُ بَرَّهَا وَفَاجِرَهَا لاَ يَتَحَاشَى مِنْ مُؤْمِنِهَا وَلاَ يَفِي بِعَهْدِ ذِي عَهْدِهَا، فَلَيْسَ مِنِّي وَلَسْتُ مِنْهُ]. أخرجه مسلم والنسائي.

5. (1729)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Kim itaatten dışarı çıkar ve cemaatten ayrılır ve bu halde ölürse, câhiliye ölümü ile ölür." [Buhârî, Ahkâm 4; Müslim, İmâret 53, (1848); Nesâî, Tahrîm 28, (7, 123); İbnu Mâce, Fiten 7, (3948).]

Ebu Hüreyre'nin bir rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Kim itaatten çıkar, cemaatten ayrılır (ve bu halde ölürse) cahiliye ölümü ile ölmüş olur. Kim de körükörüne çekilmiş (ummiyye) bir bayrak altında savaşır, asabiyet (ırkçılık) için gadablanır veya asabiyete çağırır veya asabiyete yardım eder, bu esnada da öldürülürse bu ölüm de câhiliye ölümüdür. Kim ümmetimin üzerine gelip iyi olana da, kötü olana da ayırım yapmadan vurur, mü'min olanlarına hurmet tanımaz, ahid sahibine verdiği sözü de yerine getirmezse o benden değildir, ben de ondan değilim." [Müslim, İmâret 53, (1848); Nesâî, Tahrîm 28, (7, 123); İbnu Mâce, Fiten 7, (3948).]

AÇIKLAMA:

Son iki hadîste, *cemaat, asabiyyet, ummiyye bayrak* gibi, bilhassa zamanımızda müslümanların iyice bilmeleri zarûret hâlini almış bazı tâbirler var:

1- CEMAAT MESELESİ

"...Aslında cemaate uyulması ile alâkalı nebevî emir bundan ibâret değildir. Bu mevzuda gelen birçok rivâyet, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ısrarla cemaate uymayı, cemaatten ayrılmamayı emrettiğini gösterir. Bir iki tânesini kaydedelim:

---

(١) عمية: بكسر العين وضمها لغتان. أى راية فتنة وجهلة.

(٢) عصبة الرجل أقاربه، والمعنى يقاتل، ويدعو وينصر لا لنصرة الدين والحق، بل لمحض التعصب لقومه، وهواه كما كان يقاتل أهل الجاهلية.

"Size cemaati tavsiye ederim, ayrılıktan da sakının, zira şeytan iki kişiden uzak durur. Cennetin ortasını isteyen, cemaatten ayrılmasın."

"Allah ümmetimi dalâlet üzere toplamaz. Allah'ın eli cemâatledir. Cemâatten ayrılan ateşe gider."

"Cemaat rahmet, ayrılık azabtır."

"Kim cemâatten bir karış ayrılır, sonra da ölürse câhiliye ölümü ile ölmüş olur... boynundaki İslâm bağını çıkarıp atmış olur."

CEMÂATTEN MAKSAD NEDİR?

Yukarıda kaydettiklerimizle cemâatin ehemmiyeti anlaşılmış olmakla berâber, bizim için henüz müphem olan nokta, "cemâat"ten kastedilen şeyin ne olduğudur. Acaba uymakla mükellef olduğumuz şey nedir? Bu husus zikredilen hadîslerde açıkça gözükmüyor.

Nitekim âlimler de "cemâat" tâbiri ile kastedilen şey hususunda ihtilâf etmiş, bundan "ashâb", "ehl-i ilm", "ümmetin ekseriyeti", "diğer dinlerin mensûplarına karşı da -vâcib meselelerde ihtilâfa düşmedikçe- müslümanların cemâati" vs... kastedilebileceğini ileri sürmüşlerdir.

İbnu'l-Mübârek, din büyüklerinin, etrafında toplanmış bulundukları şeylerin "cemâat" olduğu görüşünü benimsediği için, kendisine buradaki "cemâat"ten sorulunca: "Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer'dir" cevâbını verir. Onların ölmüş bulundukları hatırlatılınca da başka isimler... ve en sonunda da devrindeki sâlih ve muttakî bir kimsenin ismini vererek, tek kişiyi "cemâat" olarak vasıflandırır.

Âdil imamı ve âlim kişiyi "cemâat" olarak kabûl eden, bu görüşü benimseyen İbnu'l-Arabî daha vâzıh bir ifâde ile: "İslâm'ın cemaati "adâlet" ve "ilim"'dir yorumuna ulaşır.

Kanaatimizce, hadîste "uyulması vâcib olduğu"belirtilen cemaat hakkında âlimlerin yaptığı bu yorumların hepsinin bir doğruluk, haklılık yönü vardır. Ancak herbirinin haklılığı mutlak olmayıp husûsî şartlar, değişik zâviye ve nokta-i nazarlarla kayıtlıdır.

Bütün hadîsler gözönüne alındıkta ve daha umûmî şartlar muvâcehesinde bu görüşlerden biri üzerinde sâbit kalmak oldukça zor ve tekellüflü olacaktır. Bu sebeple burada mevzubahs olan cemaatten "sevâdu'l-a'zam"ı, yânî büyük ekseriyeti anlamamız daha uygun olacaktır: İlmî meselelerde âlimlerin ekseriyetini, herkesi ilgilendiren içtimâî meselelerde efrâd-ı milletin ekseriyetini vs...

Nitekim, umûmiyetle, ilim adamları, bu tâbir ile "sevâdul-âzam" yâni, ihtilâf durumunda "ekseriyetin bulunduğu taraf" kastedildiğini kabul etmiştir. Delîl olarak şu hadîsi gösterirler: **"Benî İsrâil yetmişbir fırkaya ayrılmıştır, benim ümmetim ise yetmişiki fırkaya ayrılacaktır. Bu fırkalardan biri hâriç, hepsi ateştedir. Ateşe gitmeyecek olan fırka, cemâattir."**

Cemâatten, ekseriyetin kastedildiğini ifâde eden başka rivâyetler de gelmiştir. Bunlardan birinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **"Ümmetim dalâlet üzerine toplanmaz, öyle ise aralarında ihtilâf görürseniz, size sevâd-ı âzamı iltizam etmeyi tavsiye ederim (aleyküm bi-sevâdi'l-a'zam)"** buyurmaktadır.

Hadîste gelen "sevâd-ı a'zam" tâbiri ile ekseriyetin kastedildiği âlimlerce belirtilmiştir.

Suyûtî, sevâdu'l-â'zamı "doğru yolda gitmek üzere birleşenlerin ekseriyeti" diye izâh eder.

İhtilâf ve fitne zamanlarında ekseriyet tarafın iltizam edilmesi gereğini ifâde eden daha vâzıh bir rivâyet Ebû Mes'ûdi'l-Ensârî'den gelmektedir. Mezbûr (radıyallahu anh)'dan, Hz. Osman fitnesi sırasında bu durumla alâkalı olarak Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den bir işittiği varsa onu, yoksa şahsî kanaatini söylemesi istendiği vakit şu tavsiyede bulunur: "Size ümmet-i Muhammed'in ekseriyetine uymayı tavsiye ederim (aleyküm bi-uzmi ümmet-i Muhammed). Zira Allah, ümmet-i Muhammed'i dalâlet üzerine toplamaz."

İbnu Kaadı Simâvî'nin Fetâva's-Sağîr'den naklen Câmi'u'l-Fusûleyn'de kaydettiği bir görüş de bizim için aydınlatıcı mâhiyettedir: "Eğer Hz. Ali olmasaydı, ehl-i kıble ile savaşı aklımız almazdı. Hz. Ali ve O'na tâbi olanlar ehl-i adl'dir, hasmı ve ona tâbi olanlar da buğât'dır (âsilerdir). Zamanımızda kimin ehl-i adl, kimin bâği olduğu husûsundaki hüküm, galebe çalana (ekseriyete) göredir. Âdil veya âsi olanı bilemeyiz, zira hepsi de dünyâyı taleb ediyorlar."

Bu meselede son olarak İbnu'l-Arabî'nin "Cemaate uyup, ondan ayrılmama" emrini muhtevî hadîsten çıkardığı hüküm de burada kayda değer. O, mevzuunu ettiğimiz hadîsten iki hüküm çıkarır:

1- Ümmet bir meselede icma edip anlaştıktan sonra arkadan gelenlerin aynı meselede yeni bir görüş ortaya atmaları câiz değildir.

2- Müslümanlar bir imâm (lider) üzerine birleştikten sonra onun üzerine arkadan nizâ ve ihtilâf çıkarmak helâl değildir.

CEMAATTEN AYRILANLARI TEL'ÎN:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) müslümanları bir taraftan birliğe çağırırken, diğer taraftan da ayrılanları, nifak ve ihtilâf çıkaranları lânetlemektedir. Bu mevzuda da pek çok rivâyet gelmiştir. Birkaç tânesini daha kaydedeceğiz:

"Benden sonra birtakım şerler, fesadlar ortaya çıkacak. Bu zamanda, her kimin cemaatten ayrıldığını veya -birlik hâlinde olan- ümmet-i Muhammed'in birliğini bozmayı arzu ettiğini görecek olursanız,kim olursa olsun onu öldürün. Zira Allah'ın eli (hıfzı, yardımı) (birlik içinde olan) cemâatle berâberdir, zira şeytan, cemâatten ayrılanla berâberdir."

Müslim'in bir rivâyetinde aynı mâna şu şekilde tekrâr edilir: **"Siz bir lider etrafında birlik hâlinde iken, kim size gelerek birliğinizi bozmak, cemâatinizi dağıtmak isterse, onu mutlaka öldürün."**

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şu hadîste cemaatte ısrar edişinin, müslümanlar için cemâatin lüzûmunun iki mühim sebebini de açıklar: **"Allah ümmetimi -veya Muhammed ümmetini- dalâlet üzere birleştirmeyecektir ve Allah'ın eli (himâyesi, yardımı, zaferi vs.) cemâat üzerindedir. Kim ayrılırsa, gideceği yer ateştir."**

TEFRİKA ÇIKARACAK ŞEYLERDEN KAÇINMAK:

Şurası muhakkak ki, içtimâî heyette vukûa gelecek bir çatlama, bir kopukluk bilâhere kapanması mümkün olmayacak kadar zor bir yaradır. Öyle ise bütün imkânları seferber edip, böyle bir çatlamaya önceden mâni olmalı, herhangi bir kopukluğa müncer olacak her çeşit sebepleri önceden bertaraf etmelidir. İslâm'ın fitne, fesad, nifak, tefrika gibi çeşitli tâbirlerle ifâde edip şiddetle yasakladığı şey işte budur. **"Hepiniz toptan Allah'ın ipine sarılın, parçalanıp ayrılmayın..."** âyetinde geçen, parçalanıp ayrılmayın tâbirine bir kısım âlimler, "kendisinden ayrılık, tefrika çıkacak olan şeyi, mevcut kaynaşma ve berâberliği izâle edecek şeyi ihdâs etmeyin" şeklinde anlamıştır.

CEMAAT YOKSA:

Yukarıda kaydedilen hadîslere dikkat edilecek olursa, onlarda beyân edilen irşadlar "bir şahsın etrafında" birliğin bulunduğu veya ekseriyetin teveccüh etmiş bulunduğu belli bir istikamet, veya muayyen bir şahsın bulunma durumlarıyla alâkalıdır. Halbuki, insan cemiyetinde daha farklı ahvâllerin zuhûru da mümkündür. Bu mevzular mevzubahs edilince hemen akla gelecek başka durumlar da vardır. Nitekim, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in muhatapları cemâatin,

yani ekseriyetin bulunmama ihtimâlini de gözönüne alarak, o durumlarda nasıl hareket edilmesi gerektiğini sormuşlardır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Buhârî'de gelen cevâbı "inzivaya çekilmek" şeklindedir:

"...Ey Allah'ın Resûlü, bahsettiğiniz fitne devrine ulaşırsak ne tavsiye edersiniz?"

"Müslümanların cemâatine ve imâmına uy."

"Ya onların cemâatleri ve imâmları yoksa?"

"(O takdirde) mevcut fırkaların hepsini terket. Hattâ bir ağacın köküne dişlerinle tutunmuş vaziyette olsan bile, ölüm sana gelinceye kadar öyle kal (ve fakat fitneye karışma)."

Hadîste geçen "bir ağâcın köküne dişlerinle tutunmuş vaziyette olsan bile..." tâbirinden; karışmamak sebebiyle mâruz kalınacak sıkıntı her ne olursa olsun, insanların kınaması, ayıplaması nevinden mânevî; açlık, susuzluk vs. nevinden maddî olan tahammülü zor her çeşit zorluklara, darlıklara, meşakkatlere tahammülün kinâye edildiği şârihlerce belirtilmiştir.

2- UMMİYE BAYRAK

Âlimlerin bir kısmı, bununla, gâyesi, hedefi belli olmayan mübhem bir umûrun kastedildiğini söylemiş, misal olarak bir kavmin asâbiyet için yaptığı savaşı göstermiştir. Şahsî ihtiras ve gadab yolunda yapılan mukâtelenin de buraya girdiğini ayrıca belirtmişlerdir. Bayrak tâbirine yer verilmesini nazar-ı dikkate alan bâzıları, bu tâbirle hak mı bâtıl mı olduğu meçhûl olan bir iş üzerine toplanmış kimselerin kinâye edildiğini söylemişlerdir. Şu halde, hadîs, bu çeşit savaşlara katılmayı yasaklamaktadır.

3- ASABİYET

Sıkca geçen ve kavmiyetçilik, ırkçılık gibi tâbirlerle tercüme ettiğimiz bu kelime, -İbnu'l-Esîr'in açıklamasına göre- "kavmine zulümde yardım eden kimse" mânâsına gelen asabî'den gelir. Lügat yönünden asabî, asabesi için öfkelenen ve onları himâye eden kimse demektir. Asabe ise, baba cihetinden gelen akrabalara denir.

Asabiyet, Tarafgirlik Demektir:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yasakladığı asabiyetin "zulümde kavmine yardım etmek" olduğu anlaşıldıktan sonra şunu söyleyebiliriz: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında insanları, zulümde başkasına yardım etmeye sevkeden en mühim âmil kavmî beraberlik, kan bağı idi. Zamanımızda

bunun yerini başka şeyler de almıştır. Bu yeni şey, bâzan ideolojidir, bâzan siyâsettir, bâzan bölgeciliktir, bâzan şu veya bu maksadla teşkîl edilen grubculuktur, bâzan grubculuklara karşı olmak düşüncesiyle teşkîl edilen grubculuktur, bâzan da eskiden olduğu gibi kabîlevi, ırkî birliktir. Sebep ne olursa olsun, ileri sürülen bahâne ne gösterilirse gösterilsin, adâletin tatbîkine, liyâkatlıların haklarını almasına mâni olan, lâyıkı varken liyâkatsizi iş başına getiren, mazlûma karşı zâlimi koruyan her çeşit tarafgirlikler Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in diliyle lânetlenen, yasaklanmış olan asabiyettir. Bu nokta-i nazardan asabiyet tâbirinin zamanımızdaki en uygun karşılığı tarafgirliktir. Zira tarafgirlik uğruna, değil aynı kabîleden olanlar, aynı âileden olanlar bile birbirlerine düşman vazîyeti almakta, haksızlıklar işlemektedir.

1730 ٦– وعن أبى بكرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّه ﷺ: مَنْ أَهَانَ سُلْطَانَ اللّهِ فِى الأَرْضِ أَهَانَهُ اللّهُ تَعَالى]. أخرجه الترمذى.

6. **(1730)**- *Ebu Bekre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kim Allah'ın yeryüzündeki sultanını alçaltırsa, Allah da onu alçaltır."** [Tirmizî, Fiten 47, (2225).]

AÇIKLAMA:

*Sultanı alçaltmak*tan muradın ne olduğu müphem kalmaktadır. Ancak rivâyetin *Tirmizî*'deki aslı meseleyi aydınlatmaktadır:

''Ziyâd İbnu Küseby el-Adevî anlatıyor: ''Ben Ebu Bekre ile İbnu Âmir'in minberinin dibinde oturuyordum. Ebu Âmir, üzerine ince bir elbise giymiş olarak hutbe veriyordu. Ebu Bilâl: ''Hele şu emîrimize bakın, fâsıkların elbisesini giyiyor.'' dedi. Ebu Bekre (radıyallahu anh) atılarak: ''Sus, böyle konuşma, ben Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle söylediğini işittim:

"Yeryüzünde Allah'ın sultanını alçaltanı, kıyamet günü Allah alçaltır."

Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde gelen şu hadîste ise, sadece hürmetsizlikten nehiy değil, hürmet etmeye teşvîk ve hatta emir görülmektedir:

"Kim dünyada Allah'ın (makam vermek sûretiyle azîz kıldığı) sultanına ikramda bulunursa, kıyamet gününde de Allah ona ikrâm eder. Kim de Allah'ın sultanını dünyada alçaltırsa Allah da onu kıyamet günü alçaltır."

Ancak hemen şunu da kaydedelim, bu hadîsler âmirlerin yaptığı kötü davranışlara göz yumup görmemeyi veya onları benimsemeyi emretmiyor. Bilakis, mün-

ker kimde görülürse, münker bilinip takbîh edilecektir. Ancak münkeri ve fıskı sebebiyle alçaltılıp, otoritesi kırılmayacaktır. İşte bir *Müslim* hadîsi daha:

... وَإِذَا رَأَيْتُمْ مِنْ وُلاَتِكُمْ شَيْئًا تَكْرَهُونَهُ فَاكْرَهُوا عَمَلَهُ وَلاَ تَنْزِعُوا يَدًا مِنْ طَاعَةٍ

"...Valilerinizde hoşlanmadığınız birşey görecek olursanız, onun yapılmasını kerih görün, (kötü addetmeye devam edin, vâlimiz yapmıştır diye hoş karşılamaya kalkmayın), fakat itaatten elinizi çekmeyin".

Mü'min nerede, ne zaman, kimden bir kabîh görürse onu takbîh etmekle mükelleftir.

ALTINCI FASIL

İMÂMLARIN VE EMİRLERİN YARDIMCILARI

1731 ١ – عن عائشة رضى الله عنها قالت: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: إذَا أَرَادَ اللّهُ بِالأَمِيرِ خَيْراً، جَعَلَ لَهُ وَزِيرَ صِدْقٍ إنْ نَسِىَ ذَكَّرَهُ، وَإنْ ذَكَرَ أَعَانَهُ، وَإذَا أَرَادَ اللّهُ بِهِ غَيْرَ ذٰلِكَ جَعَلَ لَهُ وَزِيرَ سُوءٍ إنْ نَسِىَ لَمْ يُذَكِّرهُ، وَإنْ ذَكَرَ لَمْ يُعِنْهُ].

أخرجه أبو داود والنسائي.

1. **(1731)**- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Allah bir emîr için hayır diledi mi ona doğru sözlü bir vezîr nasîb eder. Bu, ona unutunca hatırlatır, hatırladığı zaman da yardım eder. Allah emîre hayır dilemezse, kötü bir vezîr musallat eder. Bu vezir, ona unuttuğunu hatırlatmaz, hatırlayınca da yardımcı olmaz." [Ebu Dâvud, Harâc 4, (2932); Nesâî, Bey'at 33, (7, 159).]

AÇIKLAMA:

1- *Vezîr,* sultanın (emîr, imâm) yardımcısı, müşâviri mânâsına gelir. Yük, ağırlık mânâsına gelen *vizr*'den alınmış olabilir. Çünkü melikin yükünü çekmektedir. Melce ve sığınak mânâsına *vezîr*'den alınması da mümkündür, çünkü melik onun fikrine, re'yine müracaat eder. Yardım ve muâvenet mânâsına gelen *mu'âzere*'den gelebileceği de söylenmiştir.

2- Sadedinde olduğumuz rivâyet iyi vezirin *doğru sözlü* olması gerektiğini ifâde ederken, hadîsin *Nesâî*'deki vechinde *sâlih* vasfına yer verilmiştir. Esâsen sâlihlik, doğru sözlülüğü şart kılan bir hâldir. Âlimler, iyi vezirin öncelikle doğru sözlü olması, her husûsta emîre doğru bilgi vermesi, gerçek fikirlerini beyan etmesi gerektiğini belirtirler. *Sâlih*lik husûsunda da hem dünya işlerinde hem de âhiret işlerinde sâlih olması gerektiğini, sâdece dünya işlerindeki sâlihliğin ye-

terli olmayacağını, hem fiilen, hem kavlen doğruluk ve sâlihliğin gereğini vurgularlar.

3- Unuttuğu takdirde hatırlatılması gereken şey, ahkâm-ı şer'iyye ve dinî âdâb olabileceği gibi, halkın maslahatını, adâleti ilgilendiren husûslar da olabilir.

Ahnef demiştir ki: "Sultan, yardımcılar ve vezirler olmadan saltanatını devam ettiremez. Vezir ve yardımcılar sevgi ve hayırhahlık olmadan faydalı olamazlar. Sevgi ve hayırhahlık (nasîhat) da dirayetli rey ve dürüstlükle faydalı olabilir. Meliklere hassaten -bütün insanlara âmmeten- en ziyâde zarar getiren şey sâlih vezîr ve yardımcılardan mahrûmiyetleridir, vezîr ve yardımcılarının mürüvvet ve hayaca fukara oluşlarıdır."

Yine *Ahnef* demiştir ki: "Bir vâli için en büyük felâket, sözü güzel, amel fena vezir veya arkadaşa sâhip olmaktır"

Yine demiştir ki: "Valilerin süs ve zîneti, onların vezirleridir. Kimin yakınları bozulursa, o kimse; içtiği su boğazına takılan ve buna çare bulamayan kimse gibidir."

Beyhakî, Ali el-Cerrâh'dan şunu nakleder:

"Emevîlerin çocuklarından: "Devletinizin yıkılış sebebi nedir?" diye sordum. Bana: "Dört sebeple!" dediler ve açıkladılar:

"1- Vezirlerimiz izhâr etmemiz gereken şeyleri bize söylemediler.

2- Vergi memurlarımız halka zulmetti, halk vatanlarından göç ettiler; böylece hazînelerimiz boşaldı.

3- Askerlerin maişetleri kesildi, böylece bize itaati terkettiler.

4- Adaletimizden ümidlerini kestiler ve başkalarında emniyet ve huzûr aradılar."

1732 ٢– وعن أبى سعيد، وأبى هريرة رضى اللّه عنهما قال: [قَالَ رسولُ اللّه ﷺ مَا بَعَثَ اللّهُ تَعَالَى مِنْ نَبىٍّ، وَلاَ اسْتَخْلَفَ مِنْ خَلِيفَةٍ، إلاَّ كَانَتْ لَهُ بِطَانَتَانِ بِطَانَةٌ تَأْمُرُهُ بِالْمَعْرُوفِ، وَتَحُضُّهُ عَلَيْهِ، وَبِطَانَةٌ تَأْمُرُهُ بِالشَّرِّ، وَتَحُضُّهُ عَلَيْهِ، وَالْمَعْصُومُ مَنْ عَصَمَ اللّهُ تَعَالَى]. أخرجه البخارى والنسائى.

2. **(1732)**- *Ebu Sa'îd* ve *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "***Resûlullah*** *(aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Allah bir peygamber gönderdiği veya onun yerine bir halîfe getirdiği zaman mutlaka onun iki tâne de yakını olmuştur: Biri ma'rufu emretmiş ve ona teşvîk etmiş, diğeri de şerri emretmiş ve şerre teşvîk etmiştir. Ma'sûm (yani kötülükten korunmuş) olan, Allah'ın koruduğu kimsedir." [Buhârî, Ahkâm 42; Nesâî, Bey'at 32, (7, 158).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîste "yakın" diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı bitâne'dir. Peygamber veya halîfenin (melîk, emîr, sultan, vâli) yalnız kaldığı hususî anlarında bile yanına girebilen kimse demektir. Bitâne, "vezîr"den daha umumî bir tabirdir.

2- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında "kötü telkinde bulunacak yakın" bâzılarınca işkâl vesîlesi olmuştur. Bu aklen mümkündür. Ancak Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in onu dinlemesi mevzubahis değildir. Nitekim hadîsin sonunda **"ma'sum, Allah'ın koruduğu kimsedir"** cümlesine yer verilmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın insanlara karşı korunduğunu: وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ **"Allah seni insanlardan korur"** (Mâide 67) âyeti ifâde etmektedir. Âyet mutlak olduğu için sâdece hayatî korunmayı değil, şer telkinlere karşı korunmayı da içine alır.

Öyle ise Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in "yakınları" (bitâne) melek ve şeytandır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir hadîslerinde buna temas eder ve şeytanının müslüman olduğunu belirtir: وَلٰكِنَّ اللّٰهَ اَعَانَنِى عَلَيْهِ فَاَسْلَمَ **"Allah bana şeytanıma karşı yardım etti ve şeytanım müslüman oldu."**

3- Âlimler, halktan gizli istihbarat toplayacak kimseleri, hâkimin güvenilir, emîn, anlayış ve fetânet sâhibi akıllı kimselerden seçmesini şart görürler. "Çünkü derler, me'mûn hâkim'in musîbeti, güvene layık olmayan kimseye güvenerek sözünü kabûl etmesiyle başlar. Öyle ise bu çeşit durumlarda titizlik göstermelidir."

4- Âlimler: "Hadîste, hüküm mevkiindeki kimselerin şerr telkinlere iltifat etmemesi, o husûsta titizliği artırması gerektiği ifâde edilmektedir" demişlerdir. Zira, bu telkinlerden sadece "Allah'ın korudukları" korunabilmektedir.

5- Âlimler, hadîste geçen iki yakından maksadın iki vezîr, şeytan ve melek, nefs-i emmâre ve nefs-i levvâme olabileceğini söylemişlerdir. Hepsine hamletmeyi câiz gören de olmuştur. *Muhibbu't-Taberî: "Bitâne,* evliya ve asfiyâ'dır" demiştir.

1733 ٣- وعن كعب بن عجرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ لِى رسولُ اللّهِ ﷺ: أُعِيذُكَ بِاللّهِ يَا كَعْبُ بْنَ عُجْرَةَ مِنْ أُمَرَاءَ يَكُونُونَ بَعْدِى مَنْ غَشِيَ أَبْوَابَهُمْ وَصَدَّقَهُمْ فِى كَذِبِهِمْ، وَأَعَانَهُمْ عَلَى ظُلْمِهِمْ فَلَيْسَ مِنِّى وَلَسْتُ مِنْهُ، وَلاَ يَرِدُ عَلَىَّ الْحَوْضَ، وَمَنْ لَمْ يَغْشَ أَبْوَابَهُمْ، وَلَمْ يُصَدِّقْهُمْ فِى كَذِبِهِمْ، وَلَمْ يُعِنْهُمْ عَلَى ظُلْمِهِمْ فَهُوَ مِنِّى وَأَنَا مِنْهُ، وَسَيَرِدُ عَلَىَّ الْحَوْضَ. يَا كَعْبُ بْنَ عُجْرَةَ: الصَّلاَةُ بُرْهَانٌ، وَالصَّوْمُ جُنَّةٌ حَصِينَةٌ، وَالصَّدَقَةُ تُطْفِىءُ الْخَطِيئَةَ كَمَا يُطْفِىءُ الْمَاءُ النَّارَ يَا كَعْبُ ابنَ عُجْرَةَ: إِنَّهُ لاَ يَرْبُو لَحْمٌ نَبَتَ مِنْ سُحْتٍ إِلاَّ كَانَتِ النَّارُ أَوْلَى بِهِ]. أخرجه الترمذى، وهذا لفظه والنسائى بمعناه.

«السُّحْتُ»: الحرام من المكسب، والمطعم، والشرب.

3. (1733)- *Ka'b İbnu Ucre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhis-salâtu vesselâm) bana şunu söyledi:*

"Ey Ka'b İbnu Ucre, seni, benden sonra gelecek ümeraya karşı Allah'a sığındırırım. Kim onların kapılarına gider ve onları, yalanlarında tasdik eder, zulümlerinde onlara yardımcı olursa, o benden değildir, ben de ondan değilim; âhirette havz-ı kevserin başında yanıma da gelemez. Kim onların kapısına gitmez, yalanlarında onları tasdîk etmez, zulümlerinde yardımcı olmazsa o bendendir, ben de ondanım; o kimse, Havz'ın başında yanıma gelecektir. Ey Ka'b İbnu Ucre! Namaz bürhandır. Oruç sağlam bir kalkandır. Sadaka hataları söndürür, tıpkı suyun ateşi söndürdüğü gibi. Ey Ka'b İbnu Ucre! Haramla biten bir ete mutlaka ateş gerekir." [Tirmizî, Salât 433, (614): Nesâî, Bey'ât 35, 36, (7, 160).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) *Ka'b İbnu Ucre*'yi muhatap ederek ümmet-i merhûmeye yalancı, zalim ve sefîh ümerâya karşı nasıl davranılacağını ders vermektedir: Onlara uğramamak, yalanlarına kapılmamak, zulümlerine iştirak etmemek. Namaz, oruç, zekat gibi farzları edâ etmek, bunların uhrevî mükâfaatını düşünerek sefîh umeranın dünyevî menfaatlarına iltifat etmemek, istikametten ayrılmamak.

Süfyan-ı Sevrî (rahimehumullah), "... o benden değildir, ben de ondan değilim" ibâresinin te'vil edilmesini istemez. "Zâhiri esas alınmalıdır, zecr hususunda bu daha belîğ" dermiş.

1734 ٤- وعن جبير بن نفير رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ كَثِيرُ بْنُ مُرَّةَ، وَعَمْرُو ابْنُ الأَسْوَدِ وَالْمِقْدَامُ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: رسولُ اللّهِ ﷺ: إِذَا ابْتَغَى الأَمِيرُ الرِّيبَةَ فِي النَّاسِ أَفْسَدَهُمْ]. أخرجه أبو داود.

«وَالرِّيبَةُ»: التهمة، والمراد أن الإمام إذَا اتهم رعيته، وجاهرهم بسوء الظن أدّاهم ذلك إلى ارتكاب ما ظن فيهم ففسدوا.

4. **(1734)**- *Cübeyr İbnu Nüfeyr* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Kesîr İbnu Mürre, Amr İbnu'l-Esved ve el-Mikdâm (radıyallahu anh) dediler ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Emîr, halka karşı suizanna düşerse halkı ifsad eder."** [Ebu Dâvud, Edeb 44, (4989).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadîslerinde ümera'nın (idarecilerin) halka karşı siyasetlerinde uymaları gereken mühim bir prensip vaz'ediyor: Suizanla hareket etmemek, onları müttehem, kuşkulu kimseler yerine tutmamak, haklarında hüsn-i zannı, güveni esas almak. Aksi takdirde halk, ahlâken bozulacaktır. En-Nihaye'de, "Yani emir insanları bazı şeylerle itham ederek, alenen suizanda bulunursa bu hâl onları haklarında ittiham olunan fenalıkları işlemeye sevkeder" der.

Bu meseleyi tasrîh eden başka hadîsler de mevcuttur: Yine *Ebû Dâvud'da aynı yerde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şu tavsiyeleri yer alır:*

"(Ey Muaviye!) Eğer insanların kusurlarını araştırırsan onları ifsâd edersin veya ifsâd olma noktasına getirirsin." "Kim bir kusur görür ve onu örterse, diri gömülmüş birisine hayat vermiş gibi olur." Yani onu kabirden çıkararak ölümden kurtarmış gibi sevab alır.

Zeyd İbnu Vehb anlatıyor: *"İbnu Mes'ûd'*a birisi gelerek: Şu falanca varya, sakalından şarap damlıyor" diye şikayette bulunmuştu. *Abdullah İbnu Mes'ud*: "Biz tecessüs etmekten yasaklandık. Ancak bize birşey zâhir olursa, ona gereğini yaparız" dedi.

İslâm'ın *tecessüsü* yasaklama esprisini anlamada bize yardımcı olacak bir rivâyeti yine *Ebû Dâvud*'dan kaydediyoruz:

"*Ukbe İbnu Âmir* (radıyallahu anh)'in kâtibi *Duhayn* anlatıyor: "Bizim şarap içen komşularımız vardı. (İçmeyin diye) yasaklamada bulundum, dinlemediler. Durumu *Ukbe İbnu Âmir*'e: "Şu komşularımız şarap içiyorlar, ben içmeyin dedi isem de vazgeçmediler. (Müsâade ederseniz) onlar için polis çağıracağım" dedim. Bana: "Bırak onları!" dedi (ve üzerlerine gitmedi). Bir müddet sonra tekrar *Ukbe* (radıyallahu anh)'ye: "Komşularımız inadlaştılar, içkiden vazgeçmiyorlar, ben onlar için polis çağıracağım" diye müracaatta bulundum. Bana bu sefer: "Ne münâsebet, bırak onları. Zîrâ ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim şöyle diyordu: **"Kim bir kusur görür ve onu örterse diri gömülmüş birisine hayat vermiş gibi olur."**

İKİNCİ BAB

HULEFA-İ RÂŞİDÎN VE ONLARIN SEÇİMLERİ

Her devirde, her yerde, bir büyük zat incelenirken, şahsın anlaşılması için çoğu kere onun yetiştirdiklerinede nazar edilir. Eserleri arasında zikredilebilecek halefleri, bir bakıma o kimsenin âyinesidir.

Bu beşerî kâideyi, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) için de mûteber addedebiliriz. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın getirdiği mesajın ve sistemin anlaşılmasında, hakkıyla takdirinde, ashabın bütün yönleriyle bilinmesi büyük ehemmiyet taşır. Bunu anlayan selef ulemâsı, sâdece Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le ilgili sünneti değil *Ashâb* ve hattâ *Tâbiîn* ve *Etbauttâbiîn* ile ilgili ''sünnet''i de yazmış, hayatlarını, sözlerini, fetvâlarını, birçok fiillerini bize kadar intikal ettirmiştir.

Mevzumuz olan *imâmet*, yâni İslâm'ın siyasî ve idarî sistemi açısından *Hülefâ-i Râşidîn* mühim bir yer tutar. İnsanlığın kapitalizm, komünizm gibi iktisadî; monarşi, demokrasi, diktatörlük gibi siyâsî sistemleri arasında İslâmî sistemi, bütün buutlarıyla ve gerçek (otantik) vechesiyle anlamak için *Hulefâ-i Râşidîn* dönemini ve onların tatbîkâtını anlamak, bilmek vazgeçilmez bir zarûrettir. Gerçek İslâm'ın, onların şahsında temsîl edildiği, hakîkî İslâmî örneklerin kâmil mânâda onların elleriyle tatbik edildiği kanaatindeyiz. Sonraki nesillerde her halukârda gayr-ı İslâmî unsurlarla sistemin müşevveşleşeceğine telmîhan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **''Benden sonra nübüvvet hilâfeti otuz yıldır''** buyurmuştur.

Şu halde bu kısımda *Hulefâ-i Râşidîn*'le ilgili bâzı rivâyetleri, onların başta seçimleri olmak üzere siyasî yönlerini tanıtıcı birkısım açıklamaları sunacağız.

Bu vesîle ile bir noktaya parmak basmak istiyoruz. Dört Halife Devri denince zihinler ''İslâm demokrasisi'' tâbiriyle şartlandırılmış durumdadır. Biz bu tabirin yanlışlığına inanıyoruz. Zîrâ demokrasi Batı'ya ait bir sistemdir. İslâm'ın siyâsî sistemini -bazı noktalardaki hârici benzerlikler sebebiyle- demokrasi ile iltibas etmemek gerekir. Üstelik, her ne hikmetse, bugünün dünyasında birbirine taban tabana zıt Doğu ve Batı blok devletlerince birbirleriyle yarışırcasına sahiplenilmiş olan demokrasiyi bir ideal sistem olarak telâkkî edip, mezkûr maratona ka-

tılma esprisiyle "demokrasi İslâm'da da var, dolayısıyla İslâm'ın bir eksiği yok" mânâsında iddialar mahzurludur, İslâmî nizamın anlaşılmasına mânidir. Böyle bir davranışın psikolojik plânında demokrasiyi esas alma, ideal kabûl etme zihniyeti yatmaktadır. Halbuki İslâm vahye dayanır, semâdan inen bir amud-u nurânîdir. Onda beşerî katkı yoktur. Bununla o, hiçbir sûretle mukâyese imkânına sahip değildir. Biz İslâm'ı, hiçbir beşeri katkı ile teşvîş etmeden, kendi orijinal cüzlerinden mürekkep müstakil bir bütün olarak anlamaya çalışmalıyız. Aksi takdirde gereksiz iltibaslar onu kavramamıza mâni olacaktır. Şunu açıklıkla söyleyebiliriz: İslâmî nizâm, asla demokrasi değildir, diktatörlük hiç değildir, kesinlikle monarşi olamaz. O hâlde nedir? denirse, "Önce, Batılı ve beşerî sistemleri ifade eden tabirlerin dışına çıkmak gerek" deriz. Bu noktada mutabık kalındıktan sonra sistemin mahiyetini anlamaya geçilebilir. Buna Osmanlıların yaptığı gibi meşrûtiyet denmiş, doğrudan nizam-ı İslâm denmiş, nizam-ı İlâhî denmiş, meşrutiyet-i meşrûa denmiş veya bir başka isim takılmış bizce mühim değil. Yeter ki Batı menşe'li, mevcut beşerî sistemlerden birinin ismiyle peşin bir sıbgaya tâbî tutulmasın.

1735 ١ - عن ابن عباس رضى الله عنهما: [أَنَّ عَلِيّاً رَضِىَ اللَّهُ عَنْهُ خَرَجَ
مِنْ عِنْدِ النَّبِىِّ ﷺ فِى وَجَعِهِ الَّذِى تُوُفِّىَ فِيهِ، فَقَالَ النَّاسُ يَا أَبَا الْحَسَنِ:
كَيْفَ أَصْبَحَ رسولُ اللَّه ﷺ؟ فَقَالَ: أَصْبَحَ بِحَمْدِ اللَّهِ بَارِئاً، فَأَخَذَ بِيَدِهِ
الْعَبَّاسُ رَضِىَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالَ: أَنْتَ وَاللَّهِ بَعْدَ ثَلاَثٍ عَبْدُ الْعَصَى، وَإِنِّى وَاللَّهِ
لأَرَى رسولَ اللَّه ﷺ سَيُتَوَفَّى مِنْ وَجَعِهِ هٰذَا. إِنِّى لأَعْرِفُ وُجُوهَ بَنِى عَبْدِ
الْمُطَّلِبِ عِنْدَ الْمَوْتِ، فَاذْهَبْ بِنَا إِلَيْهِ نَسْأَلْهُ فِيمَنْ هٰذَا الأَمْرُ؟ فَإِنْ كَانَ فِينَا
عَلِمْنَاهُ، وَإِنْ كَانَ فِى غَيْرِنَا كَلَّمْنَاهُ فَأَوْصَى بِنَا، فَقَالَ عَلِىٌّ رَضِىَ اللَّهُ عَنْهُ
أَمَا وَاللَّهِ لَئِنْ سَأَلْنَاهَا فَمَنَعَنَاهَا لاَ يُعْطِينَاهَا النَّاسُ بَعْدَهُ، وَإِنِّى وَاللَّهِ لاَ أَسْأَلُهَا].

أخرجه البخارى.

قوله: «عَبْدُ الْعَصَى». أى مقهور محكوم عليك ممن يتولى الخلافة.

1. (1735)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "*Hz. Ali (radıyallahu*

anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı rahmet-i Rahmân'a kavuşturan hastalığı sırasında yanından dışarı çıktı. (Dışarıda bekleyen) halk:

"Ey Ebu'l-Hasan, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ne durumda?" diye sordular.

"Allah'a hamdolsun iyileşti!" dedi. Hz. Abbâs (radıyallahu anh) elinden tuttu. Ve:

"Üç gün sonra [Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ölecek, sen bir başkasına] me'mur olacaksın. Ben, vallahi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu hastalığından (kurtulamayıp) vefat edeceğini görüyorum. Zira ben, Abdu'l-Muttaliboğullarının ölüm sırasında aldığı şekli biliyorum. Gel Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gidip bu "iş" (hilafet) kimde kalacak onu soralım. Bizde kalacaksa (şimdiden) bilmiş oluruz. Bizden başkasına kalacaksa kendisiyle konuşuruz, bizi (ona) tavsiye eder" dedi. Ali (radıyallahu anh):

"Eğer, biz onu sorsak bunun üzerine (hilafeti) bize yasaklasa, halk ondan sonra onu asla bize vermez. Vallahi ben böyle birşey soramam!" dedi. [Buhârî, İstizân 29, Meğâzî 83.]

AÇIKLAMA:

Hadîs, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ölüm döşeğinde yatarken *Hz. Ali* ile *Hz. Abbâs* (radıyallahu anhümâ) arasında, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öldüğü takdirde, hilâfetin geleceği hususunda geçen bir muhâvereyi aksettirmektedir.

Hz. Ali'nin ifadesinden de anlaşıldığı üzere, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu son hastalığında, zaman zaman hafifliyor ve konuşabiliyordu. *Hz. Abbâs* böyle bir hafifleme ânında kendinden sonra halîfe olacak kimse hakkında konuşma teklif ederse de *Hz. Ali* buna yanaşmaz. Bir başka rivayette, *Hz. Ali: "Bu (hilafet) işine bizden başka istekli de var mı?" diye sorar. Hz. Abbâs: "Tahmîn ederim, Allah'a yemin olsun olacak da!" cevabını verir. Hz. Ali, bu meseleyi Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e açtıkları, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in de müsbet cevap vermemesi hâlinde,halkın bununla aleyhlerinde ihticâc edip, ebediyyen hilafete lâyık bulunmayacaklarını söyler. İbnu Sa'd'dan gelen rivâyete göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) vefat edince Hz. Abbas, Hz. Ali (radıyallahu anhümâ)'ye: "Uzat elini sana biat edeyim, halk sana biat etsin" der. Hz. Ali kabûl etmez. İbnu Hacer'in kaydına göre, bazı rivâyetlerde Hz. Ali'nin "Keşke Abbâs'a itaat etseydim" diye pişmanlık izhâr ettiği belirtilmiştir.*

1736 ٢- وعن جبير بن مطعم رضى الله عنه قال: [أَتَتِ امْرَأَةٌ النَّبِىَّ ﷺ فَكَلَّمَتْهُ فِى شَىْءٍ فَأَمَرَهَا أَنْ تَرْجِعَ، فَقَالَتْ: فَإِنْ لَمْ أَجِدْكَ، كَأَنَّهَا تَعْنِى الْمَوْتَ، قَالَ: فَإِنْ لَمْ تَجِدِينِى، فَأْتِى أَبَا بَكْرٍ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

2. (1736)- *Cübeyr İbnu Mut'im* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Bir kadın, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek bir husûsta kendisiyle konuştu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), (kendisine) tekrar gelmesini emretti. Bunun üzerine kadın:*

"Ya seni bulamazsam!" dedi. Kadın (bu sözüyle) sanki ölümü kastetmişti, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Eğer beni bulamazsan, Ebu Bekir'e uğra!" *diye cevap verdi."* [Buhârî, Ahkâm 57, Fedailu Ashabi'n-Nebî 5, İ'tisâm 24; Müslim, Fedailu's-Sahâbe 10, (2386); Tirmizî, Menâkıb, (3677).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîs, vefatından sonra hilâfete geçecek kimse husûsunda Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bazı işâretlerde bulunduğunu gösteren rivâyetlerden biridir. İbnu Hacer'in kaydettiğine göre, bazı rivâyetlerde kadın:

"Ben geldiğimde size ölüm gelmiş olsa ve sizi bulamazsam?" demiştir.

İbnu Hacer'in, zayıflığına dikkat çekerek kaydettiği bir diğer rivâyete göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a: *"Ey Allah'ın Resûlü, senden sonra mallarımızın zekâtını kime vereceğiz?" diye soranlar olmuştur. Onlara:*

"Ebu Bekri's-Sıddîk'a!" *demiştir.*

Keza biat yapan bir bedevi de, eceli geldiği takdirde kimin hüküm vereceğini sormuş. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Ebu Bekir!" diye cevap vermiştir. Bedevî tekrar: "Ondan sonra kim hükmedecek?" diye sorunca:

"Ömer!" diye cevap vermiştir.

Şu halde bu rivâyetler, vefatından sonra *Hz. Ali*'nin ve *Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'ın hilâfete geçmesi için kesin hükmettiğine dair Şii iddiasını reddetmektedir.

1737 ٣- وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [تُوُفِّىَ رسول الله ﷺ وَأَبُو بَكْرٍ بِالسُّنْحِ، تَعْنِى بِالْعَالِيَةِ، فَقَامَ عُمَرُ رضى الله عَنْهُ يَقُولُ: وَاللّٰهِ مَا مَاتَ رسول

اللّه ﷺ وَلَيَبْعَثَنَّهُ تَعَالَى، فَلْيُقَطِّعَنَّ أَيْدِىَ رِجَالٍ وَأَرْجُلَهُمْ، فَجَاءَ أَبُو بَكْرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فَكَشَفَ عَنْ رسولِ اللّه ﷺ، فَقَبَّلَهُ وَقَالَ: بِأَبِى أَنْتَ وَأُمِّى طِبْتَ حَيّاً وَمَيِّتاً، وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لاَ يُذِيقُكَ اللّهُ الْمَوْتَتَيْنِ أَبَداً، ثُمَّ خَرَجَ فَقَالَ: أَيُّهَا الحَالِفُ عَلَى رِسْلِكَ، فَلَمَّا تَكَلَّم أَبُو بَكْرٍ جَلَسَ عُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما، فَحمِدَ اللّهَ أَبُو بَكْرٍ، وَأَثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: أَلاَ مَنْ كَانَ يَعْبُدُ مُحَمَّداً، فَإِنَّ مُحَمَّداً قَدْ مَاتَ، وَمَنْ كَانَ يَعْبُدُ اللّهَ فَإِنَّ اللّهَ حَىٌّ لاَ يَمُوتُ، وَتَلاَ: (إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ. (وَمَا مُحَمَّدٌ إِلاَّ رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُولُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ، وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللّهُ شَيْئاً وَسَيَجْزِى اللّهُ الشَّاكِرِينَ). فَنَشَجَ النَّاسُ يَبْكُونَ، وَاجْتَمَعَ الأَنْصَارُ إِلَى سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ فِى سَقِيفَةِ بَنِى سَاعِدَةَ، فَقَالُوا: مِنَّا أَمِيرٌ وَمِنْكُمْ أَمِيرٌ، فَذَهَبَ إِلَيْهِمْ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ وَأَبُو عُبَيْدَةَ رضى اللّهُ عَنْهُمْ، فَذَهَبَ عُمَرُ يَتَكَلَّمُ، فَأَسْكَتَهُ أَبُو بَكْرٍ، فَكَانَ عُمَرُ يَقُولُ: وَاللّهِ مَا أَرَدْتُ بِذٰلِكَ إِلاَّ أَنِّى كُنْتُ قَدْ هَيَّأْتُ كَلاَماً أَعْجَبَنِى خَشِيتُ أَنْ لاَ يَبْلُغَهُ أَبُو بَكْرٍ، فَتَكَلَّمَ وَاللّهِ أَبُو بَكْرٍ، فَوَ اللّهِ مَا زَوَّرْتُ(١) فى نَفْسى كَلاَماً إِلاَّ وَأَتَى عَلَيْهِ وَأَبْلَغَ، وَكَانَ فِى كَلاَمِهِ: نَحْنُ الأُمَرَاءُ وَأَنْتُمُ الْوُزَرَاءُ، فَقَامَ حُبَابُ بْنُ الْمُنْذِرِ فَقَالَ: لاَ وَاللّهِ لاَ نَفْعَلُ، مِنَّا أَمِيرٌ وَمِنْكُمْ أَمِيرٌ؟ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: لاَ، وَلٰكِنَّا الأُمَرَاءُ، وَأَنْتُمُ الْوُزَرَاءُ].

زاد رزين: [لَنْ يُعْرَفَ هٰذَا الأَمْرُ إِلاَّ لِهٰذَا الحَىِّ مِنْ قُرَيْشٍ، هُمْ أَوْسَطُ الْعَرَبِ دَاراً وَأَعْرَبُهُمْ أَحْسَاباً، فَبَايِعُوا عُمَرَ، أَوْ أَبَا عُبَيْدَةَ، فَقَالَ عُمَرُ: بَلْ نُبَايِعكَ أَنْتَ، فَأَنْتَ سَيِّدُنَا وَخَيْرُنَا وَأَحَبُّنَا إِلَى رسولِ اللّهِ ﷺ، فَأَخَذَ عُمَرُ

(١) أى هيأت وأصلحت، والتزوير: إصلاح الشيء، وكلام مزور: محسن.

رضى الله عنهُ بِيَدِهِ فَبَايَعَهُ وَبَايَعَهُ النَّاسُ، فَقَالَ قَائِلٌ! قَتَلْتُمْ سَعْدَ بْنَ عُبَادَةَ، فَقَالَ عُمَرُ: قَتَلَهُ اللّهُ تَعَالَى، قَالَتْ: فَمَا كَانَ مَنْ خُطْبَتَيْهِمَا مِنَ خُطْبَةٍ إلاَّ نَفَعَ اللّهُ بِهَا، لَقَدْ خَوَّفَ عُمَرُ النَّاسَ، وَإِنَّ فِيهِمْ لَنِفَاقاً فَرَدَّهُمُ اللّهُ تَعَالَى بِذَلِكَ، ثُمَّ لَقَدْ بَصَّرَ أَبُو بَكْرٍ النَّاسَ، وَإِنَّ فِيهِمْ لَنِفَاقاً فَرَدَّهُمُ اللّهُ تَعَالَى بِذَلِكَ، ثُمَّ لَقَدْ بَصَّرَ أَبُو بَكْرٍ النَّاسَ فِي اللّهِ تَعَالَى وَعَرَّفَهُمُ الْحَقَّ الَّذِى عَلَيْهِمْ وَخَرَجُوا بِهِ يَتْلُونَ: وَمَا مُحَمَّدٌ إلاَّ رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ الآية]. أخرجه البخارى والنسائِى.

قلت: وقوله زاد رزين: كذا فى التجريد وأصله، وهذه الزيادة بعينها فى صحيح البخارى والله أعلم «السُّنْحُ»: بضم السين المهملة والنون، وقيل بكون النون: موضع بعوالى المدينة فيه منازل بنى الحارث بن الخزرج، وقوله: «لاَ يُذِيقُكَ اللّهُ الْمَوْتَتَيْنِ» أى فى الدنيا، قال ذلك أبو بكر ردا لقول عمر: إن الله سيبعث نبيه فيقطع أيدى رجال وأرجلهم. «وَالسَّقِيفَةُ» الصفة فى البيت، «والنَّشِيجُ»: تردد صوت الباكى فى صدره من غير انتحاب.

3. **(1737)**- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) vefât ettiği zaman, babam Ebû Bekir (radıyallahu anh), (Mescid-i Nebî'den bir mil kadar uzaklıkta olan) Sunh nâm mevkide idi -ki Âliye (denen Medîne'nin yüksek kısmını ki burası Hazreć'e mensûp Beni'l-Hârise'nin menzillerinin bulunduğu mevki)yi kasdetmektedir- Hz. Ömer (radıyallahu anh) kalkıp:*

''Vallahi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) vefat etmedi. Allah mutlaka onu geri gönderecektir, o da (münafık) kimselerin ellerini ve ayaklarını kesecek...'' diyordu. Derken Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) geldi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yüzünü açtı ve öptü.

''Annem babam sana feda olsun. Sağlığında hoştun, ölümünde de hoşsun! Nefsimi kudret elinde tutan Zat-ı Zülcelâl'e yemin olsun, Allah sana ebediyyen iki ölüm tattırmayacak!'' dedi. Sonra dışarı çıkıp:

''(Hz. Ömer'i kasdeterek): Ey (Peygamber ölmedi diye) yemin eden kişi, ağır ol!'' dedi. Hz. Ebu Bekir konuşmaya başlayınca Hz. Ömer (radıyallahu anhü-

mâ) oturdu. Hz. Ebû Bekir Allah'a hamd ü sena ettikten sonra:

"Haberiniz olsun! Kim Muhammed'e tapıyor idiyse bilsin ki artık Muhammed ölmüştür. Kim de Allah'a tapıyor idiyse o da bilsin ki Allah hayydır, ölümsüzdür!" dedi ve şu âyeti okudu: اِنَّكَ مَيِّتٌ وَاِنَّهُمْ مَيِّتُونَ **"Ey Muhammed şüphesiz sen de öleceksin, onlar da ölecekler"** (Zümer 30). *Şu ayeti de okudu:*

وَمَا مُحَمَّدٌ اِلاَّ رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ اَفَاِنْ مَاتَ اَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى اَعْقَابِكُمْ
وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللّٰهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِى اللّٰهُ الشَّاكِرِينَ

"Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler geçmişti. Ölür veya öldürülürse geriye mi döneceksiniz? Geriye dönen, Allah'a hiçbir zarar vermez. Allah, şükredenlerin mükâfaatını verecektir" (Âl-i İmrân 144).

Bu açıklama üzerine halk boğuk boğuk ağlamaya başladı. Ensar (radıyallahu anhüm), Benî Saîde yurdunda, Sâd İbnu Ubâde'nin etrafında toplandı. (Muhâcir de oraya geldi. Ensarîler):

"Bizden bir emîr, sizden de bir emîr!" dediler. Hz.Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ebu Ubeyde (radıyallahu anhümâ) de oraya geldiler. Hz. Ömer konuşmaya başladı ise de Hz. Ebu Bekir onu susturdu. Hz.Ömer (bilahare) şöyle diyordu:

"Vallahi, ben konuşmayı şu sebeple arzu etmiştim: (Zihnimde) hoşuma giden sözler hazırlamış, Ebu Bekir bunlara ulaşamaz (onun hatırından bunlar geçmeyebilir) diye endişe etmiştim. Ama, yemin olsun, Ebu Bekir öyle bir konuştu ki, vallahi içimde hazırlamış olduğum güzel sözlerin hepsine isâbet etti, (benim aklıma gelmeyen daha da güzelini) beliğ şekilde ifade etti. Onun sözleri arasında şu da vardı:

"(Ey Ensâr) biz (Kureyşli)ler emîrleriz, sizler de vezîrlersiniz!"

Bu söz üzerine Hubâb İbnu'l-Münzir ayağa kalktı ve:

"Hayır vallahi bunu yapmayız. Bizden bir emîr, sizden de bir emîr olacak!" dedi. Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh):

"Hayır! Olmaz bu. Bizler emîrleriz, sizler de vezîrlersiniz" dedi.

Rezin şunu ilâve etti: *"Hz. Ebu Bekir devamla şunu söyledi: "Bu "iş" (Hilâfet), şu Kureyş cemaati için meşrû tanınacaktır. Onlar, yer îtibârıyla Arapların ortasındadır, şerefçe de (eskiden beri) en gözdeleridir. Öyleyse, Ömer'e veya Ebu Ubeyde'ye biat edin!"*

Hz. Ömer atılarak:

"Bilakis, biz sana biat ediyoruz. Sen bizim efendimizsin, en hayırlımızsın, üstelik Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a da en sevgili olanımızsın!" dedi ve Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'in elinden tutup ona biat etti. Hz. Ömer (radıyallahu anh)'i müteakip, halk da ona biat etti.

Bunun üzerine biri:

"Sa'd İbnu Ubâde'yi katlettiniz!" diye bağırdı. Hz. Ömer (radıyallahu anh) öfkeyle:

"Allah onu katletsin!" dedi. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) devamla der ki: "Bu her iki konuşmada geçen sözleri de Allah fâideli kıldı. Nitekim Hz. Ömer'in konuşması halkı korkuttu. Aralarında nifak vardı, onun konuşmasıyla Cenab-ı Hakk nifakı bertaraf etti. Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) de halkın nazarını Allah'a çevirip, üzerinde oldukları hakkı (İslâm'ı) öğretti. Oradan şu âyeti okuyarak ayrıldılar. (Meâlen): **"Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler geçmişti. Ölür veya öldürülürse geriye mi döneceksiniz? Geriye dönen, Allah'a hiçbir zarar vermez. Allah şükredenlerin mükâfaatını verecektir"** (Âl-i İmrân 144). [Buhârî, Fedâilu'l-Ashâb 5, Cenâiz 3, Megâzi 83; Nesâî, Cenâiz 11, (4, 11).]

(İbnu Deybe diyor ki:) "Derim ki: "Rezin şunu ilâve etti" sözü, et-Tecrid'de *ve* Tecrîd'*in aslında mevcuttur. Bu ziyâde aynısıyla* Sahîhi Buhârî'*de mevcuttur. Allahu âlem."*

Es-Sünuh (veya es-Sünh). Avâli'l-Medîne'de bir yer adıdır. Orada Benî'l-Hâris İbnu'l-Hazrec'in evleri vardır.

"Allah sana iki ölümü tattırmasın" sözü, yâni dünyada... tattırmasın demektir. Hz. Ebu Bekir, bu sözü Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ)'in şu sözünü red maksadıyla söylemiştir: "Allah, peygamberini geri gönderecek, O da (münafık) kimselerin ellerini ve ayaklarını kesecek." Sakîfe: Evin sofa (üstü kapalı önü açık) kısmı. Toroslarda evin bu kısmına yazlık tabir edilir.

Nesîc: Ağlayan kişinin hıçkırığını içine tıkarak sessiz ağlaması.

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın öldüğü gün, haberin meydana getirdiği şaşkınlığı ve buna rağmen *Hz. Ebu Bekir*'**in halife seçilmesini bu rivâyet açık bir şekilde anlatmaktadır. Hadîsle ilgili bazı müphem kelimelerin açıklanması metnin sonunda yapıldığı için aynen onları da tercüme ederek kaydettik.**

Buna rağmen bir-iki noktaya daha parmak basmakta fayda var:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vefat haberi duyulunca ashâb öncelikle, hilâfet meselesinin halli üzerinde durmuş, ilk iş olarak onu halletmişlerdir.

2- Rivâyetler, bu işi önce *Ensâr*'ın, yâni Medinelilerin ele aldığını ifâde ediyor. Kendi aralarında husûsî şekilde toplanıyorlar. Hatta, *Buhârî*'nin bir rivâyetinde, halife meselesini halletmek üzere Ensar'ın toplandığı haberi üzerine, oraya koşan başta *Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer* bir kısım muhâcirûnu (radıyallahu anhümâ) iki ensârî karşılayarak toplantıya katılmalarına mânî olmak ister ve: لاَعَلَيْكُمْ اَنْ لاَ تَقْرَبُوهُمْ اَقْضُوا اَمْرَكُمْ "*...Hayır, onlara yaklaşmayın, kendi işinizi halledin (aranızdan muhacirlere mahsus bir halife seçin)*" der. *Hattâ İbnu İshak*'ın rivâyetinde, *Bedir Ashabı*'ndan olan bu iki sâlih kişinin ismi de verilir: *Uveym İbnu Sâide* ve *Ma'n İbnu Adiyy*. Ancak bunları dinlemeyip yürürler.

3- *Benî Sâide* sakîfesinde toplanan Ensâr, *Sa'd İbnu Mu'âz* (radıyallahu anh)'ı halife seçmek istemektedir. Toplantıyı açan hatipleri, Ensar'ın fazîletlerini beyandan sonra, hilâfetin kendilerinde olması gereğini ifâde eder.

Sözü bitince -rivâyetten de anlaşıldığı üzere- *Hz. Ömer* söz olmak isterse de *Hz. Ebu Bekir* susturur ve kendisi söz alır. *Hz. Ebu Bekir*, Ensâr'ın fazîletlerini aynen te'yidle sözlerine başlar. Ancak hilafet işine *Kureyş*'in layık olduğunu, onların mekan itibarıyla merkezde olmaktan başka, Arabın en asîli, en itibarlı kabîlesi olduğunu vs. belirtiyor. Bir rivâyette: "*Araplar bu işte, sâdece Kureyş'i tanıyacaktır*", bir başka rivâyette: "*Biliyorsunuz, şu Kureyş'in Araplar nezdinde öyle bir makamı var ki, başkası ona sâhip değil, Araplar ancak onlardan birinin etrafında toplanır. Allah'tan korkun. İslâm'ı parçalamayın, İslâm'da ilk bid'at çıkaran siz olmayın*" der.

Ensarı en ziyade ikna etme husûsunda, *Hz. Ebu Bekir*'in Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan rivâyet ettiği اَلأَئِمَّةُ مِنْ قُرَيْشٍ **"İmamlar Kureyş'tendir"** hadîsi olmuştur. Bu konuşmalardan sonra *Hz. Ömer* veya *Ebu Ubeyde*'den birine biat etmelerini teklif eder.

4- Bu noktada söz alan *Hz. Ömer*, hilafete *Hz. Ebu Bekir*'in lâyık olduğunu söylüyor. Bazı rivâyetler, *Hz. Ömer*'in bu kanaatini te'yiden ve muhataplarını ikna maksadıyla *Hz. Ebu Bekir*'in bazı faziletlerini sayar:

«يَا مَعْشَرَ الأَنْصَارِ إِنَّ اَوْلَى النَّاسِ بِنَبِيِّ اللَّهِ ثَانِى اثْنَيْنِ إِذْهُمَا فِى الْقَارِ «يَا مَعْشَرَ الأَنْصَارِ اَلَسْتُمْ تَعْلَمُونَ اَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَمَرَ أَبَا بَكْرٍ اَنْ يَؤُمَّ بِالنَّاسِ فَاَيُّكُمْ تَطِيبُ نَفْسُهُ اَنْ يَتَقَدَّمَ آبَا بَكْرٍ؟ فَقَالُوا نَعُوذُ بِاللَّهِ اَنْ نَتَقَدَّمَ آبَا بَكْرٍ

"Ey Ensar cemaati, Allah'ın nebîsine en lâyık olanı, (Kur'ân-ı Kerîm'de), **"mağaradaki iki kişiden biri"** *(Tevbe 40) olduğu belirtilen kimse değil midir? "Ey Ensar cemaati, bilmiyor musunuz, Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm), halka imamlık yapması için Hz. Ebu Bekir'e emretmedi mi? Hanginizin ruhu Hz. Ebu Bekir'in önüne geçmeyi hazmedecek?..."*

Tirmîzî'de gelen bir rivâyette Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'in de şöyle dediği belirtilir: "Bu işe insanların en lâyıkı ben değil miyim? İlk müslüman ben değil miyim? Ben şu şu efdaliyetlere sahip değil miyim?"

5- *İbnu İshâk*'ın Siret'de kaydettiği bir rivâyet de burada kayda değer. Buna göre, *Sa'd İbnu Mu'âz*'ın halife olması meselesinde bütün *Ensârîler* müttefik değildir. Onu, sadece Ensâr'ın *Hazrec* grubu istemektedir, *Evsliler* değil. Hatta Evsliler, onların hilafetinden rahatsızlık duyabilecekler ve İslâm'la ortadan kalkmış olan Evs-Hazrec husûmeti tekrar canlanabilecektir. Ensâr'ın *Benî Sa'îde* sakîfesindeki toplantısına *Hz. Ebu Bekir* ve berâberindeki muhâcir grubu uğradığı zaman, Ensâr'ın Evs grubundan olan *Üsyed İbnu Hudayr* ve beraberindekiler, muhacirlerden birinin halîfe olmasını tercih maksadıyla, onlara dehâlet ederler.

6- Biri Muhâcirden, diğeri Ensârdan iki halife olmasını teklif eden *Hubâb İbnu'l-Münzir*'in -bir rivâyette kaydedilen- ve *Hz. Ömer* tarafından ciddiye alınmayan gerekçesini de kaydediyoruz: *"Bir emîr sizden, bir emîr bizden olsun. Bizler, vallahi sizlere karşı bu meselede rekâbet düşünmüyoruz. Ancak, kardeşlerini ve babalarını öldürdüğümüz kimselerin başa geçmesinden korkuyoruz."*

Hz. Ömer: "Sebep bu ise, elindeyse hemen öl!" der.

7- Bu meyânda, hilâfetin Muhâcirle Ensâr arasında münâvebe ile devam etmesi: *"Önce bir Muhacir seçilip, ölünce Ensârdan biri, o ölünce tekrar Muhâcirlerden birinin seçilmesi şeklinde bir sistem daha teklîf edilir. Hz. Ömer bu teklifi daha sert bir üslûbla karşılar: "Hayır, vallahi kim bize muhâlefet ederse onu öldürürüz."*

8- *Hz. Ebû Bekir*'e bey'attan sonra söylenen *"Sa'd İbnu Ubâde'yi öldürdünüz"* cümlesinin, "onun itibarını rencîde ettiniz, ondan yüz çevirdiniz..." mânâsında kullanıldığını şârihler belirtir. Bu söze *Hz. Ömer* ziyadesiyle kızmış olacak ki "Allah canını alsın" demiştir.

İmam Mâlik'in bir rivâyetinde şöyle anlatır: *"Öfkeliydim, "Allah Sa'd'ın canını alsın, zira o, şer ve fitne kaynağıdır" dedim."*

1738 ٤- عن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [كُنْتُ أُقْرِىءُ رِجَالاً مِنْ الْمُهَاجِرِينَ مِنهُمْ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ عَوْفٍ فَقَالَ: لَوْ رَأَيْتَ رَجُلاً أَتَى عُمَرَ الْيَوْمَ، فَقَالَ: هَلْ لَكَ يَا أَمِرَ الْمُؤْمِنِينَ فِى فُلاَنٍ يَقُولُ لَوْ قَدْ مَاتَ عُمَرُ لَبَايَعْتُ فُلاَناً(١)، فَوَ اللّهِ مَا كَانَتْ بَيْعَةُ أَبِى بَكْرٍ رضى اللّه عنهُ إلاَّ فَلْتَةً فَتَمَّتْ، فَغَضِبَ عُمَرُ فَقَالَ: إِنِّى إنْ شَاءَ اللّهَ تَعَالَى لَقَائِمُ الْعَشِيَّةَ فِى النَّاسِ فَمُحَذِّرُهُمْ هٰؤُلاَءِ الَّذِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَغْصِبُوهُمْ أُمُورَهُمْ. قَالَ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ: فَقُلْتُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ: لاَ تَفْعَلْ، فَإِنَّ الْمَوْسِمَ يَجْمَعُ رِعَاعَ النَّاسِ وَغَوْغَاءَهُمْ، وَإِنَّهُمْ هُمُ الَّذِينَ يَغْلِبُونَ عَلَى قُرْبِكَ حِينَ تَقُومُ فِى النَّاسِ، وَأَنَا أَخْشَى أَنْ تَقُومَ، فَتَقُولَ مَقَالَةً يُطَيِّرُهَا أُولَئِكَ عَنْكَ كُلَّ مَطِيرٍ، وَأَنْ لاَ يَعُوهَا، وَأَنْ لاَ يَضَعُوهَا عَلَى مَوَاضِعِهَا، فَأمْهِلْ حَتَّى تَقْدُمَ المَدِينَةَ، فَإِنَّهَا دَارُ الْهِجْرَةِ وَالسُّنَّةِ فَتَخْلُصَ بِأَهْلِ الْفِقْهِ وَأَشْرَافِ النَّاسِ، فَتَقُولَ مَا قُلْتَ مُتَمَكِّناً، فَيَعِى أَهْلُ الْعِلْمِ مَقَالَتَكَ، مَقَالَتَكَ، وَيَضَعُونَهَا عَلَى مَوَاضِعِهَا، فَقَالَ عُمَرُ: أَمَا وَاللّهِ إنْ شَاءَ اللّهُ تَعَالَى لأَقُومَنَّ بِذٰلِكَ أَوَّلَ مَقَامٍ أَقُومُهُ بِالْمَدِينَةِ. قَالَ ابنُ عَبَّاسٍ رضى اللّهُ عنهما: فَقَدِمْنَا المَدِينَةَ فِى عَقِبِ ذِى الْحِجَّةِ، فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ عَجِلْتُ بِالرَّوَاحِ حِينَ زَاغَتِ الشَّمْسُ].

زاد رزين: [فَخَرَجْتُ فِى صَكَّةِ عُمَّى، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى الحَدِيثِ الأَوَّلِ، فَقَالَ: حَتَّى أجد سَعِيدَ بْنَ زَيْدِ بْنَ عُمْرِو بْنِ نُفَيْلٍ جَالِساً إِلَى رُكْنِ الْمِنْبَرِ، فَجَلَسْتُ حَذْوَهُ تَمَسُّ رُكْبَتِى رُكْبَتَهُ، فَلَمْ أَنْشَبْ أَنْ خَرَجَ عُمَرُ رضى اللّهُ عَنْهُ، فَلَمَّا رَأَيْتُهُ مُقْبِلاً قُلْتُ لِسَعِيدٍ: لَيَقُولَنَّ الْعَشِيَّةَ عَلَى هٰذَا الْمِنْبَرِ مَقَالَةً

(١) هو طلحة بن عبيد الله . أخرجه البزار .

لَمْ يَقُلْهَا مُنْذُ اسْتُخْلِفَ، فَأَنْكَرَ عَلَيَّ وقَالَ: وَمَا عَسَى أَنْ يَقُولَ مَا لَمْ يَقُلْ قَبْلَهُ، فَجَلَسَ عُمَرُ عَلَى الْمِنْبَرِ، فَلَمَّا سَكَتَ الْمُؤَذِّنُ قَامَ فَأَثْنَى عَلَى اللّهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ، ثُمَّ قَالَ: أَمَّا بَعْدُ فَإِنِّي قَائِلٌ لَكُمْ مَقَالَةً قَدْ قُدِّرَ أَنْ أَقُولَهَا، لاَ أَدْرِي لَعَلَّهَا بَيْنَ يَدَيْ أَجَلِي(١)، فَمَنْ عَقَلَهَا وَوَعَاهَا فَلْيُحَدِّثْ بِهَا حَيْثُ انْتَهَتْ بِهِ رَاحِلَتُهُ وَمَنْ خَشِيَ أَنْ لاَ يَعْقِلَهَا فَلاَ أُحِلُّ لأَحَدٍ أَنْ يَكْذِبَ عَلَيَّ: إِنَّ اللّهَ بَعَثَ مُحَمَّداً ﷺ بِالْحَقِّ، وَأَنْزَلَ عَلَيْهِ الْكِتَابَ فَكَانَ مِمَّا أَنْزَلَ اللّهُ عَلَيْهِ آيَةُ الرَّجْمِ (وَذَكَرَ نَحْوَ حَدِيثِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمَا الْمَذْكُورِ فِي أَوَّلِ بَابِ حَدِّ الرَّجْمِ (وَذَكَرَ نَحْوَ حَدِيثِ ابنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمَا الْمَذْكُورِ فِي أَوَّلِ بَابِ حَدِّ الزِّنَا)، ثُمَّ قَالَ: وَإِنَّهُ بَلَغَنِي أَنَّ قَائِلاً يَقُولُ: لَوْ قَدْ مَاتَ عُمَرُ لَبَايَعْتُ فُلاَناً فَلاَ يَغْتَرَنَّ امْرُؤٌ أَنْ يَقُولَ إِنَّمَا كَانَتْ بَيْعَةُ أَبِي بَكْرٍ فَلْتَةً وَتَمَّتْ، أَلاَ وَإِنَّهَا قَدْ كَانَتْ كَذٰلِكَ، وَلٰكِنْ وَقَى اللّهُ شَرَّهَا، وَلَيْسَ فِيكُمْ مَنْ تُقْطَعُ إِلَيْهِ الأَعْنَاقُ مِثْلَ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ، وَإِنَّهُ كَانَ مِنْ خَبَرِنَا حِينَ تُوُفِّيَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ أَنَّ الأَنْصَارَ خَالَفُونَا، وَاجْتَمَعُوا بِأَسْرِهِمْ فِي سَقِيفَةِ بَنِي سَاعِدَةَ، وَتَخَلَّفَ عَنَّا عَلِيٌّ وَالزُّبَيْرُ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمَا وَمَنْ مَعَهُمَا، وَاجْتَمَعَ الْمُهَاجِرُونَ إِلى أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ، فَقُلْتُ لأَبِي بَكْرٍ: يَا أَبَا بَكْرٍ انْطَلِقْ بِنَا إِلَى إِخْوَانِنَا هٰؤُلاَءِ مِنَ الأَنْصَارِ، فَانْطَلَقْنَا نُرِيدُهُمْ، فَلَمَّا دَنَوْنَا مِنْهُمْ لَقِيَنَا رَجُلاَنِ صَالِحَانِ فَذَكَرَا مَا تَمَالأَ عَلَيْهِ الْقَوْمُ فَقَالاَ: لاَ عَلَيْكُمْ أَنْ لاَ تَقْرَبُوهُمْ، اقْضُوا أَمْرَكُمْ، فَقُلْتُ: وَاللّهِ لَنَأْتِيَنَّهُمْ، فَانْطَلَقْنَا حَتَّى أَتَيْنَاهُمْ، فَإِذَا رَجُلٌ مُزَمَّلٌ بَيْنَ ظَهْرَانِيهِمْ، فَقُلْتُ مَنْ هٰذَا؟ قَالُوا: سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ، فَقُلْتُ: مَالَهُ؟ قَالُوا: يُوعَكُ، فَلَمَّا جَلَسْنَا قَلِيلاً تَشَهَّدَ خَطِيبُهُمْ، فَأَثْنَى عَلَى اللّهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ ثُمَّ قَالَ: أَمَّا بَعْدَ فَنَحْنُ أَنْصَارُ اللّهِ تَعَالَى،

---

(١) أي بقرب موتي.

وَكَتِيبَةُ الإسْلاَمِ، وَأَنْتُمْ مَعْشَرَ الْمُهَاجِرِينَ رَهْطٌ مِنَّا، وَقَدْ دَفَّتْ دَافَّةٌ مِنْ قَوْمِكُمْ، فَإِذَاهُمْ أَرَادُوا أَنْ يَخْتَزِلُونَا مِنْ أَصْلِنَا، وَأَنْ يَحْضنُونَا مِنَ الأَمْرِ، فَلَمَّا سَكَتَ أَرَدْتُ أَنْ أَتَكَلَّمَ، وَكُنْتُ قَدْ زَوَّرْتُ مَقَالَةً أَعْجَبَتْنِى أُرِيدُ أَنْ أُقَدِّمَهَا بَيْنَ يَدَىْ أَبِى بَكْرٍ، وَكُنْتُ أُدَارِى مِنْهُ بَعْضَ الحَدِّ(١)، فَلَمَّا أَرَدْتُ أَنْ أَتَكَلَّمَ. قَالَ أَبو بَكْرٍ: عَلَى رِسْلِكَ، فَكَرِهْتُ أَنْ أُغْضِبَهُ. فَتَكَلَّمَ وَكَانَ أَحْلَمَ مِنِّى وَأَوْقَرَ، وَاللّهِ مَا تَرَكَ مِنْ كَلِمَةٍ أَعْجَبَتْنِى فِى تَزْوِيرِى إلاَّ قَالَ فِى بَدِيهَتِهِ مِثْلَهَا، أَوْ أَفْضَلَ مِنْهَا حَتَّى سَكَتَ، وَقَالَ: مَا ذَكَرْتُمْ فِيكُمْ مِنْ خَيْرٍ فَأَنْتُمْ لَهُ أَهْلٌ، وَلَنْ تَعْرِفَ الْعَرَبُ هٰذَا الأَمْرَ إلاَّ لِهٰذَا الحَىِّ مِنْ قُرَيْشٍ، هُمْ أَوْسَطُ الْعَرَبِ نَسَباً وَدَاراً، وَقَدْ رَضِيتُ لَكُمْ أَحَدَ هٰذَيْنِ الرَّجُلَيْنِ فَبَايِعُوا أَيُّهُمَا شِئْتُمْ، فَأَخَذَ بِيَدِى وَبِيَدِ أَبِى عُبَيْدَةَ بْنِ الْجَرَّاحِ، وَهُوَ جَالِسٌ بَيْنَنَا، فَلَمْ أَكْرَهْ مِمَّا قَالَ غَيْرَهَا، كَانَ وَاللّهِ أَنْ أُقَدَّمَ فَتُضْرَبَ عُنُقِى لاَ يُقَرِّبُنِى ذٰلِكَ مِنْ إثْمٍ أَحَبُّ إلَىَّ مِنْ أَنْ أَتَأَمَّرَ عَلَى قَوْمٍ فِيهِمْ أَبُو بَكْرٍ. اللّهُمْ إلاَّ أَنْ تُسَوِّلَ لِى نَفْسِى عِنْدَ الْمَوْتِ شَيْئاً لاَ أَجِدُهُ الآنَ، فَقَالَ: قَائِلٌ مِنَ الأَنْصَارِ: أَنَا جُذَيْلُهَا الْمُحَكَّكُ، وَعُذَيْقُهَا المُرَجَّبُ، مِنَّا أَمِيرٌ وَمِنْكُمْ أَمِيرٌ، فَكَثُرَ اللَّغَطُ، وَارْتَفَعَتِ الأَصْوَاتُ حَتَّى فَرِقْتُ(٢) مِنَ الأَخْتِلاَفِ فَقُلْتُ: ابْسُطْ يَدَكَ يَا أَبَا بَكْرٍ، فَبَا يَعْتُهُ، وَبَايَعَهُ الْمُهَاجِرُونَ ثُمَّ بَايَعَهُ الأَنْصَارُ، وَنَزَوْنَا عَلَى سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ، فَقَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ: قَتَلْتُمْ سَعْدَ بْنَ عُبَادَةَ، فَقُلْتُ: قَتَلَ اللّهُ سَعْدَ بْنَ عُبَادَةَ، فَقَالَ عُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: وَإنَّا وَاللّهِ مَا وَجَدْنَا فِيمَا حَضَرْنَا مِنْ أَمْرِنَا أَقْوَى مِنْ مُبَايَعَةِ أَبِى بَكْرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ

---

(١) قال فى النهاية: الحد والحدة سواء من الغضب، وبعضهم يرويه بالجيم.

(٢) الفرق: الخوف.

خَشِينَا إِنْ فَارَقْنَا الْقَوْمَ، وَلَمْ تَكُنْ بَيْعَةٌ أَنْ يُبَايِعُوا رَجُلاً مِنْهُمْ بَعْدَنَا، فَإِمَّا بَايَعْنَاهُمْ عَلَى مَالاَ نَرْضَى، وَإِمَّا أَنْ نُخَالِفَهُمْ، فَيَكُونَ فَسَادٌ، فَمَنْ بَايَعَ رَجُلاً عَلَى غَيْرِ مَشْوَرَةٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، فَلاَ يُتَابَعُ هُوَ وَلاَ الَّذِى بَايَعَهُ تَغِرَّةَ أَنْ يَقْتَلاَ]. أخرجه الشيخان، وهٰذا لفظ البخارى، وهو عند مسلم مختصر حديث الرجم.

«الْفَلْتَةُ»: الفجأة «وَغَوْغَاءُ النَّاسِ» الذين يكثرون الضجة ونحوها من غير تثبت «وَزَاغَتِ الشَّمْسُ» مالت عن كبد السماء، «وَصَكَّةُ عُمَّى»: كناية عن شدّة الحروقت الهاجرة غاية القيظ، وقوله: «فَلَمْ أَنْشَبْ» أى فلم ألبس «وَتُقْطَعُ إِلَيْهِ الأَعْنَاقُ» أعناق المطىّ «وَالْمُزَّمِّلُ»: المغطى، «وَظَهْرَانَى الْقَوْمِ»: بينهم، «وَالْوَعَكُ»: الحمى، «وَالدَّافَّةُ» الجماعة من الناس يقصدون المصر. «يَخْتَزِلُونَا»: يقطعونا عن مرادنا. «يَخْضُنُونَا»: بضاد معجمة: ينحونا عنه، وينفردون به، ومعنى «زَوَّرْتُ»: زينت وهيأت، و«تُسَوِّلُ لِى نَفْسِى»: تحسن وتزين. «اللَّغَطُ»: كثرت الأصوات، واختلافها، ومعنى «جُذَيْلَهَا الْمُحَكَّكُ، وَعُذَيْقُهَا الْمُرَجَّبُ»: أى أنى ذو رأى يستشفى به فى الحوادث لاسيما فى هذه الحادثة، وإنى فى ذلك كالعود الذى يشفى الجرباء وكالنخلة الكثيرة الحمل، ومعنى «نَزَوْنَا» وثبنا، وقوله: «تَغِرَّةَ أَنْ يُقْتَلاَ» فيه مضاف محذوف تقديره خوف تغرة أن يقتلا. أى خوف إيقاعهما فى القتل، والتغرّة مصدر أغررته إذا ألقيته فى الغرر، وهى من الغرر.

4. **(1738)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *''Ben, Muhâcirlerden bir çoğundan Kur'ân öğreniyordum. Abdurrahman İbnu Avf, onlardan biri idi. (Ben Mina'da onun menzilinde iken, o da, Hz. Ömer'in son defa yapmış olduğu haccda onun yanında idi. Abdurrahman yanıma dönüşte:)*

"Bugün Hz. Ömer'in yanına gelen bir adamı keşke sen de görseydin." **Dedi ki:** *"Ey mü'minlerin emîri, bir adam görsen ki sana: "Keşke Ömer ölmüş olsa da falancaya (Bezzar'ın rivâyetinde Talha İbnu Ubeydillah'a) biat etsem. Vallahi Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'in biatı çabucak oldu bitti" dese ne dersin?" dedi. Hz.Ömer bu söze (daha önce hiç görmediğim kadar) öfkelendi ve:*

"İnşaallah bu akşam halka hitab edip, (ahd ve müşavere olmaksızın) idâreyi gasbetmek isteyen bu heriflere karşı onları uyaracağım" dedi.

Abdurrahman ilâveten dedi ki: "(Bunun üzerine) Hz. Ömer'e:

"Ey mü'minlerin emîri, dedim, böyle birşey yapma. Zîrâ hacc mevsiminde insanların cühelâ ve serseri takımı bir araya gelir. Konuşmak üzere halkın içinde doğrulduğun zaman bunlar ola ki, etrafında ekseriyeti teşkil ederler. Korkum şu ki, siz kalkar birşeyler söylersiniz, o cahillerin her biri bir başka şey anlar, esas ifâde etmek istediğiniz maksad tamâmen kaybolur. Şu halde acele etmeyin, Medine'ye varın. Orası Dâru'l-Hicret ve sünnettir (Hicretin yapıldığı, sünnetin yaşandığı mahaldir). Orada fıkıh ulemâsı ve insanların eşrafıyla başbaşa kalır, dilediğinizi rahatça söylersiniz. Âlimler sözlerinizi eksiksiz öğrenirler ve maksadınız ne ise onu anlarlar."

(Bu sözüm üzerine) Hz. Ömer (radıyallahu anh):

"Pekâla, vallahi inşaallah Medine'ye vardığımda ilk fırsatta bu toplantıyı aktedeceğim!" dedi. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) devamla dedi ki:

"Zilhicce'nin sonlarında Medine'ye geldik. Cuma günü öğle olur olmaz camiye gitmede acele ettim.

Rezîn şu ilâvede bulundu: *"Öğle sıcağında*[33] çıktım." Sonra önceki hadîsi anlatmaya (İbnu Abbas) devam etti ve dedi ki:

"(Camiye gelince) Saîd İbnu Zeyd İbni Amr İbnu Nüfeyl (radıyallahu anh)'i minberin köşesinde oturmuş buldum. Dizim dizine değecek şekilde yanına oturdum. (Sağıma soluma bakmaya) başlamadan Ömer İbnu'l-Hattâb (yerinden minbere doğru) çıktı. Onun gelmekte olduğunu görünce yanımdaki Sa'îd İbnu Zeyd İbni Amr İbnu Nüfeyl'e:

"Bu öğle, Ömer, halife olduğu günden beri hiç yapmadığı bir konuşma yapacak" dedim. Zeyd, söylediğimi hoş karşılamadı ve:

---

33) صَكَّةَ عُمَيٍّ en-Nihâye'nin açıklamasına göre, *öğle sıcağı* mânasına gelen bir deyimdir. *Rezîn*'in ilavesi, *Mâlik*'in rivâyetinden alınmadır.

"Daha önce konuşmadığı şeyi konuşması ne mümkün!" deyip beni reddetti.

Hz. Ömer (radıyallahu anh) minbere oturdu. Müezzin ezanını tamamlayınca, doğruldu. Cenab-ı Hakk'a lâyık olduğu hamd ve senâda bulundu. Sonra şunları söyledi:

"Emmâ ba'd. Ben şimdi sizlere, Cenab-ı Hakk'ın söylememi takdir buyuracağı bir konuşma yapacağım. Bilemiyorum, belki de ecelim yakındır, (bu son hutbem olur). Kim bu sözlerimi anlar ve hâfızasına alabilirse bineğinin götürdüğü her yerde nakletsin. Kim de anlamış olmaktan korkarsa, hiç kimseye hakkımda yalan söylemesini helâl etmiyorum. Allah celle şânuhu, Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)i hakk'la gönderdi, kendisine kitap indirdi. Allah'ın indirdikleri meyanında recm âyeti de vardı. Biz onu okuduk, anladık ve ezberledik. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) recm cezası verdi, O'ndan sonra da bizler verdik. Şahsen aradan fazla zaman geçince, bâzılarının çıkıp: "Allah'ın kitabında biz recm âyeti bulamıyoruz" diyerek Allah'ın indirmiş olduğu bir farzı terkedip sapıtmalarından korkuyorum. recm, Allah'ın kitabında muhsan, yani bâliğ, âkil, sahih bir evlilikle evlenmiş ve gerdek yapmış olduğu halde zina eden kadın ve erkeklere -isbatlayıcı beyyine veya hâmilelik, veya itiraf olduğu takdirde- uygulanması gereken bir hakk'tır."

Zina haddiyle ilgili babta zikri geçmiş olan İbnu Abbâs hadîsi (1589 numaralı hadîs) gibi zikrettikten sonra dedi ki:

"...Ve dahi bana ulaştı ki, birileri şöyle demiş: "Ömer ölünce, (herkesle istişâre, biat aramaksızın) falancaya biat edeceğim." Sakın ha! Hiç kimseyi, "Hz. Ebu Bekir'in seçimi de oldu bittiye geldi. (Biz de onun seçilme tarzına uygun olarak birini seçebiliriz)" gibi sözler aldatmasın. Haberiniz olsun, -evet onun seçimi çabuk olmuştur bu doğru- ancak, Allah (umumiyetle çabuk yapılan işlerde bilâhare karşılaşılan) şerlerden (bu ümmeti) korumuştur. Sizden hiç kimseye, Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'e yapıldığı şekilde (alâka gösterilerek) boyunlar koparcasına nazarlar çevrilip baş uzatılmaz. Öyle ise, müslümanların istişâre ve te'yidi tahakkuk etmeksizin kim bir başkasına biat ederse bilsin ki, ne biat edene, ne de edilene itibar edilmeyecektir. Böyle bir biat akdi, edeni de edileni de ölüme mâruz bırakacaktır. (Hz. Ebu Bekr'e yapılan biat böyle kıt düşüncelilerin zannettiği gibi değildir. İç yüzünü anlatayım:)

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ruhunu Cenab-ı Hakk kabzettiği vakit, haberimiz oldu ki, Ensâr büyük bir grup hâlinde bizden ayrı olarak Benî Sa'îde sakîfinde toplanmışlar. Ali, Zübeyr ve bunlarla birlikte (Abbâs gibi diğer) bazı-

ları bizden ayrılarak (cenâzeyle meşgul olmak üzere) geride kaldılar. Muhâcirler de Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh)'e:

"Ey Ebu Bekir, haydi şu Ensarî kardeşlerimizin yanlarına gidelim!" dedim. Onlara (bir an önce yetişmek üzere) yürüdük. Yakınlarına varınca, onlardan iki sâlih zâtla karşılaştık. Kavmin (Sa'd İbnu Ubâde'yi halîfe seçme hususundaki) kararlarını zikrettiler sonra da:

"Ey muhâcirler cemaati nereye gidiyorsunuz?" diye sordular. Biz:

"Şu Ensârî kardeşlerimize gidiyoruz!" dedik.

"Hayır, onlara yaklaşmayın, hükümlerini versinler" dediler. Ben:

"Vallahi onlara gideceğiz" dedim ve yürüdük. Onları Benî Saîde sakîfinde bulduk. Ortalarında üzeri örtülü birisi vardı."

"Bu da kim?" dedim.

"Bu Sa'd İbnu Ubâde'dir!" dediler. Ben:

"Nesi var?" diye sordum.

"Titriyor!" dediler. Biraz oturmuştuk ki, hatipleri şehâdet getirerek söze başladı, Cenâb-ı Hakk'a layık olduğu hamd ve senâyı ifade ettikten sonra şu konuşmayı yaptı:

"Emmâ ba'd! Biz Allah'ın Ensârı ve İslâm'ın ordusuyuz. Siz ey Muhâcirler asıl kavminden kopup gelmiş (içimizde) az bir grupsunuz!"

(Anladık ki) bunlar, aslen müstehak olduğumuz fonksiyonumuzdan bizi koparmak, emîrlikten uzak tutmak istiyorlardı.

Hatip sözlerini tamamlayınca konuşmak arzu ettim. Bu esnâda, içimden söyleyecek güzel sözler hazırlamıştım, bunlar hoşuma da gitmişti. Bunları Ebu Bekir (radıyallahu anh)'in huzurunda söylemek istiyordum. Ben bâzan onun hiddetini yatıştırıyordum. Konuşmak istediğim sırada, Ebu Bekir:

"Acele etme!" dedi. Onu öfekelendirmek istemedim (ve konuşmaktan vazgeçtim). Ebu Bekir (radıyallahu anh) konuştu. O aslında benden daha çok hilme sahip, daha vakûr idi. Allah'a yeminle söylüyorum, içimde hazırladığım bütün güzel sözleri eksiksiz aynı güzellikte ve hattâ daha da güzel bir biçimde bu konuşması esnasında söyledi. Demişti ki:

"Hakkınızda söylediğiniz hayır (ve fazilet ne varsa) hepsine lâyıksınız. Ancak bu (emîrlik) "işi", Kureyş kabîlesine (meşru) tanınır. Onlar, neseb yönüyle

de, yurt yönüyle de Arabın ortasında yer alır. Ben sizin için şu iki şahıstan birini uygun buldum, bunlardan hangisini isterseniz ona biat edin!"

Böyle deyip-benim ve Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrâh'ın-ellerimizden tuttu. Ebu Bekir, ikimizin arasında oturuyordu. Onun (ikimizi imamlığa teklif eden cümlesinden başka) bütün söyledikleri hoşuma gitti. Vallahi, Ebu Bekir'in bulunduğu bir kavmin başına emîr seçilmektense, ortaya çıkarılıp boynumun vurulmasını gerektirecek bir günah işlemek bana daha sevgili gelirdi. Ancak, nefsimin bana ölüm ânında hoş gösterdiği şeyi şimdi bulamıyorum. Derken Ensarın (Hubâb İbnu'l-Münzir adındaki) bir sözcüsü:

"Beni (hasta havyanların kaşınarak rahatladıkları) kaşınma çubukcağızı, yaslandığı dikme ile ayakta duran hurma fidancığı kabul edin (ve fikrimi dinleyin. Diyorum ki:)

"Sizden bir emîr, bizden de bir emîr olsun, ey Kureyş cemaati!" dedi. Bunun üzerine her kafadan bir söz çıkmaya başladı, gürültü çoğaldı. Öyle ki ihtilâf çıkacak diye korktum. Hz. Ebu Bekir'e:

"Ey Ebu Bekr, uzat elini!" dedim. Elini uzattı, ben ona biat ettim. Muhâcirler de biat ettiler. Sonra da Ensâr biat etti. Sa'd İbnu Ubâde (radıyallahu anh)'nin üzerine atıldık. Derken onlardan biri:

"Sa'd İbnu Ubâde'yi öldürdünüz!" demez mi? Ben de:

"Sa'd İbnu Ubâde'yi Allah öldürsün!"dedim.

Hz. Ömer (radıyallahu anh) der ki: "Vallahi biz, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in defni sırasında, Hz. Ebu Bekir'in seçiminden daha ehemmiyetli bir şey düşünemedik. Biat gerçekleşmeden halkı terketmemiz hâlinde, oradan ayrılınca, arkamızdan kendilerinden birini halîfe seçiverecekler diye korktuk. Böyle bir durumda ya bize de râzı olmaya olmaya biat edecek veya muhâlefet edecekikisi de fesad olacaktı.

Bilesiniz, müslümanlarla istişâre etmeden kim bir başkasına biat ederse, ne biat edene, ne de kendisine biât edilene itibar edilmez,ikisinin de öldürülmesinden korkulur." [Buhârî, Muhâribîn 30, 31, İ'tisâm 16, Mezâlim 19, Menâkıbu'l-Ensâr 46, Megâzî 11; Müslim, Hudûd 15, (1691) *Müslim*'de hadîs muhtasar olarak kaydedilmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- Bu uzun rivâyet *Hz. Ebu Bekir* (radıyallahu anh)'in seçimini ve *Hz. Ömer* zamanında çıkarılmak istenen bir fitneye karşı *Hz. Ömer*'in tedbirini açıklamak-

tadır. Hadîs yer yer çok veciz ve ayrıca müphem ifadeler ihtiva etmektedir. İyice anlaşılır hâle getirmek için, üslûbun elverdiği nisbette parantez içerisine açıklayıcı notlar ilâve ettik. Bu notlar esas itibariyle şerhlerden ve hadîsin başka vecihlerinde yer alan ziyâdelerden muktebestir.

2- Burada bir husûsun açıklığa kavuşturulması gerekmektedir: O da *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'in ilk halife *Hz. Ebu Bekir* (radıyallahu anh)'in seçilişini anlatmasına vesîle olan durum... Birilerinin kulağına gelen sözü: "*Keşke Ömer ölmüş olsa da Talha İbnu Ubeydillah'a biat etsem. Vallahi Hz. Ebu Bekir'inki çabuk oldu bitti.*" Bu söz *Hz. Ömer*'i çok öfkelendiriyor. Çünkü, denmek istenen şudur: *Hz. Ebu Bekir*'in seçimi aceleye getirilmiştir, herkesin fikri ve rızası alınmadan cüzî bir grup tarafından çarçabuk halîfe seçilmiş, diğerleri de bunu ister istemez kabûl etmek zorunda kalmışlardır. *Hz. Ömer* vefat edince, aynı tarzda *Talha İbnu Ubeydillah*'a da böyle alelacele biat edilse... sonra herkes bu biatı kabûl eder... kabûl etmek zorunda kalır... vs...

Hz. Ömer bunu duyunca fena halde öfkelenir ve bunu *riyâsetin gasbı* olarak değerlendirir. *Hz. Ebu Bekir*'in halife olması husûsunda o günün şartları gereği acele edilmiştir, bu doğru. Ancak, büyüklüğü herkesce müsellem ve üstelik ilk müslüman olmak, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından imam seçilmiş olmak, hicreti sırasında mağarada Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e can yoldaşlığı yapmış olması, Kur'ân'da zikredilmiş olmak gibi pek çok imtiyazı olan ve faziletce üstünlüğü, îtibarının yüceliği herkesce bilinen *Hz. Ebû Bekir* gibi birinin seçilmiş olması, meseleye gölge düşürmeye imkân bırakmıyordu.

Hz. Ömer'in vefatı hâlinde, aynı tarzda seçim meşrû addedilse, ortaya birçok imam çıkabilir ve fitne kopabilirdi. Bu sebeple *Hz. Ömer*, kulağına gelen bu sözü ciddiye alır ve anında üzerine gitmek ister.

Ancak, yapılan pek yerinde bir tavsiye üzerine, mesele husûsunda efkâr-ı umûmiyenin aydınlatılmasını Medîne'ye dönme zamanına bırakır.

İbnu İshâk'ın rivâyetinde, *Hz. Ömer*'in ölümüyle birlikte, *Hz. Ebu Bekir*'in seçimi tarzında yenilerini seçmek isteyenler bir değil, birçok kişidir. Yânî, *Halife Hz. Ömer*'in, meseleyi ciddiye almasında haklı bir durum var. Kulağına gelen rastgele bir söz değil, siyâsî komplo hazırlıklarının istihbarıdır.

Hz. Ömer ümmetin ileri gelenleriyle istişare yapıp ahd almadan kimsenin kimseye biat edemeyeceğini, aksi halde, devlete savaş açmış kabûl edileceğini belirtir. Nitekim Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de, *mevut bir imam varken*

ikinci bir kimsenin çıkıp biat almasını haram ilân ediyor ve öldürülmesini emrediyor.

3- *Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali* (radıyallahu anhümâ) gibi büyüklerin hilafet işinin hallini öncelikle ele almaları, meselenin nezâketindendir. *Ensar*'dan birinin halife olması, İslâm birliğini bozabilir, çeşitli gruplar arasında münâfese ve siyasi rekâbet kavgalarını getirebilirdi. Zira her taraftaki müslümanlar bu çeşit işlerde Kureyş'i elyak biliyordu, onu önde görmeye alışmıştı. Muhacirler, meselenin hallinde bu noktada ısrar ettiler. Üstelik Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in: **"İmamlar Kureyş'ten olacaktır"** dediği de hatırlatılmış idi.

4- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'in, hilafetin seçimi meselesini ele almazdan önce recm âyetiyle ilgili açıklama yapması şöyle bir yoruma tabi tutulmuştur: "*Hz. Ömer*: "Kur'ân'da yazılı olmamakla beraber, nasıl ki tatbikatta recm cezası mevcuttur. Kimse: "Kur'an'da recm âyeti yok, ben recmi kabûl etmiyorum" diyemez ise, aynı şekilde, "Kur'ân'da halîfeyi şöyle şöyle seçin diye bir emir yoktur, biz istediğimiz gibi halife seçeceğiz diyemez" demek istemiştir.

5- *BAZI HÜKÜMLER:*

Bu hadîsten çıkartılan bazı hükümler şunlardır:

★ İlmi ehlinden almak. İlim alınan, alandan yaşca küçük de olsa, kadr u kıymetce düşük de olsa...

★ İlim, ehil olmayana öğretilmemeli, anlamıyacak olana anlatılmamalı. Anlayışı kıt kimselere, anlamayacağı şey anlatılmamalı...

★ Bâzı kimselerin cemâate zarar getirebilecek sözlerini Sultan'a ihbar etmek câizdir. Bu, mezmun olan nemîme (koğuculuk) sayılmamıştır. Ancak bunu, mübhem olarak yapıp isim vermemek gerekir, böylece hem tedbir alınır, hem de onu söyleyen kimse gizlenmiş olur. Nitekim *Hz. Ömer* (radıyallahu anhümâ), halkı uyarmak, korkutmak sûretiyle meselenin üzerine gittiği hâlde, o sözü kim söyledi diye araştırmamış, sormamış, tecziye cihetine gitmemiştir.

★ *İmam* seçiminde, imâmın Kureyş'ten olması esastır, çünkü Araplar bu işi sâdece Kureyş'e lâyık görürler. Ma'ruf, hilâfı câiz olmayan şeydir. Ancak, *Hz. Ömer* bu hadîste esas îtibâriyle müslümanlarla istişâre etmeden imam seçimine karşı çıkmakta, imamın Kureyş'ten olmasını birinci mesele olarak zikretmemektedir.

★ Birçok delil, imamın Kureyş'ten olmasını gerektirmektedir. Bunlardan bi-

ri, müslümanların velâyetini ele alanlara "Ensâra iyi muâmele" tavsiye etmiş olmasıdır.

★ Bu hadîsten, kocası ve efendisi olmayan bir kadın hâmile çıkarsa onun recmedileceği de anlaşılmaktadır, yeter ki zorlandığına dair delil olmasın...

★ Bir meseleye muttali olan, bunu imama açıklamak istese, daha önce bir başkasına mücmel olarak anlatma yetkisine sâhiptir, tâ ki duyduğu zaman, mesele hakkında fikir sahibi bulunsun. Nitekim *İbnu Abbâs*'la *Sâid İbnu Zeyd* arasında bu durum cereyan etmiştir. *Saîd, İbnu Abbâs*'ın haberini reddetmiştir, zîrâ onun nazarında esâs olan şudur. Şer'î meseleler istikrarını bulmuştur artık... Bundan böyle her ne vukûa gelse öze müteallik olmaz, teferruatta kalır.

★ Re'ye giren meselelerde imâma itiraz câizdir.

★ İlmi eksiksiz ezberleyen ve anlayanlar, onu tebliğ etmelidirler. Anlamayanlar da, tebliğ etmemeye teşvîk edilmektedir.

1739 ٥– وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [أَتَتْ فَاطِمَةُ وَالْعَبَّاسُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا أَبَا بَكْرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ يَلْتَمِسَانِ مِيرَاثَهُمَا مِنْ رَسُولِ اللّهِ ﷺ، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: لاَ نُورثُ؛ مَا تَرَكْنَاهُ صَدَقَةٌ، إِنَّمَا يَأْكُلُ آلُ محمدٍ فى هَذَا الْمَالِ، وَإِنِّى وَاللّهِ لاَ أَدَعُ أَمْراً رَأَيْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَصْنَعُهُ إِلاَّ صَنَعْتُهُ، إِنِّى أَخْشَى إِنْ تَرَكْتُ شَيْئاً مِنْ أَمْرِهِ أَنْ أَزِيغَ، فَهَجَرَتْهُ فاطِمَةُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا فَلَمْ تُكَلِّمْهُ حَتَّى مَاتَتْ بَعْدَ سِتَّةِ أَشْهَرٍ، فَدَفَنَهَا عَلِىٌّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ لَيْلاً، وَلَمْ يُؤْذِنْ بِهَا أَبَا بَكْرٍ، وَكَانَ لِعَلِىٍّ وَجْهٌ(١) منَ النَّاسِ حَيَاةَ فَاطِمَة رضِىَ اللّهُ عَنْهَا، فَلَمَّا مَاتَتِ انْصَرَفَتْ وُجُوهُ النَّاسِ عَنْهُ، فَقَالَ رَجُلٌ لِلزُّهْرِىِّ رَحَمَهُ اللّهُ: وَلَمْ يُبَايِعْهُ عَلِىٌّ سِتَّةَ أَشْهُرٍ؟ قَالَ: لاَ، وَاللّهِ وَلاَ أَحَدٌ مِنْ بَنِى هَاشِمٍ، فَلَمَّا رَأَى عَلِىٌّ رضى اللّهُ عَنْهُ انْصِرَافَ وُجُوهِ النَّاسِ عَنْهُ ضَرَعَ إِلَى مُصَالَحَةِ أَبِى بَكْرٍ رَضِىَ اللّه عَنْهُ، فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ أَنْ ائْتِنَا

---

(١) أى جاء وعز فقد هما بموتها.

وَلاَ يَأْتِنَا مَعَكَ أَحَدٌ، وَكَرِهَ أَنْ يَأْتِيَهُ عُمَرُ لِمَا عَلِمَ مِنْ شِدَّتِهِ، فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنه: لاَ تَأْتِهِمْ وَحْدَكَ، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ رضى اللّٰه عنهُ: وَاللّٰهِ لآتِيَنَّهُمْ وَحْدِى مَا عَسٰى اينْ يَصْنَعُوا بِى؟ فانْطَلَقَ أَبُو بَكْرٍ رضى اللّٰه عَنْهُ، فَدَخَلَ عَلَى عَلِىٍّ رضى اللّٰه عنهُ، وَقَدْ جَمَعَ بَنِى هَاشِمٍ عِنْدَهُ، فَقَامَ فَحَمِدَ اللّٰهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: أَمَّا بَعْدُ، فَلَمْ يَمْنَعْنَا أَنْ نُبَايِعَكَ يَا أَبَا بَكْرٍ إِنْكَارٌ لِفَضِيلَتِكَ، وَلاَ نَفَاسَةٌ عَلَيْكَ، وَلٰكِنَّا كُنَّا نَرَى أَنْ لَنَا فِى هٰذَا الأَمْرِ حَقّاً فَاسْتَبْدَدْتُمْ عَلَيْنَا، ثُمَّ ذَكَرَ قَرَابَتَهُ مِنْ رسول اللّٰه ﷺ وَحَقَّهُمْ فَلَمْ يَزَلْ عَلِىٌّ رضى اللّٰهُ عنهُ يَذْكُرُ حَتَّى بَكَى أَبُو بَكْرٍ رضى اللّٰه عَنْهُ، فَصَمَتَ عَلِىٌّ رضى اللّٰهُ عَنْهُ، فَتَشَهَّدَ أَبُو بَكْرٍ رضى اللّٰه عنه فَحَمِدَ اللّٰهَ تَعَالى وَأَثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: أَمَّا بَعْدُ، فَوَاللّٰهِ لَقَرَابَةُ رسول اللّٰه ﷺ أَحَبُّ إِلَىَّ أَنْ أَصِلَ مِنْ قَرَابَتِى، وَإِنِّى وَاللّٰهِ مَا أَلَوْتُ فِى هٰذِهِ الأَمْوَالِ الَّتِى كَانَتْ بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ عَنِ الْخَيْرِ، وَلٰكِنِّى سَمِعْتُ رسول اللّٰه ﷺ يَقُولَ: لاَ نُورَثُ مَاتَرَكْنَاهُ صَدَقَةٌ، إِنَّمَا يَأْكُلُ آلُ مُحَمَّدٍ فِى هٰذَا الْمَالِ، وَإِنِّى وَاللّٰهِ لاَ أَدَعُ أَمْراً صَنَعَهُ رسولُ اللّٰه ﷺ إِلاَّ صَنَعْتُهُ إِنْ شَاءَ اللّٰهُ تَعَالَى، فَقَالَ عَلِىٌّ رضى اللّٰه عَنْهُ: مَوْعِدُكَ لِلْبَيْعَةِ الْعَشِيَّةُ، فَلَمَّا صَلَّى أَبُو بَكْرٍ رضى اللّٰهُ عَنْهُ الظُّهْرَ أَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ يَعْذُرَ عَلِيّاً رضى اللّٰهُ عَنْهُ بِبَعْضِ مَا اعْتَذَرَ بِهِ، ثُمَّ قَامَ عَلِىٌّ رضى اللّٰهُ عَنهُ فَعَظَّمَ حَقَّ أَبِى بَكْرٍ رضى اللّٰهُ عَنْهُ، وَذَكَرَ فَضِيلَتَهُ وَسَابِقَتَهُ، ثُمَّ قَامَ إِلَى أَبِى بَكْرٍ فَبَايَعَهُ، فَأَقْبَلَ النَّاسُ عَلَى عَلِىٍّ رضى اللّٰهُ عَنْهُ، فَقَالُوا: أَصَبْتَ وَأَحْسَنْتَ، فَكَانَ النَّاسُ إِلى عَلِىٍّ رضى اللّٰه عنه قَرِيباً حِينَ رَاجَعَ الأَمْرَ المَعْرُوفَ]. أخرجه الشيخان، واللفظ لمسلم.

«ضَرَعَ»: أى خضع، وانقاد «وَالنَّفَاسَةُ»: الحسد، ومعنى «مَا أَلَوْتُ» بالقصر: أى ما قصرت.

5. (1739)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor:

"*Hz. Fâtıma ve Hz. Abbâs* (radıyallahu anhümâ) *Hz. Ebu Bekir* (radıyallahu anh)'e uğrayıp, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan kendilerine kalan mirası sordular. Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) onlara:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "**Bize kimse vâris olamaz, bıraktıklarımız hep sadakadır. Ancak Al-i Muhammed bu maldan (ihtiyacı kadarını) yer**" *dediğini işittim. Allah'a yemin olsun Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yaptığını gördüğüm bir şeyi terketmem, mutlaka onu yaparım. Ben O'nun emrinden birşey terkedecek olsam sapıtmaktan korkarım!" dedi.*

Bunun üzerine Hz. Fâtıma, Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anhümâ)'e küstü ve altı ay sonra ölünceye kadar onunla konuşmadı. Hz. Ali, onu geceleyin defnetti. Ölümünü Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'e haber vermedi.

Hz. Ali, Fatıma (radıyallahu anhâ) sağken halk nazarında ayrı bir makama, izzete sâhipti. Hz. Fatıma vefat edince, halkın alâkası ondan kesildi.

Bir adam Zührî (rahimehumullah)'ye: "Ali, (Hz. Ebu Bekir'e) altı ay biat etmedi mi?" diye sordu.

"Hayır, vallahi hayır, Beni Haşim'den hiç kimse geri kalmadı. Ali (radıyallahu anh), insanların nazarlarının kendinden çevrildiğini görünce Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'le musâlahaya mecbur kaldı. Ona haber salarak: "Yanında kimse olmadan, yalnız olarak bize gel!" dedi. Kendisine Hz. Ömer'in gelmesini istemiyordu, çünkü ondaki şiddet ve hiddet hâlini biliyordu. Hz. Ömer (radıyallahu anh):

"Onlara tek başına gitme!" dedi. Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh):

"Vallahi tek başıma gideceğim. Bana ne yapabilirler ki?" dedi ve Ebu Bekir (radıyallahu anh) onlara gitti. Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin yanına girdi. Benî Hâşim, yanında toplanmışlar idi. (Hz. Ebu Bekir'i görünce) kalktı. Allah'a hamd ü senada bulundu. Sonra şunu söyledi:

"Emmâ ba'd! Ey Ebu Bekir, bizim sana biat etmemize mâni olan şey senin fâziletini inkârımız değildir, sana karşı bir rekâbet düşüncemiz de yok. Ancak, biz, bu "iş"te bizim de bir hakkımız olduğuna inanıyorduk. Bize karşı müstebit davrandınız!"

Sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a olan yakınlığını zikretti. Ali bunları zikrettikçe Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anhümâ) ağlamaktan kendini alamı-

yordu. Hz. Ali (radıyallahu anh) şehâdet getirdi, Allahu Teâla'ya hamdetti, senâda bulundu. Sonra şunları söyledi:

"Emmâ bad! Allah'a kasem olsun, şurası muhakkak ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın akrabaları bana, kendi akrabalarımdan daha yakın, daha sevgili. Ve ben, yeminle söylüyorum, benimle sizin aranızda olan bu mal meselesinde haktan ve hayırdan hiç ayrılmış değilim. Zira, ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan şunu işittim:

"Bize kimse vâris olamaz, bıraktığımız sadakadır. Al-i Muhammed bu maldan yer." *Vallahi ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yaptığını gördüğüm bir işi terketmem, Allah'ın izniyle mutlaka yaparım" dedi. Hz. Ali (radıyallahu anh):*

"Biat için öğleden sonra buluşalım" dedi. Ebû Bekir (radıyallahu anh) öğleyi kılınca, cemâate yönelip Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin (biatı geciktirmedeki) beyan ettiği özürleri halka anlattı. Sonra da Hz. Ali (radıyallahu anh) kalkıp, Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'in hakkını tâzîm buyurdu, faziletlerini, İslâm'a sebkat eden hizmetlerini zikretti. Sonra Ebu Bekir (radıyallahu anh)'e yaklaşıp biat etti. Halk, Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin etrafını sarıp:

"İsabet ettin, çok iyi bir davranışta bulundun" diyerek takdir ettiler. Hz. Ali (radıyallahu anh) bu ma'ruf işe döndüğü zaman halk (tekrar) kendisine yakınlık (ve alâka) gösterdi." [Buhârî, Fedailu'l-Ashâb 12; Müslim, Cihâd 53, (1759). Metin *Müslim*'dendir. Hadîs *Buhârî'de muhtasardır.]*

AÇIKLAMA:

1- Hadîsin, Müslim'de gelen bir diğer vechinin baş kısmı, meseleyi daha açık bir üslubla vazetmektedir. Buna göre, *Hz. Fatıma (ve Abbas) Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'e bizzat gelmezler. Birisini göndererek, fey malından, Medine, Fedek ve Hayber'de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hissesine düşen payın kendilerine miras olarak verilmesini isterler. Ancak Hz. Ebu Bekir onlara şu cevabı verir:*

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sağken: **"Bize kimse varis olamaz, her ne bırakmışsak sadakadır, bu maldan Âl-i Muhammed yer"** *buyurdu. Ben de, vallahi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sadakasının sağlığındaki durumu ne idiyse, onu kesinlikle değiştiremem. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlarda nasıl tasarruf etti ise ben de öyle tasarrufta bulunacağım" der ve o arazilerin kendi taraflarına bırakılma teklifini, talebini reddeder.*

İşte bu hâdise üzerine, Hz. Fatıma, Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anhümâ)'e gücenir ve küser, ölünceye kadar da konuşmaz. Zaten Fâtıma vâlidemizin vefatı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan altı ay sonradır.

Rivâyetin geri kalan kısmı açıktır: *Hz. Fâtıma* (radıyallahu anhâ)'nın vefatından sonra *Hz. Ali* (radıyallahu anh), biraz da efkâr-ı umumiyenin baskısı ile, *Hz. Ebu Bekir*'e biat eder. Biat sırasında her iki taraf da birbirlerinin faziletini beyân ederler, birbirlerini ittiham etmezler.

Onların aradaki kırgınlığı kaldırıp kaynaşmaları müslüman halkı da çok memnun kılar. *Hz. Ali*'ye biraz soğuklaşmış olan efkar-ı umûmiye tekrar yakınlık gösterir, saygı ve sevgisini ziyadeleştirir.

2- Acaba *Hz. Fatıma* ve hatta *Hz. Ali* ve *Hz. Abbâs* (radıyallahu anhümâ) niçin miras istediler?

Bu hususta birkaç tahmin ileri sürülmüş ise de en mâkulü, en doğrusu şudur: *Hz. Ebu Bekir*'in rivâyet ettiği: **"Bize mirascı olunmaz, bıraktıklarımız sadakadır..."** hadîsini duymamış olmalarıdır. *Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir* gibi en eski ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a en yakın olan müslümanların pek mühim meselelerde bile Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hadîslerini, O'nun sağlığında değil, ölümünden sonra işitmelerinin birçok örneği var. Bu da onlardan biri olmalıdır. Hadîsi işitmiş olan *Hz. Ebu Bekir* (radıyallahu anh), mesuliyet makamında, işin sorumlusu olarak, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in tatbikatından ayrılmamayı esas alıp, *Hz. Fatıma* ve *Hz. Ali* (radıyallahu anhümâ) gibi, çok sevdiği ve hâtırasına son derece saygı duyup bağlılığını herşeyin üstünde tuttuğu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın iki ciğerpâresini gücendirmeyi sîneye çekiyor, *Hz. Ali,* Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a yakınlığını anlatırken hep ağlayarak dinleyen *Hz. Ebu Bekir*'e, onları gücendirmek muhakkak ki çok ağır gelmiş idi. Ama ne yapsın? Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan o mevzuda kesin bir bilgiye sahip, onunla amel etmesi lâzım: **"Bize kimse varis olamaz, bıraktıklarımız sadakadır..."**

3- Dinimiz üç günden fazla küsmeyi yasakladığı halde *Hz. Fatıma*'nın ölünceye kadar (altı ay) *Hz. Ebu Bekir*'e küskün durması bir tezad değil mi? diye hatıra geliyor.

Alimlerimiz, bunun selâmı kesmek mânasında bir küsme olmadığını belirtirler. Haram olan küsme, karşılaşınca selâm vermeyip yüz çevirmektir. *Hz. Fatımâ*'nın, bu hâdiseden sona *Hz. Ebu Bekir*'le karşılaşıp, selamlaşmadıklarına dair

rivâyet mevcut değildir. Üstelik, *Beyhakî*'de gelen bir rivâyet onların barıştıklarını göstermektedir:

"Şa'bî'nin rivâyetine göre, Hz. Fâtıma hastalanınca, Ebu Bekir hazretleri "geçmiş olsun" ziyaretine gider. İzin ister. Hz. Ali, durumu Fatımâ'ya bildirir. Hz. Fatıma, kocası Hz. Ali'ye, izin vermesini isteyip istemediğini sorar. "Evet" cevabını alınca Hz. Ebu Bekir'e izin verir. Halife, huzurlarına girer ve gönüllerini alıcı hitaplarda bulunur. Mekke'deki malını mülkünü, kavim ve kabilesini Allah ve Resûlünün rızası için, kendilerinin rızası için bıraktığını ifâde eder ve aradaki soğukluklar kalkar.

Nevevî: "Hz. Fatıma, Ebu Bekir'le konuşmadı" cümlesini, *"Bu mesele üzerine bir daha iddiada bulunmadı, gündeme getirmedi"* mânasında da anlar ve devamla şunu söyler: *"Veya köşesine çekildiği için ondan bir ihtiyaç talebinde bulunmadı; onunla karşılaşmaya mecbur kalmadı ki, onunla konuşsun. Onların karşılaştıklarına ve Hz. Fatıma'nın ona selam vermediğine, konuşmadığına dair hiçbir rivâyet yok."*

4- *Hz. Ebu Bekir* (radıyallahu anh)'in bu meseledeki haklılığını *Hz. Ali* ve *Hz. Abbâs* (radıyallahu anhümâ) kabul etmişlerdir. Çünkü, bilahare *Hz. Ali*, halîfe olduğu zaman, mezkur arâzilerin, *Hz. Ebu Bekir* tarafından tesbit edilen ve *Hz. Ömer* ve *Hz. Osman* tarafından da devam ettirilmiş bulunan statüsünde değişiklik yapmamıştır.

Bu husûsu açıklayan bir rivâyeti *Nevevî*, *Ebu Dâvud'dan kaydeder:*

"(Abbasîler'in ilk halifesi) Seffâh, ilk hutbesini okuduğu zaman, boynunda Kur'ân asılı olan bir adam yanına gelerek:

"Allah aşkına benimle hasmım arasında şu Mushaf'la hükmet" der. *Seffâh:*

"Hasmın kim?" diye sorunca:

"Ebu Bekir'dir, Fedek arazisini bize menetmiştir" der. *Halife:*

"O sana zulüm mü yaptı?" diye sorar. Öbürü:

"Evet!" der. *Seffah:*

"Ondan sonra kimdi?" diye sorar. Adam:

"Ömer'di" der. *Seffah:*

"Ömer de zulmetti mi?" der. *Adam:*

"Evet" der. *Hz. Osman için de aynı şeyi söyleyince:*

"Ali de sana zulmetti mi?" der. Adam bu sefer susar. Seffâh bunun üzerine adama sert bir şekilde çıkışır."

Kadı İyaz bu meselede şunu söyler: *"Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'in hadîsten delil getirmesi üzerine, Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ)'nın ona karşı nizâ etmekten vazgeçmiş olması, mesele üzerine vâki olan icmâya teslîm olduğunu gösterir. Bu durum Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ)'nın kendisine hadîs ulaşıp te'vîli de açıklık kazanınca, o meseledeki şahsî görüşünü terketmiş olduğunu da ifâde eder. Nitekim bir daha ne kendisinden, ne de zürriyetinden, miras talebi vâki olmamıştır. Bilahare Hz. Ali halife olduğu zaman, o meselede Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in amelinden ayrılmadı. Öyle ise bu da gösterir ki, Hz. Ali ve Hz. Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın talebleri, o arâzilerin işletilmesiyle ilgili işlerin kendilerine verilmesini... talebetmektir."*

5- *Hz. Ali*'nin biatının gecikmesi, *Hz. Ebû Bekir*'in halîfeliğinin meşrûyietine halel getirmez. Zîra, şer'an, halifenin meşrûiyeti için herkesin biatı şart değildir. *Ehlü'l-hal ve'l-akd* denen, ileri gelenlerden bir kısım şahsiyetin biatı yeterlidir. Üstelik *Hz. Ali* biat etmediği zaman esnasında *Hz. Ebû Bekir*'e, onun hilâfetinin meşrûiyetine karşı birşey söylemiş, bir eylemde bulunmuş değildir. İtaatsizliği mevzubahis değildir. *Hz. Ebu Bekir*'in, halife seçilirken onunla istişâre etmemiş olması, daha önce de gördüğümüz gibi şartlar sebebiyledir. O iş bir an önce bitirilmeli idi, ihmâle, gecikmeye tahammülü olmayan bir durum vardı. Kendisi fevkalâde meşguldü, *Hz. Ali* de Resûlullah (aleyhissalâtu vessélâm)'ın cenâzesi ile meşguldü.

6- *Hz. Ali, Hz. Ebu Bekir* (radıyallahu anhümâ)'i evine çağırırken yalnız gelmesini tenbih edip, *Hz. Ömer*'le gelmesini istememesi, *Hz. Ömer*'in çabuk parlayan sert mîzâcı sebebiyledir. *Hz. Ali* nizâ edilen meseleler üzerine mîzâcı mülazim olan *Hz. Ebu Bekir*'le daha rahat konuşabileceğine kânidir. *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'in yalnız gitmemesini tavsiye etmesi, *Hz. Ebu Bekir*'e ağır sözler sarfedebilirler, rencîde edip, kalbini kırabilirler endişesindendir. Kendisi de beraber olduğu takdirde onu yapamayacakları kanaatindedir.

1740 ٦– وعن القاسم بن محمد قال: [قَالَتْ عَائِشَةُ رضى اللّهُ عنها: وَارَأْسَاهُ، فَقَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: ذَاكِ لَوْ كَانَ، وَأَنَا حَىٌّ، فَأَسْتَغْفِرُ لَكِ، وَأَدْعُو لَكِ، فَقَالَتْ وَاثُكْلاَهُ، وَاللّهِ إِنِّى لأَظُنُّكَ تُحِبُّ مَوْتِى، وَلَوْ كَانَ ذٰلِكَ لَظَلَلْتَ آخِرَ يَوْمِكَ مُعَرِّساً

بِبَعْضِ أَزْوَاجِكَ، فَقَالَ ﷺ: بَلْ أَنَا وَارَأْسَاهُ لَقَدْ هَمَمْتُ، أَوْ أَرَدْتُ أَنْ أُرْسِلَ إِلَى أَبِى بَكْرٍ وَابْنِهِ وَأَعْهَدَ، أَنْ يَقُولَ الْقَائِلُونَ، أَوْ يَتَمَنّى الْمُتَمَنُّونَ، ثُمَّ قُلْتُ: يَأْبِى اللّٰهُ وَيَدْفَعُ الْمُؤْمِنُونَ، أَوْ يَدْفَعُ اللّٰهُ وَيَأْبِى الْمُؤْمِنُونَ].

أخرجه الشيخان، واللفظ للبخارى.

«أَعْرَسَ الرَّجُلُ بِامْرَأَتِهِ»: إذا دخل بها.

6. **(1740)**- *Kâsım İbnu Muhammed* anlatıyor: *"Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) (bir gün hastalanmış):*

"Vay başım, (ölüyorum)!" demişti. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) (şaka olsun diye):

"Keşke bu ben sağken olsa, sana istiğfar eder, dua ediveririm!" *dedi. Bunun üzerine Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) birden parladı:*

"Vay başıma gelen. Vallahi görüyorum ki ölmemi istiyorsun. Ben öleceğim, sen de akşama zevcelerinden biriyle başbaşa kalacaksın ha!" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (sözü değiştirerek):

"Bilâkis ben ölüyorum, vay başım! Ebu Bekir'e ve oğluna birini gönderip (benden sonra hilâfet hususunda "ben daha lâyığım" iddia veya temennisinde bulunacaklara karşı) yerime geçeceği tesbit etmek istemiştim. Sonradan (kendi kendime: "Böyle bir iddiayı Ebu Bekir dışında kim yaparsa) Allah kabûl etmez, mü'minler de reddederler" dedim (ve vasiyet yapmaktan vazgeçtim)". [Buhârî, Ahkâm 51, Merdâ 16; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 11, (2387).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîs farklı vecihlerden gelmiştir. Mânânın bütünlük arzetmesi için, diğer vecihlerde gelen bazı ziyadeleri, burada parantez içerisinde kaydettik.

2- Hadîste geçen أعْهَدَ (ahdetmek), âmm bir mânâ taşır ise de, başta *Buhârî* olmak üzere âlimler ekseriyetle bunu, bu hadîste *"yerine veliahd tayin etmek"* mânâsında anlamışlardır.

Böyle olunca, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kendisinden sonra, *Hz. Ebu Bekir* (radıyallahu anh) dışında kimsenin hilâfete tâlib olmaması gerektiğini, olduğu takdirde mü'minlerin reddetmekte haklı olacaklarını önceden bildirmiş ol-

maktadır. Bu ihbar, sonraki vukûata aynen uyduğu için şârihler bunda bir nevî mûcize görmüşlerdir.

Hemen belirtelim ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), vasiyette bulunma düşüncesine, kendisinden sonra, hilâfet husûsunda bir ihtilâfın çıkabileceği endişesinden varmıştır. Ancak ümmetinin sağ duyusuna güvenerek yerine geçecek şahıs husûsunda çok sarîh, yazılı bir vesîka bırakmaktan imtinâ etmiştir.

1741 ٧- وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [لَمَّا احْتُضِرَ أَبُو بَكْرٍ رضى اللّه عَنْهُ دَعَا عُمَرَ فَقَالَ: إِنِّى مُسْتَخْلِفُكَ عَلَى أَصْحَابِ رسولِ اللّهِ ﷺ يَا عُمَرُ، إِنَّمَا ثَقُلَتْ مَوَازِينُ مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِاتِّبَاعِهِمُ الْحَقَّ وَثِقَلَهُ عَلَيْهِمْ، وَحُقَّ لِمِيزَانٍ لاَ يُوضَعُ فِيهِ إِلاَّ الْحَقُّ أَنْ يَكُونَ ثَقِيلاً. يَاعُمَرُ: إِنَّمَا خَفَّتْ مَوَازِينُ مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِاتِّبَاعِهِمُ الْبَاطِلَ وَخِفَّتُهُ عَلَيْهِمْ، وَحُقَّ لِمِيزَانٍ لاَيُوضَعُ فِيهِ إِلاَّ الْبَاطِلُ أَنْ يَكُونَ خَفِيفاً، وَكَتَبَ إِلَى أُمَرَاءِ الأَجْنَادِ: وَلَّيْتُ عَلَيْكُمْ عُمَرَ وَلَمْ آلُ نَفْسِي، وَلاَ الْمُسْلِمِينَ إِلاَّ خَيْراً، وَكَتَبَ إِلَى أُمَرَاءِ الأَجْنَادِ: وَلَّيْتُ عَلَيْكُمْ عُمَرَ وَلَمْ آلُ نَفْسِي، وَلاَ الْمُسْلِمِينَ إِلاَّ خَيْراً، ثُمَّ مَاتَ وَدُفِنَ لَيْلاً، ثُمَّ قَامَ عُمَرُ فِى النَّاسِ خَطِيباً، ثُمَّ قَالَ بَعْدَ أَنْ حَمِدَ اللّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ: أَيُّهَا النَّاسُ: إِنِّى لاَ أُعْلِمُكُمْ مِنْ نَفْسِي شَيْئاً تَجْهَلُونَهُ، أَنَا عُمَرُ، وَلَمْ أَحْرِصْ عَلَى أَمْرِكُمْ، وَلٰكِنِ الْمُتَوَفَّى أَوْحَى إِلَيَّ بِذٰلِكَ، وَاللّهُ أَلْهَمَهُ ذٰلِكَ، وَلَيْسَ أَجْعَلُ إِمَامَتِي إِلَى أَحَدٍ لَيْسَ لَهَا بِأَهْلٍ، وَلٰكِنْ أَجْعَلُهَا إِلَى مَنْ تَكُونُ رَغْبَتُهُ فِى التَّوْقِيرِ لِلْمُسْلِمِينَ، أُولٰئِكَ هُمْ أَحَقُّ بِهِمْ مِمَّنْ سِوَاهُمْ]. أخرجه مالك.

7. (1741)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor:

"*Hz. Ebu Bekir* (radıyallahu anh), ölüm ânı yaklaşınca (muhtazar olunca), Hz. Ömer'i çağırttı ve:

"Ey Ömer ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabı üzerine seni halîfe seçiyorum. Mîzânı ağır olan, hakka uyması sebebiyle kıyâmet günü mizânı ağır basacak ve ağırlık kendine olacak kimsedir. Sâdece hakkın girdiği mîzanın ağır olması da hakk olmuştur.

Ey Ömer! Mizânı hafif olan da, bâtıla uyması sebebiyle, kıyamet günü sevabı az ve hafif olan ve bu hafiflikle teraziye girecek olandır. İçerisine sâdece bâtıl giren mizânın hafif olması da hakktır.''

Ayrıca, askerlerin komutanlarına da şunu yazdı: ''Başınıza Ömer'i seçtim. Kendim için de, müslümanlar için de hayrı seçtim.''

Sonra Ebû Bekir (radıyallahu anh) vefat etti ve geceleyin defnedildi. Bilâhare Hz. Ömer (radıyallahu anh), ayağa kalkıp hamd ü sena ettikten sonra şunları söyledi:

''Ey insanlar, ben size, hiç bilmediğiniz bir şeyi kendimden uydurup öğretecek değilim. Ben Ömer'im. Size emîr olma hususunda hırsım yok. Ancak vefat eden Ebu Bekir (radıyallahu anh) bunu bana vasiyet etti. Bu işi ona Allah'ın ilham ettiğine inanıyorum. İmamlığımı, ona ehil olmayan kimseye bırakmam. Fakat onu, müslümanlara saygı göstermeye gayret edenlere bırakırım. İşte böyleleri, müslümanlara emîr olmaya başkalarından daha çok lâyıktır.'' [Muvatta'da bulunamamıştır.]

1742 ٨- وعن معدان بن أبى طلحة: [أَنَّ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ خَطَبَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَذَكَرَ رَسولَ اللّهِ ﷺ، ثُمَّ ذَكَرَ أَبَا بَكْرٍ ثُمَّ قَالَ: إِنِّى رَأَيْتُ كَأَنَّ دِيكاً نَقَرَنِى ثَلاَثَ نَقَرَاتٍ، وَإِنِّى لاَ أُرَاهُ إِلاَّ لِحُضُورِ أَجَلِى، وَإِنَّ قَوْماً يَأْمُرُونَنِى أَنْ أَسْتَخْلِفَ، وَإِنَّ اللّهَ تَعَالَى لَمْ يَكُنْ لِيُضِيعَ دِينَهُ، وَلاَ خِلاَفَتَهُ، وَلاَ الَّذِى بَعَثَ بِهِ رَسُولَهُ ﷺ، فَإِنْ عَجِلَ بِى أَمْرٌ فَالْخِلاَفَةُ شُورَى بَيْنَ هَؤُلاَءِ السِّتَّةِ الَّذِينَ تُوُفِّىَ رسولُ اللّهِ ﷺ وَهُوَ عَنْهُمْ رَاضٍ، وَإِنِّى قَدْ عَلِمْتُ أَنَّ قَوْماً يَطْعُنُونَ فِى هَذَا الأَمْرِ، أَنَا ضَرَبْتُهُمْ بِيَدِى هَذِهِ عَلَى الإِسْلاَمِ، فَإِنْ فَعَلُوا ذَلِكَ فَأُولَئِكَ أَعْدَاءُ اللّهِ الْكَفَرَةُ الضُّلاَّلُ، ثُمَّ قَالَ: اللّهُمَّ إِنِّى أُشْهِدُكَ عَلَى أُمَرَاءِ الأَنْصَارِ، فَإِنِّى إِنَّمَا بَعَثْتُهُمْ عَلَيْهِمْ لِيَعْدِلُوا وَلِيُعَلِّمُوا النَّاسَ دِينَهُمْ، وَسُنَّةَ نَبِيِّهِمْ ﷺ، وَيَقْسِمُوا فِيهِمْ، وَيَرْفَعُوا إِلَىَّ مَا أَشْكَلَ عَلَيْهِمْ مِنْ دِينِهِمْ، فَمَا كَانَ إِلاَّ الْجُمُعَةُ الأُخْرَى حَتَّى طُعِنَ عُمَرُ رضى اللّه عنه، فَأَذِنَ لِلْمُهَاجِرِينَ، ثُمَّ لِلأَنْصَارِ، ثُمَّ لأَهْلِ الْمَدِينَةِ، ثُمَّ لأَهْلِ الشَّامِ،

ثُمَّ لأَهْلِ الْعِرَاقِ، وَكُنَّا آخِرَ مَنْ دَخَلَ عَلَيْهِ، فَإِذَا هُوَ قَدْ عَصَبَ جُرْحَهُ بِبُرْدٍ أَسْوَدَ، وَالدَّمُ يَسِيلُ عَلَيْهِ، فَقُلْنَا أَوْصِنَا، وَلَمْ يَسْأَلْهُ الْوَصِيَّةَ أَحَدٌ غَيْرُنَا، فَقَالَ: أُوصِيكُمْ بِكِتَابِ اللّهِ تَعَالى، فَإِنَّكُمْ لَنْ تَضِلُّوا مَا اتَّبَعْتُمُوهُ، وَأُوصِيكُم بِالْمُهَاجِرِينَ، فَإِنَّ النَّاسَ يَكْثُرُونَ وَيَقِلُّونَ، وَأُوصِيكُم بِالأَنْصَارِ فَإِنَّهُمْ شِعْبُ الإِيمَانِ الَّذِى لَجَأَ إِلَيْهِ، وَأُوصِيكُم بِالأَعْرَابِ، فَإِنَّهُمْ أَصْلُكُمْ وَمَادَّتُكُمْ.

وفى رواية: [فَإِنَّهُمْ إِخْوَانُكُمْ وَعَدُوُّ عَدُوِّكُمْ، وَأُوصِيكُمْ بِأَهْلِ الذِّمَّةِ، فَإِنَّهُمْ ذِمَّةُ نَبِيِّكُمْ وَرِزْقُ عِيَالِكُمْ، قُومُوا عَنِّى]. أخرجه البخارى مختصراً، ومسلم بطوله.

وفى رواية: [أَنَّهُ لَمَّا طُعِنَ عُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قِيلَ لَهُ: لِوِ اسْتَخْلَفْتَ فَقَالَ: أَتَحَمَّلُ أَمْرَكُمْ حَيّاً وَمَيِّتاً، إِنْ أَسْتَخْلِفْ فَقَدْ اسْتَخْلَفَ مَنْ هُوَ خَيْرٌ مِنِّى، أَبُو بَكْرٍ، وَإِنْ أَتْرُكْ فَقَدْ تَرَكَ مَنْ هُوَ خَيْرٌ مِنِّى، رَسُولُ اللّهِ ﷺ، وَوَدِدْتُ أَنَّ حَظِّى مِنْهَا الْكَفَافُ لاَ لِى وَلاَ عَلَىَّ. قَالَ عَبْدُ اللّهِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ، فَعَلِمْتُ أَنَّهُ غَيْرُ مُسْتَخْلِفٍ فَقَالُوا جَزَاكَ اللّهُ خَيْراً فَعَلْتَ وَفَعَلْتَ، فَقَالَ رَاغِبٌ وَرَاهِبٌ].. أخرجه الشيخان، وهذا لفظهما، وأبو داود والترمذى مختصراً.

8. **(1742)**- *Ma'dân İbnu Ebî Talha* anlatıyor:

"Hz. Ömer (radıyallahu anh), Cum'a günü hutbe verdi. Önce Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı hatırlattı, sonra Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'i andı. Sonra da şunları söyledi:

"Ben rüyamda bir horoz gördüm, bana üç gaga vurdu. Bunu, ecelim yaklaştı diye yordum. Bazı kimseler, yerime birini seçmemi söylüyorlar. Allah ne dîni-ni, ne hilâfetini, ne de Resûlü (aleyhissalâtu vesselâm) ile gönderdiği şeyi zâyi edecek değildir. Eğer ecelim çabucak gelirse hilâfet, Resûlullah (aleyhissalâtu

vesselâm) ölürken kendilerinden râzı bulunduğu şu altı kişinin müşâveresi ile belirlenecektir. Ben biliyorum ki, bazıları bu seçime dil uzatacaklardır. Bunlar benim şu elimle İslâm'a kattığım kimselerdir. Eğer bunu yaparlarsa bilin ki, onlar ancak Allah'ın düşmanlarıdır, kâfirlerdir, sapıklardır.

Sonra sözüne şöyle devam etti:

"Ey Rabbim, seni, Ensâr'ın ümerâsına şâhid kılıyorum. (Bilin ki) ben onları, adaletli olsunlar ve halka dinlerini, Peygamberlerinin (aleyhissalâtu vesselâm) sünnetini öğretsinler, (zekâtı) aralarında taksîm etsinler, dînî meselelerde müşkîlatla karşılaşınca bana bildirsinler diye başlarına tayin ettim."

Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in bu hutbesinden bir cuma geçmişti ki hançerlendi. Yanına girmek için önce Muhâcirlere, sonra Ensâra, sonra Medinelilere, sonra Şamlılara, sonra Iraklılara sırayla izin verdi. Biz, huzura girenlerin sonuncusu idik. Siyah bir bürde ile yarası sarılmış, üzerinden kanlar akıyor vaziyette gördük.

"Bize vasiyette bulun!" dedik. Ona bizden başka vasiyet talebinde bulunan olmadı.

"Size dedi, Allah'ın kitabı'nı vasiyet ediyorum. Zira ona uyduğunuz müddetce asla sapıtmazsınız. Size Muhâcirleri de vasiyet ediyorum. Zira insanlar çoğalırken onlar azalıyor. Size Ensâr'ı da vasiyet ediyorum. Zira onlar, imanın sığındığı melcedir. Size Bedevîleri de vasiyet ediyorum. Zira onlar aslınız, dayanağınızdır."

Bir rivâyette şöyle denmiştir: "*...Zira onlar kardeşlerinizdir, düşmanınızın düşmanıdır. Size zımmîleri de vasiyet ediyorum, zira onlar Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'in zimmeti ve ailenizin rızkıdır. Beni terkedin artık.*" [Buhârî, Ahkâm 51, Müslim,İmâret 12, (1823); Tirmizî, Fiten 48, (2226); Ebu Dâvud, Harâc 8, (2939).]

Bir rivâyette şöyle gelmiştir: "*Hz. Ömer (radıyallahu anh) hançerlendiği zaman, kendisine: "Birini yerinize seçseniz!" denilmişti.* Şu cevabı verdi:

"Yani işinizi sağken de, ölmüşken de ben mi sırtımda taşıyayım? Mamafih, birisini seçecek olsam (bu câizdir, zira) benden daha hayırlı olan Ebu Bekir seçmiştir. Seçimi terkedecek olsam (bu da câizdir zira) benden daha hayırlı olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da seçimi terketti. Ben istedim ki, bundaki nasibim başa baş olsun, ne lehime ne de aleyhime..."

Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) dedi ki: "(Ömer'in bu sözü üzerine) anladım ki, yerine kimseyi tâyin etmeyecektir." Oradakiler:

"Allah hayırlı mükâfaatlar versin. Sen şu şu hizmetleri yaptın" dediler. O da: "Uman ve korkan" diye cevap verdi."

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'in yerine geçecek halifenin seçilme meselesiyle ilgilidir. Kendisine birçokları, *Hz. Ebu Bekir*'in yaptığı gibi, kendinden sonra halîfe olacak kimseyi seçmesini telkîn ederler. *Hz. Ömer* seçmenin de, seçmemenin de câiz ve meşru bir davranış olduğunu tebârüz ettirir:

"Seçersem bu meşrûdur, çünkü Hz. Ebu Bekir seçmiştir" der. Zîrâ kendisini, Hz. Ebu Bekir, yerine halife bırakmıştır.

"Seçmezsem bu da meşrûdur, çünkü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) seçmemiş, ümmete bırakmıştır, ümmet de Ebu Bekir (radıyallahu anh)'i seçmiştir" der.

Hz. Ömer (radıyallahu anh), bunların ne içinde ne dışında olan üçüncü ve yeni bir usûl vazeder. Bu orta yola göre, tâyini büsbütün terk yok, ancak belli bir şahsı ismen belirleme de yok. O, seçim işini, faziletleri husûsunda hiç kimsenin şüphe etmediği, cennetle müjdelenmiş olanlardan altı kişilik bir şûra heyetine havâle ediyor. Bunlar kendi aralarından, halkın en çok arzu ettiği kimseyi halife olarak seçeceklerdir.

Nevevi bu ilk halifelerin seçimiyle ilgili usûllerden hareketle İslâm'da meşrû olan imâm seçme usûlleri hakkında şu açıklamayı yapar:

"Müslümanlar şu hususta icma etmişlerdir: Halife ölüme yaklaşır, ecelinin yettiğine dair alâmetler belirmeye başlarsa, yerine birini halife tâyin etmesi câizdir. Tâyin etmemesi de câizdir. Tayin işini terketmekle Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e uymuş olur. Birisini tayin ederse bunda da *Hz. Ebû Bekir* (radıyallahu anh)'e uymuş olur.

Ulemâ, iş başındaki imamın tâyiniyle hilâfet akdinin gerçekleşeceğinde icma ettiği gibi, halîfenin tâyin etmemesi halinde ehl-i hâl ve akd'in bir şahıs hakkında akidde bulunmalarıyla da gerçekleşeceğinde icma etmişlerdir.

Keza, Hz. Ömer'in yaptığı gibi, halifeyi bir cemaat arasında şûra yoluyla seçmenin câiz olacağında da icma etmişlerdir. Ayrıca, bir halife seçmenin müslümanlara terettüp eden bir vecibe olduğu, bu vecibenin, aklî olmayıp, şer'î bir vecibe olduğu husûsunda da icma etmişlerdir.

2- *Hz. Ömer*'in sonda yer alan *"Uman ve korkan"* sözü müphemdir ve farklı yorumlara sebep olmuştur. Şöyle ki:

★ Bazıları, insanlar iki sınıftır: Bir kısmı umar bir kısmı korkar. O ifade ile bu kastedilmiştir. Yani "Bir kısmı benden birşeyler koparmayı umar, bir kısmı da korkar" demektir.

Diğer bir yoruma göre, "Ben Allah'ın rahmetini umuyor, azabından korkuyorum" demektir.

Diğer bir yoruma göre, bundan maksad hilâfettir, yâni insanların bir kısmı ona rağbet gösterir, bir kısmı da ondan hoşlanmaz. Ben hoşlananları sevmem, hoşlanmayanların da aczinden korkarım" demektir.

Kadı İyâz'a göre, *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'in bu sözleri onun iki vasfını ifâde etmektedir. Yani, o, Allah'ın rahmetini ummakta, azabından korkmaktadır.

1743 ٩- وعن ابن عمر رضى عنهما قال: [دَخَلْتُ عَلَى حَفْصَةَ وَنَوْسَاتُهَا تَنْطُفُ فَقَالَتْ: عَلِمْتَ أَنَّ أَبَاكَ غَيْرُ مُسْتَخْلِفٍ؟ قُلْتُ: مَا كَانَ لِيَفْعَلَ، قَالَتْ: إِنَّهُ فَاعِلٌ قَالَ: فَحَلَفْتُ أَنْ أُكَلِّمَهُ فِى ذٰلِكَ، فَسَكَتُّ حَتَّى غَدَوْتُ، وَلَمْ أُكَلِّمْهُ، فَكُنْتُ كَأَنَّمَا أَحْمِلُ بِيَمِينِى جَبَلاً حَتَّى رَجَعْتُ، فَدَخَلْتُ عَلَيْهِ فَسَأَلَنِى عَنْ حَالِ النَّاسِ، وَأَنَا أُخْبِرُهُ، ثُمَّ قُلْتُ لَهُ: إِنِّى سَمِعْتُ النَّاسَ يَقُولُونَ مَقَالَةً، فَآلَيْتُ أَنْ أَقُولَهَا لَكَ. زَعَمُوا أَنَّكَ غَيْرُ مُسْتَخْلِفٍ، وَإِنَّهُ لَوْ كَانَ لَكَ رَاعِى إِبِلٍ، أَوْرَاعِى غَنَمٍ، ثُمَّ جَاءَكَ وَتَرَكَهَا لَرَأَيْتَ أَنْ قَدْ ضَيَّعَهَا، فَرِعَايَةُ النَّاسِ أَشَدُّ. قَالَ فَوَافَقَهُ قَوْلِى فَوَضَعَ رَأْسَهُ سَاعَةً، ثُمَّ رَفَعَهُ إِلَىَّ فَقَالَ: إِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى يَحْفَظُ دِينَهُ، وَإِنِّى إِنْ لاَ أَسْتَخْلِفْ، فَإِنَّ رسولَ اللّٰه ﷺ لَمْ يَسْتَخْلِفْ، وَإِنْ أَسْتَخْلِفْ فَإِنَّ أَبَابَكْرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَدِ اسْتَخْلَفَ. قَالَ: فَوَ اللّٰهِ مَا هُوَ إِلاَّ أَنْ ذَكَرَ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ وَأَبَا بَكْرٍ فَعَلِمْتُ أَنَّهُ لاَ يَعْدِلُ بِرَسُولِ اللّٰهِ ﷺ أَحَداً، وَأَنَّهُ غَيْرُ مُسْتَخْلِفٍ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

«النَّوْسَاتُ»: ذوائب الشعر، ومعنى «تَنْطُفُ»: تقطر ماء.

9. **(1743)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Hz. Hafsa (radıyallahu anh)'nın yanına girdim, saçlarından su damlıyordu. Bana:

"Babam, yerine halife tâyen etmiyormuş biliyor musun?" dedi. Ben:

"Tayin etmesi gerekir", dedim.

"Etmiyor!" dedi.

Abdullah der ki: *"Bu hususta babamla konuşmak üzere yemin ettim, sustum ve sabahleyin eve gittim. Ama babamla konuşmadım. Sanki elimde bir dağ taşıyor gibi sıkıntılı idim. Nihayet dönüp babamın huzuruna girdim. Bana halkın durumundan sordu. Haber verdim. Sonra kendisine:*

"Halkın birşeyler söylediğini işittim. Onu size söylemeye azmettim. Sizin, yerinize halife tâyin etmeyeceğinizi zannediyorlar. Halbuki sizin bir deve çobanınız veya koyun çobanınız olsa, sonra sürüyü bırakarak size gelse, siz mutlaka sürünün zâyi olacağını bilirsiniz. İnsanlara nezâretin daha (ehemmiyetli ve) çetin olduğu da mâlûmunuzdur" dedim. Bu sözlerim ona muvâfık geldi ve bir müddet başını (yastığa) koydu. Sonra tekrar bana doğru kaldırarak:

"Allah dinini, muhafaza edecektir. Ben yerime halîfe bırakmamış olsam meşrûdur, çünkü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da yerine kimseyi bırakmamıştır. Şâyet bir halife bırakacak olsam o da meşrûdur, çünkü Ebu Bekir bırakmıştır" dedi.

İbnu Ömer der ki: *"Vallahi babam, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile Hz. Ebu Bekir'i anmaktan başka birşey yapmadı. Anladım ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a hiç kimseyi denk tutmayacak ve yerine de kimseyi halife bırakmayacak."* [Buhârî, Ahkâm 51; Müslim, İmâret 12, (1823); Tirmizî, Fiten 48, (2226); Ebû Dâvud, Harac 8, (2939).]

1744 ١٠- وعن عمرو بن ميمون الأودى قال: [إنِّى لَقَائِمٌ مَا بَيْنِى وَبَيْنَهُ، يَعْنِى عُمَرَ إلا عَبْدُ اللّهِ بِنُ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا غَدَاةَ أُصِيبَ، وَكَانَ إذَا مَرَّ بَيْنَ الصَّفَّيْنِ قَامَ بَيْنَهُمَا فَإذَا رَأَى خَلَلاً قَالَ اسْتَوُوا حَتَّى إذَا لَمْ يَرَ فِيهِنَّ خَلَلاً تَقَدَّمَ فَكَبَّرَ، فَرُبَّمَا قَرَأَ بِسُورَةِ يُوسُفَ، أَوِ النَّحْلِ، أَوْ نَحْوِ ذٰلِكَ فِى الرَّكْعَةِ الْأُولى

حَتَّى يَجْتَمِعَ النَّاسُ، فَمَا هُوَ إِلاَّ أَنْ كَبَّرَ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: قَتَلَنِى، أَوْ أَكَلَنِى الْكَلْبُ حِينَ طَعَنَهُ، فَطَارَ الْعِلْجُ(١) بِسِكِّينٍ ذَاتَ طَرَفَيْنِ لاَ يَمُرُّ عَلَى أَحَدٍ يَمِيناً وَلاَ شِمَالاً إِلاَّ طَعَنَهُ حَتَّى طَعَنَ ثَلاَثَةَ عَشَرَ رَجُلاً، فَمَاتَ مِنْهُمْ تِسْعَةٌ، وَفِى رِوَايَةٍ: سَبْعَةٌ، فَلَمَّا رَأَى ذٰلِكَ رَجُلٌ(٢) مِنَ الْمُسْلِمِينَ طَرَحَ عَلَيْهِ بُرْنُساً، فَلَمَّا ظَنَّ الْعِلْجُ أَنَّهُ مَأْخُوذٌ نَحَرَ نَفْسَهُ، وَتَنَاوَلَ عُمَرُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ عَبْدَ الرَّحْمٰنِ بْنِ عَوْفٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ فَقَدَّمَهُ، فَايمَّا مَنْ كَانَ يَلِى عُمَرَ، فَقَدْ رَأَى الَّذِى رَأَيْتُ، وَأَمَّا نَوَاحِى الْمَسْجِدِ، فَإِنَّهُمْ لاَ يَدْرُونَ مَا الأَمْرُ، غَيْرَ أَنَّهُمْ قَدْ فَقَدُوا صَوْتَ عُمَرَ وَهُوَ يَقُولُ: سُبْحَانَ اللّٰهِ. سُبْحَانَ اللّٰهِ، فَصَلَّى بِهِمْ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ صَلاَةً خَفِيفَةً فَلَمَّا انْصَرَفُوا قَالَ: يَا ابنَ عَبَّاسٍ انْظُرْ مَنْ قَتَلَنِى. قَالَ: فَجَالَ سَاعَةً ثُمَّ جَاءَ فَقَالَ: غُلاَمُ الْمُغِيرَةِ ابن شُعْبَةَ قَالَ: قَاتَلَهُ اللّٰهُ، لَقَدْ كُنْتُ. أَمَرْتُ بِهِ مَعْرُوفاً ثُمَّ قَالَ: الْحَمْدُ اللّٰهِ الَّذِى لَمْ يَجْعَلْ مَنِيَّتِى عَلَى يَدِ أَحَدٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، لَقَدْ كُنْتَ أَنْتَ وَأَبُوكَ تُحِبَّانِ اين تَكْثُرَ الْعُلُوجُ(٣) بِالْمَدِينَةِ، وَكَانَ الْعَبَّاسُ أَكْثَرَهُمْ رَقِيقاً، فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا إِنْ شِئْتَ فَعَلْتُ. أَىْ إِنْ شِئْتَ قَتَلْنَاهُمْ قَالَ: لاَ بَعْدَ مَا تَكَلَّمُوا بِلِسَانِكُمْ، وَصَلَّوْا إِلَى قِبْلَتِكُمْ وَحَجُّوا حَجَّكُمْ، فَاحْتُمِلَ إِلَى بَيْتِهِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ فَانْطَلَقْنَا مَعَهُ. قَالَ: فَكَأَنَّ النَّاسَ لَمْ تُصِبْهُمْ مُصِيبَةٌ قَبْلَ يَوْمَئِذٍ، فَقَائِلٌ يَقُولُ: أَخَافُ عَلَيْهِ، وَقَائِلٌ يَقُولُ: لاَ بَأْسَ بِهِ، فَأُتِىَ بِنَبِيذٍ فَشَرِبَهُ، فَخَرَجَ مِنْ جَوْفِهِ، ثُمَّ أُتِىَ بِلَبَنٍ فَشَرِبَهُ فَخَرَجَ مِنْ جَوْفِهِ، فَعَرَفُوا أَنَّهُ مَيِّتٌ، وَجَاءَ النَّاسُ يُثْنُونَ

كنيته أبو لؤلؤة، واسمه فيروز، وكان مجوسياً، ويظهر أنه كان مدسوساً على عمر.

(٢) يقال له حطان التيمى اليربوعى.

(٣) يريد سبايا الفرس، وقد كان عمر يحذر اختلاطهم بالناس فيفسدونهم.

عَلَيْهِ، وَجَاءَ شَابٌّ فَقَالَ: أَبْشِرْ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ بِبُشْرَى اللّهِ عَزَّ وَجَلَّ، قَدْ كَانَ لَكَ مِنْ صُحْبَةِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ وَقَدَمٍ(١) فى الإِسْلاَمِ مَا قَدْ عَلِمْتَ، ثُمَّ وَلِيتَ فَعَدَلْتَ، ثُمَّ شَهَادَةٍ فَقَالَ: وَدِدْتُ أَنَّ ذٰلِكَ كَانَ كَفَافاً لاَ عَلَىَّ وَلاَ لِيَ، فَلَمَّا أَدْبَرَ الرَّجُلُ إِذَا إِزَارُهُ يَمَسُّ الأَرْضَ، فَقَالَ: رُدُّوا عَلَىَّ الْغُلاَمَ فَقَالَ: يَا ابن أخِى: ارفَعْ ثَوْبَكَ فَإِنَّهُ أَنْقَى لِثَوْبِكَ، وَأَتْقَى لِرَبِّكَ، ثُمَّ قَالَ يَا عَبْدَ اللّهِ: أَنْظُرْ مَا عَلَىَّ مِنَ الدَّيْنِ، فَحَسَبُوهُ فَوَجَدُوهُ سِتَّةً وَثَمَانِينَ أَلْفاً، أَوْ نَحْوَهُ، فَقَالَ إِنْ وَفَى بِهِ مَالُ آلِ عُمَرَ فَأَدِّهِ مِنْ أَمْوَالِهِمْ، وَإِلاَّ فَسَلْ فِى بَنِى عَدِىِّ بنِ كَعْبٍ، فَإِنْ لَمْ تَفِ أَمْوَالُهُمْ، فَسَلْ فِى قُرَيْشٍ، وَلاَ تَعْدُهُمْ إِلَى غَيْرِهِمْ، وَأَدِّ عَنِّى هٰذَا الْمَالَ، انْطَلِقْ إِلَى أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا، فَقُلْ: يَقْرَأُ عَلَيْكِ عُمَرُ السَّلاَمَ، وَلاَ تَقُلْ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، فَإِنِّى لَسْتُ الْيَوْمَ بَأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ، وَقُلْ يَسْتَأْذِنُ عُمرُ بنُ الْخَطَّابِ: أَنْ يُدْفَنَ مَعَ صَاحِبَيْهِ. قَالَ: فَاسْتَأْذَنَ وَسَلَّمَ، ثُمَّ دَخَلَ عَلَيْهَا وَهِىَ تَبْكِى، فَقَالَ: يَقْرَأُ عَلَيْكِ عُمَرُ السَّلاَمَ، وَيَسْتَأْذِنُ أَنْ يُدْفَنَ مَعَ صَاحِبَيْهِ، فَقَالَتْ: كُنْتُ أُرِيدُهُ لِنَفْسِى، وَلأُوثِرَنَّهُ الْيَوْمَ عَلَى نَفْسِى، فَلَمَّا أَقْبَلَ. قِيلَ: هٰذَا عَبْدُ اللّهِ ابنُ عُمَرُ قَدْ جَاءَ، فَقَالَ: ارْفَعُونِى فَأَسْنَدَهُ رَجُلٌ إِلَيْهِ، فَقَالَ: مَا لَدَيْكَ؟ قَالَ: الَّذِى تُحِبُّ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَذِنَتْ، فَقَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ، مَا كَانَ شَىْءٌ أَهَمَّ إِلَىَّ مِنْ ذٰلِكَ، فَإِذَا أَنَا قُبِضْتُ فَاحْمِلُونِى، ثُمَّ سَلِّمْ وَقُلْ: يَسْتَأْذِنُ عُمَرُ، فَإِنْ أَذِنَتْ لِى فَأَدْخِلُونِى، وَإِنْ رَدَّتْنِى فَرُدُّونِى إِلَى مَقَابِرِ الْمُسْلِمِينَ، فَجَاءَتْ أُمُّ الْمُؤْمِنِينَ حَفْصَةُ(١) رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا، وَالنِّسَاءُ يَسْتُرْنَهَا، فَلَمَّا رَأَيْنَاهَا قُمْنَا فَوَلَجَتْ عَلَيْهِ فَبَكَتْ عِنْدَهُ سَاعَةً، وَاسْتَأْذَنَ الرِّجَالُ، فَوَلَجَتْ دَاخِلاً لَهُمْ، فَسَمِعْنَا بُكَاءَهَا مِنْ دَاخِلٍ،

(١) بفتح القاف وكسرها فالأولى: بمعنى الفضل، والثانى: بمعنى السبق.

فَقَالُوا: أَوْصِ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ اسْتَخْلِفْ، فَقَالَ: مَا أَرَى أَحَداً أَحَقَّ بِهٰذَا الأَمْرِ مِنْ هٰؤُلاَءِ النَّفَرِ السِّتَّةِ الَّذِينَ تُوُفِّيَ رسولُ اللّٰه ﷺ، وَهُوَ عَنْهُمْ رَاضٍ، فَسَمَّى عَلِيّاً وَعُثْمَانَ وَالزُّبَيْرَ وَطَلْحَةَ وَعَبْدَ الرَّحْمٰنِ بْنَ عَوْفٍ وَسَعْداً رضى اللّه عَنْهُمْ، وَقَالَ: يَشْهَدُكُمْ عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ عُمَرَ، وَلَيْسَ لَهُ مِنْ هٰذَا الأَمْرِ شَيْءٌ، كَهَيْئَةِ التَّعْزِيَةِ لَهُ، فَإِنْ أَصَابَتِ الإِمَارَةُ سَعْداً فَذَاكَ، وَإِلاَّ فَلْيَسْتَعِنْ بِهِ أَيُّكُمْ مَا أُمِّرَ فَإِنِّي لَمْ أَعْزِلْهُ مِنْ عَجْزٍ وَلاَ خِيَانَةٍ، وَقَالَ: أُوصِي الْخَلِيفَةَ مِنْ بَعْدِي بِالأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالأَعْرَابِ وَبِأَهْلِ الأَمْصَارِ، فَلَمَّا قُبِضَ خَرَجْنَا بِهِ، فَانْطَلَقْنَا نَمْشِي، فَسَلَّمَ عَبْدُ اللّٰهِ وَقَالَ: يَسْتَأْذِنُ عُمَرُ، فَقَالَتْ: أَدْخِلُوهُ فَأُدْخِلَ، فَوُضِعَ هُنَالِكَ مَعَ صَاحِبَيْهِ، فَلَمَّا فُرِغَ مِنْ دَفْنِهِ اجْتَمَعَ هٰؤُلاَءِ الرَّهْطُ، فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ ابنَ عَوْفٍ رَضِيَ اللّٰهُ عنْهُ: اجْعَلُو أَمْرَكُمْ إِلَى ثَلاَثَةٍ مِنْكُمْ، فَقَالَ الزُّبَيْرُ: قَدْ جَعَلْتُ أَمْرِي إِلَى عَلِيٍّ، وَقَالَ طَلْحَةُ جَعَلْتُ أَمْرِي إِلَى عُثْمَانَ، وَقَالَ سَعْدٌ: قَدْ جَعَلْتُ أَمْرِي إِلَى عَلِيٍّ، وَقَالَ طَلْحَةُ جَعَلْتُ أَمْرِي إِلَى عُثْمَانَ، وَقَالَ سَعْدٌ: قَدْ جَعَلْتُ أَمْرِي إِلَى عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ عَوْفٍ، فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ: أَيُّكُمَا تَبَرَّأَ مِنْ هٰذَا الأَمْرِ فَنَجْعَلَهُ إِلَيْهِ وَاللّٰهُ عَلَيْهِ وَالإِسْلاَمُ لَيَنْظُرَنَّ أَفْضَلَهُمْ فِي نَفْسِهِ، فَأُسْكِتَ الشَّيْخَانِ، فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ: أَفَتَجْعَلُونَهُ إِلَيَّ، وَاللّٰهُ عَلَيَّ أَنْ لاَ آلُوَ عَنْ أَفْضَلِكُمْ؟ قَالاَ: نَعَمْ، فَأَخَذَ بِيَدِ أَحَدِهِمَا فَقَالَ: لَكَ قَرَابَةُ رسولِ اللّٰهِ ﷺ، وَالْقَدَمِ فِي الإِسْلاَمِ مَا قَدْ عَلِمْتَ، فَاللّٰهُ عَلَيْكَ لَئِنْ أَمَّرْتُكَ لَتَعْدِلَنَّ، وَلَئِنْ أَمَّرْتُ عُثْمَانَ، لَتَسْمَعَنَّ وَلَتُطِيعَنَّ، ثُمَّ خَلاَ بِالآخَرِ، فَقَالَ لَهُ مِثْلَ ذٰلِكَ، فَلَمَّا أَخَذَ الْمِيثَاقَ قَالَ: ارْفَعْ يَدَكَ يَا عُثْمَانُ فَبَايَعَهُ وَبَايَعَ لَهُ عَلِيٌّ رضى اللّه عنه وَوَلَجَ أَهْلُ الدَّارِ فَبَايَعُوهُ] أخرجه البخارى.

(١) بنت عمر.

10. (1744)- *Amr İbnu Meymûn el-Evdî* anlatıyor: *"Hz. Ömer hançerlendiği sabah ben ayaktaydım. O'nunla -yani Hz. Ömer'le- benim aramda sadece Abdullah İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) vardı. İki saf arasından geçince, arada durup bakmıştı. Bir boşluk gördü ve "Safları düz tutun" dedi. Saflarda herhangi bir boşluk kalmayınca öne geçip tekbîr getirerek namaza başladı. İlk rek'atte cemaat toplanıncaya kadar, muhtemelen Yusuf veya Nahl sûresini veya bunlara mümâsil bir sûre okudu. (Rükûya gitmek üzere) tekbir getirmişti ki, hançerlendiği sırada "Köpek beni öldürdü" veya "...yedi" diye bir ses işittim. el-Ilc (mel'unu), iki ağızlı bir bıçak elinde olduğu halde (kapıya doğru) fırladı, sağında solunda kime rastladı ise hançer sapladı. O gün cemaatten tam onüç kişi yaralamıştı. Bunlardan dokuzu derhal öldü. Bir rivâyete göre yedi kişi ölmüştür. Bu durumu gören müslümanlardan biri, herifin üzerine bir bürnus attı. el-Ilc yakalandığını zannederek bıçağı kendisine saplayıp intihar etti.*

Hz. Ömer (radıyallahu anh), Abdurrahmân İbnu Avf (radıyallahu anh)'ı tutup öne geçirdi. Ömer'in arkasındakiler de benim gördüklerimi gördüler. Mescidin yan tarafındakiler, olup biten ne idi anlayamamışlardı. Ancak onlar, "Sübhanallah, sübhanallah" diyen Hz. Ömer'in sesini duyuyorlardı. Abdurrahman cemaate namazı kısa bir şekilde kıldırıp tamamlattı. Cemaat namazdan çıkınca Hz. Ömer (radıyallahu anh):

"Ey İbnu Abbâs, bak beni kim öldürdü!" dedi. (İbnu Abbas) bir müddet dolaşıp döndü ve:

"Muğîre İbnu Şu'be'nin kölesi" dedi. Hz. Ömer (radıyallahu anh):

"Allah canını alsın. Ben ona iyilik emretmiştim" dedi ve ilâve etti:

"Ölümümü müslümanlardan birinin eliyle yapmayan Allah'a hamdolsun. Sen ve baban, Medine'de el-Ilc'ların (İranlı kölelerin) çoğalmasını severdiniz."

(Bu söz İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'a idi) çünkü ençok köle Abbâs (radıyallahu anh)'da vardı. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ):

"Dilerseniz yapayım -yani isterseniz onların hepsini öldürelim-" dedi. Hz. Ömer (radıyallahu anh):

"Hayır, sizin dilinizle konuşmalarından, kıblenize müteveccih namaz kılmalarından, haccınızla haccetmelerinden sonra hayır!" dedi. Sonra evine taşındı. Onunla biz de gittik.

Sanki insanlara o güne kadar hiç musibet gelmemişti. Birisi: "Korkarım ölecek!", bir diğeri: "Bir şeyi yok" diyordu. Nebîz (hurma şırası) getirildi, ondan

biraz içti. Bu, karnındaki yaradan geri çıktı. Sonra süt getirildi, ondan da içti. O da yarasından geri çıktı. İyice anlaşılmıştı, Ömer (radıyallahu anh) ölecekti. Halk gelip kendisine senâda bulunuyordu. Bir genç geldi:

"Ey mü'minlerin emiri, Allah'ın müjdesiyle sizi müjdeliyorum. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la sohbetiniz var, bildiğiniz gibi İslâm'a geçmiş hizmetleriniz var. Sonra başa geçtiniz ve adaletli oldunuz ve en sonunda şehâdet!" dedi. Hz. Ömer (büyük bir tevâzu ile):

"Bütün bunların (günahlarımı karşılayabilmesini, Allah'ın huzurunda) başa baş yeterli olmasını ne kadar isterim" diye cevapladı. Genç geri dönünce, izarının yere değmekte olduğunu gördü.

"Onu bana çağırın dedi (ve gelince):

"Ey kardeşimin oğlu, giysini kaldır, öyle yapman giysini daha temiz kılar, Rabbine karşı muttaki ol!" dedi. Sonra bana yönelerek:

"Ey Abdullah, araştır bakalım üzerimde ne kadar borç var!" dedi. Hesapladılar, seksenaltıbin dirhem kadar borcu olduğu anlaşıldı.

"Ömer Ailesi'nin malı yeterse, bunu onların malından ödeyin. Yetmezse Benî Adiyy İbnu Ka'b'ın malından iste. Onların malı da yetmezse Kureyş'in malından iste. Kureyş'ten başkasına gitme. Bana bedel bu malı öde. Mü'minlerin annesi Aişe (radıyallahu anhâ)'ye git ve:

"Ömer sana selam ediyor", de. Sakın mü'minlerin emîri deme, bugün artık ben mü'minlerin emîri değilim." De ki: "Ömer İbnu'l-Hattab iki arkadaşıyla birlikte gömülmek için senden izin istiyor."

Abdullah der ki:

"İzin istedim, selam verip girdim. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) ağlıyordu.

"Ömer sana selam ediyor. İki arkadışının yanında gömülmek için izin istiyor" dedim. Hz. Aişe:

"Onu ben kendim için düşünüyordum. Fakat Ömer'i bugün kendime tercih ediyorum" cevabını verdi. Geri dönünce Ömer'e:

"İşte Abdullah İbnu Ömer geldi!" denildi. Hz. Ömer (radıyallahu anh):

"Ne haber getirdin?" dedi.

"İstediğiniz oldu, Hz. Aişe izin verdi" denilince:

"Elhamdülillah" dedi, nazarımda bundan daha mühim birşey yoktu. Ruhum kabzedilince beni oraya götürün. (Oraya varınca, Aişe'ye tekrar) selam ver ve: "Ömer izin istiyor!" de. Eğer izin verirse beni içeri alın, eğer beni reddederse, beni müslümanların mezarlığına götürün."

O sırada mü'minlerin annesi Hafsa (radıyallahu anhâ) geldi. Kadınlar onu örtüyorlardı. Onu görünce kalktık. Ömer'in yanına girdi. Yanında bir müddet ağladı. Erkekler de izin istediler. Onlar için, içerde bir yere girdi. İçeriden ağlamasını işitiyorduk.

"Ey mü'minlerin emîri, dediler, vasiyet et, yerine birini tâyin et!"

"Ben, dedi bu işe Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kendilerinden râzı olarak öldüğü şu altı kişiden daha lâyık birini bilmiyorum. -ve isimlerini saydı:- Ali, Osman, Zübeyr, Talha, Abdurrahman İbnu Avf ve Sa'd (radıyallahu anhümâ)." Devamla dedi ki:

"Size Abdullah İbnu Ömer şehâdet ediyor. Onun hilafet işiyle hiçbir ilgisi yok, tıpkı kendisine gelen tâziye heyeti gibi. Emîrlik, şâyet Sa'd'a isâbet ederse, mesele yok. Aksi halde, kim emîr olursa ondan istifade etsin. Bilesiniz, ben onu aczi veya hıyâneti sebebiyle azletmedim."

Ömer şunu da söyledi:

"Benden sonra gelecek halifeye Ensârı, Muhâcirîni, bedevîleri ve taşra halkını vasiyet ediyorum."

Ruhu kabzedilince, onu çıkardık. Yayan (Hz. Aişe'ye kadar) geldik. Abdullah selam verip:

"Ömer izin istiyor!" dedi.

"Alın içeri!" dedi ve derhal içeri alındı. İki arkadaşıyla birlikte oraya kondu.

Defin işinden boşalınca, hilâfet hey'eti toplandı. Abdurrahman İbnu Avf (radıyallahu anh): "(Seçimin asgarî ihtilâfla yürümesi için) aranızdan üç kişi seçin!" dedi. Zübeyr (radıyallahu anh):

"Ben reyimi Ali (radıyallahu anh)'ye verdim" dedi. Talha (radıyallahu anh) da:

"Ben reyimi Osman'a verdim" dedi. Sa'd (radıyallahu anh):

"Reyimi ben de Abdurrahmân İbnu Avf'a verdim" dedi. Abdurrahman (radıyallahu anh) (Hz. Ali ve Hz. Osman'a yönelerek): "Hanginiz bu işten (halife adaylığından) çekilir, böylece, halifemizi belirleme işini ona bırakırız. Allah ve müslümanlar onun üzerinde murakıbtır. O da kanaatince en iyi olanı araştıracaktır"

dedi. Ancak bu iki şeyh (Hz. Ali ve Hz. Osman (radıyallahu anhümâ) sükût ettiler. Bunun üzerine Abdurrâhman onlara:

"Seçme işini bana bırakır mısınız? Allah en efdalinizi seçmem hususunda benim üzerimde murâkıbdır!" dedi. O ikisi de: "Evet!" dediler. İkisinden birinin (Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin elinden tuttu ve:

"Senin Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a yakınlığın, İslâm'da da kıdemin, (önceliğin) var, bunu biliyorsun. Allah da üzerinde murâkıbtır. Kasem ediyorum, seni seçecek olsam mutlaka adaletli olursun, Osman'ı seçecek olsam kesinlikle onu dinleyip itaat edersin." dedi. Sonra diğerine yönelerek, ona da buna benzer sözler söyledi. Her ikisinden de misak (yani kesin söz) aldıktan sonra: "Ey Osman kaldır elini!" dedi ve ona biat etti. Ali (radıyallahu anh) de biat etti.

Sonra (kapılar açıldı) Medine halkı da gelip Hz. Osman'a biat etti." [Buhârı, Fedâilu'l-Ashâb 8, Cenâiz 96, Cihâd 174, Tefsîr, Haşr 5. Ahkâm 43.]

AÇIKLAMA:

1- Bu vak'a kaynaklarda farklı şekillerde rivâyet edilmiştir. *Buhârî*'de de birçok babta geçer. *Kitabu'l-Ahkam*'da bazı noktalarda tamamlayıcı ziyâde bilgi mevcuttur.

2- *Hz. Ömer*'i şehîd eden el-Ilc, *Mugîre İbnu Şu'be*'nin künyesi *Ebu Lü'lü'* olan *Firuz İbnu Sa'd* adındaki İran asıllı kölesinin lakabıdır.

İbnu Sa'd'ın bir rivâyetine göre: "*Hz. Ömer* (radıyallahu anh) Medine'ye büluğa ermiş kölelerin girmesini yasaklamıştı. Kûfe'de vali olan *Muğîre İbnu Şu'be* (radıyallahu anh) yazdığı mektupta *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'e, yanında bulunan san'atkâr bir köleden bahsetmiş, onun Medine'ye girmesi için izin talebetmişti. Tavsiye mektubunda kölenin, halkın istifade edeceği demircilik, nakkaşlık, marangozluk gibi mahâretleri olduğunu belirtmişti. Bu mektup üzerine *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) *Fîruz*'a izin vererek Medine'ye girmesine müsaade etmişti. *Muğîre* de kölesine, ayda yüz dirhem ödeme yapmasını söylemişti. *Firuz* bu paranın ağır geldiğini *Hz. Ömer*'e şikâyeten söylemiş ise de *Hz. Ömer*: "*Senin yaptığın işin yanında bu ödediğin çok olmamalı*" demişti.

Firuz cevaptan memnun kalmamış ve öfkeli şekilde ayrılmıştı. Birkaç gün sonra *Halîfe* kendisine uğrayan *Firuz*'a:

"Bana söylendiğine göre, "Dilediğim takdirde rüzgârla çalışan bir un değirmeni yaparım" demişsin!" der. Köle asık çehre ile ona bir nazar atıp:

"Sana öyle bir değirmen yapacağım ki, herkes ondan bahsedecek" cevabını verir.

Birkaç gün sonra iki başlı bir hançer hazırlayarak, mescidin bir köşesine saklar..."

Hâdisenin cereyan tarzı rivâyetlerde farklı şekillerde anlatılmıştır. Sadedinde olduğumuz *Buhârî* rivâyetinde anlatılan şekliyle iktifa ederek, diğerlerini anlatmaya gerek görmüyoruz.

3- Burada dikkat çekilmesi gereken bir husûs, altılı şûra heyetinde halife adayı ikiye düştükten sonra, bunlardan birini (yani *Hz. Ali* ile *Hz. Osman*'dan birini) seçme işinde, hakemlik rolünü üzerine alan *Abdurrahman İbnu Avf* (radıyallahu anh)'ın tâkip ettiği çalışma vetiresidir. Sadedinde olduğumuz rivâyet o noktayı o kadar kısa geçmiş ki, sanki bunlardan birini tercih işi bir oturumda halledilmiş gibi bir mânâ çıkmaktadır. Halbuki bu iş, hiç ara vermeden geceli gündüzlü üç günlük bir çalışma ile halledilmiştir. Bir rivâyette *Hz. Abdurrahman*'ın üç gün hiç uyumadığı ifâde edilmiştir.

O safha, yine *Buhârî*'nin Kitâbu'l-Ahkâm'da, *Misver İbnu Mahreme* tarafından anlatılmaktadır. Buna göre, *Abdurrahman İbnu Avf, Misver* (radıyallahu anhümâ)'i, şûra üyeleriyle teker teker konuşmada, çağırmak için elçi olarak kullanmıştır.

Bir seferinde *Sa'd'ı* ve *Zübeyir*'i çağırmış. Bir seferinde *Hz. Ali*'yi çağırtmış, husûsî şekilde konuşmuş, "*Hz. Ali* ümîtvâr bir hava ile ayrılmış, *Abdurrahman, Hz. Ali*'den bir endişe hissetmiştir.

Hz. Osman'ı çağırtmış, onunla uzun uzun konuşmuş, sabah ezanı ayrılmalarına sebep olmuştur vs.

Bir başka rivâyetin ziyâdesine göre: "Bu konuşmalar sırasında zaman zaman, hususî konuşmaların ev sâhibine gizli bir tarafı kalmayacak kadar sesleri yükselmiştir."

İbnu Hacer, Abdurrahman İbnu Avf'ın *Hz. Ali* (radıyallahu anhümâ)'den duyduğu korku ve endişenin *Hz. Ali*'den başkasını seçtiği takdirde, *Ali*'nin buna muvafakat göstermeyebileceği korkusu olduğunu açıklar, bazı karîneler zikreder.

Abdurrahman İbnu Avf, bu üç gün içerisinde kadınlara varıncaya kadar bütün Medine halkıyla görüşmüş ve anlamıştır ki büyük ekseriyet *Hz. Osman*'ı tercih etmektedir.

Hz. Osman'ı seçmesi halinde *Hz. Ali*'nin mutâbakat etmeme ihtimâlini bertaraf edebilmek için *Hz. Yusuf* (aleyhisselam)'un ölçek arama kıssasında yaptığı üzere önce *Hz. Ali*'den başlamak üzere, vereceği hükme uyacakları hususunda kesin garanti (mevsık) alır. *Mihver* (radıyallahu anh)'in anlattığına göre:

"(İstişareleri, görüşmeleri tamamlayan *Abdurrahman İbnu Avf*, üçüncü günün sabâhı) namazdan sonra şûra heyetini minberin yanında toplar. Medine'de bulunan Muhâcir ve Ensâr'ı çağırtır. *Hz. Ömer*'le hacc yapmış olan askerî komutanları çağırtır..."

Bu cemaat toplandıktan sonra sadedinde olduğumuz *Amr İbnu Meymun*'un rivâyetinde geçtiği üzere, *Abdurrahman ibnu Avf, Hz. Ali*'nin gönlünü alıcı ve hatta ümît verici bir üslubla, ilk defa ondan başlayarak şöyle der:

"*Ey Ali*, senin Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a yakınlığın, İslâm'da kıdemin var, bunu biliyorsun. Allah da üzerinde murakıptır. Eğer seni seçersem halka adâletli davranacaksın. Yok *Osman*'ı seçersem dinleyip itaat edeceksin!"

İkinci olarak aynı sözlerle *Hz. Osman*'a hitabeder.

Her ikisinden de cemaatin huzûrunda kesin söz aldıktan sonra *Hz. Osman*'ı halife ilan eder ve herkes ona biat eder.

4- Rivâyetler, *Hz. Abdurrahmân* (radıyallahu anh)'ın, *Osman*'ı seçmesinde müessir olan bir anlaşmazlığı belirtirler. Yani bir hususta *Hz. Ali* ile anlaşamazlar. O da şu: *Abdurrahman İbnu Avf*, ön görüşmeler sırasında *Hz. Ali*'ye sorar: "*Ey Ali*, bu işe seni seçtiğim takdirde Allah'ın sünneti, Peygamberinin sünneti ve ve önceki iki halîfenin sünneti üzere icraatta bulunmak şartı ile bana söz verir misin?"

Hz. Ali (radıyallahu anh): "*Hayır, lâkin tâkatım üzere*" diye cevap verir.

Hz. Abdurrahman sorusunu üç kere tekrar eder. *Hz. Ali* de her seferinde aynı cevabı verir.

Aynı soruyu *Hz. Osmân*'a tevcih eden *Abdurrahman İbnu Avf*, ondan: "*Ey Ebu Muhammed, ben bu şart üzere sana biat ediyorum!*" der ve üç kere tekrar eder.

Bunun üzerine *Hz. Abdurrahman* kalkar, sarığını sarar, kılıncını kuşanır, mescide girip minbere çıkar, Hamd u sena'dan sonra *Hz. Osman*'ı çağırıp biat eder..."

5- Şunu da kaydedelim ki, *İbnu Hacer*'in muhtelif kaynaklardan naklen kaydettiği rivâyetlere göre, *Hz. Ömer*'den sonra hilâfete *Hz. Osman* (radıyallahu anhümâ)'ın geçeceği, *Hz. Ömer*'in hilafeti yıllarından beri, İslâm âleminin her tarafında beklenen bir husûstur. Bir rivâyet şöyle:

"Harise İbnu Mudrib demiştir ki: "Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in hilâfeti sırasında hacc yaptım. Karşılaştığım kimseler arasında Hz. Ömer'den sonra, Osman'ın halife olacağından şekke düşen hiç kimseyi görmedim."

6- Hadîs metninde geçen bir meselenin açıklanmasında fayda var: *Hz. Ömer*, şura üyelerini saydıktan sonra: *"...Emîrlik şâyet Sa'd'a isabet ederse, mesele yok. Aksi halde, kim emîr olursa ondan istifade etsin. Bilesiniz, ben onu aczi veya hıyâneti sebebiyle azletmedim"* demiştir. Burada şu hadîseye işaret etmektedir: *Sa'd İbnu Ebî Vakkâs* (radıyallahu anh), Irak fatihidir. Oraları İslâm'a kazandıran orduların başkomutanıdır. Kisra'nın Medâin şehrini fethetmiştir. Kûfe Şehri'nin bânisidir. Ayrıca *Hz. Ömer* (radıyallahu anh), onu hicrî 21 yılında *Kûfe*'ye vali tayin etmiştir. Bilâhare, bu vesîleden azletmiştir.

İşte rivâyette temas edilen azl vak'ası budur. *Hz. Ömer* (radıyallahu anh), *Sa'd*'ın aleyhinde azli bahâne ederek, dedikodu yapılabileceğini düşünerek iade-i itibar nevinden bir açıklama ile, ortada bir ihânet veya beceriksizlik olmadığını, kim halife olursa, kendisinden istifade edilmesi gereken ihlâslı, dirayetli bir zât olduğunu belirtmiştir.

Nitekim, *Sa'd* (radıyallahu anh), *Hz. Ömer*'den sonraki dönemlerde patlak veren fitne hareketlerine katılmamak ve hattâ, bir ara hilâfet teklif edilmiş olmasına rağmen bu netâmeli işi kabul etmemekle dirayet ve ihlâsını göstermiştir.

Hz. Ömer (radıyallahu anh) onun azil sebebini beyan etmez ise de, bu yüce halifenin, *Halid İbnu Velid*'i ordu komutanlığından azlediş sebebi ile alakalı olarak *Taberî*'de gelen beyanatı bu hususu da aydınlatabilir: *"Ben Hâlid'i ona karşı olan kinimden veya onun herhangi bir ihânetinden dolayı azletmedim. Azledişimin sebebi başkadır. Kazandığı her zafer onun şahsî fazîletlerinden bilinmeye başlandı. O, bu başarıların gerçek fâili görülüyor, Allah unutuluyordu. Halbuki Allah, müslümanlara bir zafer müyesser kıldığı zaman ona şükretmek gerekir, nankörlük değil. Tâ ki yenilerini versin... Her zaferi ondan bilmek zorundayız, ne Hâlid'den, ne de bir başkasından. İşte halk arasında çıkacak fitneyi önlemek için Hâlid'i azlettim."*

Bu rivâyetin ışığıyla bakınca, *Hz. Ömer*'in, İslâm ordusunun kazandığı zaferleri, komutanlardan bilerek, onları aşırı şekilde tebcile ve putlaştırmaya götürecek bir ruh hâlinin halk arasında hâkim olmasını istemediği ve bu maksadla tedbirler aldığı anlaşılmaktadır. Öyle ise *Sa'd*'ın azli de benzer bir maksadla yapılmış olabilir.

7- HADÎSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER:

Bu uzun hadîs, dikkat ettikçe çıkarılabilecek pek çok hüküm ve fayda ihtivâ etmekte ise de, *İbnu Hacer*'in kaydettiği belli başlılarını şöyle sıralayabiliriz:

1- *Hz. Ömer*'in müslümanların hepsine karşı duyduğu şefkat ve hayırhahlık, onlar arasında sünnetin tatbikini istemesi.

2- *Hz. Ömer*'in Rabbinden şiddetli korkusu, dinin tatbiki için gösterdiği titizlik, kendi nefsine olan titizliğinden fazla olduğu.

3- Yüze karşı medih yasağı, ifrat ve mübalağalı hallerle, yalana kaçan hallere mahsustur. Bu sebepten, *Hz. Ömer*, kendini öven genci, uzun elbise giymekten menettiği hâlde, şahsına yaptığı övgüden menetmemiştir.

4- Borcun ödenmesi için vasiyette bulunmak.

5- Hayırlı kimselerin yanına gömülmek için îtina göstermek.

6- İmam seçiminde istişâre ve efdalin tercîhi.

7- İmâmet, biat akdi ile kesinleşir.

8- *İbnu Battâl* der ki: "Mefdûl'ün, kendinden efdal varken imam seçilmesinin cevâzına delil var. Böyle olmasaydı, hilâfet işi altı kişiden birinin seçilmesine bırakılmazdı. Zîrâ *Hz. Ömer* biliyordu ki, bunlar faziletçe mutlak bir eşitliğe sâhip değildir, biri diğerinden efdâldir."

1745 ١١– وعن عبد اللّه بن سلام رضى اللّه عنه قال: [لَمَّا حُوصِرَ عُثْمَانُ رضى اللّه عنه وَلّى أَبَا هُرَيْرَةَ عَلَى الصَّلاَةِ، وَكَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ يُصَلِّى أَحْيَانًا، ثَمَّ بَعَثَ عُثْمَانُ إلَيْهِمْ، فَقَالَ مَا تُرِيدُونَ مِنِّى؟ قَالُوا: نُرِيدُ أَنْ تَخْلَعَ إِلَيْهِمْ أَمْرَهُمْ، ثُمَّ قَالَ: لاَ أَخْلَعُ سِرْبَالاً سَرْبَلَنِيهِ اللّهُ عَزَّ وَجَلَّ، فَقَالُوا: فَهُمْ قَاتِلُوكَ. قَالَ: لَئِنْ قَتَلْتُمُونِى لاَ تَتَحَابُّونَ بَعْدِى أَبَداً، وَلاَ تُقَاتِلُونَ بَعْدِى عَدُوّاً جَمِيعاً، وَلَتَخْتَلِفُنَّ عَلَى بَصِيرَةٍ، يَا قَوْمِ لاَ يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِى أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَ مَنْ قَبْلَكُمْ فَلَمَّا اشْتَدَّ عَلَيْهِ الأَمْرُ أَصْبَحَ صَائِماً يَوْمَ الْجُمُعَةِ، فَلَمَّا كَانَ فِى بَعْضِ النَّهَارِ نَامَ فَقَالَ: رَأَيْتُ الآنَ رسُولَ اللّهِ ﷺ فَقَالَ لِى إِنَّكَ تُفْطِرُ عِنْدَنَا اللَّيْلَةَ فَقُتِلَ مِنْ يَوْمِهِ،

ثُمَّ قَامَ عَلِيٌّ رضى اللّه عنه خَطِيباً فَحَمِدَ اللّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ وَقَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ!
أَقْبِلُوا عَلَيَّ بِأَسْمَاعِكُمْ وَأَبْصَارِكُمْ، إِنِّى أَخَافُ أَنْ أَكُونَ أَنَا وَأَنْتُمْ، قَدْ أَصْبَحْنَا
فِى فِتْنَةٍ وَمَا عَلَيْنَا فِيهَا إِلاَّ الاِجْتِهَادُ، وَإِنَّ اللّهَ تَعَالَى أَدَّبَ هٰذِهِ الأُمَّةَ بِأَدَبَيْنِ:
الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ، لاَ هَوَادَةَ عِنْدَ السُّلْطَانِ فِيهَا، فَاتَّقُوا اللّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ
بَيْنِكُمْ، ثُمَّ نَزَلَ وَعَمَدَ إِلَى مَا بَقِىَ مِنْ بَيْتِ المَالِ فَقَسَّمَهُ عَلَى الْمُسْلِمِينَ].
أخرجه رزين.

(لاَ يَجْرِمَنَّكُمْ): أى لا يحملنكم: وَالشِّقَاقُ: النزاعُ والخلاف. (وَالْهَوَادَةُ)
السكون والموادعة، والرضا بالحالة التى ترجى معها سلامة.

11. **(1745)**- *Abdullah İbnu Selâm* (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Hz. Osman (radıyallahu anh) muhâsara edildiği zaman, namaz kıldırma işine Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'yi tâyin etti. Bâzan Hz. İbnu Abbas kıldırıyordu. Sonra, Hz. Osman (isyancılara) elçi yollayıp, benden ne istiyorsunuz? diye sordu. Onlar: "Hilâfetten ayrılmanı istiyoruz" dediler. O da: "Allah'ın bana giydirdiği bir kaftanı çıkarmam" diyerek reddetti.

"Onlar seni öldürecekler!" dediler. O:

"Beni öldürdüğünüz takdîrde, ebediyyen birbirinizi sevemeyecek, düşmanla elbirlik savaşamayacaksınız. Göre göre ihtilâfa düşeceksiniz. Ey kavm, bana karşı çıkardığınız şu ihtilâf sakın ola başınıza, sizden öncekilerin maruz kaldığı belâyı dolamasın!" dedi. İhtilâlcilerin tazyikleri artınca, cuma gününe oruçlu olarak girdi. Gün biraz ilerleyince uyudu. Uyanınca:

"Şu anda rüyamda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı gördüm. Bana: "Akşam yanımızda iftarını yapacaksın" buyurdu," dedi.

O gün öldürüldü. Sonra Hz. Ali (radıyallahu anh) hutbe okumak üzere kalktı. Hamd ü senâdan sonra:

"Ey insanlar, dedi, bana yaklaşın, gözlerinizi, kulaklarınızı dört açın. Şahsen ben ve sizler hepimizin fitnenin içine düşmemizden korkuyorum. Fitne sırasında hepimize gayret gerekecek." Devamla dedi ki:

"Allah bu ümmeti iki edeble terbiye etti: Kitap ve Sünnet. Bunların (tatbîki husûsunda), sultan nezdinde gevşeklik olamaz. Öyle ise Allah'tan korkun, aranızdaki meseleleri halledin."

Hz.Ali (radıyallahu anh) bunları söyleyip minberden indi ve beytü'l-maldan arta kalan servete yönelerek müslümanlar arasında taksim etti." [Rezîn ilâvesidir, kaynağı bulunamamıştır.]

1746 ١٢- وعن الحسن البصرى رضى الله عنه قال: [اسْتَقْبَلَ وَاللهِ الْحَسَنُ بْنُ عَلِىٍّ مُعَاوِيَةَ بِكَتَائِبَ أَمْثَالِ الْجِبَالِ، فَقَالَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ لِمُعَاوِيَةَ: انى وَاللهِ لأَرَى كَتَائِبَ لاَ تُوَلِّى حَتَّى تَقْتُلَ أَقْرَانَهَا، فَقَالَ لَهُ مُعَاوِيَةُ. وَكَانَ وَاللهِ خَيْرَ الرَّجُلَيْنِ: أَىْ عَمْرُوا أَرَأَيْتَ إِنْ قَتَلَ هٰؤُلاَءِ هٰؤُلاَءِ، وَهٰؤُلاَءِ هٰؤُلاَءِ، مَنْ لِى بِأُمُورِ الْمُسْلِمِينَ، مِنْ لِى بِنِسَائِهِمْ، مَنْ لِى بِضَيْعَتِهِمْ، فَبَعَثَ إِلَيْهِ رَجُلَيْنِ مِنْ قُرَيْشٍ مِنْ بَنِى عَبْدِ شَمْسٍ: عَبْدَ الرَّحْمٰنِ بْنَ سَمُرَةَ، وَعَبْدَ اللهِ عَامِرٍ فَقَالَ: اذْهَبَا إِلَى هٰذَا الرَّجُلِ وَاعْرِضَا عَلَيْهِ، وَقُولاَ لَهُ وَاطْلُبَا إِلَيْهِ، فَأَتَيَاهُ فَدَخَلاَ عَلَيْهِ فَتَكَلَّمَا، وَقَالاَ لَهُ وَطَلَبَا إِلَيْهِ فَقَالَ لَهُمْ الْحَسَنُ رضىَ اللهُ عَنْهُ إِنَّا بَنِى عَبْدِ الْمُطَّلِبِ قَدْ أَصَبْنَا مِنْ هٰذَا الْمَالِ، وَإِنَّ هٰذِهِ الأُمَّةَ قَدْ عَاثَتْ فِى دِمَائِهَا. قَالاَ: فَإِنَّهُ يَعْرِضُ عَلَيْكَ كَذَا وَكَذَا، وَيَطْلُبُ إِلَيْكَ وَيَسْأَلُكَ. قَالَ فَمَنْ لِى بِهٰذَا: قَالاَ نَحْنُ لَكَ بِهِ، فَمَا سَأَلَهُمَا شَيْئاً إِلاَّ قَالاَ نَحْنُ لَكَ بِهِ فَصَالَحَهُ. قَالَ الْحَسَنُ الْبَصْرِىُّ: سَمِعْتُ أَبَا بَكْرَةَ رضىَ اللهُ عنهُ قَالَ: رَأَيْتُ رسولَ اللهِ ﷺ عَلَى الْمِنْبَرِ وَالْحَسَنُ ابْنُ عَلِىٍّ إِلَى جَانِبِهِ وَهُوَ يُقْبِلُ عَلَى النَّاسِ مَرَّةً، وَعَلَيْهِ أُخْرَى وَيَقُولُ: إِنَّ ابْنِى هٰذَا سَيِّدٌ وَلَعَلَّ اللهَ تَعَالَى أَنْ يُصْلِحَ بِهِ بَيْنَ فِئَتَيْنِ عَظِيمَتَيْنِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ]. أخرجه البخارى.

(الْكَتَائِبُ): جمع كتيبة، وهى قطعة من الجيش مجتمعة، وقوله: (عَاثَتْ): أى أفسدت، (وَالْعَيْثُ): الفساد.

12. **(1746)**- *Hasan Basrî* (rahimehullah) hazretleri anlatıyor:

''Hasan İbnu Ali, vallahi Hz. Mu'âviye (radıyallahu anhüm)'yi dağlar gibi büyük askerî birliklerle karşıladı. Bunun üzerine Amr İbnu'l-As, Hz. Muâviye'ye:

''Ben vallahi, öyle askerî birlikler görüyorum ki bunlar, kendileri gibi (sayıca ve keyfiyetçe) akrân olan birlikleri öldürmedikçe geri dönmezler'' dedi. Mu'âviye de Amr (radıyallahu anhümâ)'a -ki vallahi Hz. Muâviye bu iki adamın hayırlısıdır- şu cevabı verdi:

''Ey Amr, söyle bakalım! Şunlar (bizimkiler), öbürlerini, öbürleri de şunları öldürseler müslümanların işlerini kim benim adıma yürütecek, kim kadınlarının, yetimlerinin bakımını benim adıma üzerine alacak?''

Sulh yapmak için, Kureyş'in Benî Abdişşems boyundan iki kişiyi yâni Abdurrahman İbnu Semüre ve Abdullah İbnu Âmir'i, Hz. Hasan (radıyallahu anh)'a gönderdi. Bunlara:

''Haydi, şu zâta gidin, ona (sulh yapmak istediğimizi) söyleyin. (Hilâfet arzusundan vazgeçmesini) talebedin, (buna mukabil ne isterlerse) verin!'' dedi. Bunlar Hz. Hasan (radıyallahu anh)'ın yanına gidip, huzuruna çıktılar. (Hz. Muâviye'nin tenbîhine uygun olarak) konuştular. (Hilâfeti Hz. Muâviye'ye bırakması halinde ne isterse vereceğini) söylediler. Hz. Hasan (radıyallahu anh) onlara:

''Bizler Abdulmuttalib'in oğullarıyız. Beytul'l-Mal'dan bir hissemiz var. Bu ümmet (ihtiyaç karşısında mal için) kanını isrâf etmeye başladı. (Beytu'l-Mal'dan bize ayrılacak hisse nedir?)'' dedi. Onlar:

''Hz. Muâviye size şunları şunları teklif ediyor, hilâfetten vazgeçmenizi talebediyor, mukabilinde ne istediğinizi soruyor'' dediler. Hz. Hasan (radıyallahu anh):

''Sizin bu vaadlerinizi bize kim tekeffül edecek?'' dedi. Elçiler:

''Sana biz tekeffül ediyor, garanti veriyoruz!'' dediler. Hz. Hasan her ne talebte bulundu ise hepsine:

''Biz tekeffül ediyoruz!'' diyerek teminat verdiler. Böylece Hz. Hasan, Hz. Muâviye (radıyallahu anhümâ) ile sulh yaptı.

Hasan Basri demiştir ki:

''Ben Ebû Bekir (radıyallahu anh)'i işittim şöyle demişti: ''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı minberde gördüm, yanında Hz. Hasan İbnu Ali vardı. Bâzan halka yöneliyor, bazan Hasan'a yöneliyor ve: **''Şu oğlum, seyyiddir. Umulur**

ki, Allah bununla iki muazzam müslüman orduyu sulha kavuşturacak" *diyordu.*" [Buhârî, Sulh 9, Menâkıb 25, Fedâilu'l-Ashâb 22, Fiten 20.]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Hasan* (radıyallahu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın torunudur. Babası *Hz. Ali,* annesi *Hz. Fatıma* (radıyallahu anhümâ)'dır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın müşfik terbiyelerinde yetişmiş bahtiyarlardandır. İbadet, takvâ, ümmet-i Muhammed'e karşı sevgi gibi evsafta emsâlinden üstündü.

Babası *Hz. Ali* (radıyallahu anh) şehîd edildiği zaman (hicretin 40. yılı ramazanı) kendisine biat edilmişti. Biat akdi, babasının ölüm anlarında tamamlanmıştır. Biat edenlerin, sayıca 40 binden fazla olduğu belirtilir. *Irak, Horasan, Hicâz, Yemen* gibi beldeler hilâfetini tanımıştı. Bu minvâl üzere 7 ay kadar hilafette kaldı. *Şam*'da bulunan *Hz. Muâviye* onun hilâfetini tanımadı, ordusunun başına geçerek üzerine yürüdü. O da *Muâviye*'yi karşılamak üzere ordusuyla hareket etti. Sadedinde olduğumuz rivâyetten de anlaşılacağı üzere, *Hz. Muâviye, Hz. Hasan*'ın ordusunu altedemeyeceğini anladığı için, hilâfeti bazı tâvizler mukabilinde sulh yoluyla kendisine bırakmasını teklif etti.

Üsdü'l-Gâbe'nin bir rivâyetine göre, sulh teklifi *Hz. Hasan* tarafından yapılır.

Hülâsa *Hz. Hasan*, askerleriyle meseleyi müşâvere eder, müslümanlar arasında cereyan eden *Sıffîn* ve *Nehrevân* savaşlarını, bunların acı neticelerini hatırlatır, sulha taraftar olmalarını telkin eden bir konuşma yaparak, kararı askerlere bırakır. Askerler sulha talib olurlar ve İslâm târihinde *Âl-i Beyt*'in şerefini artıran, ümmetin onlara olan sevgisinin ziyâdeleşmesine vesile olan sulh yapılır ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ihbar-ı gayb nevine giren bir mûcizesi daha zâhir olur. Zirâ sağlığında, *Hz. Hasan* (radıyallahu anh)'ın iki büyük müslüman grup arasında sulha vesile olabileceğini tebşîr etmiş idi. Bazı rivâyetlerde ümît ifade eden لَعَلَّ kelimesi kullanılmış ise de bazı rivâyetlerde cezm ifâde eden sîga kullanılmıştır.

2- *Hz. Hasan*'ın *Hz. Muâviye* (radıyallahu anhümâ)'ye biat tarihi ihtilâflıdır. Hicretin 41. yılında Rebiyyülevvelde mi, Rebiyyulâhirde mi ve hangi günlerinde? kesinlik bilinmediği için hilâfet müddeti 6 aydan biraz fazla, veya 8 aya yakın denmiştir.

3- *HADÎSİN İFÂDE ETTİĞİ FAYDALAR:*

★ Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in mûcizesi gözükmektedir.

★ *Hz. Hasan*, ümmetin menfaati için saltanatı terkederek büyük bir fazilet örneği olmuştur. Sayı azlığı, zillet, dünyevî bir menfaat için değil, sırf rızâ-yı Bârî için böyle yapmıştır, rivâyetler bu husûsu tasrîh eder.

★ Hadîs, *Hz. Muâviye* ve *Hz. Hasan*, her iki tarafın müslüman olduğunu te'yid etmekte, böylece Hâricilerin her iki tarafı da tekfir iddiaları Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından tekzîb edilmiş olmaktadır. *Süfyan İbnu Uyeyne* her iki tarafın müslüman olduğunu teyîd eden مِنَ الْمُسْلِمِينَ tâbiri karşısında hayret etmiş: *"Bu bizi cidden memnun etti..."* demiştir.

★ İnsanlar arasını bulmanın, bilhassa kana mânî olacak sulhün fazîleti görülmektedir.

★ *Hz. Muâviye*'nin ümmet karşısındaki re'feti görülmekte, siyasi dehâsı, tedbiri anlaşılmaktadır.

★ Efdal varken mefdûlün (faziletçe az olanın) halifeliğinin caiz olduğuna delil var. Çünkü *Sa'd İbnu Ebi Vakkas, Sa'd İbnu Zeyd* gibi Aşere-i Mübeşşere'den ve Bedir Ashâbı'ndan iki kişi henüz hayatta iken, fazîletçe dûn olan *Hz. Muâviye* ve *Hz. Hasan* halife olmuşlardır.

★ Müslümanların maslahatı için kişinin hilâfetten istifâ etmesi, buna mukabil mal kabûl etmesi câizdir.

★ Toruna oğul denilebilir. Ulemâ, dedenin hanımının, kızının oğluna haram olduğunda ittifak eder, keza kızın oğlunun hanımı da dedesine haramdır, miras meselesinde ihtilâf olsa da haramlık husûsunda icma vardır.

★ *Sıffîn Savaşı*'nda *Hz. Ali* daha haklı, hakka daha yakın olsa da, *Hz. Ali* veya *Hz. Müâviye*'nin yanında yer almaktan kaçanların re'ylerinin doğruluğu da anlaşılmıştır. Daha önce de zikrettiğimiz gibi *Sa'd İbnu Ebî Vakkâs, İbnu Ömer, Muhammed İbnu Mesleme, Ebu Bekre, Üsâme* (radıyallahu anhüm ecmain) vs. bu görüşte idiler.

★ Cumhur, *Hz. Ali*'nin yanında yer alarak savaşanların doğru hareket ettiğine hükmetmiştir. Bunda şu âyete dayanırlar: **"Mü'minlerden iki tâife kendi aralarında savaşırlarsa aralarını barıştırın. Eğer onlardan biri diğerine karşı hâlâ tecâvüz ederse, o tecâvüz edenle Allah'ın emrine dönünceye kadar savaşın"** (Hucurât 9).

Âyette, mütecâviz, âsi tâife ile savaş emredilmektedir. *Hz. Ali* ile savaşanlar âsi (buğât) kabûl edilmiştir. Bununla beraber, cumhûr, *bu iki taifeden herhangi birinin zemmedilmesine fetvâ vermemiş, "İçtihad ettiler. İçtihadda bir taraf hata etti, bir taraf isabet. Müctehid hatasından dolayı muâheze edilmez" demiştir.*

HUL' BÖLÜMÜ

Umumi Açıklama:

Hul' ve *hal'* giyilmiş bir elbiseyi çıkarmak mânâsınadır. Ancak *hul'*, bir nevi boşanmayı ifâdede ıstılah olmuştur. Muhâlaa kelimesi de aynı mânâda kullanılır. Karı ile koca, aralarındaki ilginin fazlalığı sebebiyle, bizzat âyet-i kerimenin nassıyla (Bakara 187) birbirlerine libas (giysi) olarak tavsîf ve telâkki edilmişlerdir. Şu hâlde boşanma, bu elbisenin çıkarılmasına teşbîh edilerek *hul'* denmiştir.

Hul' boşanmanın bir nev'idir. Daha ziyâde kadının boşanma talebinin erkek tarafından kabûl edilmesiyle vukua gelen boşamayı ifâde eder. Boşama yetkisi normalde erkeğin elinde bulunması sebebiyle, kadın, bir ivâz (karşılık) mukabilinde kocasını boşanmaya ikna etmiştir. Mesela mehr-i muacceli iade eder, mehr-i müeccelinden vazgeçer veya belli bir meblağda anlaşır. Şu halde kocanın, zevcesine: "Şu kadar meblağ mukabilinde seni hul' ettim" demesi durumunda zevcenin "kabul eyledim" demesi ile boşanma tahakkuk eder.

Hul' muamelesi emir sigasıyla da olabilir. Şöyle ki koca, hanımına: "Nefsini şu kadar meblağ mukabilinde hul' et" der, zevce de *"hul' ettim"* derse, boşanma tamam olur.

Boşanma bu muhtevâda (yani kadının, kocayı bir ivaz mukâbili boşanmaya razı etmesi sûretinde) olmak şartıyla, başka kelimeler de kullanılabilir. Mesela koca zevcesine: "Nefsini mehrin mukabilinde sana bey' ettim (sattım)" dese, öbürü de, "iştira ettim (satınaldım)" dese boşanma gerçekleşir.

Mevzû ile alâkalı teferruat, fıkıh kitaplarının talâkla ilgili bölümlerinde yer alır. Burada şunu belirtmek isteriz: Hul' sûretiyle boşanmanın meşruiyeti hususunda ulemânın icmaı mevcuttur. Zira Kur'ân-ı Kerîm'de bunun cevazını ifade eden âyet mevcuttur:

"Boşama iki defadır. Ondan sonrası ya iyilikle tutmak, ya güzellikle salmaktır. Ey zevcler, onlara (kadınlara) verdiğiniz birşeyi (mehri) geri almanız size helâl olmaz. Meğer ki erkekle kadın Allah'ın sınırlarını (evlilik

haklarını) ayakta tutamayacaklarından korkmuş, (ümidlerini kesmiş) olsunlar. Eğer bu sûretle siz de onların (zevc ve zevcenin) Allah'ın sınırlarını hakkıyla muhâfaza ve îfâ edemeyeceklerinden korkarsanız o halde (kadının serbest boşanması için) fidye vermesinde ikisi üzerinde de vebal yoktur..." (Bakara 229).

Âyet, önce normal boşamalarda kadına verileni geri almayı yasaklar. Ancak kadın ve kocanın birbirlerine karşı evliliğin getirdiği vazifeleri yerine getiremeyeceklerinden korkulması hâlinde, kadının fidye diye ifâde edilen bir nevî boşanma tazminâtı ödeyerek boşanmasını tecvîz etmekle, hul' sûretiyle boşanmaya yer verir ve başlıca şartını belirtir.

Âlimler, bu korku halinin, kadının, erkekten gerek hulken ve gerekse halken, yâni ahlâk yönüyle veya yaratılış yönüyle nefret duymasıyla tahakkuk edeceğini belirtirler. Misal olarak kadının: "Senin için cünüblükten yıkanmayacağım" sözünü kaydederler. Böyle bir sözün boşanmayı tecviz eden bir nefreti ifâde ettiğini söylerler. Şu hâlde dinimiz, kadın böyle bir gerekçeyle boşanma husûsunda ısrar ettiği takdirde, erkek kadından memnun da olsa, ivaz ödemek kaydıyla boşanmasını tecviz etmektedir. Bazı âlimler "gereklidir" demiştir. İvazın miktarı tesbit edilmemiştir. Mehirden vazgeçmek sûretiyle olabileceği gibi, erkek, verdiğinden fazlasını da isteyebilir.

Buhârî'nin kaydettiği bir rivâyete göre, *Hz. Osman: "Saç tokasına varıncaya kadar herşeyi geri alabilir"* demiştir. Ulemâ: "Verilen herşeyi almak dinen câiz ise de, mürüvvete yakışmaz" diye hükmetmiştir. *Ebu Kılâbe, Muhammed İbnu Sîrin* gibi bâzıları da: "Kadınla bir yabancı erkek görmedikçe, kocanın ivaz alması câiz değildir" görüşündedir. Ancak cumhûr âyeti ve sünnetteki tatbîkatı esas almıştır.

1747 ١- عن ثوبان رضى الله عنه قال: [قَالَ رسولُ الله ﷺ: أَيُّمَا امْرَأَةٍ اخْتَلَعَتْ مِنْ زَوْجِهَا مِنْ غَيْرِ مَا بَأْسٍ لَمْ تُرِحْ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ]. أخرجه الترمذى.

وفى أخرى لأبى داود: [أَيُّمَا امْرَأَةٍ سَأَلَتْ مِنْ زَوْجِهَا طَلاَقَهَا، وَذَكَرَ نَحْوَهُ].

وفى أخرى للنسائى عن أبى هريرة رضى الله عنه: [إِنَّ الْمُخْتَلِعَاتِ هُنَّ الْمَنَافِقَاتُ].

1. **(1747)**- *Sevbân* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Ciddi bir sebep olmadan, kocasından hul' yoluyla boşanan kadın, cennetin kokusunu alamaz." [Tirmizî, Talâk 11, (1186, 1187); Ebû Dâvud, Talâk 18, (2226); Nesâî, Talâk 34, (6, 168). *Ebu Dâvud*'un bir rivâyetinde şöyle denmiştir. **"Hangi kadın zevcesinden boşanma talebederse..."** *Ebu Hureyre*'nin *Nesâî*'de gelen bir rivâyetinde: **"Kocasından hul' suretiyle boşanan kadınlar (günahça) münâfıklar gibidir"** *buyurulmuştur.*]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): أَبْغَضُ الْحَلاَلِ إِلَى اللّٰهِ الطَّلاَقُ **"Allah'ın en çok nefret ettiği helâl, boşanmadır"** buyurmuştur.

Evet dinimiz, hristiyanlığın aksine, boşanmayı helâl ve meşrû kılmıştır. Ama tecvîz etmemiştir. Karı ve koca her iki taraf birbirlerinde gördükleri hoşlarına gitmeyen husûslara sabrederek basit şeylerden boşanmaya tevessül etmemeleri gerekir. Bu meselede kadınlar daha hissî, daha aceleci, daha çabuk boşanma yollarını arayabilecekleri için, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onları zikrederek meselenin kerâhetine parmak basmaktadır. *Hul'*, kadının teklifi üzerine vukûa gelen boşanma olduğu için, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada kadını mevzubahis etmiştir. Sebepsiz kadın boşayan erkeklerin durumu farklı olmamalıdır.

2- Hadîs muhâla'a sûretiyle boşanan kadınları bu işten zecretmek maksadıyla mübâlağalı bir üslubla gelmiştir. Bu durumdaki kadınların cennete girmeyeceği hükmü çıkarılamaz. Mamafih "girse bile kokusunu alamaz" te'vîli de yapılmıştır.

1748 ٢- وعن ابنِ عباس رضى اللّه عنهما: [أَنَّ امْرَأَةَ(١) ثَابِتِ بْنِ قَيْسِ بْنِ شَمَّاسٍ أَتَتْ رسولَ اللّهِ ﷺ، فَقَالَتْ لَهُ: مَا أُعْتِبُ عَلَى ثَابِتٍ فِى خُلِقٍ وَلاَ دِينٍ، وَلٰكِنِّى أَكْرَهُ الْكُفْرَ فِى الإِسْلاَمِ: تَعْنِى تَبْغَضَهُ، فَقَالَ ﷺ: أَتَرُدِّينَ عَلَيْهِ حَدِيقَتَهُ؟ قَالَتْ نَعَمْ، فَقَالَ ﷺ: اقْبَلِ الْحَدِيقَةَ وَطَلِّقْهَا تَطْلِيقَةً]. أخرجه البخارى والنسائى

«الحَدِيقَةُ»: البستان من النخل إذا كان عليه حائط.

(١) اسمها حبيبة بنت سهل الأنصارية كما فى الموطأ

2. **(1748)**- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Sâbit İbnu Kays İbni Şemmâs (radıyallahu anhümâ)'ın hanımı Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelerek:*

"Ben Sâbit'i ahlâk ve diyânetinden dolayı itâb etmiyorum. Ancak İslâm'da küfre düşmekten korkuyorum -bu sözüyle nefret ettiğini söylemek istedi-" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"(Mehir olarak aldığın) bahçesini iade eder misin?" *diye sordu. Kadın:*

"Evet!" deyince, Sâbit'e:

"Bahçeyi al ve onu boşa!" *dedi.* [Buhârî, Talak 12; Nesâî, Talâk 34, (6, 169); İbnu Mâce, Talak 22, (2056).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, hul'un meşrûiyyetine sünnetten bir örnektir. Kadın, müslüman olduktan sonra küfre düşmekten korktuğunu ifâde etmiştir. Ulemâya göre, bu söz "Kadını imana girdikten sonra tekrar küfre düşmesine sebep olabilecek ciddi bir nefret hâlinin ifadesidir ve bu, fiilen de mümkündür." "Müslüman olduktan sonra küfre yakışan bir ahlâka düşme korkusu da olabilir" diye de yorumlanmıştır. Her iki durumda da boşanmaları gerekmektedir. Bu sebeple Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) mehir olarak kadına verilenleri, erkeğe iâde ettirdikten sonra boşamasını emretmiştir.

1749 ٣- وعن نافع عن مولاة لصفية(١) رضى اللّه عنها: [أَنَّهَا اخْتَلَعَتْ مِنْ زَوْجِهَا بِكُلِّ شَيْءٍ لَهَا فَلَمْ يُنْكِرْ ذٰلِكَ ابْنُ عُمَرَ رضى اللّه عنهما]. أخرجه مالك.

3. **(1749)**- *Nâfi, Safiyye* (radıyallahu anhâ)'nin bir azadlısından rivâyet etmiştir: "Safiyye, kendine ait ne varsa hepsini vermek karşılığında kocasından ayrılmıştır da İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) bunu yadırgamamıştır." [Muvatta, Talak 32, (2, 565).]

(١) هى بنت أبى عبيد.

DUÂ BÖLÜMÜ

(Bu bölümde üç bab vardır)

BİRİNCİ BAB

DUÂNIN ADABI

(Dört fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

DUÂNIN FAZİLETİ VE VAKTİ

İKİNCİ FASIL

DUÂ EDENİN HEY'ETİ

ÜÇÜNCÜ FASIL

DUÂNIN KEYFİYETİ

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

İKİNCİ BAB

DUÂNIN KISIMLARI

(İki kısımdır)

BİRİNCİ KISIM

SEBEBE VE VAKTE BAĞLI DUÂLAR

(Yirmi fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

İSM-İ AZAM VE ESMA-İ HÜSNA DUÂLARI

İKİNCİ FASIL

NAMAZ DUÂLARI

ÜÇÜNCÜ FASIL

TEHECCÜD DUÂLARI

DÖRDÜNCÜ FASIL

AKŞAM VE SABAH YAPILACAK DUÂLAR

★

BEŞİNCİ FASIL

UYUMA VE UYANMA DUÂLARI

★

ALTINCI FASIL

EVDEN ÇIKIŞ VE EVE GELİŞ DUÂLARI

★

YEDİNCİ FASIL

OTURMA-KALKMA DUÂLARI

★

SEKİZİNCİ FASIL

SEFERDE OKUNACAK DUÂLAR

★

DOKUZUNCU FASIL

ÜZÜNTÜ VE TASA HALİNDE OKUNACAK DUÂLAR

★

ONUNCU FASIL

HAFIZAYI GÜÇLENDİRME DUÂLARI

★

ONBİRİNCİ FASIL

GİYİNME VE YEMEK DUÂLARI

★

ONİKİNCİ FASIL

KAZA-İ HACET DUÂSI

★

ONÜÇÜNCÜ FASIL

MESCİDE GİRİŞ-ÇIKIŞ DUÂLARI

★

ONDÖRDÜNCÜ FASIL

HİLALİ GÖRÜNCE OKUNACAK DUÂ

★

ONBEŞİNCİ FASIL

GÖK GÜRLEYİNCE, RÜZGAR ESİNCE, BULUT ÇIKINCA OKUNACAK DUÂLAR

★

ONALTINCI FASIL

ARAFE GÜNÜ, KADİR GECESİ DUÂSI

★

ONYEDİNCİ FASIL

HAPŞIRINCA YAPILACAK DUÂ

★

ONSEKİZİNCİ FASIL

HZ. DAVUD (aleyhisselam)'UN DUÂSI

★

ONDOKUZUNCU FASIL

HZ. YUNUS (aleyhisselam) KAVMİNİN DUÂSI

★

YİRMİNCİ FASIL

BELAYA UĞRAYANI GÖRÜNCE OKUNACAK DUÂ

★

İKİNCİ KISIM

SEBEBE VE VAKTE BAĞLI OLMAYAN DUÂLAR

★

ÜÇÜNCÜ BAB

DUÂ YERİNE GEÇEN ZİKİRLER

(Üç fasıldır)

★

BİRİNCİ FASIL

İSTİAZE

★

İKİNCİ FASIL

İSTİĞFAR, TESBİH, TEHLİL, TEKBİR, TAHMÎD, HAVKALE

★

ÜÇÜNCÜ FASIL

HZ. PEYGAMBER (aleyhissalâtu vesselâm)'E SALAVAT

UMÛMÎ AÇIKLAMA

Dûa Arapça'da, çağırmak, dâvet etmek rağbet göstermek, yardım talebetmek, ismen çağırmak (tesmiye) mânâlarına gelir. İbadete de duâ denmiştir.

Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî şu açıklamayı yapar: "Duâ Kur'ân'da muhtelif mânalarda gelmiştir.

1- *İbâdet:* وَلاَ تَدْعُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَالاَ يَنْفَعُكَ وَلاَ يَضُرُّكَ **"Sana fayda da zarar da vermeyecek Allah'tan başkasına dua (ibadet) etme"** (Yûnus 106).

2- *İstiğâse* (yardım talebi): وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ **"Allah'tan başka güvendiklerinizi de yardıma çağırın"** (Bakara 23).

3- *Nidâ:* يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ **"Sizi çağırdığı gün, O'na hamdederek dâvetine uyarsınız"** (İsra 52).

4- *Senâ:* قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ اَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَ **"De ki: "Gerek Allah deyin, gerek Rahmân deyin, hangisini derseniz deyin en güzel isimler O'nundur"** (İsra 110).

Keza: وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي اَسْتَجِبْ لَكُمْ **"Rabbiniz: "Bana dua edin ki size icâbet edeyim" dedi"** (Gâfir 60).

Cumhur, duâyı ibadetin bir şûbesi olarak görmüş ve, اِنَّ الدُّعَاءَ مِنْ اَعْظَمِ الْعِبَادَةِ **"Dua ibâdetin en büyüğüdür"** demiştir. Nitekim hadîste de: اَلدُّعَاءُ هُوَ الْعِبَادَةُ **"Dua ibâdetin tâ kendisi"** veya اَلدُّعَاءُ مُخُّ الْعِبَادَةِ **"Dua ibâdetin özü (iliği)"** olarak tavsîf edilmiştir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) pek çok hadîslerinde mü'minleri *duâ* etmeye teşvik eder: لَيْسَ شَيْءٌ اَكْرَمَ عَلَى اللّٰهِ مِنَ الدُّعَاءِ **"Allah indinde duâdan daha kıymetli birşey yoktur."** مَنْ لَمْ يَسْأَلِ اللّٰهَ يَغْضَبْ عَلَيْهِ **"Allah, kendinden istemeyene gadab eder."** سَلُوا اللّٰهَ مِنْ فَضْلِهِ فَاِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ اَنْ يُسْاَلَ **"Allah'ın fazlından isteyin, zira Allah istenmesini sever."** اَلدُّعَاءُ مِفْتَاحُ الرَّحْمَةِ **"Dua Rahmetin anahtarıdır."** اَلدُّعَاءُ سِلاَحُ الْمُؤْمِنِ وَعِمَادُ الدِّينِ وَنُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ

"Dûa mü'minin silahı, dinin direği, semâvat ve arzın nûrudur." اَلدُّعَاءُ يَرُدُّ اَلْقَضَاءَ **"Duâ, kazayı defeder."** اَلدُّعَاءُ يَنْفَعُ مِمَّا نَزَلَ وَمِمَّا لَمْ يَنْزِلْ فَعَلَيْكُمْ عِبَادَ اللّٰهِ بِالدُّعَاءِ **"Dua, gelmiş olan musibet için de henüz gelmemiş olan musibet için de faydalıdır."** اَلدُّعَاءُ يَرُدُّ الْبَلَاءَ **"Dua belâyı defeder."**

DUÂ FİİLİN PROGRAMIDIR: Duâ deyince, sadece dille yapılan duâ anlaşılmamalıdır. Bir de fiilî duâ vardır. Mü'min kişi arzularını Rabbinden diliyle taleb ettiği gibi fiilen de teşebbüs edecektir. Dili ile taleb ettiği şeyin gerçekleşmesi için aklın gösterdiği sebeplere başvuracaktır. Nitekim, hastalıklardan kurtulmak için Allah'a duâ etmemiz meşru olmakla birlikte, ilaç almamız, maddi olarak tedâvî yollarına başvurmamız Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından irşâd buyurulmuştur. Kezâ helâl rızık taleb edilmesini, rızkın bol olması için Allah'a duâ edilmesini tavsiye eden, duâlarında bunlara yer vererek fiilen örnek olan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) rızkın meşrû yollarını da göstermiş; ziraat, ticâret ve san'atla meşgul olmayı, bunların helâl rızkın kapıları olduğunu söylemiştir.

Öyle ise duânın ibâdet yönünden başka, dünyevî ve şahsî hayatımızı ilgilendiren ayrı bir yönü daha vardır: Duâ etmek suretiyle arzularımızı, ihtiyaçlarımızı, bir başka ifâde ile gerçekleştirilmesi gereken hedefleri ifâdeye döküyor, şuur hâline getiriyoruz. Yapılacak işleri bir bakıma gündeme getiriyor, plana programa alıyoruz. Rabbimizden dilimizle, sözlü olarak istediğimiz şeylerin gerçekleşmesi için gerekli sebeplere başvurmaya geçiyor, imkânlarımızı, kapasitemizi kuvveden fiile geçiriyoruz. Sözgelimi, Allah'tan buğday isteyen çiftçi, sabanla rahmet kapısını çalmalı, diğer gerekleri olan gübreleme, sulama, koruma gibi sebeplere de başvurmalıdır.

Fiilen çalışma ile gerçekleşecek işler için, *"Kavlî duâ yeterlidir"* diyen bir hadîs mevcut değildir. Bilâkis Kur'ân-ı Kerîm: وَلَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى **"Kişiye sâdece çalıştığı vardır"** buyurmuştur.

BİRİNCİ BAB

DUÂNIN ADABI

(Dört fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

DUÂNIN FAZİLETİ VE VAKTİ

İKİNCİ FASIL

DUÂ EDENİN HEY'ETİ

ÜÇÜNCÜ FASIL

DUÂNIN KEYFİYETİ

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

BİRİNCİ FASIL

DUÂNIN FAZİLETİ VE VAKTİ

1750 ١- عن النعمان بن بشير رضى الله عنهما قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: الدُّعَاءُ هُوَ الْعِبَادَةُ، ثُمَّ قَرَأَ: (وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِى أَسْتَجِبْ لَكُمْ) الآية. أخرجه أبو داود والترمذى، وهذا لفظه وصححه.

1. **(1750)**- *Nu'man İbnu Beşîr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* **"Duâ ibadetin kendisidir"** *buyurdular ve sonra şu âyeti okudular. (Meâlen):* **"Rabbiniz: "Bana duâ edin ki size icâbet edeyim. Bana ibâdet etmeyi kibirlerine yediremeyenler alçalmış olarak cehenneme gireceklerdir"** *buyurdu"* (Gâfir 60). [Tirmizî, Tefsir, Gâfir, (2973); Ebu Dâvud, Salât 358, (1479). Metin Tirmizî'ye aittir.]

AÇIKLAMA:

Cümle normalde, الدُّعَاءُ عِبَادَةٌ yani **"Duâ ibâdettir"** şeklinde olması gerekir. Ancak araya hem zamir girmesi ve hem de ibâdet kelimesinin başına *elif-lâm* konarak kelimenin ma'rife kılınması, Arapça'da mânâya kuvvet kazandırmaktadır. Böylece hadîs, *"ibâdet münhasıran duâdır, "duâdan başka birşey değildir"* gibi hasr ifâde eden bir mânâya gelir. Bunun örneği hacc bahsinde geçmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) haccın esâsını *Arafat vakfesi* teşkil ettiği için, اَلْحَجُّ عَرَفَةُ **"Hacc Arafat'tır"** buyurmuştur. Bunun mânâsı, *"haccla ilgili rükünlerin en büyüğü Arafat'taki vakfedir"* demektir.

Öyle ise, duâ da kabûl edilsin edilmesin bir ibadet olmaktadır. Çünkü duâ ile kişi, ihtiyacını teminde aczini idrak etmiş, bunu ancak herşeye kâdir olan Rabbinin te'min edeceğinin şuûruna ermiş ve bu sebeple O'na iltica etmiş olmaktadır. Esâsen ibâdet de bundan başka birşey değildir. Nitekim, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın delîl olarak okuduğu âyet, önce duâ etmeyi emrediyor, sonra da kibir ve büyüklük havasıyla *"dua etmemek"*i, *"ibâdet etmemek"* olarak ifâde zımnında duâ etme dâvetine icâbet etmeyenlerin cehenneme hakîr ve zelîl olarak gireceklerini beyan ediyor.

1751 ٢- وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [قَالَ رسولُ اللّه ﷺ: مَنْ فُتِحَ لَهُ بَابُ الدُّعَاءِ فُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ الرَّحْمَةِ، وَمَا سُئِلَ اللّهُ تَعَالَى شَيْئاً أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ أَنْ يُسْأَلَ الْعَافِيَةَ، وَإِنَّ الدُّعَاءَ يَنْفَعُ مِمَّا لَمْ يَنْزِلْ، وَلاَ يَرُدُّ الْقَضَاءَ إِلاَّ الدُّعَاءُ فَعَلَيْكُمْ بِالدُّعَاءِ]. أخرجه الترمذى.

2. **(1751)**- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kime duâ kapısı açılmış ise ona rahmet kapıları açılmış demektir. Allah'a, taleb edilen (dünyevî şeylerden) Allah'ın en çok sevdiği afiyettir. Duâ, inen ve henüz inmeyen herçeşit (musîbet) için faydalıdır. Kazayı sadece duâ geri çevirir. Öyle ise sizlere duâ etmek gerekir."** [Tirmizî, Da'avât 112, (3542).]

AÇIKLAMA:

1- Kişiye duâ kapısının açılması, çokça dua etmeye muvaffak kılınmasıdır. Duâ edebilmek, kişi için büyük bir hayırdır. Mü'min, âyet-i kerîmenin mantıkınca, kendisine isâbet eden her hayrı Allah'tan bilmekle mükelleftir: **"Sana ne iyilik gelirse Allah'tandır, sana ne kötülük gelirse nefsindendir"** (Nisa 79). Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) duâ etme hayrını **"duâ kapılarının açılması"** olarak ifâde buyurmuştur.

2- Rahmet kapısının açılması, -duası sebebiyle- bazan dileğinin aynen verilmesi, bazan da ona denk şekilde günahının affını ifâde eder. Her ikisi de rahmettir. Hadîsin başka vecihleri, şârihlerin bu yorumunu te'yîd eder, zîrâ bir vechinde: فُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ الإِجَابَةِ **"Onun için icâbet kapıları açılır"** denilirken, bir başka vechinde: فُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ **"Onun için cennet kapıları açılır"** denmiştir.

3- Allah'tan istenenler arasında Allah'ın en ziyade sıhhati sevmesi, insan için sıhhatin önemini te'yîd eder. Ancak, sıhhat ve âfiyet âbid mü'minde kıymet ve değer kazanır. Çünkü mü'min, sıhhatli geçen ömrünü faydalı ve hayırlı faaliyetlerle, ibâdetlerle meyvedâr kılar. Sıhhat kâfirin küfrünü, fâsığın fıskını artırabilir. Bu ise kişi için hayır değil, şerdir. Öyle ise mü'min, sıhhat isteyecek fakat bu ömrü hayırlı işlerde geçirme gayretini eksik etmeyecektir, zîrâ âhirette ömrün her ânından hesap var ve sağlıklı ömrün hesabını vermek daha zordur.

4- Duâ'nın, inen mûsibet için faydası, onun ortadan kalkması, hafif atlatılması şeklinde olabilir. Yahut da Cenâb-ı Hakk'ın vereceği *sabır* ve *mukâvemet* yoluyla da olabilir. Böylece musibete tahammül edilir ve zararı hafif atlatılır. Zaten

gelmiş olan musibet karşısındaki sabırsızlık ve panik musîbeti katmerler. Allah'tan geldiğinin şuuru içinde "her duâya cevap var" inancıyla Rabb-i Rahimine iltica edenin kazanacağı rûhî emniyet ve sekînet kişiyi panikten ve dolayısıyla paniğin getireceği müteakip musîbetlerden korur. Binaenaleyh, musîbet anında yapılacak duânın tesiri kesindir.

5- İnmeyen musîbete duânın faydası daha zâhirdir. Henüz inmemiş olan belâ, duânın bereketiyle defedilip, kaldırılabilir. Yahut, musîbete mâruz kalacak kişiyi, duânın önceden te'yid ve takviyesi de âlimlerce bir fayda olarak değerlendirilmiştir. Duânın kaza ve belayı defedeceğine dâir Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın beyanlarını en başta kaydetmiştik.

Hadîs, son olarak, belirtildiği gibi mutlak hayır ve fayda olan duâya mü'minleri teşvîk etmekte, **"öyle ise sizlere duâ etmek gerekir"** buyurmaktadır.

Her duânın icâbet göreceği, mutlaka duâya devam etmek gerektiği husûsunu mâkul bir açıklamaya kavuşturan Bediüzzaman'dan bir pasajı aynen sunuyoruz:

"İ'lem eyyühel-Azîz: Bazı dualar icâbete iktiran etmez (kabul görmez) diye iddiada bulunma! Çünki, duâ bir ibâdettir. İbâdetin semeresi âhirette görülür. Dünyevî maksadlar ise, namaz vakitleri gibi, dualar için birer vakittirler. Duâların semeresi değillerdir. Meselâ: Şemsin (güneşin) tutulması küsuf namazına, yağmursuzluk, yağmur namazına birer vakittir.

Ve keza zâlimlerin tasallutu ve belâların nüzûlü, bâzı husûsî duâlara vakittir. Bu vakitler bâkî kaldıkça o namazlar, o dualar yapılır. Eğer bu vakitlerde dünyevî maksadlar hâsıl olursa, zâten nurun alâ nur. Ve illâ "icâbet duâya iktiran etmedi (duâ kabul görmedi)" diyemezsin. Ancak "henüz vakit inkizâ etmemiş (çıkmamış), duâya devam lazımdır" diyebilirsin. Çünkü o maksadlar, duâların mukaddimesidir, neticesi değillerdir.

Cenâb-ı Hakk'ın duâların icâbetine vaadetmesi ise, icâbet, ayn-ı kabûl değildir (yani icâbet etmek istenen şeyi aynen kabûl etmek demek değildir). Yani icâbet kabulü istilzam etmez (gerektirmez). Duâya her halde cevap verilir, cevapsız bırakılmaz. Matlûba olan is'af (verme) ise, Mucîb'in hikmetine tâbidir. Meselâ, doktoru çağırdığın zaman, her halde: "Ne istersin?" diye cevap verir. Fakat, bu yemeği veya bu ilacı bana ver dediğin vakit, bazan verir, bazan hastalığına, mîzâcına mülayim olmadığından vermez.

Adem-i kabûl esbabından (kabul edilmeyiş sebeplerinden) biri de, duâyı ibâdet kasdıyla yapmayıp, matlubun tahsiline tahsîs ettiğinden aksülamel olur. O dua ibâdetinde ihlâs kırılır, makbûl olmaz."

1752 ٣- وعن عبادة بن الصامت رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: مَا عَلَى الأَرْضِ مُسْلِمٌ يَدْعُو اللّهَ تَعَالَى بَدَعْوَةٍ إلاَّ آتَاهُ اللّهُ إيَّاهَا، أوْ صَرَفَ عَنْهُ مِنَ السُّوءِ مِثْلَهَا مَا لَمْ يَدْعُ بِإثْمٍ، أوْ قَطِيعَةِ رَحِمٍ]. أخرجه الترمذى.

3. **(1752)**- *Ubâde İbnu's-Sâmit* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Yeryüzünde, mâsiyet veya sıla-i rahmi koparıcı olmamak kaydıyla Allah'tan bir talepte bulunan bir müslüman yoktur ki Allah ona dilediğini vermek veya ondan onun mislince bir günâhı affetmek sûretiyle icâbet etmesin".** [Tirmizî, Da'avât 126, (3568).]

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen **"Duâ edin icâbet edeyim"** meâlindeki âyeti açıklayan bu hadîs-i şerif, duâların ya aynen kabûlü yani ne istenmişse o şeyin verilmesi, ya da bir günahın affı şeklinde mutlaka karşılık göreceğini te'yîd eder.

Bediüzzaman merhumdan sunduğumuz açıklamaya dayanarak şunu diyebiliriz:

Cenâb-ı Hak, *müslümanın* her talebine mutlaka cevap vermektedir. Ancak, her dua eden, dua ettiği şeyin gerçekleşmesini aynen görmeyebilecektir.. Çünkü Allah, hikmetle iş yapmaktadır. O'nun hikmeti, isteneni olduğu gibi vermeyi gerektirmeyebilir. O takdirde günâhının affı veya -duâ ibâdet olması sebebiyle- ibâdet sevabı kazanmak şeklinde cevap almaktadır.

Bu hadîs duâya icâbet için gerekli olan iki şarta dikkat çekiyor:

1- *Duâ ile taleb edilen şey, mâsiyet olmamalı,* yâni günah olan, Allah'a isyana götürecek olan bir şey olmamalıdır. Çünkü, insan dar görüşlü ve hissî olduğu için, aleyhine olan veya uzun vâdede aleyhine tecelli edecek olan bazı şeyleri isteyebilir: **"İnsan iyiliğin gelmesine duâ ettiği gibi, kötülüğün gelmesine de duâ eder. Esasen insanoğlu acelecidir"** (İsrâ 11); **"...İhtimal ki hoşlanmadığınız şey, sizin iyiliğinizedir ve ihtimal ki sevdiğiniz bir şey sizin kötülüğünüzedir"** (Bakara 216).

2- *Sıla-i rahme aykırı olmamalı:* Yani insanlar arasındaki akrabalık, arkadaşlık, komşuluk, din kardeşliği gibi bir kısım yakınlıkların te'sîs ettiği beşerî bağları koparıcı bir gaye gütmüş olmamalı.

Şimdi âyet ve hadîslerde duâlarımıza Cenab-ı Hakk'ın icâbet edeceği husûsunda verilen kesin te'minat ve garantiye nefisleri iyice ikna için şöyle bir soru soralım:

"Madem Allah söz vermiş, Resûlü kesin bir ifâde ile mükerrer hadîslerinde te'yîd etmiş, öyle ise buna inanmamanın veya tereddüt etmenin sebebi ne?"

"Allah, hâşa va'adinde sözünde yalancı mı, bizi aldatmak mı istiyor?"

"Yoksa Allah, va'dini yapmaktan aciz mi?"

O celle şânuhu, her kusurdan müberra, her şeye kâdir olduğuna göre, va'adi haktır. Resûlü (aleyhissalâtu vesselâm)'nün garantisi ayn-ı hakikattir.

Her duâmıza ya aynen cevap verilmek, yahut da günahlarımızın affı veya sevaplarımızın artması sûretiyle icâbet edilmektedir. Yeter ki hak şey talebedilsin, ihlâsla istenilsin.

Ya Rabb va'adine istinâden Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'ini, İsm-i Azam'ını, Kitab-ı Mübîn'ini ve sana duâ eden melâike-i izâm ve Enbiya-ı kirâmı şefaatçi yaparak duâ ediyoruz:

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ. آمِين

1753 ٤ - وعن أبي الدرداء رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رسول اللّهِ ﷺ: أَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِخَيْرِ أَعْمَالِكُمْ، وَأَرْفَعِهَا فِي دَرَجَاتِكُمْ، وَأَزْكَاهَا عِنْدَ مَلِيكِكُمْ، وَخَيْرٌ لَكُمْ مِنْ إِعْطَاءِ الْوَرِقِ وَالذَّهَبِ، وَخَيْرٌ لَكُمْ مِنْ أَنْ تَلْقَوْا عَدُوَّكُمْ فَتَضْرِبُوا أَعْنَاقَهُمْ وَيَضْرِبُوا أَعْنَاقَكُمْ؟ قَالُوا: بَلَى يَارَسُولَ اللّهِ: قَالَ: ذِكْرُ اللّهِ].

أخرجه مالك موقوفاً، والترمذى مرفوعاً.

4. **(1753)**- *Ebu'd-Derdâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm), (bir gün) sordu:*

"En hayırlı olan ve derecenizi en ziyade artıran, melîkinizin yanında en temiz, sizin için gümüş ve altın paralar bağışlamaktan daha sevaplı, düşmanla karşılaşıp boyunlarını vurmanız veya boyunlarınızı vurmalarından sizin için daha hayırlı olan amelinizin hangisi olduğunu haber vereyim mi?"

"Evet! Ey Allah'ın Resûlü!" dediler.

"Allah'ın zikridir!" buyurdu." [Tirmizî, Da'avât 6, (3374); Muvatta, Kur'ân 24.]

1754 ٥ - وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ: يَقُولُ اللّهُ عَزَّ وَجَلَّ: أَخْرِجُوا مِنَ النَّارِ مَنْ ذَكَرَنِى يَوْماً أَوْ خَافَنِى فِى مَقَامٍ].
أخرجه الترمذى.

5. **(1754)**- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Allahu Teâla hazretleri şöyle seslenir: "Beni bir gün zikreden veya bir makamda benden korkan kimseyi ateşten çıkarın!" [Tirmizî, Cehennem 9, (2597).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîste geçen *bir gün* tâbiri zamanlardan bir zaman, vakitlerden bir vakit demektir. Yani bir kimse mü'min olarak, Allah'ı herhangi bir an için bile zikretmiş olsa bunun boşa gitmeyeceğini, başkaca günahlar için cehenneme girmiş bile olsa dünyadaki o *bir müddetcik* zikri sebebiyle ateşten çıkarılacağını ifade ediyor.

Tîbî, hadîste kastedilen zikrin "kalbî ihlâsla ve doğru niyetle yapılan zikir" olduğunu söyler. "Aksi takdirde kâfirler, kalbî olmaksızın, dilleriyle zikri onlar da yapıyorlar" der. Bu manâda olmak üzere Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): مَنْ قَالَ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّهُ خَالِصاً مِنْ قَلْبِهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ **"Kim kalbinden gelerek ihlâsla Lailahe illallah derse cennete girer"** buyurmuştur.

2- *Makam* da, *zaman* gibi mutlak ifâde edilmiştir. *Günah işleme makamında veya durumunda* Allah'tan korkup vazgeçen demektir. Nitekim âyet-i kerîmede: **"Ama kim Rabbinin makâmından korkup da kendini kötülükten alıkoymuşsa varacağı yer şüphesiz cennettir"** (Nâzi'at 40-41) buyurulmuştur. Korkudan maksad, âzâların mâsiyetten uzak tutulması, tâatle kayıtlanmasıdır. Bu olmadığı takdirde korku lâftan ibâret kalır. *Korku* demeye liyakat kazanmaz. Bâzı büyükler fiile intikal etmedikçe, kendimizi "Allah'tan korkuyorum" diyerek aldatmamamıza dikkat çekerler ve: "Eğer derler, birisi size Allah'tan korkmuyormusun? diye sorarsa sükût et. Zirâ *hâyır* desen küfürdür, *evet* desen yalandır."

1755 ٦ - وعن معاذ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رسول اللّه ﷺ: مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَبِيتُ عَلَى طُهْرٍ ذَاكِراً لِلّهِ تَعَالَى، فَيَتَعَارُّ مِنَ اللَّيْلِ، فَيَسْأَلُ اللّهَ تَعَالَى خَيْراً مِنَ الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ إِلاَّ أَعْطَاهُ إِيَّاهُ]. أخرجه أبو داود. قوله: [فَيَتَعَارُّ]. أى ينتبه.

6. **(1755)**- *Hz. Muâz* (radıyallahu anh) anlatıyor: ''*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

''Akşamdan (abdestli olarak) temizlik üzere zikrederek uyuyan ve geceleyin de uyanıp Allah'tan dünya ve âhiret için hayır talebeden hiç kimse yoktur ki Allah dilediğini vermesin.'' [Ebu Dâvud, Edeb 105, (5042)]

1756 ٧- وعن جابر رضى اللّه عنه قال: [قال رسول اللّه ﷺ: إذَا دَخَلَ
الرَّجُلُ بَيْتَهُ، أَوْ آوَى إِلَى فِرَاشِهِ ابْتَدَرَهُ مَلَكٌ وَشَيْطَانٌ، يَقُولُ المَلَكُ: افْتَحْ بِخَيْرٍ
وَيَقُولُ الشَّيْطَانُ: افْتَحْ بِشَرٍّ، فَإِنْ ذَكَرَ اللّهَ تَعَالَى طَرَدَ الْمَلَكُ الشَّيْطَانَ، وَظَلَّ
يَكْلَؤُهُ، وَإِذَا انْتَبَهَ مِنْ مَنَامِهِ قَالاَ ذٰلِكَ، فَإِنْ هُوَ قَالَ: الْحَمْدُ لِلّهِ الَّذِى رَدَّ نَفْسِى
إِلَيَّ بَعْدَ مَوْتِهَا وَلَمْ يُمِتْهَا فِي مَنَامِهَا، الْحَمْدُ لِلّهِ الَّذِى يُمْسِكُ السَّمٰوَاتِ السَّبْعَ
أَنْ تَقَعَ عَلَى الأَرْضِ إِلاَّ بِإِذْنِهِ، فَإِنْ خَرَّ مِنْ فِرَاشِهِ فَمَاتَ كَانَ شَهِيداً، وَإِنْ قَامَ
وَصَلَّى صَلَّى فِى فَضَائِلَ]. أخرجه رزين.

7. **(1756)**- *Hz. Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor:* ''*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

''Bir kimse evine veya yatağına girince hemen bir melek ve bir şeytan alelacele gelirler. Melek:

''Hayırla aç!'' der. Şeytan da:

''Şerle aç!'' der.

Adam, şâyet (o sırada) Allah'ı zikrederse melek şeytanı kovar ve onu korumaya başlar. Adam uykusundan uyanınca, melek ve şeytan aynı şeyi yine söylerler. Adam, şayet: ''Nefsimi, ölümden sonra bana geri iade eden ve uykusunda öldürmeyen Allah'a hamdolsun. İzniyle yedi semâyı arzın üzerine düşmekten alıkoyan Allah'a hamdolsun'' dese bu kimse yatağından düşüp ölse şehid olur, kalkıp namaz kılsa faziletler içinde namaz kılmış olur.'' [Rezin ilâvesidir.]

1757 ٨- وعن أنس رضى اللّه عنه قال: [قال رسول اللّه ﷺ: لأنْ أقْعُدَ
مَعَ قَوْمٍ يَذْكُرُونَ اللّهَ تَعَالَى مِنْ صَلاَةِ الْغَدَاةِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ

أَنْ أُعْتِقَ أَرْبَعَةً مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ، وَلأَنْ أَقْعُدَ مَعَ قَوْمٍ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ تَعَالَى مِنْ صَلَاةِ العَصْرِ حَتَّى تَغْرُبَ الشَّمْسُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أُعْتِقَ أَرْبَعَةً]

أخرجه أبو داود.

8. **(1757)**- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

''Allah'ı zikreden bir cemâatle sabah namazı vaktinden güneş doğuncaya kadar birlikte oturmam, bana İsmâil'in oğullarından dört tânesini azad etmemden daha sevgili gelir. Allah'ı zikreden bir cemaatle ikindi namazı vaktinden güneş batımına kadar oturmam dört kişi âzâd etmemden daha sevgili gelir.'' [Ebu Dâvud, İlm 13, (3667).]

AÇIKLAMA:

1- Burada *Allah'ı zikr*den maksad herçeşit zikir olabilir: Kur'ân-ı Kerîm'i tilâvet etmek, tesbîh (subhânallah), tehlîl (Lailâhe illallah), tahmîd (elhamdülillah), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a salavât. Âlimler zikir ve ibâdet mânâsına dâhil edilen ilmî meşguliyet, tefsîr ve hadîs gibi şer'î ilimlerin öğrenilmesini de burada mütâlaa ederler.

2- Böyle bir cemaatte, fiilen zikretmeyip dinleyici olarak bulunmanın da aynı fazileti vereceği belirtilmiştir. ''Böyle hayırla meşgul olanlara arkadaşlıktan zarar gelmez'' denmiştir.

3- Bu hadîs, zikrin, köle âzâdı ve sadakadan efdâl olduğunu beyan etmektedir.

4- Hadîs günlük zamanı tanzîm yönüyle de yol göstericidir: Mü'min imkân nisbetinde sabah ve ikindi vakitlerini faydalı sohbetlere tahsis etmelidir.

1758 ٩- وعن أبي هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: يَنْزِلُ رَبُّنَا كُلَّ لَيْلَةٍ إِلَى سَمَاءِ الدُّنْيَا حِينَ يَبْقَى ثُلُثُ اللَّيْلِ الآخِرُ، فَيَقُولُ: مَنْ يَدْعُونِى فَأَسْتَجِيبَ لَهُ، مَنْ يَسْأَلُنِى فَأُعْطِيَهُ، مَنْ يَسْتَغْفِرُنِى فَأَغْفِرَ لَهُ].

أخرجه الستة إلا النسائى.

وفى أخرى لمسلم: [إِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى يُمْهِلُ حَتَّى إِذَا ذَهَبَ ثُلُثُ اللَّيْلِ الأَوَّلُ نَزَلَ إِلَى سَمَاءِ الدُّنْيَا فَيَقُولُ: أَنَا المَلِكُ، أَنَا المَلِكُ، مَنْ ذَا الَّذِى يَدْعُونِى]. الحديث.

والمراد: نزول الرحمة والألطاف الإلهيّة.

9. (1758)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Her gece, Rabbimiz gecenin son üçte biri girince, dünya semasına iner ve:

"Kim bana dua ediyorsa ona icâbet edeyim. Kim benden bir şey istemişse onu vereyim, kim bana istiğfarda bulunursa ona mağfirette bulunayım" der."

Rivâyetin *Müslim*'deki bir vechi şöyle: "Allahu Teâla gecenin ilk üçte biri geçinceye kadar mühlet verir. Ondan sonra yakın semâya inerek şöyle der:

"Melik benim, Melik benim. Kim bana duâ edecek?" [Buhârî, Tevhîd 35, Teheccüd 14, Da'avât 13, Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 166, (758); Muvatta, Kur'ân 30, (1, 214); Tirmizî, Da'avât 80, (3493); Ebu Dâvud, Salât 311, (1315).]

AÇIKLAMA:

1- Allah'ın dünya semasına inmesini ifâde eden rivâyetler çoktur, tevâtür derecesine ulaşmıştır.

2- İnme vaktiyle ilgili olarak hadîslerde farklı zaman dilimleri zikredilmiştir: "Cuma gecesi", "her gece", gecenin son üçte biri", "gecenin yarısı, yahut üçte ikisi gitti mi", "gecenin üçte biri geçtiği vakit."

3- Allah'ın yeryüzüne inmesi müteşâbih bir ifâdedir. İfâdeyi, lügavî hakîkatiyle anlamak mümkün değildir. Zira Allah'a mekân izâfe etmek olur. Halbuki Cenâb-ı Hakk, mahlûkata ait bir vasıf olan *tehayüz*'den (yani mekanla kayıtlanmak, bir yerde olup başka yerde olmamakla, gelmek, gitmek gibi vasıflardan) münezzehtir uzaktır, bunlar mahlûkatla ilgili nâkıslık ifâde eden sıfatlardır. Öyle ise bunların Cenâb-ı Hakk'a izâfesi, bir kısım gaybî hakikatı ve ilâhî şuûnâtı bize anlatmak, onların tarafımızdan kavranmasını sağlamaktır.

Allah'ın kullarına yakınlaşması, O'nun rahmetini ifâde eder. Öyle ise geceleyin belirtilen saatlerde, Allah'ın, yapılan duaları kabûl etmek sûretiyle lütuf ve rahmetini bol kılacağı, lisan-ı nübüvvette o sûretle ifâde edilmiştir. Hammâd İbnu Zeyd, *"Allah'ın inmesi, ikbal ve teveccühüdür"* demiştir. *"Allah'ın emîr ve melekleri iner"* şeklinde de te'vîl edilmiştir. Hattâbî, bu ve benzer hadîslerin *sıfat* hadîsi olduğunu, selef ulemâsının bu sıfatlara inanıp hadîsleri zâhirî mânâ üzerine bıraktığını, tevilden kaçındığını belirtir.

Esâsen, hadîste temas edilen mânâya şu âyette destek bulunmuştur: وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا **"Rabbin (in emri geldiği) melekler saf saf olarak geldikleri vakit"** (Fecr 22).

1759 ١٠- وعن أبي أمامة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قِيلَ يَارسولَ اللّهِ: أَيُّ الدُّعَاءِ أَسْمَعُ؟ قَالَ: جَوْفَ اللَّيْلِ الآخِرَ، وَدُبُرَ الصَّلَوَاتِ المَكْتُوبَاتِ]. أخرجه الترمذى.

«جَوْفُ اللَّيْلِ»: المراد به الأوقات التى يخلو الإنسان فيها بربه فى أثناء الليل، «وَدُبُرُ كُلِّ شَيْءٍ»، وراؤه وَعَقِبُهُ، وَالمراد بعد الفراغ من الصلوات.

10. **(1759)**- *Ebû Ümâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: ''Derdi ki: ''*Ey Allah'ın Resûlü! En ziyade dinlenmeye (ve kabûle) mazhar olan dua hangisidir?*''

''Gecenin sonunda yapılan dua ile farz namazların ardından yapılan dualardır!'' diye cevap verdi.'' [Tirmizî, Da'avât 80.]

1760 ١١- وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قَال: [قَالَ رسول اللّه ﷺ: لاَ يُرَدُّ الدُّعَاءُ بَيْنَ الأَذَانِ وَالإِقَامَةِ. قِيلَ: مَاذَا نَقُولُ يَارسول اللّهِ؟ قَالَ: سَلُوا اللّهَ الْعَافِيَةَ فِى الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ]. أخرجه أبو داود والترمذى، وهذا لفظه.

11. **(1760)**- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: ''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

''Ezanla kaamet arasında yapılan dua reddedilmez (mutlaka kabûle mazhar olur).''

''*Öyleyse* dendi: ''*Ey Allah'ın Resûlü, nasıl duâ edelim?*''

''Allah'tan, dedi, dünya ve âhiret için âfiyet isteyin!'' [Ebu Dâvud, Salât 35, (521); Tirmizî, Salât 46, (216), Da'avât 138, (3588, 3589).]

1761 ١٢- وعن سهل بن سعد رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسولُ اللّه ﷺ: ثِنْتَانِ لاَ تُرَدَّانِ: الدُّعَاءُ عِنْدَ النِّدَاءِ، وَعِنْدَ الْبَأْسِ حِينَ يُلْحِمُ بَعْضُهُمْ بَعْضاً]. أخرجه مالك وأبو داود.

وزاد فى رواية: «وَقْتَ الْمَطَرِ».

وفى الْمُوَطَّإِ: [سَاعَتَانِ تُفْتَحُ فِيهِمَا أَبْوَابُ السَّمَاءِ، وَقَلَّ دَاعٍ تُرَدُّ عَلَيْهِ دَعْوَتُهُ، حَضْرَةُ النِّدَاءِ لِلصَّلاَةِ، وَالصَّفُّ فِي سَبِيلِ اللّهِ. «النِّدَاءُ»: الأذان.

12. **(1761)**- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"İki şey vardır, asla reddedilmezler: Ezan esnasında yapılan duâ ile, insanlar birbirine girdikleri savaş sırasında yapılan duâ." [Muvatta, Nidâ 7, (1, 70); Ebu Dâvud, Cihâd 41, (2540).]

AÇIKLAMA:

1- Rivâyetin *Muvatta*'da gelen vechi bazı nüshalarda mevkuftur. Ancak, ictihadla söylenemeyecek bu çeşit ahbarın *ref'ine* hükmedilmiştir. Yani Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sözü olmalıdır. Mamafih, aynı rivâyet *İmam Mâlik*'ten *merfu* olarak da rivâyet edilmiştir. *Muvatta*'nın rivâyeti metin itibariyle de farklıdır:

سَاعَتَانِ يُفْتَحُ لَهُمَا اَبْوَابُ السَّمَاءِ وَقَلَّ دَاعٍ تُرَدُّ عَلَيْهِ دَعْوَتُهُ. حَضْرَةُ النِّدَاءِ لِلصَّلاَةِ وَالصَّفُّ فِي سَبِيلِ اللّهِ

"İki vakit vardır, onlarda semâ kapıları açılır, duâ edenlerden pek azının duâsı kabul edilmeyip geri çevrilir: Namaz için ezan okunma vakti, Allah yolunda (cihad için) saf tutma ânı."

2- Sema kapılarının söylenen iki vakitte açılması, o vakitlerin fazîletini ifâde eder. Yani o iki vaktin Allah indindeki kıymet ve fazîletleri sebebiyle o zamanlarda sema kapıları açılır ve yapılan dualar kabûl-i İlâhi'ye mazhar olurlar.

Hadîs nâdir hallerde, o mübârek vakitlerde yapılarak duânın geri çevrileceğini ifâde ediyor. Zürkânî, duânın kabul edilme şartlarından veya rükünlerinden birinin eksikliği gibi bir sebeple reddedilmesinin söz konusu olacağını belirtir.

3- Duâyı makbûl kılan savaş, ila-yı kelimetullah için yapılan savaştır. Bu da küffâra karşı bu niyetle yapılan savaştır. Ganimet, şeref, tegallüb gibi Allah'ın rızasını kazanmaya yönelik olmayan maksadlarla yapılan savaşlar buraya girmez.

4- Şunu da belirtelim ki, bu anlarda yapılan duâda istenen şeyler de mühimdir. Allah'ın rızasına uymayacak şeyler taleb edilmemelidir. Taberânî, Müstedrek, ve Deylemî'de gelen bir rivâyet şöyle:

ثَلاَثُ سَاعَاتٍ لِلْمَرْءِ الْمُسْلِمِ مَا دَعَا فِيهِنَّ إلاَّ اسْتُجِبَ لَهُ مَا لَمْ يَسْأَلْ قَطِيعَةَ رَحِمٍ أَوْ مَأْثَمٍ:

حِينَ يُؤَذِّنُ الْمُؤَذِّنُ بِالصَّلَاةِ حَتَّى يَسْكُتَ وَ حِينَ يَلْتَقِي الصَّفَّانِ حَتَّى يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَهُمَا وَحِينَ يَنْزِلُ الْمَطَرُ حَتَّى يَسْكُنَ

"Müslüman kişi için üç vakit vardır, onlarda duâ ederse, sıla-i rahmi kıran ve günah olan bir şey taleb etmedikçe, kendisine mutlaka icâbet edilir: Namaz için müezzin ezan okurken susuncaya kadar, savaşta iki saf karşılaşınca Allah aralarında hükmedinceye kadar, yağmur yağarken kesilinceye kadar."

1762 ١٣- وعن أبي هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ، فَأَكْثِرُوا الدُّعَاءَ].

أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

13. **(1762)**- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Kul Rabbine en ziyâde secdede iken yakın olur, öyle ise (secdede) duâyı çok yapın." [Müslim, Salât 215, (482); Ebu Dâvud, Salât 152, (875).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîste ifâde edilen yakınlık, maddi bir yakınlık, yâni mekân yakınlığı olmamalıdır. **"Zirâ Allah, ilmiyle kişiyi bilme, kalbinin hatıratından bile haberdar olma, kişi üzerinde istediği şekilde tasarruf ederek ona kıyam, sağlık, hastalık, ölüm verme gibi hususlarla şah damarından daha yakındır "** (Kâf 16). Tıpkı güneşin, ışıklarıyla yeryüzündeki herbir mahlûkun yanında hâzır bulunması gibi.

Ama kul, maddî olarak Rabbinden uzaktır. Secde hâlinde kulluk, en geniş, en kâmil hâliyle tezâhür ettiği için, bu,kula mânevî bir yakınlık, Rabbinin rızasına uygun bir hal kazandırmaktadır. Nitekim âyet-i kerîmede **"Secde et ve yakınlık kazan"** (Alâk 19) emredilmektedir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), sadedinde olduğumuz rivâyette, ilâhi yakınlığa ermede zirve olduğu bizzat Allahu Zülcelâl hazretleri tarafından belirtilmiş olan *secde* hâlinde çok dua etmeye teşvîk etmektedir.

1763 ١٤- وعنه رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: ثَلَاثُ دَعَوَاتٍ

مُسْتَجَابَاتٌ لاَ شَكَّ فِى إِجَابَتِهِنَّ: دَعْوَةُ الْمَظْلُومِ، وَدَعْوَةُ الْمُسَافِرِ، وَدَعْوَةُ الْوَالِدِ عَلَى وَلَدِهِ].

14. **(1763)**- Yine *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) anlatıyor:*

"(Allah'ın kabûl ettiği) üç müstecab duâ vardır, bunların icâbete mazhariyetleri hususunda hiç bir şekk yoktur. Mazlûmun duâsı, müsâfirin duâsı, babanın evladına duâsı." [Tirmizî, Birr 7, (1906); Cennet 2, (2528), Da'avât 139, (3592); Ebu Dâvud, Salât 364, (1536); İbnu Mâce, Duâ 11, (3862).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), burada duâsı makbul olan üç kişiyi haber vermektedir: Mazlum, misâfir ve baba. Aslında hadîslerde duâsı makbûl olan başka kimseler de mevzubahis edilmiştir. Oruç açtığı sırada oruçlunun duâsı, âdil imamın duâsı, gâibin gâibe duâsı (kişinin arkasından yapılan duâ). Şu halde, hadîslerde geçen rakamlar kesin sayı bildirmeye mâtuf değildir.

2- Mazlumun yâni zulme uğrayanların duâlarının makbuliyeti, onların mü'min ve müslüman olmaları şartına bağlı değildir. Başka rivâyetlerde zulme uğrayan kimsenin fâcir (büyük günahı alenen işleyen) veya kâfir olmaları hâlinde de duâlarının makbul olduğu tasrîh edilmiştir.

اِتَّقُوا دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ وَاِنْ كَانَ كَافِرًا فَإِنَّهُ لَيْسَ دُونَهَا حِجَابٌ

"Mazlûmun duâsından kaçının, kâfir bile olsa. Zira onun duâsının önünde perde yoktur."

دَعْوَةُ الْمَظْلُومِ مُسْتَجَابَةٌ وَإِنْ كَانَ فَاجِرًا فَفُجُورُهُ عَلَى نَفْسِهِ

'Mazlûmun duâsı makbûldür, fâcir bile olsa; zira onun fücûru kendi aleyhinedir."

Hemen kaydedelim ki, hadîste yasaklanan zulüm, mutlaktır. Âlimler, bu durumdan hareketle mal, can, ırz vs. her neye yönelik olursa olsun, bütün çeşitleriyle zulmün yasaklandığını belirtirler.

1764 ١٥- وعن ابن عمرو بن العاص رضى اللّه عنهما قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: مَا مِنْ دَعْوَةٍ أَسْرَعَ إجَابَةً مِنْ دَعْوَةِ غَائِبٍ لِغَائِبٍ].

أخرجهما أبو داود والترمذى.

15. **(1764)**- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"İcâbete mazhar olmada gâib kimsenin gâib kimse hakkında yaptığı duâdan daha sür'atli olanı yoktur." [Tirmizî, Birr 50, (1981), Ebu Dâvud, Salât 364, (1535); Müslim, Zikr 88, (2733); Buhârî, Mezâlim 9.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîse göre, Allah'ın derhal kabûl buyuracağı duâlardan biri de, mü'min kimsenin mü'min kardeşi için gıyâbında yapacağı duâdır. Bu husûsta Müslim'in bir rivâyeti daha açıktır:

دَعْوَةُ الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ لِأَخِيهِ بِظَهْرِ الْغَيْبِ مُسْتَجَابَةٌ. عِنْدَ رَأْسِهِ مَلَكٌ مُوَكَّلٌ كُلَّمَا دَعَا لِأَخِيهِ بِخَيْرٍ قَالَ الْمَلَكُ الْمُوَكَّلُ بِهِ آمِنْ وَلَكَ بِمِثْلِهِ

"Müslüman kimsenin, kardeşi için gıyâbında yaptığı duâ müstecâb'dır. Duâ edenin başucunda ona müvekkel bir melek vardır. Kardeşi için hayır duâ yaptıkça bu melek: "Amin, istediğin şeyin bir misli de sana olsun" der."

İKİNCİ FASIL

DUÂ EDENİN HEY'ETİ (DIŞ GÖRÜNÜŞÜ)

UMUMÎ AÇIKLAMA

Hey'et dilimizde bir kaç mânâda kullanılır. Şekil, sûret, görünüş, kılık-kıyafet; hâl, durum; bir bütünü teşkil eden cüzlerin hepsi, kurul, jüri vs. Sadedinde olduğumuz hadîste *hey'et* kelimesi daha ziyâde *kılık-kıyafet, durum* manalarında kullanılmıştır.

Duâ eden kimsenin, kılık kıyâfet ve dış görünüş itibâriyle takınması gereken bâzı tavırlar, dikkat etmesi gereken bazı hususlar mevcuttur. Burada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu çeşit irşadlarını göreceğiz.

1765 ١ - عن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [قَالَ رسولُ اللّه ﷺ: لاَ تَسْتُرُوا الْجدُرَ، وَمَنْ نَظَرَ فِى كِتَابِ أَخِيهِ بِغَيْرِ إِذْنِهِ، فَإِنَّمَا يَنْظُرُ فِى النَّارِ، سَلُوا اللّهَ تَعَالَى بِبُطُونِ أَكُفِّكُمْ، وَلاَ تَسْألُوهُ بِظُهُورِهَا، فَإِذَا فَرَغْتُمْ فَامْسَحُوا بِهَا وُجُوهَكُمْ]. أخرجه أبو دود.

1. **(1765)**- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) hazretleri anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Duvarları örtemeyin. Kim kardeşinin mektubuna, onun izni olmadan bakarsa, tıpkı ateşe bakmış gibi olur. Allah'tan avuçlarınızın içiyle isteyin, sırtlarıyla istemeyin; duâyı tamamlayınca avucunuzu yüzlerinize sürün." [Ebu Dâvud, Salât 358, (1489, 1490, 1491).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir kaç meseleye birlikte temas etmiştir:

1- Duvarlar halı, kilim vs. ile örtülmemelidir. Çünkü bu iş, hem mütekebbirlerin amelidir, hem de malın ziyân edilmesi, isrâf edilmesidir. Zîrâ duvarların örtülmesini gerektiren hiçbir zarurî durum mevcut değildir. Müslim'de gelen bir rivâyette Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kapının üzerine halı asmış olan Hz.

Aişe (radıyallahu anhâ)'ye: **"Allah, bize taş ve toprağa elbise giydirmemizi emretmemiştir"** diyerek indirtir.

2- Hadîste *"kardeşinin kitabı"*'na bakmak da yasaklanmaktadır. Şârihler, buradaki kitaptan maksadın, içerisinde, öğrenilmesi herkese vâcib olan ilmin bulunduğu kitap olmayıp, sâhibi tarafından başkasının bakması arzu edilmeyen *mektup* olduğu belirtilir. Belki bu mektupta, sır olan, başkasının muttali olması istenmeyen bazı bilgiler vardır. Öyle ise böyle bir *mektuba* bakmak *ateşe bakmak* gibidir.

Ateşe bakmak için, bazı âlimler "hadîsin siyakından anlaşılacağı üzere insan için zararlı birşey olmalıdır" demişlerdir. Mamafih, bundan maksadın "ateşe yaklaşmak ve yaslanmak" olabileceği, ihtimal olarak belirtilmiştir. Üçüncü bir ihtimâle göre mânâsı; kişi, kardeşinin bakılmasını istemediği bir mektubuna bakmakla ateşi gerektiren bir şeye bakmış olmaktadır.

3- Hadîsin, sadedinde olduğumuz mevzuya, yani duâ edenin hey'eti meselesine temas eden kısmı, son kısmıdır: Duâ ederken avucun açılıp avuç içi yukarı gelecek şekilde kaldırılması, elin sırt kısmı yukarı gelecek şekilde tutularak dua edilmemesi, duâ bitince de ellerin yüze sürülmesi istenmektedir.

Azîmâbâdî, bu hususta şu açıklamayı yapar: "Bir şey taleb edene uygun düşeni, elini taleb ettiği şeye doğru uzatması, tazarru ile açıp bol ihsanla dolmasını istemesi, her iki elini birden, ihsan sahibine doğru kaldırmasıdır. Ancak, kim de başına gelen bir belânın kalkmasını isterse, sünnet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ittibâen, ellerin sırtını semaya kaldırmaktır. Bunun hikmeti, birincide, arzu edilen şeyin husûlüyle tefâül etmek, yâni hayra ermek ümidinde bulunmak, ikincide ise, zararlının def'iyle hayra erme ümidinde bulunmaktır.

4- Duânın sonunda elin yüze çalınması teberrük içindir. Yâni, duâ ile ellere inmiş olan rahmet eserleri, sürmek suretiyle yüze ulaştırılmış olur.

1766 ٢- وعن أنس رضى الله عنه قال: [رَفَعَ رسولُ الله ﷺ يَدَيْهِ فِي الدُّعَاءِ، حَتَّى رَأَيْتُ بَيَاضَ إِبْطَيْهِ]. أخرجه البخارى.

2. (1766)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) duâ ederken ellerini öyle kaldırdı ki, koltuk altlarının beyazlığını gördüm."* [Buhârî, İstiska 21.]

1767 ٣- وعن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ إذَا رَفَعَ يَدَيْهِ
فِي الدُّعَاءِ لَمْ يَرُدَّهُمَا حَتَّى يَمْسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ]. أخرجه الترمذى.

3. **(1767)**- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ellerini dua ederken kaldırınca, onları yüzlerine sürmedikçe geri bırakmazlardı."* [Tirmizî, Da'avât 11, (3383).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet dahi duâdan sonra ellerin yüze sürülmesinin meşrûiyetini gösterir. Bazı âlimler şöyle bir mütâlaada bulunmuştur: "Allahu Teâlâ, duâ edeni hiçbir zaman boş çevirmeyip, kendisi için kalkan ele bir rahmet ulaştırdığına göre, ondaki rahmetin en şerefli ve tekrîme en elyak organ olan yüze sirâyet ettirilmesi münâsiptir."

1768 ٤- وعن أبي هريرة رضى اللّه عنه قَالَ: [إنَّ رَجُلاً كَانَ يَدْعُو بِأُصْبُعَيْهِ،
فَقَالَ لَهُ رسولُ اللّهِ ﷺ: أَحِّدْ أَحِّدْ]. أخرجه الترمذى والنسائى، وَقال الترمذى:

ومعنى هذا الحديث: إذَا أشار الرجل بأصبعه فى الدعاء عند الشهادة،
فلا يشير إلا بأصبع واحدة.

4. **(1768)**- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Adamın biri iki parmağı ile duâ ediyordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):*

"Birle! Birle!" *diye müdâhale etti."* [Tirmizî, Da'avât 117, (3552); Nesâî, Sehv 37, (3, 38).]

AÇIKLAMA:

İki parmağıyla duâdan maksad, dua ederken iki parmağıyla işâret etmesidir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), te'kid maksadıyla iki kere: **"birle!"** buyurmuştur. Birlemesini söylemesinin sebebi, Rabbülâlemin'in tek olması sebebiyledir.

İbnu Deybe'nin, hadîsin sonunda kaydettiği şöyle bir açıklama var: "Bu hadîsin mânâsı: **"Kişi, duâ ederken şehâdet getirince parmağını kaldıracaksa sadece tek bir parmağını kaldırsın!"** demektir."

1769 ٥- وعن سهل بن سعد رضى اللّه عنه قال: [مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللّهِ

ﷺ شَاهِراً يَدَيْهِ قَط يَدْعُو عَلَى مِنْبَرِهِ، وَلاَ عَلَى غَيْرِهِ، وَلٰكِنْ رَأَيْتُهُ يَقُولُ هٰكَذَا:
وَأَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ، وَعَقَدَ بِالإِبْهَامِ وَالْوُسْطَى]. أخرجه أبو داود.

5. **(1769)**- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı ne minberde ne de bir başka şey üzerinde duâ yaparken ellerini uzattığını görmedim. Bilâkis şöyle gördüm" dedi ve baş ve orta parmaklarını kapayıp şehâdet parmağını açmış vaziyette işâret etti."* [Ebu Dâvud, Salât 230, (1105).]

AÇIKLAMA:

1- Burada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın koltuk altı görünecek şekilde mübalağalı şekilde kollarını uzatıp kaldırmadığı belirtiliyor. *Mübalağalı* diye kayıtlamak şarttır. Zira Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in mutad olarak duâ sırasında ellerini kaldırdığı sâbit ve müsellem bir husûstur. 1766 numarada geçtiği üzere istisnâî durumlarda da koltuk altı görülecek şekilde kollarını kaldırdığı rivâyetlerde gelmiştir.

2- Şârih Azîmâbâdî, bu hadîsin, Sehl İbnu Sa'd'a sorulan bir soruya cevap olma ihtimâlinden bahseder. Bu takdirî soru şudur: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) minberde iken hiç ellerini kaldırarak duâ etti mi?" Sehl bu soruya: "Ben bunu, söylenen şekilde yaptığını görmedim. Ancak, onu vaaz sırasında orta ve baş parmaklarını kapatıp şehâdet parmağıyla işâret eder vaziyette gördüm. Sanki O, bu parmağını teşehhüd sırasında kaldırıyordu" şeklinde cevap vermiştir. Allahu âlem."*

Hadîsteki ibhâm böyle bir açıklamayı gerekli kılmaktadır.

1770 ٦- وعن سلمان رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّه ﷺ: إنَّ رَبَّكُمْ.
حَيِيٌّ كَرِيمٌ يَسْتَحِي مِنْ عَبْدِهِ إذَا رَفَعَ يَدَيْهِ إلَيْهِ أنْ يَرُدَّهُمَا صِفْراً].
أخرجه أبو داود والترمذى.

6. **(1770)** *Hz. Selmân* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Rabbiniz hayiydir, kerîmdir. Kulu duâ ederek kendisine elini kaldırdığı zaman, O, ellerini boş çevirmekten istihya eder." [Tirmizî, Da'avât 118, (3551); Ebu Dâvud, Salât 358, (1488).]

AÇIKLAMA:

1- *Hayîy*, çok haya eden, fazlaca utanan demektir. *Hayâ* vasfını Allah hakkında lügat mânasında kullanmak uygun değildir. Çünkü, lügat olarak *haya*, kişide ayıplanma ve kınanma korkusu gibi bir şey sebebiyle hâsıl olan değişme ve inkisâr mânâsına gelir. Böyle bir hâl Zât-ı Zülcelâl hakkında muhâldir. Öyle ise, lügât yönüyle *"çok utanan"* mânasına gelen *hayiy* kelimesi Allah hakkında kullanılınca, bundaki gâye maksûddur. *Hayâdan* maksad ve gaye ayıplanacak şeyin yâni hoş olmayan şeyin terki olduğuna göre, ulemâ, Allah hakkında şu mânada anlamıştır: Allah'ın "hayiy" olması, kulu memnun edecek şeyi yapması, ona zarar verecek şeyi terketmesi demektir. Öyle ise sadedinde olduğumuz hadîsi, "Cenab-ı Hakk, duâ eden kuluna, kulun hayrına olan şeyi mutlaka verir, duâsını sevapsız, boş bırakmaz" diye anlayacağız. Bu *"verme"* işinin Cenab-ı Hakk'ın hikmeti muktezâsınca, ya *"istediğine aynen kavuşması"*, yahut "daha iyisinin verilmesi", yahut da "sevap verilmesi, günahlarının azaltılması" şeklinde tecelli edeceği daha önce belirtilmişti (bak. 1751. hadîs).

2- *Kerîm*, istemeden veren, bol veren mânâsına gelir. Cenâb-ı Hakk'ın vasıflarından biri "istemeden vermek" ise, isteyince daha çok verir demektir.

Böylece kul, dua etmeye teşvîk edilmiş olmaktadır.

3- Hadîste *kul* mutlak gelmiştir. Yâni, mü'min, fâsık, kâfir ayırımı mevcut değildir. Bâzı şârihler "mü'min" diye kayıtlamışlardır. Esâsen, *kavlî duâ*'yı yâni dil ile, sözle olan talebi sâdece mü'minler yapar. Öyle ise, mü'minin inanarak yaptığı hiçbir duâ boşa gitmeyecektir.

1771 ٧- وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: ادْعُوا اللّهَ، وَأَنْتُمْ مُوقِنُون بِالإجَابَةِ، وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّهَ تَعَالَى لاَ يَسْتَجِيبُ دُعَاءً مِنْ قَلْبٍ غَافِلٍ لاَهٍ]. أخرجه الترمذى.

7. (1771)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Allah'a duâyı, size icabet edeceğinden emîn olarak yapın. Şunu bilin ki Allah Celle Şânuhu (bu inançla olmayan ve) gafletle, (başka meşguliyetlerle) oyalanan kalbin duâsını kabûl etmez." [Tirmizî, Da'avât 66. (3474).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîs, duânın makbûl olmasında gerekli olan mühim âdablarından birkaç tanesini belirtmektedir:

★ Duânın mutlaka icâbet göreceğine, yâni karşılıksız kalmayacağına kesinlikle inanmaktır. Tercümede "*emin olmak*" tabirini kullandık, halbuki aslında *mukin* kelimesi kullanılmıştır. Bu, yakîn elde etmiş, kesin inanca ulaşmış, hiçbir tereddüdü kalmamış gibi mânalara gelir, *emîn olmak*tan çok daha kuvvetli bir mânâ ifâde eder.

★ Duâ ederken kalbin *gâfil olması,* Allah'ı veya istediği şeyi düşünmemesi, yaptığı duâ fiilinin tam şuurunda olmaması demektir.

★ *Oyalanma* olarak tercüme ettiğimiz kelimenin aslı *Lâhîn*'dir, dilimizdeki *lehviyât* kelimesi aynı kökten gelir, *eğlenen* demektir. Bu da, tıpkı *gaflet* gibi, kalbin Allah'tan başka bir şeyle meşguliyetini ifâde eder.

Yani, duâ eden kimsenin kalbi, zihni, aklı, hayali, kısacası *letâif* denen bütün mânevî duygu ve cihazları Allah'tan istediğinden başka bir şeyle meşgul olmamalıdır. Aksi halde, sâdece dille, gâfilâne yapılacak bir kısım taleplerin makbûl olmayacağını Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) açık bir üslûbla beyan etmektedir.

2- Bu hadîsin mânâsını te'yîd eden başka rivâyetler de mevcuttur. Ahmed İbnu Hanbel (rahimehumullah)'in Abdullah İbnu Amr (radıyallahu anhümâ)'dan kaydettiği bir rivâyet şöyle:

اَلْقُلُوبُ اَوْعِيَةٌ وَبَعْضُهَا اَوْعَى مِنْ بَعْضٍ فَإِذَا سَأَلْتُمُ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَا اَيُّهَا النَّاسُ فَاسْأَلُوهُ
وَاَنْتُمْ مُوقِنُونَ بِالْإِجَابَةِ فَإِنَّ اللَّهَ لاَ يَسْتَجِيبُ لِعَبْدٍ دَعَاهُ عَنْ ظَهْرِ قَلْبٍ غَافِلٍ

"Kalpler bir kaptır. Bazısı bazısından daha iyi tutar (anlayışlıdır). Öyleyse, ey insanlar, Allah'tan birşey isteyince, Allah'ın icabet edeceğinden emîn olarak isteyin. Zira Allah, kendisine gâfil bir kalble farkında olmadan duâ eden bir kula icâbet etmez."

ÜÇÜNCÜ FASIL

DUÂNIN KEYFİYETİ

UMUMÎ AÇIKLAMA

Duânın makbûl olması için, duâ edenin hey'eti, tavrı yeterli değildir. Duânın mahiyeti de ehemmiyetlidir. Bir başka ifade ile neler istenmeli, taleb edilmelidir? İşte, bu fasılda duânın keyfiyetini ve mahiyetini açıklayan rivâyetler görülecektir.

1772 ١ – عن فضالة بن عبيد رضى اللّه عنه قال: [سَمِعَ رسولُ اللّهِ ﷺ رَجُلاً يَدْعُو فِى صَلاَتِهِ وَلَمْ يُصَلِّ عَلَى النَّبِىِّ ﷺ، فقَالَ: عَجِلَ هٰذَا، ثُمَّ دَعَاهُ فَقَالَ: إذَا صَلَّى أحَدُكُمْ فَلْيَبْدَأْ بِتَحْمِيدِ اللّهِ تَعَالَى وَالثَّنَاءِ عَلَيْهِ، ثُمَّ لْيُصَلِّ عَلَى النَّبِىِّ ﷺ ثُمَّ لْيَدْعُ بَعْدُ بِمَا شَاءَ]. أخرجه أصحاب السنن.

1. **(1772)**- *Fudâle İbnu Ubeyd* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) duâ eden bir adamın, duâ sırasında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e salat ve selam okumadığını görmüştü. Hemen:*

"Bu kimse acele etti!" *buyurdu. Sonra adamı çağırıp:*

"Biriniz duâ ederken, Allahu Teâla'ya hamd u senâ ederek başlasın, sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e salât okusun, sonra da dilediğini istesin" buyurdu." [Tirmizî, Da'avat 66, (3473, 3475); Ebu Dâvud, Salât 358, (1481); Nesâî, Sehv 48, (3, 44).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, duânın makbûl olması için mâhiyetce nasıl olması gerektiği husûsunda bilgi vermektedir: Allah'a hamd ve sena ile başlanmalı ve mutlaka Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a salat u selam okunmalıdır. Böylece Hamdele ve Salvele okunduktan sonra duâya geçilmelidir.

2- Hadîsin *Tirmizî*'de gelen bir vechine göre, "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (Ashâbıyla Mescid'de) otururken biri gelerek namaz kılar ve sonra: "Rab-

bim bana mağfiret et, bana rahmet et'' diye dua eder. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

''Ey namaz kılan kişi, acele ettin. Namazı kılıp oturdun mu, Allah'a lâyık olduğu şekilde hamdet, bana salât oku. Sonra Allah'a duâ et'' dedi. Râvi der ki: ''Bundan sonra bir başkası daha namaz kıldı, önce Allah'a hamdetti, sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e salât okudu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), buna da şunu söyledi:

''Ey namaz kılan kişi duâ et, icâbet göreceksin!''

3- *Salât*, dua demektir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e salât okumak, O'na duâ etmektir. Umûmiyetle: **''Allahümme salli alâ Muhammedin...''** ''Ey Allah'ım Muhammed'e salât (mağfiret, rahmet, bereket) et...!'' diye başlayan *mesnûn*, sâbit formülleri vardır.

Salât kelimesi dilimizde hem *namaz*, hem de *duâ* kelimeleriyle karşılanır. Yani Arapça olan *salât* sâdece *duâ* demek değildir. İslâm'ın resmî ibâdeti olan *namaz* mânasına da kullanılmaktadır.

4- Duâ'nın makbûl olma âdabından biri'de, müteâkip hadîste belirtileceği üzere, yaptığımız duânın Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e *salât* ile sona ermesidir.

1773 ٢- وعن عمر رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسول اللّه ﷺ: الدُّعَاءُ مَوْقُوفٌ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ لاَ يَصْعَدُ حَتَّى يُصَلَّى عَلَيَّ، فَلاَ تَجْعَلُونِى كَغُمْرِ الرَّاكِبِ صَلُّوا عَلَيَّ أَوَّلَ الدُّعَاءِ وَأَوْسَطَهُ وَآخِرَهُ]. أخرجه الترمذى موقوفاً على عمر، ورفعه رزين.

«الْغُمْرُ»: القَدَحُ الصغير كالقعب. والمعنى أن الراكب يحمل رحله وأزواده، ويترك قعبه إلى آخر ترحاله، ثم يعلقه على آخرة الرحل أو نحوها كالعلاوة فليس عنده بمهمّ، فنهاهم ﷺ أن يجعلوا الصلاة عليه تبعاً غير مهمة.

2. (1773)- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: *''Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **''Duâ sema ile arz arasında durur. Bana salât okunmadıkça, Allah'a yükselmez. [Beni hayvanına binen yolcunun maşrabası yerine tutmayın. Bana, duânızın başında, ortasında ve sonunda salât okuyun.]''**

[Tirmizî, Salât 352, (486). Tirmizî, bunu Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e mevkuf olarak rivâyet etmiştir. Rezîn ise merfu olarak rivâyet etmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyetin, köşeli paranteze ([....]) kadar olan kısmı, Tirmizî'de mevcuttur ve mevkûftur, yâni Hz. Ömer'in sözü olarak kaydedilmiştir. Rezîn, metinde görüldüğü üzere, tam olarak kaydetmiştir ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e nisbet etmektedir. Merfu rivâyeti de varsa da sahîh olanı mevkûf olmasıdır. Ancak muhakkik olan muhaddisler, bu çeşit hükmün reyle verilemiyeceği prensibinden hareketle, hadîsin hükmen merfû olduğuna hükmederler.

2- Dua'nın Allah'a yükselmesi, Allah'a mekân izâfesi değildir. *Allah'a yükselme*, Kur'ânî bir tâbirdir ve *kabule mazhar olma* mânasına gelir: إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ **"Güzel sözler O'na yükselir, o sözleri de sâlih amel yükseltir"** (Fâtır 10).

3- *Maşraba* teşbihine gelince: Yolcu, bineğine yol eşyalarını, azığını yükledikten sonra, son olarak, hın-i hâcette kullanmak üzere maşrabasını semerin arkasına takar. Maşraba, yolcu nazarında pek ehemmiyet taşımaz. İşte Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kendisine yapılacak duâyı (salât), bu yolcu maşrabası gibi ehemmiyeti olmayan, tâlî bir şey kılmamalarını, O'na kıymet verip, duânın başında ve sonunda salavâta yer vermelerini tenbîh ediyor.

el-Hısnu'l-Hasîn'de, Ebu Süleyman ed-Dâranî duânın adabını şöyle tesbit etmiştir:

"Allah'tan bir talebin olduğu zaman:

Önce Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a *salât* okuyarak başla.

★ Sonra, dilediğin talepde bulun,

★ Sonra, duânı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a salât ile sona erdir.

(Duânı iki salât arasında yapmalısın), zîrâ Cenab-ı Hakk, keremiyle bu iki salâtı kabul eder. İki makbûl duâ olan iki salât arasında yer alan talebini reddetmek O'nun keremine muvafık düşmez."

Duâ'nın kabul şartları üzerine buna benzer bir açıklamayı, Bediüzzaman'dan kaydetmeyi faydalı buluyoruz. Merhum, "*Mü'minin mü'mine en iyi duâsı nasıl olmalıdır?*" sualine cevap sadedinde şu açıklamayı yapar:

"*Elcevap: Esbâb-ı kabûl dairesinde olmalı. Çünkü bâzı şerâit dâhilinde duâ makbûl olur. Şerâit-i kabûlün içtimâı nisbetinde makbûliyeti ziyâdeleşir. Ezcümle:*

Duâ edileceği vakit, istiğfar ile mânevî temizlenmeli, sonra makbûl bir duâ olan salavat-ı şerifeyi şefaatçi gibi zikretmeli ve âhirde yine salavât getirmeli. Çünkü iki makbûl duânın ortasında bir duâ makbûl olur. Hem, بِظَهْرِ الْغَيْبِ *yâni "gıyâben ona dua etmek"; hem hadîste ve Kur'ân'da gelen me'sur*[34] duâlarla duâ etmek. Meselâ:

اَللَّهُمَّ إِنِّى اَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ لِى وَلَهُ فِى الدِّينِ وَالدُّنْيَا وَالآخِرَةِ رَبَّنَا آتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

gibi câmî duâlarla duâ etmek; hem hulûs ve huşû ve huzur-u kalb ile duâ etmek; hem namazın sonunda, bilhassa sabah namazından sonra; hem mevâki-i mübârekede (mübârek yerlerde), hususen mescidlerde; hem cumada, hususen saat-ı icâbede; hem Şuhuru Selâsede (Üç Aylarda), hususen leyâli-i meşhûrede (meşhur gecelerde); hem Ramazan'da, husûsen Leyle-i Kadir'de dua etmek kabule karîn olması Rahmet-i ilahiyeden kaviyyen me'muldür. O makbûl duanın ya aynen dünyada eseri görünür; veyahut dua olunanın ahiretine ve hayât-ı ebediyesi cihetinde makbûl olur. Demek aynı maksad yerine gelmezse, duâ kabûl olmadı denilmez, belki, daha iyi bir sûrette kabûl edilmiş denilir."

1774 ٣- وعن ابن مسعود رضى اللّه عنه قال: [كُنْتُ أُصَلِّى، وَالنَّبِىُّ ﷺ، وَأَبُو بَكْرٍ، وَعُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا مَعَهُ، فَلَمَّا جَلَسْتُ بَدَأْتُ بِالثَّنَاءِ عَلَى اللّهِ، ثُمَّ بِالصَّلاَةِ عَلَى النَّبِىِّ ﷺ، ثُمَّ دَعَوْتُ لِنَفْسِى، فَقَالَ النَّبِىُّ ﷺ: سَلْ تُعْطَهْ، سَلْ تُعْطَهْ].

3. **(1774)**- *Hz. İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ) beraber otururlarken ben namaz kılıyordum. (Namazı bitirip) oturunca, Allah'a sena ile zikretmeye başladım ve arkasından Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a salât okuyarak devam ettim. Sonra kendim için duâda bulundum. (Bu tarzımı beğenmiş olacak ki) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):*

"İste! İstediğin veriliyor. İste! İstediğin veriliyor" *dedi"*. [Tirmizî, Cum'a 64, (593).]

AÇIKLAMA:

1- Burada İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) *salât* kelimesi ile kıyamı, rükû ve

34) *Me'sûr*, eserde (hadîste, rivâyette) gelmiş olan demektir.

secdesi olan salâtı yâni namazı kastetmiştir. Zirâ, sonunda *oturduğunu* belirtmektedir.

2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın **"İste! İstediğin veriliyor"** buyurması ve bunu tekrarla te'kîd etmesi, İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un beyan buyurduğu tarzın, duânın makbûl olma şartlarına uygunluğunu gösterir. Öyle olmasaydı, müdâhalesi tashîhe müteallik olacak idi.

1775 ٤- وعن أُبَيّ بن كعب رضى اللّه عنه قال: [كَانَ النَّبِىُّ ﷺ إِذَا دَعَا لأَحَدٍ بَدَأَ بِنَفْسِهِ]. أخرجهما الترمذى وصححهما.

4. **(1775)**- *Hz. Ubeyy İbnu Ka'b (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) birisine duâ edeceği vakit önce kendisine duâ ederek başlardı."* [Tirmizî, Da'avât 10, (3382).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, Müslim'de Hz. Musa ile Hz. Hızır kıssasının bidâyetinde bir kısım ziyâde ile yer almıştır: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), herhangi bir Peygamber'e duâ etmek isteyince kendinden başlardı".*

2- Ancak hemen ifâde edelim ki, bu hadîste belirtilen husûs Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın müstemir ve muttarid bir âdetini, prensibini ifâde etmemektedir. Çünkü, kendisine hiç yer vermeden yaptığı duâ örnekleri vardır.

Hz. Hâcer kıssasında: يَرْحَمُ اللّهُ أُمَّ اسْمَاعِيلَ لَوْ تَرَكَتْ زَمْزَمَ لَكَانَتْ عَيْنًا مَعِينًا

"Allah İsmâil'in annesine rahmet buyursun, zemzem'i akmaya bıraksaydı tatlı bir pınar olacaktı" der.

Hassân İbnu Sâbit (radıyallahu anh) için yaptığı duâda da şöyle demiştir: اَللّهُمَّ اَيِّدْهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ **"Rabbim onu Rûhu'l-Kudüs'le (Cebrail) takviye et, güçlendir."**

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a da, şöyle duâ etmiştir: اَللّهُمَّ فَقِّهْهُ فِى الدِّينِ **"Rabbim onu dinde âlim kıl."**

Hz. Lût (aleyhisselam)'a duâsı şöyledir: يَرْحَمُ اللّهُ لُوطًا لَقَدْ كَانَ يَأْوِى اِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ **"Allah Lût'a rahmet buyursun. O, çok muhkem bir kaleye sığınmıştı..."**

1776 ٥- وعن أبي مصبح المقرائى عن أبي زهير النميرى رضى اللّه عنه قال: [خَرَجْنَا مَعَ النَّبِىِّ ﷺ ذَاتَ لَيْلَةٍ فَأَتَيْنَا عَلَى رَجُلٍ قَدْ أَلَحَّ فِى الْمَسْأَلَةِ، فَوَقَفَ

وسول الله ﷺ يَسْمَعُ مِنْهُ، فَقَالَ: أَوْجَبَ إِنْ خَتَمَ، فَقِيلَ: بَأَيِّ شَيْءٍ يَخْتِمُ يَارسولَ اللّهِ؟ قَالَ: بِآمِينَ، وَانْصَرَفَ، فَقِيلَ لِلرَّجُلِ: يَا فُلاَنُ اخْتِمْ بِآمِينَ، وَأَبْشِرْ].

أخرجه أبو داود.

«أَوْجَبَ»: إذا فعل شيئاً يوجب له الجنة أو النار.

5. **(1776)**- *Ebû Müsabbih el-Makrâ'î, Ebu Züheyr en-Nümeyrî* (radıyallahu anh)'den naklen anlatıyor: *"Bir gece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraber çıktık. Derken bir adama rastladık. Sual (ve Allah'tan talep) hususunda çok ısrarlı idi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onu dinlemek üzere durakladı. Ve:*

"Eğer (duâyı) sonlandırırsa vâcib oldu!" buyurdu. Kendisine:

"Ne ile sonlandırırsa ey Allah'ın Resûlü!"denildi.

"Âmîn ile" dedi, uzaklaştı. Adama:

"Ey fülan! duânı âminle tamamla ve de gözün aydın olsun!" *dedi."* [Ebu Dâvud, Salât 172, (938).]

AÇIKLAMA:

1- Tîbî hadîsten şu neticeyi çıkarır: "Bu hadîs, dua eden kimseye, duânın sonunda *âmîn* demesinin müstehab olduğuna delildir. Ancak imâm duâ ediyor ve cemaat *âmîn* diyorsa, imâmın ayrıca âmin demesine hâcet yoktur, cemâatin âmini ile iktifa eder." Aliyyu'l-Kâri, bu görüşe katılmaz: "Namazda, kıyasa göre imam da âmin demelidir, namaz dışında da uygun olanı hem imam, hem cemaat her ikisinin de *âmîn* çekmesidir" der.

2- Hadîste geçen *"vâcib oldu"* tâbiri "cennet vâcib oldu" demektir.

Böylece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) duâda ısrar etmeyi, mübâlağaya yer vermeyi teşvik etmiş olmalıdır. Az ve ısrarsız duâ bir nevî istiğna alâmetidir, kulluk edebine yakışmaz. Duâda ısrar, pekçok hadîste övülmüştür.

1777 ٦– وعن أنس رضى الله عنهُ قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: إِذَا دَعَا أَحَدُكُمْ فَلاَ يَقُلْ: اللَّهُمَّ اغْفِرْلِى إِنْ شِئْتَ. اللَّهُمَّ ارْحَمْنِى إِنْ شِئْتَ، وَلٰكِنْ لِيَعْزِمِ الْمَسْأَلَةَ، فَإِنَّ اللّهَ تَعَالَى لاَ مُسْتَكْرِهَ لَهُ]. أخرجه الشيخان.

وللستة إلا النسائى عن أبى هريرة بنحوه «العَزْمُ»: الجد، ونفى التردد.

6. **(1777)-** *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:*

"Sizden biri duâ edince "Ya Rabb dilersen beni affet! Ya Rabb dilersen bana rahmet et!" demesin. Bilâkis, azimle (kesin bir üslûbla) istesin, zira Allah Teâla Hazretleri'ni kimse icbar edemez." [Buhârî, Da'avât 21, Tevhîd 31; Müslim, Zikr 7, (2678-79); Muvatta, Kur'ân 28 (1, 213); Tirmizî, Da'avât 79 (3492); Ebu Dâvud, Salât 358, (1483); İbnu Mâce, Duâ 8, (3854).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, yapmak istediği herşeyi Allah'ın meşietine bırakmakla emredilmiş olan mü'minin (Kehf 24) Allah'tan talebettiği şeyde azimli davranmasını, Allah'ın meşîetine (yani dilemesine) bırakmadan, kesin bir üslûbla istemesini emretmektedir.

Bâzı âlimler, buradaki azmin mânâsını *"icâbet hususunda Allah hakkında hüsn-i zan etmektir"* diye te'vîl etmişlerdir.

2- Hadîsin Müslim'de gelen bir vechinde وَلْيُعْظِمِ الرَّغْبَةَ **"Rağbeti büyültsün"** emreder. Bu ifâde şârihlerce: *"Duâyı tekrar etmek, ısrarla üzerinde durmak sûretiyle duâda mübâlağa etsin"* diye anlaşılmıştır. Mamafih, bununla *"büyük ve çok şeylerin istenmesi emredildiği"* de anlaşılmıştır. Bu son mânâyı te'yîd eden bir karîne aynı hadîsin sonunda yer alan فَإِنَّ اللّٰهَ لاَ يَتَعَاظَمُهُ شَيْءٌ **"Zîrâ Allah'a hiçbir şey büyük gelmez"** ifâdesidir.

3- Hadîs, Cenâb-ı Hakk'tan azimle, ısrarla istemek gerektiğini, *"dilersen affet, dilersen rızık ver..."* gibi Allah'ın dilemesine (meşietine) bırakmamak gerektiğini ifâde ettikten sonra bunun sebebini son cümlede belirtmektedir: "Allah Teâla Hazretleri'ni kimse icbâr edemez." Zîrâ "dilersen" tabiri, mecbur edilmesi mümkün olan kimseler hakkında kullanılması münâsiptir ve nezâket ifâde eder. Cenâb-ı Hakk ise bundan münezzehtir, öyle ise meşîete tâlik etmenin bir ifâdesi yoktur.

Hadîsteki yasağı îzah sadedinde, *"Dilersen affet..." gibi meşîete tâlik edilen ifâdelerde talebedilen şey ve talepde bulunulan Zât hakkında bir nevi istiğna mânâsı mevcuttur"* dahi denmiştir. İki mânâ da sahîh ise de, önceki evlâdır.

İbnu Battâl der ki: "Bu hadîsten, kişinin duâ ederken, matlûbunu, elinden gelen bütün gayreti sarfederek talebetmesi, isteğine icâbet edileceği husûsunda ümid içinde bulunması, fakat Kerîm olan bir Zât'tan talepde bulunması haysiyyetiyle asla ümîtsizliğe düşmemesi gerektiği anlaşılmaktadır."

İbnu Uyeyne de şöyle demiştir: "Kişiyi, kusurunun büyüklüğü (ümitsizliğe sevkederek) duâ etmesine mâni olmamalıdır. Zira, Cenâb-ı Hakk, mahlûkatının en kötüsü olan iblisin bile duâsına icâbet etmiştir. Zira iblis: *"İnsanların tekrar dirilecekleri güne kadar bana mühlet ver!"* dedi de Allah: **"Sen, kendisine mühlet verilenlerdensin"** (A'râf 14-15) diyerek duâsını kabul etti".

1778 ٧- وعن أبي موسى رضى اللّه عنه قال: [كُنَّا فِي سَفَرٍ فَجَعَلَ النَّاسُ يَجْهَرُونَ بِالتَّكْبِيرِ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ارْبَعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ(١)، فَإِنَّكُمْ لاَ تَدْعُونَ أَصَمَّ، وَلاَ غَائِباً إِنَّكُمْ تَدْعُونَ سَمِيعاً بَصِيراً وَهُوَ مَعَكُمْ، وَالَّذِى تَدْعُونَهُ أَقْرَبُ إِلَى أَحَدِكُمْ مِنْ عُنُقِ رَاحِلَتِهِ]. أخرجه الخمسة الا النسائي.

«ارْبَعُوا» أى أرفقوا.

7. **(1778)**- *Ebu Musâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Bir sefere (Hayber seferi) çıkmıştık. Halk (yolda, bir ara) yüksek sesle tekbîr getirmeye başladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) (müdâhale ederek):*

"Nefislerinize karşı merhametli olun. Zîra sizler, sağır birisine hitâbetmiyorsunuz, muhâtabınız gâib de değil. Sizler gören, işiten, (nerede olsanız) sizinle olan bir Zât'a, Allah'a hitabediyorsunuz. Dua ettiğiniz Zât, her birinize, bineğinin boynundan daha yakındır" dedi." [Buhârî, Da'avât 50, 67, Cihâd 131, Meğâzî 38, Kader 7, Tevhîd 9; Müslim, Zikr 44, (2704); Tirmizî, Da'avât 3, 59, (3371, 3457); Ebû Dâvud, Salât 361, (1526, 1527, 1528).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîste, *tekbîr* "duâ" olarak tavsîf edilmektedir. Tekbir, bir talep için değil, zikrullah için söylenmiş olmasına rağmen *duâ* olarak tavsîfi, aslında *duâ*nın da *zikr*in de bir ibâdet, yani kulluk tezâhürü olmasından ileri gelir.

2- Yüksek sesle tekbir getirenlere Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, **"Nefislerinize karşı merhametli olun"** buyurması, gereksiz yere kendinizi yormayın demektir. Zira tekbir, alçak sesle de olsa, Cenâb-ı Hakk işitecektir.

1779 ٨- وعن معاذ رضى اللّه عنه قال: [سَمِعَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ رَجُلاً يَقُولُ:

(١) فى بعض النسخ: (أيها الناس اربعوا على أنفسكم إنكم لا تدعون). إلى آخر الحديث.

اللّهُمَّ إنّى أَسْأَلُكَ تَمَامَ النِّعْمَةِ، فَقَالَ: أَىُّ شَىْءٍ تَمَامُ النِّعْمَةِ؟ فَقَالَ: دَعْوَةٌ دَعَوْتُ بِهَا أَرْجُو بِهَا الْخَيْرَ. قَالَ: فَإِنَّ تَمَامَ النِّعْمَةِ دُخُولُ الْجَنَّةِ، وَالْفَوْزُ مِنَ النَّارِ، وَسَمِعَ رَجُلاً يَقُولُ: يَاذَا الْجَلاَلِ وَالإِكْرَامِ، فَقَالَ: قَدِ اسْتُجِيبَ لَكَ فَسَلْ، وَسَمِعَ آخَرَ يَقُولُ: اللّهُمَّ إِنِّى أَسْأَلُكَ الصَّبْرَ، فَقَالَ سَأَلْتَ اللّهَ تَعَالَى: الْبَلاَءَ فَسَلْهُ الْعَافِيَةَ]. أخرجه الترمذى.

8. (1779)- *Hz. Mu'âz* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bir kimsenin: "Ya Rabbi senden nimetin kemâlini talebediyorum" dediğini işitmişti. Sordu:*

"Nimetin kemâli nedir?"

"Bu bir duâdır, onunla duâ edip, onunla hayır (çok mal) ümîd ettim" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Sordum, zîra, nimetin kemâli cennete girmektir, ateşten kurtulmaktır" dedi. Bir başkasının da şöyle söylediğini işitti:

"Ey celâl ve ikrâm sâhibi Rabbim!" Hemen şunu söyledi:

"Duâna icâbet edilmiştir, (ne arzu ediyorsan) durma iste!" *derken, bir başkasının:*

"Ya Rabbi senden sabır istiyorum!" dediğini işitmişti, ona da:

"Allah'tan bela istedin, afiyet de iste!" *dedi.* [Tirmizî, Da'avât 99, (3524).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîste, duâ ederken talep edilen *temâmu'n-nimet*in ne olduğu hususunda talep eden kimseyi işitince, bununla neyi talebetmekte olduğunu sormuştur. Adam "Müstecab bir duâ olarak onunla duâ ediyorum, o sayede arzum yerine geliyor" demek istemiş, *hayır* kelimesiyle de matlûbunu belirtmiştir. Böylece anlaşılmıştır ki, *"çok mal"* istemektedir. Nitekim: ان ترك خيرا **"Birinize ölüm geldiği zaman eğer mal bırakıyorsa..."** (Bakara 180) meâlindeki ayette *hayır* kelimesi *"mal"* mânâsında kullanılmıştır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) adamın davranışını red ve tashîh maksadıyla: **"Temâmu'n-nimet (yani nimetin kemalî,tamamlanması) cennettir, ateşten kurtulmaktır"** açıklamasını yapar. Bu sözleriyle şu âyeti hatırlatmış olmaktadır: **"...Ateşten uzaklaştırılıp cennete sokulan kimse artık kurtulmuştur..."** (Âl-i İmrân 185).

2- Hadîste geçen *celâl ve ikram sahibi* tâbiriyle, *"Büyüklük ve azamet sâhibi, dostlarına yâni velî kullarına ikramı bol olan Allah"* kastedilmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, *"Ya Zel celâl ve'l-ikrâm" diyerek duâya başlayan kimseye:* **"Duâna icâbet edilmiştir, ne arzu ediyorsan durma iste!"** demesini değerlendiren âlimler, bu sözle başlanan duânın müstecab olacağı hükmünü çıkarmışlardır.

1780 ٩- وعن عائشة رضى الله عنها قَالَت: [كَانَ رسولُ الله ﷺ يَسْتَحِبُّ الْجَوَامِعَ مِنَ الدُّعَاءِ، وَيَدَعُ مَا سِوَى ذَلِكَ].

9. **(1780)**- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) özlü duâları tercih eder, diğerlerini bırakırdı."* [Ebu Dâvud, Salât 358, (1482).]

AÇIKLAMA:

1- *Özlü* diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı *câmî* kelimesinin cem'i (çoğulu) olan *cevâmi*'dir. Az kelime ile çok mânâ ihtiva eden demektir. Çok mânadan maksad, hem dünyaya hem de âhirete ait hayırlardır. Şu âyet-i kerîme özlü duâya en güzel örnektir:

رَبَّنَا آتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

"Rabbimiz, bize dünyada da âhirette de iyilik ver ve bizi ateşten koru" (Bakara 201). Dünya ve âhiret için afiyet talebeden duâlar da böyledir.

Aliyyü'l-Kâri der ki: "Câmi' (özlü) duâlardan maksad, her çeşit sâlih gayeleri cemeden, Allahu Teâla hazretlerine övgüyü, senâyı ve isteme âdabını cemeden duâlardır".

el-Muzhîr'in açıklaması şöyle: "Bunlar kelimeleri az, mânâları çok olan dünya ve âhiret meselelerine şâmil duâlardır. Şu duâda olduğu gibi:

اَللّٰهُمَّ إِنِّى اَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِى الدِّينِ وَالدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

"Allahım, senden af, din, dünya ve âhiretim için âfiyet, diliyorum." Şu duâ da bir başka örnektir:

اَللّٰهُمَّ إِنِّى اَسْأَلُكَ الْهُدَى وَالتُّقَى وَالْعَفَافَ وَالْغِنَى

"Allahım senden hidâyet, takva (Allah korkusu), iffet (dünyevî arzulardan korunma), ve (gönül) zenginliği istiyorum."

Bu örnekler hep Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan mervî *me'sûr* duâlardır. Dikkat edilirse taleb edilen şeyler hep mutlaktır: *Hidâyet, takva, iffet, zenginlik.* Böylece dünyevî, uhrevî, maddî ve mânevî her çeşidi kastedilmiş olmaktadır. Câmi (özlü) kelâm deyince bu kastedilmektedir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir hadîslerinde, **"Bana cevâmîu'l-kelîm (özlü sözler) verildi"** buyurur.

1781 ١٠- وعن ابن مسعود رضى اللّه عنه قال: [كَانَ رسولُ اللّهِ ﷺ يُعْجِبُهُ أَنْ يَدْعُو ثَلاَثاً، وَيَسْتَغْفِرَ ثَلاَثاً]. أخرجهما أبو داود.

10. **(1781)**- *Hz. İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) duâyı üç kere yapmaktan, istiğfarı üç kere yapmaktan hoşlanırdı.*" [Ebu Davûd, Salât 361, (1524).]

AÇIKLAMA

Daha önce de geçtiği üzere, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ısrar ve tekrar tavsiye etmektedir. Bu rivâyet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, duâ veya istiğfar ettiği zaman üçer sefer tekrarladığını göstermektedir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK HADÎSLER

1782 ١ - عن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [قَالَ رسولُ الله ﷺ:
يُسْتَجَابُ لأَحَدِكُمْ مَالَمْ يَعْجَلْ، يَقُولُ: قَدْ دَعَوْتُ رَبِّى فَلَمْ يَسْتَجِبْ لِى].
أخرجه الستة إلا النسائى.

وفى أخرى لمسلم قال: [لاَ يَزَالُ يُسْتَجَابُ لِلْعَبْدِ مَالَمْ يَدْعُ بِإثْمٍ، أَوْ قَطِيعَةِ رَحِمٍ].

وفى أخرى للترمذى: [مَا مِنْ رَجُلٍ يَدْعو اللّهَ تَعَالَى إلاَّ اسْتَجَابَ لَهُ. فَإِمَّا أَنْ يُعَجِّلَ لَهُ فِى الدُّنْيَا، وَإِمَّا أَنْ يَدَّخِرَ لَهُ فِى الآخِرَةِ، وَإِمَّا أَنْ يُكَفِّرَ عَنْهُ مِنْ ذُنُوبِهِ بِقَدْرِ مَا دَعَا، مَالَمْ يَدْعُ بِإثْمٍ، أَوْقَطِيعَةِ رَحِيمٍ، أَوْ يَسْتَعْجِلْ.

1. **(1782)**- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Acele etmediği müddetçe her birinizin duâsına icâbet olunur. Ancak şöyle diyerek acele eden var:"Ben Rabbime duâ ettim duâmı kabul etmedi."** [Buhârî, Da'avât 22; Müslim, Zikr 92, (2735); Muvatta, Kur'ân 29 (1, 213); Tirmizî, Da'avât 145, (3602, 3603); Ebu Dâvud, Salât 358, (1484).]

Müslim'in diğer bir rivâyeti şöyledir: "Kul, günah talebetmedikçe veya sıla-ı rahm'ın kopmasını istemedikçe duâsı icâbet görmeye (kabul edilmeye) devam eder."

Tirmizî'nin bir diğer rivâyetinde şöyledir: "Allah'a duâ eden herkese Allah icâbet eder. Bu icâbet, ya dünyada peşin olur, ya da âhirete saklanır, yahut da duâ ettiği miktarca günahından affedilmek sûretiyle olur, yeter ki günah talebetmemiş veya sıla-ı rahmin kopmasını istememiş olsun, ya da acele etmemiş olsun."

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadîslerinde duâ eden insanların bir zaafına dikkat çekmektedir: İsti'câl, yani acelecilik. Bir başka ifâde ile duânın hemen karşılığını görme arzusu. Müslim'in bir rivâyetinde "Ya Rasulallah *İsti'cal* nedir?" diye sorulunca şu açıklamayı yapar:

"Duâ ettim, ettim de hiçbir neticesini görmedim" der ve o anda duâyı terkeder." Şu halde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), duânın terkine sevkedecek bir aceleciliği hoş görmüyor. Bu sebeple, her hâl-u kârda duâ etmeye devam edilmesi için, duânın mutlaka netice vereceğini kesin bir dille ifâde ettikten sonra bu kabûlün şu sûretlerden biriyle olacağını belirtir:

1- Ya isteğe uygun olarak dünyada görülecek bir şekilde makbûl olur.

2- Ya âhirette verilmek üzere sevap takdir edilir.

3- Yahut günahları affedilir."

Şu halde, bu hadîs, neticeye hiç aldırmadan duâ etmeye, Allah'tan hayırlı şeyler istemeye devam etmeye teşvik etmektedir. Duâyı ibâdetin, kulluğun bir gereği bilip, ara vermeden devam etmelidir. Mü'min ibâdetten usanmaz, zaten hayatının gayesi ibadet ve kulluktur zira Allah insanları sadece ve sadece ibâdet için yaratmış bulunmaktadır (Zâriyat 56). İcâbetin gecikmesi, henüz vakti gelmediğinden, yahut daha çok ibadet edip mübâlağa göstermesi gereğindendir. Zira, önce de belirtildiği gibi, Cenâb-ı Hakk duâda mübalağa ve ısrarı sevmekte, çok duâ edenlerin duâsını kabul buyurmaktadır.

1783 ٢- وعن جابر رضى اللّٰه عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رسول اللّٰهِ ﷺ: لاَ تَدْعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ، وَلاَ تَدْعُوا عَلَى أَوْلاَدِكُمْ، وَلاَ تَدْعُوا عَلَى خَدَمِكُمْ، وَلاَ تَدْعُوا عَلَى أَمْوَالِكُمْ لاَ تُوَافِقُ(١) مِنَ اللّٰهِ سَاعَةً نَيْلٍ فِيهَا عَطَاءٌ، فَيَسْتَجِيبُ لَكُمْ].

أخرجه أبو داود.

«النَّيْلُ»: النوال، والعطاء.

2. **(1783)**- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Nefislerinizin aleyhine duâ etmeyin, çocuklarını-**

(١) أى لئلا توافق.

zın aleyhine de duâ etmeyin, hizmetçilerinizin aleyhine de duâ etmeyin. Mallarınızın aleyhine de duâ etmeyin. Ola ki, Allah'ın duâları kabul ettiği saate rastgelir de, istediğiniz kabul ediliverir." [Ebu Dâvud, Salât 362, (1532).]

AÇIKLAMA:

1- Burada yasaklanan *"aleyhe duâ"* dan maksad dilimizde *beddua* veya *ilenç* dediğimiz şeydir, yâni kötü temennîlerde bulunmaktır. Kişinin kendisi için, "Gözlerim körolsun"; evladı için, *"Allah canını alsın"*; malı için, "yok olsun, ateş olsun..." gibi sözler sarfetmesidir. İnsanlar çoğu kere bu çeşit sözleri çok samimi olmaksızın, bir dil alışkanlığı şeklinde sıkça kullanırlar. İşte bu hadîste, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hareketin mü'minlik edebine uymadığını, dilimizi, zihnimizi böylesi sözlere alıştırmamamız gerektiğini ders veriyor. Bu sözlerin, Cenâb-ı Hakk'ın duâları kabûl ettiği bir âna rastlayacak olursa, pek samimi olmadan yapılan bu bedduaların bed âkibeti ile karşılaşılabileceğini belirtiyor. Bir başka hadîste duâlara meleklerin *"âmin!"* demeleri sebebiyle kişinin kendisi için hayırdan başka bir temennîde bulunmaması tavsiye ediliyor:

لاَ تَدْعُوا عَلَى اَنْفُسِكُمْ إلاَّ بِخَيْرٍ فَإنَّ الْمَلَٓئِكَةَ يُؤَمِّنُونَ عَلَى مَا تَقُولُونَ

"Kendiniz için sâdece hayır dileyin. Zirâ melekler, duâlarınıza "âmin!" derler."

1784 ٣- وعن أنس رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: لِيَسْأَلْ أحَدُكُمْ رَبَّهُ حَاجَتَهُ كُلَّهَا حَتَّى يَسْأَلَ شِسْعَ نَعْلِهِ إذَا انْقَطَعَ]. أخرجه الترمذى.

وزاد فى رواية عن ثابت البنانى رحمه اللّه مرسلا: [حَتَّى يَسْأَلَهُ الْمِلْحَ، وَحَتَّى يَسْأَلَهُ شِسْعَهُ إذَا انْقَطَعَ].

«الشِّسْعُ» سير النعل الذى يدخل بين الأصابع.

3. **(1784)**- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Sizden herkes, ihtiyaçlarının tamamını Rabbinden istesin, hatta kopan ayakkabı bağına varıncaya kadar istesin."** [Tirmizî, Da'avât 149, (3607, 3608).]

AÇIKLAMA:

Münavî şu açıklamayı sunar: "Cenâb-ı Hakk, kendisine tevekkül eden herke-

sin ihtiyaç duyup arzu ettiği şeyleri, az olsun-çok olsun, büyük olsun-küçük olsun, te'min etmeyi tekeffül etmiştir."

Ayakkabı bağının bile Allah'tan istenmesiyle ilgili olarak da şunu söyler: "En değersiz bir şeyin bile, büyüklerin büyüğünden (Allah'tan) istenmesi, O'ndan büyük bir şeyin istenmesinden daha çok mânâ taşır. (Bu sebeple hadîs, *istesin* kelimesini kullandı ve buna bir mâni olmadığını, isteyeni reddedecek bir aracı da olmadığını göstermek için *"istesin"* kelimesini ikinci sefer tekrar etti. Ayrıca *"istemek vak'ası"*'yla Cenâb-ı Hakk'ın kâinattaki eksiksiz hakimiyeti idrâk edilir, rahmetinin, ihsanının, cömertliğinin ve kereminin şuaları müşâhede edilir. İsteneni Cenab-ı Hakk'in vermesi, isimlerinin ve sıfatlarının bir gereğidir de. Bu isim ve sıfatlarını, onların mukteză ve müteallikâtından, âsârından ve ahkâmından ayrı düşünmek câiz değildir. Öyle ise Hak Teâlâ Hazretleri cömerttir ve kemâl mertebesinde cömertlik (cûd) onun vasfıdır. Bu sebepledir ki, kendisinden istenmeyi sevmiş ve insanların kendisinden istemesini talebetmiş, isteyecek kimseleri yaratıp, onlara istemek ilhâm etmiş ve de, kendisinden istenenleri yaratmıştır. O, isteyeni de, istemelerini de, istediklerini de yaratandır."

Şunu da kaydetmek isteriz: İhtiyaçlarımızın tahakkukunda, duâ, sâdece lisânî talepden ibâret değildir. Lisânen ifâdeye döktüğümüz, belirgin hâle getirdiğimiz, ihtiyacımızı fiilî taleple de istememiz gerekir. Zîrâ âyet-i kerimede: وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى **"İnsan için, kendi çalıştığından başkası yoktur"** (Necm 39) buyurulmuştur.

Öyle ise kişinin te'min etmek istediği her ihtiyâcı önce lisânen Allah'tan isteyip, sonra da çalışarak elde etmesi; netîcede "kendine ulaşan -maddi ve manevî- her çeşit hayrı, bir ayakkabı bağı bile olsa, Allah'dan bir lütuf, bir ikram bilmesi" (Nisa 79) mü'minlik edebidir.

1785 ٤– وعن أبي هريرة رضى اللّه عنه: [أنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: مَنْ لَمْ يَسْألِ اللّهِ يَغْضِبْ عَلَيْهِ].

4. **(1785)**- *Ebu Hüreyre Hazretleri* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Allah Teâla Hazretleri kendisinden istemeyene gadab eder."** [Tirmizî, Da'avât 3, (3370); İbnu Mâce, Duâ 1, (3827).]

AÇIKLAMA:

Alimlerimiz, hadîsi şöyle açıklar: "Duâ etmeyene Allah'ın gadab etmesi yani kızması bu hareketin tekebbür ve istiğnadan ileri gelmesi sebebiyledir. Allah'a karşı tekebbür ve istiğna ise kulluk edebine yakışmayan, câiz olmayan bir hal-

dir."Tîbî şöyle demiştir: "Allah, fazlından istenmesini sever. Bu sebeple, kim Allah'tan talepte bulunmazsa ona buğz eder, buğzedilenin [Kur'ân-ı Kerîm'de zikri geçen *mağdûbaleyh* (Fatiha 7)] zümresinden olduklarında şüphe yoktur."

1786 ٥- وعن ابن مسعود رضى اللّهُ عنهُ قال: [قَالَ رسولُ الله ﷺ: سَلُوا اللّهَ تَعَالَى مِنْ فَضْلِهِ، فَإِنَّ اللهَ يُحِبُّ أَنْ يُسْأَلَ، وَأَفْضَلُ العِبَادَةِ انْتِظَارُ الفَرَجِ]. أخرجهما الترمذى.

5. **(1786)**- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) Hazretleri anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Allahu Teâla Hazretleri'nin fazlından isteyin. Zira Allah, kendisinden istenmesini sever. İbâdetin en efdali de (duâ edip) kurtuluşu beklemektir."** [Tirmizî, Da'avât 126 (3566).]

AÇIKLAMA:

Kurtuluş diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı *ferec*tir, darlıktan, sıkıntıdan kurtulmak manasına gelir. Kurtuluş beklemek, *Allah'tan başkasına şikâyeti terkederek belâ ve hüznün gitmesini sabır içerisinde gözetmek* manasına gelir. Bu en efdal ibâdettir. Çünkü belâya sabırla mukâbele Allah'ın kazasına inkıyâd ve rızadır. Esâsen, herçeşit tedbire rağmen gelen musîbet karşısında sabır ve metanetten başka yapacak birşey yoktur. Sabırsızlık, telâş, başkalarına dert yanmak, bağırıp çağırmak hiçbir derde deva getirmez, üstelik artırır.

Burada sabrın tavsiyesi, tedbirin terkedilmesi mânasını taşımaz. Bilâkis, elden gelen tedbir ve çâreye başvurduktan sonra ferec ve kurtuluşu sabır içinde Allah'tan beklemek tavsiye edilmektedir. Şifayı verenin Allah olduğunu bildiren Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), *tedâvi aramaya devam etmeyi* emretmiştir:

إِنَّ اللّهَ تَعَالَى أَنْزَلَ الدَّاءَ وَالدَّوَاءَ وَجَعَلَ لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءً فَتَدَاوَوْا...

1787 ٦- وعن جابر رضى اللّهُ عنه قال: [قَالَتِ امْرَأَةٌ: يَارَسُولَ اللّهِ، صَلِّ عَلَيَّ وَعَلَى زَوْجِي، فَقَالَ ﷺ: صَلَّى اللّهُ عَلَيْكِ وَعَلَى زَوْجِكِ]. أخرجه أبو داود.

6. **(1787)**- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Bir kadın: "Ey Allah'ın Resûlü, bana ve kocama duâ ediver!" diye ricada bulunmuştu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) efendimiz:*

"Allah sana da, kocana da rahmet etsin!" *diye duâ buyurdu."* [Ebu Dâvud, Salât 363, (1533).]

AÇIKLAMA:

1- Ebu Dâvud bu hadîsi: اَلصَّلاَةُ عَلَى غَيْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan başkasına salât"adını taşıyan bir babta kaydeder.*

Duâ ve teberrük mânasına salâtın, bazı âlimler ce Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) dışındaki insanlar için de kullanılması câiz görülmüştür. Nitekim, âyeti kerîmede, zekâtını verenler için: وَصَلِّ عَلَيْهِمْ **"Onlara duâ et"** denmektedir. Âyet meâlen şöyle: **"(Ey Muhammed), mallarının bir kısmını, kendilerini temizleyip arıtacak sadaka olarak al. Onlara duâ et. Senin duân onlar için bir huzurdur"** (Tevbe 103). Rivâyete göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ebu Evfâ âilesi, zekâtlarını getirdikleri zaman onlara şöyle duâ etmiştir. اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ أَبِى أَوْفَى **"Allahım Ebu Evfa âilesine rahmet et,"**

2- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e ümmetinden olan salât, ta'zîm ve takrîm (saygı ve hürmet) ifâde eder. Bu mânâdaki salât ona hastır. Hatta İbnu Abbâs (radıyallahu anh): *"Salât'ı* hiç kimse Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan başka birisi hakkında kullanamaz, câiz değildir" demiştir:

لاَ تَنْبَغِى الصَّلاَةُ مِنْ اَحَدٍ عَلَى اَحَدٍ إِلاَّ فِى حَقِّ النَّبِيِّ عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ

Ancak Şiâ, bu mânada *salâtı* Hz. Ali ve onun evladları için kullanırlar. Onlar yukarıda kaydettiğimiz ayeti delil göstererek, "zetâtını verenler hakkında" kullanılabileceğini söylerler ve ilâve ederler: "Öyle ise, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin (radıyallahu anhüm) hakkında niye câiz olmasın?" Keza derler ki: "Selamlaşmada bir kimse *es-selamu aleyküm* dese, diğeri ona *"ve aleykümü's-selâm"* diye mukabele eder. Bu da gösterir ki, bu lâfzı müslümanların büyük çoğunluğu hakkında kullanmak câizdir. Öyle ise, Âl-i Beyt hakkında kullanılması niye câiz olmasın?"

Kadı İyâz der ki: *"Bu tabir Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında câizdir. Bunun delili şu rivâyettir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a (Ashabtan) bazıları sordu: "Ey Allah'ın Resûlü! Sana Selam'ın nasıl olacağını biliyoruz, ama salât nasıl olmalıdır?"*

Şu cevabı verdi:

"Size öğretildiği şekilde söyleyin. Deyin ki: "Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed kemâ salleyta alâ İbrahîme ve alâ Âli İbrahim." Malûmdur ki, Muhammed âilesinde peygamber yoktur. Öyle ise Âli İbrahim hakkında câiz olduğu üzere aynı şekilde Hz. Ali hakkında da câiz olur."

1788 ٧- وعن أبى الدرداء رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَا مِنْ عَبْدٍ مُسْلِمٍ يَدْعُو لأَخِيهِ بِظَهرِ الْغَيْبِ(١) إلاَّ وَقَالَ الْمَلَكُ: وَلَكَ بِمِثْلٍ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

وزاد: [إلاَّ قَالَتِ الْمَلاَئِكَةُ: آمِينَ(٢)، وَلَكَ بِمِثْلٍ(٣)].

7. **(1788)**- *Ebu'd-Derdâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Kardeşinin gıyabında duâ eden hiçbir mü'min yoktur ki melek de: "Bir misli de sana olsun" demesin."** [Müslim, Zikr 86, 88, (2732, 2733); Ebu Dâvud, Salât 364, (1534).]

Ebu Dâvud'un rivâyetinde şu ziyâde vardır: "Melekler: *"Âmin, bir misli de sana olsun!"* derler."

1789 ٨- وعن عائشة رضى اللّه عنها قالت: [قَالَ رسولُ اللّه ﷺ: مَنْ دَعَا عَلَى مَنْ ظَلَمَهُ فَقَدِ انْتَصَرَ(٤)] أخرجه الترمذى.

8. **(1789)**- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Her kim, kendine zulmedene beddua ederse, ondan intikamını (dünyada) almış olur."** [Tirmizî Da'avât 115, (3547).]

AÇIKLAMA:

1- Münâvî der ki: "Mazlum, beddua etmek sûretiyle zâlimin ırzından alıp, onun günahını azaltır. Böylece mazlumun sevabı da, bedduası nisbetinde azalmış olur. Bu hadîs şunu haber veriyor: Zulme mâruz kalan kişi, diliyle bile olsun intikam alsa, zâlimdeki hakkını dünyada almış olur ve zâlimin günahı kalmaz, mazlumun da âhirette alacağı bir ecri kalmaz. Öyle ise hadîs, mazlûma, dünyada intikam almamayı, ecrini Allah'a bırakarak zâlimi affetmeyi tavsiye etmiş olmaktadır. Nitekim âyet-i kerîmede: وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ إنَّ ذَلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الأُمُورِ

(١) أى فى غيبة المدعو له.
(٢) أى استجب.
(٣) أى بمثل ما سألت لأخيك.
(٤) أى انتقم لنفسه.

"Ama sabredip bağışlayanın işi, işte bu, azmedilmeye değer işlerdendir" (Şurâ 43) buyurulmaktadır.

2- Hadîs, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in zâlim veya mazlûm bütün ümmetine karşı şefkat duyduğunu göstermektedir. Mazlûmlara şefkat duymakta, zîra ecirden mahrûm kalmaması için affetmesini istemektedir. Zalimlere karşı da şefkat duymaktadır zira, mazlûm beddua ettiği takdirde, duâsının kabul edilerek aleyhinde tecelli etmesi mevzubahistir. Cenâb-ı Hakk zalimi affedeni övdüğü gibi intikam alanı da övmüştür..."

İKİNCİ BAB

DUÂNIN KISIMLARI

(İki kısımdır)

★

BİRİNCİ KISIM

SEBEBE VE VAKTE BAĞLI DUÂLAR

(Yirmi fasıldır)

★

BİRİNCİ FASIL

İSM-İ AZAM VE ESMA-İ HÜSNA DUÂLARI

★

İKİNCİ FASIL

NAMAZ DUÂLARI

★

ÜÇÜNCÜ FASIL

TEHECCÜD DUÂLARI

★

DÖRDÜNCÜ FASIL

AKŞAM VE SABAH YAPILACAK DUÂLAR

★

BEŞİNCİ FASIL

UYUMA VE UYANMA DUÂLARI

★

ALTINCI FASIL

EVDEN ÇIKIŞ VE EVE GELİŞ DUÂLARI

★

YEDİNCİ FASIL

OTURMA-KALKMA DUÂLARI

★

SEKİZİNCİ FASIL

SEFERDE OKUNACAK DUÂLAR

★

DOKUZUNCU FASIL

ÜZÜNTÜ VE TASA HALİNDE OKUNACAK DUÂLAR

★

ONUNCU FASIL

HAFIZAYI GÜÇLENDİRME DUÂLARI

★

ONBİRİNCİ FASIL

GİYİNME VE YEMEK DUÂLARI

★

ONİKİNCİ FASIL

KAZA-İ HACET DUÂSI

★

ONÜÇÜNCÜ FASIL

MESCİDE GİRİŞ-ÇIKIŞ DUÂLARI

★

ONDÖRDÜNCÜ FASIL

HİLALİ GÖRÜNCE OKUNACAK DUÂ

★

ONBEŞİNCİ FASIL

GÖK GÜRLEYİNCE, RÜZGAR ESİNCE, BULUT ÇIKINCA OKUNACAK DUÂLAR

★

ONALTINCI FASIL

ARAFE GÜNÜ, KADİR GECESİ DUÂSI

★

ONYEDİNCİ FASIL

HAPŞIRINCA YAPILACAK DUÂ

★

ONSEKİZİNCİ FASIL

HZ. DAVUD (aleyhisselam)'UN DUÂSI

★

ONDOKUZUNCU FASIL

HZ. YUNUS (aleyhisselam) KAVMİNİN DUÂSI

★

YİRMİNCİ FASIL

BELAYA UĞRAYANI GÖRÜNCE OKUNACAK DUÂ

★

İKİNCİ KISIM

SEBEBE VE VAKTE BAĞLI OLMAYAN DUÂLAR

★

BİRİNCİ FASIL

İSM-İ ÂZAM VE ESMA-İ HÜSNA DUÂLARI

1790 ١- عن بريدة رضى الله عنه قال: [سَمِعَ النَّبِىُّ ﷺ رَجُلاً يَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنِّى أَسْأَلُكَ بِأَنِّى أَشْهَدُ أَنَّكَ: أَنْتَ اللّهُ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ أَنْتَ الأَحَدُ الصَّمَدُ الذى لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أَحَدٌ، فَقَالَ: وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لَقَدْ سَأَلَ اللّهَ بِاسْمِهِ الأَعْظَمِ الَّذِى إِذَا دُعِىَ بِهِ أَجَابَ، وَإِذَا سُئِلَ بِهِ أَعْطَى].

أخرجه أبو داود والترمذى.

1. (1790)- *Hz. Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bir adamın şöyle söylediğini işitti: "Allahım, şehâdet ettiğim şu hususlar sebebiyle senden talep ediyorum: Sen, kendisinden başka ilah olmayan Allah'sın, birsin, samedsin (hiçbir şeye ihtiyacın yok, herşey sana muhtaç), doğurmadın, doğmadın, bir eşin, bir benzerin yoktur."*

Bunun üzerine Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular:

"Nefisimi kudret elinde tutan Zât'a yemin olsun, bu kimse, Allah'tan, İsmi Âzamı adına talepte bulundu. Şunu bilin ki, kim İsmi Âzamla duâ ederse Allah ona icâbet eder, kim onunla talepde bulunursa (Allah ona dilediğini mutlaka) verir." [Tirmizî, Da'avât 65, (3471); Ebu Dâvud, Salât 358, (1493).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), burada, duâ ederken İsm-i Âzam şefaatçi yapılarak istendiği takdirde Cenâb-ı Hakk'ın isteneni vereceğini ifâde buyuruyor. Müteâkiben göreceğimiz üzere (1974 numaralı hadîs) Allah'ın doksandokuz ismi vardır. Bunlardan biri, İsm-i Azâm'dır. İsm-i Azâm'ın hangisi olduğu kesin şekilde belirtilmemiştir.

2- *Tîbî* demiştir ki: "Bu hadîs delâlet eder ki: "Allah'ın bir *İsm-i Azam*'ı var, o şefaatçi yapılarak duâ ederse icâbet eder ve o isim, burada mezkûrdur. Keza hadîste: **"Allah'tan başka şeylerden yüz çevirerek, tam bir ihlâsla zik-**

redilen her isim, İsm-i Âzam'dır, zira harflerin birbirine karşı farklı bir şerefi yoktur" diyenlere de hüccet vardır. Başka hadîslerde de benzer şeyler zikredilmiştir. Onlarda, bu hadîste bulunmayan isimler de mevcuttur. Ancak, hepsinde "allah" kelimesi mevcuttur. Bu durumdan hareketle *İsm-i Âzam*'ın "Allah" lâfzı olduğuna hükmedilmiştir."

3- Hadîste *duâ etmek*le, *istemek (talepte bulunmak)* arasında bir tefrik yapılmamaktadır. Buna göre, kulun: *"Falanca şeyi bana ver"* sözü, onun *istemesi*, talebetmesidir. *Duâ* ise, kulun nida ederek: *"Ey Rabbim! diye seslenmesidir. Rabb Teâla bu seslenmeye: "Lebbeyk ey kulum (ey kulum söyle ne istiyorsun?)"* diye cevap verir.

Bu durumda *kulun istemesi*ne mukabil *Rabb'in vermesi* (îta etmesi) vardır. Şu halde, *duâ* ve *isteme* arasında belirtilen bu fark mevcuttur. Bu ince farkın her zaman gözetilmeyip, birinin diğeri yerine kullanılması da câizdir, vâkidir. Nitekim Tîbî der ki: "Duâya icabet, duâ edenin, duâyı kabul edenin yanında bulunduğuna delâlet eder, bu da, itanın (vermenin) hilâfına ihtiyacın yerine getirilmesini tazammun eder. Şu halde ikincisi daha üstündür."

1791 ٢– وعن محجن بن الأدرع رضىَ اللّهُ عنه قال: [سَمِعَ النَّبِىُّ ﷺ رَجُلاً يَقُولُ: اللّهُمَّ إِنِّى أَسْأَلُكَ بِاللّهِ الأَحَدِ الصَّمَدِ الَّذِى لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَد وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أَحَدٌ، أَنْ تَغْفِرَ لِى ذُنُوبِى إِنَّكَ أَنْتَ الغَفُورُ الرَّحِيمُ، فَقَالَ: قَدْ غُفِرَ لَهُ، قَدْ غُفِرَ لَهُ] أخرجه أبو داود والنسائِى.

2. **(1791)**- *Mihcen İbnu'l-Edra* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir adamın: "Ey Allahım, bir ve samed olan, doğurmayan ve doğurulmayan, eşi ve benzeri de olmayan Allah adıyla senden istiyorum. Günahlarımı mağfiret et, sen Gafûrsun, Râhimsin!" dediğini işitmişti, hemen şunu söyledi:*

"O mağfiret edildi. O mağfiret edildi. O mağfiret edildi!" [Ebu Dâvud, Salât 184, (985); Nesâî, Sehv 57, (3, 52).]

1792 ٣– وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [دَعَا رَجلٌ فَقَالَ: اللّهُمَّ إِنِّى أَسَأَلُكَ بِأَنَّ لَكَ الْحَمدَ، لاَ إِلٰهَ إِلاَّ أَنْتَ المَنَّانُ، بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ ذُو الْجَلاَلِ

وَالإِكْرَامِ. يَاحَيُّ يَا قَيُّومُ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: أَتَدْرُونَ بِمَ دَعَا؟ قَالُوا: اللّٰهُ وَرَسُولُهُ
أَعْلَمُ، قَالَ: وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لَقَدْ دَعَا اللّٰهَ بِاسْمِهِ الأَعْظَمِ الَّذِى إِذَا دُعِىَ بِهِ
أَجَابَ، وَإِذَا سُئِلَ بِهِ أَعْطَى]. أخرجه أصحاب السنن.

3. **(1792)**- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam şöyle duâ etmişti: "Ey Allahım, hamdlerim sanadır, nimetleri veren sensin, senden başka ilah yoktur, Sen semâvat ve arzın celâl ve ikrâm sahibi yaratıcısısın. Hayy ve Kayyûmsun (kâinâtı ayakta tutan hayat sahibisin.) bu isimlerini şefaatçi yaparak senden istiyorum!"

(Bu duâyı işiten) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sordu:

"Bu adam neyi vesile kılarak duâ ediyor, biliyor musunuz?"

"Allah ve Resûlü daha iyibilir?"

"Nefsimi kudret elinde tutan Zât'a yemin ederim ki, o Allah'a, İsm-i Âzam'ı ile duâ etti. O İsm-i Âzam ki, onunla duâ edilirse Allah icabet eder, onunla istenirse verir." [Tirmizî, Da'avât 109 (3538); Ebu Dâvud, Salât 358, (1495); Nesâî, Sehv 57, (3, 52).]

1793 ٤ - وعن أسماء بنت يزيد رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا قالت: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ:
اسْمُ اللّٰهِ الأَعْظَمُ فِى هَاتَيْنِ الآيَتَيْنِ: وَإِلٰهُكُمْ إِلٰهٌ وَاحِدٌ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ هُوَ الرَّحْمٰنُ
الرَّحِيمُ. وَفَاتِحَةِ سُورَةِ آلِ عِمْرَانَ: الٓمٓ اللّٰهُ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ هُوَ الْحَىُّ الْقَيُّومُ].
أخرجه أبو داود والترمذى وصححه.

4. **(1793)**- *Esmâ Bintu Yezîd* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:* **"Allah'ın İsm-i Azam'ı şu iki âyettedir:**

1- "İlahınız, tek olan ilahdır, ondan başka ilah yoktur. O Rahmân ve Rahîm'dir" (Bakara 163).

2- Âl-i İmrân sûresinin baş kısmı: Elif-Lâm-Mim. O Allah ki, O'ndan başka ilah yoktur, O hayy ve kayyûmdur" (Âl-i İmrân 1-3). [Ebu Dâvud, Salât 358, (1496); Tirmizî Da'avât 65, (3472).]

İÇİNDEKİLER

ÜÇÜNCÜ FASIL
ARAFAT VE MÜZDELİFE'DE TELBİYE 5
YEDİNCİ BAB
REMY (ŞEYTAN TAŞLAMA) 8
BİRİNCİ FASIL
REMY'İN KEYFİYETİ (NASIL YAPILDIĞI) 9
İKİNCİ FASIL
REMY'İN (TAŞLAMANIN) VAKTİ 14
ÜÇÜNCÜ FASIL
BİNEREK VE YÜRÜYEREK TAŞLAMA 19
DÖRDÜNCÜ FASIL
MÜTEFERRİK HADİSLER 23
SEKİZİNCİ BAB
HALK VE TAKSÎR HAKKINDA 25
DOKUZUNCU BAB
BİRİNCİ FASIL
İHRAM'DAN ÇIKMA (TAHALLÜL) 31
İKİNCİ FASIL
İHRAMDAN ÇIKMA VAKTİ 35
ONUNCU BAB
KURBANLAR 42
BİRİNCİ FASIL
KURBANIN VACİP OLUŞU VE SEBEPLERİ 43
İKİNCİ FASIL
KURBANIN KEMİYETİ VE MİKTARI 54
ÜÇÜNCÜ FASIL
KURBAN OLABİLECEK HAYVANLAR 63
DÖRDÜNCÜ FASIL
KURBAN OLAMAYACAK HAYVANLAR 67
BEŞİNCİ FASIL
KURBANLIĞIN İŞARETLENMESİ 70
ALTINCI FASIL
KURBAN KESMENİN YERİ VE ZAMANI 74
YEDİNCİ FASIL
KURBAN KESMENİN ÂDÂBI 78
SEKİZİNCİ FASIL
KURBANDAN YEMEYE DAİR 82
DOKUZUNCU FASIL
HELÂK OLAN KURBANLIK HAKKINDA 85
ONUNCU FASIL
KURBANLIK DEVEYE BİNMEK 88
ONBİRİNCİ FASIL
KÂBE'YE KURBAN HEDİYE EDEN MUKİM İHRAM GİYER Mİ? 91
ONİKİNCİ FASIL
MÜTEFERRİK HADİSLER 94

ONBİRİNCİ BAB
FEVÂT, İHSAR VE FİDYE 101
Umumi Açıklamalar 102
İhsar 102
Fevat 102
Fidye 102
BİRİNCİ FASIL
HASTALIK VE EZA SEBEBİYLE MAHSUR KALANLAR 103
Fidyede Muhayyerlik 105
Fidyenin Yeri 105
İKİNCİ FASIL
DÜŞMAN TARAFINDAN MANİ OLUNAN KİMSE 110
ÜÇÜNCÜ FASIL
MÜDDETTE YANILANLAR VEYA YOLU KAYBEDENLER 114
DÖRDÜNCÜ FASIL
MÜTEFERRİK HADİSLER 117
ONİKİNCİ BAB
MEKKE'YE GİRİŞ, KONAKLAMA VE ORADAN ÇIKIŞ ÂDÂBI 120
ONÜÇÜNCÜ BAB
HACCDA NİYABET 133
Niyabet 133
ONDÖRDÜNCÜ BAB
HACCLA İLGİLİ MÜTEFERRİK HÜKÜMLER 140
BİRİNCİ FASIL
TEŞRİK GÜNLERİNDE TEKBİR 141
İKİNCİ FASIL
MİNA'DA HUTBE 145
ÜÇÜNCÜ FASIL
ÇOCUĞUN HACCI 149
DÖRDÜNCÜ FASIL
ŞARTLI HACC 152
BEŞİNCİ FASIL
HAREM'DE SİLÂH TAŞIMA HAKKINDA 154
ALTINCI FASIL
ZEMZEM SUYU HAKKINDA 157
YEDİNCİ FASIL
MÜTEFERRİK HADİSLER 159
ONBEŞİNCİ BAB
H.Z. PEYGAMBER'İN HACC VE UMRESİ 168
HUDUD BÖLÜMÜ
Umumi Açıklama 181
Ta'zîr 183
Ta'zîrin Mahiyyeti ve Meşrûiyyeti 183
Ta'zîrin Ehemmiyeti ve Nevîleri 183
Mürted, Yol Kesen ve Bâğî (İsyancı) Hakkında Tahlil 196
Mürtedler 196
Bâğîler (Siyasi Suçlular) 197
Fitne-İsyan 198
Bağilere Karşı Takip Edilecek Siyaset 198
Yol Kesenler (Kuttau't-Tarîk) 200
Yol Emniyeti ve Medeniyet 204
Ceza ve Af 206
İKİNCİ BAB
ZİNA HADDİ 208
BİRİNCİ FASIL
ZİNA HADDİYLE İLGİLİ HÜKÜMLER 209
Cezayı, Devlet Verir 230
İKİNCİ FASIL
RESÛLULLAH'IN HADD TATBİK ETTİKLERİ KİMSELER 235
Hadisten Çıkarılan Bazı Hükümler 237

Hadisten Çıkarılan Bazı Hükümler 243
ÜÇÜNCÜ BAB
LÛTİLİK (Homoseksualite) ve HAYVANA TEMASIN HADDİ 252
DÖRDÜNCÜ BAB
KAZF (İFTİRA) HADDİ 256
BEŞİNCİ BAB
HADD-İ SİRKAT (HIRSIZLIK HADDİ) 259
ALTINCI BAB
HADDÜ'L - HAMR 279
İÇKİ VE İDEOLOJİ VEYA SİNEĞİ KARTALA HÂKİM KILAN SİLAH 291
YEDİNCİ BAB
HADDLERDE ŞEFAAT VE MÜSAMAHA HAKKINDA 295
Çocuğun Cezâî Ehliyeti 308
Çocuk Mahkemesi 310
HİDANE BÖLÜMÜ
Umûmi Açıklama 312
HASEDLE İLGİLİ BÖLÜM
Umûmû Açıklama 321
Tarifi 321
Mahiyeti 321
Hasedin Zararları 322
Hasedin Çaresi 322
Meşrû Hased 323
HIRS BÖLÜMÜ 328
HAYA BÖLÜMÜ
Umûmî Açıklama 333
HULK (HUY) BÖLÜMÜ
Umûmî Açıklama 340
KORKU BÖLÜMÜ
Umûmî Açıklama 348
ÂLEMİN YARATILIŞI BÖLÜMÜ
Umûmî Açıklama 358
Kürsü, Arş ve Gök Küresi 362
Allah'a Mekan İzâfesimi? 364
Başka Dünyalar mı 374
Yedi Arz Meselesi 377
Bazı Sorular ve Cevaplar 380
Tembih 384
HİLAFET VE İMÂMETLE İLGİLİ BÖLÜM
Umûmî Açıklama 404
BİRİNCİ BAB
HİLAFET VE EMİRLİĞİN AHKÂMI 405
BİRİNCİ FASIL
İMAMLAR KUREYŞ'TENDİR 405
İKİNCİ FASIL
İMAMLIĞI VE EMİRLİĞİ SAHİH OLANLAR 415
ÜÇÜNCÜ FASIL
İMAM VE EMİRİN VAZİFELERİ 420
DÖRDÜNCÜ FASIL
EMİR OLMANIN KÖTÜLÜĞÜ 428
BEŞİNCİ FASIL
İMAM VE EMİRE İTAATİN VACİP OLUŞU 435
Cemaat Meselesi 439
Cemaatten Maksat Nedir? 440
Cemaattan Ayrılanları Tel'in 442
Tefrika Çıkaracak Şeylerden Kaçınmak 442
Cemaat Yoksa? 442
Ummiyye Bayrak 443
Asabiyet 443

ALTINCI FASIL
İMAMLARIN VE EMİRLERİN YARDIMCILARI 446
İKİNCİ BAB
HÜLÂFÂ-İ RAŞİDİN VE ONLARIN SEÇİMLERİ 452
BAZI HÜKÜMLER 471
DUA BÖLÜMÜ 507
Umumi Açıklama 509
Dua Fiilin Programıdır 510
BİRİNCİ BAB
DUANIN ADABI 511
BİRİNCİ FASIL
DUANIN FAZİLETİ VE VAKTİ 512
İKİNCİ FASIL
DUA EDENİN HEY'ETİ (DIŞ GÖRÜNÜŞÜ) 526
ÜÇÜNCÜ FASIL
MÜTEFERRİK HADİSLER 544
İKİNCİ BAB
DUANIN KISIMLARI 552
BİRİNCİ KISIM
SEBEBE VE VAKTE BAĞLI DUALAR 554
BİRİNCİ FASIL
İSM-İ ÂZAM VE ESMA-İ HÜSNA DUALARI 554